

די יודישע

פאָלקס־געשיכטע

נאָך דער

„פאלקסטהימליכער געשיכטע דער יודען״

— פון —

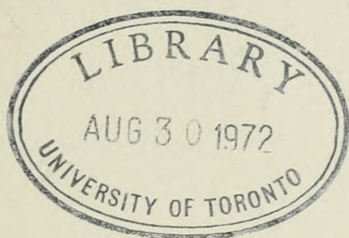
פראפעסאר **ה. גרעטץ.**

++++++++++++++++++

ניי איבערדרוקט, אויסגעבעסערט און פערפאָלקאָמט
ביז צו דער געגענווערטיגער צייט
פון **בן־צבי.**

פיערטער טהייל.

היברו פאבלישינג קאמפאני
52-50 עלדרידזש סט., ניו־יאָרק.

אינהאלטס־פערצייכניס:

דיא נייע צייט.

1 לִיכְטִיגֶער פוּן דְרוֹיסֶען אוּנ פִינְסְטֶערֶער אִינְוֶוענִיג.

(1700—1760 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

פוּנְקְט וֶוען פַאר דִי יוּדֶען אִין אֵייראָפַּא הָאט זִיךְ בֶּעדַארְפְט אָנְהוֹיבֶּען אַ נַיי לֶעבֶּען, וֶוען דִי בֶּעסְטֶע אוּנ עֶדֶעלְסְטֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעוָואלְט זֵיי טְרֶאסְטֶען אוּנ הֶעלְפֶען, הָאט מֶען פוּן דִי יוּדֶענְס זַייט אַלֵיין נִיט גֶעזֶעהֶען קֵיין שוּם חֵשֶק צוּ פְרַייהַייט: אַזוֹי וִוי עֶפִּיס אַגֶעדִיכְטֶע חְמַארֶע הָאט זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט צְוִוישֶׁען זֵיי אוּנ זֵייעֶרֶע בֶּעשִׁיצֶער אוּנ מֶען הָאט גֶעקֶאנְט מֵיינֶען אַז זֵיי זֶענֶען דַוְקָא בְּרוֹגֶז פַאר וָואס מֶען וְויל זֵיי נָאר אַרוֹיסְרַייסֶען פוּן זֵייעֶר פִינְסְטֶערֶער גֶעהֶטָא אוּנ אַז זֵיי אִיז לִיעבֶּער צוּ לִיעגֶען וִוי אַוָוארְם אִין חְרֵיין אוּנ שְׁרַייעֶן אַז קֵיין בֶּעסֶערְס אִיז שׁוֹין נָאר נִיטָא. דִי אַמְשְׁטַרְדַמֶער קְהִלָה הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן שְׁפִּיגֶעל אוּנ פוּן דֶעסְטְוֶוענֶען אִיז דָארְט, זַייט דֶעם טוֹיט פוּן ר' יִצְחָק אָרָאבְּיָא דֶע קַאשְׁטְרוֹ, אִים יָאהר 1687, נִיט גֶעוֶועהן אֵיין רַב, וָואס זָאל אוֹיסֶער גְמָרָא אוּנ פּוֹסְקִים זַיין גֶענִיטְה אִין וֶועלְט-זַאכֶען אוּנ זָאל פֶערְשְׁטֶעהֶען וִוי אַזוֹי צוּ פִיהְרֶען אַזַא גְרוֹיסֶע עֵדָה. אִין אַנְדֶערֶע לֶענְדֶער הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע רַבָּנִים, וָואס תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן צוּנוֹיפְגֶעבּוּנְדֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען דֶעם וֶוערְטְה גֶעהַאט צוּ זַיין פָארְשְׁטֶעהֶער פוּנ'ם פָאלְק. אַזַא גֶעבִּילְדֶעטֶער רַב אִיז גֶעוֶועהן אִין לָאנְדָאן; גֶעהֵייסֶען הָאט עֶר ר' דָוִד נִיטוֹ, אַגֶעבָּארֶענֶער פוּן וֶוענֶעדִיג. עֶר הָאט זִיךְ אוֹיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט מֶעדִיצִין אוּנ מַאטְהֶעמַאטִיק אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט כְּתָבִים, וָואס פֶערְאֶנְפֶערְן אַסַךְ בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען דִי יוּדֶען. נָאךְ אַגְרֶאסֶערְן נָאהמֶען הָאט גֶעהַאט דֶער אִיטַאלְיֶענִישֶׁער רַב ר' יְהוּדָה לִיאוֹן בְּרִיעֶלִי פוּן מַאנְטוּאַ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶער גֶעגְנֶער פוּן דִי מְקוּבָּלִים, אוּנ חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט פְרַיי: עֶר הָאט קֵיין בָּארְד נִיט גֶעטְרָאגֶען אוּנ אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אַ בָּחוּר פוּן אַכְטְצִיג יָאהר, הָאט מֶען אִיהם דָאךְ גֶעשֶׁאצְט פַאר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם אוּנ מֶען הָאט גֶעוואוּסְט אַז עֶר אִיז פֶערְטִיג זִיךְ מַקְרִיב צוּ זַיין פַאר

זיין פָאלְק אונ גְלויבֶּען . די אִיבְּרִיגֶע רַבָּנִים הָאבֶּען אומֶעדום , וָואס מֶען הָאט די יוּדֶען גֶעלָאזְט לֶעבֶּען רוּהִיג , בֶּענוּצְט דָאס שְׁטִיקֶעל פְּרַייהַייט דַארוּף זֵיי זָאלֶען נָאךְ מֶעהר אַיינְקְאוֶוען דֶעם יוּדֶען אִין קֶעטֶען פוּן נַייֶע חוּמְרוֹת ; זֵיי הָאבֶּען שְׁטוּדִירְט דֶעם שֻׁלְחָן עָרוּךְ אַהִין אוּנ אַהֶער , נָאר קֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף די פָארְדֶערוּנְגֶען פוּן דֶער צַייט . זֵיי הָאבֶּען נָאר פֶערְגֶעסֶען , אַז דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען שְׁטֶעהט אוֹיךְ נִיט אוֹיף אֵיין אָרְט פּוּנְקְט וִוי בַּיי אַלֶּע פֶאלְקֶער אוּנ אַז מֶען מוּז גוּט טְרַאכְטֶען , דֶער יוּד זָאל קֶאנֶען זַיין אִי צוּ גָאטט , אִי צוּ לַייט . אַ טְהֵייל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין קַבָּלָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ אַלֵיין גֶענַארְט , אָדֶער זִיךְ גֶעמַאכְט אַ וָואהלֶע פַּרְנָסָה פוּן קְמֵיעוֹת שְׁרַייבֶּען אוּנ בֶּעווייזֶען מוֹפְתִים . אֵיינֶער פוּן דֶער קְלַאסֶע , וָואס הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה אִין דַמֶשֶׂק , אִיז זִיךְ אַמָאל צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען מִיט'ן בֶּערִיהמְטֶען פְּרַאנְצֶאזִישֶׁען גֶעלֶעהרְטֶען רִיכַארְד סִימָאן אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁאמְט אִיהם צוּ פֶערְזִיכֶערְן , אַז עֶר וֶועט פַאר אִיהם אִין די אוֹיגֶען בֶּעווייזֶען נִסִים . רִיכַארְד סִימָאן אִיז מִן הַסְּתָם מְסוּפָּק גֶעוֶועהן אִין דֶעם , נָאר דֶער בַּעַל מוֹפֵת הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אִין זַיינֶעם אוּנ , אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוּוט עֶטְלִיכֶע מָאל אוּנ עֶס אִיז אִיהם נִיט גֶעראָטְהֶען , הָאט עֶר זִיךְ פַארְאֶנְפֶערְט דֶערְמִיט , וָואס די עֶרְד פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אִיז נִיט מְסוּגָל מֶען זָאל דָארְט קֶאנֶען זֶעהֶען וואוּנְדֶער . פוּן דֶער קְלֵיינֶער מַעֲשֶׂה קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען , אַז וֶוען די מְקוּבָּלִים הָאבֶּען גֶעהַאט די הָעָזָה צוּ קְרִיכֶען צוּ אַ גְרוֹיסֶען פְרַאנְצֶאזִישֶׁען גֶעלֶעהרְטֶען אוּנ אִיהם וָועלֶען אָפְּנַארֶען , וִוי לַייכְט זֵייעֶר שְׁוִוינְדֶעל הָאט גֶעקָאנְט אָנְגֶעהֶען בַּיים בְּלִינְדֶען פָּאלְק . אִיבְּרִיגֶענְס קָאן מֶען נָאךְ אוֹיסְרֶעכְנֶען דְרַיי רַבָּנִים , וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע : דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן ר׳ דָוִד קַאנְפָּארְטֶע , וָואס אִיז מֶעהר אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט . ר׳ דָנִיאֵל מִינְזוֹאֶל דֶעבַּארִיאָס , אַ גֶעבָּארֶענֶער מַארַאן פוּן פָּארְטוּגַאל , וָואס הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט אִין די אֶלְטֶערֶע יָאהרֶען בֶּעזֶעצְט אִין אַמְשְׁטַרְדַם , אוּנ ר׳ יְחִיאֵל הַיילְפֶּערְן דֶער בַּעַל „סֵדֶר הַדּוֹרוֹת" פוּן מִינְסְק , נָאר זֵייעֶרֶע כְּתָבִים הָאבֶּען כִּמְעַט וֶוענִיג וָוערְטְה גֶעהַאט , וַוייל זֵיי זֶענֶען נִיט פֶעהִיג גֶעוֶועהן צוּ אַזַא וִויסֶענְשַׁאפְטְלִיכֶער אַרְבַּייט .

בַּיי אַזַא לַאנְגֶע הָאט די צָאהל פוּן די יוּדִישֶׁע שְׁרַייבֶּער נִיט גֶעקָאנְט זַיין גְרוֹיס , אוּנ נָאר צְוֵויי מְחַבְּרִים פֶערְדִיעֶנֶען מֶען זָאל זֵייעֶר נָאהמֶען דֶערְמָאנֶען מִיט לוֹיבּ . דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז גֶעוֶועהן לַאפֶּעץ לַאנְזַנַא , וָואס אִיז אִים יָאהר 1660 גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין פְּרַאנְקְרַייךְ בַּיי עֶלְטֶערְן - מַארַאנֶען . נָאךְ אִין

דיא קינדערשע יאהרען איז איהם בעשערט געוועהן אריינצופאלען קיין
שפאניען און פערזוכען דעם ביטערן כוס, וואס האט פערגיפטעט טויזענ־
דער מארראנען, אלאנגע צייט איז ער געזעסען אין תפיסה און ער פלעגט
זיך אפט קוויקען מיט אקאפיטעל תהלים. אז עס איז איהם געראטהען צו
אנטלויפען קיין יאמאייקא און דארט אפען איבערגעהן צום יודענטהום
און זיך רופען דניאל ישראל, האט ער אויף זיך גענומען צו איבער־
זעצען תהלים אויף שפאניש אין שאהנע קלינגענדע שירים, כדי אנדערע
אומגליקליכע וואס פערשטעהען ניט העברעאיש, זאלען אין איהם אויך
קאנען געפינען טרייסט און האפנונג. אז ער איז שפעטער געקומען קיין
לאנדאן האט ער דארט זיין איבערזעצונג ארויסגעגעבען מיט דעם נאמען,
„א שפיגעל פונ׳ם לעבען“ און מען האט איהם דערפאר גרויס כבוד
אבגעגעבען. בעזאנדערס די יודישע דיכטערינען שרה דע־פאנסעקא,
מאנועלא דע־אלמיידא און ביענוועגידא כהן בעלמאנטע, וועלכע
האבען איהם בעזונגען מיט שירים אויף לאטייניש, ענגליש און פארטו־
געזיש. דער אנדערער איז געוועזען ר׳ משה חיים לוצאטו, וועלכער
האט אנגעשריבען אויף לשון קדש צוויי זיינע בעריהמטע טעהאטער־
שטיקע „לישרים תהלה“ און „מגדל עז“. דאס זענען אפילו געוועזן
צוויי שוואלבען, נאר קיין זומער האבען זיי פארט ניט געקאנט מאכען.

אין דער פינסטערער צייט האט זיך ביי דיא יודען אנגעהויבען
ארויסצווייזען אניי מין יחוס—עשירות. חאטש די מטבע האט אפט גע־
שפילט א גרויסע ראלע אין דעם יודישען לעבען און זיך שטעלען פונקט
אין שול ביי דער מזרח־וואנד, פון דעסטוועגען האבען די יודען גוט גע־
דענקט, אז „תורה איז די בעסטע סחורה“ און דאס דער אמת׳ער יחוס
איז פארט געוועזען אין די האנד פון די לומדים; אז מען האט אבער דאס
לערנען אוועקגעלייגט און עס איז גענוג געווען צו גילטען פאר א פרומען יודען
און מען האט נאר א סך געדאוונט, דעמאלט האבען די רייכע זיך געמאכט
פאר די גאנצע פיהרער פון זייער ארעם פאלק און האבען אנגעהויבען זיך
עוסק זיין אין צרכי צבור, אליין זיך גענומען די מאכט אין קהל׳שע־זאכען
און עס איז ארויס אווארטעל, אז ווער עס האט די מאות—האט די דעות...

דאס וואס דער גאנצער יחוס איז איבערגעגאנגען צו דער מטבע האט
זיך גענומען טאקי א ביסעל דערפון, וואס די יודען זענען אין יענער צייט שטארק
פערגרעבט געווארען, נאר נאך מעהר דערפון, וואס זיי זענען דעמאלט זעהר

פֶּערְאָרֶעמְט גֶעוָוארֶען אוּנ וֶוער עֶס אִיז נָאר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן צוּ לֶעבֶּען בְּרֵייטְלִיךְ הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעקֶאנְט רֶעכְנֶען פַאר אַ נָגִיד, אַ פִּירְסְט אוּנ זִיךְ שְׁטוּפֶּען אוֹיבֶּען־אָן. אֱמֶת׳עֶ נְגִידִים, גְרוֹיסֶע לַייט זֶענֶען גֶעוֶועהן נָאר וֶועניג, אִי דָאס נָאר צְווִישֶׁען סְפַרְדִים אִין אַמְשְׁטֶערְדַם, הַאמְבּוּרְג, לִיוָוארְנָא, פְלָארֶענְץ אוּנ לָאנְדָאן. אַנְטָאנְיָא יִצְחָק זוּאַסָא, וָואס דֶער קֶעניג פוּן שְׁפַּאנְיֶען קַארְל דֶער צְוֵוייטֶער הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַ בַּארָאן, אִיז גֶעוֶועהן אַזַא מִילְיָאנֶער, אַז עֶס אִיז בַּיי אִיהם נַאנְץ לַייכְט גֶעוֶועהן אַרוֹיסְצוּנֶעהמֶען פוּן קַאסְסָא אַ גְמִלוּת חֶסֶד פוּן צְוֵויי מִילְיָאן גוּלְדֶען אוּנ אוֹיסְלַייֶען אֵיינֶעם פוּן דִי פְּרִינְצֶען, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט אִיבֶּערְנֶעהמֶען דִי עֶנְגְלִישֶׁע מְלוּכָה אוּנ הָאט אִיהם דֶערְבַּיי אַזוֹי גֶעזָאגְט: „וֶועט אַייךְ שְׁפִּיעלֶען דָאס גְלִיק — אִיז מַיין גֶעלְד אִין זִיכֶערֶע הֶאנְד, וֶוען נִיט חָלִילָה — וֶועל אִיךְ אוֹיךְ נִיט בְּדַלוּת וֶוערֶען״. פְרַאנְצִישְׁקָא מֶעלָא אִיז אוֹיךְ נִיט גֶעוֶועהן קַיין קְלֵיינֶער עוֹשֶׁר, אוּנ דִי הָאלֶאנְדִישֶׁע מְלוּכָה פְלֶעגְט נָאר בַּיי אִיהם מַאכֶען הַלְוָאוֹת. דִי מִשְׁפָּחָה דֶע־פִּינְטוֹ אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן לוֹיטֶער נְגִידִים אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט עֶטְלִיכֶע מִילְיָאנֶען אוֹיף עוֹלָמוֹת, אוּנ הָאט פֶערְזָאגְט קִירְכֶען אוּנ נַייסְטְלִיכֶע, וַוייל פּוּנְקְט וִוי בַּיים לֶעבֶּען אַזוֹי אוֹיךְ נָאכ׳ן טוֹיט הָאט עֶר גֶעוָואלְט, אַז פוּן זַיין צְדָקָה זָאלֶען נֶהֱנֶה זַיין מֶענְשֶׁען אָהן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד פוּנ׳ם גְלוֹיבֶּען. אִין הַאמְבּוּרְג הָאבֶּען גֶעשְׁפִּיעלְט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע, דִי מִשְׁפָּחָה טֶעקְסֵיירַא אוּנ דָנִיאֵל אַבֶּעגְזָר אוּנ בַּיי זֵיי פְלֶעגְט דִי פּוֹילִישֶׁע מְלוּכָה אוֹיסְלַייֶען פִיעל גֶעלְד. אִין לָאנְדָאן, וָואס אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועהן פוּל מִיט רַייכֶע לַייט, הָאט שְׁטַארְק גֶעשֵׁם׳ט ר׳ שְׁלֹמֹה דֶע־מֶדִינַא, וָואס דִי קֶענִיגִין אַנַּא, הָאט אִיהם גֶעשֶׁענְקְט דֶעם טִיטֶעל „רִיטֶּער״, אוּנ דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען גֶעמוּזְט צוּ אִיהם אָנְקוּמֶען. דָאס זֶענֶען אָבֶּער גֶעוֶועהן עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע נְגִידִים; אַלֶּע אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס אִין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ פּוֹלִין, זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר אָרֶעם אוּנ הָאבֶּען מִיט בִּיטֶערְן שְׁוֵוייס בֶּעדַארְפְט אַרְבַּייטֶען אוֹיפ׳ן טְרוּקֶענֶעם שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט. וֶוער שְׁמִיעסְט דִי יוּדֶען פוּן דִי דָאזִיגֶע אָרְטֶער, וואו חְמֶעלְנִיצְקִי מִיט זַיין חֶבְרָה הָאבֶּען חָרוּב גֶעמַאכְט, זֵיי זֶענֶען נָאר גֶעפַאלֶען אוֹיפ׳ן פָּנִים, עֶס אִיז זֵיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן קוּמֶען צוּ דִי פְרִיהֶרִיגֶע כּוֹחוֹת אוּנ פִיעל פוּן זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט וִוי בַּטְלָנִים פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אַרוּמְגֶעהֶען אִין דִי הַייזֶער, אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי זֶענֶען כִּמְעַט אַלֶע גֶעוֶועהן לוֹמְדִים, אִיז דֶער וֶוערְטְה פוּן תּוֹרָה דוּרְךְ דֶעם שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ אֲפִילוּ פַאר דִי דָאזִיגֶע, וָואס עֶס אִיז זֵיי

גֶעדְרָאטְהֶען זִיךְ עֶרְגֶיץ אִין דֶער פְרֶעמְדֶער צוּצוּשְׁלָאגֶען צוּ אַ שְׁטִיקֶעל רַבָּנוּת, הָאט מֶען נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען קֵיין גְרוֹיס דֶרֶךְ אֶרֶץ.

דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ הָאט זִיךְ נָאךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט, וָוען דִי נִיפְטִינֶע זַאסֶען, וָואס שַׁבְּתַי צְבִי הָאט פֶערְזֶעט, הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְשְׁפְּרָאצֶען אוּנ זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ יְרֵאִים הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם נַארִישֶׁען חָלוֹם נָאךְ מִיט מֶעהר שְׁווִינְדֶעל אוּנ לִיגֶענְס. אוֹיסֶער אַבְרָהָם מִיגוֹאַל קַארְדוֹזָא, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ צְוַואנְצִיג יָאהר אַרוּמְגֶעדְרֶעהט מִיט שַׁבְּתַי צְבִי׳ס תּוֹרוֹת אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל אוּנ סְמִירְנָא, בִּיז אֵיינֶער פוּן זַיינֶע קְרוֹבִים הָאט אִיהם נִיט גֶעשְׁטָאכֶען, הָאט שְׁטַארְק גֶעאַרְבֵּייט דָנִיאֵל יִשְׂרָאֵל בָּאנַאפּוֹא, אַ חַזָן פוּן סְמִירְנָא, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּערִיהמֶען אַז אִין אִיהם אִיז אַרַיין אַ רוּחַ נְבוּאָה, אוּנ אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אִיהם רוֹדֵף׳ן, הָאט עֶר נָאכְגֶעטְהוּן זַיין רֶבִּין אַלֵיין אוּנ אִיז גֶעוָוארֶען אַ מְחַדַּשׁנֶער.

אִין אֵיירָאפָּא הָאט זִיךְ דַוְקָא, נָאךְ דֶעם טוֹיט פוּן שַׁבְּתַי צְבִי, דִי צָאהל פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים פֶערְגְרֶעסֶערְט, וַוייל דָארְט הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען דֶערְצוּ אַ מֶענְשׁ מִיט אַ פֶעסְטֶען חַארַאקְטֶער אוּנ מִיט אַ פֶערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ, וֶועלְכֶער הָאט צוּ אִיהם צוּגֶעצוֹיגֶען דָאס פָאלְק אוּנ גֶעמַאכְט אַז עֶס זָאל אִיהם בְּלִינְד פָאלְגֶען. דָאס אִיז גֶעוֶועהן מָרְדְּכַי פוּן אַייזֶענְשְׁטַאדְט, וֶועלְכֶער אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער גַאנְץ אוּנְגַארְן, מֶאהרֶען אוּנ בֶּאהמֶען אוּנ הָאט אוּמֶעדוּם מִיט זַיינֶע פַייֶערִיגֶע דְרָשׁוֹת אוֹיפְגֶעמוּנְטֶערְט דֶעם עוֹלָם, מֶען זָאל נִיט אוֹיפְהֶערֶען גְלוֹיבֶּען אַז דִי צַייט פוּן דֶער גְאוּלָה אִיז שׁוֹין טַאקִי גֶעקוּמֶען. זַיין בְּלֵייךְ אוֹיסְגֶעדַארְט פָּנִים פוּן דִי שְׁטֶענְדִיגֶע תַּעֲנִיתִים, זַיינֶע גְלֶאנְצֶענְדִיגֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹיגֶען, וָואס פְלֶעגֶען אַזוֹי וִוי דוּרְכְבּוֹיעֶרְן דֶעם מֶענְשֶׁען אַז עֶר הָאט גֶערֶעדְט מִיט אִיהם, דָאס אַלְדִינְג הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ, אַז זַיינֶע וֶוערְטֶער זָאלֶען נִיט זַיין גְלַאט אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען, אוּנ וואו עֶר הָאט נָאר גֶעדַרְשֶׁנ׳ט אִיז דִי קְהִלָּה בַּאלְד פוּל גֶעוָוארֶען מִיט שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט מָרְדְּכַי פוּן אַייזֶענְשְׁטַאדְט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז טַאקִי דֶער אֶמֶתְ׳ער מָשִׁיחַ, אַז מִיט׳ן רָצוֹן פוּנ׳ם אוֹיבֶּערְשְׁטֶען אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ טֶערְק, נָאר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִיז עֶר נִיט, וִוי מֶען רֶעכֶענְט, אוּנ וֶועט זִיךְ אִין דְרַיי יָאהר אַרוּם בֶּעוַוייזֶען, וֶוען עֶס וֶועט קוּמֶען דִי נוֹטֶע שָׁעָה אוּנ דִי יוּדֶען וֶועלֶען דַארְפֶען אוֹיסְגֶעלֶאזְט וֶוערֶען. אַז דִי דְרַיי יָאהר זֶענֶען אָפְּגֶעלָאפֶען אוּנ עֶר הָאט דֶערְוַוייל בֶּעקוּמֶען אַ סַךְ מֶענְשֶׁען, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אִין אִיהם גֶעוֶועהן אַיינְגֶעגְלוֹיבְּט, הָאט זִיךְ מָרְדְּכַי עֶנְטְשְׁלָאסֶען מְגַלֶּה צוּ זַיין דֶעם עוֹלָם, אַז אִין אִיהם אִיז אַרַיין דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ בֶּן דָוִד אוּנ

אז אצונד איז ער שוין דער ניי-געבארענער שבתי צבי, ווייל יענער האט ניט געקאנט אויספיהרען זיין היילינג שליחות איבער זיין ריינקייט, אונ דער גואל צדק מוז זיין ארעם. עס האט ניט לאנג געדויערט אונ אללע לאנדער פון ארום האבען אנגעהויבען קלינגען מיט דעם נייעם משיח, אונ די איטאליענישע יודען האבען אימיסטען געשיקט שליחים איהם בעטען ער זאל קומען קיין איטאליען. דארט האט מען איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד אונ מען איז איהם אקעגענ-געפאהרען מקבל פנים זיין ווי אגעזאלבטען פון גאטט. ער האט זיך אבער געלאזט גלייך פאהרען קיין רום אונ האט געגעבען אנצוהערען אז עס קאן זיין ער זאל מוזען לפנים אנטהון קריסטליכע קליידער פונקט ווי שבתי צבי האט אנגעטהון טירקישע, דאס הייסט אז ער וועט געצוואונגען זיין זיך צו טויפען. ביי די אללע זאכען, האט מען איהם פון דעסטוועגען אויף די האנד געטראגען אונ ער וואלט ווייטער געוועהן געטהון זיינס, ווען מען רוימט איהם ניט אריין איין סוד אז ער מוז זיך היטען פאר דער אינקוויזיציאן. דע-מאלט איז ער אוועק קיין פולין, אונ האטש די ראללע פון א משיח איז איהם שווער געוועהן דארט צו שפיעלען, איז ער געווארען דער גאנצער מדריך פון די שבתי צביניקעס, וועלכע האבען אין פולין זיך געהאלטען א לאנגע צייט, אפילו נאך זיין טויט.

אין טירקיי זענען, דאכט זיך, די יודען געשטאנען נאהענטער צו שבתי צבי'ס פאלשקייט אונ וואלטען זיך מעהר ניט בעדארפט לאזען נארען, צום סוף איז דער שווינדעל ווייטער געגאנגען אונ דאס נארישקייט האט געהאלטען פאר דער גרויסער חכמה. שבתי צבי'ס אלמנה האט באנג געטהון אנצוווערען אזא טהייערע פרנסה אונ עס איז ביי איהר געבליבען זי זאל אליין מאכען די קונץ, וואס קיין גרויס בריה'שאפט דערצו דארף מען ניט. זי איז אוועקגע-פאהרען קיין סאלוניקי אונ דארט האט זי איהר איינגענעם ברודערל אויסגעגע-בען פאר א זוהן, וואס איז איהר קלאמערשט געבליבען פון שבתי צבי. א נאהמען האט זי איהם געגעבען יעקב צבי אונ האט פערזיכערט, אז צו איהם איז איבערגעגאנגען די גאנצע קדושה פונ'ם פאטער. ווער עס האט געהאט שכל, דער האט געקאנט באלד ארויסזעהען אז ביים געבארען ווערען האט יעקב צבי שוין בעדארפט אלט זיין צעהן יאהר, נאר קיינער האט גאר קיין שאלות ניט געוואלט פרעגען, אונ גאר ניך האט דער קליינער יעקב צבי געהאט ארום זיך עטליכע הונדערט גרויסע שבתי צבי'ניקעס, וואס האבען זיך משמח געווען מיט איהם אונ גערופען „קווערידא!" דאס הייסט „דער געליעבטער".

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעמֶערְקֶען, אַז דִי נַייֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס זֶענֶען זֶעהר נִיט פְרוּם אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען עֶרְגֶיץ אִין דִי קַבָּלָה־סְפָרִים אָפְּגֶעזוּכְט אַיין הֶיתֵּר אַז אַ מַאנְן וָואס הָאט פַיינְד זַיין פְרוֹי מֶאג וָואהנֶען מִיט אַיין אַנְדֶערֶער אָהן חוּפָּה אוּנ קִדוּשִׁין, דָאס הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען זֵיי רוֹדֵף'ן אוֹיךְ מִיט דֶער הִילְף פוּן דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט אוּנ זֶענֶען אַללֶע, אִים יָאהר 1687, גֶעוָוארֶען טִירְקֶען. זֵייעֶר ראש, דֶער יוּנְגֶער יַעֲקֹב קְוֶוערִידָא, אִיז מִיט אַ גַאנְצֶער חֶבְרָה גֶעפָאהרֶען קַיין מֶעקְקָא, מִתְפַּלֵל זַיין אוֹיפ'ן קֶבֶר פוּן מַחְמֶד אוּנ צוּרִיקְוֶועגְס אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין אַלֶכְּסַנְדְרִיָען. פוּן דִי דָאזִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז גֶעוָוארֶען אַ נַייֶע סֶעקְטֶע, וָואס זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען זִיךְ גֶערוּפֶען מַאֲמִינִים אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען אַז דֶער אֱמֶת'עֶר גְלוֹיבֶּען אִיז נָאר בַּיי זֵיי, אוּנ דִי טִירְקֶען הָאבֶּען זֵיי אַ נָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „דֶאנְמֶאה", דָאס הֵייסְט אָפְּגֶערִיסֶענֶע, אָדֶער מֶענְשֶׁען וָואס זֶענֶען נִיט אַהִין אוּנ נִיט אַהֶער. דִי מַאֲמִינִים הָאבֶּען טַאקִי גֶעלֶעבְּט אָפְּגֶעזוּנְדֶערְט אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גָאר נִיט גֶעוָואלְט אָנְקֶעהרֶען מִיט דִי טִירְקֶען: זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין נָאר צְווִישֶׁען זִיךְ, דִי קִינְדֶער הָאבֶּען זֵיי מַל גֶעוֶועהן אוֹיפ'ן אַכְטֶען טָאג אוּנ דִי הֵיילִינְסְטֶע סְפָרִים זֶענֶען בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן דֶער זֹהַר אוּנ שִׁיר הַשִׁירִים. פַאר אַ מַנְהִיג הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶענוּמֶען יַעֲקֹב קְווִירִידַא'ס אַ זוּהן בֶּרֶכְיָה אוּנ אִיהם הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר מָשִׁיחַ. נָאךְ אַצוּנְד גֶעפִינֶען זִיךְ אִין סַאלוֹנִיקִי טוֹיזֶענְד מִשְׁפָּחוֹת, וָואס קוּמֶען אַרוֹיס פוּן דִי דָאזִיגֶע מַאֲמִינִים. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען דָא דְרַיי פֶערְשִׁיעדֶענֶע כִּתּוֹת, נָאר אַללֶע הִיטֶען נָאךְ בְּסֵתֶר אָפּ אַ סַךְ יוּדִישֶׁע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים; זֵייעֶר פָארְשְׁטֶעהֶער אוּנ דַרְשָׁן הֵייסְט בַּיי זֵיי אַב בֵּית דִין אוּנ דֶעם חַזָן רוּפֶען זֵיי פַּיְטָן.

קַיין פוֹלִין הָאט זִיךְ שַׁבְּתַי צְבִי'ס נִיפְט אַרַיינְגֶעהַאפְּט דוּרְךְ מָרְדְכַי פוּן אַייזֶענְשְׁטַאדְט, שְׁפֶּעטֶער ווִי אִין אַנְדֶערֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע לֶאנְדֶער, נָאר דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ דָארְט גֶעהַאלְטֶען אַ סַךְ לֶאנְגֶער ווִי אוּמֶעדוּם, וַוייל דִי פוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען נִיט אָפְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט, זֵיי הָאבֶּען שְׁטְרֶענְג אָפְּגֶעהִיט אַללֶע דִינִים אוּנ מִנְהָגִים, נָאר צוּ אַללֶע „אֲנִי מַאֲמִין'ס" הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעזֶעצְט נָאךְ אַ נַייֶעם עִיקָר, אַז זֵיי גְלוֹיבֶּען אִין שַׁבְּתַי צְבִי'ס הֵיילִיגְקַייט אוּנ אַז עֶר אִיז דֶער אֱמֶת'עֶר מָשִׁיחַ בֶּן דָוִד. פוּן דִי דָאזִיגֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ גַאנְצֶע חֶבְרַת „חֲסִידִים", נָאר דִי חֶבְרָה הָאט קַיין שׁוּם שַׁייכוּת נִיט מִיט דִי חֲסִידִים וָואס עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער כִּמְעַט מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר

איז ר' ישראל בעל שם טוב געװאָרען זײער מנהיג. צװישען די פּױלישע יודען האָבען פערשפּרײט שבתי צבי'ס תורות אברהם קוזניקי, א ארץ־ישראל־משולח און א שטיקעל למדן, װאָס האָט פערשטעהען געגעבען דעם עולם אז מיט פאַסטען, תשובה טהון און לעבען אָבגעזונדערט פון דער װעלט קאָן מען פאַרט משיח'ן אַראָבברענגען, און א ליטװישער יוד צדוק, װאָס איז געװעהן נאָר א גראָבער יונג, נאָר אַזױ פיעל שכל האָט ער געהאַט אז פּלוצלונג האָט ער געקאָנט װערען א בעל מופת און אז ער האָט אױסגערעכענט, אז משיח מוז קומען אים יאהר 1695 האָבען זיך געפונען גענוג נאַרען װאָס האָבען איהם געגלױבט.

דאָס איז אָבער נאָר געװעהן א אָנהױב. באַלד האָבען זיך אַרױסגעװיזען גראָסערע בריות, װאָס האָבען נאָך מעהר פערשטאַנען װי אַזױ צו מאַכען די קונץ און אַרומפיהרען דאָס פאָלק בײ דער נאָז. דער ערשטער איז געװעהן חיים מלאך, װאָס האָט נאָך אים יאהר 1680 געשם'ט פאַר א גרױסען מקובל און ניט װעניג פּױלישע רבנים זענען געװעהן זײנע תלמידים. אים יאהר 1690 האָט ער זיך אַװעקגעלאָזט קײן טירקײ און איז אין סאַלוניקי בעקאַנט געװאָרען מיט'ן גאַנצען דרך פון שבתי צבי, נאָר אַזױ װי די שבתי צבי'ניקעס פון סאַלוניקי זענען שױן דעמאָלט געװעהן אין חרם, איז בײ איהם געבליבען ער זאָל פער־לײגנען אז ער איז אײנער פון זײ, און שטילערהײד זאָל ער אַרומפאָהרען אין אײראָפּא און בעפעסטיגען צװישען די יודען דעם גלױבען אין דעם נײעם משיח. אַזױ האָט ער זיך אַרומגעדרעהט אױף דער װעלט היבשע עטליכע יאהר ביז ער האָט זיך נאָך אַמאָל צוגעשלאָגען קײן פּױלין, און דאָרט האָט ער שױן געפונען א פערטיג פעלד פאַר זײן אַרבײט. די חסידים זענען שױן אַרומגעגאַנגען מיט פערדרעהטע קעפּ, זײ האָבען פּשוט אַרױסגעקוקט עס זאָל עמיצער קומען און אײנרעדען זײ דאָס גרעסטע נאַרישקײט, אַבי זײ זאָלען האָבען װעגען װאָס צו ליאַרמען, און אז חיים מלאך האָט אָנגעהױבען אַרומפאָהרען איבער פערשידענע שטאָדט און דערצעהלען די נסים װאָס ער האָט געזעהען און געהערט אין טירקײ, זענען טױזענדערװײז צו איהם צוגעשטאַנען און זײנע רעד האָט מען אָנגענומען װי א תורה. װער שמיעסט אז ער האָט אױסגעדרונגען, אז אים יאהר 1706 װעט זיך שבתי צבי, אױפ'ן פיערצינגסטען יאהר נאָך זײן טױט, בעװײזען און האָט געבראַכט אַראַיה פון משה רבינו װאָס האָט אױך געמוזט פערברענגען פערציג יאהר אין דער מדבר ביז ער האָט געקאָנט די יודען צופיהרען קײן ארץ ישראל, זענען אַלע געװאָרען מלא שמחה און פיער

יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת, פוּן כּוּטְשַׁאטְשׁ, זְשָׁאלְקָאנוּא, פּוּדְהַייץ אוּנ הָאראָדֶענְקָא, זֶענֶען פוּן גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ שַׁבְּתַי צְבִי. מִיט לִיעבְּשַׁאפְט הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶענוּמֶען אַלֶע יְסוּרִים פוּן לַאנְגֶע תַּעֲנִיתִים אַבִּי זוֹכֶה זַיין צוּ דֶערְלֶעבֶּען דִי גְלִיקְלִיכֶע שָׁעָה אוּנ זֶעהֶען וִוי „גָאטְ'ס בֶּן יָחִיד" וֶועט קוּמֶען בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען פוּן זֵייעֶרֶע צָרוֹת אוּנ אוּמְקֶעהרֶען זֵיי דִי פֶערְלָארֶענֶע מַאכְט.

דֶער יוּנְגֶערֶער אִיז גֶעוֶועהן יְהוּדָה חָסִיד, אוּנ עֶר הָאט נָאךְ בֶּעסֶער גֶעקָאנְט דְרֶעהֶען דָאס רֶאדֶעל, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ בֶּערִיהְמְטֶער דַרְשָׁן אוּנ אַז עֶר פְלֶעגְט רֶעדֶען פַאר'ן עוֹלָם אָנְגֶעטְהוּן אִין וַוייסֶען אוּנ פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען הָאט עֶר אִין זַיינֶע ווֶארְטֶער אַריינְגֶעלֶעגְט אַזַא פַייעֶרִיג גֶעפִיהל, אַז זֵיי הָאבֶּען יֶעדֶען גֶעמוּזְט רִירֶען, נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶערוּפֶען „מוֹכִיחַ", דֶער שְׁטְרָאפֶער, וַוייל זֶעלְטֶען הָאט מֶען זִיךְ בַּיי זַיינֶע דְרָשׁוֹת גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען פוּן וויינֶען אוּנ כִּמְעַט שְׁטֶאנְדִיג פְלֶעגְט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם, אֲפִילוּ דִי אֶלְטְסְטֶע אוּנ עֶרְנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, בֶּעוואשֶׁען מִיט טְרֶערֶען. אַ גֶעבָּארֶענֶער אִיז עֶר גֶעוֶועהן פוּן סְיֶעדְלִיץ, נָאר אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט אַז עֶר שְׁטַאמְט נָאר אַרוֹיס פוּן דוּבְּנָא. דָאס אִיז אָבֶּער קֵיין סָפֵק נִיט אַז נָאר אִין דִי יוּנְגֶע יָאהְרֶען הָאט עֶר גֶעלֶעבְּט אִין אִיטַאלְיֶען, דָארְט הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה, נָאר דִי רַבָּנִים הָאבֶּען בֶּעמֶערְקְט אַז אִין אִיהם אִיז עֶפִּיס נִיט קֵיין רֵיינֶע זַאךְ אוּנ מֶען הָאט אִיהם אַרוֹיסְגֶעפַּטֶרְט. אַז עֶר אִיז צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קֵיין פּוֹלִין הָאט עֶר אַרוּם זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעזַאמֶעלְט פִיעל לוֹמְדִים אוּנ רַבָּנִים אוּנ הָאט זֵיי גֶעוִויזֶען נַייעֶ דְרָכִים אִין קַבָּלָה, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אָנְגֶעשְׁמֶעקְט מִיט שַׁבְּתַי צְבִי הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען פוּן אַלֶע חֲסִידִים (וָואס צוּ לִיעבּ זֵיי הָאט עֶר, וִוי עֶס שַׁיינְט, אָנְגֶענוּמֶען דֶעם נָאמֶען יְהוּדָה חָסִיד) מַאכֶען שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אוּנ עֶס אִיז אִיהם גְוֶוער נִיט אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל וֶועמֶען גְלוּסְט זִיךְ נִיט גְלוֹיבֶּען אוּנ הָאפֶען, וֶוען דִי אוֹיגֶען זֶענֶען צוּ גֶעמַאכְט עֶס צִיהט צוּם שְׁלָאף אוּנ דֶער פֶערְשְׁלָאגֶענֶער מֹחַ קָאן זִיךְ נִיט רִירֶען.

אַז אַזַא פָּארֶעל, וִוי חַיִּים מַלְאַךְ אוּנ יְהוּדָה חָסִיד, זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקוּמֶען, הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז צוּזַאמֶען וֶועט דִי אַרְבַּייט גֶעוִויס נָאךְ בֶּעסֶער גֶעהֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען מִן הַסְּתָם גֶעמַאכְט יַד אַחַת. דָאס הָאט אָבֶּער אוֹיפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען פוּן דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ פְרִיהֶר נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק צוּגֶעקוּקְט צוּ אַלְדִינְג וָואס דָא גֶעהט פָאר אוּנ הָאבֶּען נָאר דֶעמָאלְט בֶּעקוּמֶען אַ חֲשַׁד, וֶוען זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען וִוי עֶס וֶוערְט דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים פוּן

מאַן צו טאָן גראָסער און ווי פיעל כּבוֹד'ע מענשען שטעהען צו צו זיי. אין יענע יאָהרען האָט שוין געשפּיעלט אַגרויסע ראָללע דער רב פון די אַשכּנזים אין אַמשטערדם, ר' צבי אַשכּנזי, אָדער ווי די וועלט האָט איהם גערופען חכם צבי; מיט פּולין האָט ער געהאַט אַשטיקעל שייכות, ווייל זיין פאָטער איז געוועהן אַפּולישער, און איז אין חמעלניצקי'ס צייטען אַנטלאָפען פון דאָרט. דערפאַר האָבען זיך די פּולישע רבּנים געווענדעט צום חכם צבי און האָבען איהם געבעטען: ער זאָל זיי אַרויסשרייבען זיין מיינונג וועגען די חסידים און זייערע פאַרשטעהער. ר' צבי אַשכּנזי האָט געענטפערט קורץ און שאַרף, אַז מען טאָר די דאָזיגע חסידים ניט לאָזען קיין קאָפּ אויפהייבען, ווייל דאָס זענען שטאַכענדיגע דאָרנער אויפ'ן פעלד פון דער יודישער אמונה. אַז מען האָט געהאַט די הסכּמה פון אַזאַ גרויסען מאַנן ווי דער חכם צבי, האָט מען שוין מעהר ניט געפּראַכט, און די רבּנים פון קראָזקוויא האָבען באַלד אַריינגעוואָרפען אין חרם אַללע חסידים און זייערע מנהיגים. דעמאָלט איז געבליבען ביי חיים מלאך און יהודה חסיד, וואָס האָבען זיך ניט געפיהלט אין כּח אָנצוהויבען אַמלחמה מיט די רבּנים, זיי זאָלען זיך צוזאַמען מיט פינפצעהן הונדערט חסידים אַוועקלאָזען קיין ארץ ישראל און דאָרט שוין בלייבען ביז דאָס יאָהר פון דער גאולה וועט קומען, ווייל נאָך זייער רעכנונג האָבען זיי אין נאַנצען בעדאַרפט וואַרטען נאָך אַיאָהר זעכס.

דאָס איז געשעהן אים יאָהר 1700, און אומעדום, וואו זיי זענען דורכגעגאַנגען, האָבען זיי געמאַכט אַשטאַרקען רעש. גאָר גרויס איז געוועהן די ווירקונג פון יהודה חסיד, וועלכער האָט געהאַט נעבען זיך פונפצינ מקורבים פון עדלע יודען לומדים. אַללע האָבען זיי געטראָגען ווייסע מאַנטעל, און אַז זיי פלעגען דורכגעהען דורך אַשטאָדט אין עסטערייך אָדער אונגאַרן און אָנמאַכען אַיללה ביים דאַווענען, איז זיי דאָס פאָלק נאָכגעלאָפען און מען האָט זיי געדעכענט פאַר מענשען וואָס ליידען און זענען זיך מפקיר צו ליעב דער אמונה. די רבּנים האָבען געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האָבען מורא געהאַט צו צושטעפען מיט בלינד צודייצטע מענשען. זיי האָבען נאָך אָפּט געזעהען קיין זאָל פון זייערטוועגען מאַכען נדבות, אַבי זיי זאָלען זיך געהען זייער וועג. אין וויען האָט זיי ר' שמואל אָפּענהיים, אַגרויסער גביר, געגעבען אַמנה יפה און האָט געדונגען צוויי שיפען, וואָס זאָלען זיי גלייך ברענגען קיין קאָנסטאַנטינאָפּאָל, כּדי זיי זאָלען זיך פערשפּאָרען אַרומשלעפען. ניט אַללע זענען אָבער מרוצה געוועהן צו פאָהרען מיט'ן וואַסער; דער רב האָט געוואָלט

בֶּעסֶער צוּזַאמֶען מִיט יְהוּדָה חָסִיד, גֶעהֶען צוּ פוּס אִיבֶּער וָועגֶעדִינ, מֶעהר אָבְּקוּמֶען פַאר דִי וִוינְד אוּנ אַבּיינְגֶעהֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וִוי רֵיינֶע בַּעֲלֵי תְשׁוּבָה. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי בַּיי אַזָא וַוייטֶער נְסִיעָה, אוּנ נָאךְ צוּ פוּס, קַיין נַחַת נִיט גֶעהַאט: מֶעהר פוּן פִינְף הוּנְדֶערְט מֶענְשֶׁען זֶענֶען אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ קוֹים מִיט צָרוֹת פֶערְשְׁלֶעפְּט קַיין יְרוּשָׁלַיִם. דָארְט אִיז זֵיי אָבֶּער נִיט בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען, קַיין נוּטֶען אוֹיפְגֶעהמֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט פוּן דִי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יוּדֶען, וַוייל מֶען הָאט שׁוֹין גֶעוְוּוסְט, פְרִיהֶר גֶעווּאוּסְט זֵייעֶר כַּוָּנָה, אוּנ דָא אִיז נָאךְ בַּאלְד, אוֹיפְ'ן דְרִיטֶען טָאג וִוי זֵיי זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען, גֶעשְׁטָארְבֶּען יְהוּדָה חָסִיד, זֵיי זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען וִוי אַ שִׁיף אָהן אַ רוּדֶער, אוּנ לַאנְג הַאלְטֶען זִיךְ אִיז זֵיי אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן. אִין אַ צַייט פוּן דְרַיי יָאהר אִיז פוּן זֵיי גֶעוָוארֶען אַ תֵּל: אַ טְהֵייל זֶענֶען גֶעוָוארֶען מְחַמַּד'נֶער אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ אוּמְגֶעקֶעהרְט קַיין אֵייראָפַּא אוּנ זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. צְוִוישֶׁען דִי גֶעטוֹיפְטֶע אִיז גֶעוֶועהן יְהוּדָה חָסִיד'ס אֵיין אֵיינֶענֶער זוּהן.

חַיִּים מַלְאָךְ הָאט זִיךְ אַ בִּיסֶעל לֶאנְגֶער גֶעהַאלְטֶען, וַוייל אִין יְרוּשָׁלַיִם זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר פִיעל שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ אִיהם אִיז גֶערָאטְהֶען זִיךְ צוּצוּשַׁארֶען צוּ זֵיי אוּנ וָוערֶען בַּיי זֵיי אַ נַאנְצֶער רַבִּי. עֶר הָאט גֶעמַאכְט אַ בֶּעזוּנְדֶער שׁוּל, דָארְט הָאט עֶר בַּיים אָרוֹן קֹדֶשׁ אַנִידֶערְגֶעשְׁטֶעלְט אַ בִּילְד פוּן שַׁבְּתַי צְבִי אוֹיסְגֶעהַאקְט פוּן הָאלְץ, אוּנ אַלֶע שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב פְלֶעגְט עֶר מִיט דִי חֲסִידִים מַאכֶען הַקָּפוֹת אַרוּם דֶער בִּילְד אוּנ זִינְגֶען אוּנ טַאנְצֶען מִיט מְשׁוּגֶעגֶ'ע תְּנוּעוֹת. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט צוּקוּקֶען אַזַא חִלּוּל הַשֵּׁם אוּנ עֶס הָאט זֵיי גֶעקָאסְט גֶענוּג צַייט אוּנ מִיה בִּיז זֵיי הָאבֶּען אִיהם מְשַׁלֵּחַ גֶעוֶועהן פוּן יְרוּשָׁלַיִם. דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען אָבֶּער אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַ סַךְ גֶעלְד עֶר זָאל זִיךְ נָאךְ קָאנֶען אַרוּמְדְרֶעהֶען אִין דֶער טִירְקַיי, נָאר אַז דֶער חָכָם בַּאשִׁי (דֶער הוֹיפְּט-רַב פוּן דִי סְפָרַדִים אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל), הָאט גֶעפוֹעֶלְט בַּיי דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה, זִי זָאל חַיִּים מַלְאָךְ נִיט עֶרְלוֹיבֶּען צוּ בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד, אִיז עֶר אַוֶועק קַיין דַייטְשְׁלַאנְד אוּנ פוּן דָארְט אִיז עֶר נָאךְ אַמָאל אַרִיבֶּער קַיין פּוֹלִין אוּנ הָאט נָאךְ עֶטְלִיכֶע יָאהר זִיךְ-אַרוּמְגֶעפִיהְרְט מִיט דִי חֲסִידִים אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס בִּיז עֶר אִיז נִיט גֶעשְׁטָארְבֶּען פוּן שִׁכְּרוּת אוּנ פוּן אַ אוֹיסְגֶעלַאסֶען לֶעבֶּען. זַיין אַרְבַּייט הָאבֶּען דֶערְנָאךְ אִיבֶּערְגֶענוּמֶען אַנְדֶערֶע צְווֵיי שְׁווִינְדְלֶערְס, יִצְחָק קָאידֶענֶער אוּנ מֹשֶׁה וָואידֶעסְלַאוו, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען מִיט זֵיי אוֹיךְ גֶעהַאט גֶענוּג מִיה אוּנ פַּיין בִּיז מֶען אִיז פוּן זֵיי פָּטוּר גֶעוָוארֶען.

אִין דֶער אֵיינֶענֶער צַייט הָאט נָאךְ מֶעהר גֶערוֹישְׁט אִין דֶער וֶועלְט. אַיין

אַנְדֶערע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק, נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיּוֹן, וֶועלְכֶער הָאט אִין דִי אַלֶע זֶעכְּס אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר, וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלֶעבְּט, אֵיין רוּהִיגֶע מִינוּט נִיט גֶעהַאט, וַוייל עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעשְׁטְרֶעבְּט צוּם אֶמֶת אוּנ הָאט כָּל יָמָיו נָאר גֶעאַרְבַּייט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם שְׁווינְדֶעל, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶענוּג פֶערְדָרֶעהט יוּדִישֶׁע מוֹחוֹת. גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִיז עֶר אִים יָאהר 1650 אִין בָּאסְנְיֶען סֶערְבִּיַא, וָואס ווּפְט זִיךְ אַצוּנְד סֶערַאיֶעוָוא, אוּנ אַז עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן אַ קְלֵיין קִינְד הָאט מֶען אִיהם אַוֶועקְגֶעפִיהְרְט קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ בִּיז אַכְטְצֶעהן יָאהר הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה אִין חֶבְרוֹן. אַז עֶר הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט הָאט מֶען אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר רַב אִין אִיסְקוּפְּיַא, נִיט וַוייט פוּן סַאלוֹנִיקִי, נָאר עֶר הָאט זִיךְ אוֹיף דֶער שְׁטֶעלֶע לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען: מֶען הָאט בֶּעמֶערְקְט, אַז עֶר פִיהְרְט זִיךְ זֶעהר שְׁלֶעכְט אוֹיף, אוּנ מֶען הָאט אִיהם פוּן רַבָּנוּת עֶנְטְזַאגְט. פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָע וָנָד צוּ זַיין, עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען צַייטֶענְוַוייז אִין אַדְרִיאַנָאפָּאל, סַאלוֹנִיקִי אוּנ בֶּעלְגְרַאד אוּנ הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט וֶוערֶען אַ מַגִּיד, אַ מְלַמֵּד אוּנ אֲפִילוּ אַ סוֹחֵר, נָאר אִין קֵיין זַאךְ הָאט עֶר קֵיין גְלִיק נִיט גֶעהַאט; דִי ווילְדֶע תַּאֲווֹת הָאבֶּען אִיהם פוּנ'ם וֶועג אַרָאבְּגֶעפִיהְרְט, עֶר הָאט אוֹיךְ נִיט פַיינְד גֶעהַאט דֶעם טְרוּנְק, אוּנ מִיט אַזֶעלְכֶע חֶסְרוֹנוֹת הָאט עֶר זִיךְ קֵיין גְרוֹיסֶען כָּבוֹד נִיט גֶעקָאנְט פֶערְדִיעֶנֶען. אַ מָאל אִיז אִיהם אִין אַ הוֹיז, וואוּ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ מְלַמֵּד, גֶעפֶאלֶען אַ טִירְקִישׁ דִיעֶנְסְט־מֶאדְעל, הָאט עֶר אִים שַׁבָּת צוּגֶענוּמֶען בַּיים בַּעַל הַבַּיִת אַ פָּאר פֶערְד אוּנ אִיז אַנְטְלָאפֶען מִיט אִיהר פוּן דֶער שְׁטָאדְט; מֶען הָאט זִיךְ אָבֶער בַּאלְד אוּמְגֶעקוּקְט, מֶען הָאט אִיהם גֶעחַאפְּט אוּנ מֶען הָאט זִיךְ מִיט אִיהם מִן הַסְתָם נוֹהֵג גֶעוֶועהן וִוי מִיט אַ פֶערְד־גַנָב. אִין סַאלוֹנִיקִי אִיז חַיּוֹן צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס; עֶר הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ אַיינְנַאמְג טַאקִי צוּ בֶּרֶכְיָה אַלֵיין, צוּ מָשִׁיחַ'ס אֵייגֶען אֵיינִיקֶעל, אוּנ פוּן דָארְט אִיז עֶר אַוֶועק אַ פֶערְטִיגֶער בַּעַל מוֹפֵת. אַ הִיבְּשֶׁע צַייט הָאט עֶר זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין מִצְרַיִם אוּנ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ אַז עֶר אִיז אַ בִּיסֶעל בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען בַּיים פָאלְק מִיט זַיינֶע ווּאוּנְדֶער, וָואס עֶר פְלֶעגְט קְלָאמֶערְשְׁט בֶּעוַוייזֶען, הָאט עֶר זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען עֶטְלִיכֶע סְפָרִים וֶועגֶען שַׁבְּתַי צְבִי, נָאר אַ בִּיסֶעלֶע פֶערְשְׁטֶעלְט, כְּדֵי דֶער עוֹלָם זָאל זִיךְ בַּאלְד נִיט חַאפֶּען צוּ זַיין כַּוָּנָה. אִין סְמִירְנָא הָאבֶּען אִיהם דִי רַייכֶע מְקוּבָּלִים אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעוָואלְט גֶעבֶּען גֶעלְד עֶר זָאל קֶאנֶען דְרוּקֶען זַיינֶע כְּתָבִים, נָאר דֶער רַב ר' בִּנְיָמִין לֵוִי הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס חַיּוֹן מֵיינְט אוּנ אִיז אָפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיס נֶעגֶען אִיהם, עֶס הָאט אָבֶער אִיהם נִיט

געהאלפען, ווייל דאס פראסטע פאלק האט שוין געהאלטען פון חיון און האט
געשריגען אז דער רב טהוט עס פאר קנאה. ווען חיון בלייבט אין סמירנא,
וואלט איהם שוין אפשר דאס מזל אנגעהויבען צו שפיעלען, ער האט אבער
לאנג איינזיצען אויף איין ארט ניט געקאנט, און אז ער איז אריבער קיין
ירושלים האט מען מיט איהם גאר ניט געמאכט קיין שיהות און דער רב ר׳
אברהם יצחקי האט איהם באלד אריינגעלעגט אין חרם. דערמיט האט
מען איהם אבגעשניטען דעם וועג און ער האט זיך געמוזט געזעגנען מיט דער
טירקיי און זיך אוועקלאזען קיין איטאליען. צוויי יאהר כסדר איז חיון ארומ-
געפאהרען פון איין שטאדט אין דער אנדערער און האט זיך אין ערגיץ ניט
געקאנט אבזוכען א מקום מנוחה. אין ליוואָרנא האט ער אפילו יא געפונען
גוטע פריינד, וואס האבען איהם געוואלט שטיצען, נאר דער ליווארנא׳ר רב,
איינער פון די בעריהמטע מקובלים, ר׳ יוסף ערגאש איז געוואהר געווארען
אז ער איז פון שבתי צבי׳ס חברה, האט ער אנגעמאכט אזא געוואלד, אז חיון
האט געמוזט אנטלויפען. דערפאר איז איהם שוין בעסער געגאנגען אין
ווענעדיג, דארט איז איהם געראטהען זיך מעהר צוצולאזען צו די רבנים,
זיי האבען איהם געגעבען הסכמות אויף זיינע כתבים און אים יאהר 1711 האט
מען אבגעדרוקט א קליין ספר׳ל „רזא דיחודא״ (דער סוד פונ׳ם איינציגען
גאטט), אין וועלכען ער ווייזט אויס, אז די גאטטהייט בעשטעהט פון דריי
געשטאלטען: פון עתיקא קדישא (דאס אלטע היילינקייט), פון קודשא
בריך הוא און פון דער שכינה, ווי עס שיינט, האבען די רבנים פון
ווענעדיג אפילו אין די אויגען ניט געזעהען חיון׳ס ספרים און האבען גלאט
אזוי אנגעשריבען זייערע הסכמות, נאך א גרעסערע סברא איז, אז ער האט נאר
אליין נאכגעמאכט זייערע חתימות, נאר פאר איהם איז דאס דערווייל געווען
א גאנץ געשעפט און, אז ער איז שפעטער מיט א יאהר געקומען קיין פראג
האט ער שוין געהאט אויף וועמען זיך צו פעררופען און די בעסטע לומדים
און רבנים האבען איהם אויפגענומען מיט גרויס כבוד. דער גרעסטער גביר
פון פראג ר׳ דוד אפּענהיים, וואס האט זיך גערעכענט פאר א שטיקעל
מקובל, האט געהאלטען פאר א זכיה וואס חיון איז ביי איהם איינגעשטאנען
און, אז דער עולם האט נאך דערזעהען אז אזעלכע גרויסע רבנים ווי ר׳ יהונתן
אייבעשיץ און ר׳ נפתלי כהן קומען צו איהם און רעדען מיט איהם דברי
תורה איז ער ביי די עדלע יודען געווארען גאר געהויבט און געקראנט. דעם
פראסטען עולם ווידער האט ער צו זיך צוגעצויגען מיט מופתים, מיט קמעות,

און קוים הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ אִישׁ אֱלֹהִים הָאט מֶען נָאר נִיט נֶעפְרֶאגְט קֵיין שַׁאֲלוֹת און קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף זַיין יִרְאַת שָׁמַיִם. עֶר הָאט גַאנְצֶע טָאג גֶעשְׁכוּרְט, נָאכְגֶעלָאפֶען נָאךְ אַלֶע תַּעֲנוּגִים; נָאר קוים הָאט עֶר פֶערְגְלָאצְט דִי אוֹיגֶען און הָאט גֶעוְויזֶען, אַז עֶר הָאט צוּ טְהוּן מִיט מַלְאָכִים אִיז שׁוֹין אַלְדִינְג פֶערְאֶנְפֶערְט גֶעוָוארֶען און זַיין נָאהמֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶען קְלִינְגֶען אִין גַאנְצֶען לַאנְד. אִין פְּרָאג הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶען אַ נַיי סֵפֶר „מְהֵימְנוּתָא דְכֹלָּא“ (דֶער גְלוֹיבֶען פוּן אַלֶעם) און הָאט מִיט חָכְמָה אַזוֹי גֶעדְרֶעהט, אַז ר׳ נַפְתָּלִי כֹּהֵן הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶען אֵיין הַסְכָּמָה, חָאטְשׁ עֶר הָאט אִיהם נָאר גֶעוִויזֶען עֶטְלִיכֶע בְּלֶעטְלֶעךְ, אִי דָאס נָאר אַזֶעלְכֶע, וָואס הָאבֶען אִיהם גֶעטוֹיגְט. פוּן דָארְט אִיז עֶר אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קֵיין נִיקְלְסְבּוּרְג, פְּרוֹשְׁנִיץ, בְּרֶעסְלוֹיא און וִויעֶן, און אוּמֶעדוּם הָאט עֶר גֶעשְׁפִּיעלְט אַ צְוֵויי־פָּנִים׳דִיגֶע רָאלֶע: צְוִוישֶׁען רַבָּנִים אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ פְרוּמֶער יוּד, און בַּיים גֶעוֶואהנְלִיכֶען עוֹלָם הָאט עֶר גֶעזוּכְט אַלֶע מִיטֶעל הֵיילִיג צוּ מַאכֶען דֶעם דֶרֶךְ פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. אִין פְּרוֹשְׁנִיץ פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָפְּט בְּסֵתֶר צוּנוֹיפְקוּמֶען מִיט׳ן בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל לֵייבֶּעלֶע פְּרוֹשְׁנִיץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין מֶעהרֶען. חָאטְשׁ קֵיין סַךְ תַּלְמִידִים הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶען, וַוייל עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען אָבְּגֶערִיסֶען און אָבְּגֶעשְׁלִיסֶען, צְוִוישֶׁען מֶענְשֶׁען אִיז עֶר וֶוענִיג גֶעקוּמֶען און דִי וֶועלְט הָאט אִיהם גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ פָּשׁוּט׳ן מְשׁוּגָּע׳נֶעם. פוּן לֵייבֶּעלֶע פְּרוֹשְׁנִיץ דֶערְצֶאהלְט מֶען, אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אָרֶעמַאן אַז עֶר אִיז נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ דִינְגֶען אַ דִירָה און דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעוואהנְט אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אִין אַ פּוּסְטֶער חוּרְבָה, וואוּ מֶען הָאט גֶעזָאגְט אַז דָארְט הַאלְטֶען זִיךְ אוֹיף שֵׁדִים. אַז דֶער עוֹלָם הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶס שַׁאדְט אִיהם נִיט, הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶען שְׁרַייֶען אַז עֶר אִיז אַ כִּשׁוּף־מַאכֶער, און אַ טְהֵייל הָאבֶען זִיךְ אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט דָאס לֶעבֶען און הָאבֶען זִיךְ גֶענוּמֶען פוּן דֶערְוַוייטֶענְס אַכְטוּנְג גֶעבֶען וָואס עֶס גֶעהט פָאר בֵּיי אִיהם אִין דֶער חוּרְבָה. לֵייבֶּעלֶע הָאט אָבֶער גֶעוָואלְט, אַז דָאס פָאלְק זָאל טַאקִי בְּלַייבֶּען בַּיים גְלוֹיבֶען אַז עֶר אִיז אַ בַּעַל מוֹפֵת, און דֶערְפַאר הָאט עֶר אָבְּגֶעאַרְבַּייט אַזַא קוּנְץ: אַז עֶר הָאט אַ מָאל בֶּעמֶערְקְט וִוי דִי שְׁטָאדְט־לַייט קוּקֶען אִיהם נָאךְ, הָאט עֶר מִיט פָאסְפָאר אוֹיף אַ לַיילֶעךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶען דֶעם שֵׁם הַמְפוֹרָשׁ און בַּיי נַאכְט הָאט עֶר דֶעם לַיילֶעךְ אַרוֹיסְגֶעהַאנְגֶען אִין פֶענְסְטֶער, און אַזוֹי וִוי פָאסְפָאר גְלַאנְצְט אִין דֶער פִינְסְטֶער הָאבֶען פְּלוּצְלוּנְג אַלֶע דֶערְזֶעהֶען וִוי דִי הֵיילִיגֶע אוֹתִיּוֹת פְלִיהֶען אַרוּם אִין דֶער לוּפְט. פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז בַּיי אַלֶע גֶעבְּלִיבֶען

אַז לֵייבֶּלֶע פְּרוּשְׁנִיץ איז אַ גְרוֹיסֶער בַּעַל טוֹפֶת נָאר די רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם פָּארְט רוֹדֵף גֶעוֶעזֶען. אַוַדַאי הָאט זִיךְ חַיוֹן גֶעמוּזְט בֶּעקֶענֶען מִיט אַזַא מֶענְשֶׁען, נָאר הִיטֶען הָאט עֶר זִיךְ בֶּעדַארְפְט כְּדֵי מֶען זָאל נִיט דֶערְזֶעהֶען אַז זֵיי זֶענֶען בֵּיידֶע פוּן אֵיין גֶעוַואנְד גֶעשְׁנִיטֶען.

אִים יָאהר 1713 אִיז חַיוֹן גֶעקוּמֶען קַיין בֶּערְלִין, אוּנ הָאטְ׳שׁ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת הָאבֶּען זֵיי זִיךְ שׁוֹין גֶעקְרִינְט אִיבֶּער אַ שׁוּל אוּנ עֶס זֶענֶען גֶעוָוארֶען צְוֵויי צְדָדִים: פוּן אֵיין זַייט אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַרַייכֶע אַלְמָנָה לִיבְּמַאנְן, וָואס אִיהר גֶעשְׁטָארְבֶּענֶער מַאנְן אִיז גֶעוֶעזֶען אַ חָשׁוּב בַּיים קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט אִיהר גֶעטְהוּן צוּ לְהַכְעִיס אַ גְבִיר מַארְקוּס מַאגְנוּס, וָואס אִיז גֶענַאנְגֶען מִיט תְּקִיפוּת פוּנ׳ם קְרָאנְפְּרִינְץ. חַיוֹן הָאט כַּאלְד פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פַאר אִיהם אִיז גְלַייכֶער צוּ צוּשְׁטֶעהֶען צוּ דֶער אַלְמָנָה לִיבְּמַאנְן, וַוייל עֶר הָאט גֶעוָועהֶען אַז זִי וֶועט גִיבֶער אוֹיסְפִּיהרֶען, אוּנ דֶערְצוּ אִיז נָאךְ אִיהר אֵיידֶעם גֶעוֶועהן דֶער בֶּערְלִינֶער רַב ר׳ אַהֲרֹן בִּנְיָמִין וָואלְף, וָואס הָאט אִיהם גֶעקָאנְט טְהוּן אַ טוֹבָה. אַוַדַאי הָאט חַיוֹן נִיט דֶערְלֶעגְט צוּ דֶעם גֶעשֶׁעפְט אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין בֶּערְלִין, אִיז עֶר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אָפְּצוּדְרוּקֶען זַיין סֵפֶר „מְהֵימְנוּתָא דְכֹלָּא״ אוּנ זִיךְ לָאזֶען וַוייטֶער, דוּרְךְ הַאמְבּוּרְג, קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם. ווּאוּ עֶס אִיז נִיךְ צוּ לִיעבּ אִיהם גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער רַעַשׁ.

אִין אַמְשְׁטֶערְדַם זֶענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן צְוֵויי רַבָּנִים: דֶער חָכָם צְבִי. פוּן דִי אַשְׁכְּנַזִים אוּנ ר׳ שְׁלֹמֹה אַיְלָן — פוּן דִי סְפָרַדִים. ר׳ שְׁלֹמֹה אַיְלָן אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד אַלֵיין שְׁטַארְק פֶערְנַארְט גֶעוֶועהן פוּן שַׁבְּתַי צְבִי׳ס תּוֹרוֹת אוּנ אִיז גֶעשְׁטַאנֶען נָאר נָאהֶענְט צוּ זַיינֶע תַּלְמִידִים פוּן סַאלוֹנִיקִי. צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים אִיז אִיבֶּערְהוֹיפְּט קַיין גְרוֹיסֶער שָׁלוֹם נִיט גֶעוֶועהן, וַוייל דֶער חָכָם צְבִי הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ וֶועלְט־בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן אוּנ בַּיי יֶעדֶער שְׁאֵלָה פְּלֶעגְט עֶר נָאר שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיין דֵעָה. אַוַדַאי אַז חַיוֹן אִיז אָנְגֶעקוּמֶען קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעגֶעבֶּען פַאר אַ אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל־מְשׁוּלָּח, הָאט עֶר זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּם סְפַרְדִישֶׁען רַב אוּנ אִיז נִיט מְסוּפָּק גֶעוֶועהן אַז עֶר וֶועט אִיהם זַיין צוּ הִילְף. עֶר הָאט אוֹיךְ קַיין טָעוּת נִיט גֶעהַאט: ר׳ שְׁלֹמֹה אַיְלָן הָאט אִיבֶּערְגֶעקוּקְט חַיוֹן׳ס סֵפֶר אוּנ הָאט גֶעפוּנֶען אַז דָארְט אִיז לוֹיטֶער קַבָּלָה אוּנ אַז יֶעדֶער יוּד מֶעג עֶס הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אִין שְׁטוּב. צוּ הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן דֶערְפַאר וָואס עֶר אַלֵיין אִיז טַאקִי מֶעהר גֶעוֶויינְט גֶעוֶועהן צוּ חַיוֹן׳ס גֶעדַאנְקֶען, אָדֶער עֶר הָאט

פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט אַז חַיוֹן זָאל אִיהם מִיט דֶערְמָאנֶען זַיינֶע אַלְטֶע זִינְד אוּנ זָאל אִין שְׁטָאדְט נִיט רֶעדֶען ־קֵיין אִיבְּרִיגֶע וָוארְטֶער וֶועגֶען זַיינֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהרֶען וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין סַאלוֹנִיקִי צְוִוישֶׁען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, דָאס אִיז שְׁוֶוער צוּ וִויסֶען, נָאר יֶעדֶער הָאט גֶעקֶאנְט זֶעהֶען, אַז ר' שְׁלמֹה אַיְלָן טְהוּט פַאר אִיהם מֶעהר וִוי פִיעל אִין זַיין קְרַאפְט אִיז. דֶער חָכָם צְבִי אִיז, מִן הַסְתָם, דִי זַאךְ נִיט גֶעפֶאלֶען אוּנ דָא הָאט זִיךְ נָאךְ גְרָאד אִין יֶענֶער צַייט אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין אַמְשְׁטֶערְדַם דֶער בֶּערִיהמְטֶער לַמְדָן אוּנ מְקוּבָּל ר' משֶׁה חַגִיז, וֶועלְכֶער הָאט צוּגֶעגָאסֶען בּוֹימְאֶהל אוֹיפ'ן פַייֶער, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ גְרוֹיס מַחֲלוֹקֶה. ר' משֶׁה חַגִיז אִיז אַלֵיין גֶעוֶועהן אַ גֶעבָּארֶענֶער פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד זֶעהר פִיעל גֶעמוּזְט אוֹיסְשְׁטֶעהֶען פוּן שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה. צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר גֶעמוּזְט אַוֶועק פוּן דֶער הֵיים אוּנ זִיךְ זוּכֶען עֶפִּים אַ פַּרְנָסָה אִין אִיטַאלְיֶען. עֶר אִיז גֶעוָוארֶען רֹאשׁ יְשִׁיבָה אִין לִיוָוארְנָא, נָאר לַאנְג בְּלַייבֶּען דָארְט הָאט עֶר נִיט גֶעקָאנְט, וַוייל זַיינֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם אוֹיךְ פוּן דֶער וַוייטֶענְס אִין זִין גֶעהַאט אוּנ הָאבֶּען אַהִין צוּגֶעשִׁיקְט אַזֶעלְכֶע בְּרִיעף מִיט רְכִילוּת, אַז עֶר אִיז גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּפָאהְרֶען ־קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם, דָארְט אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ גַבַּאי פוּן צְדָקָה־גֶעלְד פַאר אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם שְׁטַארְק מְקָרֵב גֶעוֶועהן פַאר זַיין פְרוּמְקַייט אוּנ חֲרִיפוּת אִין לֶערְנֶען. נָאךְ דִי אַלֶע צָרוֹת, וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶ'ן פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז זַיין הַארְץ שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועהן פֶערְבִּיטֶערְט, אוּנ עֶר הָאט נָאר גֶעזוּכְט מִיטֶעל זִיךְ נוֹקֵם צוּ זַיין אִין זַיינֶע שׂוֹנְאִים. אַוַדַאי אַז עֶר הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעגֶעגֶענְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אֵיינֶעם פוּן דֶער חֶבְרָה, הָאט אִין אִיהם דָאס בְּלוּט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִידֶען אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען מִיט אִיהם זִיךְ אָבְּצוּרֶעכְנֶען נָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפָן. עֶר הָאט פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם חָכָם צְבִי וִוי גֶעפֶאהְרְלִיךְ חַיוֹן'ס סֵפֶר אִיז פַאר דִי יוּדֶען, אוּנ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ פְּסַק אַז אַזַא סֵפֶר מוּז מֶען פֶערְבְּרֶענֶען אוּנ דֶער מְחַבֵּר טָאר זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען אִין אַמְשְׁטֶערְדַם. דָאס אִיז גֶעוֶועהן אַ שַׁארְפֶער קְלַאפּ טַאקִי פַאר ר' שְׁלמֹה אַיְלָן אַלֵיין אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, אַז עֶר מוּז דֶערְוַוייזֶען דֶער וֶועלְט אַז עֶר שִׁיצְט נִיט ־קֵיין שֶׁאדְלִיכֶע מֶענְשֶׁען אוּנ לָאזְט נִיט אַז אַפִּיקוֹרְסִישֶׁע סְפָרִים זָאלֶען פֶערְשְׁפְּרֵייט וֶוערֶען צְוִוישֶׁען פָאלְק. עֶר הָאט גֶעשִׁיקְט זָאגֶען דֶעם חָכָם צְבִי, אַז עֶר וִויל מִיט אִיהם אֶפֶענְטְלִיךְ הָאבֶּען אַ וִכּוּחַ, נָאר דֶער חָכָם צְבִי הָאט פוּן ־קֵיין זַאךְ נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען. דָאס הָאט שׁוֹין פֶערְדְרָאסֶען דִי גַאנְצֶע סְפַרְדִישֶׁע קְהִלָּה, דֶער פָארְשְׁטֶעהֶער ר' אַהֲרֹן דִי פִּינְטָא הָאט עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ פְּחִיתַת הַכָּבוֹד,

אונ מען האט בעשלאסען, אז דער רב פון די אשכנזים האט ניט קיין רעכט זיך צו מישען צו די ספרדים, אונ אז יעדענפאלס זאל ר' שלמה איילן מאכען איין אסיפה פון עטליכע לומדים אונ נאך אמאל דורכקוקען חיון'ס ספר. דער חכם צבי האט לאנג ניט געטענה'ט אונ האט צוזאמען מיט ר' משה חגיז אריינגעלעגט חיון אין חרם. דא האט זיך ערשט צוברענט דאס רעכטע פייער: די ספרדישע קהלה איז געוועהן גראסער אונ רייכער פון די אשכנזים אונ דער חכם צבי האט געהאט ווייניג מענשען, וואס זאלען זיך וועלען אריינלאזען אין נצחון אונ איהם העלפען ער זאל אויספיהרען זיינס. אומזיסט זענען געפלויגען בריעף פון די גרעסטע רבנים, וועלכע האבען מסכים געוועהן צום חכם צבי'ס דעה, אומזיסט האט זיך אין דעם ענין אריינגעמישט דער אלטער אונ בכבודסטער רב פון מאנטוא, ר' יהודה ליאון בריעלי, וואס האט גוט געקענט חיון אונ האט געשריבען אז ער איז א שווינדלער אונ עס איז ניט כדאי אז צו ליעב איהם זאל אין אזא יודישער קהלה ארויס א מחלוקת. די ספרדים האבען זיך איינגערעדט אז דאס איז א מלחמה פאר גאטט, אונ וואס מעהר די אשכנזים האבען געארבייט איז ביי זיי חיון געווארען חשוב'ער. זיי האבען איהם מיט גרויס שמחה אונ כבוד געפיהרט אין שול אריין, אונ ווער שמיעסט אז די לומדים האבען געפסק'נט, אז אין זיין ספר איז ניטא קיין שום אפיקורסות האט מען פשוט אנגעהויבען די אשכנזים צו רודפ'ן אויפ'ן לעבען. עס איז אזוי ווייט געקומען, אז דער חכם צבי אונ ר' משה חגיז האבען מורא געהאט די גאס איבערצוגעהען, אפט איז ארויס א געשלאג, מען האט שוין אפילו אמאל דעם חכם צבי געוואלט שטעכען, א קליין מסירהלע ביי דער מלוכה, ווי דער שטייגער איז, האט אויך ניט געפעהלט, אונ עס האט זיך געענדיגט דערמיט וואס דער חכם צבי, מיט וועלכען אמשטרדם האט א לאנגע צייט געשטאלצירט, איז געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען קיין לאנדאן אונ פון דארט זיך לאזען קיין פולין.

אז די וועלט איז געוואהר געווארען ווי מאוס דער חכם צבי האט אויסגעליטען צו ליעב חיון, האבען זיך פון אללע זייטען, פון דייטשלאנד, איטאליען, פולין אונ אפילו פון אפריקא, אנגעהויבען שיטען חרמות אויף חיון'ס קאפ. דאס האט איהם אליין אונ זיינע אלטע גוטע פריינד ניט געלאזט רוהען. חאטש עס איז זיי געראטהען ארויס צו פטר'ן זייער געגנער, אונ עס איז געבליבען אז חיון זאל זיך ווייטער לאזען אין דער וועלט אונ זאל זיך אויסטענה'ן מיט די רבנים זיינע געגנער. מען האט איהם מיטגעגעבען א סך געלד אונ בריעף צו

דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרֵפוֹת, אוּנ קוֹדֶם כָּל אִיז עֶר אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קַיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל, וַוייל דָארְט הָאט עֶר גֶעהָאפְּט זִיךְ צוּ בֶּעפְרַייעֶן פוּנ׳ם אַלְטֶען חֵרֶם, וָואס דֶער רַב פוּן יְרוּשָׁלַיִם הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען. זַיין נְסִיעָה אִיז גֶעוֶועהן שְׁרֶעקְלִיךְ: אוּרֶיעדוּם הָאט מֶען שׁוֹין גֶעוואוּסְט פוּן אִיהם אוּנ מֶען הָאט אִיהם אִין קַיין יוּדִישֶׁער שְׁטוּבּ נִיט אַרַיינְגֶעלָאזְט. דְרַיי יָאהר הָאט עֶר אַזוֹי גֶעלִיטֶען בִּיז דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער פוּן טִירְקַיי הָאט אוֹיף אִיהם רַחֲמָנוּת גֶעקְרִיגֶען אוּנ הָאט אַיינְגֶעבֶּעטֶען אַ פָּאר רַבָּנִים זֵיי זָאלֶען מְבַטֵל זַיין דֶעם חֵרֶם. עֶר הָאט גֶעמוּזְט צוּשְׁוֶוערֶען, אַז מֶעהר וֶועט עֶר זִיךְ שׁוֹין נִיט אָבְּגֶעבֶּען מִיט קַבָּלָה, אוּנ עֶרְשְׁט דֶעמָאלְט הָאבֶּען אִיהם דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בְּרִיעף אַז עֶר אִיז פְרַיי פוּנ׳ם חֵרֶם. מִיט אַזַא בְּרִיעף אִין דִי הֶאנְד אִיז חַיּוֹן בַּאלְד צוּרִיקְגֶעפָאהרֶען קַיין אֵיירָאפָּא אוּנ הָאט גֶעהָאפְּט, אַז אַצוּנְד וֶועט עֶר עֶרְשְׁט אָנְהוֹיבֶּען צוּ פִיהרֶען וֶועלְטֶען. זַיין הָאפְנוּנְג אִיז אָבֶּער צוּשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען: אִין דִי עֶטְלִיכֶע יָאהר, וָואס עֶר הָאט פֶערְבְּרַאכְט אִין טִירְקַיי, אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין אֵייראָפַּא שְׁטַארְק שְׁלֶעכְט גֶעוָוארֶען. דִי צָרָה, וָואס חַיִים מַלְאָךְ אוּנ יְהוּדָה חָסִיד הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט, הָאט פָּארְט גֶעמוּזְט אֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען דֶעם פָאלְק אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵף׳ן גָאר אָהן רַחֲמָנוּת אַלֶע, וָואס הָאבֶּען נָאר גֶעהַאט אַ שְׁטִיקֶעל שַׁייכוּת מִיט דִי תַּלְמִידִים פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. מֶען הָאט נִיט גֶעלֶעגְט קַיין כָּבוֹד אֲפִילוּ אוֹיף אַזַא גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען וִוי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט אוֹיף אִיהם שְׁטִילֶערְהֵייד גֶערֶעדְט, אַז עֶר אִיז נוֹטֶה צוּא שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ קַיין גְרוֹיסֶען לִיגֶען הָאט מֶען טַאקִי נִיט אוֹיסְגֶעטְרַאכְט, הָאט מֶען אִיהם אוֹיךְ גֶעוָואלְט מַחֲרִים זַיין אוּנ עֶר אִיז נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן דֶער סַכָּנָה נָאר דֶערְמִיט, וָואס עֶר אַלֵיין הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען דֶעם חֵרֶם גֶעגֶען אַלֶע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר אַ בִּיסֶעל אָבְּגֶעוַואשֶׁען דֶעם פְלֶעק פוּן זִיךְ. אִין אַזַא צַייט אִיז חַיּוֹן צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קַיין אֵייראָפַּא, קַיין גֶעלְד הָאט עֶר שׁוֹין אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט, דָארְט וואוּ מֶען הָאט אִיהם פְרִיהר מְקַרֵב גֶעוֶועהן הָאט מֶען זִיךְ אִיצְט פוּן אִיהם נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, וַוייל מֶען הָאט מוֹרָא גֶעהַאט עֶפִּיס הָאבֶּען צוּ טְהוּן מִיט אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר צוּלָאזֶען צוּ קְרִיסְטֶען אוּנ זֵיי עֶרְקְלֶעהרֶען, אַז צְוִוישֶׁען זַיין לִמוּד אוּנ דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אִיז גָאר קַיין חִלוּק נִיטָא. דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט טָאמֶער וֶועט עֶר בַּיי דִי קְרִיסְטֶען נוֹשֵׂא חֵן זַיין אוּנ זֵיי וֶועלֶען אִיהם הֶעלְפֶען, אוּנ אַז עֶס אִיז אִיהם אוֹיסְגֶעקוּמֶען נָאר עֶנְג הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט צוּ לִיעבּ טְהוּן דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אוּנ אוֹיסְטְרַאכְטֶען אוֹיף דִי יוּדֶען עֶטְלִיכֶע שְׁקָרִים. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט אִיהם דֶער

מאנגעל נאר דערשלאגען דעם קאפ. אין בערלין איז ער ארומגעגאנגען אהן א שטיקעל ברויט אונ האט אנגעשריבען צו איינעם פון זיינע געוועזענע בעקאנטע, וואס האבען זיך פון איהם אבגעזאגט, אז ווי באלד ער וועט איהם ניט שיקען א פאר גראשען צו שטילען דעם הונגער וועט ער זיך מוזען טויפען אונ עס וועט זיין א גרויסע שאנד פאר'ן כלל ישראל. אין פראג האט מען איהם אפילו אין שטאדט ניט אריינגעלאזט אונ דער רב ר' יהונתן אייבעשיץ פלעגט איהם בסתר אללע טאג ארויסשיקען לעבענסמיטעל. מיט גרויסע צרות האט זיך חיון דער־שלעפט קיין אמשטרדם, נאר דארט האט ער שוין אויך ניט געפונען די בעשיצער וואס פריהר. אללע יודען, אשכנזים אונ ספרדים, זענען גלייך אויפגעבראכט געוועהן געגען די שבתי צבי'ניקעס; מען איז געוואהר געווארען אז חיון איז טאקי איינער פון דער חברה, אונ אז ער שפיעלט א צווייאיגע ראלע, אי ביי יודען, אי ביי קריסטען. אוודאי האט איהם ניט געהאלפען וואס ער האט דארט ארויסגעלאזט א נייע ספר „הקולות יחדלון“ (די געשרייען זאלען אויפהערען!).
ער אלליין איז שוין אויך מיעד געווארען אויף דער עלטער זיך אזוי מוטשען, אונ אז מען האט איהם נאך אמאל אריינגעלעגט אין חרם, האט ער פערשטאנען אז אין אייראפא אונ אזיען קאן מען איהם צו גוט, אונ ער איז אוועקגעפאהרען קיין אפריקא, וואו ער איז אים יאהר 1726 געשטארבען אין גרויס ארעמקייט. זיין זוהן איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום אונ האט זיך פאר'ן פאטער נוקם געוועהן אין די יודען; ער האט געוואהנט אין רום אונ האט ניט איין מאל פאר'ן פאפסט אנגערעהט שלעכטס אויפ'ן יודישען פאלק אונ זייער אמונה.

דאס פערדרעהטקייט פון די מקובלים אונ דער שווינדעל פון די שבתי צבי'ניקעס האבען אנגעמאכט אזא פינסטערניס אין יודישען לעבען, אז פון איין זייט האבען זיך אפילו נאר עדלע סוחות, וואס זענען בעשאפען געווארען צו רייניגע געדאנקען, געחאפט צו די פינסטערע סודות פון קבלה אונ האבען זייערע בעסטע יאהרען פערבראכט אויף אזעלכע זאכען, וועלכע האבען דעם פאלק נאר געקאנט שאדען, אונ פון דער אנדערער זייט האבען אויך די רבנים, וואס אויף זיי איז געלעגען דער היילינער חוב אבצוהיטען דאס יודענטהום, אין נאנצען פערלארען די קאפ. זיי האבען שוין ניט געוואלט מאכען קיין חלוק צווישען גראסטען אונ קליינסטען, אונ קוים האבען זיי בעמערקט אז איינער קריכט אראב פון דעם גלייכען וועג אונ הויבט אן בלאנזען אין די פערדרייטע וועגען פון קבלה, האבען זיי זיך באלד ענטשלאסען איהם עוקר מן השרש צו זיין. ניט איינער האט דעמאלט געליטען נאר צו ליעב דעם, וואס אויף איהם

איז גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד, אַז עֶר קָאן זִיךְ אַרוֹיפְהַאפֶּען אוֹיפ'ן דֶרֶךְ פוּנ'ם שַׁבְּתַי צְבִי, אוּנ דֶעם בִּיטֶערְן כּוֹס אִיז אוֹיךְ בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהְן אוֹיסְצוּטְרִינְקֶען אֵיינֶעם פוּן דִי גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע דִיכְטֶער, ר' מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ, וָואס הָאט גֶעמוּזְט נָע וְנָד זַיין אוּנ אַנִידֶערְלֶעגֶען זַיינֶע בֵּיינֶער גַאנְץ ווַייט פוּן דֶעם שֶׁאנֶעם לוֹיטֶערְן הִימֶעל פוּן אִיטַאלְיֶען, וואוּ עֶר אִיז אוֹיפְגֶעוַואקְסֶען אוּנ וואוּ עֶר הָאט פוּן קִינְדְהַייט אָן גֶעזוּנְגֶען זַיינֶע טְהֵייעֶרֶע שִׁירִים. ר' מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1770 אִין פַּאדוּאַ בַּיי רַייכֶע עֶלְטֶערֶען סוֹחֲרִים, וֶועלְכֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַ גוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג אוּנ הָאבֶּען עֶס אוֹיךְ גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהְרֶען אִין פַּאדוּאַ, וואוּ עֶס אִיז גֶעוֶועהְן אַ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גְרוֹיסֶע גֶעלֶעהְרְטֶע. תּוֹרָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיי צְווֵיי מְלַמְּדִים, בַּיים בֶּערִיהְמְטֶען לַמְדָן ר' יְשַׁעְיָה בַּאסַאן, דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם סֵפֶר „לַחְמֵי תוֹדָה“, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהְן אַ מְקוּבָּל אוּנ וָואס בַּיי אִיהם הָאט נָאךְ לוּצַאטוֹ, נָאר אִין דִי קִינְדֶערְשֶׁע יָאהְרֶען שׁוֹין גֶענַאשְׁט עֶפִּיס פוּן דֶעם לִמּוּד, אָדֶער וֶועניגְסְטֶענְס בֶּעקוּמֶען אַ חֵשֶׁק בֶּעקֶענְט צוּ וֶוערֶען מִיט דֶער קַבָּלָה; אוּנ בַּיים רַב פוּן פַּאדוּאַ ר' יִצְחָק חַיִּים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהְן אַ דָאקְטָאר אוּנ אַ גְרוֹיסֶער שְׁפְּרַאכֶען־קֶענֶער אוּנ אִיז גֶעוֶועהְן בֶּעפְרַיינְדֶעט מִיט גֶעלֶעהרְטֶע קְרִיסְטֶען אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס מִיט כְרִיסְטִיאַן טְהֶעאָפִיל אוּנְגֶער, וֶועלְכֶער פְלֶעגְט אִיהם שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף. ר' יִצְחָק חַיִּים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי הָאט בַּיי זַיין תַּלְמִיד לוּצַאטוֹ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ לִיעבְּשַׁאפְט צוּ חָכְמָה אוּנ אַז עֶר הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלֶערְנְט לַאטַיינִישׁ, גְרִיכִישׁ, אִיטַאלְיֶענִישׁ אוּנ פְרַאנְצֶעזִישׁ אוּנ אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהְן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען דִי סְפָרִים, וֶועלְכֶע זֶענֶען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף דִי דָאזִיגֶע לְשׁוֹנוֹת, אִיז בַּיי אִיהם דָאס לִיעבְּשַׁאפְט נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, עֶר הָאט יוֹמָם וָלַיְלָה גֶעלֶערְנְט אוּנ בַּיי פִינְפְצֶעהְן יָאהר אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהְן אַ מוּשְׁלָם. שְׁרַייבֶּען הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר פְרִיה אוּנ אוֹיפ'ן זֶעכְצֶעהְנְטֶען יָאהר הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אַ קְלָאג־לִיעד אוֹיפ'ן טוֹיט פוּן זַיין רַבִּי'ן ר' יִצְחָק חַיִּים הַכֹּהֵן קַאנְטַארִינִי. שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ יָאהר הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „לְשׁוֹן לִמּוּדִים“, פַאר אַזֶעלְכֶע וָואס ווִילֶען לֶערְנֶען דִי רֵיינֶע הֶעבְּרֶעאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע אוּנ פֶערְשְׁטֶעהֶען אִיהר אֶמֶתֶע שֶׁאנְקַייט, אוּנ נָאךְ עֶהֶדֶער עֶר הָאט דֶערְגְרֵייכְט דָאס צְוַואנְצִיגְסְטֶע יָאהר אִיז שׁוֹין פוּן זַיין פֶעדֶער אַרוֹיס אַ נַייעֶער תְּהִלִּים, וָואס אִיז אוֹיךְ בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן הוּנְדֶערְט פִינְפְצִיג קַאפִּיטְלֶעךְ, אוּנ צְווֵיי טְהֶעאַטֶער־שְׁטִיק „מִגְדַּל עֹז“ (אַ פֶעסְטֶער טְהוּרֶם) אוּנ „שִׁמְשׁוֹן וְהַפְּלִשְׁתִּים“. חָאטְשׁ לוּצַאטוֹ אִיז נָאךְ גֶעוֶועהְן זֶעהר יוּנְג,

הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע סְפָרִים גֶעמַאכְט וָוערְ אַ גְרוֹיסֶען נָאהמֶען, דֶערְצוּ הָאט עֶר נָאךְ גֶעשַׁ״ס׳ט פַאר אַ בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ אִיהם, פוּן וַוייט אוּנ פוּן נָאהֶענְט, קוּמֶען יוּנְגֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט אוּנ גֶעמַאכְט פוּן זַיין הוֹיז אַ גַאנְצֶע יְשִׁיבָה. פְּלוּצְלוּנְג אִיז אָבֶּער אוֹיפ׳ן צְוַואנְצִיגְסְטֶען יָאהר גֶעוָוארֶען אַ שְׁטַארְקֶע פֶערְאֶנְדֶערוּנְג אִין זַיין לֶעבֶּען. דִי זִינְקֶען. וָואס עֶר הָאט אִין דֶער קִינְדְהַייט גֶעהַאפְּט פוּן זַיין רַבִּי׳ן יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, זֶענֶען אַזוֹי וִוי פוּנְקֶען גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי אִיהם אִין הַארְץ אוּנ הָאבֶּען גֶעבְּלִיעט בִּיז עֶר אִיז שְׁפֶּעטֶער נִיט גֶעקוּמֶען קֵיין וֶוענֶעדִיג, וואוּ עֶס הָאבֶּען גֶעלֶעבְּט אַ סַךְ תַּלְמִידִים פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען מְקוּבָּל ר׳ משֶׁה זַכּוּתָא, אוּנ וואוּ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת אַװעקְצוּגֶעבֶּען נָאר דֶער קַבָּלָה. עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען אַלְטֶע כְּתָבִים פוּנ׳ם רַ״י אוּנ הָאט זִיךְ אַזוֹי לַאנְג פֶערְטִיפְט אִין זֵיי בִּיז זַיין שַׁארְפֶע צוּרֵייצְטֶע פַאנְטַאזִיֶע הָאט נִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שַׁאפֶען בִּילְדֶער, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט, אַז עֶר זֶעהט וָואס עֶס טְהוּט זִיךְ אִין זִיבֶּעטֶען הִימֶעל אוּנ הֶערְט וִוי מַלְאָכִים סוֹדְ׳ן זִיךְ אוּנ זֶענֶען אִיהם מְגַלֶּה דִי פֶערְבָּארְגֶענֶע דְרָכִים פוּן דֶעם בּוֹרֵא עוֹלָם. קֵיין שְׁווינְדְלֶער אִיז ר׳ משֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ נִיט גֶעוֶועהן, צוּ קֵיין פַּרְנָסָה הָאט עֶר עֶס נִיט בֶּעדַארְפְט, כָּבוֹד הָאט עֶר פוּן אַלֶע זַייטֶען גֶעהַאט אָהן דֶעם אוֹיךְ, אוּנ אַז עֶר הָאט גֶעקָאנְט אַװעקְוַוארְפֶען דִי הֵיילִיגֶע שְׁפְּרַאכֶע, וָואס עֶר הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעפְּרִיװט מִיט אִיהר הִילְף נָאכְצוּמַאכֶען דֶעם הֵיילִיגֶען תְּהִלִּים אוּנ זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ אַ פֶערְדְרֶעהטֶע זֹהַר-לָשׁוֹן, הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן דֶערְפַאר, וַוייל עֶר הָאט פֶעסְט גֶעגְלוֹיבְּט אַז זַיין נַייֶער װֶעג אִיז דֶער רִיכְטִיגְסְטֶער אוּנ װֶעט אִיהם פִירֶען צוּם אֱמֶתְ׳ן גְלִיק. עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פֵּירוּשׁ אוֹיף תּוֹרָה אוּנ הָאט אִיהם אַ נָאהמֶען גֶעגֶעבֶּען „זֹהַר תִּנְיָנָא״ (דֶער צְווייטֶער זֹהַר). דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אָבֶּער הָאט עֶר מִיט קֵיינֶעם נִיט גֶערֶעדְט דֶערְפוּן אוּנ פְלֶעגְט נָאר אָפְּט זַיינֶע תַּלְמִידִים אַרַיינְרוּפֶען אַזֶעלְכֶע װָארְטֶער, פוּן װֶעלְכֶע זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהן מִיט וָואס פַאר אַ גֶעדַאנְקֶען זַייעֶר יוּנְגֶער רַבִּי טְרָאגְט זִיךְ אַרוּם. אַ מֶענְשֶׁען אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען שְׁוֶוער שְׁטֶאנְדִיג זִיךְ צוּ בֶּעהַאלְטֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען עֶר אַלֵיין אִיז אַיינְגֶעגְלוֹיבְּט, אַז גָאט הָאט אִיהם מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַזַא חָכְמָה, וָואס קָאן אַלֶען גְלִיקְלִיךְ מַאכֶען. ר׳ משֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאט בְּסוֹד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען זַיינֶע צְווייא חֲבֵרִים, ר׳ יִצְחָק מַרִינוֹ אוּנ ר׳ יִשְׂרָאֵל טְרֵיוִויש, אַז עֶר פִיהלְט וִוי דֶער רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אִיז אִין אִיהם אַרַיין, אַז גַאנְץ אָפְט זֶעהט עֶר פַאר זִיךְ חֲלוֹמוֹת חָאטְשׁ עֶר אִיז וַואךְ אוּנ, אַז מִיט דֶעם בֶּעהַאלְטֶענֶעם כֹּחַ,

וָואס לִיעגְט אַצוּנד אִין אִיהם, הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר „זֹהַר תִּנְיָנָא״. דִי בֵּיידֶע יוּנְגֶע לַייט וָוענֶען דֶערְצִיטֶערְט גֶעוָוארֶען אַז זַיי הָאבֶּען דֶערְהֶערְט וִוי זַייעֶר נוּטֶער פְרַיינְד הָאט דֶערְגְרֵייכְט אַזַא גְרוֹיסֶע מַדְרֵגָה; זַיי הָאבֶּען נוּט דוּרְכְ־גֶעשְׁטוּדִירְט לוּצַאטוֹ'ס „צְווייטֶען זֹהַר״ אוּנ הָאבֶּען אִין אִיהם גֶעפוּנֶען זֶעהר פִּיעל הֲרִיפוּת, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זַיי צוּזַאמֶען מִיט לוּצַאטוֹ גֶעלֶערְנְט ־קַבָּלָה. צְווֵיי יָאהר אִיז דִי זַאךְ אַזוֹי צוּגֶעגַאנְגֶען שְׁטִיל, נָאר אַ מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס לוּצַאטוֹ אִיז נִרְאָה אוֹיף עֶטְלִיכֶע וָואכֶען אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען ־קיין רֶעדְזְשִׁיָא זִיךְ זֶעהֶען מִיט'ן אַלְטֶען רַבִּי'ן ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, אוּנ פּוּנְקְט אִין דֶער צַייט אִיז גֶעקוּמֶען ־קיין פַּאדוּאַ דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל ר' יִשְׂרָאֵל קְמְחִי פוּן אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם סֵפֶר „עֲבוֹדַת יִשְׂרָאֵל״. אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען אִיז עֶר בַּיי לוּצַאטוֹ'ס עֶלְטֶערְן אוּנ, אַז עֶר הָאט זִיךְ מִיט זַיינֶע חֲבֵרִים צוּרֶעדְט וֶוענֶען ־קַבָּלָה, הָאבֶּען זַיי אִיהם דֶערְצֶעהלְט וָואס פַאר אַ צִירוּנְג ר' משֶׁה חַיִּים אִיז אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעוִויזֶען דֶעם „זֹהַר תִּנְיָנָא״. דֶעמָאלְט אִיז אַרוֹיס דֶער גַאנְצֶער סוֹד, אוּנ אַז ר' יִשְׂרָאֵל קְמְחִי אִיז גֶעקוּמֶען ־קיין וֶוענֶעדִיג הָאט עֶר צְווִישֶׁען דִי מְקוּבָּלִים אָנְגֶעמַאכְט אַ רַעַשׁ, אַז אִין פַּאדוּאַ גֶעפִינְט זִיךְ אַ גֶאטְלִיכֶער מֶענְשׁ. אוּנ נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט זִיךְ לוּצַאטוֹ גֶעזֶעהֶען אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט גֶעטְרַייֶע תַּלְמִידִים, וָואס זֶענֶען אִימִיסְטֶען גֶעפָאהרֶען פוּן פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶעדְט לֶערְנֶען בַּיי אִיהם ־קַבָּלָה אוּנ הָאבֶּען זַייעֶר רַבִּי'ן פָּשׁוּט אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען אוֹיף דִי הֶענְד וִוי אַ אִישׁ אֱלֹהִים.

אֵיינֶער פוּן דִי דָאזִיגֶע תַּלְמִידִים אִיז גֶעוֶועהן ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ, אוּנ טַאקִי דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אַזוֹי פֶערְגֶעטְטֶערְט לוּצַאטוֹ הָאט עֶר אִיהם אוּמְ־גֶערְן גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע רָעָה אוּנ פוּן אִיהם הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַלֶּע צָרוֹת. ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ אִיז אַלֵיין גֶעוֶועהן אַ גֶעבָּארֶענֶער פוּן ווִילְנָא, מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר זִיךְ צוּגֶעשְׁלָאגֶען ־קיין פַּאדוּאַ אוּנ הָאט דָארְט אִין דֶער אוּנִי־וֶוערְזִיטֶעט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטוּדִירֶען מֶעדִיצִין, בַּאלְד הָאט עֶר אָבֶּער דָאס לֶערְנֶען אַוֶועקְגֶעוָוארְפֶען אוּנ הָאט זִיךְ אַ לַאנְגֶע צַייט אָפְּגֶעגֶעבֶּען מִיט ־קַבָּלָה, אוּנ עֶרְשְׁט אוֹיף דֶער עֶלְטֶער אִיז אִיהם גֶערָאטְהֶען צוּ וֶוערֶען אַ דָאקְטָאר אוּנ צוּרִיקְ־פָאהרֶען ־קיין ווִילְנָא. דֶערְפוּן וָואס ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ הָאט זִיךְ אָבְּגֶעוָואנְט פוּן לֶערְנֶען מֶעדִיצִין, נָאךְ דֶעם וָואס עֶר הָאט זִיךְ אַזוֹי פִּיעל אָנְגֶעלִיטֶען, בִּיז עֶר אִיז אַרַיין אִין דֶער פַּאדוּאַ'ר אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט, זֶעהט מֶען וִוי גְרוֹיס דֶער כֹּחַ פוּן לוּצַאטוֹ אִיז גֶעוֶועהן אוּנ וִוי בְּלִינְד אַלֶּע הָאבֶּען אִיהם גֶעפָאלְגְט. אָט דֶער דָאזִיגֶער ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ הָאט זִיךְ נָאר פֶערְגֶעסֶען, אַז דִי רַבָּנִים קוּקֶען קְרוּם

אויף די מְקוּבָּלִים אונ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט גֶעוָואלְט, אַז די גַאנְצֶע ווֶעלְט זָאל קְלִינְגֶען מִיט לוּצַאטוֹ הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען צְווֵיי בְּרִיעף צוּם ווִילְנָא׳ר רַב ר׳ יְהוֹשֻׁעַ הֶעשִׁיל אונ צוּ ר׳ מָרְדְּכַי שְׁלֶעזִינְגֶער, אַ גְרוֹיסֶער גְבִיר פוּן ווִיען, ווָאס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ לִיעבְּהָאבֶּער פוּן קַבָּלָה, אונ הָאט זֵיי אִין די שֶׁענְסְטֶע פַארְבֶּען אויסְגֶעמָאלְט ווָאס פַאר אַ טְהַייעֶרֶע כְּלִי לוּצַאטוֹ אִיז, ווִי עֶר הָאט שׁוֹין בַּיי פִיערְצֶען יָאהר גֶעקָאנְט דֶעם רי״ס כְּתָבִים, ווִי אֵלִיָּהוּ הַנָּבִיא מִיט נָאךְ אַ סַךְ הֵיילִיגֶע נְשָׁמוֹת קוּמֶען צוּ אִיהם אונ לֶערְנֶען מִיט אִיהם תּוֹרָה אונ ווִי אַזוֹי עֶר נִיט דֶערְנָאךְ אִיבֶּער זַיינֶע תַּלְמִידִים אַזֶעלְכֶע סוֹדוֹת, ווָאס בְּרֶעכֶען דֶעם מֹחַ. צוּא זַיין בְּרִיעף צוּם ווִילְנָאר רַב הָאט ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיב צוּגֶעלֶעגְט אַ בְּלַאט פוּן לוּצַאטוֹ׳ס „זֹהַר תִּנְיָנָא״ אונ הָאט פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען אַזוֹי פִיעל שֵׂכֶל גֶעהַאט, אַז עֶר הָאט נִיט פֶערְגֶעסֶען צוּצוּשְׁרַייבֶּען מֶען זָאל נִיט מֵיינֶען אַז לוּצַאטוֹ אִיז חָלִילָה אֵיינֶער פוּן די שַׁבְּתַי צְבִינִיקֶעס, עֶר הָאט אַדְּרַבָּא אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען אַז לוּצַאטוֹ אִיז אַ גֶעגְנֶער פוּנ׳ם שַׁבְּתַי צְבִי, אַז עֶר הָאט אַלֵיין אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „קִנְאַת ה׳״, אונ פַאלְט אָן אויף די פַאלְשֶׁע מְקוּבָּלִים, ווָאס ווִילֶען נָאר פוּן זֵייעֶר הַנָּאָה ווֶעגֶען פֶערְפִיהרֶען דָאס פָאלְק מִיט נַארִישְׁקַייטֶען.

אַז דֶער סוֹד ווֶעגֶען לוּצַאטוֹ׳ס הֵיילִיגְקַייט הָאט שׁוֹין אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין ווִיען אונ ווִילְנָא, אִיז שׁוֹין פוּן אִיהם גֶעווָאהר גֶעווָארֶען ר׳ מֹשֶׁה חַגִּיז, ווָאס הָאט דֶעמָאלְט גֶעוואוֹהְנְט אִין אַלְטוֹנַא; אִיהם אִיז נָאךְ גֶעלֶעגֶען אִין מַעַם די מִלְחָמָה, ווָאס עֶר הָאט עֶרְשְׁט נִיט לַאנְג גֶעפִיהרְט מִיט נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיּוֹן, יֶעדֶען מְקוּבָּל הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק, אונ אַז עֶר הָאט נָאךְ דֶערְהֶערְט ווָאס פַאר אַ נִסִּים מֶען דֶערְצֶעהלְט שׁוֹין פוּן דֶעם יוּנְגֶען לוּצַאטוֹ אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, אַז אָט־אָט ווֶעט אַרוֹיס אַ נַייעֶר מָשִׁיחַ אונ אַז מֶען מוּז זֶעהֶען מִיט אַלֶּע כּוֹחוֹת אִיהם דֶערְשְׁטִיקֶען נָאךְ עֶהֶדֶער עֶר ווֶעט קֶאנֶען צוּשְׁפְּרֵייטֶען דִי פְלִיעגֶעל. עֶר הָאט בַּאלְד אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ די רַבָּנִים פוּן ווֶענֶעדִיג אונ הָאט זֵיי בֶּעשְׁרִיבֶּען ווָאס פַאר אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק עֶס קָאן דֶערְפוּן אַרוֹיסְקוּמֶען פַאר׳ן כְּלַל יִשְׂרָאֵל, ווִי בַּאלְד מֶען ווֶעט זִיךְ בֶּעצַייטֶענְס נִיט אוּמְקוּקֶען אונ נִיט אוֹיסְרַייסֶען דָאס קְלֵיינֶע בּוֹימֶעלֶע ווֶען עֶס אִיז נָאךְ נִיט אַזוֹי פֶעסְט אַיינְגֶעווָארְצֶעלְט. די רַבָּנִים פוּן ווֶענֶעדִיג הָאבֶּען נִיט גֶעווּאוּסְט ווָאס צוּ טְהוּן: פוּן אֵיין זַייט הָאבֶּען זֵיי גֶעווָאלְט צוּ לִיעבּ טְהוּן אַזַא גְרוֹיסֶען לַמְדָן ווִי ר׳ מֹשֶׁה חַגִּיז, פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט אָבֶּער אִיז בַּיי זֵיי ר׳ מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ אויךְ גֶעווֶעזֶען אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב, אונ אַ חוּץ דֶעם הָאבֶּען זֵיי מוֹרָא גֶעהַאט אָנְצוּהֵייבֶּען מִיט

זַיין רַייכֶער מִשְׁפָּחָה, דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַשֵׁב גֶעוֶועהן אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער פַאר זֵיי דֶערְוַוייל צוּ שְׁווַיינֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען נָאךְ אִיבֶּערְגֶעשִׁיקְט לוּצַאטוֹ'ן דֶעם בְּרִיעף פוּן ר' מֹשֶׁה חַגִּיז, כְּדֵי עֶר זָאל זִיךְ אַלֵיין פֶערְאֶנְטְפֶערְן. ווִי גְרוֹיס ר' מֹשֶׁה חַיִּים לוּצַאטוֹ'ס עֲנִיוּת אִיז נִיט גֶעוֶועהן, הָאט אִיהם שְׁטַארְק פֶערְדְרָאסֶען וָואס מֶען אִיז אִיהם חוֹשֵׁד אִין אַזַא עַוְלָה, וָואס עֶר אַלֵיין הָאט גֶענוּג גֶעאַרְבֵּייט גֶעגֶען אִיהר, אוּנ וָואס מֶען ווִיל זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט אַרַיינְמִישֶׁען אִין זַיינֶע גֶע-דַאנְקֶען אוּנ אִיהם זָאגֶען אַ דֵעָה. מִיט כַּעַס הָאט עֶר צוּרִיקְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג, אַז עֶר קָאן ר' מֹשֶׁה חַגִּיז נִיט אָנְנֶעהמֶען פַאר קַיין דַיָּן אִיבֶּער זִיךְ אוּנ הַאלְט עֶס פַאר אַ שְׁטַארְקֶען פְּחִיתַת הַכָּבוֹד זִיךְ פַאר אִיהם פַארְאֶנְטְפֶערְן, בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען עֶר פִיהלְט זִיךְ נִיט שׁוּלְדִיג אִין קַיין שׁוּם חֵטְא, ווַייל דֶענְקֶען, שְׁרַייבֶּען אוּנ לֶערְנֶען תּוֹרָה אִיז נִיט קַיין עֲבֵרָה, אוּנ דָאס אֵייגֶענֶע הָאבֶּען גֶעטְהוּן דִי גְרֶעסְטֶע צַדִּיקִים אִין אַלֶע צֵייטֶען וָואס יוּדֶען גֶעדֶענְקֶען זִיךְ פַאר אַ פָאלְק. אִין דֶער אֵייגֶענֶער תְּשׁוּבָה הָאט לוּצַאטוֹ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי רַבָּנִים דֶערְפַאר וָואס עֶר עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ, הָאטְשׁ עֶר אִיז נָאךְ אַ יוּנְגֶער מַאנְן, נִיט צוּ פָאלְגֶען עֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען, נָאר עֶר הָאט בְּפֵירוּשׁ זֵיי אַרוֹיסְגֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט צוּ טְהוּן מִיט דִי הֶעכֶערֶע וֶועלְטֶען אוּנ הָאטְשׁ פַאר קַיין נָבִיא רֶעכֶענְט עֶר זִיךְ אַלֵיין נִיט, ווַייל נְבִיאוּת קָאן נָאר זַיין אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, פוּן דֶעסְטְ-וֶועגֶען קָאן עֶר נִיט אָבְּלֵייקְנֶען, אַז אִין אִיהם לִיעגְט אַ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּנ אַז עֶר זֶעהט אוּנ פִיהלְט אַזֶעלְכֶע אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע זַאכֶען וָואס קַיין גֶעוֶועהנְלִיכֶער מֶענְשׁ קָאן זֵיי נָאר מִיט זַיין שֵׂכֶל נִיט מַשִּׂיג זַיין. אַזוֹי הָאט לוּצַאטוֹ גֶעאֶנְטְפֶערְט דִי רַבָּנִים אוּנ הָאט זִיךְ בֶּערוּהִט; נָאר דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּערֶעכֶענְט, אַז עֶר הָאט אֶפְשָׁר נִיט גְלַייךְ גֶעטְהוּן וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף ר' מֹשֶׁה חַגִּיז'ס בְּרִיעף. עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַזַא צוּרֵייצְטֶע נַאטוּר קָאן גְלַאט אַזוֹי אָנְמַאכֶען אַ רַעַשׁ אוּנ עֶס זָאל זִיךְ דֶערְפוּן אָנְהוֹיבֶּען אַ גַאנְצֶער טוּמֶעל, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִיהם פָארְט, אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם, אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זֶעהר אַ ווַייכֶען בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז הָאטְשׁ זַיין תַּלְמִיד ר' יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ הָאט קַיין לִיגֶען נִיט גֶעזָאגְט, אוּנ גָאטט הָאט אִיהם בֶּאֱמֶת מְזַכֶּה גֶעוֶועהן מִיט אַ הֵיילִיגֶען פֶערְבָּארְגֶענֶעם כֹּחַ, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט קַיין שׁוּם שַׁייכוּת צוּ שַׁבְּתַי צְבִי'ס חֶבְרָה אוּנ עֶס לִיעגְט אִיהם אֲפִילוּ אִין דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט זִיךְ אַ מָאל אוֹיסְצוּגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ. פַאר עֵדוּת הָאט עֶר גֶע-שְׁטֶעלְט זַיין אַלְטָען רֶבִּי ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אוּנ ר' יְשַׁעְיָה'ס שְׁוֶוער, דֶער רַב פוּן רֶעדְזִ'ייָא, וֶועלְכֶע קֶענֶען אִיהם פוּן קִינְדְווַייז אָן אוּנ ווַייסֶען גוּט אַלֶע זַיינֶע

נעבאנקען. פונקט אזא בריעף האט ער אויך געשיקט דעם רב המהולל פון די אשכנזים אין דריי שטאדט, אלטונא, האמבורג און וואנדסבעק ר' יהודה קאצענעלענבאגען, און האט איהם אויך ביינעלעגט זיין ספר „חוקר ומקובל", כדי ער זאל זעהען ווי זיין דרך איז אין קבלה. ביידע בריעף האט לוצאטו אויסגעלאזט מיט דער בקשה: מען זאל אויסמיידען קריעג, ווייל מחלוקת שאדט דעם פאלק און צו נוטען פיהרט עס קיינעם ניט. לוצאטו'ס ווארטער האבען ווייך געמאכט ר' משה חגיז און ער האט איהם באלד גע־אנטפערט, אז ער מיט אללע רבנים גלויבען איהם, חאטש עס איז איהם זעהר אונאנגענעהם וואס לוצאטו בעריהמט זיך אז ער האט רוח הקדש. דערביי האט ער איהם געמאכט א פארוואורף, וואס ביי דריי און צוואנציג יאהר האט ער נאך ניט חתונה געהאט און האט ארויסגעזאגט זיין האפנונג, אז ער וועט געוויס אוועקווארפען די קבלה און זיך נעהמען אויפ'ן דרך הישר און דעמאלט וועט אודאי קיינער צו איהם גאר ניט האבען און עס וועט ווערען שטיל. אזא עצה האט מן הסתם ניט געקאנט געפאלען לוצאטו'ן: ער האט זיך ווייטער געטהון זיינס און פאדוא איז געווארען א פלאץ פאר אללע וואס האבען גע־וואלט לערנען קבלה. אז ר' משה חגיז איז דערפון געוואהר געווארען האט עס איהם אונטערגעצונדען און ער האט באלד אוועקגעשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט זיך געקלאגט פאר וואס זיי שטעהען פון ווייטענס, ווען אויף אללע יודען רוקט זיך אן א נייע צרה. די רבנים האבען איהם אפילו באלד געאנטפערט אז זיי האבען איין מאל פאר אללע מאל זיך ענטשלאסען, זיי זאלען זיך ניט אריינמישען אין דער זאך, נאר ר' משה חגיז האט ניט גע־שוויגען און האט מיט בריעף אויפגערייצט אנדערע לומדים פון ווענעדיג און מען האט שוין אנגעהויבען שטארק שמיעסען, אז לוצאטו איז טאקי א געפאהר־ליכער מענש און אז דאס יודישקייט קאן דורך איהם ליידען. די רבנים האבען פערשטאנען אז לוצאטו קאן שטארק ליידען, האבען זיי צו וויסען געגעבען זיין רבי'ן ר' ישעיה באסאן ער זאל זיין תלמיד מציל זיין פאר א סכנה. ר' ישעיה באסאן האט אבער ניט געהאט קיין אנדער מיטעל צו בעשיצען לוצאטו נאר דערמיט וואס ער האט געשיקט א בריעף צו די רבנים פון ווענעדיג און האט בעשריבען אז לוצאטו איז אויף זיינע האנד אויפגעוואקסען, אז ער איז שטאנדיג געוועהן גוט און פרום, גאר אזוי ווי ער האט זיך פון קינדרווייז אן געוויזען פאר א גרויסען עלוי האט ער זיך צו פריה געחאפט צו דער קבלה

אוּנ הָאט זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיטְ'ן רַ"י'ס סְפָרִים; דַארִיבֶּער אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס עֶר פִיהלְט אִין זִיךְ דֶעם אֵייגֶענֶעם רוּחַ הַקֹּדֶשׁ מִיט וֶועלְכֶען דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל בֶּעגְלִיקְט זַיינֶע חֲשׁוּבִים, וְוִי אַשְׁטֵיינֶער ר' יוֹסֵף קַארוֹ, ר' עֲזַרְיָה פַּנוֹ, ר' נָתָן שַׁפִּירָא, ר' מֹשֶׁה זַכּוּתָא אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע מְקוּבָּלִים. אִין זַיין בְּרִיעף הָאט אוֹיךְ ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן עֵדוּת גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט אַלֵיין אִיבֶּערְגֶעזֶעהֶען לוּצַאטוֹ'ס סְפָרִים אוּנ הָאט אִין זֵיי נִיט גֶעפוּנֶען אֲפִילוּ קֵיין פִּינְטֶעלֶע פוּן שַׁבְּתַי צְבִי'ס דְּרָכִים, אוּנ יֶעדֶענְפַאלְס הָאט עֶר גֶעבֶּעטֶען, מֶען זָאל לוּצַאטוֹ'ן נִיט נוֹגֵעַ בְּכָבוֹד זַיין, וַוייל אִין גִיכֶע צַייטֶען דַארְף עֶר זַיין בַּיי אִיהם וְועט עֶר מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען אוּנ זוֹכֶען אַ וֶועג וְוִי אַזוֹי אוֹיסְצוּגְלַייכֶען בֵּיידֶע צְדָדִים אוּנ עֶס זָאל אוֹיף זַיין גֶעלִיעבְּטֶען תַּלְמִיד קֵיין פְּלֶעק נִיט פַאלֶען. אוּמְזִיסְט הָאט אָבֶּער ר' יְשַׁעְיָה בַּאסָאן זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט צוּ לֶעשֶׁען דָאס פַייֶער, ר' מֹשֶׁה חַגִיז הָאט גֶעהַאלְטֶען אִין אֵיין שְׁרַייֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט מִיט דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג גָאר נִיט גֶעקָאנְט מַאכֶען, הָאט עֶר זִיךְ גֶעוָוארְפֶען צוּ אַנְדֶערֶע רַבָּנִים, צוּ ר' יוֹסֵף אִירְגַאס פוּן לִיוָוארְנָא, צוּ ר' שִׁמְשׁוֹן מַארְפּוּרְגָא פוּן אַנְקוֹנַא אוּנ צוּ ר' אַבְרָהָם סֶגְרֵי פוּן קַאזַאל אוּנ הָאט זֵיי פָארְגֶעלֶעגְט, אַז זֵיי זָאלֶען אִימִיסְטֶען אַרָאבְּפָאהרֶען קֵיין פַּאדוּאַ אוּנ אַזוֹי וְוִי זֵיי אַלֶע צוּזַאמֶען זֶענֶען אַ בֵּית דִין, זָאלֶען זֵיי נֵייטְהֶען לוּצַאטוֹ, אַז עֶר זָאל זִיךְ אָדֶער אָבְּזָאגֶען פוּן זַיין דֶּרֶךְ, אָדֶער אַוֶועקְפָאהרֶען קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. אַז עֶר הָאט דָאס אוֹיךְ נִיט גֶעפוּעֶלְט, הָאט ר' מֹשֶׁה חַגִיז אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מִיט דִי דַייטְשֶׁע רַבָּנִים אוּנ הָאט גֶעהָאפְט, אַז דָארְט וֶועט אִיהם גֶערָאטְהֶען מֶען זָאל מַחֲרִים זַיין לוּצַאטוֹ, וַוייל צְוִוישֶׁען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען פִיעל גֶעגְנֶער פוּן דִי מְקוּבָּלִים. דִי דַייטְשֶׁע רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער אוֹיךְ גֶעהַאנְדֶעלְט מִיט יִשׁוּב הַדַּעַת: פוּן לוּצַאטוֹ'ן הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין גֶעהֶערְט אוּנ הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט אַזַא לַמְדָן אַריינְצוּלֶעגֶען אִין חֵרֶם, דֶערְפַאר אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען סְתָם אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַחֵרֶם גֶעגֶען אַלֶע וָואס וֶועלֶען שְׁרַייבֶּען קַבָּלָה סְפָרִים אוֹיפְ'ן אַרְט פוּנ'ם זֹהַר. ר' מֹשֶׁה חַגִיז הָאט דָאס אוֹיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר לִיעב, וַוייל עֶר הָאט גֶעוואוּסְט, אַז סַאי וְוִי סַאי קָאן דֶער חֵרֶם נִילְטֶען גֶעגֶען לוּצַאטוֹ'ן, אוּנ מִיט גְרוֹיס שִׂמְחָה הָאט עֶר מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן קֵיין וֶוענֶעדִיג, אַז גָאטט הָאט אִיהם פָּארְט גֶעהָאלְפֶען צוּ דֶערְלֶעבֶּען אַ נְקָמָה אִין לוּצַאטוֹ אוּנ אַז עֶר וֶועט זִיךְ נִיט בֶּערוּהִיגֶען בִּיז עֶר וֶועט פוּן אִיהם מַאכֶען אַ תֵּל.

אִין וֶוענֶעדִיג הָאט לוּצַאטוֹ גֶעהַאט גֶענוּג נוּטֶע פְרַיינְד אוּנ קוֹים זֶענֶען זֵיי גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ צָרָה ר' מֹשֶׁה חַגִיז גְרֵייט צוּ פַאר אִיהם,

הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד צוּ וִויסֶען גֶעגֶעבֶּען ַקיין רֶעדְזְשִׁיָא ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, עֶר זָאל דִי
זַאךְ נִיט הַאלְטֶען פַאר גְרִינְג אוּנ זָאל זֶעהֶען וִוי וַוייט מֶאגְלִיךְ אוֹיסְצוּגְלַייכֶען
לוּצַאטוֹ׳ן מִיט זַיינֶע שׂוֹנְאִים, עֶס זָאל נִיט קוּמֶען צוּ ַקיין גְרוֹיס אוּמְגְלִיק. מִיט
צִיטֶערְנִישׁ אִיז ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסַאן תֵּיכֶּף אַוֶועקְגֶעלָאפֶען ַקיין פַּאדוּאַ אוּנ הָאט
אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעטֶען זַיין תַּלְמִיד עֶר זָאל נִיט זַיין ַקיין עַקְשָׁן. וִוי אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען
ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסַאן אִיז גֶעוֶועהן דֶער ַקבָּלָה אוּנ הָאט אִין הַארְצֶען בַּיי זִיךְ גֶעהַאסְט
דִי אַלֶע וָואס פַּאלֶען אָן אוֹיף אַזַא אוּמְשׁוּלְדִיגֶען מֶענְשֶׁען אוּנ אַ אֶמֶת׳ן יְרֵא
שָׁמַיִם וִוי לוּצַאטוֹ, הָאט אִיבֶּער אַלֶע זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת נוֹבֵר גֶעוֶועהן אֵיין גֶעפִיהל
פוּן רַחֲמָנוּת צוּ זַיין עֶדְלֶען תַּלְמִיד אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעוָואלְט עֶר זָאל נֶעבִּיךְ
אַזוֹי לַיידֶען וִוי אַנְדֶערֶע, וֶועלְכֶע עֶס הָאט גֶעטְרָאפֶען דִי נִיפְטִיגֶע פַייל פוּנ׳ם
חֵרֶם. מִיט שְׁוַוארְצֶע פַארְבֶּען הָאט עֶר אוֹיסְגֶעמָאלְט לוּצַאטוֹ׳ן וָואס פַאר אַ שְׁוֶוערֶע
יְסוּרִים אִיהם עֶרְוַוארְטֶען, וֶוען מֶען וֶועט אִיהם הָלִילָה מַחֲרִים זַיין, אוּנ הָאט
אִיהם פָּשׁוּט גֶעזָאגְט, אַז עֶר וֶועט נִיט אָבְּטְרֶעטֶען בִּיז דָא וֶועט נִיט וֶוערֶען
אַ סוֹף. עֶר הָאט גֶעפָארְדֶערְט פוּן אִיהם עֶר זָאל אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אַ בְּרִיעף אוּנ
שְׁוֶוערְן, אַז מֶעהר וֶועט עֶר זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט ַקבָּלָה, מִיט ַקיינֶעם נִיט
לֶערְנֶען אוּנ ַקיינֶעם נִיט וַוייזֶען זַיינֶע כְּתָבִים אוּנ נִיט דֶערְצֶעהְלֶען דִי פֶּערְ־
בָּארְגֶענֶע סוֹדוֹת, וֶועלְכֶע מֶען אִיז אִיהם מְגַלֶּה פוּן אוֹיבֶּען. אַ שְׁרֶעקְלִיכֶע מִלְחָמָה
הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בַּיי לוּצַאטוֹן אִין הַארְץ: עֶפִּיס וִוי אַ בוּשָׁה הָאט אִיהם
אָבְּגֶעהַאלְטֶען עֶר זָאל זִיךְ נִיט אוּנְטֶערְגֶעבֶּען אוּנ ַקיינֶעם נִיט צוּ לִיעבּ טְהוּן,
נָאר אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען דִי טְרֶערֶען פוּנ׳ם אַלְטֶען רֶבִּי׳ן, אַז עֶר הָאט אִיבֶּערְ־
גֶעוָואגֶען אוּנ אִיבֶּערְגֶעקְלֶאהְרְט וִוי גְרוֹיס דִי לִיעבְּשַׁאפְט אִיז צוּ אִיהם פוּנ׳ם בֶּע־
הַאלְטֶענֶעם מְקוּבָּל אַז עֶר עֶנְטְשְׁלִיעסְט זִיךְ אֲפִילוּ אִיהם צוּצוּרֶעדֶען צוּ אַזַא זַאךְ,
וָואס אִיז אִיהם אַלֵיין דֶערְוִוידֶער. אַז עֶר הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט וָואס עֶס הָאט
זִיךְ אוֹיסְגֶעלִיטֶען אוּרִיאֵל אַקוֹסְטָא אוּנ בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא בִּיז דֶער טוֹיט הָאט זֵיי
בֶּעפְרַייהט פוּן דִי רַבָּנִים׳ס כַּעַס, אִיז עֶר בַּיי זִיךְ אַדָּאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ הָאט
אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען אַזַא בְּרִיעף וִוי מֶען הָאט פֶערְלַאנְגְט, אוּנ דָארְט אִיז אוֹיךְ
גֶעשְׁטַאנֶען אַז אַלֶע זַיינֶע סְפָרִים, וֶועלְכֶע עֶר הָאט בִּיז אַהֶער אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען,
מוּז עֶר אִיבֶּערְגֶעבֶּען ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אוּנ בַּיי אִיהם זָאלֶען זֵיי בְּלַייבֶּען. דִי
רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט זִיךְ צוּ פֶערְלָאזֶען נָאר אוֹיף ר׳
יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אַלֵיין, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעקֶאנְט אַז עֶר אִיז אַ וַוייכְהֶערְצִיגֶער,
אוּנ דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט ַקיין פַּאדוּאַ דְרַיי דַיָּנִים, ר׳ יַעֲקֹב
בֶּלִילוֹס, ר׳ מֹשֶׁה מְנַחֵם מְרָרִי אוּנ ר׳ נְחֶמְיָה כֹּהֵן; פַאר זֵיי אִין דִי

אויגען האט לוצאטו אלדינג אונטערגעשריבען אונ זיי אליין האבען ביי איהם צוגענומען אללע זיינע כתבים אונ פערשלאסען אין א קאסטעל מיט צווייא שלאסער, איין שליסעל האבען זיי אבגעגעבען ר׳ ישעיה באסאן אונ דעם אנדערן האבען זיי מיט גענומען מיט זיך אונ דערמיט האבען זיי בעווארענט מען זאל ביי ר׳ ישעיה באסאן ניט קאנען אויסנארען די כתבים; איבער זיין נוטספאקייט האבען זיי איהם געהאלטען פאר א שוואכען שומר.

די ערשטע צייט נאך דעם איז געווארען שטיל. אונ מען האט געקאנט מיינען, אז לוצאטו האט זיך שוין אויף עביג געזעגענט מיט זיינע יוגענד־חלומות אונ האט אויף תמיד אוועקגעווארפען אללע זאכען, וועלכע זענען ביי איהם ערשט ניט לאנג געוועהן אזוי טהייער אונ הייליג. אויפ׳ן פינף אונ צוואנציגסטען יאהר האט לוצאטו חתונה געהאט מיט דער טאכטער פונ׳ם מאנטוא׳ר רב ר׳ דוד פינטשי, באלד איז ער געווארען א פאמיליען־פאטער, ער האט אנגעהויבען אין זין צו האבען פרנסה אונ עס איז געגאנגען גאנץ גוט, ווייל ער האט געמאכט שותפות מיט די עלטערן אונ אנדערע קרובים, אונ זיי זענען געוועהן געניטהע סוחרים. ער האט ווייטער זיך גענומען שרייבען שאנע שירים אויף לשון קודש אונ די קבלה ספרים האט ער אין גאנצען אוועקגעלעגט. אז מען האט פון דערווייטענס בעטראכט זיין גליקליך לעבען, האט מען גאר אנדערש ניט געקאנט רעכנען, אז דער מענש האט לחלוטין אבגעווישט אללע חשבונות פון א מאל אונ אז איהם ליעגען נאר אין קאפ געשעפטען אונ מסחרים; קיינער האט אבער ניט בעמערקט וואס פאר א פייער עס ברענט ביי איהם אינוועניג, אז זיינע געדאנקען זענען פריי פון די קעטען וואס ער האט ארויפגעלעגט אויף די האנד, אז ער ליידט שרעקליך אונ קאן ניט אויסהאלטען, אונ אז סוף כל סוף וועט ער זיך מוזען מיט געוואלד ארויסרייסען פון דער תפיסה, וואס ער האט זיך אין איהר אליין פערשלאסען. אזוי איז טאקי געשעהען, אונ קוים האט לוצאטו אנגעווארען דאס געלד אונ האט אנגעהויבען פיהלען מאנגעל, האט ער געזעהען אז קיין אנדער טראסט ווי דער פרייהער געדאנק איז פאר איהם ניטא. ער האט זיך נאך א מאל גענומען צו דער קבלה אונ האט גאר קיין מורא ניט געהאט, מען זאל איהם רופען עובר שבועה, ווייל ברעכען א ווארט, וואס מען ניט עס ניט מיט׳ן איינענעם רצון, איז ניט קיין עבירה.

מען האט, מן הסתם, באלד אבגעטראגען אין די אויערן פון די רבנים, וואס פאר א איבערקערעניש עס איז ווייטער געווארען אין לוצאטו׳ס לעבען.

צום אָנְהֵייב הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט ווִיסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, נָאר אַז זֵיי זָענֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז לוּצַאטוֹ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין „מַאֲמַר הַוִּכּוּחַ" אוּנ פָּאלְט שְׁטַארְק אָן אוֹיף ר׳ יְהוּדָה לְיאוֹן דֵי־מוֹדִינָא פַאר זַיין סֵפֶר „אֲרִי נוֹהֵם" הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט מֶעהר שְׁוַוייגֶען. זֵיי הָאט נִיט אַזוֹי פִיעל גֶעהַארְט וָואס לוּצַאטוֹ נֶעהמְט זִיךְ אָן פַאר׳ן „זֹהַר" אוּנ שְׁטֶעלְט אַזוֹי הוֹיךְ דִי קַבָּלָה, וִוי עֶס הָאט זֵיי פֶערְדְרָאסֶען וָואס עֶר אִיז אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען אַ מֶענְשֶׁען וָואס אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין וֶוענֶעדִיג, אוּנ וָואס זַיין רַבִּי, ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, זַיין שְׁוֶוער, ר׳ דָוִד פִּינְטְשִׁי אוּנ נָאךְ אַרַב פוּן מַאנְטוּאַ, ר׳ עוֹבַדְיָה בַּאזִילְיָא, הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען זֵייעֶרֶע הַסְכָּמוֹת, אוּנ עֶס אִיז בַּיי דִי רַבָּנִים גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אִיהם דֶערְפַאר נִיט שְׁוַוייגֶען. אִין וֶוענֶעדִיג זָענֶען דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן צְוֵויי הוֹיפְּט־רַבָּנִים, ר׳ שְׁמוּאֵל אַבּוּהַב אוּנ ר׳ יִצְחָק פַּצִפִּיקוֹ, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִימִיסְטֶען אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין פַּאדוּאַ אַבֶּעזוּנְדֶער מְשׁוּלָּח, ר׳ שְׁלֹמֹה לֶעמְבֶּערְגֶער, אַ פָּאלִישֶׁען יוּדֶען, וָואס הָאט בֶּעדַארְפְט נָאכְגֶעהֶען לוּצַאטוֹ׳ן טְרִיט אִין טְרִיט אוּנ מֶעלְדֶען וִוי אַזוֹי עֶר פִיהְרְט זִיךְ אוֹיף. בַּאלְד הָאט דֶער מְשׁוּלָּח מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן קַיין וֶוענֶעדִיג, אַז ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאט לוּצַאטוֹ׳ן אָבְּגֶעגֶעבֶּען צוּרִיק אַלֶע כְּתָבִים אוּנ אַז אִין קְרַאקוֹיא דְרוּקְט מֶען אִיבֶּער דֶעם „זֹהַר" מִיט אַ נַייעֶם פֵּירוּשׁ פוּן לוּצַאטוֹ. בַּיי אַזַא יְדִיעָה אִיז גֶעוָוארֶען אַ רַעשׁ צְווִישֶׁען דִי רַבָּנִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמַאכְט אֵיין אֲסִיפָה, כְּדֵי מֶען זָאל בֶּערֶעכְנֶען וִוי גְרוֹיס לוּצַאטוֹ׳ס זִינְד זָענֶען אוּנ וָואס מֶען דַארְף מִיט אִיהם טְהוּן. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיפְצוּזוּכֶען אַלְטֶע חֲטָאִים, אוּנ אֵיינֶער פוּן דִי דַיָּנִים, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אִין פַּאדוּאַ, וֶוען מֶען הָאט בֶּעדַארְפְט בַּיי לוּצַאטוֹ׳ן נֶעהמֶען דֶעם בְּרִיעף, אַז עֶר וֶועט תְּשׁוּבָה טְהוּן, ר׳ יַעֲקֹב בְּלִילוֹס, הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט אַז לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט, אַז וֶוען מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען וֶועט זַיין תְּהִלִּים אָנְגֶענוּמֶען וֶוערֶען בַּיי דִי יוּדֶען מֶעהר וִוי דָוִד הַמֶּלֶךְ׳ס. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר אוֹיךְ דֶערְצֶעהלְט, אַז עֶר הָאט בַּיי לוּצַאטוֹ׳ן אַלֵיין גֶעזֶעהֶען אַ סֵפֶר מִיט הַשְׁבָּעוֹת וָואס מֶען קָאן דוּרְךְ דֶעם אַרוֹיסְרוּפֶען שֵׁדִים אוּנ רוּחוֹת. אוּנ אוֹיךְ אַ שְׁוַוארְץ קֶאסְטֶעל, וָואס דָארְט הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ שְׁפִּיגֶעלֶע, אַ שַׁארְף מֶעסֶער אוּנ אַ שְׁוַוארְץ וַואקְסֶען לִיכְטֶעל, וָואס לוּצַאטוֹ הָאט עֶס, נָאךְ זַיין מֵיינוּנְג, בֶּענוּצְט אוֹיף כִּשׁוּף צוּ טְהוּן. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפוּנֶען אַ מֶענְשׁ וָואס הָאט גֶעוָואלְט מְלַמֵּד זְכוּת זַיין אוֹיף לוּצַאטוֹ אוּנ הָאט עֵדוּת גֶעזָאגְט, אַז לוּצַאטוֹ הָאט דֶעמָאלְט בַּאלְד פֶערְאֶנְפֶערְט אוּנ עֶרְקְלֶעהרְט, אַז דָאס שְׁפִּיגֶעלֶע מִיט׳ן מֶעסֶער הָאט עֶר אוֹיף צוּ גָאלֶען זִיךְ,

און דָאס לִיכְט אִיז גְלַאט אַזוֹי שְׁוַוארְץ גֶעוָוארֶען, וַוייל עֶס הָאט זִיךְ גֶעוַואלְ־גֶערְט אוֹיף דֶער עֶרְד. דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט אָנְנֶעהֶמֶען קַיין שׁוּם תְּרוּצִים און הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דֶערְמִיט אַלֵיין אִיז עֶר שׁוֹין אַ חוֹטֵא, וָואס עֶר קֶען לַאטַיינִישׁ. דִי בֶּעסְטֶע רְאָיָה הָאבֶּען זֵיי גֶעבְּרַאכְט דֶערְפוּן וָואס דֶער בֶּערִיהמְטֶער מְקוּבָּל ר׳ מֹשֶׁה זַכּוּתָא, וֶועלְכֶער הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד צוּזַאמֶען מִיט בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא גֶעלֶערְנְט לַאטֵיין, הָאט גֶעפַאסְט פֶערְצִיג טָאג כְּסֵדֶר און תְּפִלָּה גֶעטְהוּן, אַז נָאטט זָאל אוֹיף אִיהם רַחֲמָנוּת הָאבֶּען און אַרוֹיסְשְׁלָאגֶען פוּנ׳ם מֹחַ דָאס פְרֶעמְדֶע לָשׁוֹן, כְּדֵי עֶס זָאל אִיהם נִיט מְבַלְבֵּל זַיין און עֶר זָאל קָאנֶען מִיט אַ קְלָארֶען קָאפּ לֶערְנֶען דִי הֵיילִיגֶע קַבָּלָה.

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נִיט לַאנְג גֶעטְרַאכְט און הָאבֶּען, אִים יָאהר 1734, בַּאלְד נָאךְ יָמִים נוֹרָאִים, אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט קַיין פַּאדוּאַ דְרַיי דַיָנִים זֵיי זָאלֶען דָארְט מַאכֶען אַ בֵּית־דִין און רוּפֶען לוּצַאטוֹ צוּם מִשְׁפָּט. דִי דַיָנִים הָאבֶּען גֶעפָאדֶערְט פוּן לוּצַאטוֹ, עֶר זָאל זֵיי אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַלֶע זַיינֶע כְּתָבִים און זָאל צוּשְׁוֶוערֶען, אַז אָהן דֶעם רְשׁוּת פוּן דִי רַבָּנִים זָאל עֶר גָאר נִיט דְרוּקֶען. לוּצַאטוֹ הָאט זֵיי אָבֶּער נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען און הָאט זֵיי שְׁטָאלְץ גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז זֵיי טָארֶען אִיהם קַיין דֵעָה נִיט זָאגֶען, און מִשְׁפָּט׳ן קָאנֶען אִיהם נָאר דִי רַבָּנִים פוּן זַיין שְׁטָאדְט, אָדֶער אַזֶעלְכֶע נָאהֶענְטֶע מֶענְשֶׁען וִוי זַיין שְׁוֶוער, ר׳ דָוִד פִינְטְשִׁי, אָדֶער זַיין רַבִּי, ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן. לוּצַאטוֹ הָאט אַ טָעוּת גֶעהַאט: עֶר הָאט גֶעמֵיינְט, אַז דִי רַבָּנִים פוּן פַּאדוּאַ וֶועלֶען זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר אִיהם; עֶס קֶען זַיין, אַז זֵיי וָואלְטֶען עֶס גֶעוִויעהן גֶעטְהוּן, וֶוען עֶר וָואלְט נָאךְ גֶעוֶוען דֶער אֵיינֶעגֶער עוֹשֶׁר וָואס פְרִיהֶר, לוּצַאטוֹ אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעוֶוען אַ גֶעמֵיינֶער מַאנְן, זַיין שְׁוֶוער אִיז גֶעלֶעגֶען אוֹיפ׳ן טוֹיטֶען בֶּעט, אוֹיף ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן אִיז גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד, אַז עֶר הָאט לוּצַאטוֹ׳ן אָבְּגֶעגֶעבֶּען צוּרִיק זַיינֶע כְּתָבִים און עֶר הָאט שׁוֹין מוֹרָא גֶעהַאט צוּ רֶעדֶען אַ וָוארְט, און אַזוֹי אִיז נִיט גֶעוֶועהן קֵיינֶער וֶוער עֶס זָאל זִיךְ אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים פוּן וֶוענֶעדִיג זִיךְ גֶעקָאנְט טְהוּן אוּנְגֶעשְׁטֶערְט און, אַז דִי דַיָנִים זֶענֶען צוּרִיק גֶעקוּמֶען פוּן פַּאדוּאַ מִיט נָאר נִישְׁט, הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען לוּצַאטוֹ און זַיינֶע סְפָרִים, און דֶעם חֵרֶם הָאט ר׳ מֹשֶׁה הַגִיז צוּשִׁיקְט אִין אַלֶע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת פוּן דַייטְשְׁ־לַאנְד, הָאלַלַאנְד און פּוֹלִין.

חָאטְשׁ לוּצַאטוֹ הָאט גוּט גֶעוואוּסְט, אַז נִיט הַיינְט־מָארְגֶען וֶועט עֶר לִיגֶען אִין חֵרֶם און דָאס אוּמְגְלִיק וָואלְט אִיהם נִיט בֶּעדַארְפְט אַזוֹי אִיבֶּערְרַאשֶׁען, פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר אִין גַאנְצֶען אָנְגֶעוָוארֶען זַיין קוּרַאזְשׁ. וֶוען אַלֶע

הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט פוּן אִיהם אַוֶועקְקֶעהרָען אוּנ מֶען הָאט מוֹרָא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעהֶען אִין זַיינֶע ד׳ אַמוֹת. נָאר זַיין רַבִּי ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאט אִיהם לִיעבּ גֶעהַאט וְוי פְרִיהר אוּנ אִיז אִיהם גֶעקוּמֶען טְרֶאסְטֶען אוּנ נָאךְ עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט פוּן אִיהם אָבְּטְרֶעטֶען. לוּצַאטוֹ הָאט אָבֶּער אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז אִין פַּאדוּאַ וֶועט אִיהם שְׁוֶוער זַיין צוּ בְּלַייבֶּען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַוֶועקְצוּוַוארְפֶען וַוייבּ אוּנ קִינְדֶער, זִיךְ גֶעזֶעגְנֶען מִיט אַללֶע וָואס זֶענֶען אִיהם לִיעבּ גֶעוֶועהן אוּנ זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען זוּכֶען עֶרְגִיץ אַ נַייעֶ הֵיים, וואוּ דִי קְלָלוֹת פוּן דִי רַבָּנִים זָאלֶען נִיט דֶערְגְרֵייכֶען. עֶר הָאט גֶעוָוארְפֶען אֵיין אוֹיג אוֹיף אַמְשְׁטֶערְדַם, וָואס הָאט גֶעהַאט אַ פְּרֵייעֶ שְׁטָאדְט, וואוּ דִי מְקוּבָּלִים שְׁפִּיעלֶען אַ גְרוֹיסֶע רָאללֶע, דָארְט הָאט עֶר גֶעהָאפְט צוּ גֶעפִינֶען נַייעֶ נוּטֶע פְרַיינְד אוּנ תַּלְמִידִים, אוּנ אַהִין, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, זָאל עֶר זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען. אוּנְטֶערְוֶועגְס אִיז אִיהם אָבֶּער בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ לַיידֶען אַ גְרוֹיסֶען בִּזָיוֹן אוּנ נָאךְ אַמָאל דֶערְפִיהלֶען דֶעם כֹּחַ פוּן דִי רַבָּנִים. עֶר הָאט זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאִין, וַוייל עֶר הָאט גֶעהַאט פוּן זַיין שְׁוֶוער אַ בְּרִיעף צוּם רַב פוּן דָארְט, ר׳ יַעֲקֹב הַכֹּהֵן בֶּערְלִין, וֶועלְכֶער הָאט אִיהם לְכַתְּחִלָּה פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר אוֹיף אִיהם אָנְגֶערֵייצְט אַללֶע רַבָּנִים אוּנ דַיָינִים פוּן דֶער שְׁטָאדְט אוּנ מֶען הָאט אִיהם נִיט גֶעוָואלְט אַרוֹיסְלָאזֶען, בִּיז עֶר הָאט נִיט גֶעמוּזְט אוּנְטֶערְשְׁרַייבֶּען אַ בְּרִיעף, אַז עֶר וֶועט מִיט קֵיינֶעם פוּן יוּנְגֶע לַייט נִיט לֶערְנֶען זֹהַר אוּנ קַבָּלָה, בִּיז עֶר וֶועט אַלְלֵיין נִיט אַלְט וֶוערֶען פִיערְצִיג יָאהר אוּנ זַיינֶע תַּלְמִידִים וֶועלֶען אוֹיךְ זַיין אֶלְטֶערֶע מֶענְשֶׁען, אוּנ אוֹיבּ עֶר וֶועט עוֹבֵר זַיין דַארוֹיף וֶועט אִיהם מֶאגֶען טְרֶעפֶען דֶער חֵרֶם, וואוּ עֶר וֶועט זִיךְ גֶעפִינֶען. דֶערְבַּיי הָאט מֶען דוּרְכְגֶעקוּקְט זַיינֶע אַללֶע פַּאפִּיערֶען אוּנ מֶען הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען זַיין „מַאֲמַר הַוִכּוּחַ״ גֶעגֶען ר׳ יְהוּדָה לִיאוֹן דֵי־מוֹדִינָא, אוּנ מֶען וֵוייסְט נִיט עַד הַיּוֹם וואוּ דֶער כְּתַב־יַד אִיז הִינְגֶעקוּמֶען. אַז ר׳ מֹשֶׁה חַגִיז הָאט דֶערְהֶערְט, וְוי מֶען הָאט זִיךְ מִיט לוּצַאטוֹ׳ן אָבְּגֶערֶעכֶענְט אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאִין הָאט עֶר זִיךְ פָּשׁוּט מְחַיֶה גֶעוֶועהן; דֶעמָאלְט הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט אַ שׁוּתָּף צוּ זִיךְ — ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, וָואס הָאט זִיךְ מִיט׳ן גַאנְצֶען פַייעֶר פוּן דֶער יוּגֶענְד גֶעוָוארְפֶען אוֹיף דִי מְקוּבָּלִים, אוּנ זֵיי בֵּיידֶע הָאבֶּען גֶעלָאזְט זָאגֶען לוּצַאטוֹ׳ן, עֶר זָאל נִיט מֵיינֶען, אַז עֶר וֶועט זִיךְ אוֹיסְדְרֶעהֶען פוּן זֵייעֶרֶע הֶאנְד, אוּנ אַז זֵיי וֶועלֶען קֵיין אוֹיג פוּן אִיהם נִיט אַרָאבְּלָאזֶען וואוּ עֶר וֶועט נָאר זַיין.

ק״ם מִיט צָרוֹת הָאט זִיךְ לוּצַאטוֹ, אַ דֶערְשְׁלָאגֶענֶער אוּנ אַ צוּבְּרָאכֶענֶער,

בְּעוָעצְט אִין אַמְשְׁטֶערְדַם אוּנ דָא אִיז אִיהם לִיכְטִינ גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹינֶען, סֶען הָאט שׁוֹין נֶעהֶארְט פוּן אִיהם אוּנ אוֹיךְ פוּן דִי צָרוֹת וָואס מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן, אוּנ דִי סְפַרְדִישֶׁע קְהִלָּה הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט גְרוֹיס כָּבוֹד אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אוֹיסְצוּהֵיילֶען דִי וואוּנְדֶען, וֶועלְכֶע דִי דַייטְשֶׁע אוּנ אִיטַאלְיֶענִישֶׁע רַבָּנִים הָאבֶּען אִיהם גֶעמַאכְט. קוֹדֶם כָּל הָאט אִיהם דִי קְהִלָּה בֶּעשְׁטִימְט אַ יֶאהְרְלִיךְ נֶעהַאלְט, עֶר זָאל קֶאנֶען שׁאן לֶעבֶּען אוּנ צוּ קֵיינֶעם נִיט בֶּעדַארְפֶען אָנְקוּמֶען, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם הָאט אִיהם דֶער גְרֶעסְטֶער נְבִיר ר׳ מֹשֶׁה דֶ-הַאוְוִיש, אַרַיינְגֶענוּמֶען צוּ זִיךְ אִין שְׁטוּבּ אוּנ הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען וִוי אַ אֵיינֶען קִינְד אוּנ גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל לֶערְנֶען מִיט זַיין זוּהְן. לוּצַאטוֹ הָאט זִיךְ אָבֶּער פוּן דִי אַלֶלֶע זַאכֶען אָבְּגֶעזָאגְט, עֶר הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט עֶרְנֶאהְרֶען דוּרְךְ אֵיינֶענֶע אַרְבַּייט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ גְלָאז-שְׁלַייפֶען, צוּ דֶער-זֶעלְבֶּער מְלָאכָה, וָואס הָאט מְפַרְנֵס גֶעוֶועהן בָּרוּךְ שְׁפִּינוֹזַא. דִי הַצְלָחָה הָאט אִיהם צוּ נֶעשְׁפִּיעלְט, אוּנ עֶר אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בְּרִיָה אִין דֶעם פַאךְ, אוּנ נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט אִיז עֶר אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה, אוּנ אֲפִילוּ דִי עֶלְטֶערְן, אַרוֹיסְצוּנֶעהמֶען קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם. צוּ זַיינֶע תַּלְמִידִים, וָואס עֶר הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט אִין פַּאדוּאַ אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָּחָה פוּן ר׳ יְקוּתִיאֵל בֶּן לֵיבּ, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ בֶּעשֶׁעפְטִינֶען מִיט קַבָּלָה, חָאטְשׁ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען עֶס נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען, פְלֶעגְט עֶר אָפְט שְׁרַייבֶּען בְּרִיעף אוּנ זֵיי שְׁטַארְקֶען, זֵיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ זִיךְ נִיט שְׁרֶעקֶען פַאר דִי שְׁטֵיינֶער, וָואס מֶען הָאט גֶעוָוארְפֶען זֵייעֶר רַבִּי׳ן אוּנ וָואס הָאבֶּען אִיהם, מִיט נָאטְט׳ס הִילְף, נִיט גֶעשַׁאדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר נִיט אֵיין מָאל גֶעבֶּעטֶען דֶעם אַלְטֶען ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, עֶר זָאל בֶּעטְרַאכְטֶען זַיינֶע תַּלְמִידִים וִוי אִיהם אַלֵיין אוּנ עֶר זָאל זֵיי שְׁטִיצֶען מִיט אַ רֶעכְטֶער עֵצָה אוּנ זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר זֵיי, וֶוען דִי רַבָּנִים וֶועלֶען אוֹיף זֵיי אָנְפַאלֶען. ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן, וָואס אִיז גֶעוֶועהן שְׁטִילֶערְהֵייד אַ פֶערְבְּרֶענְטֶער מְקוּבָּל, הָאט זִיךְ לַאנְג נִיט גֶעלָאזְט בֶּעטֶען, אוּנ אַזוֹי הָאבֶּען לוּצַאטוֹ׳ס תַּלְמִידִים אִין פַּאדוּאַ גֶעהַאט אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ סוֹמֵךְ צוּ זַיין, אוּנ דֶער פְרוּמֶער לַמְדָן הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען אוּנְטֶער זַיינֶע פְלִיעגֶעל.

דִי רַבָּנִים זֶענֶען בַּאלְד דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען נָאר נִיט גֶעקָאנְט טְהוּן. קֵיין אַמְשְׁטֶערְדַם הָאבֶּען זֵיי קֵיין שְׁלִיטָה נִיט גֶעהַאט, אוּנ טְשֶׁעפֶּען זִיךְ גְלַאט אַזוֹי צוּ ר׳ יְשַׁעְיָה בַּאסָאן הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט פַאר וָואס, וַוייל אַלְדִינְג וָואס עֶר אוּנ לוּצַאטוֹ׳ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט טְהוּן אִיז צוּ

גענאנגען שטיל אונ קיינער האט זיי ניט געקאנט בעשולדיגען, אז זיי האבען זיך מיט עפּיס פערזינדיגט. איין זאך האבען יא די רבנים געטהון: זיי האבען געלאזט אויסרופען אין די שולען, אז יעדער וואס האט ביי זיך לוצאטו'ס כתבים טאר זיי ניט האלטען אונ מוז זיי צו שטעלען צו די רבנים, מען זאל זיי פערברענען, נאר מען האט קיין איינציג בלאטעל ניט געבראכט אונ די מורא פון א חרם האט קיינעם ניט איבערגעשראקען.

לוצאטו האט זיך אין אמשטרדם אבגעלעבט גליקליכע צעהן יאהר. פון דער ארבייט האט ער געהאט פרנסה בשפע אונ עס פלעגט איהם נאך בלייבען גענוג צייט אויף צו לערנען מיט זיינע תלמידים, צווישען וועלכע איז אויך געוועהן דער בעקאנטער דיכטער אונ מחבר פונ'ם טהעאטער-שטיק „גמול-עתליה״: ר' דוד פראנקו מינדים. די רבנים פון אמשטרדם האבען איהם פשוט אויף די הענד געטראגען, אונ וואו עס פלעגט ערגיץ פארקומען א שווערע שאלה פלעגט מען זיך צו איהם ווענדען. אין דער צייט האט ער אנגעשריבען זיין בעריהמט טהעאטער-שטיק „לישרים תהלה״ אונ האט עס געגעבען דרשה-געשאנק, ווען זיין תלמיד, ר' יעקב די האוויש האט חתונה געהאט. אויסער דעם האט ער ארויסגעגעבען נאך אסך כתבים, אונ בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט זיין מוסר-ספר „מסלת ישרים״, ווייל ער האט זיך ניט געהאלטען אן דעם דרך פון די מגידים, וואס סטראשען דעם עולם מיט'ן גיהנום; ער האט מיט שכל אויסגעוויזען, אז פאר יעדען מענשען איז פשוט גלייכער צו האבען גוטע מדות אונ, אז ווען ער האט מורא פאר גאטט אונ פארגעסט ניט, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס ווייסט אללע זיינע געדאנקען אונ לאזט זיך ניט נארען ווי א בשר ודם, ווען ער איז א ענו, איינגעהאלטען, בעטראכט אונ ווייט פון תאוות, קאן ער זיך רוהיג אבלעבען די יאהרען אונ פארדערן פון אנדערע זיי זאלען אויך זיך אזוי פיהרען; אונ דעמאלט קאן די וועלט האבען א קיום אונ ניט בעשטעהען נאר דארויף, וואס איינער האפט ביים אנדערן אוים, אדער ער נארט איהם אב. עד היום נאך רעכענט זיך דער „מסלת ישרים״ פאר איינס פון די בעסטע מוסר-ספרים, אונ ניט אומזיסט דערצעהלט מען, אז ווען דער ווילנא'ר גאון האט עס איבערגעלייענט האט ער געזאגט, אז עס טהוט איהם באנג, וואס לוצאטו איז שוין טויט, ווייל ווען ער וואלט געלעבט וואלט ער זיך ניט געפוילט צו פוס געהען צו איהם אונ לערנען זיך ביי איהם אמת'ע פרומקייט.

לוצַאטאָ'ן הָאט אָבֶער נִיט גֶעקָאנְט בֶּעפְרִידִיגֶען דָאס גְלִיקְלִיכֶע לֶעבֶּען אִין אַמְשְׂטֶרְדַם. הָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט, וִוי אַמָאל אִין פַּאדוּאַ, מִיט גֶעטְרַייֶע תַּלְמִידִים, אוּנ פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען דֶעם גְרֶאסְטֶען כָּבוֹד, הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוּנ עֶר הָאט גֶעהָאפְט, אַז אִין צְפַת וֶועט עֶר קָאנֶען דֶערְגְרֵייכֶען פּוּנְקְט דִי אֵייגֶענֶע מַדְרֵגָה וָואס דֶער רִ"י. אִים יָאהר 1745, הָאט עֶר זִיךְ מִיט'ן גַאנְצֶען הוֹיזְגֶעזִינְד אוֹיפְגֶעזֶעצְט אוֹיף אַ שִׁיף, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען בִּיז עֶר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט זַיין פוּס אוֹיף דֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד. קוים הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶערוּהט פוּן דֶער וַוייטֶער נְסִיעָה, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְרַאכְטֶען וִוי אַזוֹי עֶר זָאל זִיךְ פִירֶען אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, אִיז דָארְט גֶעוָוארֶען אַ גְרוֹיסֶע מַגֵּפָה אוּנ גָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז עֶר גֶעשְׁטָארְבֶּען, דֶעם 6 מַאי 1747 אִין עַכּוֹ, עֶהֶדֶער עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען פִירְצִיג יָאהר, אוּנ טַאקִי אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט אִיז פוּן דֶעם חוֹלַאַת אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה. מֶען הָאט אִיהם אַרַיינְגֶעבְּרַאכְט קַיין טְבֶרְיָה, אוּנ דָארְט הָאבֶּען אִיהם דִי רַבָּנִים גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען הֶסְפֵּד, וִוי אַ צַדִיק, אוּנ הָאבֶּען אִיהם בֶּעהַאלְטֶען נֶעבֶּען קֶבֶר פוּן ר' עֲקִיבָא. נִיט אֵיין מָאל הָאט דֶערְנָאךְ דָאס הַארְץ גֶעצִיטֶערְט בַּיי דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען לוּצַאטוֹ'ן פֶערְטְרִיבֶּען, פוּן זַיין אוּמְגֶעריכְטֶען טוֹיט; נִיט אֵיין טְרֶער הָאבֶּען זַיי גֶעלָאזְט דַארוֹיף, וָואס צוּ לִיעבּ זַייעֶרֶע רְדִיפוֹת אִיז אַזוֹי גִיךְ פֶערְלָאשֶׁען גֶעוָוארֶען אַזַא לִיכְטִיגֶער שְׁטֶערְן.

נָאךְ אַ גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן פִיעל צוּ לַיידֶען וֶועגֶען זַיין צוּגֶעגֵיינְטְקַייט צוּ קַבָּלָה: דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אָדֶער ר' יְהוֹנָתָן פְּרָאגֶער, וָואס דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען אִיהם מִיט גֶעוַואלְד גֶעוָואלְט אַרַיינְרֶעכְנֶען צְווִישֶׁען דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ וָואס וָואלְט אֶפְשָׁר גֶעהַאט דֶעם אֵייגֶענֶעם סוֹף וִוי אַלֶע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, וֶוען זַיין נָאהמֶען וָואלְט נִיט בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלִינְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ עֶר שְׁטֶעלְט זִיךְ נִיט אַזוֹי הוֹיךְ, אַז עֶס אִיז שׁוֹין שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אִיהם אַרָאבְּצוּוַוארְפֶען פוּן זַיין הוֹיכֶער מַדְרֵגָה. ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין קְרַאקוֹיא אִים יָאהר 1690, אוּנ אַזוֹי וִוי זַיין גַאנְצֶע מִשְׁפָּחָה אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן לוֹיטֶער מְקוּבָּלִים, הָאט עֶר זִיךְ אוֹיךְ פוּן דֶער פְרִיהֶעסְטֶער קִינְדְהַייט גֶענוּמֶען צוּ קַבָּלָה, אוּנ דִי כְּתָבִים פוּן אַבְרָהָם מִינוּאֶל קַארְדוֹזַא, אוּנ שְׁפֶּעטֶער דִי נָאהֶענְטֶע בֶּעקַאנְטְשַׁאפְט מִיט נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיּוֹן, הָאבֶּען אִיהם אַ בִּיסֶעלֶע מֶעהר וִוי מֶען דַארְף צוּגֶעבּוּנְדֶען צוּם דֶרֶךְ פוּן שַׁבְּתַי צְבִי. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר, וִוי אַלֶע פּוֹילִישֶׁע לוֹמְדִים פוּן יֶענֶער צַייט, זַיינֶע אַלֶע פֶעהִיגְקַייטֶען אַרַיינְגֶעלֶעגְט אִין לֶערְנֶען; דִי גְמָרָא הָאט אִיהם

גֶעהָאלְפֶען אַרוֹיסְצוּווַייזֶען זַיין גְרוֹיס חֲרִיפוּת אוּנ זַיין וֶועלְטְענֶעם זִכָּרוֹן, אוּנ בַּיי אַיין אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוֶועהן רַב אוּנ ראש יְשִׁיבָה אִין פְּרָאג, אוּנ טוֹיזֶענְדֶער תַּלְמִידִים הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעלֶערְנְט תּוֹרָה. מֶען פְלֶעגְט זִיךְ אָבֶּער אָפְט צוּ אִיהם טְשֶׁעפֶּען דֶערְפַאר, וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֶּע־הַאלְטֶען אוּנ הָאט גֶעהַאט גֶעשֶׁאפְּטֶען מִיט מְקוּבָּלִים אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט מַאכֶען פַאר רַב אִין מֶעץ, אִיז דִי אַלְטֶע רֶבִּיצִין אַרַיינְגֶעלָאפֶען מִיט אַ גֶעשְׁרַיי צוּ דִי דָארְטִינֶע יוּדִישֶׁע פָארְשְׁטֶעהֶער, אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ לַארֶם, מֶען זָאל אוֹיפ'ן אָרְט פוּן אִיהר פְרוּמֶען מַאנְן נִיט אַנִידֶער־זֶעצֶען אַ שַׁבְּתַי צְבִי'נִיק. דָאס הָאט גֶעמַאכְט אַזַא רוֹשֶׁם, אַז דִי אֲסִיפָה הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט צוּגֶעהֶען, אוּנ עֶרְשְׁט שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר אִיז ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען גֶעוָוארֶען אִין מֶעץ פַאר רַב. דֶערְוַוייל הָאבֶּען זִיךְ אָנְ־גֶעהוֹיבֶּען פַאר דִי פְּרַאגֶער יוּדֶען זֶעהר טְרֶוערִיגֶע טֶעג; עֶס אִיז אַרוֹיס אַ מִלְחָמָה צְווִישֶׁען פְּרַייסֶען אוּנ עֶסְטֶערַייךְ, אוּנ אַזוֹי וִוי דֶעם פְּרַייסִישֶׁען קֶענִיג פְּרִידְרִיךְ דֶעם גְרוֹיסֶען אִיז גֶעקוּמֶען צוּ הִילְף פְרַאנְקְרַייךְ, הָאט דָאס פְרַאנְצֶאזִישֶׁע חַיִל זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט אִין פְּרָאג, אוּנ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען פַאלְשׁ דֶער מְדִינָה, אוּנ גֶעבֶּען אִיבֶּער דִי פְרַאנְצֶאזֶען אַלֶע סוֹדוֹת. דֶערְפַאר הָאט מֶען פוּן זֵיי גֶערִיסֶען גֶעלְד מֶעהר וִוי זֵיי הָאבֶּען פֶערְ־מָאגְט, אוּנ אַ עֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער גֶענֶערַאל אִיז גֶעוֶועהן אַזַא בַּעַל יֹשֶׁר, אַז עֶר הָאט בַּיי דִי אָרֶעמֶע יוּדֶען פוּן מֶאהרֶען גֶעפָאדֶערְט, מֶען זָאל אִיהם אִין זֶעכְּס טָאג אַרַיינְטְרָאגֶען פִינְפְצִיג טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען, אוּנ אוֹיבּ נִיט הָאט עֶר זֵיי אַלֶע גֶעוָואלְט אָבְּרַאכֶּעוֶוען אוּנ אוֹיסְהַרְגְ'נֶען. דָאס גְלִיק אִיז גֶעוֶועהן, וָואס דִי פָאר־שְׁטֶעהֶער פוּן דֶער ווִיעֶנֶער קְהִלָּה, דֶער רַייכֶער רַב, ר' יִשָׂשְׂכָר בֶּערוּשׁ אֶשְׁכָּלוֹת, אוּנ דֶער בַּארָאן דִי אַגוּלַאר, זֶענֶען דֶערְפוּן בֶּעצַייטֶענְס גֶע־וָואהר גֶעוָוארֶען אוּנ מֶען הָאט פוּן אוֹיבֶּען בֶּעפָאהלֶען דֶעם גֶענֶערַאל, עֶר זָאל זִיךְ נִיט אוֹיסְשְׁלָאגֶען דִי הוֹצָאוֹת פוּן אַזַא מֶערְדֶערִישֶׁע הַכְנָסָה.

פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאט מֶען אָבֶּער אִין בֶּאהמֶען אוּנ מֶאהרֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק רוֹדֵפ'ן דִי יוּדֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעהַאלְטֶען פַאר שְׁפִּיאָנֶען. אַ שְׁטִיקֶעל נְגִיעָה הָאט אִין דֶעם גֶעהַאט ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ גֶענוּמֶען הָאט זִיךְ עֶס דֶערְפוּן, וָואס אִין דֶער צַייט, ווֶוען דִי פְרַאנְצֶאזֶען זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען אִין פְּרָאג, הָאט ר' יְהוֹנָתָן גֶעלֶעבְּט פְרַיינְדְלִיךְ מִיט דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע הוֹיפְּט־לַייט אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען בְּרִיעף ־קִיין מֶעץ, וואוּהִין עֶר הָאט זִיךְ גֶעקְלוֹיבֶּען פָאהרֶען. אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען וִוי דֶער יוּדִישֶׁער רַב אִיז אַ גַאנְצֶער בֶּן בַּיִת

ביי די פראנצאזען, איז געפאלען דער חשד אויף אללע יודען; מען האט נאר פערגעסען אז ערשט ניט לאנג, ווען מען האט געהאפט, אז מען וועט נאך קאנען בעפעסטיגען פראג אונ ניט אריינלאזען אהין דעם שונא, האט ר׳ יהונתן אייבעשיץ געטריבען אלליין די יודען זיי זאלען אים יום כפור ארבייטען גלייך מיט די קריסטען, אונ האט אויסגעוויזען, אז אבהיטען דאס פאטערלאנד איז די גרעסטע מצוה, אונ מען מאג צו ליעב דעם עובר זיין אויף אסך הייליגע דינים; דאס האט ניט געהאלפען, עס איז געבליבען, מען זאל זיך גוט אברעכנען מיט די יודען אונ זייערע פארשטעהער. קוים האט מען ארויסגעפטר׳ט די פראנצאזען, האט מען זיך גענומען צו די יודען, אונ עס איז ארויס א בעפעהל אז אין זעקס חדשים זאל זיך זייער געביין ניט געפינען אין באהמען אונ מאהרען. ביי ר׳ יהונתן אייבעשיץ האט מען צוגענומען זיין גאנץ פערמעגען, אונ אזוי ווי ער אלליין איז דערוויייל אנטלאפען געווארען קיין מעץ, האט מען איהם פערווערט מעהר אריינצוקומען קיין אסטערייך. ר׳ יהונתן האט געפיהלט אז ער איז אין דעם אביסעל שולדיג אונ האט פון מעץ אנגעהויבען ארבייטען דורך די מארראנען פון באיאן אונ בארדא, מען זאל שטיצען די פערטריבענע אונ האט אויך אוועקגעשריבען צו די יודען פון רום, מען זאל זוכען א וועג צום פאפסט אונ איהם בעטען, ער זאל זיך אננעהמען פאר זייערע אומשולדיגע ברידער. צווישען די קריסטען האבען זיך אויך געפונען גענוג מענשענפריינדע, וואס האבען פערשטעהען געגעבען דער אסטערייכישער מלוכה, אז זי טהוט איין עולה, וואס זי איז זיך נוקם אין אללע יודען פאר חטאים פון עטליכע יחידים, בעזאנדערס האבען שטארק געארבייט די געזאנדטע פון האללאנד אונ ענגלאנד, נאר דאס אלץ האט קיין ישועה ניט געבראכט. פיער יאהר זענען די פראגער יודען געוועהן אין א סכנה, אט האט מען זיי געטריבען אונ אט האט מען זיי ווייטער צו רוח געלאזט, ביז מען איז ניט געפאלען אויפ׳ן אלטען שכל אונ מען האט זיך געווענדט צו דעם אלטען מיטעל, וואס האט דעם יודען שוין ניט איין מאל ארויסגעשלעפט פון אללע אומגליקען, אונ דאס איז געוועהן די מטבע וואס האט דא אויך געהאלפען. אין וויען האט מען דער מלוכה ערקלעהרט, אז דערמיט וואס זי טרייבט ארויס די יודען פערלירט זי א שטארקע הכנסה, אונ פון פראג האט מען אללע מאל געמעלדעט, אז די שטאדט ווערד זעהר ארעם אונ פערוויסט, אונ אזוי האט מען ארויפגעבראכט די קייזערין מאריא טהערעזיא, זי זאל הייסען צוריק אריינלאזען די יודען. מען איז דארויף מרוצה געווארען, נאר זי האט געוואלט, אז די צאהל פון די יודען

וָאל וַיין בֶּעשְׁטִימְט, אונ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז אַרוֹים אַ גֶעזֶעץ· אַז אִין בֶּאהֶמֶען
טָארֶען זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, אונ אִין
מֶאהרֶען – נִיט מֶעהר פוּן פִינְף טוֹיזֶענְד אונ הוּנְדֶערְט, אַז אִין יֶעדֶער פַאמִילְיֶע
מָאג נָאר חֲתוּנָה הָאבֶּען דֶער אֶלְטְסְטֶער זוּהן אונ, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען אַלֶע יָאהר
אַרַיינְטְרָאגֶען דֶער קְרוֹין אַ בֶּעזוּנְדֶער נְתִינָה פוּן צְוַויי הוּנְדֶערְט טוֹיזֶענְד גוּלְדֶען.
דָאס גֶעזֶעץ הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען כִּמְעַט הוּנְדֶערְט יָאהר, בִּיז 1848, וֶוען דִי זוּנְן
פוּן פְרַייהַייט הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שַׁיינֶען אוֹיךְ אִין אֶסְטֶערְרַייךְ, אונ אַזוֹי וִוי אַלֶע
גֶעזֶעצֶע פוּן אַזָא אַרְט, וֶועלְכֶע עֶס אִיז שְׁוֶוער אָבְּצוּהִיטֶען, הָאט עֶס אוֹיסְ·
גֶעצַאפְּט גֶענוּג גֶעלְד בַּיי יוּדֶען, נָאר אַלֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן צוּפְרִידֶען: דִי דָאזִיגֶע,
וָואס הָאבֶּען גֶערִיסֶען, הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט גָאטט, אַז זֵיי הָאבֶּען פַאר וָואס צוּ
רַייסֶען, אונ דִי דָאזִיגֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט לָאזֶען רַייסֶען, הָאבֶּען זִיךְ
פָּשׁוּט מְחַיֶה גֶעוֶועהן, אַז מֶען הָאט זֵיי נוּט בֶּערִיסֶען אונ דֶערְנָאךְ שׁוֹין גֶעלָאזְט
צוּ רוּה.

אִין מֶעץ אִיז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעבְּלִיבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע יָאהר. עֶר אִיז
גֶעוָואהנְט גֶעוֶועהן צוּ הָאבֶּען אוּנְטֶער זִיךְ דִי גְרֶעסְטֶע יְשִׁיבָה אונ שְׁטֶענְדִיג זַיין
אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לוֹמְדֵי תּוֹרָה; אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט מֶען אָבֶּער דָאס נִיט
גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהרֶען, דֶערְפַאר הָאט עֶס אִיהם גֶעצוֹיגֶען קַיין דַייטְשְׁלַאנְד אונ עֶר
הָאט זִיךְ בֶּעמִיהט מֶען זָאל אִיהם אוֹיפְנֶעהמֶען פַאר הוֹיפְּט-רַב פוּן דִי דְרַיי קְהִלוֹת;
אַלְטוֹנַא, הַאמְבּוּרְג אונ וַואנְדְסְבֶּעק. דָארְט הָאט מֶען טַאקִי בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען
אַזָא בֶּערִיהמְטֶען לַמְדָן וִוי ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, וַוייל דָאס גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען
הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן דִי רַבָּנִים, זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט דִי
גַאנְצֶע דֵעָה אונ זֵיי פְלֶעגְט מֶען פָאלְגֶען, נִיט נָאר אִין רֶעלִיגְיָאנְס-זַאכֶען, נָאר
אוֹיךְ אִין אַלֶע עִנְיָנִים, אונ דַארִיבֶּער הָאבֶּען אַלֶע גֶעהָאפְט, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן
וֶועט אִים שְׁטַאנְד זַיין צוּ הַאלְטֶען דָאס פָאלְק אִין דִי הֶאנְד אונ אַכְטוּנְג גֶעבֶּען,
אַז שָׁלוֹם אונ יֹשֶׁר זָאלֶען הֶערְשֶׁען צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען. צוּם אוּמְגְלִיק, אִיז פוּן
דֶער הָאפְנוּנְג נָאר נִיט גֶעוָוארֶען: פוּנ׳ם עֶרְשְׁטֶען טָאג אָן, וָואס ר׳ יְהוֹנָתָן
אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט גֶעשְׁטֶעלְט זַיין פוּס אִין אַלְטוֹנַא, אִיז שׁוֹין אַרוֹיס אַ שְׁטַארְק
מַחֲלוֹקֶת אונ פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע פוּנְקֶען הָאט זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׂרֵפָה,
וֶועלְכֶע עֶס אִיז שׁוֹין אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוֶועהן צוּ לֶאשֶׁען.

ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אִין זִיךְ גֶעהַאט דָאס עַקְשָׁנוּת פוּן אַלֶע גְרוֹיסֶע
לַייט, וָואס אַמָאל אִיז עֶס אַ מַעֲלָה, וַוייל עֶס הֶעלְפְט דֶעם שַׁארְפֶען מֹחַ אוֹיסְ·
פִיהרֶען זַיינְס אונ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען בַּיי זִיךְ. וֶוען עֶס גֶערָאטְה אִיהם נִיט, נָאר

אָפְּטֶער אִיז עֶס אַ חִסָרוֹן, וַוייל נִיט שְׁטֶאנְדִיג קָאן דֶער מֶענְשׁ דֶערְגְרֵייכֶען זַיין צִיעל אוּנ דֶערְוַוייל לַיידְט עֶר פִיעל אוּנ בְּלַייבְּט בַּיי דִי צָרוֹת. אַז עֶר הָאט זִיךְ אֵיין מָאל פַּאר אַללֶע מָאל אַרַיינְגֶענוּמֶען אִין קָאפּ, אַז דִי קַבָּלָה אִיז דָאס הֵיילִיגְסְטֶע אוּנ, אַז שַׁבְּתַי צְבִי אִיז טַאקִי עֶפִּיס גֶעוֶועהן, הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען פוּן זַיין דֶרֶךְ, אוּנ עֶס הָאט אִיהם אוֹיךְ נִיט גֶעהָאלְפֶען דָאס, וָואס עֶר אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד שִׁיער נִיט אוּמְגְלִיקְלִיךְ גֶעוָוארֶען צוּ לִיעבּ דֶעם. גַאנְצֶע פִינְף אוּנ צְוַואנְצִיג יָאהר זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פוּן דֶעם עֶרֶב יוֹם כִּפּוּר, וָואס עֶר הָאט אַלֵיין גֶעמוּזְט אֶפֶענְטְלִיךְ אִין שׁוּל אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, אוּנ נָאר דוּרְךְ דֶעם אִיז עֶר נִיצָל גֶעוָוארֶען פוּן דֶעם חֲשַׁד, וָואס אִיז אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען, וֶוען מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶר פִיהְרְט גֶעשֶׁעפְטֶען מִיט לֵייבֶּעלֶע פְּרָאשְׁנִיץ, אוּנ מִיט מֹשֶׁה מֵאִיר זָאלְקָאוֶוער, וֶועלְכֶער אִיז אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט וִוי אַ מְשׁוּלָח פוּן דִי פּוֹילִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס; אִין דֶער צַייט אִיז עֶר גֶעוֶועהן רַב אִין עֶטְלִיכֶע גְרוֹיסֶע שְׁטֶאדְט אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט אִיהם דָאס פָאלְק אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַ מַנְהִיג הַדוֹר, פַאר אַ מֶענְשֶׁען וָואס קָאן פִיהרֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אִין רֶעכְטֶען וֶועג, בַּיי אַזַא לַאנְגֶע וָואלְט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ בֶּעדַארְפְט זַיין זֶעהר אָבְּגֶעהִיט אוּנ אַיינְגֶעהַאלְטֶען אוּנ גוּט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען עֶס זָאל קֵיין שׁוּם פְלֶעק נִיט זַיין אוֹיף אִיהם, אוּנ מֶען זָאל גָאר פֶערְשְׁפָּארֶען אִיהם פְרֶאגֶען אַזֶעלְכֶע שַׁאֲלוֹת, וָואס עֶר הָאט נִיט גֶעטָארְט אוּנ נִיט גֶעקָאנְט גֶעבֶּען אוֹיף זֵיי אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה; צוּם סוֹף הָאט עֶר גָאר פֶערְגֶעסֶען וִוי פִיעל עֶר הָאט גֶעהַאט אַ מָאל גֶעלִיטֶען אִיבֶּער דֶער קַבָּלָה אוּנ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ, אַז עֶר הָאט גֶעוָואהנְט אִין מֶעץ, וואו דֶער עוֹלָם הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת אוּנ חוֹלִים פְלֶעגֶען זִיךְ יָאגֶען צוּ אִיהם נָאךְ רְפוּאוֹת, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען קָמֵיעוֹת, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעוואוּסְט אַז בַּיי אֵיין אוּמְגְלִיק הַאפְּט מֶען זִיךְ אָן אִין אַ שַׁארְף פוּן אַ שְׁוֶוערְד הָאט עֶר אִין דִי דָאזִיגֶע קָמֵיעוֹת אַרַיינְגֶעשְׁלֶעפְּט פִיעל זַאכֶען פוּנ׳ם שַׁבְּתַי צְבִי, כְּדֵי אַז יֶעדֶער וָואס וֶועט גֶעהָאלְפֶען וֶוערֶען זָאל אָנְהוֹיבֶּען גְלוֹיבֶּען, אַז אִין זְכוּת פוּן שַׁבְּתַי צְבִי, הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען אַ רְפוּאָה שְׁלֵמָה. אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאט מֶען זִיךְ דַארוֹיף נִיט אוּמְגֶעקוּקְט: קֵיינֶער אִיז פוּן דִי קָמֵיעוֹת קֵיין שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק נִיט גֶעוָוארֶען, אוּנ עֶס הָאט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ נִיט גֶעשַׁאדְט. אַז עֶר אִיז אָבֶּער, אִים יָאהר 1760, אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קֵיין אַלְטוֹנַא אוּנ הָאט דָארְט אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְהֵיילֶען אַזֶעלְכֶע קָמֵיעוֹת, אִיז דֶער סוֹד אַרוֹיס וִוי בּוֹימְאֶהל אוֹיפ׳ן וַואסֶער. דֶעמָאלְט אִיז גְרָאד אִין אַלְטוֹנַא אוּנ הַאמְבּוּרְג

אַרוּמְגֶעגַאנְגֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חוּלַאַת אוּנ טוֹיזֶענְדֶער פְּרוֹיעֶן זֶענֶען אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען פוּן קִימְפֶּעט; פוּן דֶער נַייטֶענְס הָאט מֶען גֶעהָארְט, אַז דֶער נֵייעֶר רַב אִיז פָּשׁוּט מְחַיֶה מֵתִים, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ צוּ אִיהם פוּן אַלֶלֶע זַייטֶען גֶעוָוארְפֶען מִיט בַּקָשׁוֹת. דָא הָאט ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ גֶעפוּנֶען זֶעהר אַ וָואהלֶען פְּלַאן פַאר זַיינֶע קָמֵיעוֹת, אוּנ אַזוֹי וִוי זֵיי פְּלֶעגֶען נְרֶאסְטֶענְטְהֵיילְס בֶּעשְׁטֶעהֶען פוּן רָאשֵׁי תֵבוֹת, נָאר פוּן דֶעם עֶרְשְׁטֶען אוֹת פוּן יֶעדֶען וָוארְט, הָאט מֶען רִיכְטִיג נִיט גֶעקֶאנְט זָאגֶען וָואס עֶר מֵיינְט אוּנ זַיינֶע גֶעגְנֶער הָאבֶּען. עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער נָאר אַרוֹיס פוּנ׳ם קָאפּ אַז אִין אַלְטוֹנַא גֶעפִינֶען זִיךְ לוֹמְדִים, וָואס קוּקֶען מִיט קִנְאָה אוֹיף זַיין גְרוֹיסֶען שְׁטַאנְד, אוּנ אַז דָארְט זִיצְט דֶעם חֲכַם צְבִי׳ס זוּהן, דֶער בֶּערִיהמְטֶער ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, וָואס הָאטְשׁ עֶר אִיז נָאךְ גֶעוֶועהן צוּ יוּנְג אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ מוֹרֶה הוֹרָאָה אִין אַ קְלֵיינֶער קְהִלָה, הָאט עֶר אַלֶלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת אַוֶועקְגֶעלֶעגְט אוֹיף דֶער מִלְחָמָה מִיט דִי מְקוּבָּלִים אוּנ דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, אוּנ אִיז פֶּערְטִיג גֶעוֶועהן יֶעדֶען פוּן זֵיי אִין אַ לֶאפֶּעל וַואסֶער צוּ דֶערְטְרֶענְקֶען. אַוַדַאי אִיז מֶען כַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען מִיט וָואס פַאר אַ מִין קָמֵיעוֹת ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הֵיילְט דָאס פָּאלְק אוּנ מֶען הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען אַז דִי רָאשֵׁי תֵבוֹת בֶּעדַייטֶען אַזוֹי: „אָ, גָאטט פוּן יִשְׂרָאֵל! שִׁיק אִין זְכוּת פוּן דַיין קְנֶעכְט שַׁבְּתַי צְבִי אַ רְפוּאָה פַאר דֶער יוּדֶענֶע, כְּדֵי דַיין נָאהמֶען אוּנ דֶער נָא׳המֶען פוּנ׳ם מָשִׁיחַ שַׁבְּתַי צְבִי זָאל גֶעהֵיילִיגְט וֶוערֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט!“ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ רַעַשׁ, נָאר קֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט גֶעוַואגְט אָנְצוּרִירֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן אַזַא בֶּערִיהמְטֶען גָאוֹן, וָואס הָאט שׁוֹין מְגַדֵל גֶעוֶועהן מֶעהר פוּן צְוַואנְצִיג טוֹיזֶענְד תַּלְמִידִים, אוּנ וואוּ דִי גְרֶעסְטֶע רַבָּנִים רֶעכְנֶען אִיהם פַאר זֵייעֶר רַבִּי׳ן. ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן הָאט זִיךְ אֲפִילוּ יָא גֶע־פְּרִיוְוט עֶרְגִיץ אִין אַ קְלֵיין שׁוּלְכֶען זָאגֶען אַ דְרָשָׁה, אוּנ אוֹיסְוַוייזֶען אַז פַאר אַזֶעלְכֶע קָמֵיעוֹת מוּז מֶען דֶעם שְׁרַייבֶּער אַרַיינְלֶעגֶען אִין חֵרֶם, נָאר עֶר אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן פְרִיהר אוֹיסְגֶעהמֶען אַ תְּנַאי, אַז עֶר בֶּעשׁוּלְדִיגְט נִיט אִין דֶעם ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוּנ רֶעכֶענְט, אַז דִי דָאזִיגֶע קָמֵיעוֹת הָאט עֶר אוּמְגֶערְן אַרוֹיסְגֶעלָאזְט פוּן זַיין הַאנְד. ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז שׁוֹין אָבֶּער אַזוֹי בֶּעלִיעבְּט גֶעוֶועהן, אַז עֶר הָאט זִיךְ גָאר נִיט בֶּעדַארְפְט פַארְאֶנְטְפֶערְן, אוּנ אֵיין וָוארְט פוּן אִיהם אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן, אַז דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן אַלְטוֹנַא זָאלֶען אָנְפַאלֶען מִיט כַּעַס אוֹיף ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן אוּנ אִיהם וֶועלֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט אַרוֹיסְשִׁיקֶען. אָט דָא אִיז עֶרְשְׁט אַרוֹיס דָאס רֶעכְטֶע מַחֲלוֹקֶת: מֶען הָאט ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן אַרוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פוּן דֶער הָעֲזָה אוּנ עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף צוּ דִי גְרֶאסְטֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת.

אַז דָאס יודֶענְטְהוּם אִיז אִין גֶעפַאהר אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּן דִי קְמֵיעוֹת, וֶועלְכֶע ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט נָאךְ אִין מֶעץ גֶעשְׁרִיבֶּען מִיט זַיין אֵייגֶענֶער הַאנְד, אַז עֶר הַאלְט שַׁבְּתַי צְבִי פַאר מָשִׁיחַ.

אִין אַ סַךְ שְׁטֶעדְט הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ קָאכֶעניש אוּנ אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט, וְוִי עֶר פִיהְרְט זִיךְ בַּיי יוּדֶען, צְוֵויי צְדָדִים, וָואס קוּקֶען שְׁטֶענְדִיג נָאר אַרוֹיס בַּארוּף, מֶען זָאל הָאבֶּען פַאר וָואס זִיךְ צוּ שְׁלָאגֶען אוּנ אֵיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן זָאל קֶענֶען דִי אוֹיגֶען אוֹיסְקְרַאצֶען. עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת“, וֶועלְכֶער הָאט נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרַיינְצוּמִישֶׁען אִין יֶעדֶער שַׁאֲלָה וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם לֶעבֶּען פוּנ׳ם כְּלַל יִשְׂרָאֵל, הָאט גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער אֲסִיפָה וֶועגֶען דֶער זַאךְ; וַוייל אִין פוֹלִין אוּנ מֶאהְרֶען הָאט מֶען מֶעהר גֶעהַאלְטֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ. אִין דֶער דָאזִיגֶער אֲסִיפָה אִיז אוֹיךְ שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ דֶערְגֶעהֶען אֵיין עֶק, וַוייל צְוִוישֶׁען דִי רַבָּנִים אַלֵיין אִיז אַרוֹיס אַ קְרִיעג: אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶעוָואלְט אַרַיינְלֶעגֶען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִין חֵרֶם אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי וֶועלֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַ חֵרֶם גֶעגֶען יֶעדֶען, וָואס וֶועט נָאר אֲפִילוּ מִיט אַ וָוארְט אָנְרִירֶען דֶעם כָּבוֹד פוּן אַזַא גָאוֹן עוֹלָם. אִין אַלְטוֹנַא הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעלָאזְט דִי גֶעגְנֶער פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אוֹיפְהוֹיבֶּען אַ קָאפּ, אוּנ מֶען פְלֶעגְט זֵיי אָפְט אָנְטְהוּן שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת. פוּן אַזֶעלְכֶע זַאכֶען קוּמְט קֵיין גוּטְס קֵיין מָאל נִיט אַרוֹיס אוּנ, אַז דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק דֶערְקוּטְשֶׁעט, הָאבֶּען דִי גֶעגְנֶער זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַאר׳ן קֶענִיג פְרִידְרִיךְ דֶעם עֶרְשְׁטֶען פוּן דֶענֶעמַארְק אוּנ הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען, עֶר זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז אַ שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיק, וָואס לֵייגֶענְט אִין דֶעם עִיקָר פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה, זָאל זַיין אַ רַב. ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הָאט אָבֶּער בֶּעקוּמֶען אַ גְרָאסֶערְן צַד צוּם קֶענִיג אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם נָאךְ פוּן אִיהר זַייט אוֹיךְ גֶעגֶעבֶּען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ פִיהְרֶען דָאס רַבָּנוּת. דָאס הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען זַיינֶע שׂוֹנְאִים אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַ מָאל גֶעוֶוענְדְט צוּם קֶענִיג מִיט דֶער בַּקָּשָׁה, עֶר זָאל זֵיי בֶּעפְרַייעֶן פוּן אַזַא רַב, וָואס זֵיי הָאבֶּען צוּ אִיהם קֵיין צוּטְרוֹיעֶן נִיט אוּנ קֶענֶען פוּן אִיהם נִיט עֶרְוַוארְטֶען קֵיין אֵיינְצִיגֶען גֶערֶעכְטֶען מִשְׁפָּט. דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי צוּגֶעשְׁטֶעלְט עֶטְלִיכֶע קְמֵיעוֹת, אוּנ הָאבֶּען אוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז אַ מֶענְשׁ וָואס שְׁרַייבְּט אַזֶעלְכֶעס, קָאן זִיךְ נִיט רֶעכְנֶען פַאר קֵיין יוּדֶען. דֶעם קֶענִיג אִיז דִי זַאךְ נִמְאָס גֶעוָוארֶען, עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז פוּן דִי יוּדֶען אַלֵיין וֶועט עֶר

דֶעם אֱמֶת נִיט וִויסֶען, אוּנ עֶר הָאט דִי קְמֵיעוֹת גֶעגֶעבֶּען, אִיבֶּערְקוּקֶען אַ גֵייסְטְלִיכֶען, אוּנ אַ גְרוֹיסֶען גֶעלֶעהְרְטֶען, דֶעם פְּרָאפֶעסָאר דָוִד פְּרִידְרִיךְ מֶעגֶערְלִין. דָארְט וואוּ מֶען הָאט אָבֶּער צוּ טְהוּן מִיט רָאשֵׁי תֵּבוֹת קָאן מֶען טַייטְשֶׁען וִוי אַזוֹי מֶען וִויל, אוּנ עֶס אִיז גָאר קֵיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס מֶעגֶערְלִין הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ מֵיינוּנְג, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ מֵיינְט גָאר נִיט שַׁבְּתַי צְבִי, אַז עֶר רֶעדְט נָאר פוּן קְרִיסְטוּס אוּנ, אַז עֶר אִיז אִין הַארְצֶען אַ אֱמֶת׳ער קְרִיסְט, אוּנ דֶערְפַאר אִיז אַזוֹי אוֹיף אִיהם אִין כַּעַס ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן, וַוייל דָאס אֵייגֶענֶע הָאט זַיין פָּאטֶער, דֶער חָכָם צְבִי, גֶעטְהוּן מִיט נְחֶמְיָה חִיָּיא חַיוֹן, וֶועלְכֶער אִיז אוֹיךְ אֵייגֶענְטְלִיךְ גֶעוֶועהן אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער קְרִיסְט. מֶעגֶערְלִין אִיז בַּיי זִיךְ אַזוֹי פֶעסְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר שְׁטֶעהט נָאהֶענְט צוּם אֱמֶת, אַז עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אַ בֶּעזוּנְדֶער בְּרִיעף, אוּנ הָאט אִיהם פָאר־גֶעלֶעגְט, אַז עֶר זָאל אַרָאבְּנֶעהמֶען פוּן זִיךְ דִי מַאסְקֶע אוּנ זָאל אָנְנֶעהמֶען אָפֶענְטְלִיךְ דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם. כֵּיים קֶענִיג אִיז וֶעהר אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן, אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען וָואס פַאר אַ יְשׁוּעָה עֶס קָאן אַ מָאל אַרוֹיסְקוּמֶען פוּן ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז עֶר זָאל בְּלַייבֶּען הוֹיפְּט־רַב וִוי פְרִיהֶער; אוּנ מֶעהר זָאל זִיךְ קֵיינֶער נִיט טָארֶען טְשֶׁעפֶּען צוּ אִיהם. אוֹיף דֶער אַלְטוֹנַא׳ר קְהִלָּה אִיז גֶעקוּמֶען אַ שִׂמְחָה וָואס זֵייעֶר רַב הָאט אוֹיסְ־גֶעפִיהְרְט אוּנ זַיינֶע שׂוֹנְאִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען צוּם נַארר; נָאר דִי אֱמֶת׳ע סִבָּה וָואס דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ אַזוֹי אָנְגֶענוּמֶען פַאר ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ אִיז קֵיינֶעם נִיט בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן. עֶר אַלֵיין הָאט זִיךְ נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, אוּנ הָאט גֶעדַאנְקְט נָאטט, וָואס עֶר הָאט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען אוֹיף זַיין שְׁטוּהל אוּנ פִיהרֶען זִיךְ מִיט זַיין דֶרֶךְ בִּיז׳ן טוֹיט, וֶועלְכֶער הָאט אִיהם בֶּעפְרַייהט פוּן אַלֶלע יִסוּרִים אוֹיפ׳ן פִיער אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען יָאהר.

דֶערְוַוייל הָאבֶּען דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אִין פוֹלִין אוֹיךְ נִיט גֶעדְרִימֶעלְט. אַז דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת״ הָאט אִין לֶעמְבֶּערְג, דֶעם 2 יוּלִי 1722, אַרוֹיסְ־גֶעלָאזְט גֶענֶען זֵיי אַ חֵרֶם הָאבֶּען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֵאהלְטֶע קְלָאמֶערְשְׁט תְּשׁוּבָה גֶעטְהוּן, אִי דָאס נָאר לְפָנִים; דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ נָאר אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר הִיטֶען אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי צוּ זִיךְ צוּגֶעשְׁלֶעפְּט אַ סַךְ כְּבָודֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וִוי אֱלִישַׁע שׁוֹר, פִישֶׁעל זְלַאטְשׁוֹבֶער, מֵאִיר קָאמִינְקֶער, אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע. צְווִישֶׁען זֵיי זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן פֶערְשִׁיעדֶענֶע חֲבְרוֹת: אַ טְהֵייל הָאבֶּען תָּמִיד גֶעפַאסְט אוּנ גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶער גַאנְצֶע וֶועלְט, אוּנ אַ טְהֵייל זֶענֶען דַוְקָא נָאכְגֶעלָאפֶען אַלֶלע תַּעֲנוּגִים, אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען

אַז בִּיז מֶען קוּמְט צוּ דֶער קְדוּשָׁה מוּז מֶען דוּרְכְגֶעהֶען פִינְפְצִיג טוֹיעֶרְן פוּן טוּמְאָה. אִים יָאהר 1725, הָאבֶּען דִי פוֹלִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט זֵייעֶרְן אַמְשׁוּלָח, משֶׁה מֵאִיר זָאלְקָאוָוער, עֶר זָאל פוּן זֵיי בְּרֶענְגֶען אַנֶערוּס זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּן אַנְדֶערֶע לֶאנְדֶער, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס פוּן טִירְקַיי. אִין מַאנְהֵיים הָאט מֶען אָבֶּער דֶעם מְשׁוּלָח אִיבֶּערְגֶענוּמֶען, דֶעמָאלְט אִיז אוֹיךְ אַרוֹיס דֶער סוֹד, אַז ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ הַאלְט מִיט זֵיי, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען צוּם צְווֵייטֶען מָאל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַחֵרֶם. דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס זֶענֶען אָבֶּער בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען, אוּנ וָואס מֶעהר מֶען הָאט זֵיי נֶערוֹדֵפ׳ט הָאבֶּען זֵיי דֶערְפִיהלְט אִין זִיךְ אַגְרֶעסֶערֶע שְׁטַארְקֵייט, אוּנ הָאבֶּען נָאר גֶעהָאפְט, אַז אִין גִיכֶע צַייטֶען וֶועט זֵיי גָאט צוּשִׁיקֶען אַפִיהרֶער, וָואס וֶועט צוּנוֹיפְנֶעהמֶען דִי שֶׁאפֶּעלֶעךְ אוּנ וֶועט נִיט צוּלָאזֶען צוּ זֵיי קֵיין בֶּאזֶע וֶואלְף. אַזַא פַאסְטוּךְ הָאט זִיךְ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן יַעֲקֹב פְרַאנְק — אַמֶענְשׁ, וָואס הָאט זִיךְ אוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען שַׁבְּתַי צְבִי׳ס שְׁלִיחוּת אוּנ הָאט פֶערְדְרֶעהט דֶעם קָאפּ פוּן אַהַאלְבֶּער וֶועלְט, יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען.

יַעֲקֹב לֵייבָּאוִויטְשׁ, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט דֶעם נָאהמֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק, אָדֶער בַּארָאן אָפֶּענְבַּאךְ, אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִים יָאהר 1720 אִין בּוּטְשַׁאטְשׁ אִין אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל פוּן גַאלִיצְיֶען. זַיין פָאטֶער, ר׳ יְהוּדָה לֵייבּ אִיז גֶעוֶועהן רַב אִין טְשֶׁערְנָאוִויץ, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט צוּ דֶער וָואלֶעכַיְא; עֶר הָאט מִן הַסְתַּם גֶעוָואלְט דֶעם זוּהן אוֹיךְ בֶּעגְלִיקֶען מִיט תּוֹרָה אוּנ מַאכֶען פוּן אִיהם אַמוֹרֶה הוֹרָאָה. דֶער קְלֵיינֶער יַעֲקֹב הָאט אָבֶּער וֶועניג חֵשֶׁק גֶעהַאט צוּ בְּרֶעכֶען זִיךְ דֶעם מֹחַ אִיבֶּער לֶערְנֶען; פוּן קִינְדְוַוייז אָן הָאט עֶר שׁוֹין לִיעבּ גֶעהַאט צוּ לֶעבֶּען, אוּנ קֵיין גְרוֹיסֶער אוֹהֵב אֱמֶת אִיז עֶר קֵיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. אִין קַבָּלָה־סְפָרִים הָאט עֶר יָא אָפְּט אַרַיינְגֶעקוּקְט, וַוייל דָאס הַארְץ הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז זֵיי וֶועלֶען אִיהם צוּ נוּטְץ קוּמֶען צוּם שְׁווִינְדֶעל, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט אַסַךְ יָאהרֶען, אַז זַיין נָאהמֶען הָאט שׁוֹין גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, פְלֶעגְט עֶר זִיךְ פַאר זַיינֶע מְקוֹרָבִים בֶּערִיהמֶען, אַז נָאךְ קְלֵיינֶערְהֵייד הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ מַאכֶען דִי קוּנְץ, אוּנ הָאט אָבְּגֶענַארְט דֶעם אֵייגֶענֶעם טַאטֶען, חָאטְשׁ קֵיין נַאר אִיז עֶר קֵיין מָאל נִיט גֶעוֶועהן. בַּיי דְרַייצֶעהן יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין אָנְגֶעשְׁפַּארְט אִין בּוּקַארֶעשְׁט, אוּנ הָאט גֶעדִיענְט בַּיי אַסוֹחֵר, אַפוֹלִישֶׁען יוּדֶען, ר׳ מָרְדְכַי מַרְגָלִיוֹת. מִיט׳ן בַּעַל הַבַּיִת פְלֶעגְט עֶר אָפְט פָאהרֶען קֵיין טִירְקַיי אַיינְקוֹיפֶען סְחוֹרָה, עֶס אִיהם אוֹיךְ אוֹיסְגֶעקוּמֶען צוּ זַיין אִין נִיקָאפָּאלִיס, סְמִירְנָא

אונ סאלוניקי, אונ איז דארט געוואָרען אַנאָהענטער מחותן מיט די שבתי צבי'ניקעס, וואס האבען זיך שוין גערעכענט פאר טירקען אונ האבען געהייסען דאנמאה. דעמאלט איז ער געבענטשט געוואָרען מיט דעם נייעם נאָהמען פראנק, ווייל די טירקען פלעגען רופען יעדען פרעמדען פראנק. פונקט אין דער צייט, וואס יעקב פראנק האט זיך אָנגעהויבען אומצודרעהען אין טירקיי, איז געשטאָרבען ברכיה, דער פיהרער פון די שבתי צבי'ניקעס, אונ עס איז איהם פון איבערגעבליבען איין אלמנה אונ אַקליין טאָכטערל, וועלכע האבען איבערגענומען די ירושה, אונ האבען זיך אויך אָנגעהויבען רעכנען פאר הייליג. די אלטע האט זיך גערופען „גבירה", אָדער „מטרוניתא", אונ די יונגע האט געהייסען „נערה קדישא". אַזא מענש ווי יעקב פראנק, וואס עס האט איהם פון דער קינדהייט אָן געצויגען נאר נוט צו לעבען, האט אַזא מין פרומקייט, וואס ער האט בעמערקט ביי די שבתי צבי'ניקעס — אונ וואס בעשטעהט: אין נאָכלויפען תאוות אונ ניט שטארק אָבגעשיידט זיין פון ווייבער־געסוזט זעהר געפאלען, אונ ער איז באלד איבערגענאנגען צום מהמדנישען גלויבען אַזוי ווי אַללע, וואס האבען געהערט צו דער סעקטע דאנמאה, אונ האט זיך גערעכענט צווישען די פייערינע שבתי צבי'ניקעס. אַז יעקב פראנק האט זיך אָבער צוגעקוקט צום לעבען פון די דאָזיגע, וואס האבען געשפיעלט אַראָללע ביי די שבתי צבי'ניקעס, האט ער באלד פערשטאנען אַז מיט עזות אונ איינגעשפארטקייט וועט איהם גערעטהען זיך ארויפצוחאפען אויף אַהויכער מדרגה, אונ פלוצלונג האט ער אָנגעהויבען בלאָזען פון זיך אונ שרייען אַז אין איהם ליעגט די נשמה פון שבתי צבי. יעקב פראנק איז דווקא ניט געוועהן קיין שאנער מענש, רעדען האט ער אויך ניט געקאנט, קיין למדן איז ער אַוודאי ניט געוועהן, אונ דאך האבען זיך באלד אָבגעזוכט עטליכע נארען, וואס האבען איהם געגלויבט. אַזוי פיהרט זיך שוין די וועלט: קוים געפינט זיך אַזעלכער, וואס נעהמט זיך פעסט עפיס אויף אַנייעם וועג אונ ווערד ביי זיך ניט בטל, ווען מען קוקט אויף איהם די ערשטע צייט אַביסעלע קרום, מוז ער בעקומען אָנהאנגער, וואס מאכען אָן אַלארם אונ צולעגען די זאך אויף טויזענד טעלער ביז מען הויבט אָן דערפון צו שמיעסען, אונ אַז די וועלט נעהמט איהם נאר אין מויל אַריין — איז ער שוין נאָהענט צום ציעל. דאס איינענע איז אויך געשעהען מיט יעקב פראנק, אונ אַז ער האט נאך אים יאהר 1752 חתונה געהאט אין ניקאפאָליס מיט זעהר אַשאנער פרוי חנה, וואס האט געבאָרען צוויי זיהן יוסף אונ יעקב, אונ איין טאָכטער חנה, האט איהם דאס ווייב נאך

סֶעהר גֶעהָאלְפֶען אוֹיסְצוּפִיהרֶען זַיין זַאךְ. זִי אִיז גֶעוֶועהן אַזַא אִשָּׁה צְנוּעָה וִוי אַלֶע פְרוֹיעֶן פוּן דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ צוּ'דֶעם צִיעל וָואס אִיהר מַאנְן הָאט גֶעצְוֵויגֶען הָאט זִי אִיהם וֶועהר גֶעטְוִינְט: זִי הָאט צוּ זִיךְ צוּגֶעצְוֵויגֶען יוּנְגֶע לַייט פוּן אַלֶע זַייטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ אִיהר אִיז עֶר אוֹיךְ גְרוֹיס גֶעוָוארֶען.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם אִין טִירְקַיי נִיט אַזוֹי גוּט גֶעגַאנְגֶען. שׂוֹנְאִים הָאט עֶר גֶעהַאט אַ סַךְ, אוּנ עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז דִי יוּדֶען פוּן סַאלוֹנִיקִי הָאבֶּען גֶעדוּנְגֶען אַ טֶערְק, עֶר זָאל אִיהם הַרְגֶע'נֶען. עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי פְרַאנְקְ'ן עֶר זָאל זוּכֶען זַיין גְלִיק עֶרְגִיץ אִין דֶער פְרֶעמְד אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען זָאגֶען, אַז אַ בַּת קוֹל הָאט אִיהם מְגַלֶּה גֶעוֶועהן, אַז עֶר מוּז פָאהרֶען קֵיין פוֹילִין. קֵיין בַּת קוֹל הָאט עֶר, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, נִיט גֶעהֶערְט, נָאר עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז אִין פוֹילִין זֶענֶען דָא זֶעהר פִיעל שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס, אוּנ אַז דָארְט וֶועט עֶר אִים שְׁטַאנְד זַיין אוֹיסְצוּפִיהרֶען דֶעם פְּלַאן, וָואס אִין טִירְקַיי הָאט עֶר אִיהם נִיט גֶעקָאנְט גֶערָאטְהֶען. אִים יָאהר 1765, פוּנְקְט וֶוען אִין דִי פוֹילִישֶׁע יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת הָאט זִיךְ רֶעכְט צוּבְּרֶענְט דָאס מַחֲלוֹקֶת וֶועגֶען ר' יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אִיז יַעֲקֹב פְרַאנְק אַרָאבְּגֶעקוּמֶען קֵיין פוֹילִין; עֶר הָאט שֵׂכֶל גֶעהַאט נִיט צוּ קוּמֶען מִיט קֵיין לֶעדִיגֶע הָאנְד, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר הָאט גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד אוּנ גֶעגֶעבֶּען בְּרֵייטֶע נְדָבוֹת, הָאט עֶר זִיךְ בַּאלְד קוֹנֶה שֵׁם גֶעוֶועהן אוּמֶעדוּם. דִי פוֹילִישֶׁע שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט אוֹיף אַ מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל הָאבֶּען אִין זִיךְ אַ כֹּחַ צוּ וֶוערֶען זֵייעֶר מַנְהִיג, אוּנ זֵיי זָאלֶען פִיהלֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף וֶועמֶען זִיךְ אָנְצוּשְׁפַּארֶען; אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז בַּיי קֵיינֶעם פוּן זֵיי קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דָאס אִיז דֶער בֶּעשֶׁערְטֶער, וָואס זֵיי הָאבֶּען אוֹיף אִיהם אַזוֹי פִיעל גֶעוַוארְט. פְרַאנְק הָאט זֵיי טַאקִי נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט צוּ דֶערְצֶעהלֶען נַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת, וִוי אִין אִיהם אִיז אַרַיין דֶער רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, אוּנ דָארְט וואוּ עֶס הָאט אִיהם גֶעפַּאסְט צוּם רוּמֶעל הָאט עֶר גֶעוִויזֶען מוֹפְתִים אוֹיךְ. פַאר דִי שַׁבְּתַי צְבִי'נִיקֶעס אִיז שׁוֹין גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס פְרַאנְק הָאט גֶעלֶעבְּט אִין סַאלוֹנִיקִי אוּנ הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אוֹיף דֶער אֵייגֶענֶער הֵיילִיגֶער עֶרְד, וָואס אוֹיף אִיהר אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען שַׁבְּתַי צְבִי מִיט זַיין גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען נָאךְ פוּן אִיהם גֶעהֶערְט, אַז אִין אִיהם לִיעגְט דִי נְשָׁמָה פוּן מָשִׁיחַ אוּנ עֶר הָאט זֵיי נָאךְ אוֹיסְגֶעדְרוּנְגֶען, אַז אוֹיף אִיהם אִיז גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל צוּ בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי אַרַיינְפִיהרֶען אִין זֵייעֶר אֵייגֶען לַאנְד וִוי יְהוֹשֻׁעַ בִּן נוּן, וַוייל עֶס זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען פִיערְצִיג יָאהר זַייט חַיִּים מַלְאָךְ הָאט זִיךְ בֶּעוִויזֶען אִים יָאהר 1716, הָאבֶּען אַלֶע אִיהם גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ

וואוּהִין עֶר אִיז נָאר גֶעקוּמֶען וֶוענֶען אִיהם טוֹיזֶענְדֶער נָאכְגֶעלָאפֶען. אִין רוֹהַאטִין, בּוּסְק, נַאדְוָואַרְנָא, לַאסְקָארוּן אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט פוּן פָּאדָאלְיֶען אוּנ גַאלִיצְיֶען הָאט מֶען אִיהם פָּשׁוּט אוֹיף דִי הֶענְד גֶעטְרָאגֶען, אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאבֶּען זִיךְ דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען פְרַאנְקִיסְטֶען אָדֶער זֹהַרִיסְטֶען, ווייל דֶער זֹהַר אִיז בַּיי זֵיי גֶעוָוארֶען דָאס הֵיילִיגְסְטֶע. דֶעם נָאהמֶען פוּן פְרַאנְק׳ן הָאבֶּען זֵיי אַריינְגֶעשְׁטֶעלְט אִין דִי תְּפִלּוֹת אוּנ פְלֶעגֶען אִיהם גִיט אַנְדֶערְשׁ רוּפֶען וִוי „הֵיילִיגֶער הֶערְר“.

דִי רַבָּנִים הָאבֶּען פְרִיהר אוֹיךְ גֶענוּג גֶערוֹדֵפ׳ט דִי שַׁבְּתַי צְבִי׳נִיקֶעס, הָאטְ׳שׁ זֵיי פְלֶעגֶען זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען אוּנ נִיט אַרוֹיסְוַוייזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ וֶוער זֵיי זֶענֶען. אַז זֵיי הָאבֶּען פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אַזַא פָארְשְׁטֶעהֶער וִוי יַעֲקֹב פְרַאנְק, הָאבֶּען זֵיי נָאר אַנְדֶערְשׁ אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען דִי קָאפּ אוּנ הָאבֶּען נִיט נָאר אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ הִיטֶען, נָאר זֵיי זֶענֶען נָאךְ פְרַיי אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען אוּנ גֶעוִויזֶען אַז זֵיי הַאלְטֶען נִיט פוּנ׳ם תַּלְמוּד. דֶערְצוּ זֶענֶען נָאךְ צוּ זֵיי צוּגֶעשְׁטַאנֶען עֶטְלִיכֶע רַבָּנִים אוּנ בְּכָבוֹדֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וִוי דֶער נַאדְוָוארְנָא׳ר רַב ר׳ יְהוּדָה לַיבּ קְרִיסַא, דֶער בּוּסְקֶער רַב ר׳ נַחְמָן בֶּן שְׁמוּאֵל הַלֵוִי, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס דֶער אַלְטֶער גְבִיר אֱלִישָׁע שׁוֹר, וָואס זַיין טָאכְטֶער חַוָּה הָאט גֶעקָאנְט אוֹיסְוֶוענִיג דֶעם גַאנְצֶען זֹהַר אוּנ הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ נְבִיאָה. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי רַבָּנִים נִיט גֶעטָארְט שְׁוַויינֶען, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל זֶעהֶען וִוי ווייט מֶעגְלִיךְ מַאכֶען אַ תֵּל פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט וָואס יַעֲקֹב פְרַאנְק אִיז גֶעקוּמֶען קַיין לַאסְקָארוּן, ווען עֶס אִיז דָארְט גֶעוֶועהן אַ יָרִיד, זִיךְ זֶעהֶען מִיט זַיינֶע חֶבְרָה־לַייט, אוּנ הָאט זִיךְ מִיט צְוַואנְצִיג פְרַאנְקִיסְטֶען פֶערְשְׁלָאסֶען אִין אַ אַכְסַנְיָא, כְּדֵי קֵיינֶער זָאל זֵיי נִיט שְׁטֶערֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען בַּאלְד צוּ וִויסֶען גֶענֶעבֶּען דֶער פָּאלִיצְיֶע, אַז עֶס אִיז גֶעקוּמֶען עֶפִּיס אַ טֶערְק אוּנ רֶעדְט צוּ יוּדֶען, זֵיי זָאלֶען אָנְנֶעהמֶען דִי מַחֲמַדְנִי׳שֶׁע אֱמוּנָה אוּנ אַוֶועקְפָאהרֶען קַיין טִירְקַיי. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען זֵיי גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אַריינְגֶעקוּקְט דוּרְךְ דִי שְׁפַּארוּנְגֶעס פוּן דִי לָאדֶענְס אוּנ הָאבֶּען אַלֵיין גֶעזֶעהֶען וִוי פְרַאנְק מִיט זַיינֶע חֲסִידִים הָאבֶּען גֶעטַאנְצְט אַרוּם אַ נַאקֶעטֶע פְרוֹי אוּנ אַז דָאס אִיז עֶפִּיס אַ מִין עֲבוֹדָה זָרָה. דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט זֵיי אַלֶע פֶערְנוּמֶען, נָאר אַזוֹי וִוי פְרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אַיין אוֹיסְלֶענְדֶער הָאט מֶען אִיהם תֵּיכֶּף אָבְּגֶעלָאזְט, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט כּוֹרֵעַ וּמִשְׁתַּחֲוֶה זַיין אַז מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייהֶען. דֶערְמָאלְט הָאבֶּען דִי רַבָּנִים גֶעמַאכְט דִי עֶרְשְׁטֶע אֲסִיפָה אִין סַאטַאנוֹב, אוּנ טַאקִי בַּאלְד הָאט מֶען אִין בְּרָאדִי, פוּנְקְט אִים כ׳ סִיוָן פוּנ׳ם יָאהר 1756, אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ שַׁארְפֶען חֵרֶם

נָעגֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען. מֶען הָאט בֶּעשְׁלָאסֶען אַז קֵיינֶער זָאל זִיךְ מִיט זֵיי נִיט מְשַׁדֵךְ זַיין, זֵייעֶרֶע קִינְדֶער זָאלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר מַמְזֵרִים אוּנ אַז יֶעדֶער יוּד, וָואס וֶועט גֶעוָואהר וֶוערֶען פוּן אַ פְּרַאנְקִיסְט, אִיז מְחוּיָב בַּאלְד צוּ מֶעלְדֶען דֶעם רַב דֶערְפוּן. צְווִישֶׁען דִי תַּקָנוֹת, וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען אִין יֶענֶער צַייט גֶעמַאכְט, אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ בֶּעפֶעהל: מֶען זָאל נִיט טָארֶען לֶערְנֶען דֶעם זהַר פַאר דְרַייסִיג יָאהר. צוּ שְׁפֶּעט הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַרוּמְגֶעקוּקְט צוּ וָואס דִי קַבָּלָה קָאן פִיהרֶען. אוֹיסֶער דֶעם הָאבֶּען דִי רַבָּנִים אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן עֶר זָאל זֵיי גֶעבֶּען אֵיין עֵצָה וִוי אַזוֹי זֵיי זָאלֶען זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אוּנ פוּן אִיהם אִיז אָנְגֶעקוּמֶען בַּאלְד אַ קוּרְצֶע תְּשׁוּבָה, אַז מֶען טָאר גָאר אוֹיף זֵיי קֵיין רַחֲמָנוּת נִיט הָאבֶּען.

אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אַזַא הֶיתֵּר, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען גָאר אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. נָאךְ אִין דֶעם אֵייגֶענֶעם יָאהר הָאט מֶען זֵיי מַחֲרִים גֶעוֶועהן אִים רֹאשׁ הַשָּׁנָה אִין שׁוּל, אוּנ מֶען הָאט בֶּעזָאנְדֶערְס גֶעזָועהֶען אַז דִי וַוייבֶּער זָאלֶען זִיךְ אָבְזָאגֶען פוּן דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען; אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן אֵיין מִשְׁפָּחָה, וואוּ דָאס פַאמִילְיֶען-לֶעבֶּען זָאל נִיט זַיין פֶערְפִינְסְטֶערְט אוּנ גֶעשְׁטֶערְט. אַ חוּץ דֶעם זֶענֶען דִי יוּדֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט מְסִירָה, אוּנ אַזוֹי וִוי פְּרַאנְק אַלֵיין אִיז שׁוֹין אִין יֶענֶע מְקוֹמוֹת נִיט גֶעוֶועהן אוּנ זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אָהן אִיהם קָאן זִיךְ זַיין חֶבְרָה נִיט רִירֶען, הָאבֶּען זֵיי גֶעלָאזְט זָאגֶען נִיקָאלַאי דֶעמְבָּאווְסְקִי, דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ פוּן קַאמֶענִיץ-פָּאדָאלְסְק, אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט זֶעהר אַ שֶׁעדְלִיכֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶע, אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז עֶר וֶועט זִיךְ מִיט דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אָבְּרֶעכֶענֶען. דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זֶענֶען טַאקִי גֶעוֶועהן אִין אַ גְרוֹיסֶער סַכָּנָה, וַוייל דֶעמְבָּאווְסְקִי אִיז גֶעוֶועהן אַ הֵייסֶער קַאטָאלִיק, אוּנ עֶר הָאט זֵיי אַלֶע גֶעוָואלְט אִיבֶּערְגֶעבֶּען דֶעם אִינְקְווִיזִיצְיָאנְס-גֶערִיכְט. פְּרַאנְק הָאט אָבֶּער פוּן דֶער וַוייטֶענְס נִיט גֶעדְרִימֶעלְט אוּנ הָאט זַיינֶע לַייט נִיט גֶעלָאזְט פַאלֶען. אַז מֶען הָאט אִיהם בַּאלְד נָאךְ דֶער לַאסְקַארוּנֶער מַעֲשֶׂה אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אִיבֶּער דִי גְרֶענִיץ, אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען זִיצֶען אִין חָאטִין, וָואס הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְט צוּ טִירְקַיי, אוּנ הָאט פוּן דָארְט נוּט אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוֹיף אַלֶעמֶען, וָואס עֶס גֶעהט פָאר אִין פָּאדָאלְיֶען. קוֹים אִיז עֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן דֶער מְסִירָה, הָאט עֶר בַּאלְד גֶעשִׁיקְט אַ בְּרִיעף צוּ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ הָאט זֵיי גֶערָאטְהֶען זֵיי זָאלֶען פָּשׁוּט זָאגֶען דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ, אַז דֶער יְסוֹד פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה אִיז דֶער אֵיינֶענֶער וָואס בַּיי דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דֶעם תַּלְמוּד פַיינְד דֶערְפַאר, וָואס עֶר אִיז

פֿול מִיט שְׁקָרִים אוּנ מֿאוּסָע זַאכֶען. פְֿרַאנְק הָאט אָבֶער פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז ווִי וָואהל אוּנ פְּרַאקְטִישׁ זַיין עֵצָה אִיז וֶועלֶען זִיךְ דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען פָארְט נִיט וֶועלֶען אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר קְרִיסְטֶען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ בִּגְנֵבָה אַלֵיין אַרִיבֶּערְגֶעהַאפְּט קַיין פּוֹלִין, אוּנ הָאט זַיי פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען, אַז דָאס אִיז דֶער בֶּעסְטֶער, אוּנ דֶער גְלַייכְסְטֶער וֶועג פַאר זַיי אוּנ, אַז נָאךְ שֶׁאנֶער וָואלְט גֶעוֶועהן וֶוען עֶס טוֹיפֶען זִיךְ טַאקִי אַ צְוַואנְצִיג־דְרַייסִיג מֶענְשֶׁען פוּן זַיי: דֶעמָאלְט וָואלְט דֶער עֶפִּיסְקָאפּ גֶעזֶעהֶען, אַז זַיי מֵיינֶען טַאקִי עֶרְנְסְט אִיבֶּערְצוּגֶעהֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ דִי יוּדֶען וָואלְטֶען גֶעבְּלִיבֶּען מִיט זֵייעֶר מְסִירָה צוּם נַארְן. אוֹיף אַיינְצוּטַעֲנָה'ן מִיט זַיין חֶבְרָה אִיז פְרַאנְק, דַאכְט זִיךְ, קַיין נַארר נִיט גֶעוֶועהן, אוּנ דֶערְצוּ הָאט מֶען אִיהם נָאךְ פֶערְגֶאטֶעטֶערְט אוּנ מֶען הָאט גֶעקוּקְט אוֹיף זַיינֶע וָוארְטֶער ווִי אוֹיף אַ ווִינְק פוּן אוֹיבֶּען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פּוֹעֵל'ן, נִיט נָאר אַז עֶטְלִיכֶע פוּן דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען זִיךְ לָאזֶען טוֹיפֶען, נָאר זַיי זָאלֶען אֲפִילוּ מִיט'ן מוֹיל זָאגֶען, אַז זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען גְלַייכְט זִיךְ אוֹיס מִיט'ן קְרִיסְטְלִיכֶען; אוּנ אַז עֶר אִיז צוּרִיק אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען אִיז עֶר נִיט גֶעוֶועהן פֶעסְט בַּיי זִיךְ אַז מֶען וֶועט אִיהם פָאלְגֶען, ווַייל עֶר הָאט נוּט בֶּעמֶערְקְט, אַז אֲפִילוּ דִי בֶּעסְטֶע פְֿרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעיִשׁוּבְט אוּנ עֶס אִיז זַיי זֶעהר שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָנְצוּנֶעהמֶען פְֿרַאנְק'ס דֵעָה. דֶערְווַייל הָאבֶּען אָבֶּער דִי יוּדֶען זִיךְ דֶערְוואוּסְט אַז פְֿרַאנְק דְרֶעהט זִיךְ ווַייטֶער אַרוּם אִין פּוֹלִין, הָאבֶּען זַיי גֶעגֶעבֶּען נָאךְ אַ מְסִירָה, אוּנ דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט פֶערְנוּמֶען אַ סַךְ פְֿרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ הָאט זַיי אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה. דָאס הָאט דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען אַרוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פוּן דֶער הָעֵזָה, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זַיי גֶעבְּלִיבֶּען זַיי זָאלֶען טְהוּן אַזוֹי ווִי יַעֲקֹב פְרַאנְק הָאט זַיי גֶעהַייסֶען. אַז מֶען הָאט זַיי גֶעפִיהְרְט צוּם עֶפִּיסְקָאפּ, הָאבֶּען אַלֶע גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זַיי זֶענֶען גֶעוְנֶער פוּנ'ם תַּלְמוּד אוּנ רֶעכְנֶען זִיךְ פַאר קְרִיסְטֶען אוּנ דֶערְפַאר טְהוּן דִי יוּדֶען זַיי אָן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת. דֶערְבַּיי הָאבֶּען זַיי שׁוֹין נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוֹיסצוּרֶעדֶען אוֹיף דִי יוּדֶען וָואס עֶס אִיז זַיי נָאר גֶעקוּמֶען אִין מוֹיל אַרַיין, אוּנ הָאבֶּען אֲפִילוּ גֶעזָאגְט, אַז יוּדֶען בֶּענוּצֶען טַאקִי בְּלוּט צוּ דִי מַצוֹת. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ טַאקִי גְרָאד גֶעמַאכְט אַ בִּלְבּוּל דָם אִין יַאמְפָּאל אוּנ מֶען הָאט אִין דֶעם בֶּעשׁוּלְדִיגְט עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים. דֶעמְבָּאווְסְקִי הָאט בַּאלְד גֶעזֶעהֶען אַז דָאס אִיז פַאר אִיהם זֶעהר אַ גוּט גֶעשֶׁעפְט, אַז עֶר וֶועט בֶּעקוּמֶען טוֹיזֶענְדֶער פְרִישֶׁע קַאטָאלִיקֶען, דֶערְצוּ אִיז נָאךְ בַּיי אִיהם אָנְגֶעלֶעגְט גֶעוֶועהן, וָואס צוּם יַאמְפָּאלֶער פְּרָאצֶעס זָאלֶען אִיהם נָאר אוּמְגֶערֶעכְט צוּגֶעקוּמֶען נַייעֶ עֵדוּת, אוּנ עֶר הָאט גֶעהַייסֶען בֶּעפְרַייעֶן אַלֶע פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ הָאט זַיי

גֶעגֶעבֶּען דָאס רֶעכְט אוּמֶעדוּם צוּ וָואהנֶען אוּנ פְרַייא הַאנְדְלֶען ; עֶר הָאט זַיי נָאךְ צוּגֶעזָאגְט צוּ שִׁיצֶען , וַוייל עֶר הָאט זִיךְ אַיינְגֶערֶעדְט , אַז דִי צָאהל פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען וֶועט זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְן אוּנ דֶערְנָאךְ וֶועלֶען זַיי אַלֶע צוּזַאמֶען וֶוערְן קְרִיסְטֶען .

דִי יוּדֶען זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט'ן אַלְטֶען כְּלַל , אַז נִצָחוֹן אִיז אַ גְרוֹיסֶע זַאךְ , נָאר דָא הָאבֶּען זַיי דַוְקָא אַ טָעוּת גֶעהַאט , וַוייל דֶער פוּן אִיז אַרוֹיס אַ גְרוֹיסֶער מִכְשׁוֹל . דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען אַלַיין נִיט גֶעהָאפְט , זַיי זָאלֶען אַזוֹי גִיךְ אוֹיפְגֶערִיכְט וֶוערֶען , אוּנ פְּלוּצְלוּנְג זָאל אוֹיף זַיי קוּמֶען אַזַא יְשׁוּעָה . עֶרְשְׁט עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים צוּרִיק הָאבֶּען זַיי גֶעמוּזְט זִיךְ שְׁטֶענְדִיג בֶּעהַאלְטֶען , דַאוְונֶען אִין פֶערְשְׁלָאסֶענֶע חֲדָרִים , מוֹרָא הָאבֶּען פַאר אַ זַייטִיגֶען קוּק , אוּנ דָא הָאט מֶען זַיי גֶעגֶעבֶּען פָאלְקָאמֶענֶע פְרַייהַייט , אוּנ בַּיים עֶפִּיסְקָאפּ זֶענֶען זַיי נָאר גֶעוָוארֶען תַּקִיף . גְרוֹיס אִיז גֶעוֶועהן זַייעֶר פְרֵייד אוּנ , אַז דֶעם מֶענְשֶׁען אִיז גוּט אוֹיפ'ן הַארְצֶען דֶערְמָאנְט עֶר זִיךְ , אַז מֶען דַארְף זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין אַ שׂוֹנֵא . בַּיי דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אִיז גֶעבְּלִיבֶּען , זַיי זָאלֶען זִיךְ אָפְּרֶעכְנֶען מִיט דִי יוּדֶען , אוּנ זַיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדְט צוּ דֶעמְבָּאוְוסְקִי'ן מִיט אַ בַּקָשָׁה , עֶר זָאל זַיי עֶרְלוֹיבֶּען הָאבֶּען אַ וִכּוּחַ מִיט דִי רַבָּנִים אוּנ זַיי אוֹיסְוַוייזֶען פוּנ'ם זֹהַר , אַז דֶער יְסוֹד פוּן דֶעם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אִיז הֵיילִיג . דֶערְבַּיי הָאבֶּען זַיי צוּגֶעשְׁטֶעלְט אֵיין אַרְט , „אֲנִי מַאֲמִין" וָואס אֱלִישָׁע שׁוֹר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אוּנ וָואס אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען פוּן נַיין פּוּנְקְטֶען :
1) אַ אֱמֶת'ער יוּד דַארְף נִיט נָאר לִיעבּ הָאבֶּען גָאטט , נָאר שְׁטֶענְדִיג נָאכְקְלֶאהרֶען אוּנ וֶועלֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען זַיין גְרוֹיסְקַייט אוּנ הוֹיכְקַייט . 2) דִי תּוֹרָה אוּנ דִי נְבִיאִים הָאבֶּען אִין זִיךְ בֶּעהַאלְטֶענֶע סוֹדוֹת , וָואס נִיט יֶעדֶער אִיז זוֹכֶה זַיי צוּ וִויסֶען אוּנ נָאר מִיט רוּחַ הַקֹּדֶשׁ קָאן מֶען זַיי מַשִּׂיג זַיין . 3) דֶער בֶּעסְטֶער פֵּירוּשׁ אוֹיף דֶער תּוֹרָה אִיז דֶער זֹהַר , וַוייל דֶער תַּלְמוּד פֶערְדְרֶעהט נָאר דֶעם פְּשַׁט , עֶר פַארְשְׁפְּרֵייט נַארִישְׁקַייטֶען אִין פָאלְק , עֶר הֵייסְט פַיינְד הָאבֶּען אַנְדֶערֶע אֻמוֹת אוּנ אִיז אֲפִילוּ מַתִּיר בְּלוּט צוּ פֶערְגִיסֶען פוּן נִיט-יוּדֶען . 4) דִי פְרַאנְקִיסְטֶען גְלוֹיבֶּען , אַז עֶס אִיז דָא אַ בּוֹרֵא עוֹלָם . וָואס דִי גַאנְצֶע וֶועלְט מִיט אַלֶע בְּרוּאִים , פוּן גְרוֹיס בִּיז קְלֵיין , גֶעפִינֶען זִיךְ אוּנְטֶער זַיין הַשְׁגָחָה . 5) זַיי גְלוֹיבֶּען אָבֶער אוֹיךְ , אַז דֶער אַיינֶעגֶער גָאט הָאט דְרַיי „פַּרְצוּפִים" (פָּנִים'עֶר) , אוּנ דֶערְפַאר שְׁטֶעהט אִין חוּמָשׁ : „בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים" אוּנ נִיט „אֱלֹהַ" , אַז דִי וֶועלְט אִיז בֶּעשַׁאפֶען גֶעוָוארֶען דוּרְךְ גָאטטֶער אוּנ נִיט דוּרְךְ אֵיין גָאטט . 6) זַיי גְלוֹיבֶּען , אַז גָאט הָאט אָנְגֶענוּמֶען דָאס גֶעשְׁטַאלְט פוּן אַ מֶענְשֶׁען אוּנ הָאט אַלְדִינְג גֶעטְהוּן וָואס אַ לֶעבֶּעדִיגֶער מֶענְשׁ בֶּעדַארְף צוּ טְהוּן , נָאר עֶר אִיז גֶעוֶועהן פְרַיי פוּן זִינְד ,

וָואס קְלֶעבְּעֶן זִיךְ אָן אִין אַ בָּשָׂר וָדָם. 7) יְרוּשָׁלַיִם אונ דֶער בֵּית הַמִקְדָשׁ וֶועלֶען מֶעהר קַיין מָאל נִיט צוּרִיק אוֹיפְגֶעבּוֹיעֶט וֶוערֶען. 8) מָשִׁיחַ וֶועט נִיט קוּמֶען בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען, נָאר עֶר וֶועט זִיךְ צוּם צְוֵוייטֶען מָאל בֶּעוַוייזֶען אונ מְכַפֵּר זַיין אוֹיף דִי עֲווֹנוֹת פוּן אַללֶע מֶענְשֶׁען. 9) דֶער מָשִׁיחַ וֶועט טַאקִי זַיין גָאטט אַלֵיין, עֶר וֶועט אַרָאבְּנֶעהמֶען דִי קְלָלָה פוּנ׳ם פָאלְק יִשְׂרָאֵל אונ וָועט זַיי אַנְ־וַוייזֶען דֶעם רֶעכְטֶען וֶועג.

דֶעם עֶפִּיסְקָאפּ אִיז דִי זַאךְ זֶעהר גֶעפֶאלֶען אונ חָאטְשׁ דִי נַיין עִיקָרִים, וָואס אֱלִישָׁע שׁוֹר הָאט גֶעשְׁטֶעלְט, זֶענֶען נָאךְ גֶעוֶועהן גַאנְץ וַוייט פוּנ׳ם קְרִיסְ־טֶענְטְהוּם, הָאט עֶר גֶעוואוּסְט אַז דָאס אַלֵיין וֶועט אוֹיךְ גֶענוּג פֶּערְשְׁלָאגֶען דִי יוּדֶען דִי קָאפּ, אונ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען מֶען זָאל בַּאלְד אָפְּדְרוּקֶען דִי עִיקָרִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ אונ פּוֹלִישׁ אונ מֶען זָאל זַיי צוּשִׁיקֶען אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶעדְט. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר דֶעם 20 יוּנִי 1757, אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז פוּנְקְט אִין צְוֵויי חֲדָשִׁים אַרוּם מוּזֶען דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְשִׁיקֶען שְׁלִיחִים קַיין קַאמֶענִיץ, וָואס זָאלֶען דָארְט מִיט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אַוִכּוּחַ הָאבֶּען; דֶערְבַּיי הָאט עֶר זַיי מַזְהִיר גֶעוֶועהן, אַז פַאר יֶעדֶען טָאג וָואס זַיי וֶועלֶען פֶּערְשְׁפֶּעטִיגֶען וֶועלֶען זַיי צָאהלֶען שְׁטְרָאף, אונ ווי בַּאלְד זַיי וֶועלֶען גָאר נִיט קוּמֶען וֶועט עֶר הֵייסֶען פֶּערְ־בְּרֶענֶען דֶעם תַּלְמוּד אונ וֶועט רֶעכְנֶען, אַז מִיט׳ן שְׁוַוייגֶען זֶענֶען זַיי מוֹדֶה אַז דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען רֶעכְט.

אַזַא אוֹיפְטְהוּא פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד צְוִוישֶׁען דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען. דָער עִנְיָן פוּן וִכּוּחַ אַלֵיין אִיז בַּיי דִי יוּדֶען קַיין נַייֶעס נִיט גֶעוֶועהן, נִיט אַיין מָאל אִיז זַיי שׁוֹין אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֶפֶענְטְלִיךְ זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען דִי שׂוֹנְאִים אונ הַאלְטֶען מִלְחָמָה מִיט דִבּוּרִים; נָאר דֶעמָאלְט זֶענֶען גֶע־וֶועהן אַנְדֶערֶע צֵייטֶען אונ אַנְדֶערֶע מֶענְשֶׁען: יוּדִישֶׁע לוֹמְדִים זֶענֶען גֶעוֶועהן בְּקִי אִין פֶּערְשִׁיעדֶענֶע חָכְמוֹת אונ לְשׁוֹנוֹת׳ אונ הָאבֶּען גֶעוואוּסְט וָואס צוּ אֶנְ־טְפֶערְן. אַז מֶען הָאט דִי יוּדֶען גֶערוּפֶען צוּ אַוִכּוּחַ אִים דְרַייצֶעהנְטֶען יָאהְר־הוּנְדֶערְט, הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַרמב״ן, וֶועלְכֶער אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אִין אַ פַייֶערִיגֶע רֶעדֶע צוּשְׁלָאגֶען אַללֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען גֶעגֶען זַיין פָאלְק; אַז אַ גַאנְצֶע מַחֲנֶה פוּן שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אִים פִינְפְצֶעהנְטֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט גֶעשְׁלֶעפְּט דִי רַבָּנִים צוּ אַוִכּוּחַ, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע לַייט, ווִי ר׳ יוֹסֵף אַלְבּוֹ, דוֹן וִידַאל פֶּערֶער אונ ר׳ זְרַחְיָה סַלְדִין, אונ מֶען הָאט דִי נִיפְטִיגֶע פַייֶלען נִיט צוּגֶעלָאזְט צוּם יוּדֶענְטְהוּם. אַצוּנְד אִיז אָבֶּער גֶעלֶעגֶען אַ שְׁרֶעקְלִיךְ חֲשֵׁכוּת אוֹיף דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, זֵייעֶרֶע רַבָּנִים הָאבֶּען זִיךְ, אוֹיסֶער

ש״ס אונ פּוֹסְקִים, מִיט קַיין זַאךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְּטִיגְט, קַיין שׁוּם פְּרֶעמְדֶע שְׁפְּרַאכֶע הָאבֶּען זַיי נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, וִוי אַזוֹי וְשָׁע הָאבֶּען זַיי גֶעקָאנְט זִיךְ בֶּשְׁלִיסֶען צוּ הָאבֶּען אַ וִכּוּחַ מִיט דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶערֶעדְט נוּט פּוֹלִיש אוּנ צְוִוישֶׁען זַיי זֶענֶען טַאקִי גֶעוֶועהן רֶעכְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע. דֶערְצוּ הָאבֶּען זִיךְ דִי רַבָּנִים נָאךְ מֶעהר גֶעשְׁרָאקֶען דֶערְפַאר, וָואס זַיי הָאבֶּען גֶעהָארְט, אַז דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען וֶועלֶען בְּרֶענְגֶען אַללֶע זַייעֶרֶע רְאָיוֹת פוּנ׳ם זֹהַר, אוּנ דֶערְמִיט וֶועלֶען זַיי זַיין גֶעבּוּנְדֶען, וַוייל דֶעם זֹהַר הָאבֶּען זַיי אוֹיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר הֵיילִיג. אַוַדַאי אִיז גֶעוָוארֶען צְווִישֶׁען דִי פּוֹלִישֶׁע רַבָּנִים אַ גְרוֹיסֶער רַעַשׁ, זַיי הָאבֶּען צוּשִׁיקְט בְּרִיעף קַיין אוֹיסְלַאנְד אוּנ גֶעשְׁרִיגֶען אַז דָאס אִיז „גְזֵרַת הַשְׁמַד״, אַז מֶען וִויל זַיי מִיט גֶעוַואלְד אוֹיסְטוֹיפֶען; זַיי הָאבֶּען זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיוְוט צוּ זוּכֶען אַ וֶועג צוּם פַּאפְּסְט אוּנ אִיהם בֶּעטֶען עֶר זָאל מְבַטֵל זַיין דֶעמְבָּאוְוסְקִי׳ס בֶּעפֶעהל, אוּנ הָאבֶּען גֶעשִׁיקְט קַיין אַמְשְׁטֶערְדַם. מֶען זָאל זַיי וֶוענִיגְסְטֶענְס גֶעבֶּען אַ שְׁפַּאנִישֶׁען יוּדֶען, וֶועלְכֶער זָאל קֶאנֶען אִיבֶּערְזֶעצֶען אַלְדִינְג וָואס מֶען וֶועט זַיי פְרֶעגֶען בַּיי דֶעם וִכּוּחַ. פוּן דִי אַללֶע זַאכֶען אִיז מִן הַסְתַּם גָאר נִיט גֶעוָוארֶען; עֶס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט דֶערְמִיט, וָואס זַיי הָאבֶּען נָאר פֶערְשְׁפֶּעטִיגְט עֶטְלִיכֶע טֶעג אוּנ סוֹף כָּל סוֹף הָאבֶּען זַיי גֶעמוּזְט אַרוֹיסְשִׁיקֶען קַיין קַאמֶענִיץ פִיר רַבָּנִים, פוּן סַאטָאנוּב – ר׳ מֶענְדִיל, פוּן מֶעזִיבּוּז – ר׳ לֵיבּ, פוּן יַאזְלָאוִויץ – ר׳ בֶּער, אוּנ פוּן מָאהִילוּב – ר׳ יוֹסֵף קְרֶעמֶענִיצֶער. פוּן דִי פְּרַאנְקִיסְטֶענְס זַייט זֶענֶען גֶעקוּמֶען בִּיז דְרַייסִיג פָארְשְׁטֶעהֶער, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען דֶערְמַאלְט גֶעשְׁפִּיעלְט אַ רָאללֶע יְהוּדָה לֵיבּ קְרִיסָא פוּן נַאדְוָוארְנָא, שְׁלֹמֹה בֶּן אֱלִישָׁע שׁוֹר פוּן רוֹהַאטִין אוּנ נַחְמָן בּוּסְקֶער. בַּיי אַזַא לַאגֶע, וואוּ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען קַיין מוּיל נִיט גֶעקָאנְט אֶפְנֶען אוּנ הָאבֶּען מִיט גְרוֹיס מִיה פֶערְשְׁטַאנֶען דִי שְׁאֵלוֹת, וֶועלְכֶע מֶען הָאט זַיי פָארְגֶעלֶעגְט, אִיז קַיין וואוּנְדֶער נִיט וָואס דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען גֶערֶעכְט.

דֶעם 14 אָקְטָאבֶּער 1767 הָאט דֶער עֶפִּיסְקָאפּ אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ פְּסַק, אַז דָאס שֶׁאדְלִיכְקַייט פוּנ׳ם תַּלְמוּד אִיז בֶּעווִיזֶען גֶעוָוארֶען, אַז מֶען מוּז פֶערְבְּרֶענֶען אַללֶע גְמָרוֹת וָואס גֶעפִינֶען זִיךְ אִין גַאנְץ פָּאדָאלְיֶען, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען בֶּעצָאהלֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען 5000 גוּלְדֶען פַאר זֵייעֶר טִרְחָא אוּנ 154 רֶענְדְלִיךְ דַארְפֶען זַיי מְנַדֵר זַיין אוֹיף צוּרֶעכְטצוּמַאכֶען דִי קַאמֶענִיצֶער קַאטָאלִישֶׁער קִירְכֶע, אוּנ אַ חוּץ דֶעם זֶענֶען זַיי מְחוּיָב רוּהִיג אוֹיסְצוּהָארֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען, וֶוען זַיי וֶועלֶען זַיי זָאגֶען מוּסָר אוּנ צוּרֶעדֶען זַיי זָאלֶען זִיךְ גֶעהמֶען אוֹיף זַייעֶר וֶועג.

אַ פַּחַד אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, וֶוען זַיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען אַז דֶעמְבָּאוְוסְקִי טְרַייבְּט טַאקִי קַיין קַאטָאוָועס נִיט אוּנ עֶר הָאט שׁוֹין גֶענֶעבֶּען

אַ בֶּעפֶֿעהל מָען זָאל זוּכֶען אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע הַייזֶער אוּנ צוּנֶעהמֶען אַללֶע גְמָרוֹת, וָואס מֶען וָועט דָארְט גֶעפִֿינֶען. זַיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקְלָאגְט פַֿאר'ן קֶאנִיג אַללֵיין אוּנ הָאבֶּען גֶעפֿוּנֶען אֲפִילוּ אַ שְׁטִיקֶעל צַד, וַוייל דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער, דֶער גְרַאף בְּרִיהל הָאט גֶעהַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אַ יוּדִישֶׁען פַֿאקְטָאר בָּרוּךְ יָנָן, אוּנ עֶר הָאט זַיי צוּגֶעזָאגְט נַאנְצֶע גְלִיקֶען; נָאר זַיי הָאבֶּען אוּמְזִיסְט אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט גֶעלְד אוּנ הָאבֶּען גָאר נִיט גֶעפֿוּעֶלְט. פֿוּן אַללֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל גֶעשְׁלֶעפְּט וָואגֶענְס, פֿוּל מִיט גְמָרוֹת, קֵיין קַאמֶענִיץ אוּנ פּוּנְקְט עֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ כִּסְלֵו הָאט מֶען דֶעם תַּלְמוּד פֶֿערְבְּרֶענְט. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעם טָאג גֶע־פַֿאסְט אוּנ הָאבֶּען דָאס אוּמְגְלִיק גֶערוּפֶֿען „שְׂרֵפַת הַתּוֹרָה”. דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען ווִידֶער גֶעטַאנְצְט אוּנ זֵייעֶר שִׂמְחָה אִיז נָאךְ גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, וֶוען דֶער עֶפִּיסְקָאפּ הָאט גֶעהֵייסֶען דֶער פָּאלִיצְיֶע זִי זָאל נֵייטְהֶען דִי וַוייבֶּער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ פְֿרִיהֶר אָבְּגֶעזָאגְט פֿוּן זַיי – וֶוענֶען דֶעם חֵרֶם וָואס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זַיי פְֿרִיהֶר מַחֲרִים גֶעוֶועהן –, זַיי זָאלֶען זִיךְ צוּרִיק אוּמְקֶעהרֶען צוּ זֵייעֶרֶע מֶאנְ־נֶער. דֶעמָאלְט הָאבֶּען עֶטְלִיכֶע פְֿרוֹיֶען אַללֵיין זִיךְ דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, וַוייל זַיי הָאבֶּען גֶערֶעכֶענְט פַֿאר אַ גְרוֹיסֶען חֵטְא צוּ בְּלַייבֶּען צְווִישֶׁען דִי פְֿרַאנְ־קִיסְטֶען.

בַּאלְד הָאט זִיךְ אָבֶּער דָאס גְלִיק אָבְּגֶעטְהוּן פֿוּן דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען אוּנ אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי יוּדֶען. קֵיין חֹדֶשׁ אִיז נִיט אָבְּגֶעלָאפֶֿען זַייט מֶען הָאט דֶעם תַּלְמוּד פֶֿערְבְּרֶענְט אוּנ דֶעמְבָּאוְוסְקִי אִיז פְּלוּצְלוּנְג גֶעשְׁטָארְבֶּען. דִי וֶועלְט זָאגְט אַ וָוארְטֶעל, אַז דֶער טוֹיט אִיז קֵיין נְקָמָה נִיט, פֿוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דָאס הָאט דֶעמְבָּאוְוסְקִי גֶעהַאט אַ מַפָּלָה פַֿאר דֶעם גְרוֹיסֶען חִלּוּל הַשֵּׁם וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט, אוּנ קוֹים הָאבֶּען זַיי דֶערְפִֿיהְלְט, אַז דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין מֶעהר קֵיין בֶּעשִׁיצֶער נִיט, הָאבֶּען זַיי זִיךְ גֶענוּמֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת זַיי צוּבֶּעצָאהלֶען כֵּפֶל כִּפְלַיִם פַֿאר דִי צָרוֹת, וֶועלְכֶע זַיי הָאבֶּען אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען. מְסִירוֹת הָאט זִיךְ וַוייטֶער אָנְגֶעהוֹיבֶּען שִׁיטֶען אוֹיף דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ דֶערְצוּ זֶענֶען נָאךְ דִי יוּדֶען גֶעפַֿאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ צוּ יֶעדֶער מְסִירָה הָאבֶּען זַיי צוּגֶעלֶעגְט אַ הִיבְּשֶׁע מַטְבֵּעַ, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן דֶער בֶּעסְטֶער בֶּעוַוייז, אַז זַיי זֶענֶען גֶערֶעכְט. בַּיי אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל אִיז קֵיין ווּאוּנְדֶער נִיט וָואס אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט מֶען דִי פְֿרַאנְקִיסְטֶען גִיט גֶעקֶאנְט דֶערְקֶענֶען; אַ סַךְ פֿוּן זַיי הָאט מֶען אַיינְגֶעזֶעצְט אִין תְּפִיסָה; דִי דָאזִיגֶע וָואס מֶען הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט הָאט מֶען אָבְּגֶעגָאלְט אַ הַאלְבֶּען קָאפּ מִיט אַ הַאלְבֶּען בָּארְד, עֶס זָאל הֵייסֶען, אַז דָאס זֶענֶען נִיט קֵיין יוּדֶען אוּנ נִיט קֵיין קְרִיסְטֶען; פִֿיעל זֶענֶען

זִיךְ צוּלָאפֶּען קֵיין בֶּעסַארַאבְּיֶען, וָואס אִיז דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן טִירְקַיי, נָאר דִי פּוֹלִישֶׁע רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי דָארְט אוֹיךְ נִיט גֶעלָאזְט רוּהֶען, זֵיי הָאבֶּען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט בְּרִיעף צוּם חֲכַם־בַּאשִׁי קֵיין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל אוּנ עֶר הָאט זֵיי גֶערוֹדֵפְט נָאךְ מִיט מֶעהר כַּעַס. עֶס פְלֶעגְט צוּ לֵיעב דֶעם אָפְּט קוּמֶען צוּ גֶעשְׁלֶאג, אוּנ אֵיין מָאל בַּיי אַזַא גֶעשְׁלֶאג הָאט מֶען דֶערְהַרְגֶ'ט דֶעם אַלְטֶען אֱלִישָׁע שׁוֹר.

אַז דָאס וַואסֶער הָאט שׁוֹין דֶערְגְרֵייכְט בִּיז צוּם הַאלְז אוּנ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְהַאלְטֶען, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּם קֶענִיג אַלְלֵיין, אוּנ הָאבֶּען אִיהם דֶערְצֶעהלְט וָואס פַאר אַ חֶסֶד דֶעמְבָּאוְוסְקִי הָאט מִיט זֵיי גֶעטְהוּן, ווִי עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען צוּ דֶערְוַוייזֶען דָאס שֶׁאדְלִיכְקֵייט פוּנ'ם תַּלְמוּד, אוּנ ווִי דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ דֶערְנָאךְ מִיט זֵיי דֶערְפַאר אָפְּגֶערֶעכֶענְט, אוּנ מֶען הָאט זֵיי פוּנ'ם הִימֶעל אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען טִיעף אִין דֶער עֶרְד אַרַיין.

דֶער 11 יוּנִי 1758 הָאט דֶער קֶענִיג אוֹיגוּסְט דֶער דְרִיטֶע אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז דִי מְלוּכָה דַארְף שִׁיצֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין גַאנְץ פּוֹלִין. דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעטְהוּן זַייעֶרְס: זֵיי הָאבֶּען וַוייטֶער גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד אוּנ דֶעם קֶענִיגְס בֶּעפֶעהל אִיז גֶעבְּלִיבֶּען נָאר אוֹיפְ'ן פַּאפִּיער. ווִי בַּאלְד דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן, אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט, אוּנ אַז אָהְן אַ פָארְשְׁטֶעהֶער וֶועט מֶען זֵיי טַאקִי צוּם אִיבְּרִיגֶען דֶערְקְוֶועטְשֶׁען, הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשְׁרִיבֶּען צוּ פְרַאנְקְ'ן, וָואס אִיז דֶעמָאלְט גֶעזֶעסֶען אִין טִירְקַיי, עֶר זָאל זֵיי גֶעבֶּען אֵיין עֵצָה. פְרַאנְק הָאט נִיט גֶעמַאכְט קֵיין לַאנְגֶע שִׁיהוּת אוּנ אִיז אִים אָנְהוֹיבּ פוּנ'ם יָאהר 1759 אַלֵיין גֶעקוּמֶען קֵיין פּוֹלִין בֶּעטְרַאכְטֶען וָואס עֶס פֶעהְלְט זַיין חֶבְרָה, אוּנ מִיט וָואס מֶען קָאן זֵיי הֶעלְפֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זֵיי בֶּעשְׁלָאסֶען, אַז עֶס אִיז נָאךְ וֶועניג וָואס מֶען וַוייזְט דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע פוּן דֶער וַוייטֶענְס אַז מֶען אִיז נוֹטֶה צוּם קַאטָאלִיצִיזְם, נָאר מֶען מוּז זֵיי עֶס בֶּעוַוייזֶען בְּפוֹעַל. פְרַאנְק הָאט פָארְגֶעלֶעגְט מֶען זָאל פָּשׁוּט וֶוערֶען קְרִיסְטֶען אוּנ אַלֶע הָאבֶּען מַסְכִּים גֶעוֶועהן צוּ זַיין דֵיעָה, וַוייל עֶס אִיז בַּיי זֵיי קֵיין סָפֵק נִיט גֶעוֶועהן אַז דִי גַייסְטְלִיכֶע וֶועלֶען זִיךְ מִיט זֵיי שְׁטַארְק מְשַׂמֵחַ זַיין אוּנ זֵיי אוֹיפְנֶעהמֶען ווִי אַ אֶבֶן טוֹב. זֵיי הָאבֶּען בַּאלְד אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פַּאפִּיער צוּם נַייעֶם עֶפִּיסְקָאפּ וְורַאטִיסְלַאוו לוּבִּינְסְקִי, אוּנ הָאבֶּען אִיהם מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן, אַז זֵיי זֶענֶען אַלֶע פֶערְטִיג אָנְצוּנֶעהמֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ דֶערְבַּיי הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל פוּן זַייעֶרְטְ־וֶועגֶען אָפְּגֶעבֶּען אַ פֶעלְד, וואוּ זֵיי זָאלֶען קֶענֶען מִלְחָמָה הַאלְטֶען מִיט דִי שׂוֹנְאִים

פונ'ם אֶמֶת, אונ עֶר זָאל זֵיי עֶרְלױבֶּען נָאךְ אַ מָאל אַ וִכּוּחַ צוּ הָאבֶּען מִיט דִי יוּדֶען. לוּבִּינְסְקִי הָאט זֵיי אָבֶּער וֶועהר קַאלְט אױפְגֶענוּמֶען; וֶועגֶען וִכּוּחַ הָאט עֶר זִיךְ נָאר נִיט וִויסֶענְדִיג גֶעמַאכְט, אוּנ וֶועגֶען זֵייעֶר אִיבֶּערְגַאנְג צוּם קַאטָאלִיצִיזְמוּס הָאט עֶר זֵיי גֶעזָאגְט, אַז וָוארְטֶער הָאבֶּען קֵיין וֶוערְטְה נִיט, אַז אַזֶעלְכֶע זַאכֶען טְהוּט מֶען פְרִיהֶער אוּנ דֶערְנָאךְ קָאן מֶען דֶערְפוּן רֶעדֶען. יֶעדֶענְפַאלְס הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען זֵייעֶר פַּאפִּיר אָבְּדְרוּקֶען, כְּדֵי עֶר זָאל זֵיי קָאנֶען הַאלְטֶען בַּיים וָוארְט.

לוּבִּינְסְקִי'ס קַאלְטֶע תְּשׁוּבָה הָאט אַ בִּיסֶעל אָבְּגֶעהַאלְטֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען פוּן זֵייעֶר פְּלַאן אוּנ עֶס זֶענֶען אַזוֹי אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים בִּיז זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעקָאנְט בֶּערֶעכְנֶען וָואס זֵיי זָאלֶען טְהוּן. יֶעדֶענְפַאלְס הָאט זֵיי פְרַאנְק אָנְגֶעזָאגְט זֵיי זָאלֶען קֵיין שׁוּם שְׁרִיט נִיט מַאכֶען בִּיז זֵיי וֶועלֶען נִיט וִויסֶען אַז זֵייעֶר לַאגֶע אִיז גֶעזִיכֶערְט, אוּנ עֶרְשְׁט דֶעם 16 מַאי 1769 הָאבֶּען זֵיי אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט צְוֵויי בַּקָשׁוֹת, אֵיינֶע נָאךְ אַ מָאל צוּם עֶפִּיסְקָאפּ לוּבִּינְסְקִי, וֶועלְכֶער הָאט דֶעמָאלְט בֶּעקוּמֶען שׁוֹין אַ גְרֶעסֶערֶע שְׁטֶעללֶע, אוּנ דִי אַנְדֶערֶע צוּם קֶענִיג. בֵּיידֶע בַּקָשׁוֹת הָאבֶּען אוּנְטֶערְגֶעשְׁרִיבֶּען, אִים נָאהמֶען פוּן אַללֶע פְרַאנְקִיסְטֶען, יְהוּדָה לֵיבּ קְרִיסַא אוּנ שְׁלֹמֹה שׁוֹר. אִין דֶער בַּקָשָׁה צוּם קֶענִיג אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אַז זֵיי עֶרְוַוארְטֶען פוּן אִיהם טַאקִי אַ רֶעכְטֶע הִילְף אוּנ הָאפֶען אַז עֶר אַלֵיין וֶועט אַכְטוּנְג גֶעבֶּען מֶען זָאל זַיינֶע וָוארְטֶען פִּינְקְטְלִיךְ אױסְפָאלְגֶען, וַוייל אױף זַיין בֶּעפֶעהל פוּן פְרִיהֶר הָאט מֶען זִיךְ נִיט אוּמְגֶעקוּקְט, אוּנ דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען אֲפִילוּ פַאר גָאטט קֵיין מוֹרָא נִיט, הָאבֶּען גֶעמַאכְט פוּן זֵיי אַ תֵּל, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל לָאזֶען אױסְרוּפֶען אִין גַאנְץ פּוֹלִין אוּנ לִיטָא, אַז וֶוער פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען עֶס הָאט זִיךְ בֶּעהַאלְטֶען, מֶאג זִיךְ אַרױסְוַוייזֶען אוּנ דַארְף פַאר קֵיינֶעם קֵיין מוֹרָא נִיט הָאבֶּען, אַז דִי מְלוּכָה מוּז זֵיי שִׁיצֶען אוּנ זֵיי אוּמְקֶעהְרֶען זֵייעֶרֶע וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט אִין דֶער שְׁלֶעכְטֶער צַייט אָבְּטְהֵיילֶען פוּן זֵיי, אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט עֶהְרְלִיכֶע פַּרְנָסוֹת אִין דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה.

בַּיים עֶפִּיסְקָאפּ לוּבִּינְסְקִי הָאבֶּען זֵיי גֶעבֶּעטֶען צְוֵויי זַאכֶען: עֶרְשְׁטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעוִויזֶען, אַז עֶס אִיז זֶעהר נֵאטְהִיג מֶען זָאל זֵיי עֶרְלױבֶּען צוּ הָאבֶּען אַ וִכּוּחַ מִיט דִי רַבָּנִים, וַוייל זֵיי וֵוייסֶען אַז צְוִוישֶען דִי יוּדֶען זֶענֶען דָא זֶעהר פִיעל, וָואס פִיהלֶען אִין הַארְצֶען אַז דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען רֶעכְט נָאר זֵיי הָאבֶּען נָאךְ נִיט אַזוֹי פִיעל כֹּחַ זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָבְּטְהֵיילֶען פוּן אַנְדֶערֶע, אוּנ אַז זֵיי וֶועלֶען אָבֶּער זֶעהֶען, וִוי דִי רַבָּנִים וֶועלֶען פֶערְלִיעֶרֶען זֵייעֶר וֶוערְטְה בַּיים וִכּוּחַ, וֶועלֶען

זיי בּיי זיך שטארקער ווערען און וועלען אויך ארויסשפּרינגען גלייך מיט זיי. אויסער דעם האבען זיי געדראָהט, אז צו ליעב דעם וכוח וועלען די איבּריגע יודען אויך אָפּנעמען די אויגען און די קאטאלישע קירכע וועט בּעקומען צעהנער טויזענדער נייע קאטאליקען. צווייטענס האבען זיי געבּעטען, מען זאל זיי אבּ-זוכען עפּיס א מצב פרנסה, ווייל זיי זענען כמעט אללע זעהר פערראָרעמט געוואָרען און לעבּען פון נדבות, וואס מען שיקט זיי צו פון אונגארן און וואלעכייא. און דערפאר מוז מען זעהען זיי זאָלען זיך קאָנען בּעזעצען מעהר צווישען קריסטען און די פּריצים אלליין זאָלען זיי מקרב זיין, כדי זיי זאָלען זיך פערדיענען ערהליך זייער שטיקעל בּרויט און ניט דארפען אזוי ווי די יודען, האלטען שענקען און שינדען די הויט פונ'ם פּאלק. די פראנקיסטען האבען גערעכענט, אז דאס מאל וועט זיי געראטהען, ווייל דער קאניג האט שוין פריהער נאך ארויסגעוויזען אז ער האלט פון זיי און וועט זיי אצונד געוויס ניט אבּזאגען, און לובינסקי וועט זיי אויך צו ליעב טהון, בּעזאנדערס בּיי דער גרויסער מאכט וואס ער האט דערמאלט געהאט. זיי האבען אבּער א טעות געהאט: דעם קאניג איז די זאך נמאס געוואָרען, און ער האט זיי אפילו ניט געוואלט אנפערן; לובינסקי האט זיי אפילו יא געשיקט א תשובה, נאר קיין גרויסע הנאה האבען זיי דערפון ניט געהאט. ער האט זיי געגעבען אנצוהערען אז זיי דרעהען מיט דער צונג, אט זאגען זיי אז זיי גלויבען אין קריסטוס און אט שרייען זיי אז זיי ווארטען אויף משיח, און מען קאן צו זיי קיין צוטרויען ניט האבען, און בּיז זיי וועלען זיך ניט טויפען טארען זיי ניט רעדען פון קיין הילף. די יודען ווידער האבען ניט אויפגעהערט מלחמה צו האלטען. זיי האבען געשריגען, אז די פראנקיסטען וועלען קיין מאל ניט ווערען קיין אמת'ע קריסטען, פונקט ווי פון די שבתי צבי'ניקעס זענען ניט געוואָרען קיין אמת'ע טירקען, און פון זיי וועט נאר ארויס א שעדליכע קריסטליכע סעקטע. בּיי דער איינענער מיינונג איז אויך געוועהן דער שליח פונ'ם פאפּסט אין פּוילין, דער נייסטליכער ניקאלאי סערדא. וועלכער האט געשריבּען קיין רום אז מען מוז די פראנקיסטען לאזען לויפען און אז דעמבּאווסקי האט אומזיסט אנגעמאכט וועגען זיי אזא געוואלד.

אזוי האבען די פראנקיסטען זיך געמוטשעט און געליטען בּיז דאס רעדעלע פונ'ם מזל האט זיך ווייטער א דרעה געטהון צוריק, און עס האבען זיך אנגע-הויבען פאר זיי עפּיס ליכטיגערע טאג. לובינסקי האט געמוזט אוועקפאהרען און זיין שטעללע האט פערנומען מיקולי טש מיקאלסקי, וואס האט געוואלט

אַז די װעלט זאָל נאָר װערען קאַטאָליקען. די פְרַאנקִיסְטען האָבען בּאַלד פֶּערְשְׁטַאנען, אַז בּיי איהם װעלען זיי אַלְדִינְג אויספִיהרען אונ האָבען זיך צו איהם געװענדעט מִיט אַ בַּקָשָׁה ער זאָל זיי העלפען אין דער נויט, אונ אויסער דעם זאָל ער זיי לאָזען אַ וִכּוּחַ האָבען מִיט די רַבָּנִים. מִיקָאלְסְקִי האָט אָבער זיי געענטפֶערט, אַז קוֹדֶם כָּל מוּזען זיי בּעװייזען אַז זיי גְלויבען פֶעסְט אין די יְסוֹדוֹת פוּנ׳ם קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּנ דערנאָך קאָן מען שוין רעדען װעגען אַ וִכּוּחַ. דערמאָלט האָבען בּיידע פָארְשְׁטעהער פוּן די פְרַאנקִיסְטען, יְהוּדָה לֵיבּ קְרִיסַא אוּנ שְׁלֹמֹה שׁוֹר אָנגעשריבען אַ גַאנְצע מְגִלָה אויפ׳ן נאָהמען פוּן מִיקָאלְסְקִי אוּנ האָבען װעגען זייער אֱמוּנָה אַריינגעשטעלט זיבּען פוּנקְטען: 1) אַז װאָס די נְבִיאִים האָבען געזאָגט איבּער מָשִׁיחַ׳ן איז שוין מְקוּיָם געװאָרען; 2) אַז מָשִׁיחַ איז געװעהן נאָטט אַלליין מִיט זיין נאָהמען „אֲדֹנָי", אוּנ ער האָט אָנגענוּמען דאָס געשטאַלט פוּן אַ בָּשָׂר וָדָם, כְּדֵי ער זאָל קאָנען מְכַפֵּר זיין די עֲוֹנוֹת פוּן אַללע; 3) אַז זייט מָשִׁיחַ איז געקוּמען זיינען בָּטֵל געװאָרען אַללע מִנְהָגִים אוּנ דִינִים פוּן קָרְבָּנוֹת; 4) אַז יעדער איז מְחוּיָב צוּ דִיענען דעם מָשִׁיחַ, װייל אין איהם ליעגט די גאַנצע יְשׁוּעָה; 5) אַז דער קְרייץ איז מָשִׁיחַ׳ס חֲתִימָה אוּנ אַ זֵכֶר פוּנ׳ם דרייאייניגען נאָטט; 6) אַז בּיז מען טויפט זיך נִיט קאָן מען נִיט מַשִׂיג זיין דאָס גְרויסקייט פוּנ׳ם מֶלֶךְ הַמָשִׁיחַ; 7) אַז דער תַּלְמוּד בּעפֶעהלט מען זאָל נוּטצען קְרִיסְטְלִיךְ בְּלוּט, אוּנ אַז יעדער װאָס גְלויבּט אין איהם קאָן זיך אָהן דעם בְּלוּט נִיט בּעגעהען. דעם לעצטען פוּנקט האָבען זיי געשטעלט מִיט אַ בּעזוּנדער כַּוָנָה אוּנ האָבען בְּפֵירוּשׁ געשריבען, אַז זיי װעלען עס דערװייזען אוּנ די רַבָּנִים װעלען מוּזען מוֹדֶה זיין, װען מען װעט זיי נאָר לאָזען זיך מִיט זיי אויסטַעֲנָה׳ן. זיי האָבען געװאוּסט גאַנץ גוּט, אַז אויף אַלְדִינְג קאָן מען זיי נאָך איבּערפְרעגען טויזענדער שַׁאֲלוֹת, אוּנ די הויפּט-פְרַאגע מוּז זיין: פאַר װאָס זיי טויפען זיך נאָך אַלליין נִיט? דערפאַר איז בּיי זיי געבּליבּען זיי זאָלען דעם בִּלְבּוּל פוּן בְּלוּט אַריינגעבּען פאַר אַ נַדְן אוּנ דאַ װעט מען זיי שוין לאָזען טהוּן װאָס זיי װעט געפֶאלען. די פְרַאנקִיסְטען האָבען טאַקי קיין טָעוּת נִיט געהאַט: קוּים האָט מִיקָאלְסְקִי דערהערט, אַז בּיים וִכּוּחַ װעט מען רעדען װעגען עֲלִילוֹת הַדָם האָט ער זיך אין דעם אָנגעהאַפּט מִיט בּיידע העֶנד, אוּנ אֲפִילוּ נִיקָאלַאי סערְרַא, דער שָׁלִיחַ פוּנ׳ם פּאַפּסְט, װאָס האָט איבּערהויפּט געקוּקט קְרוּם אויף די פְרַאנקִיסְטען, איז אויך געװעהן נייגעריג צוּ װיסען װאָס פאַר בּעהאַלטענע סוֹדוֹת די אינגעװעניגְסטע שׂוֹנְאִים פוּן די יוּדען װעלען אַרויסגעבּען. אין יענער צייט האָט גראַד דער פּאַפּסְט קלעמענטי דער דרייצעהנטער

אַרױסְגֶעלָאזְט אַ בָּעפֶעהל, אַז מֶען טְרַאכְט אוּמְזִיסְט אוּים אוֹיף דִי יוּדֶען אַז זַיי דַארְפֶען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח, אוּנ אַז מֶעהר זָאלֶען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען אִין דִי קַאטָאלִישֶׁע לֶאנְדֶער נִיט פָאַרְקוּמֶען. דַארוּיף הָאט אִיהם אַרוּיפְגֶעבְּרַאכְט אַ גֶעוִויסֶער יָעלֶעק, אַ יוּד מִיט אַ הֵיים יוּדִישׁ הַארְץ, וָואס הָאט נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין מִיה אוּנ קַיין צַייט אוּנ אִיז אַלֵיין גֶעפָאהְרֶען קַיין רוֹם אוּנ הָאט נִיט גֶערוּהט בִּיז דֶער פַּאפְּסְט הָאט אִיהם נִיט אוּיסְגֶעהֶערְט אוּנ גוּט אִיבֶּערְגֶעקוּקְט אַללֶע בֶּעוַוייזֶע, וֶועלְכֶע עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט. אַוַדאי הָאט נִיקָאלַאי סֶערְרַא זֶעהר גֶענַארְט אַז דֶער וִכּוּחַ זָאל שׁוֹין זַיין, דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען זָאלֶען שׁוֹין גִיכֶער אוּיסְזָאגֶען דִי אִינְוֶוענִינְסְטֶע סוֹדוֹת, אוּנ עֶר זָאל הָאבֶּען וָואס צוּ מֶעלְדֶען קַיין רוֹם. אוּנ עֶר הָאט פוּן זַיין זַייט אוֹיךְ צוּגֶערֶעדְט מִיקָאלְסְקִי'ן עֶר זָאל לָאזֶען בֵּיידֶע צְדָדִים זִיךְ אוּיסְטַעֲנָה'ן, וַוייל סַאי ווִי סַאי וֶועלֶען זַיי אֵיינֶע אוֹיף דִי אַנְדֶערֶע אַרוּיסְזָאגֶען דֶעם אֱמֶת, אוּנ מֶען וֶועט דֶערְוַוייל גֶעוָואהר וֶוערֶען דִי חֶסְרוֹנוֹת פוּן אַללֶע.

פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז מִיקָאלְסְקִי'ן נִיט אַזוי גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען בִּיז עֶר הָאט גֶעקָאנְט בֶּעשְׁטִימֶען עֶס זָאל וֶוערֶען אַ וִכּוּחַ צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען, אוּנ דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען. כִּמְעַט אַללֶע גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט לַיידֶען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז אֲפִילוּ וֶוען זַיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען וֶועט מֶען פוּן זַיי הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג גְרוֹיסֶע צָרוֹת, עֶס וֶועט פוּן זַיי נָאר אַרוּיס אַ שֶׁעדְלִיכֶע סֶעקְטֶע אוּנ קוֹים וֶועלֶען זַיי נָאר פֶערְבֶּעסֶערְן זַייעֶר לַאגֶע, וֶועלֶען זַיי זִיךְ נוֹהֵג זַיין מִיט'ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם גְלַייךְ ווִי אַצוּנְד מִיט'ן יוּדֶענְטְהוּם, אוּנ וֶועלֶען זָאגֶען דֵעוֹת אַז דָאס אִיז בַּיי זַיי הֵיילִיג אוּנ יֶענְ'ץ נִיט. אַז מִיקָאלְסְקִי הָאט זִיךְ וֶועגֶען דֶעם וִכּוּחַ אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי לוּבִּינְסְקִי'ן, הָאט עֶר גֶעזָאגְט אַז מֶען דַארְף זִיךְ נָאךְ גוּט מְיַשֵּׁב זַיין, אוּנ הָאט גֶעהֵייסֶען זִיךְ אָנְפְרֶעגֶען: עֶרְשְׁטֶענְס, וָואס פַאר אַ חִלּוּק עֶס אִיז צְווִישֶׁען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען, וָואס רֶעכְנֶען זִיךְ פַאר גֶעגְנֶער פוּנ'ם תַּלְמוּד, אוּנ דִי קְרַאִימֶעס, וֶועלְכֶע גְלוֹיבֶּען אוֹיךְ נִיט אִין אִיהם; צְווייטֶענְס, צוּ הָאבֶּען דִי פְּרַאנְקִיסְטֶען פֶעסְטֶע גֶעזֶעצֶע אִין זַייעֶר אֱמוּנָה; דְרִיטֶענְס, צוּ מֵיינֶען זַיי טַאקִי דִי זַאךְ לִשְׁמָהּ אָדֶער זַיי רֶעכְנֶען פָּשׁוּט, עֶס זָאל זַיי בֶּעסֶער וֶוערֶען אִין פַּרְנָסָה, וֶוען זַיי וֶועלֶען זִיךְ טוֹיפֶען; פִיעֶרְטֶענְס, צוּ וֶועט מֶען הָאבֶּען אַ רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, וָואס זָאל גֶעטְרַייא אִיבֶּערְזֶעצֶען אַלְדִינְג וָואס עֶס וֶועט גֶערֶעדְט וֶוערֶען בַּיים וִכּוּחַ; אוּנ פִינְפְטֶענְס, וֶוער זֶענֶען דִי צְווַיי מֶענְשֶׁען, וָואס שְׁרַייבֶּען שְׁטֶאנְדִיג אִים נָאהְמֶען פוּן אַללֶע פְּרַאנְקִיסְטֶען, צוּ זֶענֶען זַיי עֶהְרְלִיכֶע לַייט אוּנ צוּ הָאבֶּען זַיי אַ כֹּחַ הַרְשָׁאָה פוּן זַייעֶרֶע בְּרִידֶער; אוֹיף דִי אַללֶע שְׁאֵלוֹת הָאט מִיקָאלְסְקִי,

ווִי עֶס שַׁיינְט, גֶענֶעבֶּען אַ קְלָארֶע תְּשׁוּבָה, אוּנ עֶס אִיז עֶנְדְלִיךְ בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען, אַז דֶעם 16 יוּלִי 1759 זָאל אִין לֶעמְבֶּערְג זַיין דֶער וִכּוּחַ. אוּנ מֶען הָאט צוּ ווִיסֶען גֶעגֶעבֶּען אַלֶע רַבָּנִים פוּן דֶער גֶעגֶענְד זֵיי זָאלֶען אוֹיסְקְלוֹיבֶּען דְרַיי שְׁלוּחִים אוּנ ווִי בַּאלְד זֵיי וֶועלֶען פֶערְשְׁפֶּעטִיגֶען וֶועלֶען זֵיי מוּזֶען בֶּעצָאהלֶען שְׁטְרַאף טוֹיזֶענְד טְהַאלֶער, אַחוּץ דֶעם וָואס עֶס וֶועט שַׁאדֶען דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל.

מִיקָאלְסְקִי הָאט אוֹיף דֶעם וִכּוּחַ פִיעל גֶערֶעכֶענְט, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ טַאקִי אַיינְגֶערֶעדְט, אַז ווִי בַּאלְד דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, אָדֶער, ווִי עֶר הָאט זֵיי גֶערוּפֶען, זֹהַרִיסְטֶען, וֶועלֶען נוֹצֵחַ זַיין דִי תַּלְמוּדִיסְטֶען, הָאט עֶר שׁוֹין פֶערְטִיגֶע קַאטָאלִיקֶען פוּן אַלֶע פוֹילִישֶׁע יוּדֶען. עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אוֹיסְפּוּצֶען דִי הוֹיפְּט-קִירְכֶע פוּן לֶעמְבֶּערְג, וואוּ דֶער וִכּוּחַ הָאט בֶּעדַארְפְט פָארְקוּמֶען, אוּנ דִי גְרֶעסְטֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען זִיךְ אַהִין פֶערְזַאמֶעלְט. מֶען הָאט גֶעצָאהלְט פַאר בִּילֶעטֶען זֶעהר גְרוֹיסֶע מְקָחִים. אוּנ דָאס גֶעלְד אִיז גֶעגַאנְגֶען אוֹיף דִי אָרֶעמֶע פְרַאנְקִיסְטֶען. פוּן דִי יוּדֶען זַיינֶען גֶעקוּמֶען בִּיז פִיערְצִיג רַבָּנִים, אוּנ בְּרֹאשָׁם זַיינֶען גֶעוֶועהן, דֶער לֶעמְבֶּערְגֶער רַב ר׳ חַיִּים הַכֹּהֵן רַאפַּאפָּארְט, אוּנ דֶער יָאזְלָאווִיצֶער רַב ר׳ בֶּער, וָואס אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן בַּיים עֶרְשְׁטֶען וִכּוּחַ אִין קַאמֶענִיץ אוּנ הָאט שׁוֹין גֶעהַאט אַ בִּיסֶעל גֶענִיטְהשַׁאפְט; פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶענְ׳ס זַייט זֶענֶען גֶעקוּמֶען יַעֲקֹב פְרַאנְק אַלֵיין אוּנ זַיינֶע בֵּיידֶע מְקוּרָבִים, יְהוּדָה לֵיבּ קְרִיסַא אוּנ שְׁלֹמֹה שׁוֹר. אַוַדַאי, אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶּען פַאר זִיךְ דֶערְזֶעהֶען דֶעם גְרוֹיסֶען עוֹלָם, דִי פוֹילִישֶׁע מַאגְנַאטֶען מִיט זֵייעֶרֶע אוֹיסְגֶעפּוּצְטֶע דַאמֶען, זֶענֶען זֵיי בַּיי זִיךְ נָאר אַרָאבְּגֶעפַאלֶען. דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען ווִידֶער גֶערֶעדְט נָאר מִיט אַ אַנְדֶער שְׁטַארְקְהַייט, זֵיי הָאבֶּען גֶעפִיהלְט, אַז בַּיי אַלֶע, וֶועלְכֶע שְׁטֶעהֶען אַרוּם זֵיי, זֶענֶען זֵיי שׁוֹין פוּן פְרִיהֶר גֶערֶעכְט. דֶערְצוּ זֶענֶען נָאךְ דִי רַבָּנִים גֶעוֶועהן גֶע-בּוּנְדֶען, וַוייל עֶרְשְׁטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אָנְקוּמֶען צוּ אַ אִיבֶּערְזֶעצֶער אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעקָאנְט אוּנ אֶפְשָׁר טַאקִי נִיט גֶעוָואלְט אַקוּרַאט אִיבֶּערְגֶעבֶּען זֵייעֶרֶע רֶעד; צְווַייטֶענְס, הָאבֶּען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען זֵייעֶרֶע אַלֶע רְאָיוֹת גֶעבְּרַאכְט פוּנ׳ם זֹהַר אוּנ עֶס אִיז זֵיי שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אָבְּצוּזָאגֶען זִיךְ פוּן דֶעם סֵפֶר, וָואס אִיז בַּיי זֵיי אוֹיךְ הֵיילִיג גֶעוֶועהן; אוּנ דְרִיטֶענְס, הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט צוּ רֶעדֶען אִיבְּרִיגֶע ווָארְטֶער, דִי קְרִיסְטֶען זָאלֶען נִיט זָאגֶען אַז מֶען שֶׁאנְדְט זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען. אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט גַאנְצֶע דְרַיי טָאג, דֶעם 16, 23 אוּנ 30 יוּלִי, דִי רַבָּנִים הָאבֶּען כִּמְעַט קַיין מוֹיל נִיט גֶעאֶפֶענְט, אֲפִילוּ וֶועגֶען עֲלִילוֹת דַם. הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט רֶעכְט אוֹיסְטַעֲנָה׳ן, וַוייל זֵיי הָאבֶּען

קיין געשיכטע ניט געקאנט, פון די טויזענדער בעווייזע, וואס געלעהרטע יודען האבען שוין פריהר מיט הונדערטער יאהרען געבראכט, האבען זיי ניט אנערקענען וויסען, זיי האבען זיך נאר געקאנט שווארצען אז זייער פאלק איז אומשולדיג; נאר אויפ'ן ווארט האט זיי קיינער ניט געוואלט גלויבען, האטש זייערע שונאים האבען אויך מעהר ניט געהאט ווי ווערטער, אגב, בעדעקט מיט שאנד און שפאט, האבען זיי געמוזט צוזעהען ווי דער גאנצער עולם איז זיך משמח מיט די פראנקיסטען און מען שרייעט, אז ביי זיי איז נאר דער גאנצער אמת.

פונקט ווי צוויי יאהר צוריק אין קאמעניץ, האבען די רבנים געהאט דעם אייגענעם פסק אין לעמבערג, נאר די נאכוועהעניש'ען פונ'ם צווייטען וכוח זענען שוין ניט געוועהן אזעלכע: מען האט זיך בעגנוגט מיט'ן בזיון, וואס מען האט אנגעטהון די יודען, מען האט פון זיי חוזק געמאכט, פון נייע גזירות אבער האט מען שוין ניט גערעדט, און די עטליכע גמרות, וואס האבען זיך נאך פערוואלגערט אין די ישיבות און בתי מדרשים, זענען געבליבען גאנץ. דערפאר איז די לאגע פון די פראנקיסטען דווקא געווארען שוואכער. נאך דעם וואס זיי האבען זיך אין אללע פאפיערען ארויסגעשטעלט ווי אמת'ע קריסטען, נאך דעם וואס זיי האבען ביים וכוח מיט פייערינע רעד בעוויזען אז זייער גלויבען איז דאס קריסטענטהום, האבען זיי די גייסטליכע אנגעהויבען דערקוטשען זיי זאלען זיך טאקי טויפען, און עס זאל ווערען איין ענדע. די פראנקיסטען איז אבער שווער געוועהן זיך דארויף צו ענטשליסען, ווייל רעדען מיט'ן מויל, אדער אפילו שרייבען מיט דער האנד, האבען זיי זיך מתיר געוועהן אלדינג; אז עס איז אבער טאקי געקומען צום רעכטען עיקר, האבען זיי ניט געוואלט אבטרעטען פון זייערע יסודות, וואס זענען פארט געוועהן אנדערע, ווייל זיי האבען ניט געהאלטען פון קיין אנדער משיח, אויסער שבתי צבי און יעקב פראנק. וואס מעהר צייט עס איז אוועקגעגאנגען, האבען די גייסטליכע וועניגער זיי געגלויבט רוהען און האבען געשריגען, אז אזוי בלייבען טארען זיי ניט און מוזען אננעהמען דעם קאטאליציזמוס. די פראנקיסטען האבען זיך בעטראכט און האבען געזעהען אז קיין אנדער וועג האבען זיי ניט, און ווי באלד זיי וועלען זיך טאקי ניט טויפען וועלען זיי מאוס אבשניידען פון ביידע זייטען, און סאי יודען, סאי קריסטען וועלען מאכען פון זיי אתל. דערצו האבען זיי זיך נאך בערעכענט אז קיינער קאן זיי ניט פארווערען צו בלייבען אין הארצען די אייגענע וואס זיי זענען, האטש די וועלט וועט זיי האלטען

פאר קריסטען, אט איז דאך שבתי צבי געבליבען דער איינציגער משיח, חאטש ער איז געווארען א מתחסד'נער, וואס זשע וועלען זיי פערליערען אז זיי וועלען איבערגעהען צום קריסטענטהום? אזא תירוץ האבען זיך די פראנקיסטען גע-פונען, פראנק אלליין האט זיי שוין לאנג צוגערעדט דערצו, אונ עס איז ביי זיי געבליבען אז זיי זאלען אללע פון גרויס ביז קליין ווערען קאטאליקען.

דעם אמת מוז מען זאגען, אז א שטארקע נגיעה אין דעם, וואס די פראנ-קיסטען האבען זיך אויסגעטויפט, האבען אויך די יודען געהאט. באלד נאך דעם לעמבערגער וכוח האבען די רבנים געמאכט אין קאנסטאנטינאוו, א גרויסע אסיפה אונ עס איז נגמר געווארען ביי זיי, מען זאל אנווענדען אללע מיטעל אונ זעהען אז די פראנקיסטען זאלען זיך אויפהערען צו רעכענען פאר יודען. זיי האבען פערשטאנען, אז כל זמן די פראנקיסטען וועלען ניט ארויס פון זייער כלל, וועט מען זיי נאך ניט איין מאל שלעפען צו א דין תורה, אונ דוקא צו אזעלכע דינים, וואס קאנען דעם כלל ישראל אריינווארפען אין גרעסטען אומגליק; דאריבער איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען זיך לאזען קאסטען א היבשע מטבע אונ זיי צוטרייבען צו דער טויפע. דאס איז אויך געוועהן די אמת'ע סבה, וואס די קאטאלישע גייסטליכע האבען זיך אזוי גענומען צום הארצען, אונ האבען ניט געוואלט ליידען די פראנקיסטען זאלען בלייבען אין מיטען; צוויי טויזענד יודישע רענדליך האבען אונטערגעגעבען אזא חשק, אז מען האט פשוט די פראנקיסטען געצווינגען ביי די פאלעס אונ מען האט זיי געשלעפט צום טויפען. נאר איין געגנער האבען דערמאלט די רבנים געהאט, דאס איז געוועהן ר' ישראל בעל שם טוב. מען דערצאהלט נאך פון איהם, אז ווען ער איז געוואר געווארען ווי די יודען שיטען נאך מיט געלד אבי זיי זאלען פטר'ן די פראנקיסטען, האט ער דארויף זעהר געקרעכצט אונ האט געזאגט, אז גאט אלליין וויינט אויף אזעלכע זאכען, ווייל כל זמן א קראנקער אבר איז נאך צוגעהעפט צום גוף, קאן מען נאך האפען, אז ער וועט אמאל געזונד ווערען, ווי באלד מען שניידט איהם אבער אב, איז ער שוין אויף עביג פערלארען....

נאך אין דעם אייגענעם יאהר 1759 האבען זיך די פראנקיסטען אנגע-הויבען צו טויפען, אונ נאר אין איין לעמבערג האבען זיך אין א פאר חדשים אויסגעטויפט מעהר פון טויזענד. די ערשטע, וועלכע האבען אנגענומען דאס קריסטענטהום זענען געוועהן אלישע שור'ס ביידע זיהן; שלמה שור, וואס האט זיין נאמען איבערגעביטען אויף לוקאס פראנציסקי וואלאווסקי.

אונ נָתָן שׁוּר, וָואס הָאט זִיךְ דֶערנָאךְ גֶערוּפֶען מִיכַּאִיל וָואלָאוְוסְקִי. יַעֲקֹב פְרַאנְק אַלֵיין הָאט זִיךְ גֶעטוֹיפְט שְׁפֶּעטֶער פוּן אַלֶע, ווייל עֶר הָאט גֶעוָואלְט מַאכֶען דֶערְפוּן אַ גַאנְצֶע צֶערֶעמָאנְיֶע. עֶר אִיז אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען קַיין וַוארְשָׁא, אונ הָאט זִיךְ דָארְט גֶעפִיהְרְט נָאר גְרוֹיס; גֶעלְד הָאט עֶר גֶעהַאט גֶענוּג, אונ אַז עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיסְפָאהְרֶען אִין אַ טְהַייעֶרֶע קַארֶעטֶע מִיט זֶעקְס פֶערְד, אָנְגֶעטְהוּן אִין דִי שֶׁאנְסְטֶע טִירְקִישֶׁע קְלֵיידֶער אונ אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט פִינְפְצִיג רַייטֶער, אִיז מֶען אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אונ עֶר הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ. עֶר הָאט זִיךְ פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם קֶענִיג, אונ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל אִיהם דִינֶען וִוי אַ פָּאטֶער בַּיי דֶער טוֹיפֶע, אונ אוֹיגוּסְט דֶער דְרִיטֶע אִיז מְרוּצָה גֶעוָוארֶען צוּ זַיין פְרַאנְק׳ס טוֹיף-פַּאטֶער. מִיט גְרוֹיס פַּארַאד אִיז פְרַאנְק אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קַאטָאלִיצִיזְמוּס, בַּיים טוֹיפֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעגֶעבֶּען אַ נַייעֶן נָאהמֶען: יוֹסֵף, צוּזַאמֶען מִיט אִיהם הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעטוֹיפְט זַיין פְרוֹי חַנָה אונ זַיין טָאכְטֶער חַוָה. אִיהם הָאבֶּען שׁוֹין נָאכְגֶעטְהוּן דִי אִיבְּרִיגֶע פְרַאנְקִיסְטֶען אונ קַיין אֵיינְצִיגֶער פוּן זֵיי אִיז נִיט גֶעבְּלִיבֶּען אִין יוּדִישְׁקַייט.

אַצוּנְד הָאבֶּען שׁוֹין, דַאכְט זִיךְ, דִי פְרַאנְקִיסְטֶען גֶעקָאנְט רֶעכְנֶען אַז זֵייעֶרֶע צָרוֹת הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אוֹיסְגֶעלָאזְט, צוּם סוֹף הָאבֶּען זֵיי זִיךְ עֶרְשְׁט אָנְגֶע-הוֹיבֶּען: דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם וָואלְט זֵיי בֶּאֱמֶת גֶעוֶועהן גֶעבְּרַאכְט רוּהֶ, וֶוען זֵיי גֶענוּמֶען עֶס מִיט׳ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אונ מֵיינֶען דֶערְבַּיי קַיין שׁוּם חָכְמוֹת נִיט, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער אַרוּמְגֶעטְרָאגֶען מִיט אַ מַחְשָׁבָה זָרָה, אַז נָאר לְפָנִים וֶועלֶען זֵיי זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר קְרִיסְטֶען, אונ גֶעטְרַיי וֶועלֶען זֵיי טַאקִי בְּלֵייבֶּען שַׁבְּתַי צְבִי׳ס תּוֹרוֹת, דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט, אֲפִילוּ נָאךְ דֶעם טוֹיפֶען, צוּ בֶּעטֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה מֶען זָאל זֵיי אָבְּגֶעבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער אָרְט צוּ וָואהְנֶען. פְרִיהֶר הָאט עֶס נָאךְ גֶעהַאט אַ זִין, ווייל זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי קֶאנֶען נִיט זִיצֶען צוּזַאמֶען מִיט דִי יוּדֶען, וָואס טְשֶׁעפֶּען זִיךְ צוּ זֵיי אוּמְזִיסְט אונ טְהוּעֶן זֵיי אָן צָרוֹת; אַצוּנְד אָבֶּער הָאט מֶען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז זֵיי ווִילֶען לֶעבֶּען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט נָאר צוּ לִיעבּ דֶעם, זֵיי זָאלֶען זִיךְ קֶאנֶען פִיהְרֶען פְרַיי אוֹיף זֵייעֶר אַלְטֶען דֶרֶךְ. אַוַדַאי אִיז אוֹיף זֵיי גֶעפַאלֶען אַ חֲשַׁד אונ נָאךְ מֶעהר וָואס מֶען הָאט גֶעוואוּסְט, אַז אוֹיף זֵייעֶר פָארְשְׁטֶעהֶער פְרַאנְק קָאן מֶען זִיךְ נִיט פֶערְלָאזֶען, ווייל עֶר הָאט זֶעהר לַייכְט גֶעבִּיטֶען דִי אֱמוּנָה: פְרִיהֶר אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ מַחְסַדֶנֶער אונ דֶערְנָאךְ אִיז עֶר גֶעוָוארֶען אַ קַאטָאלִיק. מֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר צוּצוּקוּקֶען צוּ זֵייעֶרֶע הַנְהָגוֹת אונ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט זִיךְ אָנְ-גֶעהוֹיבֶּען אַ שְׁטַארְקֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג, אַז זֵיי זֶענֶען פַאלְשׁ דֶעם נַייעֶם גְלוֹיבֶּען. דִי

פראנקיסטען האבען אפילו פון זייער זייט אנגענעבען דער מלוכה א פאפיער אונ בעשריבען אלדינג, וואס איז מיט זיי פארגעקומען די גאנצע צייט, נאר אין דעם פאפיער האבען זיי זיך נאך ערגער פערדרעהט, ווייל זיי האבען פון פראנק'ן דערצעהלט גאנצע מופתים, ווי ער האט זיי עטליכע מאל נביאות געזאגט, ־ונ עס איז אללעס מקוים געווארען, אונ סוף כל סוף האבען זיי אויסגעדרונגען, אז זיי האלטען פראנק'ן פאר א פערבארגענעם משיח, אונ אז זיי האבען אויף זיין לייב אללײן געזעהען די וואונדען פון קריסטוס. דערמיט האבען זיי אויף זיך ארויפגעשלעפט נאר א גרויסע צרה, ווייל די גייסטליכע האבען טאקי אנגעהויבען שטארק מורא צו האבען, זיי זאלען ניט אנמאכען א נייע קריסטליכע סעקטע; זיי האבען זיך שוין נאר אנדערש גענומען צו זיי אונ יעכס פראנקיסטען, וואס מען האט זיי, ווי עס שיינט, שרעקליך גע־סוטשעט, האבען ארויסגעגעבען אללע סודות. עס איז נאך קיין יאהר ניט אוועקגעגאנגען זייט פראנק איז איבערגעגאנגען צום קריסטענטהום, האט מען איהם אונ נאך פיעל פון זיין חברה, אים יאנווואר 1760, איינגעזעצט אונ מען האט איהם אנגעקלאגט, אז ער ניט זיך אויס פאר משיח'ן אונ אז ער האט מחלל געוועהן די קדושה פונ'ם קריסטענטהום דערמיט. וואס ער האט עס אימיסטען אנגענומען כדי ער זאל קאנען בעפעסטיגען זיין שאדליכען גאנג. צוויי חדשים האט געדויערט, אונ עס איז ארויס דער משפט מען זאל איהם אונ זיינע אללע מקורבים האלטען דאס גאנצע לעבען פערשלאסען אין א פעסטונג אונ אויסער דעם זאלען נאך זיינע צוהעלפערס, ווי קריסא, שור אונ אנ־דערע, גאטהען צו די שווערסטע ארבייט. לויט דעם געזעץ, איז פראנק'ן איינענטליך געקומען פערמשפט ווערען צום טויט, נאר מען האט געלענט כבוד אויפ'ן קאניג, וואס איז געוועהן זיין טויף־פאטער, אונ מען האט איהם געשענקט דאס לעבען. די יודען האבען גאר אומגעריכט דערלעבט א נקמה, ווייל האטש זיי האבען ניט אויפגעהערט צו רודף'ן די פראנקיסטען, האבען זיי אויף אזא ביטערן סוף ניט געקאנט ארויסקוקען אונ, אז זיי האבען דערזעהען ווי מען האט פראנק'ן מיט זיינע לייט איינגעקאוועט אין קייטען, אונ מען האט זיי אוועקגעפיהרט קיין טשענסטאכאב אונ די איבריגע פראנקיסטען האט מען צושיקט אין די ארטער, וואו זיי זענען געבארען געווארען, אונ די מלוכה האט צוגעשריבען מען זאל אויף זיי גוט אכטונג געבען, זיי זאלען זיך מעהר ניט אבגעבען מיט אזעלכע שאדליכע זאכען, האבען זיי גיט געגלויבט די איינענע אויגען.

נאָך װעניגער האָט זיך פראַנק אַלײן געקאָנט גלױבען, אַז פּלוצלונג װעט ער האָבען אַזאַ מפּלה דאָרט װאו ער האָט גערעכענט, אַז עס איז נאָר אױף זײן חברה געקומען די רעכטע ישועה, און אַז ער דאַרף שױן מעהר פאַר קײנעם ניט מורא האָבען. בײ איהם איז דאָס קריסטענטהום נאָר געװעהן אַ מאַסקע און מען האָט דערנאָך געפונען, אַז ער שרײבט טאַקי אין זײנע כתבים, אַז מיט דעם שריט האָט ער אָבגענאַרט די קריסטען פּונקט װי יעקב אבינו האָט אָבגענאַרט יצחק'ן און האָט זיך אָנגעטהון אין אַ פעל מיט האָר, כדי דער פאָטער זאָל איהם ניט דערקענען און איהם שענקען זײן ברכה. דערפאַר האָט ער זיך אַפילו ניט געװאָלט שטאַרק פערשטעלען און קױם האָט ער זיך מיט אַללע פראַנקיסטען גערעכענט פאַר קריסטען האָט ער זיך װײטער געטהון זײנס. ער האָט אױסגעקלױבען פון זײנע מקורבים צװעלף מענשען, פּונקט געגען דער צאָהל פון די שבטים און פון קריסטוס'ס שליחים (אַפּאָסטאָל), און האָט זיך שױן געבראָכען דעם קאָפּ איבער אַ פּלאַן, װי אַזױ ער זאָל זײן מאַכט צוטהײלען צװישען די דאָזיגע צװעלף תלמידים, און זײ זאָלען זיך דערנאָך פערשפּרײטען אױף דער גאַנצער װעלט. ער האָט אָבער פערגעסען, אַז קײן סודות זײנען נישט אײביג: אַװדאי מען האָט זײ נוט נאָכגעקוקט און צו װיסען געגעבען די גײסטליכע, אַז ניט קײן פערבלאָנזשעטע שאָפעליך האָבען זײ צונױפגעזאַמעלט אין דער קאַטאָלישער קירכע נאָר בײזע װעלף, װאָס רײסען זיך נאָך אַלץ צוריק אין װאַלד אַרײן. עטליכע האָבען זיך מודה געװעהן און נאָר ניך איז פראַנק'ס האָפנונג אין גאַנצען צושטערט געװאָרען: ער האָט געמײנט אַז ער איז שױן נאָר נאָהענט צום ציעל און צום סוף האָט מען איהם נאָר פערשלאָסען אין טשענסטוכאָװער פעסטונג, און זײן חברה האָט מען צוװאָרפען אין אַללע עקען פון'ם לאַנד.

ביטער איז אַװדאי געװעהן די פראַנקיסטען, װאָס מען האָט זײ פערמישפּט צו תפיסה אָדער צו שװערע אַרבײט, נאָר ניט פיעל בעסער איז געװעהן די דאָזיגע, װעלכע מען האָט צושיקט אין פערשיעדענע שטאָדט. זײ האָבען געמוזט אַרומגעהען אין די הײזער, און אַזױ װי יודען און קריסטען האָבען זײ פײנד געהאַט האָט מען זײ אַפילו קײן נדבות ניט געװאָלט געבען, און אַ סך זענען פּשוט אױסגעשטאָרבען פון הונגער. אַזױ האָבען זײ זיך אָבגעמוטשעט מעהר פון אַ יאָהר, ביז די גײסטליכע האָבען אױף זײ פאָרט רחמנות בעקומען און האָבען זײ אַװעקגעשיקט קײן ז א מ ו ש ץ אױף אַרבײט, זײ זאָלען חאָטש זיך פערדיענען דאָס טרוקענע שטיקעל ברױט. דאָס קאָן מען

פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז קֵיין גְרוֹיס לִיעבְּשַׁאפְט צוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען, אוּנ וואוּ עֶס פְלֶעגְט נָאר אוֹיסְקוּמֶען הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט אַרוֹיסְצוּלֶעגֶען אוֹיף זֵיי כָּל הָרָעוֹת. אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעטְדְטֶעל וָואִילָאוִויץ, נִיט וַייט פוּן זַאמוֹשְׁץ, הָאבֶּען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אָכְגֶעטְהוּן דִי יוּדֶען אַזַא שְׁפִּיצֶעל: זֵיי הָאבֶּען גֶענוּמֶען זֵייעֶרֶע אַ פְרוֹי אוּנ זִי אָנְגֶעטְהוּן אִין אַזֶעלְכֶע קְלֵיידֶער, וָואס פַּאסֶען פַאר אַלְטֶע פְרוּמֶע יוּדִישֶׁע וַוייבֶּער, כְּדֵי עֶס זָאל הֵייסֶען אַז זִי אִיז דִי רֶבִּיצִין, אוּנ זִי אִיז גֶעקוּמֶען צוּם גַייסְטְלִיכֶען אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַ סוֹד, אַז אִיהר מַאנְן, דֶער רַב מִיט נָאךְ עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים הָאבֶּען פַאר פֶּסַח דֶערְהַרְג׳ט אַ קְרִיסְט אוּנ בֶּענוּצְט זַיין בְּלוּט. פוּן דֶעם שְׁפִּיצֶעל הָאט זִיךְ אָבֶּער אוֹיסְגֶעלָאזְט זֶעהר אַ בִּיטֶערֶע זַאךְ: מֶען הָאט דֶעם רַב אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע אַיינְוָואהְנֶער, וָואס דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט טְרֶעפֶען אוּנ הָאבֶּען גֶעהֵייסֶען דֶער פֶערְשְׁטֶעלְטֶער רֶבִּי׳צִין דֶערְמָאנֶען זֵייעֶרֶע נָאהמֶען פֶערְמִשְׁפָּט צוּם טוֹיט, אוּנ דִי אֱמֶת׳ע רֶבִּי׳צֶען. וָואס פוּן אִיהר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט גֶעקוּמֶען דִי מְסִירָה אוּנ זִי הָאט גֶעבִּיךְ פוּן קֵיין זַאךְ נִיט גֶעוואוּסְט, הָאט מֶען אַזוֹי לַאנְג גֶעמוּטְשֶׁעט אוּנ אָנְגֶעטְהוּן עִנוּיִם קָשִׁים בִּיז זִי הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט טוֹיפֶען מִיט פִינְף קִינְדֶער. דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען זֶענֶען זִיךְ צוּלָאפֶען אוּנ פוּנ׳ם שְׁטֶעטְדְטֶעל אִיז גֶעוָוארֶען אַ תֵּל.

דְרַייצֶעהְן יָאהר אִיז פְרַאנְק גֶעזֶעסֶען אִין טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב. דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אִיז אִיהם זֶעהר שְׁלֶעכְט גֶעוֶועהן, וַוייל מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען זֶעהר שְׁטְרֶענְג אוּנ עֶר הָאט נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּן דֶער פֶעסְטוּנְג. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט עֶר נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייבֶּען אוּנ שְׁטַארְקֶען אַלֶע זַיינֶע חֶבְרָה־לַייט, זֵיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּפַאלֶען אוּנ אָנְנֶעהמֶען דַאס אוּמְגְלִיק פַאר אַ נִסָּיוֹן, וָואס גָאטט פְּרִיוְוט זֵיי דֶערְמִיט, כְּדֵי זֵייעֶרֶע הֶערְצֶער זָאלֶען וֶוערֶען רֵיין אוּנ גֶעלַייטֶערְט. אוֹיף זַיין עֶנְגְשׁ אַלֵיין הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר הָאט עֶס פְרִיהר גֶעוואוּסְט אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּנ׳ם זֹהַר, אַז דָארְט גֶעפִינְט מֶען אַ רֶמֶז, אַז עֶר וֶועט מוּזֶען זִיצֶען אִין גֶעפֶאנְגֶענִישׁ גְלַייךְ מִיט שַׁבְּתַי צְבִי. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר פְרַאנְקִיסְטֶען צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין טְשֶׁענְסְטוֹחוֹב, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זַיין נָאהֶענְטֶער צוּ זֵייעֶר רֹאשׁ, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט אוֹיךְ פְרַאנְק בֶּעקוּמֶען אֵיין עֶרְלוֹיבְּנִישׁ צוּ וָואהְנֶען אִין שְׁטָאדְט, נָאר נִיט אַרוֹיסְפָאהרֶען פוּן דָארְט. זַיינֶע אַנְהֶענְגֶער הָאבֶּען גֶעשְׁטִיצְט מִיט גֶעלְד מֶען זָאל זִיךְ נִיט אַזוֹי שְׁטַארְק צוּקוּקֶען צוּ פְרַאנְק׳ס הַנְהָגוֹת, אוּנ בַּאלְד הָאט מֶען שׁוֹין גֶעזֶעהֶען פוּן אִיהם מוֹפְתִים. עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, אַז עֶר הָאט צְוֵויי מֵתִים לֶעבֶּעדִיג גֶעמַאכְט. דִי פֶעסְטוּנְג

פְלֶעגֶען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען רוּפֶען „דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם״, אוּנ דָאס הָאבֶּען זֵיי בַּוְקָא אָנְגֶעהַאנְגֶען אִין אַ גְמָרָא, וַוייל אִין דֶער מַסֶכְתָּא סַנְהֶדְרִין שְׁטֶעהט, אַז ר׳ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לֵוִי הָאט אַמָאל גֶעפוּנֶען זִיצֶען אֵלִיָהוּ הַנָבִיא בַּיי אַ הֵייל אוּנ הָאט אִיהם גֶעפְרֶעגְט, וֶוען מָשִׁיחַ וֶועט קוּמֶען? „גֶעה פְרֶעג אִיהם!״ הָאט אֵלִיָהוּ גֶעעֶנְטְפֶערְט. דַארוֹיף הָאט אִיהם דֶער תַּנָא נָאךְ אַמָאל גֶעפְרֶעגְט: וואוּ וֶועט עֶר אִיהם גֶעפִינֶען? הָאט אֵלִיָהוּ אִיהם גֶעזָאגְט, אַז מָשִׁיחַ זִיצְט בַּיי דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם. נָאר ר׳ יְהוֹשֻׁעַ הָאט זִיךְ נִיט בֶּעגְנִיגְט מִיט דֶער תְּשׁוּבָה אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעפְרֶעגְט: וִוי אַזוֹי וֶועט עֶר דֶערְקֶענֶען מָשִׁיחַ׳ן? דָא הָאט אִיהם אֵלִיָהוּ גֶעגֶעבֶּען אַ סִימָן, אַז עֶר זִיצְט צְוִוישֶׁען דִי קְרַאנְקֶע אוּנ מְצוֹרָעִים אוּנ הֵיילְט זֵיי. אָט אִין דֶער דָאזִיגֶער גְמָרָא הָאבֶּען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אָנְגֶעהַאפְּט אוּנ הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען, אַז עֶס גֶעהט אוֹיף פְרַאנְק׳ן אוּנ אַז דָארְט וואוּ זַיין תְּפִיסָה אִיז גֶעפִינֶען זִיךְ דִי טְהוֹיעֶרְן פוּן רוֹם.

אִין דֶער צַייט וָואס פְרַאנְק הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין טְשֶׁענְסְטָאחָאב אוּנ הָאט שׁוֹין נִיט גֶעהַאט אֵייגֶענְטְלִיךְ וָואס אָנְצוּוֶוערֶען, וַוייל אוֹיף דֶער הִילְף פוּן דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע הָאט עֶר נִיט גֶעקֶאנְט מֶעהר רֶעכְנֶען, הָאט עֶר אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט עֶטְלִיכֶע יְסוֹדוֹת פוּן זַיין אֱמוּנָה, אוּנ הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעוָואלְט קֵיינֶעם אַיינְרֶעדֶען אַז זַיין גְלוֹיבֶּען גְלַייכְט זִיךְ אוֹיס מִיט׳ן קַאטָאלִיצִיזְמוּס. נָאךְ זַיין לִמּוּד, אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז נָאטט בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דְרַיי חֲלָקִים, פוּן דֶעם עַתִּיקָא קַדִישָׁא, פוּן דֶער שְׁכִינָה אוּנ פוּן אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, אוּנ פְרַאנְק אַלֵיין מֶאג זִיךְ רֶעכְנֶען פַאר אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וַוייל עֶר הָאט אִין זִיךְ אַלֶע דְרַיי טְהֵייל פוּן דֶער גֶעטְלִיכֶער קְרַאפְט אוּנ דַארְף אָפְּקוּמֶען פַאר דִי זִינְד פוּן יִשְׂרָאֵל, אוּנ דֶער גְלוֹיבֶּען פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אִיז אַ מִיטֶעל וֶועג אוֹיף אוֹיסְצוּגְלַייכֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם מִיט׳ן יוּדֶענְטְהוּם. מִיט אַזֶעלְכֶע יְסוֹדוֹת הָאט עֶר אָנְגֶעפִילְט אַ גַאנְץ סֵפֶר, וָואס זַיינֶע תַּלְמִידִים הָאבֶּען דָארְט דֶערְנָאךְ צוּגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סַךְ זַאכֶען פוּן זַיין נָאהמֶען אוּנ הָאבֶּען עֶס גֶערוּפֶען „פְרַאנְק׳ס תּוֹרָה״; נָאר קַיין בֶּעזוּנְדֶערֶע אוֹיפְטְהוּעכְצֶען הָאט מֶען פוּן אִיהם נִיט גֶעזֶעהֶען, דָאס וֶוענֶען גֶעוֶועהן פוּנְקְט אַזוֹינֶע פֶערְדְרֶעהְטֶע גֶעדַאנְקֶען, וֶועלְכֶע דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען שׁוֹין נִיט אֵיין מָאל אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אִין זֵייעֶרֶע פַּאפִּירֶען צוּם פּוֹלִישֶׁען קֶענִיג אוּנ צוּ דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע, עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען, דִי אֵיינֶעגֶע נַארִישׁ־קַייטֶען נָאר מִיט אַנְדֶערֶע וֶוערְטֶער, מִיט מֶעהר עַזוּת אוּנ אוֹיסְגֶעלַאסֶענְהַייט.

וִוי וַוייט פְרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אַיינְגֶעבִּילְדֶעט, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען צוּשְׁטֶעהֶען צוּ זַיין אֱמוּנָה, וָואס עֶר הָאט זֵיי גֶערוּפֶען אֱמוּנַת אֱדוֹם, זֶעהט מֶען אַרוֹיס

דערפון וואס ער האט נאך אים יאהר 1767, ווען ער איז געזעסען אין טשענסטאָ-
כאָווער פעסטונג, געשיקט א בריעף צו דער יודישער קהלה אין בראָדי אונ
האט זיי געוואָרנט זיי זאָלען זיך נעהמען נאטט אין האַרצען אונ ניט בלייבען
ביי די אַלטע נארישקייטען. ווייל די גבורה איז איבערגעגאנגען צו די פעלקער
פון אדום אונ דער רצון פונ'ם אויבערשטען איז אז די קינדער פון אברהם
יצחק ויעקב זאָלען אננעהמען מיט ליעבשאפט זייער גלויבען. דערביי האט ער
זיי געשריבען אויך אַ סימן אז אין גיבע צייטען וועלען די יודען פון קראקויא
האבען אַ שטארקען פסק אונ נאטט'ס שטראף וועט זיי טרעפען. די בראָדער
יודען האבען מן הסתם זיך אויסגעלאַכט פון זיין בריעף, נאר שפּעטער
מיט דריי אונ דרייסיג יאהר האבען פראנק'ס תלמידים נאך אמאל איבערגע-
שריבען דעם דאזיגען בריעף אונ צושיקט אין אנדערע קהלות, אונ דעמאלט
האבען זיי שוין געקאנט דערווייזען, אז זייער רבי'נס נביאות איז מקוים געוואָרען
אונ אז די קראקויער יודען האבען זעהר פיעל געליטען פון דער מלחמה וואס
רוסלאנד האט אנגעהויבען מיט פולין.

אים יאהר 1768 איז ביי פראנק'ן געבאָרען געוואָרען אַ נייער געדאנק, וואס
האט איהם אויף אַ קורצער צייט געגעבען זעהר גרויסע האפנונגען. ער איז
געוואָהר געוואָרען, אז דאס רוסישע חיל מיט'ן גענעראל רעפּנין האט זיך
צוגערוקט קיין קראקויא, אונ האט פערשטאנען אז דער פולישער מלוכה איז
נעענט פערדרעהט דער קאפּ, אונ מען וועט איהם וועניג אין זין האבען. דע-
מאלט האט ער אויסגעקליבען דריי געטריע שליחים פון זיינע חברה-לייט אונ
האט זיי שטילערהייד אַוועקגעשיקט קיין וואַרשא צום רוסישען אַרכימאַנדריט
נאר מיט אַ נייעם פּלאן. דער אַרכימאַנדריט האט אויפגענומען פראנק'ס שליחים
אונ איז נאר נבהל ומשתומם געוואָרען, אז ער האט דערהערט פון זיי ווי פראנק
ליידט געביך אומזיסט, ווי די קאַטאָליקען רודפ'ן איהם נאר דערפאר וואס ער
האט געזעהען על פי קבלה, אז די הייליגסטע פון אַללע אמונות איז נאר די
גריכישע (פּראַוואָסלאַוויע), אונ ער האט געוואָלט די דאזיגע אמונה בע-
פעסטיגען צווישען זיינע תלמידים. ווער שמיעסט אז די שליחים האבען איהם
געגעבען אנצוהערען, אז ווען פראנק ווערד פריי האט ער שוין פערטיגע
צוואנציג טויזענד יודען וואס וועלען אננעהמען פראַוואָסלאַוויע, האט זיך דער
פרומער אַרכימאַנדריט אנגעכאפּט אין דעם מיט ביידע הענד, אונ האט זיי
געהייסען פאהרען קיין מאָהקויא צו עטליכע גרויסע שררות, וואס זענען אים
שטאנד געוועהן זיי צו העלפען. מיט נוטע רעקאמענדאַציעס פונ'ם אַרכימאַנדריט

און פון נאך אזעלכע נעהויבענע פערזאָנען, ווען די שליחים נעקומען קיין מאסקווא, און האבען זיך דארט נענומען ארבייטען נאר אויף איין אנדער אופן. די פריהערינע פאביערען, וואס קריסא און שור האבען ערשט ניט לאנג ארויסגעלאזט, און האבען זיך בעמיהט מיט פסוקים פון דער תורה און פשטליך פון דער קבלה צו בעווייזען דאס היילינקייט פונ'ם קאטאליציזמוס, האבען די שליחים איבערגעדרעהט און די גאנצע קדושה אריינגעלעגט אין פראוואסלאוויע, און זיי האבען באלד אבגעזוכט אזעלכע מענשען, וואס האבען זיך געלאזט איינרעדען, אז פראנק קומט טאקי אב פאר זיין ליעבשאפט צו דער גריכישער קירכע און אז אונטער זיינע פלייצעס שטעהען טאקי צוואנציג טויזענד תלמידים, וואס ווענען מוכן ומזומן צוזאמען מיט איהם צו ווערען פראוואסלאוונע. עס קאן זיין אז די שליחים וואלטען זיך געוועהן צו עפּיס צוגעשלאגען, נאר די יודען האבען זיך באלד דערוואוסט וואס דא געהט פאר און האבען אוועקגעשיקט זייער בעקאנטען שתדלן ברוך יון גלייך קיין פעטערסבורג און ער האט זיי דארט נאר אין גאנצען מבטל געוועהן. ברוך יון האט זיך געטוינט אויף אזעלכע זאכען און האט געוואוסט וואו א טהיר עפענט זיך און ער האט אומגעווארפען דעם גאנצען בנין, וואס פראנק'ס שליחים האבען געמאכט אז זיי ווענען שוין מיט איהם פערטיג. ער האט מיט געבראכט בריעף צו די גראססע רוסישע גייסטליכע און האט אומעדום אויפגעקלערט אז פראנק איז א פשוט'ער שווינדלער, אז אין תפיסה זיצט ער צו ליעב אבנארעריי, אז ער וויל שוין צום פינפטען מאל בייטען די אמונה, ווייל ער איז שוין געוועהן א יוד, א שבתי צביניק, א טערק און א קאטאליק, און אז ער וועט מיט זיך ניט מיט ברענגען אפילו ניט קיין הונדערט-חלק פון דער צאהל, וואס זיינע שליחים בעריהמען זיך. אוודאי האבען זיי גאר ניט געפועלט, און האבען געמוזט אוועקפאהרען פון רוסלאנד מיט חרפה און בושה: זיי האבען נאך געדאנקט גאטט, וואס מען האט זיי אבגעלאזט, ווייל מיט קיין פאפער ווענען זיי ניט געקומען און רוסיש האבען זיי קיין ווארט ניט גערעדט.

אזוי האט זיך גאר גישט אויסגעלאזט פון פראנק'ס האפנונגען, און ער האט געמוזט בלייבען אין טשענסטאחוב נאך פינף יאהר. מיט איין זאך האט ער זיך האטש געטרעסט, וואס ער האט דערלעבט א שטיקעל נקמה אין פוילן. פון אללע זייטען האט מען זיך גענומען שטארק צו צערייסען דאס לאנד און פראנק האט אין זיך געהאט אזוי פיעל העזה צו שרייען אז דאס רעגענט זיך גאטט אב מיט דער פוילישער מלוכה דערפאר וואס זיי האבען איהם אנגעטהאן

אזוי פיעל צרות. אחוץ דעם האט איהם זעהר געפרעהט ווען ער האט פון ווייטענס געהערט, אז זיינע תלמידים שווייגען ניט אונ פערשפרייטען זיין תורה אין מאהרען אונ באהמען. עס איז טאקי אים יאהר 1769 געראטהען עטליכע פראנקיסטען זיך אריינצוכאפען קיין פראשניץ, אונ אזוי ווי דארט האט נאך געגליהט אפונק פונ'ם בעריהמטען מקובל לייבעלע פראשניץ, איז זיי ניט שווער געוועהן אבצוזוכען מאמינים, אונ באלד האט דאס שטאדטעל אנגעהויבען זידען ווי אקעסעל. פון דארט האבען זיך די פראנקיסטען צולאזט איבער גאנץ באהמען ביז זיי האבען זיך צוגעשלאגען קיין פראג, נאר דא האט זיי דער בעריהמטער רב ר' יחזקאל לאנדויא ניט געלאזט קיין קאפ אויפהייבען, ער האט זיי באלד אריינגעלעגט אין חרם אונ האט נאך צושיקט בריעף אין אללע יודישע שטאדט מען זאל זיך היטען פאר זיי ווי פאר פייער.

ענדליך איז אויך געקומען אויף פראנק'ן א ישועה. אים יאהר 1772 האט דאס רוסישע חיל אבגענומען טשענסטוחוב, אונ פראנק האט אנגעהויבען ארבייטען מיט אללע כוחות ער זאל געפינען חן ביי די רוסישע הויפט-לייט. וואס ער האט אזוינס אויפגעטהון, צו האט ער זיך פאר זיי אויסגעגעבען ווי א מענש וואס לייד צו ליעב זייער רעליגיאן, אדער ער האט זיי פשוט געדיענט ווי א שפיאן, איז שווער צו וויסען, נאר אין עטליכע חדשים ארום האט איהם סובאראב געהייסען בעפרייען אונ ער האט זיך געמאכט פאהרען וואהין ער האט געוואלט. פראנק האט טאקי באלד, אים יאהר 1773, אוועקגעווארפען טשענסטוחוב, אונ האט ווייטער צושיקט א בריעף צו אללע יודישע קהלות. אין דעם בריעף האט ער שוין גערעדט שארפער אונ האט מודיע געוועהן די יודען, אז עס איז שוין צייט זיי זאלען זיך בעטראכטען וואו זיי האלטען אין דער וועלט, זיי זאלען זיך ניט איינרעדען אז מען וועט זיי לאזען צו רוה, עס וועלען קומען צייטען וואס מען וועט זיי ניט לאזען קיין נאס דורכגעהען, מען וועט אויף זיי שפייען אונ ווארפען שטיינער אונ קיינער וועט זיך פאר זיי ניט אננעהמען. דערפאר איז זיין עצה, אז די יודען זאלען אננעהמען די אמונה פון אדום, אונ דעמאלט וועט דער שלאפער נובר זיין דעם שטארקען אונ זיי וועלען האבען דאס רעכט זיך צו רעכנען פאר דער ערשטער אמונה אונ פערנעהמען א כבוד'ן פלאץ צווישען אללע פאלקער.

ווי עס שיינט, האט זיך פראנק די ערשטע צוויי יאהר נאך דער בעפרייהונג ארומגעדרעהט אין פערשיעדענע ערטער, אונ האט אלץ געווארט, אז זיין בריעף

צו די יודישע קְהִלּוֹת זָאל הָאבֶּען עֶפּיס אַ פְּעוּלָה, נָאר אַז עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אַז די יודֶען זֶענֶען פָּארְט עַקְשָׁנִים, אונ לֶאנְגֶער בְּלַייבֶּען אִין פּוֹלִין הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט. הָאט עֶר זִיךְ אִים יָאהר 1776 בֶּעזֶעצְט אִין בְּרִינְן, דִיא הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט פוּן מֶאהרֶען, אונ זַיינֶע דְרַיי תַּלְמִידִים, בֵּיידֶע בְּרִידֶער וָואלָאוְוסְקִי אונ עֶמֶערֶעדְסְקִי־דֶעמְבָּאוְוסְקִי, וֶועלְכֶער הָאט אִין יוּדִישְׁקַייט גֶעהֵייסֶען יְרוּחָם בֶּן לִיפְּמַאן פוּן טְשַׁארְטְקוֹב. הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דִי קָאמַאנְדֶע זֵיי זָאלֶען אַרְבַּייטֶען אִין בְּרָאדִי, לֶעמְבֶּערְג, לוּבְּלִין אונ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶאדְט פוּן פּוֹלִין אונ בֶּאהמֶען. די תַּלְמִידִים הָאבֶּען טַאקִי גֶענוּג גֶעאַרְבַּייט, אונ וֶוען די צָאהל פוּן די פְרַאנְקִיסְטֶען אִיז נִיט גְרֶעסֶער גֶעוָוארֶען, אִיז אָבֶּער דֶערְפַאר בַּיי פְּרַאנְקְ'ן אִין קֶעשִׁינֶע פְּרֶאהלִיכֶער גֶעוָוארֶען. וַוייל צְווישֶׁען די יְסוֹדוֹת פוּן דֶער נַייעֶר אֱמוּנָה הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר'ן הֵיילִיגְסְטֶען חוֹב צוּ גֶעבֶּען נְדָבוֹת פְּרַאנְקְ'ן. עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא גְרוֹיסֶע מִצְוָה ווִי אַ מָאל קָרְבָּנוֹת אונ דֶערְפַאר הָאט אֲפִילוּ דֶער אָרֶעמְסְטֶער פוּן די פְרַאנְקִיסְטֶען אָבְּגֶערִיסֶען בַּיי זִיךְ פוּנ'ם מוֹיל אונ הָאט אִיהם גֶעשִׁיקְט אַ פִּדְיוֹן. אַוַדאי הָאט פְּרַאנְק גֶעקָאנְט לֶעבֶּען נָאר בְּרֵייט; גֶעלְד גֶעהַט צוּ גֶעלְד, פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעשִׁיקְט מִיט רֶענְדְלִיךְ, זַיין הוֹיף הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען וֶוערֶען אַ מָקוֹם קָדוֹשׁ אונ אִיז שְׁטֶאנְ־דִיג גֶעוֶועהן פוּל מִיט פְּרַאנְקִיסְטֶען, וָואס פְלֶעגֶען גֶעהן אַהִין עוֹלֶה רֶגֶל זַיין, אונ פְּרַאנְק אִיז גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט עֹשֶׁר אונ כָּבוֹד.

אִים יָאהר 1778 אִיז פְּרַאנְק אוֹיף אַ קוּרְצֶער צַייט אַרַיינְגֶעקוּמֶען קַיין ווִיעֶן אונ הָאט דָארְט גֶעשְׁפִּיעלְט נָאר די גְרוֹיסֶע רָאללֶע. עֶר הָאט אָבְּגֶענוּמֶען פַאר זִיךְ מִיט זַיין חֶבְרָה אֵיינְס פוּן די גְרֶעסְטֶע הַייזֶער, עֶר פְלֶעגְט אַרוֹיספָאהרֶען מִיט די טְהַייעֶרְסְטֶע פֶערְד אונ די שֶׁאנְסְטֶע קַארֶעטֶעס, אונ בַּיי אַזַא רַייךְ לֶעבֶּען הָאט עֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען פִיעל מֶענְשֶׁען אונ די מְלוּכָה הָאט זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּקוּקֶען צוּ זַיין הַנְהָגָה. צוּם אָנְהוֹיב הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער גְרַאף קָוּנִיץ אִיהם דַוְקָא גֶעשְׁטִיצְט אונ אֲפִילוּ בַּיי דֶער קֵייזֶערִין מַארִיַא טֶהֶערֶעזִיַא אַללֵיין הָאט עֶר נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן, וַוייל מֶען הָאט אִיהם אונ זַיינֶע מְקוֹרָבִים גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרוּמֶע קַאטָאלִיקֶען. וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק אָנְגֶעלִיטֶען צוּ לִיעב דֶעם גְלוֹיבֶּען. בַּאלְד זֶענֶען אָבֶּער אָנְגֶעלָאפֶען מְסִירוֹת פוּן יוּדֶען אונ פְּרַאנְק אִיז גֶעצְווָאוּנְגֶען גֶעוֶועהן אַוֶועקְצוּוַארְפֶען ווִיעֶן אונ זִיךְ צוּרִיק אוּמְקֶעהרֶען קַיין בְּרִינְן, וואוּ קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעשְׁטֶערְט אונ עֶר הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט פְרַיי צוּפִיהרֶען די הָאנְד.

אִין בְּרִינְן הָאט זִיךְ פְּרַאנְק גֶעפִיהרְט פָּשׁוּט ווִי אַ מֶלֶךְ. עֶר הָאט גֶעבֶּען

זיך געהאט עטליכע הונדערט פראנקיסטען, וואס האבען אין פולין אוועקגע-
ווארפען ווייבער און קינדער און זענען געקומען זיך וואלגערן ביים רבי'ן אין
הויף; פון זיי האט זיך פראנק אויסגעקליבען זיינע לייב-מענשען וואס פלעגען
איהם אבהיטען און דינען געטריי אזוי ווי סאלדאטען, און גאנץ אפט איז
נאר געוועהן צו בעוואונדערן ווי ניך די פראסטע פוילישע יודען האבען זיך אויס-
געלערנט צו טראגען א פארמע, געהען מיט שווערדען און זיך פיהרען ווי אללע
קרינס-לייט. פראנק האט מקרב געוועהן גראבע מענשען, און עס קאן זיין אז
ער האט קיין אנדער ברירה ניט געהאט, ווייל קיין לומדים זענען צו איהם
ניט געקומען; נאר אין זיינע כתבים פערענטפערט ער די זאך גאר אנדערש:
עס וואלט גאר קיין קונץ ניט געוועהן, זאגט ער, ווען דער רבונו של עולם
פיהרט זיין וועלט נאר דורך קלוגע מענשען; דער אויבערשטער טהוט אבער
פונקט פערקעהרט, און דוקא דורך קליינע און נארישע מענשעליך בעווייזט
ער אונז זיין כח. פראנק האט אבער פערשטאנען צו האלטען אין מורא אללע
זיינע לייט, וואס האבען ביי איהם געהייסען: "חברה" אדער "מחנה", און וואס
פלעגען זיך צווישען זיך רופען איינער דעם אנדערן: שוועסטער און ברידער.
דערצו האט ער זיי אזוי אויסגעמושטירט, אז זיי זאלען קאנען זיין בעלי סוד, און
דארט וואו מען דארף זאלען זיי זיך אפילו אזוי פערשטעלען, אז זיי קאנען
קלאמערשט פראנק'ן ניט אויפ'ן פנים. דריי זאכען, געפינט מען אין זיינע
כתבים, האט ער זיי אנגעזאגט: ערשטענס, אז איהר וועט פאלגען ניין און
ניינציג מאל און דאס הונדערטע מאל ניט, איז גלייך ווי איהר וועט קיין מאל
ניט געטריי געוועהן; צווייטענס, אז איך זאג אייך, אז די ערד איז פון גאלד
דארפט איהר בלינד גלויבען און נאר ניט איבער פרעגען; און דריטענס, אז
איהר וועהט מיך אין נאס געהען צו פוס אדער רייטען אויף א פערד טאר קיינער
מיר ניט נאכקוקען און דערנאך אפילו ניט דערצעהלען דער איינער פרוי
מיט די קינדער, אז מען האט מיך בעגעגענט, ווייל פונ'ם איברינגען פלוידערן
קומט קיין נוטס ניט ארויס. גאנץ אפט פלעגט פראנק לערנען קבלה מיט זיין
מחנה און האט זיי פערשטעהען געגעבען, אז אין אמונה זענען דא דריי
מדרגות: די ערשטע איז דאס קריסטענטהום, וואס עס האט זיי דערצו
צוגעפיהרט; די צווייטע איז דת און דערביי האלטען זיי אצונד; און די
דריטע איז אדום, נאר דערצו קאן מען ערשט דערגרייכען, אז מען איז
גוט און פרום, און מען האט א גרויסען זכות אין הימעל.

פראנק'ס גאנצע הנהגה איז געוועהן פול מיט סודות. פון אללע אורחים

וואס פלעגען קומען קיין בּרינן האבּען נאר עטליכע געצאהלטע געקאנט האבען די זכיה איהם אבּגעבּען שלום און מיט איהם רעדען א פּאר ווערטער, די איבּריגע האבּען זיך געמוזט בּעגניגען דערמיט, וואס זיי האבּען זיך א ציים ארומגעדרעהט בּיי איהם אין הויף און האבּען איהם פון דער ווייטענס גע־זעהען פּאהרען, חאטש זיין פּנים האבּען זיי ניט געקאנט אנקוקען, ווייל די קארעטע איז געווען צוגעדעקט פון אללע זייטען. פראנק האט געהאלטען, א חוץ נבאים, שרייבּערס און משרתים, בּיז זיבּציג לייב־מענשען, און אז ער פלעגט ארויספּאהרען איבּער דער שטאדט איז דאס געווען א גאנצער פּאראד: דער קוטשער איז געווען אנגעטהון אין א גרינעם רוסישען מונדיר, ארום דעם וואגען פלעגען פאהרען צוועלף רייטער מיט לאנגע שפּיזען, ער אלליין האט שטענדיג געטראגען א רויט זיידען היטעל, און אונטער דעם רויטען לאנגען זיידענעם מאנטעל טהייערע פּולישע קליידער אזוי ווי די גרויסע מאגנאטען, אויפ'ן פּנים אבּער האט ער אויסגעזעהן ווי א פּראסטער פּולישער יוד, מיט א געדיכטער בּארד און מיט לאנגע פּאות, און נאר די שווארצע פינקעלדיגע אויגען האבּען ארויסגעגעבּען דעם סוד, אז דאס איז ניט קיין געוועהנליכער מענש. אין קירכע פלעגט ער זעהר זעלטען קומען, נאר אללע טאג איז בּיי איהם געוועהן דער מנהג ארויספּאהרען אין א וואלדעל און דארט דאווענען בּיחידות; דעמאלט איז איהם געוועהנליך, אויסער זיינע מקורבים, נאכגע־פּאהרען א בּעזונדער רייטער, און האט מיטגעפיהרט וואסער אין א לעדער. פראנק האט יעדעס מאל אנגעוויזען א בּעזונדער פלאץ, דארט האט מען אויפ־געשפּרייט א טהייערן קאווער (טעפּיך) און ער האט דארט איינער אלליין זיך געשטעלט אויף די קניע און געזאגט פערשיעדענע תּפלות, דער עולם האט געמוזט שטעהען פון ווייטענס און האט ניט געטארט צוגעהען נאהענט, און אז דאס דאווענען האט זיך געענדיגט האט מען דעם פלאץ בּעגאסען מיט וואסער.

פון זיין קדושה האט פראנק אבּגעטהיילט דעם גרעסטען חלק זיין שאנער טאכטער חנה, וואס איז, נאך דער מוטטער'ס טויט, די גאנצע דרייצעהן יאהר, וועלכע דער פאטער האט פערבּראכט אין דער טשענסטאחוב'ער פעס־טונג, אויפגעוואקסען געוואורען אין ווארשא בּיי איינעם פון די גרעסטע שררות און זי איז געווארען א זעלטענע יפת תּאר, געלערנט און מיט אללע מעלות וואס פּאסען פאר א עדעל קינד. פראנק האט פערשטאנען אז צו זיין שווינדעל וועט איהם די טאכטער שטארק צו נוטץ קומען, און ער האט אנגעהויבּען

שְׁרַייֶען אַז אִין אִיהר לִיעגְט נָאךְ מֶעהר רוּחַ הַקֹדֶשׁ וִוי אִין אִיהם, אוּנ אַז נִיט עֶר אַלֵיין, נִיט אֲפִילוּ שַׁבְּתַי צְבִי אוּנ דִי הֵיילִיגֶע אָבוֹת הָאבֶּען גֶעהַאט אַזַא גֶעהוֹיבֶּענֶע נְשָׁמָה וִוי זִי. עֶר הָאט זִי אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוּפֶען „אֶמוּנָה“ אוּנ זַיינֶע אַללֶע כְּתָבִים זֶענֶען פוּל גֶעוָוארֶען מִיט אִיהרֶע שְׁבָחִים. „אַז זִי וֶועט אַוֶועקְגֶעהֶען פוּן אוּנְז, פְלֶעגְט עֶר אָפְּט זָאגֶען, וֶועלֶען מִיר אַללֶע בְּלַייבֶּען וִוי אַ גוּף אָהן אַ נְשָׁמָה, אוּנ אַז אִיהר זְכוּת וֶועט אוֹיף אוּנְז מֵגֵין זַיין וֶועלֶען מִיר הָאבֶּען בֵּיידֶע וֶועלְטֶען!“ חַוָה הָאט נִיךְ אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דֶעם פָאטֶערְס דֶרֶךְ, אוּנ אִיז נָאךְ גֶעוָוארֶען מֶעהר בְּרִיָה פוּן אִיהם, אוּנ אַ כֹּחַ הָאט זִי טַאקִי גֶעהַאט אַ גְרֶאסֶערְן, וַוייל אַ שֶׁאנֶע פְּרוֹי אִיז דֶער בֶּעסְטֶער מַאגְנֶעט, אוּנ קֶאן צוּ זִיךְ מֶעהר צוּ שְׁלֶעפֶּען וִוי אַללֶע אַנְדֶערֶע מִיטֶעל. זִי הָאט זִיךְ נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעלְטֶענֶער אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען וִוי פְרַאנְק אוּנ אִיז שְׁטֶאנְדִיג גֶעוֶועהן אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט פִיעֶרְצֶעהן מֶאדְלֶעךְ; עֶס פְלֶעגְט זֶעהר שְׁוֶוער אָנְקוּמֶען זִי צוּ זֶעהֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען נָאךְ מְגַזֵם גֶעוֶועהן אִיהר שֶׁאנְהַייט אוּנ וָואס וֶוענִיגֶער מֶען הָאט זִיי אָנְגֶעקוּקְט הָאט מֶען אַלְץ מֶעהר גֶערֶעדְט פוּן אִיהר אוּנ מֶען הָאט דֶערְצֶעהלְט גַאנְצֶע נִסִים וְנִפְלָאוֹת. עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז צוּ אִיהר הָאט זִיךְ גֶעשַׁדְכֶנְ'ט אֵיינֶער פוּן דִי רַייכְסְטֶע פוֹלִישֶׁע מַאגְנַאטֶען, דֶער גְרַאף לוּבָּאמִירְסְקִי, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם פְלֶעגְט עֶר אָפְּט קוּמֶען קֵיין בְּרִינְן.

אִים יָאהר 1782 אִיז פְרַאנְק צוּזַאמֶען מִיט זַיין בֶּערִיהמְטֶער טָאכְטֶער נָאךְ אַ מָאל אַרִיבֶּערְגֶעפָאהרֶען קֵיין ווִיען, אוּנ הָאט דָארְט מִיט זַיין גְרוֹיס רַייכְקֵייט אוּנ מִיט'ן בְּרֵייטֶען פִיהרוּנְג נָאךְ מֶעהר אוֹיפְגֶערִיסֶען דִי אוֹיגֶען וִוי מִיט פִיער יָאהר צוּרִיק. הוּנְדֶערְטֶער פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט בַּיי אִיהם אִין הוֹיף, אוּנ עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען אַרַיינְצוּנַארֶען נִיט וֶוענִיג יוּדֶען אִין זֵייעֶר נֶעץ. אִין אֶסְטֶערְרַייךְ הָאט דֶעמָאלְט גֶעהֶערְשְׁט דֶער גוּטֶער אוּנ מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדְלִיכֶער קֵייזֶער יָאזֶעף דֶער צְוֵויטֶע, וָואס הָאט גֶעגֶעבֶּען פְרַייהַייט אַללֶע פֶאלְקֶער אוּנ דַארִיבֶּער הָאט אוֹיךְ פְרַאנְק גֶעקָאנְט טְהוּן וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט. דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט זִיךְ אֲפִילוּ יָא אוּמְגֶעקוּקְט אוֹיף זַיין הַנְהָגָה אוּנ הָאט אִיהם גֶעפְּרֶעגְט פוּן וַואנֶען עֶס קוּמְט צוּ אִיהם אַזַא עֲשִׁירוֹת, נָאר פְרַאנְק הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעדְרֶעהט מִיט אַ תֵּירוּץ אַז אִיהם שִׁיצְט דִי קֵייזֶערִין פוּן רוּסְלַאנְד יַעֲקַאטֶערִינַא דִי צְוֵויטֶע. דִי תְּשׁוּבָה וָואלְט גֶענוּג גֶעוֶועהן וֶוען דִי יוּדֶען וָואלְטִין אִיהם נִיט מֶעהר זַאטְשֶׁעפֶּעט, עֶר הָאט אָבֶּער גֶעהַאט שׂוֹנְאִים, אִי צְוִוישֶׁען דִי פְרוּמֶע, אִי צְוִוישֶׁען דִי אוֹיפְגֶעקְלֶאהרְטֶע, בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען אִיהם נִערֶעבֶּענְט נִיט אַהִין אוּנ נִיט אַהֶער אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלָאגֶען דָער

מְלוּכָה אַז עֶר אִיז פָּשׁוּט אַ שָׁאדְלִיכֶער מֶענְשׁ, וַוייל עֶר שְׁלֶעפְּט צוּ זִיךְ צוּ יוּנְגֶע לַייט אוּנ קְלֵיינֶע קִינְדֶער אוּנ זֵיי בֶּעגְנַבְ'נֶען דִי עֶלְטֶערְן אוּנ טְרָאגֶען אִיהם אַוֶועק דֶעם לֶעצְטֶען גְרָאשֶׁען. אַוַדַאי הָאט שׁוֹין דִי מְלוּכָה נִיט גֶעקָאנְט שְׁוַוייגֶען. מֶען הָאט אִיהם גֶעהֵייסֶען פוּן וִויעֶן אַרוֹיסְפָאהְרֶען. אוּנ עֶר אִיז צוּרִיק גֶע־פָאהְרֶען קֵיין בְּרִינְן, דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין אָבֶּער אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט לַאנְג בְּלַייבֶּען, וַוייל מֶען הָאט אוֹיף אִיהם אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט לֶעבֶּען אַ בִּיסֶעל אַיינְגֶעהַאלְטֶענֶער. אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ זוּכֶען פַאר זִיךְ מִיט דֶער גַאנְצֶער „מַחֲנֶה" אַ נַייֶע הֵיים אוּנ לַחֲלוּטִין אַוֶועקְוַוארְפֶען בְּרִינְן, וואוּ עֶר הָאט כִּמְעַט דְרַייצֶעהְן יָאהְר כְּסֵדֶר גֶעלֶעבְּט רוּהִיג אוּנ גְלִיקְלִיךְ.

נָאךְ אִין פוֹּלִין הָאט פְרַאנְק אוּנ זַיין גַאנְצֶע חֶבְרָה זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער אָרְט, וואוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען זִיצֶען אַלֵיין אוּנ קֵיינֶער זָאל זֵיי נִיט מִישֶׁען אִין זֵייעֶרֶע עִנְיָנִים, נָאר עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען אוּנ דֶערְפוּן הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען פַאר זֵיי דִי גְרוֹיסֶע צָרוֹת; אַצוּנְד, אַז מֶען הָאט פְרַאנְק'ן טַאקִי אָהְן צֶערֶעמָאנֶעס אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט פוּן אֶסְטֶערְרַייךְ, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען אַז מֶעהר וָואהְנֶען צְווִישֶׁען שְׁכֵנִים אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט, אוּנ אַז דָאס בֶּעסְטֶע וָואלְט גֶעוֶועהְן וֶוען עֶר וֶוערְד אַלֵיין אַ בַּעַל הַבַּיִת אוּנ דַארְף נָאר נִיט אָנְקוּמֶען צוּ קֵיין פְרֶעמְדֶע. עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאכְזוּכֶען אַ פְּלַאץ אוּנ הָאט אִים יָאהְר 1778 גֶעפוּנֶען אַ טְהַייעֶרְן שְׁלָאס, נִיט וַוייט פוּן דֶער שְׁטָאדְט אָפֶּענְ־בַּאךְ, וָואס הָאט גֶעהֶערְט צוּם פִירְסְט אִיזֶענְבּוּרְג בִּירְשְׁטֵיין, אוּנ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז גֶעוֶועהְן אַ גְרוֹיסֶער נִצְרַךְ אוּנ פְרַאנְק הָאט אִיהם נָאךְ גֶעגֶעבֶּען זֶעהר אַ וָואהְלֶען מֶקַח, הָאט עֶר אִיהם פֶערְקוֹיפְט דָאס גַאנְצֶע שְׁלָאס מִיט דִיא עֶרְד אוּנ מִיט אַלֶע רֶעכְטֶע וָואס עֶר הָאט גֶעהַאט, אוּנ פְרַאנְק הָאט בֶּעקוּמֶען דֶעם טִיטֶעל בַּארָאן פָאן אָפֶּענְבַּאךְ אוּנ, פּוּנְקְט וִוי אַלֶע אַנְדֶערֶע פִירְסְטֶען, הָאט עֶר שׁוֹין גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער אַלֶע אַיינְוָואהְנֶער פוּנ'ם שְׁלָאס, אוּנ דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז אַיינְגֶעשְׁטַאנֶען בַּיי אִיהם אִין דִי הֶאנְד. מֶעהר הָאט טַאקִי פְרַאנְק נִיט בֶּעדַארְפְט, וַוייל בַּיי זִיךְ אִין שְׁלָאס הָאט עֶר גֶעהַאלְטֶען נָאר זַיין „מַחֲנֶה" אוּנ קֵיינֶער הָאט אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעטָארְט זָאגֶען קֵיין דֵעָה. מִיט גְרוֹיס פַאר־אַד אִיז פְרַאנְק אַרַיינְגֶעפָאהְרֶען אִין זַיין שְׁלָאס צוּזַאמֶען מִיט בֵּיידֶע זִיהְן, יַעֲקֹב אוּנ יוֹסֵף, אוּנ מִיט זַיין הֵיילִיגֶער טָאכְטֶער חַוָה אוּנ דִי אַיינְוָואהְנֶער פוּן אַלֶע שְׁטֶעדְט אַרוּם הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בְּרֶעכֶען דִי קָאפּ, פוּן וַואנֶען הָאט זִיךְ צוּ זֵיי גֶענוּמֶען דֶער נַייֶער פְּרִינְץ. פְרַאנְק הָאט אַלֵיין אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ קְלַאנְג, אַז עֶר אִיז אַיינֶער פוּן דִי גְרוֹיסֶע רוּסִישֶׁע שָׂרָרוֹת, אַז עֶר שְׁטֶעהְט

אונטָער דָעם שוּטְץ פוּן דֶער קֵייזֶערִין יֶעקַאטֶערִינַא, אוּנ אַז חַוָה אִיז אַ רוּסִישֶׁע פְּרִינְצֶעסִין. בַּאלְד הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דֶערְצֶעהלֶען נַאנְצֶע מַעֲשׂוֹת: אַ טְהֵייל הָאבֶּען גֶעזָאגְט, אַז פְרַאנְק אִיז אַ פּוֹלִישֶׁער פִירְסְט, אַנְדֶערֶע הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז עֶר אִיז אַ גֶעוֶועזֶענֶער רוּסִישֶׁער מֶלֶךְ, אוּנ נָאר דִי קְלוּגֶע הָאבֶּען אוֹיסְגֶעוויזֶען, אַז עֶר אִיז מֶעהר נִיט ווִי אַיין אַלְטֶער רוּסִישֶׁער גֶענֶערַאל וָואס אִיז צוּגֶעשְׁטֶעלְט גֶעוָוארֶען, עֶר זָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיף חַוָה'ן, וֶועלְכֶע בֶּעהַאלְט אִיהר נָאהמֶען אוּנ אִיז אֵייגֶענְטְלִיךְ דִי טָאכְטֶער פוּן דֶער רוּסִישֶׁער קֵייזֶערִין עֶלִיזַאבֶּעטְהֶע פֶּעטְרָאוְונַא. קֵיין אַנְדֶערֶע גֶעדַאנְקֶען הָאבֶּען טַאקִי קֵיינֶעם נִיט גֶעקָאנְט קוּמֶען אוֹיפ'ן מֹחַ, וֶוען מֶען הָאט בֶּעטְרַאכְט פוּן דֶער וַוייטֶען דָאס רַייכְקֵייט פוּן פְרַאנְק'ן, אוּנ עֶר אַלֵיין הָאט טַאקִי גֶעוָואלְט מֶען זָאל אוֹיסְטְרַאכְטֶען וָואס מֶען ווִיל, אַבִּי וַוייטֶער זַיין פוּנ'ם אֱמֶת.

צוּם אָנְהוֹיב הָאט פְרַאנְק מִיט זִיךְ אַלֵיין מִיט גֶעבְּרַאכְט אִין שְׁלָאס אַרַיין בִּיז זֶעכְּס הוּנְדֶערְט חֶבְרָה־לַייט. נָאר דֶערְנָאךְ הָאט זִיךְ דִי צָאהל פֶערְגְרֶעסֶערְט אוּנ אָפְט פְּלֶעגֶען זִיךְ גֶעפִינֶען בַּיי אִיהם אִין הוֹיף מֶעהר פוּן טוֹיזֶענְד מֶענְשֶׁען. דִי בְּשׂוֹרָה, אַז פְרַאנְק הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַ קְלֵיינֶע מְלוּכָה אוּנ בַּיי אִיהם קָאנֶען זִיךְ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען פִיהרֶען נָאךְ דִי רֵיינֶע יְסוֹדוֹת פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ פֶערְ־שְׁפָּארֶען זִיךְ צוּ פֶערְשְׁטֶעלֶען, הָאט זֵייעֶרֶע הֶארְצֶער אָנְגֶעפִילְט מִיט פְרֵייד אוּנ יֶעדֶער פוּן זֵיי הָאט מִיט פֶערְגְנִינֶען אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט אַהִין דִי שֶׁאנְסְטֶע מַתָּנוֹת אוּנ אֲפִילוּ דֶער אָרֶעמְסְטֶער הָאט גֶערֶעכֶענְט פַאר אַ חוֹב חָאטְשׁ אֵיין מָאל זַיין אַלֵיין בַּיים רַבִּי'ן, אִיהם אִיבֶּערְלָאזֶען אַ רֶעכְטֶען פִּדְיוֹן אוּנ אָנְקוּקֶען מִיט אֵיינֶענֶע אוֹיגֶען זַיין גְדוּלָה. פְרַאנְק הָאט זִיךְ אוֹיפ'ן נַייעֶם אָרְט גֶעפִיהרְט נָאךְ מִיט מֶעהר גַדְלוּת אוּנ זֶעהר זֶעלְטֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעווִיזֶען פַאר דִי הוּנְדֶערְטֶער פְרֶעמְדֶע וָואס הָאבֶּען זִיךְ מִיט גְרוֹיס מִיה קוֹים פֶערְשְׁלֶעפְּט צוּ אִיהם אִין שְׁלָאס אַרַיין אוּנ גֶענוּג בֶּעצָאהלְט נָאר דֶערְפַאר זֵיי זָאלֶען בֶּעטְרַאכְטֶען חָאטְשׁ דִי פִיער וֶואנְד פוּן זַיין וָואהנוּנְג. חַוָה הָאט זִיךְ אוֹיךְ אַזוֹי נוֹהֵג גֶעוֶועהן אוּנ נָאר אֵיין מָאל אִין וָואךְ הָאט מֶען זִי גֶעקָאנְט זֶעהֶען, וֶוען זִי פְלֶעגְט אַרוֹיסְגֶעהֶען פַאר'ן טוֹיעֶר פוּנ'ם שְׁלָאס אוֹיסְטְהֵיילֶען נְדָבוֹת דִי אָרֶעמֶע לַייט. פְרַאנְק'ס הַכְנָסָה אִיז גֶעוֶועהן אַזוֹי גְרוֹיס, אַז עֶר אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּהַאלְטֶען אוֹיף זַיין רֶעכְנוּנְג עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט אַיינְוָואהנֶער פוּנ'ם שְׁלָאס אוּנ אַ חוּץ דֶעם נָאךְ צוּטְהֵיילֶען טוֹיזֶענְדֶער רֶענְדְלִיךְ פְרֶעמְדֶע קַבְּצָנִים, אוּנ דָאס אַלְדִינְג הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען דִי פְרַאנְקִיסְטֶען אוּנ גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס מֶעהר ווִי פִיעל דִי כֹּחוֹת זֵייעֶרֶע הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען.

דִי הַנְהָגָה פוּן דִי פְרַאנְקִיסְטֶען בַּיי זֵייעֶר מָשִׁיחַ אִין שְׁלָאס אִיז גֶעוֶועהן אַקוּרַאט לוֹיט פְרַאנְק'ס תוֹרָה, וִוי עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין טְשֶׁענְסְטָאחוֹב, נָאר פְרַאנְק אַלֵיין פְלֶעגְט זֶעהר זֶעלְטֶען דַאוֶונֶען בְּצִבּוּר. זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶר אֵייגֶענֶע קִירְכֶע בַּיים טַייךְ מַאיְן אוּנ אַז פְרַאנְק פְלֶעגְט אַ מָאל קוּמֶען אַהִין, הָאט מֶען אִיהם גֶעשְׁטֶעלְט אוּנְטֶער אַ טְהַייעֶרֶע חוּפָּה, אוּנ דָארְט הָאט עֶר מִתְפַּלֵל גֶעוֶועהן בִּיחִידוּת. דָאס פְלֶעגְט אָבֶּער גֶעשֶׁעהן נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע מָאל אִין יָאהר; זַיין גֶעוֶואהנְלִיךְ דַאוֶונֶען אִיז גֶעוֶועהן וִוי פְרִיהר אִין אַ וַואלְד, וואו עֶר פְלֶעגְט פַאלֶען כּוֹרְעִים, אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט מֶען דָאס אָרְט בֶּעגָאסֶען מִיט וַואסֶער. גֶעטְרָאגֶען הָאט עֶר שְׁטֶענְדִיג זַיין רוֹיטֶען מַאנְטֶעל, וַוייל זַיין אֱמוּנָה הָאט עֶר גֶערוּפֶען אֱדוֹם אוּנ אֱדוֹם הֵייסְט אוֹיךְ רוֹיטְה אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, נָאר אָפְט פְלֶעגְט עֶר זִיךְ אָנְטְהוּן וַוייסֶע קְלֵיידֶער פוּן אַ כֹּהֵן גָדוֹל, אוּנ מֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז וֶוען עֶר אִיז אַ מָאל גֶעפָאהרֶען קֵיין פְרַאנְקְפוּרְט דוּרְךְ אָפֶענְבַּאךְ אוּנ דָער וִוינְד הָאט גְרָאד צוּבְּלָאזֶען דָאס גְרִינֶע פַארְטוּכֶעל פוּן דֶער קַארֶעטֶע הָאט מֶען אִיהם דֶערְזֶעהֶען זִיצֶען אִין אַ וַוייסֶען קִיטֶעל מִיט אַ אוּרִים וְתוּמִים אוֹיפ'ן הַארְץ אוּנ מִיט קְלֵיינֶע גְלֶאקְלֶעךְ אַרוּם דִי זוֹימֶען פוּן דִי מַלְבּוּשִׁים

דְרַיי יָאהר זֶענֶען אַזוֹי אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען אוּנ פְרַאנְק הָאט דֶערְפִיהלְט אַז עֶר ווֶערְט אַלְט אוּנ דִי כּוֹחוֹת לָאזֶען זִיךְ אִיהם אוֹיס, דֶערְצוּ הָאט עֶר בֶּעמֶערְקְט אַז אִין זַיין קַאסְסֶע ווֶערְט אַלְץ ווֶענִיגֶער, אוּנ עֶר אִיז נָאךְ אַרַיינְגֶעקְרָאכֶען אִין חוֹבוֹת, וַוייל וִוי דִי פִּדְיוֹנוֹת הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעשִׁיט פוּן אַלֶע זַייטֶען הָאט עֶס פָארְט נִיט גֶעקַאנְט טְרָאגֶען אוֹיף אַזַא בְּרֵייטֶען לֶעבֶּען. פְרַאנְק הָאט גֶעוָואלְט בֶּעוָוארְנֶען דִי קִינְדֶער אוּנ זֵיי אִיבֶּערְלָאזֶען אַ פֶעטֶע יְרוּשָׁה, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר אִים יָאהר 1781 מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן אַלֶע פְרַאנְקִיסְטֶען זֵיי זָאלֶען קוּמֶען צוּ אִיהם, וַוייל עֶר זֶעהט אַז לַאנְג צִיהֶען וֶועט עֶר שׁוֹין נִיט, אוּנ עֶר וִויל זִיךְ מִיט זֵיי גֶעזֶעגְנֶען פַאר'ן טוֹיט. אַ שְׁטַארְקֶען רַעשׁ הָאט דִי יְדִיעָה אָנְגֶעמַאכְט אוּמֶעדוּם, וואו דִי פְרַאנְקִיסְטֶען הָאבֶּען גֶעוָואהנְט, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס אִין וַוארְשָׁא, וַוייל דָארְט הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען דִי רַייכְסְטֶע אוּנ דִי פֶערְמֶאגְלִיכְסְטֶע פ'ין זֵיי, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי אַלֶע גֶעבְּלִיבֶּען, אַז עֶס מֶאג זֵיי קָאסְטֶען זֵייעֶר נַאנְ'ן עֲשִׁירוּת אוּנ זֵיי מוּזֶען נָאךְ בֶּעקוּמֶען פְרַאנְק'ס בְּרָכָה אֵיידֶער עֶר וֶועט צוּמַאכֶען דִי אוֹיגֶען. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט דִי מְלוּכָה זָאל זִיךְ נִיט אוּמְקוּקֶען אַז צוּפִיעל מֶענְשֶׁען פָאהרֶען אַרוֹיס אוּנ זָאל זִיךְ נִיט שְׁטוֹיסֶען וואוּהִין דִי נְסִיעָה אִיז, דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי פְרִיהר אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט דִי וַוייבֶּער מִיט דִי

קינדער קיין דייטשלאנד אונ דערנאך האבען זיי ביקלעכווייז צונויפגענומען אללע זייערע קאפיטאלען אונ זענען אויך אריבער די גרעניץ. צו שפאט האט זיך די פולישע מלוכה געהאפט אונ האט אין נאנצען פערהאלטען אין ווענ עטליכע מענשען מיט פיערציג טויזענד רענדליך. דאס איז אבער ניט געוועהן אפילו קיין צוואנציגסטעל פון דעם וואס די פראנקיסטען האבען איבערגעפיהרט פראנק'ן אונ געבראכט זיינע קינדער א פערטיגע ירושה.

טאקי נאך אין דעם יאהר, דעם 10 דעצעמבער איז פראנק געשטארבען אונ מעהר פון אכט הונדערט פראנקיסטען זענען געוועהן ביי זיין לויה. מיט גרויס פאראד האט מען איהם מקבר געוועהן אין אפענבאך, נאר קיין נייסטליכער איז ניט געוועהן דערביי, ווייל האטש דער טויט האט ביי זיי צוגענומען זייער מנהיג איז זיי געבליבען היילינ "פראנק'ס תורה", אונ זיי האבען אללע גוט געוואוסט, אז מיט די קאטאליקען געהערען זיי זיך גאר ניט אן, אונ אז אצונד דארפען זיי נאך איינוועגדען מעהר כח צו בעפעסטיגען די אמונה פון ארום.

א קיילעכדיגען יאהר האבען די פראנקיסטען בעוויינט זייער משיח'ן אונ געטראגען טרויער נאך איהם, נאר קיין יתומים זענען זיי פארט ניט געבליבען: חוה האט איבערגענומען די גאנצע ארבייט פונ'ם פאטער, אונ עס איז איהר אויך ניט שווער געוועהן, ווייל פראנק האט שטענדיג געשריגען, אז קיין היילינערע פון איהר איז גאר ניטא, אונ דער עולם האט זיך שוין פון לאנג געוואהנט מיט דעם געדאנק, אז זי מוז נאך זיין טויט ארויף אויף זיין ארט. חוה האט טאקי פערשטאנען ווי אזוי צו דרעהען דאס ראדעל: ביידע ברידער זענען ביי איהר געוועהן געטרייע נביאים, אונ א חוץ דעם האבען איהר געהאלפען די אלטע פראנקיסטען וואלאווסקי, דעמבאווסקי אונ נאך אנדערע, וואס זענען שוין געבליבען וואהנען אין שלאס אונ האבען דארט איינגעפיהרט א קליינע נאר א זעלבסטשטאנדיגע מלוכה מיט חיל אונ כלי זין. אויף אזעלכע זאכען דארף מען אבער האבען א סך געלד, אונ די פריזונות, וואס מען פלעגט ברענגען, האבען ניט געקלעקט אויף אזא הוצאה; ווער שטיעסט אז עס זענען נאך אוועקגעגאנגען עטליכע יאהר, אונ דער עולם האט אנגעהויבען ווייניגער פאהרען צו איהר, האט חוה אנגעהויבען פיהלען א מאנגעל, אונ איז געצוואונגען געווען צו מאכען חובות. געטרויעט האט מען איהר אומעדום, ווייל קיינער איז ניט מסופק געוועהן, אז זי איז טאקי א רוסישע פרינצעסין, אונ דערפאר איז זי אים יאהר 1798 שוין שולדיג געוועהן דריי מיליאן גולדען. אז עס איז איהר

נֶעוָוארֶען שְׁטַארְק עֶנְג הָאט זִי צוּלָאזְט פִיעל פוּן אִיהְרֶע דִיעֶנֶער, אוּנ אַ סַךְ פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס הָאבֶּען בַּיי אִיהר אִין הוֹיף גֶעלֶעבְּט, הָאבֶּען גֶעמוּזְט זִיךְ אוּמְקֶעהְרֶען קַיין פּוֹלִין אָדֶער זוּכֶען זִיךְ אַרְבַּייט עֶרְגִיץ אִין דִי פַאבְּרִיקֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד. דִי בַּעֲלֵי חוֹבוֹת הָאבֶּען מִן הַסְתַּם אוֹיךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען, נָאר זִי הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען פִיהְרֶען מִיט הַבְטָחוֹת אַז אָט אָט דַארְף אִיהר אָנְקוּמֶען גֶעלְד פוּן רוּסְלַאנְד אוּנ זִי וֶועט זִיךְ מִיט אַלֶע אָבְּרֶעכְנֶען. דֶערְוַוייל הָאבֶּען אִיהְרֶע נְבִיאִים צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַלֶע שְׁטֶעדְט, וואו דִי פְרַאנְקִיסְטֶען גֶעפִינֶען זִיךְ, אוּנ הָאבֶּען מוֹדִיעַ גֶעוֶועהן, אַז חַוָה אִיז אִין אַ גְרוֹיסֶער נוֹיטְה, אוּנ זֵיי הָאבֶּען בַּאלְד וַוייטֶער אוֹיסְגֶעלֶעדִיגְט דִי קֶעשֶׁענֶעס; בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט מֶען אִיהר אַרַיינְגֶעשִׁיקְט פִיעל גֶעלְד פוּן פְּרָאג. עֶס אִיז שׁוֹין אָבֶּער אַלְץ וֶועניג גֶעוֶועהן, וָועהר וֶועניג מֵיילֶער הָאט זִי דֶערְמִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטָאפֶּען אוּנ, ווִי עֶס שַׁיינְט, הָאט מֶען אִיהר אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטַארְק דֶערְקוּטְשֶׁען. חַוָה הָאט נָאךְ אַ מָאל גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ שְׁווִינְדֶעל, אוּנ הָאט אִים יָאהר 1800 צוּקְלֶעבְּט אִין אַלֶע גַאסֶען פוּן אָפֶּענְבַּאךְ מוֹדָעוֹת, אַז זִי שִׁיקְט אַרוֹיס אִיהר בְּרוּדֶער קַיין פֶּעטֶערְסְבּוּרְג אוּנ פוּן דָארְט וֶועט עֶר אִין זֶעקְס חֳדָשִׁים אַרוּם צוּרִיק קוּמֶען מִיט חַיִל אוּנ גֶעלְד, אוּנ דֶעמָאלְט וֶועט זִי דִי דָאזִיגֶע, וָואס וֶועלֶען רוּהִיג וַוארְטֶען, בֶּעצָאהְלֶען פִּינְקְטְלִיךְ זֵייעֶר קַאפִּיטַאל מִיט פְּרָאצֶענְט, אוּנ דִי, וֶועלְכֶע וֶועלֶען זַיין עַזּוּת־פָּנִים'עֶר, וֶועלֶען זֵיי הָאבֶּען וָואס צוּ גֶעדֶענְקֶען. ווִי נַארִישׁ אַזָא מוֹדָעָה וָואלְט זִיךְ בֶּעדַארְפְט אוֹיסְווַייזֶען, הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶענוּג נַארָאנִים, וָואס הָאבֶּען אִיהר גֶעגְלוֹיבְּט, אוּנ אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז חַוָה אַלֵיין אִיז אוֹיף אַ צַייט אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין וֶוענֶעדִיג אוּנ אִיהר בְּרוּדֶער יַעֲקֹב הָאט זִיךְ אַוֶועקְגֶעלָאזְט קַיין רוּסְלַאנְד הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעקְווִיקְט מִיט דֶער הָאפְנוּנְג אַז גָאר גִיךְ וֶועט זִיךְ אַ נֵס טְהוּן אַ רֶעגֶען פוּן רוּסִישֶׁע רֶענְדְלֶעךְ, אוּנ זֵיי וֶועלֶען בֶּעקוּמֶען אַ מָנָה יָפָה. קוֹים הָאט זֵיי אָבֶּער חַוָה אַיינְגֶעשְׁטִילְט, הָאט זִי זֵיי שׁוֹין אַלֶעמֶען פֶערְגֶעסֶען. וָואס זִי הָאט גֶעטְהוּן אִין וֶוענֶעדִיג – אִיז נִיט בֶּעקַאנְט, נָאר אַז אִיהר בְּרוּדֶער אִיז גֶעפָאהְרֶען קַיין פֶּעטֶערְסְבּוּרְג נָאר נִיט זוּכֶען גֶעלְד, זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן, וָואס שְׁפֶּעטֶער מִיט פִיעְרְצֶעהְן יָאהר הָאט עֶר שׁוֹין גֶעדִיעֶנְט ווִי אַיין אָפִּיצִיעֶר אִין דֶער רוּסִישֶׁער אַרְמֶעע.

מִיט אַ וֶועטְהִיג אִין הַארְצֶען הָאבֶּען דֶעמְבָּאווְסְקִי אוּנ וָואלָאווְסְקִי, דִי גְרוֹיסֶע זַיילֶען וָואס אוֹיף זֵיי הָאט זִיךְ נָאךְ אִין גַאנְצֶען גֶעהַאלְטֶען דֶער בִּנְיָן פוּן אֱמוּנַת אֱדוֹם, בֶּעטְרַאכְט ווִי פְרַאנְק'ס אַרְבַּייט גֶעהְט לְאִבּוּד, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ מַאכֶען דִי לֶעצְטֶע פְּרִיווּ אוּנ שִׁיקֶען אַ בְּרִיעף צוּ

דער יודישער קְהִלָּה אין פְּראג, טאטער וועט זיך אויפבלאזען דער פערלאשענער פונק, אונ עס וועט ווערען א נייע שְׂרֵפָה. אין דעם בריעף, וואס איז געווען געשריבען מיט רויטהען טינט פאר א זֵכֶר פון אֱדוֹם, האבען זיי דערמאנט די יודען דעם מַאֲמַר פון דער גְּמָרָא: „יַעֲקֹב אָבִינוּ לֹא מֵת" אונ איהם אנגעווענדט אויף פראנק'ן אונ געוויזען, אז יַעֲקֹב פראנק איז ניט געשטארבען, ווייל זיין תּוֹרָה לעבט אונ וועט עביג לעבען; זיי האבען מַזְהִיר געוועזען די עַקְשָׁנִים, וואס פערמאכען די אויגען פאר'ן ליכט פונ'ם אֱמֶת, אז אין ניבע צייטען וועלען זיי חֲרָטָה האבען דארויף וואס זיי פערלירען ביידע וועלטען, נאר עס וועט זיי ניט העלפען אונ צוריקהאפען דאס גְליק, וואס זיי האבען אלליין פון זיך אוועקגעשטופט, וועלען זיי ניט קאנען. דער דאזיגער בריעף האט אבער ניט געהאט די איינענע פְּעוּלָה ווי אללע פריהריגע בריעף, וואס פראנק אלליין האט געשיקט: עס איז ניט נאר ניט צוגעקומען קיין נייע פראנקיסטען, נאר די צאהל פון די אלטע האט זיך אנגעהויבען פערקלענערן, די דאגות פרנסה האבען יעדען פערשלאגען דעם קאפ אונ זעהר זעלטען האט זיך עמיצער דער מאנט צו שיקען א פִּדְיוֹן דער רבי'צין, וואס האט דערווייל געמוזט אויסשטעהן גענוג צָרוֹת; וואו זי האט דערטאפט א גראשען האט זי אלץ אריינגעשטופט די בַּעֲלֵי חוֹבוֹת, אזוי האט זי זיך אבגעמוטשעט נאך פיער יאהר ביז עס איז איינעם פון איהרע קרעדיטארען נמאס געווארען, אונ ער האט זיך געווענדט צום געריכט. עס איז שוין געווען בעשטימט דער טאג פונ'ם מִשְׁפָּט, נאר פלוצלונג איז אין אפענבאך ארוים א קלאנג אז חַוָּה איז געשטארבען, אונ מען האט זי שוין בעגראבען. דער טויט מיט דער קְבוּרָה איז אזוי שטיל אונ ניך צוגעגאנגען אז קיינער האט זיך ניט געוואלט גלויבען, אונ עד הַיּוֹם רעכענט מען, אז זי איז דעמאלט נאר פאר בּוּשָׁה אנטלאפען קיין פולין אונ ערשט שפעטער מיט עטליכע יאהר האט זי דארט געפונען איהר עביגע רוה.

אזוי האט זיך אויסגעלאזט די גאנצע מאכט פון יַעֲקֹב פראנק אונ זיין טאכטער חַוָּה, אונ ווען עס קומט איינענטליך פאר ווי א וואונדער, וואס מען האט כִּמְעַט דרייסיג יאהר געלאזט עקסיסטירען א קליינע יודישע מְלוּכָה, קאן מען עס נאר פערשטעהן דערמיט, וואס גראד אין יענע צייט זענען אללע לאנדער פון איירָאפא געווען פערדרעהט מיט מִלְחָמוֹת אונ האבען זיך נאר ניט געקאנט אומקוקען ווי איינער פון די דייטשע בּאראנען מאכט זיך משונה אונ פיהרט זיך עפים מְשׁוּנֶה, האלב ווי א יוד אונ האלב ווי א קריסט. קוים ווענען

אונטערגעוואקסען א פאר דורות, זענען שוין די קינדער פון די פראנקיסטען געוואָרען ריינע קאטאליקען אונ האבען מעהר ניט געדענקט די יודישע מנהגים, וואס זייערע עלטערן האבען נאך אבגעהיט, האטש גאנץ לאנג פלעגען זיי זיך נאך משדך זיין איינער מיט'ן אנדערן אונ צו ליעב דעם איז ביי זיי געבליבען א זכר, אז זיי קומען ארויס פון די פראנקיסטען. נאך אצונד געפינען זיך אין ווארשוי א סך משפחות, ווי בז'זשעזינסקי, יאסינסקי, קראסינסקי, מאיעווסקי, פיאטראווסקי, וואלאווסקי, זאוואדסקי, זעלינסקי אונ נאך אנדערע, וואס רעכנען זייער יחוס פון יהודה ליב קריסא אונ אלישע שור. א סך פון זיי שאהמען זיך ניט מיט זייער יודישען שורש, אונ דער בעריהמטער פולישער אדוואקאט דאמיניק זעלינסקי האט זיך אפפט ליעב געהאט צו בעריהמען אז זיין באבע פלעגט איהם אים שבת מכבד זיין מיט „קוגעל", ווען ער איז געוועהן א קליין קינד. איבערהויפט איז דער יודישער כבוד געבליבען איינגעבאקען ביי אללע ענקלעך פון די פראנקיסטען אונ, אז עס האט זיך אמאל געמאכט וואס איינער פון די שונאי ישראל האט אויפגעוואָרפען דעם אבער-פראקוראר קאנטי וואלאווסקי, אז זיין עלטער זיידע איז געוועהן א יוד, האט ער מיט גאוה געענטפערט דארויף, אז ער נעהמט זיך אדרבא איבער דערמיט וואס ער שטאמט ארויס פון לומדים אונ האט געקאנט פון זיי ירשענען א סך שאנערע מעלות אונ מדות ווי דער ווילדער כח וואס איז איבערגעגאנגען צו פיעל פריצים פון זייערע אבות אונ אין דעם בעשטעהט אין גאנצען זייער חכמה.

עס איז נאר צו בעוואונדערן וואס די גאנצע צייט, ווען אין פולין האבען די שבתי צבי'ניקעס געפיהרט אזיינע וועלטען אונ פון זיי איז ארויס אזא מענש ווי יעקב פראנק, האבען זיי פון דעסטוועגען געהאט פאר זיך פארט אזא גרויסען צד ווי ר' יהונתן אייבשיץ, וואס האט געוויס די זאך געמיינט ערנסט אונ אלדינג האט ער געטהון לשם שמים. חאטש ר' יהונתן אייבשיץ האט זיך שוין גוט אבגעבריהט מיט די קמיעות אונ האט זיך געמוזט אריינלאזען אין אזא מחלוקת, וואס נאר זיין כבוד התורה האט איהם ארויסגעראטעוועט פון דער סכנה, האט ער ביז צום טויט ניט אויפגעהערט שטילערהייד צו שטיצען די שבתי צביניקעס, ווייל ער האט שטארק געגלויבט אז זיי וועלען אויסארבייטען עפיס א נייעם דרך, וואס וועט פארט בעסער זיין פונ'ם אלטען. עס איז איהם אבער נעביך בעשערט געוועהן צו זעהען ווי אללע זיינע האפנונגען מערען צושטערט, ווייל זיין איינענער יונגסטער זוהן וואלף אייבשיץ

אִיז גֶעוָוארֶען אַ פַייעריגֶער פְרַאנְקִיסְט , עֶר הָאט גֶעמַאכְט יַד אַחַת מִיט וָואלָאוְוסְקִין , נָאר עֶר הָאט זִיךְ נָאךְ דֶערְצוּ אַרַיינְגֶעלָאזְט פָּשׁוּט אִין שְׁווִינְדֶעל, עֶר הָאט אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פִיעל גֶעלְד , אוּנ אִיז אַרַיינְגֶעקְרָאכֶען אִין גְרוֹיסֶע חוֹבוֹת אוּנ אַז דִי בַּעֲלֵי חוֹבוֹת הָאבֶּען אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען רוֹדֵף'ן, הָאט אִיהם דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁער מְלוּכָה גֶעשִׁיצְט , וַוייל עֶר הָאט זִי פֶערְזִיכֶערְט אַז עֶר וֶועט זִיךְ טוֹיפֶען , אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר נָאךְ בַּיי אִיהר אוֹיסְגֶענַארְט דֶעם טִיטֶעל בַּארָאן פָאן אַדְלֶערְסְטְהַאל. אַוַדַאי הָאט דֶער אַלְטֶער ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּשִׁיץ דֶערְפוּן קַיין נַחַת נִיט גֶעקָאנְט הָאבֶּען אוּנ זַיינֶע גֶעגְנֶער הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דָאס שְׁטְרָאפְט אִיהם גָאטט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט זַיין קְלִיגֶער פוּן אַנְדֶערֶע אוּנ הָאט זִיךְ אַרַיינְגֶעלָאזְט אִין אַזֶעלְכֶע דְרָכִים וָואס הָאבֶּען גֶעקָאנְט מַאכֶען אַ תֵּל פוּנ׳ם גַאנְצֶען יוּדִישְׁקַייט.

כִּמְעַט אִין דֶער אֵייגֶענֶער צַייט וָואס דָאס קְלֵיינֶע יוּדִישׁ וֶועלְטֶעל אִין פּוֹלִין הָאט גֶעקָאכְט וִוי אַ קֶעסֶעל צוּ לִיעבּ דֶער גְרוֹיסֶער מִלְחָמָה וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צְווִישֶׁען ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּשִׁיץ אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע רַבָּנִים וֶועגֶען קָמֵיעוֹת אוּנ צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען אוּנ דִי פְרַאנְקִיסְטֶען , אִיז אִין אֵיין אַנְדֶער עֶק פוּן דֶער מְדִינָה גֶעקוּמֶען אוֹיף זֵיי אַ נַייֶע צָרָה , וָואס מֶען הָאט זִיךְ גָאר אוֹיף אִיהר נִיט גֶערֶעכְט. הוּנְדֶערְט יָאהר וֶוענֶען שׁוֹין אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען זַייט בָּאגְדַאן חְמֶעלְנִיצְקִי הָאט אָנְגֶעמַאכְט זַיין גְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה , דֶער גַאנְצֶער דוֹר , וָואס הָאט נָאךְ גֶעקָאנְט גֶעדֶענְקֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צַייט , אִיז שׁוֹין לַאנְג אוֹיסְגֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ נָאר אֵיין טְרוֹיעֶרִיגֶער זֵכֶר אִיז גֶעבְּלִיבֶּען – דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי תַּעֲנִיתִים , וָואס פְרוּמֶע יוּדֶען הָאבֶּען אָפְּגֶעהִיט אוּנ דִי טְרֶערֶען וָואס זֵיי הָאבֶּען פֶערְגָאסֶען אוֹיף דִי קְבָרִים פוּן טוֹיזֶענְדֶער הֲרוּגִים – פְּלוּצְלוּנְג הָאבֶּען זִיךְ דִי קָאזַאקִין , אִים יָאהר 1768 , וַוייטֶער צוּ בּוּנְטֶעוֶועט אַקֶעגֶען פּוֹלִין אוּנ זֵייעֶר פִיהרֶער גָאנְטָא , אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער רוֹצֵחַ , אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיפ׳ן שֵׂכֶל אַז מֶען דַארְף מַאכֶען דֶעם אָנְהֵייבּ פוּן יוּדֶען. דֶער דָאזִיגֶער אָנְהוֹיבּ הָאט דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען אָפְּגֶעקָאסְט גֶענוּג בְּלוּט , וַוייל דִי קָאזַאקֶען הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט זַיין בֶּעסֶער פוּן זֵייעֶרֶע עֶלְטֶער־זֵיידֶעס דִי הַיידֶעמַאקֶעס אוּנ זֶענֶען אַזוֹי וִוי ווִילְדֶע חַיּוֹת אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף אַלֶע יוּדִישֶׁע שְׁטֶאדְט. אִין סְמִילַא הָאבֶּען זֵיי אַ סַךְ יוּדֶען אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען אוּנ אָפְּגֶערַאבֶּעוֶועט זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען , אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אוֹיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהן מִיט דִי יוּדֶען פוּן בַּאר אוּנ בַּאלְלַא אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען זֵייעֶרֶע אַכְזָרִיּוֹת אִין אוּמַאן ,– דָארְט הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעקוֹילֶעט מֶעהר פוּן אַכְט טוֹיזֶענְד יוּדֶען אוּנ דָאס אִיז גֶעשֶׁעהֶען אִים כ׳ סִיוָן , פּוּנְקְט אִין דֶעם טָאג וֶוען צוּרִיק מִיט

הונדערט יאהר איז אין געמירוב אויך געפאלען אזוי פיעל קרבנות. דער דאזינער קלאפ איז די יודען לאנג געלעגען אין טעם, ווייל כמעט אין גאנץ אייראפא איז זייער לאגע געוועהן זעהר טרויעריג, ריידען זיך האבען זיי ניט געהאט וואוהין אונ ניט מיט וואס, ווייל מען האט זיי געמאכט פאר אביונים. דערצו האט זיך שוין זייער צאהל שטארק פערגרעסערט, אונ זיי האבען געמוזט בלייבען ביי דער אלטער האפנונג, אז די צייט וועט פערהיילען אויך די פרישע וואונדען אונ האבען זיך געטראסט דערמיט וואס מען מוז גאטט'ס משפט אננעהמען פאר ליעב.

אין פראנקרייך איז אין יענע יאהרען דער מעמד פון די יודען געוועהן נאר ניט קיין פראהליכער: גראסטענטהיילס האבען יודען געוואהנט אין עלזאס אונ לאטרינגען, אונ אזוי ווי זיי זענען ארויסגעקומען פון די אנטלאפענע מא-ראנען, וואס די קריסטען האבען זיי שטענדיג גערודפ'ט, איז די שנאה איבער-געגאנגען אויך צו די נייע דורות, אונ די יודען האבען דארט קיין נחת ניט געהאט. איינעם פון די עלזאסער יודען, ר' הירץ לוי, זעהר א ערענטליכען מענשען אונ דעם שאנסטען בעל הבית פון וויטאלסהיים, איז בעשערט געוועהן צו פאללען פאר א קרבן פון דעם שרעקליכען האס. וואס די קריסטען האבען אין הארץ געטראגען אונ וואס צו ליעב איהם זענען זיי פערטיג געוועהן יעדען יודען דערטראנקען אין א לעפעל וואסער. אים יאהר 1764, פונקט צום ערשטען חנוכה-ליכטעל, זענען גנבים אין א דארף הוססען אנגעפאלען שפעט ביי נאכט אויף א קריסטליכער פרוי, איין אלמנה, אונ אזוי ווי אין שטוב האט זיך מעהר ניט געפונען ווי די בעל הבית'טע מיט א דיענסט האט מען זיי גע-בונדען, אונ מען האט זיי אזוי לאנג געשלאגען אונ געמוטשעט ביז זיי האבען געמוזט אנווייזען וואו זייער געלד איז בעהאלטען. אז די גנבים האבען אב-געטהון זייערס האבען די אומגליקליכע געמאכט א גוואלד, דאס גאנצע דארף איז זיך צונויפגעלאפען, נאר געהאפט האט מען קיינעם ניט, ווייל די גנבים זענען געוועהן אין מאסקעס אונ אחוץ דעם האבען זיי זייערע פנים'ער אויס-געשמירט מיט סאזשע. דעמאלט איז געבליבען מען זאל מאכען א בלבול אויף די יודען, אונ די דיענסט האט עדות געזאגט, אז זי האט דערקענט פיער יודען, וואס פלעגען אפט קומען אהין: ר' הירץ לוי, ר' מנחם דער שוחט, ר' משה לאנג, אונ ר' שמעון פיים. די קריסטען האבען שוין לאנג ארויסגעקוקט אויף אזא מעשה, מען האט דערפון באלד מודיע געוועהן דעם געריכט אונ מען האט אללע בעשולדיגטע יודען איינגעזעצט. אויסער ר' הירץ לוי, וואס איז נאר

אין דערהיים ניט געוועהן, ווייל ער איז נאך פרידר מיט א פאר טאג אוועק-געפאהרען קיין סירענץ אויף חנוכה צו זיינע א שוועסטער, דער אויבער-שטער האט אזוי געפיהרט, אז דעם נאנצען וועג זאל ער זיך בעגעגנען מיט בעקאנטע מענשען אונ זיי זאלען דערנאך קאנען בעווייזען וואו ר׳ הירץ לוי האט זיך געפונען די נאכט ווען די גנבה איז געשעהען. דערפאר איז ער ביי זיך געוועהן פעסט. ווען מען האט איהם געשיקט זאגען וואס פאר איין אומגליק עס האט זיך געמאכט, אונ האטש זיינע גוטע פריינד האבען איהם געראטהען ער זאל שוין גאר ניט צוריקפאהרען אונ זאל בעסער אריבער די גרעניץ קיין שווייץ, האט ער בשום אופן ניט געוואלט דארויף בעשטעהען: ער האט געשריגען, אז ערשטענס, דארף ער גאר קיין מורא ניט האבען, ווייל ער פיהלט זיך אין קיין זאך ניט שולדיג, אונ דער אמת מוז ארויס ווי בוים-אהל אויפ׳ן וואסער, אונ צווייטענס, טאר ער עס ניט טהון די יודען, וואס מען האט שוין איינגעזעצט, ווייל ווי באלד ער וועט אנטלויפען וועט שוין אויף זיי געווים פאלען א חשד אונ דער פלעק וועט טאקי בלייבען אויפ׳ן גאנצען כלל ישראל. אזוי האט זיך ר׳ הירץ לוי אומגעקעהרט צוריק קיין וויטאלסהיים, אונ מען האט איהם באלד ארעסטירט, נאר ער איז ביי זיך ניט אראבגעפאלען, ווייל ער האט גוט געוואוסט, אז זיינע יסורים זענען נאר לפי שעה אונ אז עס וועט איהם ניט שווער זיין אויסצובווייזען דורך בעגלויבטע מענשען, אז ער איז אין דער גנבה ניט שולדיג. ר׳ הירץ לוי האט אבער, אפנים, ניט געקענט דאס שלעכטקייט פון די שופטים, זיינע עדות האט מען ניט געוואלט אננעהמען, מען האט זיי אללע געהרג׳ט געשלאגען זיי זאלען זיך מודה זיין אונ דערנאך האט מען זיי פערמשפט צום טויט. די אומגליקליכע יודען האבען שוין ארויסגעזעהען אין וואס פאר א צרה זיי זענען אריינגעפאלען, נאר זיי האבען נאך פארט געהאפט, אז דאס העכערע געריכט אין קאלמאר, וואוהין זיי האבען זיך געווענדעט מיט איין אפעל-לאציע, וועט ניט דערלאזען אזא רציחה, אז מען זאל מענשען אומברענגען אומזיסט אונ מען זאל גאר ניט וועלען אויסהערען זייערע בעווייזע. זייער לעצטער האפנונג איז אבער אויך פערשוואונדען געווארען: די שופטים פון קאלמאר האבען אויך ניט געהאט נאטט אין הארצען, זיי האבען זיך ניט געוואלט אומקוקען דארויף, וואס די רעד פון די עדות האבען זיך ניט אויסגעגלייכט אונ מען האט לייכט זיך געקאנט איבערצייגען אז זיי האבען פאלש געשווארען, זיי האבען זיך ניט געשטעלט דארויף, וואס מען האט אויסגעוויזען אז אללע בעשולדיגטע זענען גאנץ רייכע בעלי בתים, וואס בעשעפטיגען זיך שטאנדיג מיט עהרליכע פרנסות

אונ זֶענֶען נִיט פֶּעהִיג אוֹיף גְנֵבָה אוּנ גְזֵלָה; עֶס אִיז גָאר נִיט אָנְגֶענַאנְגֶען וָואס אַלֶע עֵדוּת זֶענֶען גֶעוֶועהן פֶּערְבְּרֶעכֶער, וָואס זֶענֶען נָאר וָואס אַרוֹיס פוּן גֶעפֶאנְגֶענִישׁ אוּנ וָואס זֶענֶען פֶערְטִיג גֶעוֶועהן צוּ קוֹילֶען אַ אֵיינְגֶענֶעם פָאטֶער; זֵיי הָאבֶּען אֲפִילוּ נִיט גֶעלֶעגְט קֵיין כָּבוֹד אוֹיף זֵייעֶר אַ בֶּעקַאנְטֶען פְּרִיץ, אֵיינֶער פוּן דִי בִּכְבוֹדְסְטֶע עֶלְזַאסֶער קְרִיסְטֶען, וָואס הָאט נִיט גֶעקֶאנְט צוּ זֶעהֶען דָאס רַחֲמָנוּת פוּן אוּמְשׁוּלְדִיגֶע אוּנ הָאט גֶעשִׁיקְט דֶעם גֶערִיכְט אַ בְּרִיעף, אַז עֶר הָאט אַלֵיין אִין דֶער נַאכְט פוּן דֶער גְנֵבָה בֶּעגֶעגֶענְט פָאהרֶען ר׳ הֶירְץ לֵוִי ־קֵיין סִירֶענְץ. נָאר אָהן יֹשֶׁר הָאבֶּען זֵיי גֶעפַּסְקֶעט, אַז מֶען זָאל דֶערְוַוייל טֵייטְטֶען נָאר אֵיין ר׳ הֶירְץ לֵוִי, נָאר פַאר׳ן טוֹיט זָאל מֶען אִיהם אָנְטְהוּן עִנוּיִים קָשִׁים, כְּדֵי עֶר זָאל זָאגֶען אוֹיף דִי אִיבְּרִיגֶע, אוּנ דֶעמָאלְט וֶועלֶען זֵיי זִיךְ שׁוֹין מֶעהר נִיט קָאנֶען פֶערְאֶנְפֶערְן. ר׳ הֶירְץ לֵוִי אִיז אוֹיךְ אִיבֶּערְגֶעשְׁטַאנֶען דֶעם נִסָיוֹן: מֶען הָאט אִיהם אָנְגֶעטְהוּן אוֹיפ׳ן קָאפּ אַ אַייזֶערְנֶע רֵייף אוּנ דוּרְךְ אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׂרוֹיף הָאט מֶען אַזוֹי לַאנְג גֶעדְרֶעהט בִּיז דִי רֵייף הָאט שְׁטַארְק אַיינְגֶעקְלֶעמְט דֶעם קָאפּ אוּנ עֶס הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט דָאס בְּלוּט פוּן דִי אוֹיגֶען אוּנ פוּן דִי אוֹיעֶרְן. מֶען הָאט אִיהם אַוַדַאי צוּגֶענוּמֶען פוּן דָארְט הַאלְבּ אַ טוֹיטֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי תַּלְיָנִים נִיט גֶעקָאנְט צִיהֶען בַּיי אִיהם וֶוארְטֶער. אוֹיפ׳ן אַנְדֶערְן טָאג אִיז גֶעוֶועהן בֶּעשְׁטִימְט דֶער טוֹיט, אָדֶער בֶּעסֶער גֶעזָאגְט, דִי מִיתָה מְשׁוּנָה, וָואס מֶען הָאט אִיהם בֶּעדַארְפְט אָנְטְהוּן. בַּיי נַאכְט הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען בּוֹיעֶן דֶעם עֶשַׁאפִֿאט אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען כַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען דֶערְפוּן. גַאנְץ פְּרִיה הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מִיט גְרוֹיס מִיה אַרֵיינְגֶעבֶּעטֶען אִין גֶעפֶאנְגְנִישׁ כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זִיךְ הָאטְ׳שׁ גֶעזֶעגְנֶען מִיט ר׳ הֶירְץ לֵוִי. עֶר הָאט נָאךְ נִיט גֶעוואוּסְט אַז זַיין סוֹף אִיז שׁוֹין נָאהֶענְט, נָאר אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען פַאר זִיךְ אַ מִנְיָן יוּדֶען הָאט עֶר שׁוֹין פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס אִיהם עֶרְוַוארְטֶעט אוּנ עֶר הָאט זִיךְ גַאנְץ רוּהִיג אָבְּגֶעזֶעצְט אוֹיפ׳ן בֶּעט אוּנ הָאט מִיט זֵיי גֶעזָאגְט וִדוּי. אַלֶע הָאבֶּען זִיךְ גוּט אוֹיסְגֶעוֵויינְט אוּנ דִי יְלָלָה אִיז גֶעוָוארֶען נָאךְ גְרֶעסֶער, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעהֵייסֶען בְּרֶענְגֶען זַיין זוּהן אַבְרָהָם, אַ קִינְד פוּן פִינְפְצֶעהן יָאהר, אוּנ הָאט אִיהם מוֹסֵר גֶעוֶועהן אוּנ גֶעבֶּעטֶען: עֶס זָאל אִיהם נִיט אָבְּשְׁרֶעקֶען דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער טוֹיט פוּנ׳ם פָאטֶער, אוּנ עֶר זָאל מַאכֶען בְּלַייבֶּען גוּט אוּנ פְרוּם, צוּ גָאטְט אוּנ צוּ לַייט, זָאגֶען קַדִישׁ נָאךְ אִיהם, אוּנ ווִי וַוייט זַיינֶע כּוֹחוֹת וֶועלֶען טְרָאגֶען זָאל עֶר זִיךְ בֶּעמִיהֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה צוּ דֶערְוַוייזֶען, אַז זַיין פָאטֶער אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנְשׁוּלְדִיג, וַוייל עֶר אִיז פֶעסְט אִיבֶּערְצַייגְט, אַז דֶער אֱמֶת וֶועט זִיךְ רֵיין אַרוֹיסְוַוייזֶען אוּנ דֶער שֶׁקֶר וֶועט אוּמְפַאלֶען. אִין דֶער רִיהְרֶענְדֶער מִינוּט, וֶוען

דָער אַלְטֶער פָּאטֶער הָאט צוּגֶעפְּרֶעסְט זַיין קִינְד צוּם קְרַאנְקֶען הַארְץ אוּנ אִיהם גֶעגֶעבֶּען דִי לֶעצְטֶע בְּרָכָה פַאר'ן טוֹיט, הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶעפְּרִיוְוט דִי גַייסְטְלִיכֶע פָארְצוּלֶעגֶען ר' הֶירְץ לֵוִי, עֶר זָאל אַוֶּועקְוַוארְפֶען זַיין אֶמוּנָה אוּנ בֶּעקוּמֶען אַ כַּפָּרַת עָוֹן, נָאר עֶר הָאט זֵיי נָאר נִיט גֶעלָאזְט רֶעדֶען, אוּנ הָאט זֵיי נָאר גֶעבֶּעטֶען זֵיי זָאלֶען אִיבֶּערְגֶעבֶּען זַיין מִשְׁפָּחָה, אַז מֶען זָאל בֶּעצָאהלֶען אַ פְּרוֹי פוּן קָאלְמֶער צְוֶועלְף טְהַאלֶער, וַוייל דֶער חוֹב אִיז גְרָאד נִיט פֶערְשְׁרִיבֶּען בַּיי אִיהם אִין בּוּךְ, אוּנ דֶערְנָאךְ וֶועט מֶען נִיט וִויסֶען צוּ עֶס קוּמְט אִ'הר צוּ גֵיין. פּוּנְקְט דְרַיי אַ זֵייגֶער בַּיי טָאג הָאט מֶען גֶעבְּרַאכְט ר' הֶירְץ לֵוִי צוּם עֶשַׁאפָאט אוֹיפ'ן מַארְק־פְּלַאץ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן בֶּעלֶאגֶערְט פוּן טוֹיזֶענְדֶער קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע זֶענֶען זִיךְ אִימִיסְטֶען צוּנוֹיפְגֶעפָאהרֶען פוּן פֶערְשִׁיעדֶענֶע אֶרְטֶער שֶׁעפֶען תַּעֲנוּג אוּנ צוּ־קוּקֶען וִוי מֶען אִיז זִיךְ נוֹקֵם אִין אַ יוּדֶען. אִין אַ שְׁטִיבֶּעל נִיט וַוייט פוּנ'ם עֶשַׁאפָאט הָאט זִיךְ צוּנוֹיפְגֶעקְלוֹיבֶּען וַוייטֶער אַ מִנְיָן יוּדֶען אוּנ צוּזַאמֶען מִיט'ן יוּנְגֶען יָתוֹם הָאבֶּען זֵיי גֶעזָאגְט תְּהִלִּים אוּנ גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל שְׁטַארְקֶען דֶעם קָדוֹשׁ אִין דֶער לֶעצְטֶער רֶגַע אוּנ אָהן יְסוּרִים אִיהם גִיכֶער צוּנֶעהמֶען אִין אַ בֶּעסֶערֶער וֶועלְט. ר' הֶירְץ לֵוִי אִיז טַאקִי בֶּעהֶערְצְט אוּנ אָהן מוֹרָא אַרוֹיפְגֶעגַאנְגֶען אוֹיפ'ן עֶשַׁאפָאט, חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהן שְׁטַארְק פֶערְמוּטְשֶׁעט פוּן דִי עִנּוּיִם קָשִׁים וָואס מֶען הָאט אִיהם פְרִיהֶר מִיט אַ טָאג אָנְגֶעטְהוּן. דֶער תַּלְיָן הָאט אִיהם בַּאלְד אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען אַלֶּע בֵּיינֶער אוּנ הָאט אִיהם אַרוּמְגֶעבּוּנְדֶען אַרוּם אַ רָאד, אוּנ כְּדֵי דָאס אַכְזָרִיוּת זָאל זַיין נָאךְ גְרֶעסֶער, הָאט עֶר דִי רָאד קְלֵיינֶער גֶעמַאכְט אוּנ צוּ לִיעב דֶעם הָאט דֶער קָאפ גֶעמוּזְט אַרָאבְּהֶאנְגֶען. בַּיי אַזַא טוֹיט אִיז דֶער דִין גֶעוֶועהן, אַז דֶער בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶער הָאט בֶּעדַארְפְט בְּלַייבֶּען אוֹיפ'ן רָאד אַכְטְצֶעהן שָׁעָה כְּסֵדֶר, אוּנ אַז עֶר הָאט עֶס אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען הָאט אִיהם שׁוֹין דֶער תַּלְיָן גֶעמוּזְט דֶערְהַרְגֶ'נֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי אַלֶּע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטוּפְט אוֹיפ'ן מַארְק־פְּלַאץ אוּנ גֶעוָואלְט שְׁטֶעהֶען נֶאהֶנְטֶער צוּם רָאד גֶעמוּזְט הָאבֶּען שְׁטֵיינֶערְנֶע הֶערְצֶער, וֶוען זֵיי הָאבֶּען גֶעקָאנְט אוֹיסְהֶערֶען אוּנ אוֹיסְהַאלְטֶען דָאס גֶעשְׁרֵיי פוּן אַ מֶענְשֶׁען, וָואס מֶען הָאט אִיהם נָאר נִיט דֶערְקוֹילֶעט אוּנ וָואס הָאט גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל אִיהם גִיכֶער מַאכֶען אַ טוֹיט... נַיין אַ זֵייגֶער בַּיי נַאכְט הָאט ר' הֶירְץ לֵוִי גֶעשְׁרִיגֶען, מֶען זָאל אִיהם דֶערְקְוִויקֶען מִיט אַ טְרוּנְק וַואסֶער, נָאר דֶער תַּלְיָן הָאט אִיהם צוּגֶעטְרָאגֶען וַויין, וַוייל עֶר הָאט גֶעווּאוּסְט אַז עֶר וֶועט נִיט טְרִינְקֶען קֵיין יֵין נֶסֶךְ. עֶרְשְׁט אִין דֶער פְּרִיה צֶעהן אַ זֵייגֶער, הָאט אִיהם דֶער תַּלְיָן גֶעגֶעבֶּען דֶעם לֶעצְטֶען קְלַאפּ אוּנ עֶר הָאט אוֹיסְגֶעהוֹיכְט זַיין כָּשֵׁר'ע נְשָׁמָה. דִי רָאד מִיט'ן טוֹיטֶען קָארְפֶּער הָאט מֶען אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען

אויף אַ הויכער תְּלִיָה, כְּדֵי עס זאָל בְּלייבּען פאַר אַ זֵכֶר אויף דור דורות, אונ
דעם עֶשַׂאפּאט האָט מען גֶעלאָזְט שְׁטעהען, ווייל מען האָט זיך גֶערעכְנֶט אַז
ניט הַיינְט-מאָרְגֶען וועט מען דאַרְפֶען טוידְטען די איבְּרִיגֶע. מען קאָן זיך פאָרְ-
שְׁטֶעלֶען די אֵימָה וואָס איז גֶעפאַלֶען אויף אַלְלֶע עֶלְזַאסֶער יודען; די דְרַיי
בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע, וואָס האָבֶען זיך נאָך גֶעמוּטְשֶׁעט אין תְּפִיסָה האָבֶען זיך גֶעוויס
גֶערעכֶענְט פאַר פֶערְלאָרֶען. נאָר זיי האָבֶען גֶעצִיטֶערְט מען זאָל ניט אויסְגִיסֶען
דעם כַּעַס אויף אַלְלֶע יוּדען. אין אַזאַ לאַגֶע האָבֶען זיי זיך גֶעהאַפְּט צוּ די
אַלְטֶע מִיטֶעל: מען האָט גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוועהן אונ מען איז ניט אַרויסְגֶעקְראָכֶען
פון די שׁוּלֶען, וואו גְרוֹיס אונ קְליין האָבֶען גֶעיָאמֶערְט אונ גֶעקְלאָגְט; מען
האָט גֶעזָאגְט סְלִיחוֹת אונ מען האָט נאָטש גֶעבֶּעטֶען, אַז ער אַללֵיין טַאקִי
זאָל זיך דאָ אַריינְמִישֶׁען אונ שִׁיקֶען זיין יְשׁוּעָה. זייער גֶעוויין האָט טַאקִי דֶערְ-
גְרייכְט צוּ די שַׁעֲרֵי רַחֲמִים אונ נאָר ניך האָט זיך גֶעוויזֶען אַ קְליינֶע שַׁיין פון
הִילְף. איינֶער פון די שׁוֹפְטִים, וואָס האָט פֶערְמִשְׁפָּט ר' הֶירְץ לֵוִי אונ וואָס אויף
זיין יֹשֶׁר האָבֶען בֶּעדַארְפְט איבֶּערְקוּמֶען די איבְּרִיגֶע בֶּעשׁוּלְדִיגְטֶע, האָט גֶע-
מוּזְט אַוועקְפאָהרען פון קאָלְמַאר אונ דער אַנְדערֶער מִשְׁפָּט איז אָבְּגֶעלֶעגְט
גֶעוואָרֶען אויף עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים. אין דעם האָבֶען די יודען שוין דערְזֶעהֶען
אַ אֶצְבַּע אֱלֹהִים, אונ מען האָט זיך באַלְד דֶערְמָאנְט אין ר' הֶירְץ לֵוִי'ס צַוָאָה,
ווי ער האָט גֶעבֶּעטֶען פאַר'ן טוֹיט מען זאָל ניט לאָזֶען זיין נאָהמֶען בְּלייבֶּען
פֶארְפְלֶעקְט אויף עֶבִּי'ג אונ מען זאָל איהם אָבְּוואַשֶׁען פון דעם חֵטְא, וואָס
מען האָט אויף איהם אוּמְזִיסְט אַרויפְגֶעלֶעגְט. ווי שְׁוֶוער עס האָט זיך לְכַתְּחִלָּה
אויסְגֶעוויזֶען מען זאָל עֶפִּיס פּוֹעֶל'ן, ווייל עס איז זיך פָּשׁוּט ניט גֶעוועהן
וואָהין צוּ קְלאָגֶען אויפ'ן הֶעכֶערְן גֶעריכְט פון קאָלְמַאר, האָבֶען די יודען פאַרְט
זיך עֶנְטְשְׁלאָסֶען אַוועקְצוּשִׁיקֶען עֶטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען קיין פַּארִיז, אונ פיער פאָרְ-
שְׁטֶעהֶער פון די יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אין נאַנְסִי אונ שְׁטְרַאסְבּוּרְג זֶענֶען אַהִין
אַרויסְגֶעפאָהרֶען. גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען איז עס זיי אַוַדַאי ניט; עס האָט גֶענוּג גֶע-
דוֹיֶערְט בִּיז זיי האָבֶען גֶעפוּנֶען אַ וועג גְלייך צוּם קעֶניג. מען האָט אַרויסְ-
גֶעפאָדֶערְט אַללֶע פַּאפִּירֶען פון קאָלְמַאר, אונ מען האָט דעם גַאנְצֶען פְּראָצֶעס
איבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דעם פאַרְלַאמֶענְט פון מֶעץ. דעם עֶרְשְׁטֶען סִימָן האָבֶען די
עֶלְזַאסֶער יוּדען גֶעהאַט אַז די סַכָּנָה איז שוין ניט אַזוֹי גְרוֹיס, ווען מען האָט
פְּלוּצְלוּנְג אין אַ פְּרִיָה מאָרְגֶען צוּגֶענוּמֶען דעם עֶשַׂאפּאט, וואָס איז נאָך אַלְץ
גֶעשְׁטַאנֶען בִּיז אַהֶער אין מִיטֶען שְׁטָאדְט אונ גֶעוואַרְט אויף יוּדִישֶׁע קָרְבָּנוֹת.
אין מֵעין האָט מען די זאַך בֶּעטְרַאכְט מִיט יִשּׁוּב הַדַּעַת, מען האָט אַראָבְּגֶעשִׁיקְט

א גאנצע קאמיסיע מען זאל אויפ'ן ארט אויספרעגען אללע עדות, אונ עס האט זיך מן הסתם אקוראט ארויסגעוויזען אז קיין איינציגער פון די יודען איז ניט שולדיג אין דער גנבה. ניין חדשים זענען אוועקגעגאנגען ביז מען האט אין כעץ ארויסגעגעבען א משפט, אז די דריי יודען, וואס מען האט נאך געהאלטען אין געפאנגניש, זאלען באלד בעפרייהט ווערען, אז דער טויט פונ'ם אומשולדיגען ר' הירץ לוי מוז בעטראכט ווערען ווי א רציחה, אז זיין טויטען קערפער דארף מען אבגעבען זיין משפחה, כדי מען זאל איהם ברענגען צו קבר ישראל, אונ אז זיינע קינדער האבען דאס רעכט צו מאנען היזק ביי די שופטים וואס האבען איהם אומזיסט פערמשפט צום טויט. פונקט אים שמחת תורה איז אנגעקומען די טהייערע בשורה פון דעם נייעם משפט, אונ דער טאג איז פאר די יודען געווען א דאפעלטער יום טוב. אסרו חג האט מען באלד אראבגענומען די ראד פון דער תליה, אונ מען האט דעם גוף פון ר' הירץ לוי מקבר געוועהן מיט גרויס כבוד. די מלוכה פון איהר זייט האט די שופטים פון קאלמאר אבגעזאגט פון זייערע שטעלען, אונ דעמאלט איז געווארען שטיל, ווייל דאס פאלק האט אקוק געטהון אז מען שפיעלט זיך ניט מיט זיי, אונ זיי האבען פערשטאנען, אז ווי באלד זיי וועלען נאך מאכען אזעלכע בלבולים וועט עס זיי טהייער קאסטען.

די בלבולים האבען טאקי אויפגעהערט, נאר די שנאה צו די יודען האט זיך נאך א צייט שטארק געהאלטען אין פראנקרייך, ווייל זיי האבען אייגענטליך דארט ניט געטארט וואהנען אונ, אויסער עלזאס אונ לאטרינגען, זענען זיי אין עטליכע פראנצאזישע שטאדט געזעסען ווי איינגעבעטענע אונ האבען זיך בעדארפט שרעקען פאר'ן מינדסטען ווינטעלע. עס איז קיין וואונדער ניט וואס דער בעריהמטער פראנצאזישער שרייבער פראנסוא מאריע דע-וואלטער, וואס ווי גרויס זיין חכמה איז געוועהן אזוי נידריג אונ פערדארבען זענען געוועהן זיינע מדות, האט זיין גאנצע גאל אויסגעגאסען אויף די יודען, ווייל ער איז געגאנגען מיט דעם כלל, אז א געשלאגענעם מאג מען צום איבריגען דערשלאגען. וואלטער'ן איז שטאנדיג בעשערט געוועהן האבען צו טהון מיט יודען: נאך אז ער האט געוואהנט אין לאנדאן האט איהם א יודישע קאנטאר דע-מעדינא אנגעזעצט א סך געלד; דערנאך, אז ער האט זיך אויפגעהאלטען אין בערלין אונ פאדסדאם, אונ איז געווארען א בן בית ביים קעניג פרידריך דעם צווייטען, האט ער עפיס געפיהרט ניט קיין ריינע געשעפטען מיט א יובעליר הירש אונ א קאפיטאליסט אפרים פייטעל,

ער האט זיי געוואלט אבנארען, אונ האט זיי אונטערגערוקט פאלשע דימאנטען אונ פאלשע חתימות, זיי האבען זיך אבער ניט געלאזט; עס איז געווארען אפראצעס, די זאך איז אנגעקומען צום קאניג, אונ וואלטער האט געהאט בזיונות. אט די דאזיגע מפלה האט ער ניט געקאנט מוחל זיין די יודען, אונ האט שפעטער זיין גאנץ ביטער הארץ אויסגעלאזט צום גאנצען יודישען פאלק. דערצו האט וואלטער זעהר העניג געהאלטען פון רעליגיאן איבערהויפט אונ אזוי ווי מיטן קריסטענטהום האט ער מורא געהאט צו זאטשעפען האט ער זיך נוהג געוועהן ווי די באזע שוויגער, וואס זאגט דער טאכטער אונ מיינט די שנור. וואס ער האט געהאט אין דער לונג אויף אללע אמונות איז בייאיהם ארויס אויף דער צונג נאר געגען יודען אונ יודישקייט אליין, אונ ער האט געשריגען אז אללע אומגליקען געהמען זיך נאר פון זיי.

פאר וואס וואלטער קלינגט אזוי אויף אללע גלאקער, אונ האלט יודען אין סויל מעהר ווי אנדערע – איז דווקא קיין סוד ניט געוועהן, די וועלט האט איהם גענוג געקענט, אונ מען האט געוואוסט אז ער נעהמט זיך ניט אן קיינעמס קריוודע, נאר ער וויל זיך פשוט אברעכנען מיט איינענע שונאים, אונ צו ליעב זיין נקמה מאכט ביי איהם נאר ניט אויס וואס ער פאלט אן אויף א גאנץ פאלק. עס האט זיך אבער קיינעם ניט געגלוסט ארויסצושפרינגען געגען איהם, ווייל זיין פעדער איז געוועהן צו שארף, אונ ער האט געקאנט זיינע געגנער פערשיטען מיט פייער. פון דעסטוועגען האט זיך אבגעזוכט אין באררדא א געבילדעטער יוד ר' יצחק פינטא, וואס איז ארויסגעקומען פון מאראנען; איהם האט א שטארקען פרען געטהון וואלטער'ס שקרים האבען איהם אונטערגעצונדען, אונ ער האט ניט געקאנט איינרוהען ביז ער האט איהם ניט געענטפערט אונ דערוויזען אז ער איז נאר א אומזיסטער שונא. זיין תשובה וואלט געוועהן אנגעמאכט נאר א שטארקען רושם, נאר צום אומגליק, איז ר' יצחק פינטא געוועהן פון די שפאנישע יודען, אונ די ספרדים האבען שטאנדיג אראבגעקוקט מיט גאוה אויף די אשכנזים, גלייך ווי זיי וואלטען ניט געטראגען דאס איינענע פאקעל צרות ווי זייערע איבריגע ברידער. די ספרדים האבען זיך געהאלטען פאר גרויסע מיוחסים אונ האבען אפט זיך בעריהמט, אז זיי קומען ארויס גלייך פונ'ם שבט יהודה, דערביי איז זייער צאהל געוועהן ניט גרויס, זיי האבען זיך אומעדום געקאנט אריינגנארען אונ אפילו אין פראנקרייך, וואו עס האט ניט געטארט זיין קיין זכר פון א יודען, האבען זייערע געצאהלטע נבירים געשפיעלט א גרויסע ראללע, אונ דאס בעריהמטע

הַאנְדֶעלְס־הוֹיז גְרַאדִיס הָאט בֶּעלֶעבְּט דֶעם מִסְחָר אוּנ פְלֶעגְט מִיט אֵיינֶגֶע שִׁיפֶען אַרֵיינְבְּרֶענְגֶען סְחוֹרָה פוּן גַאנְץ וַוייט. אַז עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען לָאזֶען קֵיין בָּארְדָא דַייטְשֶׁע אוּנ פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, הָאבֶּען דִי סְפַרְדִים מוֹרָא גֶעהַאט פַאר זִיךְ, מֶען זָאל זִיךְ נִיט אַרוּמְקוּקֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דִי גֶאסְט זָאל מֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט הֵייסֶען אַרוֹיס, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זֵיי אַללֶע גֶעאַרְבַּייט בַּיי דֶער מְלוּכָה, מֶען זָאל אַרוֹיסְגֶעבֶּען אַבֶּעזוּנְדֶער גֶעזֶעץ גֶעגֶען דִי אַשְׁכְּנַזִים, אוּנ מֶען זָאל זֵיי הֵייסֶען אִין דְרַיי טֶאג אַרוֹיס פָאהְרֶען פוּנ׳ם לַאנְד. מֵילָא בַּיי דֶער מְלוּכָה אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען דָאס צוּ פוֹעֶל׳ן, חָאטְשׁ עֶס אִיז זֵיי אָנְגֶעקוּמֶען מִיט גְרוֹיס מִיה, אוּנ זֵייעֶר שְׁתַּדְלָן אִין פַּארִיז רָאדְרִיג פֶּערֵיירָא, וָואס אִיז צוּזַאמֶען מִיט זַיין מוּטְטֶער אַנְטְלָאפֶען פוּן דֶער שְׁפַּאנִישֶׁער אִינְקְוִויזִיצְיָאן אוּנ הָאט זִיךְ בֶּערִיהמְט גֶעמַאכְט מִיט אֵיין עֶרְפִינְדוּנְג פוּן צֵייכֶענְס וָואס טוֹיבּ־שְׁטוּמֶע זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען אֵיינֶע דִי אַנְדֶערֶע, הָאט גֶעטוּוְט בֶּענוּצֶען זְכוּת אָבוֹת בִּיז מֶען הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט טְרַייבֶּען דִי אַשְׁכְּנַזִים. דִי קְרִיסְטֶען הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דָא טְהוּט זִיךְ; גֶעוואוּסְט הָאבֶּען זֵיי גַאנְץ גוּט, אַז יוּדֶען אִיז פֶערְוֶועהְרְט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ אוּנ אַז לוֹיט דֶעם גֶעזֶעץ דַארְפֶען דִי סְפַרְדִים אוֹיךְ זִיךְ דָארְט נִיט גֶעפִינֶען; הָאבֶּען זֵיי פָּשׁוּט נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען פוּן וַואנֶען עֶס הָאט זִיךְ פְלוּצְלוּנְג גֶענוּמֶען, אַז אַטְהֵייל זֶענֶען כָּשֵׁר, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע זֶענֶען טְרֵף׳ דִי סְפַרְדִים הָאבֶּען גֶעפִיהלְט, אַז מֶען מוּז דִי קְרִיסְטֶען אֶנְטְפֶערְן אַ תֵּירוּץ אוֹיף דֶער שַׁאֲלָה, הָאט זִיךְ ר׳ יִצְחָק פִּינְטָא בֶּענוּצְט מִיט דֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה מִיט וָואלְטֶער׳ן אוּנ הָאט אִין דִי תְּשׁוּבָה אַרֵיינְגֶעלָאזְט אַ שְׁטַארְקֶען נִיפְּט גֶעגֶען דִי אַשְׁכְּנַזִים, עֶר הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז זֵיי זֶענֶען טַאקִי שֶׁאדְלִיכֶע מֶענְשֶׁען, אַז זֵיי ווִילֶען זִיךְ נִיט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט קֵיין אַרְבַּייט אוּנ אַז זֵיי זֶענֶען כִּמְעַט אַללֶע בֶּעטְלֶערְס אוּנ שְׁנָארֶערְס, חָאטְשׁ עֶר הָאט נִיט פֶערְלֵייגֶענְט, אַז שׁוּלְדִיג אִין דֶעם זֶענֶען זֵיי אוֹיךְ נִיט אוּנ, אַז נָאר דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת אוּנ צָרוֹת הָאבֶּען זֵיי גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ. זַיין תְּשׁוּבָה הָאט אַזוֹי אוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז עֶר אִיז מוֹדֶה אוֹיף אַ סַךְ חֶסְרוֹנוֹת, ווֶעלְכֶע וָואלְטֶער ווַייזְט אָן, נָאר דֶערְבַּיי הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהָארֶען, אַז אַזֶעלְכֶע חֶסְרוֹנוֹת גֶעפִינְט מֶען נָאר בַּיי דִי דַייטְשֶׁע אוּנ פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען, אוּנ דֶערְפַאר פֶערְדְרִיסְט אִיהם וָואס וָואלְטֶער הָאט דִי סְפַרְדִים אוֹיךְ אַרוּנְטֶערְגֶענוּמֶען אוּנְטֶער אֵיין טַלִית. פַאר וָואלְטֶער׳ן אִיז אַזַא תְּשׁוּבָה גֶעוֶועהן ווִי גֶעוואוּנְשֶׁען; עֶר הָאט בַּאלְד צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן זִפִּינְטָאן אוּנ הָאט אִיהם גֶעאֶנְטְפֶערְט, אַז עֶר הָאט טַאקִי אַ טָעוּת גֶעהַאט וָואס עֶר הָאט דִי סְפַרְדִים נִיט

אַרויסגֶעגוּמֶען פוּנ׳ם כְּלַל, אוּנ דֶערְפַאר אִיז עֶר נָאךְ מִיט מֶעהר שִׂנְאָה אָנְגֶע-פַאלֶען אויף דִי אִיבְּרִיגֶע יוּדֶען. דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען אָבֶּער אויךְ נִיט גֶעשְׁוִויגֶען אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַקְרִיגֶע גֶעגֶען אֵיין שׂוֹנְא פוּן צְווֵיי צְדָדִים, וָואס הָאטְ׳ש זֵיי שְׁלָאגֶען זִיךְ צְווִישֶׁען זִיךְ פִיהלֶען זֵיי פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען, אַז זֵיי מוּזֶען זִיךְ וֶועהרֶען צוּזַאמֶען אוּנ אַז דִי פֵיילֶען פוּנ׳ם פֵיינְד פַאלֶען אויף זֵייעֶרֶע אַללֶע קֶעפּ גְלַייךְ. דִי צֵייטוּנְגֶען הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען דַוְקָא פַאר יוּדֶען, נָאר דֶער רַעַשׁ, וָואס מֶען הָאט אָנְגֶעמַאכְט, הָאט גֶעעֶפֶענְט דִי אוֹיגֶען פוּן דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דֶערְוַוייל בֶּעטְרַאכְט, אַז פַאר זֵיי וָואלְט גְלַייכֶער גֶעוֶועהן, אַז אִין לַאנְד זָאלֶען זִיךְ נִיט גֶעפִינֶען נִיט קֵיין סְפָרַדִים אוּנ נִיט קֵיין אַשְׁכְּנַזִים אוּנ, אַז דֶער נַאנְצֶער מִסְחָר זָאל בֶּעסֶער אֵיינְשְׁטֶעהֶען בַּיי זֵיי אִין דִי הֶאנְד. אַוַדַאי הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְוַוייזֶען, אַז מֶען דַארְף דִי סְפָרַדִים אויךְ אַרוֹיסְטְרַייבֶּען, וַוייל וֶוען מֶען הָאט זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט קֵיין בָּארְדָא הָאט מֶען זֵיי גֶערֶעכֶענְט פַאר נַיי-קְרִיסְטֶען, אוּנ אַצוּנְד, אַז עֶס לָאזְט זִיךְ אוֹיס, אַז זֵיי זֶענֶען נָאר יוּדֶען דַארְף מֶען זֵיי טְהוּן זֵייעֶר רֶעכְט אוּנ אַרוֹיסְוַוארְפֶען גְלַייךְ מִיט אַנְ-דֶערֶע. דֶעמָאלְט הָאט רָאדְרִיג פֶּערֵיירָא גֶעמוּזְט אָנְשְׁרַייבֶּען אַ נַאנְץ בּוּךְ אוּנ אוֹיסְוַוייזֶען וִוי הָאלַלאנְד אוּנ עֶנְגְלַאנְד זֶענֶען גְלִיקְלִיךְ גֶעוָוארֶען דוּרְךְ דִי יוּדֶען, אוּנ וָואס פַאר אַ צָרָה פְרַאנְקְרַייךְ קָאן זִיךְ אָנַארְבֵּייטֶען וֶוען זִי וֶועט פֶערְלִירֶען אַזֶעלְכֶע פֶעהִיגֶע סוֹחֲרִים וִוי דִי סְפָרַדִים, אוּנ עֶס הָאט גֶענוּג אָבְּ-גֶעקָאסְט גֶעלְד אוּנ בְּלוּט בִּיז מֶען הָאט דִי זַאךְ פֶערְרִיבֶּען, אוּנ דִי יוּדֶען זֶענֶען וַוייטֶער גֶעבְּלִיבֶּען אִין פְרַאנְקְרַייךְ.

אִין דֶער אֵיינֶעגֶער צַייט הָאט זִיךְ אוֹיךְ אִין עֶנְגְלַאנְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קָאבֶּענִי׳ש מִיט דִי יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט גֶעוָואלְט פֶערְבֶּעסֶערְן זֵייעֶר צוּשְׁטַאנְד, אוּנ מַאכֶען אַז זֵיי זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען רֶעכְנֶען פַאר אֶמֶת׳ע קִינְדֶער פוּנ׳ם לַאנְד. שׁוֹין נַאנְצֶע הוּנדֶערְט יָאהר זֶענֶען אֵיינְגֶעטְלִיךְ אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען זַייט דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ אַ מָאל בֶּעזֶעצְט אִין עֶנְגְלַאנְד, אוּנ הָאבֶּען אִין דִי גְרוֹיסֶע הַאנְדֶעלְס-שְׁטֶעדְט, בֶּעזָאנְדֶערְס אִין לָאנְדָאן, גֶעהַאט אָרֶענְטְלִיכֶע קְהִלּוֹת; דָאס גֶעזֶעץ הָאט אָבֶּער אוֹיף זֵיי גֶעקוּקְט וִוי אוֹיף פְרֶעמְדֶע, זֵיי הָאבֶּען נָאךְ אַלְץ גֶעהֵייסֶען נָאךְ דִי לֶאנְדֶער, פוּן וַואנֶען זֵייעֶרֶע עֶלְטֶערְן זֶענֶען אַרָאבְּגֶעקוּמֶען, מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען, שְׁפַּאנֶער, פָּארְטוּגֶעזֶען, הָאלְלֶאנְדֶער אָדֶער דַייטְשֶׁען אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט צָאהלֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער מַס גְלַייךְ מִיט דִי דָאזִיגֶע מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶע גֶעפִינֶען זִיךְ אִין עֶנְגְלַאנְד נָאר לְפִי שָׁעָה, אוּנ גְלַייךְ וִוי זֵיי זֶענֶען דָארְט נִיט גֶעבּוֹירֶען גֶעוָוארֶען. נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע גְבִירִים אִיז גֶערָאטְהֶען וָואס דִי מְלוּכָה הָאט

זיי געגעבען די רעכטע פון אללע היימישע איינוואהנער. דערפאר איז זעהר שלעכט געוועהן דער צושטאנד פון די איבריגע וואס האבען אזעלכע רעכטע ניט געהאט אונ וואס די מלוכה האט גאר ניט געוואלט וויסען פון זייער אמונה. ניט איין מאל פלעגט מען זיי בעשטראפען פאר דעם וואס זיי קומען ניט אין קירכע, ווייל מען האט זיי נאך געהאלטען פאר האלבע קריסטען. נאך ערגער איז געוועהן די עטליכע יודען, וואס זיינען אהין געקומען פון דייטשלאנד אונ פולין: זיי האבען געהייסען אשכנזים, אונ אפילו די ספרדים, וועלכע האבען זיך אויך גערעכענט פאר איינגעבעטענע, פלעגען אויף זיי קוקען קרום אונ זיי האבען געהאט צרות פון צוויי זייטען, אי פון איינענע, אי פון פרעמדע. ביסלעכווייז האט זיי אפילו די מלוכה אנגעהויבען פריינדליכער בעהאנדלען, זי האט זיי שוין בעטראכט ווי יודען, אונ די ריכטער האבען אזוי פיעל כבוד געלעגט אויף זייער אמונה אז זיי פלעגען קיין יודישע עדות ניט ארויסרופען אים שבת. דערווייל האט זיך די מאכט פון ענגלאנד פערשפרייט אויף פער-שיעדענע ערטער, וואו עס האבען זיך געפונען יודען פון פריהער. די דאזיגע יודען זיינען, מן הסתם, געבליבען ביי זייערע רעכטע, אונ דאס האט איינגע-געבען א חשק אויך די ענגלישע יודען זיי זאלען בעטען די מלוכה מען זאל זיי אויך שענקען די אייגענע רעכטע אונ זיי זאלען ניט שטעהען נידריגער פון זייערע ברידער אין אנדערע ערטער, וואס געפינען זיך אויך אונטער ענגלאנד'ס שוץ. זיי האבען געהאט גוטע פריינד, וואס האבען זיי צוגעהאלפען, דער מיניסטער פעלהאם איז אויך געוועהן א אוהב ישראל אונ האט פארגעשטעלט דער מלוכה, אז די יודען זיינען זעהר פעהיגע אונ נוצליכע מענשען. אונ חאטש די שונאים האבען אנגעמאכט א געוואלד אז די יודען וועלען אויסזייגען דאס גאנצע עשירות פון דער מדינה אונ די קריסטען וועלען ווערען ביי זיי קנעכט, האט דער קעניג געארג דער צווייטע אונטערגעשריבען, אים יאהר 1753, א געזעץ וועגען יודען אונ האט זיי געשטעלט גלייך מיט אללע. דאס געזעץ האט אבער מעהר ניט געדויערט ווי א יאהר, ווייל צווישען דאס פאלק איז געווארען א זא שרעקליכער רעש, אז די מלוכה האט פשוט מורא געהאט עס זאל דער-פון ניט ארויס א מרידה. עס האט זיך ארויסגעוויזען א זא שרעקליכע שנאה געגען די יודען, וואס מען האט זיך גאר ניט געקאנט ריכטען דארויף. ווער עס האט געוואלט רעדען עפיס א גוט ווארט פאר זיי איז מיט'ן לעבען ניט זיכער געוועהן, אללע צייטונגען זיינען פול געווארען מיט שרעקליכע מעשות

וָוענֶען יוּדֶען אוּנ אֵיין לִיגֶען אִיז גֶעוֶועהן גְרֶאסֶער פוּנ'ם אַנְדֶערְן ; אִין בְּרִיסְטָאל הָאט מֶען פֶערְבְּרֶענְט אֶפֶּענְטְלִיךְ דָאס בִּילְד פוּנ'ם גֵייסְטְלִיכֶען טוּרְקֶער, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר זֵיי אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט מַסְכִּים זַיין צוּ דֶער דֵעָה פוּן דִי דָאזִיגֶע פְרוּמֶע קְרִיסְטֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען גֶעדְרוּנְגֶען אַז מֶען טָאר גָאר דִי יוּדֶען קַיין רֶעכְטֶע נִיט גֶעבֶּען דָערְפַאר וָואס, וֶועדְלִינג אִין דֶער תּוֹרָה שְׁטֶעהט, מוּזֶען זֵיי בְּלַייבֶּען צוּזֶאעט אוּנ צוּשְׁפְּרֵייט צְוִוישֶׁען דִי פֶאלְקֶער בִּיז גָאטט וֶועט זֵיי נִיט צוּנוֹיפְזַאמְלֶען אוֹיף זַייעֶר אֵייגֶענֶער עֶרְד. אַוַדַאי אִיז דִי מְלוּכָה גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן מְבַטֵל צוּ זַיין דָאס גֶעזֶעץ, נָאר דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי נוּט אוֹיפְגֶעפִיהְרְט אוּנ בֶּעוִויזֶען זַייעֶר נוּצְלִיכְקַייט, אַז אֲפִילוּ זַייעֶרֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט שְׁוַוייגֶען, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויז הָאט זֵיי דָאס לֶעבֶּען אַלֵיין גֶענֶעבֶּען אַלֶע רֶעכְטֶע, הָאטְשׁ אוֹיף פַּאפִּיר הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נָאךְ אַ הִיבְּשֶׁע צַייט אַלְץ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע.

נָאר וֶוען אִין גַאנְץ אֵייְרָאפַּא הָאט זִיךְ עֶפִּיס גֶעטְהוּן אוּנ גֶערוּדֶעוֶועט מִיט דִי יוּדֶען, אִיז זַייעֶר אִינְוֶוענִיג לֶעבֶּען אִין פּוֹלִין אוּנ דַייטְשְׁלַאנְד — דַוְקָא אִין דִי לֶאנְדֶער וואוּ זַייעֶר צָאהל אִיז גֶעוֶועהן גְרֶאסֶער וִוי אוּמֶעדוּם — גֶעבְּלִיבֶּען אַזוֹי וִוי פֶערְפְרוֹירֶען, בֶּעדֶעקְט מִיט אַ שְׁרֶעקְלִיךְ פִינְסְטֶערְנִישׁ אוּנ פֶערְקָאוֶועט בִּמְעַט בִּיז צוּם גְרוּנְד מִיט אַייז, כְּדֵי דָאס וַואסֶער זָאל זֵיי אִין עֶרְגִיץ נִיט פֶערְטְרָאגֶען אוּנ דִי חֲוַאלֶעס זָאלֶען נִיט הָאבֶּען קֵיין שׁוּם שַׁייכוּת צוּם גְרוֹיסֶען בְּרֵייטֶען לֶעבֶּענְס-יַם, וואוּהִין עֶס גִיסֶען זִיךְ אַרַיין אַזוֹי פִיעל טַייכֶען... דָאס אָרֶעמֶע פָאלְק, וָואס הָאט נֶעבִּיךְ גֶעהָארֶעוֶועט מִיט'ן בִּיטֶערְן שְׁוַוייס אוֹיפ'ן שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, הָאט גֶעדַאנְקְט גָאטט אַז עֶס הָאט אִיבֶּערְגֶעשְׁטוּפְּט דִי זִינְדִיגֶע וֶועלְט אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּגֶעבֶּען מִיט הוֹיכֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען נָאר אִין זִין גֶעהַאט צוּ בֶּעפֶעסְטִיגֶען דֶעם שֻׁלְחָן עָרוּךְ מִיט נַייעֶ חוּמְרוֹת, אוּנ דֶער מַעֲמָד פוּן זַייעֶרֶע אוּמְגְלִיקְלִיכֶע בְּלִינְדֶע בְּרִידֶער אִיז זֵיי גָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען. דָאס אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ, וָואס וֶוערְד שְׁטַארְקֶער דַוְקָא עֶהְדֶער עֶס הֵייבְּט אָן טָאג צוּ וֶוערְן ; בַּאלְד הָאט זִיךְ גֶעוִויזֶען אַ שְׁוַואכֶע שַׁיין אוּנ בִּיסְלֶעכְוַויז הָאט אַלֶע מָאל אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר לִיכְטִיגֶער וֶוערֶען. צְוֵויי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען, אֵיינֶער אִין פוֹלִין אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער אִין דַייטְשְׁלַאנְד. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן, ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אוּנ ר' משֶׁה מֶענְדֶעלְסָאהן. אֵיינֶער הָאט אוֹיפְגֶעריסֶען דָאס פֶענְסְטֶער פוּנ'ם אַיינְגֶעהוֹיקֶערְטֶען יוּדִישֶׁען שְׁטִיבֶּעל, עֶס זָאל אַ בִּיסֶעל אַרוֹיס דִי אוּנְרֵיינֶע פֶערְדוּמְפֶּענֶע לוּפְט, אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער הָאט אוֹיסְגֶעדְרֶעהט דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן צוּ

דער מִזְרָח־זַייט אונ הָאט דִי פֶערְשְׁלָאפֶענֶע אָנְגֶעוִויזֶען דֶעם גְלַאנְץ פוּנ'ם מָארְגֶענְשְׁטֶערְן; אֵיינֶער הָאט זִיךְ נִיט אַזוֹי פִיעל מִתְבַּוֵן גֶעוֶועהן, דֶער אַנְדֶערֶער הָאט צוּ פִיעל גֶעמֵיינְט, נָאר בֵּיידֶע הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע בֶּעוֶועגוּנְג, אונ מִיט רֶעכְט קָאן מֶען זָאגֶען אַז פוּן זֵיי הוֹיבְּט זִיךְ אָן פַאר יוּדֶען אַנַייעֶ צֵייט.

דִי נַייעֶ צֵייט.

עֶרְשְׁטֶעס קַאפִּיטֶעל.

ר' יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אונ זַיין דֶרֶךְ.

(1760—1698 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אַז מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ צוּ דֶער בִּיטֶערֶער לַאגֶע פוּן דִי פּוֹלִישֶׁע יוּדֶען פוּן חְמֶעלְנִיצְקֶעס צֵייט בִּיז אֵיינִיגֶע דוֹרוֹת שְׁפֶּעטֶער, וואוּ זֵייעֶר פְרִידְלִיךְ לֶעבֶּען פוּן אַ מָאל אִיז פֶערְשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען, דִי טַייכֶען פוּן יוּדִישׁ פֶערְנָאסֶען בְּלוּט זֶענֶען נָאךְ נִיט אוֹיסְגֶעטְרִיקֶענְט גֶעוֶועהן, וואוּ פַּרְנָסָה הָאט גֶעפֶעהלְט, אונ אוֹיסֶער שְׁרֶעק אונ דַאֲגוֹת הָאט דֶער יוּד נִישְׁט גֶעהַאט, אִיז גָאר קַיין חִדוּשׁ נִיט, וָואס אַזֶעלְכֶע שְׁווִינְדְלֶער ווִי אַ שַׁבְּתַי צְבִי אונ אַ יַעֲקֹב פְרַאנְק הָאבֶּען זִיךְ גֶעקֶאנְט אוֹיסְגֶעבֶּען פַאר מָשִׁיחַ'ן אונ אַיינְרֶעדֶען דֶעם עוֹלָם, אַז נָאטט הָאט זֵיי גֶעשִׁיקְט אוֹיסְצוּלֵייזֶען זַיין אָרֶעם לֵיידֶענְד פָאלְק פוּן זַיינֶע פַּיין אונ צָרוֹת. דֶער מֶענְשׁ וָואס גְלוֹיבְּט מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אִין בּוֹרֵא עוֹלָם, אִין זַיין יוֹשֶׁר אונ רַחֲמִים אונ וָואס פִיהלְט אִין זַיינֶע אֵיינֶענֶע מַעֲשִׂים אונ מִדוֹת קַיין אוּנְרֶעכְט נִיט, עֶר זָאלל קָאנֶען אָנְנֶעהמֶען פַאר פֶערְדִינְט דִי שְׁטְרָאף וָואס קוּמְט אוֹיף אִיהם, גְלוֹיבְּט, אַז נָאטט שִׁיקְט דִי פַּיין אוֹיף אִיהם נִיט אַלְס שְׁטְרָאף אַלֵיין אָבֶּער אוֹיךְ אַלְס נִסָיוֹן, אִיהם צוּ פְּרוּבֶען ווִי שְׁטַארְק זַיין אֱמוּנָה אונ בִּטָחוֹן אִיז; אונ אַז עֶר שְׁטֶעהט אוֹיס דֶעם נִסָיוֹן אונ טְרֶעט פוּן זַיין נָאטט נִיט אָב, הָאפפְט עֶר, וֶועט נָאטט בַּאלְד זִיךְ מְרַחֵם זַיין אונ וֶועט אִיהם דִי יְשׁוּעָה צוּשִׁיקֶען, עֶר זָאלל אַללֶע זַיינֶע אִיבֶּערְלִיטֶענֶע פַּיין אונ לֵיידֶען דֶערְצֶאהלֶען אִין פְרֵיידֶען. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ אַ גַאנְץ פָאלְק. דִי אִיבֶּערְלִיטֶענֶע צָרוֹת זֶענֶען דֶענְמָאלְט אַזוֹי פִיעל אונ אַזוֹי גְרוֹיס גֶעוֶועהן. אַז דֶער יוּד הָאט

זיי נִיט גֶעקאנְט אָנְנֶעהמֶען אַלְס שְׁטְרָאף פַאר זַייְנֶע זִינְד אַלֵיין. דַאריבֶּער הָאט ער אִין זיי גֶעזֶעהן אויך דֶעם לֶעצְטֶען נִסָיוֹן אוּנ גֶעגְלוֹיבְּט, אַז דָאס זֶענֶען די „חֶבְלֵי מָשִׁיחַ", דָאס שְׁטַארְק פִינְסְטֶערְנִיס וָואס עֶס וֶוערְט עֶהֶער דֶער הֶעלֶער טָאג דַארְף אוֹיפְשַׁיינֶען. די חֶבְלֵי מָשִׁיחַ הָאבֶּען זֵיי שׁוֹין גֶעזֶעהן, וואו אִיז דֶען דער מָשִׁיחַ אַלֵיין? הָאט גֶעווִיס יֶעדֶער בַּיי זִיךְ גֶעפְרֶעגְט. די שַׁאֲלָה צוּ פֶערְ אֶנְטְפֶערְן הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁווִינְדְלֶער, אוּנ עֶס אִיז קֵיין חִדוּשׁ נִיט וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעגְלוֹיבְּט. דֶער עוֹלָם הָאט מִיט אוּנגֶעדוּלְד מָשִׁיחַ'ן דֶערְוַוארְט, מִיט דִי אוֹיגֶען אִיהם גֶעזוּכְט, אִיהם גֶעוָואלְט גֶעפִינֶען, גֶעוָואלְט זוֹכֶה זַיין אִיהם צוּ זֶעהן, אוּנ אַז עֶס הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אַ מֶענְשׁ וָואס הָאט אוֹיסְגֶעשְׁרִיעֶן אַלֵיין, אָדֶער עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט שְׁרַייֶער, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁרִיעֶן: אָט אִיז עֶר! הָאט מֶען גֶעגְלוֹיבְּט אוּנ מֶען הָאט מָשִׁיחַ'ן גֶעזֶעהן. אוּנ וִויפִיעל הָאט דֶער שְׁווִינְדֶעל יוּדֶען אָבְּגֶעקָאסְט! וִויפִיעל צָרוֹת אוּנ פַּיין אִיז מֶען אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען אוּנ וִויפִיעל בְּרִידֶער הָאט מֶען דוּרְךְ דֶעם פֶערְלָארֶען!... נָאר אַ דַאנְק גָאטט, מֶען אִיז דִי קְרֶענְק אוֹיסְגֶעשְׁטַאנֶען, דֶער שְׁווִינְדֶעל אִיז אַרוֹיס אוּנ נִיט די שַׁבְּתַי צְבִינִיקֶעס נִיט דִי פְרַאנְקִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען פוּן טָאג צוּ טָאג וֶוענִיגֶער אוּנ שְׁפֶּעלֶ'ר גֶעוָוארְן, הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעקאנְט קֵיינֶעם פֶערְפִיהרֶען. צוּ אַזַא צַייט, דַאכְט זִיךְ, הָאבֶּען דִי רַבָּנִים, אַלְס פָארְשְׁטֶעהֶער אוּנ לֶעהרֶער פוּן זֵייעֶר אֱמוּנָה אוּנ גֶעפַיינִיגְט פָאלְק, גֶעבְּרוֹיכְט זִיךְ צוּקוּקֶען צוּ דֶעם מָארַאלִישֶׁען לֶעבֶּען פוּן זֵייעֶרֶע נִידְרִיגֶערֶע בְּרִידֶער, אוּנ אַיינְזֶעהן, אַז דֶער מִכְשׁוֹל פוּן פַאלְשֶׁע מְשִׁיחִים וָואס הָאט פוּנ'ם הֲמוֹן אַזוֹי פִיעל פֶערְפִיהרְט, הָאט גֶעקאנְט גֶעשֶׁעהן נָאר־דַאנְק, וֶוען דֶער הֲמוֹן הָאט נִיט גֶעקאנְט זַיין צוּפְרִיעדֶען מִיט דֶער הַנְהָגָה אִין אֱמוּנָה וָואס זֵיי, די רַבָּנִים, הָאבֶּען זִיךְ מִיט אִיהם נוֹהֵג גֶעוֶועהן, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעבְרוֹיכְט אָנְהֵייבֶּען מְקָרֵב צוּ זַיין דֶעם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם, מִיט טְרֶאסְט אוּנ גוּטֶע הָאפְנוּנְג אִיהם כֹּחַ גֶעבֶּען צוּקָאנֶען אַרִיבֶּער טְרָאגֶען די שְׁלֶעכְטֶע צַייטֶען, בִּיז גָאטט וֶועט צוּשִׁיקֶען די אֱמֶת'ע יְשׁוּעָה וָואס מִיר אַלֶע הָאפֶען, אַזוֹי וִוי עֶס הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג גֶעטְהוּן אוּנזֶערֶע חֲכָמִים אוּנ גְרוֹיסֶע לַייט בַּיי יֶעדֶער גְזֵרָה רָעָה, בַּיי יֶעדֶען אוּנְגְלִיק פוּן זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער; אִיז אָבֶער דָא נִיט אַזוֹי גֶעוֶועהן: די רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט זֶענֶען טִיף פֶערְזוּנְקֶען גֶעוֶועהן אִין זֵייעֶר פִּלְפּוּל אִין תַּלְמוּד אוּנ זַיינֶע מְפָרְשִׁים, פוּן קֵיין אַנְדֶער וִויסֶענְשַׁאפְט, אוֹיסֶער תַּלְמוּדִישֶׁע אוּנ קַבָּלָה, נִיט גֶעוואוּסְט אוּנ נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען, בֶּעטְרַאכְט דֶעם גַאנְצֶען תַּכְלִית פוּן יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען נָאר אִין קֶאנֶען זַיין קְלָאר, לְכָל הַפָּחוֹת, גַאנְץ ש״ס, אוּנ הָאבֶּען פֶערְלַאנְגְט, אַז אַלֶע יוּדֶען פוּן אַלֶע קְלַאסֶען זָאלֶען זַיין לוֹמְדִים אַזוֹי וִוי זֵיי אַלֵיין. די רַבָּנִים

הָאבֶּען נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אַ גַאנְץ פָאלְק ָקאן נִיט בֶּעשְׁטֶעהֶען פוּן לוֹמְדִים אוּנ רַבָּנִים אַלֵיין, נִיט דֶערְמָאנְט אַז זֶעלְבְּסְט וֶוען יוּדֶען זֶענֶען אִין זֵייעֶר אֵייגֶען לַאנְד גֶעזֶעסֶען, יֶעדֶער אִין זַיין אֵייגֶענֶעם וַויינְגָארְטֶען, צְוִוישֶׁען אֵייגֶענֶע בְּרִידֶער זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן, אִי לוֹמְדִים אִי עַמֵי הָאָרֶץ, בִּפְרַט וֶוען יוּדֶען זֶענֶען אַזוֹי פֶערְוָואגֶעלְט, אַזוֹי גֶעיָאגְט אוּנ גֶעפְּלָאגְט, וואוּ עֶר אִיז ַקיינְמָאל נִיט נָאר מִיט זַיין פַּרְנָסָה נִיט זִיכֶער, אָבֶּער אוֹיךְ פַאר זַיין אַיינְגֶעבֶּעטֶען בִּיטֶער הֵיים בְּרוֹיךְ עֶר צִיטֶערְן מֶען זָאלל אִיהם נִיט אַרוֹיס טְרַייבֶּען, אוּנ וואוּ זֶעלְבְּסְט זַיין לֶעבֶּען הֶענְגְט אוֹיף אַ הָאר, — ווִי דִי לַאגֶע פוּן דִי פוֹלִישֶׁע יוּדֶען אִיז דַאמָאלְט גֶעוֶועהן, — ווִי ָקאנְן מֶען פֶערְלַאנְגֶען פוּן אַזַא פָאלְק, אַז אַלֶע זָאלֶען לֶערְנֶען תּוֹרָה טָאג אוּנ נַאכְט, אָדֶער פַאר שְׁפָּל הַאלְטֶען דֶעם הֲמוֹן פוּנ׳ם פָאלְק וָואס ֶקאן ֶעס נִיט אַזוֹי זַיין וִוי דִי רַבָּנִים ווִילֶען? זֵיי, דִי לוֹמְדִים אוּנ דִי רַבָּנִים הָאבֶּען ֶעס נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אוּנ הָאבֶּען דַארִיבֶּער אוֹיף דֶעם ַעם הָאָרֶץ גֶעקוּקְט ווִיא אוֹיפְ׳ן גְרֶאסְטֶען שָׁפָל, וָואס אִיז נָאר נִיט כְּדַאי וֶוענֶען אִיהם צוּ רֶעדֶען. זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיבֶּען סְפָרִים פַאר נָאךְ אַזֶעלְכֶע לוֹמְדִים ווִי זֵיי, גֶעזָאגְט דְרָשׁוֹת אוּנ פִּלְפּוּלִים אִין דִי בָּתֵּי מֶדְרָשׁ אוּנ שׁוּלֶען, וָואס זֶענֶען צוּם לֶעבֶּען אוּנ לֶעבֶּענְסְפְרַאגֶען נִיט נוֹגֵעַ, אוּנ עֶס אִיז נָאר זֵייעֶר דַאֲגָה נִיט גֶעוֶועהן, וָואס ֶעס זֶענֶען דָא אַמֶענְגֶע יוּדֶען וָואס פֶערְשְׁטֶעהֶען נִיט אוּנ ֶקאנְן נִיט פֶערְשְׁטֶעהְן נִיט זֵייעֶרֶע סְפָרִים אוּנ נִיט זֵייעֶרֶע דְרָשׁוֹת. נָאר אַ לַמְדָן, נָאר אַ מוּפְלָג אִיז אַלַייט, אֵיין ַעם הָאָרֶץ אִיז גְלַייךְ ווִי נָאר נִישְׁט, נָאר זֵיי דִי לוֹמְדִים זֶענֶען גֶעוָוארֶען דֶער גַאנְצֶער יִחוּס פוּנ׳ם פָאלְק, דִי גַאנְצֶע דֵעָה אִין אַלֶע עִנְיָנִים, דֶער ָקאפּ פוּן דֶער אוּמָה, אָבֶּער וֶועה צוּ דֶעם גוּף וואוּ דֶער ָקאפּ מֵיינְט, אַז אַלֶע אַנְדֶערֶע אֵבָרִים זֶענֶען נָאר אִיבְּרִינ אוּנ ֶער ווִילל אוֹיף זֵיי נִיט קוּקֶען אוּנ פַאר זֵיי נִיט זָארְגֶען, זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ גֶעזוּנְד זַיין, אוּנ זָאללֶען אוֹיךְ הָאבֶּען דָאס וָואס זֵיי פֶעהְלְט...

אַזוֹי הָאבֶּען זֵיי פֶערְוָואהְרְלָאזְט דֶעם הֲמוֹן ַעם, אִין אַלֶע עִנְיָנִים אִיהם נִידְרִינ גֶעשְׁטֶעלְט, צוּ ַקיין זַאךְ אִיהם נִיט צוּגֶעלָאזְט, זֶעלְבְּסְט זִיךְ אָנְטְהוּן אַפַּיינֶערְן בֶּגֶד הָאט ֶער נִיט גֶעטָארְט. אוּמֶעדוּם אִיז ֶער גֶעוֶועהן אַשָׁפָל, אַ נְחוּת דַרְגָא, אוּנ הָאט נִיט נָאר אִין לֶעבֶּען ַקיין הֶאכֶערְס נִיט גֶעקָאנְט דֶערְגְרֵייכֶען אָבֶּער זֶעלְבְּסְט אוֹיף נָאכְ׳ן טוֹידְט הָאט ֶער פִיעל נִיט גֶעקָאנְט הָאפֶען. ֶעס אִיז גֶענוּג אַרַיינְצוּקוּקֶען אִין דִי פִיעל מוּסָר-אוּנ ַקבָּלָה-סְפָרִים וָואס זֶענֶען גֶעשְׁרִיבֶּען בִּיז יֶענֶער צַייט, אוּם אַיינְצוּזֶעהן ווִי שְׁוֶוער זֵייעֶרֶע מְחַבְּרִים הָאבֶּען גֶעמַאכְט פַאר׳ן הֲמוֹן, דֶעם וֶוענ וָואס פִיהְרְט דֶעם מַאֲמִין צוּ עוֹלָם הַבָּא. ווִיפִיעל דִינִים, גְדָרִים אוּנ גְזֵרוֹת הָאבֶּען זֵיי אִין דֶעם וֶוענ אָנְגֶעשְׁטֶעלְט פַאר דֶעם צוּבְרָאכֶענֶעם

גֶעפְּלאַנְטֶען יוֹדֶען, וָואס זַיין קָאפּ אִיז אִיהם פֶּערְשְׁלָאגֶען מִיט שְׁוֶוערֶע דַאֲגוֹת, דֶער רוּקֶען- אִין דְרַייעֶן גֶעבּוֹיגֶען פוּן דֶעם שְׁוֶוערְן יָאךְ פוּן זַיין בִּיטֶערֶער פַּרְנָסָה, דָאס הַארֶץ, פוּל מִיט וואוּנְדֶען פוּן אַלְץ וָואס עֶר קָאנְן נָאר גֶעדֶענְקֶען פוּן זַיין הִיסְטָארְיֶע, עֶר זָאלל נִיט קֶאנֶען צוּקוּמֶען צוּ זַיין לֶעצְטֶער טְרֶאסְט, צוּ עוֹלָם הַבָּא הָאטְשׁ נָאכ׳ן טוֹידְט! אוּנ עֶס אִיז קַיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס דֶער הֲמוֹן עַם הָאט זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען דֶערְוַוייטֶערְן פוּן דִי לוֹמְדִים אוּנ לֶעבֶּען פַאר זִיךְ אִין זַיין פִינְסְטֶערְן וֶועלְטֶעל נָאךְ זַיין אֵייגֶענֶעם שֵׂכֶל. אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאט מֶען אִין דֶעם וֶועלְטֶעל אָנְגֶעהֵייבֶּען הֶארְן אַ נַייעֶן מוּסָר, מִיט אַ נַייֶע תּוֹרָה, אַז נִיט דַוְקָא דוּרְךְ אַ סַךְ גְמָרָא לֶערְנֶען קָאנְן מֶען זַיין אַ עֶהרְלִיכֶער יוּד אָבֶּער אוֹיךְ דוּרְךְ מַעֲשִׂים טוֹבִים, אוּנ נִיט נָאר דִי מַעֲשִׂים טוֹבִים, אָבֶּער דִי גוּטֶע כַּוָנָה, וָואס מֶען הָאט דֶערְבַּיי, אִיז דֶער עִיקָר, אוּנ מֶען מֶאג נָאר קַיין לַמְדָן נִיט זַיין נָאר אַז מֶען גְלוֹיבְּט מִיט׳ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אִין בּוֹרֵא עוֹלָם אוּנ מֶען הִיט אָבּ זַיין גֶעבָּאט הָאטְשׁ וויפִיעל אֵיינֶער אִיז בִּיכוֹלֶת, הָאט מֶען שׁוֹין עוֹלָם הַבָּא גְלַייךְ מִיט דִי וָואס זִיצֶען טָאג אוּנ נַאכְט אִיבֶּער דֶער גְמָרָא. בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען דִיזֶע וֶוערְטֶער אָנְגֶעהֵייבֶּען נָאכְצוּרֶעדֶען פִיעל פוּן דִי בִּיז אַהֶער פֶּערְ- שְׁטוֹיסֶענֶע קְלַאסֶען אִין יֶעדֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה, אוּנ מֶען הָאט דֶעם נַייעֶם גַאנְג אִין אֱמוּנָה אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען חֲסִידוּת. דָאס הֵייסְט: אֱמֶת׳ע פְרוּמְקַייט. צוּ קַיין בֶּעזוּנְדֶער סֶעקְטֶע אִיז דָאס אָבֶּער נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען, וַוייל דִי כְּלָלִים זֶענֶען נָאךְ נִיט אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט גֶעוֶועהן, אוּנ דֶער עוֹלָם הָאט עֶס נָאר נָאכְגֶערֶערְט אַלְס פְּרָאטֶעסְט גֶעגֶען יֶענֶע וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶעגְרֵייסְט מִיט זֵייעֶר תּוֹרָה אוּנ חֲרִיפוּת, עֶס הָאט נָאךְ גֶעפֶעהלְט דֶער מֶענְשׁ וָואס זָאלל אִין זִיךְ דֶעם כֹּחַ הָאבֶּען צוּזַאמֶענְצוּנֶעהמֶען אָט דִי אַלֶע פְּרָאטֶעסְטִירֶענְדֶע קוֹלוֹת, זֵיי צוּ אָרְדְנֶען אוּנ מַאבֶּען פוּן זֵיי כְּלָלִים וויא דֶער עוֹלָם זָאלל זִיךְ נָאךְ זֵיי פִיהרֶען אִין לֶעבֶּען. עֶס הָאט גֶעפֶעהלְט דֶער מֶענְשׁ, וָואס זָאלל מִיט אַ רֵיינֶער אִיבֶּערְצַייגוּנְג אוּנ אֱמֶת׳ר לִיעבְּשַׁאפְט צוּ זַיינֶע אָרֶעמֶע פֶּערְוָואהרְלָאזְטֶע בְּרִידֶער, אָפֶּען פַאר דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט עֶרְקְלֶערְן, אַז דֶער הֲמוֹן עַם אוּנ דֶער עַם הָאָרֶץ זֶענֶען אוֹיךְ יוֹדֶען בְּנֵי אַבְרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב פּוּנְקְט ווי דִי לוֹמְדִים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ אַחֵלֶק נִיט נָאר אִין עוֹלָם הַבָּא, נָאכ׳ן טוֹידְט, אָבֶּער אוֹיךְ דָא אוֹיף דֶער עֶרְד לֶעבֶּעדִיגֶערְהֵייד הָאבֶּען זֵיי אַחֵלֶק אִין זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען אוּנ בָּתֵּי מִדְרָשִׁים אוּנ אִין אַלְץ וָואס גֶעהֶער צוּ דֶער אוּמָה אַזוֹי ווי לוֹמְדִים אוּנ ווי אַלֶע מְיוּחָסִים אוּנ זֵיי בְּרוֹיכֶען נָאר נִיט צוּ זַיין אַזוֹי אַרָאבְּגֶעפַאלֶען בַּיי זִיךְ ווי דִי רַבָּנִים הָאבֶּען זֵיי בִּיז אַהֶער אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען...

אַזאַ מֶענְשׁ הָאט זִיךְ טַאקִי בַּאלְד גֶעפוּנֶען אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן מֶעזִיבּוֹז. וָואס אִיהם אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן אָט דִי אַלֶלֶע אוּנְצוּפְרִידֶענֶע פֶערְזַאמְלֶען אַרוּם זִיךְ, זֵיי צוּ גֶעבֶּען כְּלָלִים אִין אֱמוּנָה אוּנ לֶעבֶּען, זֵיי נִיט לָאזֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען מַרְחִיק זַיין פוּן דִי רַבָּנִים אוּנ זֵיי נִיט לָאזֶען וַוייט אַרָאבְּקְרִיכֶען פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ פוּן דֶער תּוֹרָה אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט, נִיט לָאזֶען זֵיי פֶערְפִיהרְט וֶוערְן, וִוי עֶס זֶענֶען פֶערְפִיהרְט גֶעוָוארֶען אַלֶלֶע אַנְדֶערֶע יוּדִישֶׁע סֶעקְטֶען.

אִין יֶענֶע יָאהרֶען הָאט מֶען אִין דִי פּוֹלִישֶׁע שְׁטֶעדְטְלֶעךְ זֶעלְטֶען פֶערְשְׁרִיבֶּען חֶענְן אַ קִינְד קוּמְט אוֹיף דֶער וֶועלְט, דַארִיבֶּער אִיז שְׁוֶוער צוּ בֶּעשְׁטִימֶען אַקוּרַאט וֶוענְן ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעבָּאהרֶען גֶעוָוארֶען; נָאר וִוי פוּן יֶעדֶען גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען, וָואס הָאט אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע גֶעשְׁפִּיעלְט אִין עִנְיָנֵי אֱמוּנָה פוּן זַיין פָאלְק, וֶוערְט דֶערְצֶעהלְט וואוּנְדֶערְלִיכֶע אוּנ אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע מַעֲשׂוֹת, אַזוֹי הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַגַאנְצֶע גֶעשִׁיכְטֶע פוּלְל מִיט וואוּנְדֶער-גֶעשִׁיכְטֶען, וָועלְכֶע דֶערְצֶעהלֶען נִסִּים וְנִפְלָאוֹת וִוי אַזוֹי ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז אוֹיף דֶער וֶועלְט גֶעקוּמֶען, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז פוּן קְלֵיין גְרוֹיס גֶעוָוארְן, אַלְץ נִיט בְּדֶרֶךְ הַטֶּבַע וִוי אַבִּי וֶוער. לוֹיט נָאךְ דִיזֶע גֶעשִׁיכְטֶען אִיז עֶר גֶעבָּאהרֶען אִים יָאהר 1698 אִין אַקְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אָקוּפּ בַּיי דֶער גְרֶענִיץ צְווִישֶׁען פּוֹלֶען אוּנ וָואלַאכַיי.

מֶען דֶערְצֶעהלְט, אַז דֶער פָאטֶער ר׳ אֱלִיעֶזֶר אִיז גֶעוֶועהן אַ יוּד אַלְמָן אוּנ אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעוֶועסֶען אוּנ גֶעלֶערְנְט, אוּנ דִי גַאנְצֶע בְּרוֹיטְגֶעבֶּערִין אִיז גֶעוֶועהן דִי מוּטֶטֶער, וָואס פְלֶעגְט צִיהֶען אִיהר פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס זִי אִיז גֶעוֶועהן אַ אַקוּשֶׁערִין. נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט זִי זִיךְ בֶּעוואוּשֶׁען מִיט טְרֶערֶען פַאר וָואס גָאטט גִיט אִיהר נִיט קֵיין אֵיינֶענֶע קִינְדֶער אוּנ הָאט אַלְץ גֶעהָאפְט, אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אוֹיף אִיהר פָארְט רַחֲמָנוּת הָאבֶּען אוּנ אִיהר שִׁיקֶען אַ קַדִּישׁ אוֹיף דֶער עֶלְטֶער. פְּלוֹצְלוּנְג הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיס אוּמְגְלִיק אוּנ זִי הָאט שׁוֹין כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְלָארֶען אִיהר הָאפְנוּנְג: טַאטַארֶען פְלֶעגֶען אָפְט אָנְפַאלֶען אוֹיפ׳ן שְׁטֶעדְטֶעל, אָבְּרַאבֶּעוֶוען דִי אַיינְוָואהנֶער אוּנ אַ מָאל טַאקִי אַוֶועקְפִיהרֶען עֶטְלִיכֶע פוּן זֵיי גֶעפַאנְגֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען זֵיי אִין דֶער פְרֶעמְד פֶערְקוֹיפֶען פַאר קְנֶעכְט, אוּנ נָאר אוּמְגֶערֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אוֹיפְגֶעחַאפְּט ר׳ אֱלִיעֶזֶר׳ן אוּנ הָאבֶּען אִיהם אַוֶועקְגֶעשִׁיקְט עֶרְגִיץ וַוייט. דָארְט הָאט עֶר זֶעהר עֶהְרְלִיךְ אוּנ גֶעטְרַיי גֶעדִיעְנְט דֶעם בַּעַל הַבַּיִת, וָואס הָאט אִיהם גֶעקוֹיפְט אוּנ אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען אַזַא חָשׁוּב, אַז מֶען הָאט אִיהם עֶרְלוֹיבְט אִים שַׁבָּת נִיט צוּ אַרְבַּייטֶען. דֶער בַּעַל הַבַּיִת אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער בְּרוּדֶער מִיט׳ן

ערשטען מיניסטער אונ האט איהם געוואלט שענקען א טהייערע מתנה, האט ער ניט געפונען קיין בעסער געשאנק ווי אוועקצוגעבען איהם זיין געליעבטען קנעכט. ביים מיניסטער האט ר' אליעזר אויך נושא חן געוועהן אונ ער איז ביי איהם פריהר געוואָרען א לייב-מענש אונ דערנאך — זיין גאנצער יועץ. עס האט זיך אזוי געפיהרט, אז ר' אליעזר האט א מאל געגעבען א וויכטיגע עצה, וואס דערפון איז ארויסגעקומען דער מדינה א גרויסע טובה, אונ דער סולטאן אלליין האט איהם געוואלט זעהען. דא איז שוין זיין מזל נאר געהויבט געוואָרען, ווייל ער איז דעם סולטאן שטארק געפעלען אונ ער האט איהם חתונה געמאכט מיט א טאכטער פון א גרויסען שררה. ר' אליעזר האט לפנים געמוזט צו ליעב טהון, נאר ער האט זיך צו זיין פרוי ניט צוגערירט אונ האט איהר נאר מגלה סוד געוועהן אז ער איז א יוד אונ דאריבער טאר ער מיט איהר ניט וואהנען. די פרוי האט אויף איהם רחמנות געקריגען אונ האט איהם פון איהר פערמעגען געגעבען א סך געלד, כדי ער זאל אנטלויפען אונ זיך צושלאגען א היים. ר' אליעזר האט טאקי אזוי געטהון, נאר אויפ'ן וועג זענען איהם גזלנים בעפאלען, מען האט ביי איהם אלדינג צוגענומען, אונ ער איז, נאך א לאנגער צייט, צוריקגעקומען א קבצן ווי ער איז געוועהן פריהר, אונ געבליבען אזוי כל ימיו. אוודאי איז די שמחה פון זיין ווייב, וואס האט זיך שוין לאנג גערעכענט פאר איין עגונה, געוועהן זעהר גרויס, נאר נאך גרעסער איז געוואָרען איהר פרייד, אז גאט האט איהר געשאנקט א קינד אונ זי האט מיט מזל געהאט א יונגעלע. דאס איז געוועהן ר' ישראל בעל שם טוב, נאר אויפציהען איהם איז זיי ביידע ניט בעשערט געוועהן. גיך איז ר' אליעזר געשטארבען אונ באלד נאך איהם איז אויך דאס ווייב נאכגעגאנגען אין קבר אריין אונ דער קליינער ישראל איז געבליבען א יתום. נאר איין ירושה האבען איהם די ארעמע עלטערן איבערגעלאזט, — דאס איז געוועהן א פעסטע האפנונג אז דער אייבערשטער וועט איהם ניט פערלאזען, האטש ער בלייבט איינער אלליין. פאר'ן טויט, דערצעהלט די לעגענדע, האט איהם דער פאטער גענומען אויף די הענד אונ האט איהם געזאגט, אז ער זאל זיך ניט שרעקען פאר קיינעם אונ נאר האפען אויפ'ן אבי יתומים וואס וועט איהם געוויס ניט פערלאזען, אונ ניט איין מאל פלעגט דער בעל שם דערמאנען דעם פאטערס לעצטע דבורים אונ האט פערזיכערט, אז די דאזיגע רעד זענען ביי איהם געוואָרען דער פונדאמענט פון א ריינער אמונה אין בורא עולם. דאס שטעדטעל האט געדענקט וואס פאר א פרומער יוד ר' אליעזר איז געוועהן אונ מען האט

מְגַדֵל גֶעוֶועהן דֶעם קְלֵיינֶעם יָתוֹם גְלַייךְ מִיט אַלֶע אַנְדֶערֶע קִינְדֶער. אַז עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען פִינְף יָאהר הָאט מֶען אִיהם אַוֶועקְגֶעגֶעבֶּען אִין אַחֶדֶר, וואו עֶר הָאט גֶעלִיטֶען ווִי יֶעדֶעס שְׁוַואךְ קִינְד, וָואס הָאט נִיט וָוער עֶס זָאלל זִיךְ פַאר אִיהם אָנְנֶעהמֶען. דֶערְצוּ הָאט מֶען נָאךְ בֶּעמֶערְקְט אַז עֶר אִיז גָאר קֵיין מַתְמִיד נִיט, אַז עֶר הָאט לִיעבּ אַוֶועקְצוּקוּקֶען פוּנ׳ם סֵפֶר אוּנ אִיז שְׁטֶאנְדִיג פַארְטְרַאכְט; גַאנְץ אָפְט פְלֶעגְט עֶר גָאר פֶערְפַאלֶען וֶוערֶען אוֹיף גַאנְצֶע טֶאג אוּנ מֶען פְלֶעגְט אִיהם גֶעפִינֶען אִין וַואלְד שְׁטֶעהֶען פֶערְשְׁמַאכְט, אָהן עֶסֶען אוּנ אָהן טְרִינְקֶען אוּנ נִיט ווִיסֶען וָואס מִיט אִיהם טְהוּט זִיךְ. דִי עֶטְלִיכֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס פְלֶעגֶען נָאךְ אַמָאל אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיפ׳ן יָתוֹם אִיז נִמְאָס גֶעוָוארֶען זִיךְ מִיט אִיהם אַרוּמְפִיהרֶען, מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען אַז שְׁלָאגֶען הֶעלְפְט אִיהם נִיט הָאט מֶען אַרָאבּ גֶענוּמֶען פוּן אִיהם דִי הַשְׁגָחָה אִין גַאנְצֶען. עֶלְף יָאהר אִיז עֶר אַלְט גֶעוֶועהן, וֶוען עֶר הָאט שׁוֹין בֶּעדַארְפְט אַרָאבּ אוֹיף זַיין אֵייגֶענֶער קָאפְּט, אוּנ עֶר אִיז גֶעוָוארֶען אַבֶּעהֶעלְפֶערִיל אִין אַחֶדֶר. דָא הָאט זִיךְ שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען זַיין עֶדֶעל הַארץ, וַוייל עֶר הָאט זֶעהר אָבְּגֶעהִיט דִי קְלֵיינֶע קִינְדֶער, וָואס מֶען הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען, אוּנ וָואס זֶענֶען אֵייגֶענְטְלִיךְ נִיט גֶעוֶועהן אַסַךְ יוּנְגֶער פוּן אִיהם. שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר נִיט אֵיין מָאל אִיבֶּער גֶעחַזֶרְט, אַז דָאס זֶענֶען בַּיי אִיהם גֶעוֶועהן דִי גְלִיקְלִיכְסְטֶע יָאהרֶען, וֶוען עֶר פְלֶעגְט זָאגֶען מִיט דִי קִינְדֶער „מוֹדֶה אֲנִי“, אוּנ דַאוְונֶען מִיט זֵיי אִין שוּל אוֹיף אַהוֹיךְ קוֹל...

אַז עֶר אִיז גֶעוָוארֶען בַּר מִצְוָה, הָאט עֶר בֶּעקוּמֶען אַהֶאכֶערֶע שְׁטֶעלֶע, אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעמַאכְט פַאר אַאוּנְטֶער-שַׁמָשׁ אִין שוּל. דָא אִיז אִיהם שׁוֹין בֶּעסֶער גֶעוָוארֶען, וַוייל אַרְבַּייט הָאט עֶר גֶעהַאט זֶעהר וֶועניג, קֵיינֶער הָאט אִיהם נִיט נָאכְגֶעקוּקְט אוּנ עֶר הָאט גֶעהַאט גֶענוּג צַייט זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט אַלְץ, וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט, אוּנ הָאט גַאנְץ רוּהִיג גֶעלֶעבְּט אִין דֶער צַייט, דֶערְצֶעהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע. הָאט עֶר גֶעשְׁמַאק גֶעלֶערְנְט קַבָּלָה אוּנ הָאט גֶעהַאט גַאנְצֶע פֶּאק מִיט גֶעשְׁרִיבֶּענֶע סְפָרִים. ווִי אַרוּם דִי דָאזִיגֶע סְפָרִים זֶענֶען גֶעקוּמֶען צוּ אִיהם, הָאט מֶען שְׁפֶּעטֶער דֶערְצֶעהלְט אַגַאנְצֶע מַעֲשֶׂה: עֶרְגֶיץ אִין אַווייטֶער מְדִינָה הָאט גֶעלֶעבְּט אַגְרוֹיסֶער צַדִיק וָואס הָאט גֶעהַאט דִי זְכִיָה צוּ גֶעפִינֶען אִין אַהֵייל אַסַךְ כְּתָבִים. פַאר׳ן טוֹיט הָאט עֶר אָנְגֶעזָאגְט זַיין זוּהן, אַז עֶר זָאל זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קֵיין פּוֹלִין אוּנ דָארְט אִין אַשְׁטֶעטְטֶעל אָקוּפּ זָאל עֶר אָפְּזוּכֶען אַבָּחוּר׳ל פוּן פִיערְצֶעהן יָאהר, וָואס הֵייסְט מִיט׳ן נָאהמֶען „יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר“, אוּנ אִיהם זָאל עֶר אָבְּגֶעבֶּען דִי

כְּתָבִים, וַוייל עֶר הָאט גֶעזֶעהֶען אִין חָלוֹם אַז נָאר עֶר דַארְף זַיי בֶּעקוּמֶען. דֶער זוהן הָאט פִּינְקְטְלִיךְ אוֹיסְגֶעפִילְט דִי צַוָאָה פוּן זַיין פָאטֶער אוּנ אִיז אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין אָקוּפ, דָארְט הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט בַּיי אֵיינֶעם פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים, אוּנ אַזוֹי וִוי דִי זַאךְ הָאט גֶעמוּזְט צוּגֶעהֶען בְּסוֹד אוּנ עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אַ בִּיסֶעלֶע גֶעדוֹיֶערְן בִּיז עֶר וֶועט גֶעפִינֶען דֶעם רֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען, הָאט עֶר גֶעזָאגְט, אַז עֶר וִויל זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין אָקוּפ אוּנ קוֹיפֶען דָארְט אַ שְׁטוּב. אִין אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, אַז עֶס קוּמְט פְּלוּצְלוּנְג אַרָאב אַ רַייכֶער יוֹרֵשׁ, בֶּעפַאלֶען אִיהם בַּאלְד דִי שַׁדְכָנִים: קַיין וָואךְ אִיז נָאךְ נִיט אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען, הָאט מֶען דֶעם יוּנְגֶען מַאנְן טַאקִי דָא חֲתוּנָה גֶעמַאכְט מִיט אַ טָאכְטֶער פוּן דִי אָקוּפֶער נְגִידִים. נָאךְ דֶער חֲתוּנָה הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוּמְקוּקֶען אוּנ אִיז וֶעהר עֶרְשְׁטוֹינְט גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט אִין גַאנְץ שְׁטָאדְט נִיט גֶעפוּנֶען קַיין אַנְדֶער־״יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר״ וִוי נָאר דָאס קְלֵיינֶע שַׁמָשׁ׳ל. דֶער נְגִידִישֶׁער אֵיידֶעם הָאט זִיךְ גֶעוָואלְט אִיבֶּערְצַייגֶען צוּ הָאט עֶר קַיין טָעוּת נִיט אוּנ אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל: עֶר הָאט גֶעבֶּעטֶען דֶעם שְׁוֶוער עֶר זָאל אִיהם לָאזֶען לֶערְנֶען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל נֶעבֶּען דֶער שׁוּל אוּנ זָאל דִינְגֶען דֶעם קְלֵיינֶעם שַׁמָשׁ עֶר זָאל אִיהם בֶּעדִינֶען. עֶר הָאט בַּאלְד בֶּעמֶערְקְט וִוי דֶער יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר פֶערְבְּרֶענְגְט גַאנְצֶע נֶעכְט מִיט לֶערְנֶען אוּנ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז אִין אִיהם לִיעגְט טַאקִי עֶפִּיס אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער כֹּחַ, אוּנ נָאר פַאר דֶער וֶועלְט פֶערְשְׁטֶעלְט עֶר זִיךְ אוּנ מַאכְט זִיךְ אַז עֶר אִיז קְלָאמֶערְשְׁט אַ עַם הָאָרֶץ, אוּנ עֶר הָאט אִיהם דֶערְמָאלְט אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶעם סוֹד אוּנ הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען אַללֶע כְּתָבִים. דֶער יוּנְגֶער מַאנְן הָאט אָבֶּער אוֹיךְ גֶעוָואלְט לֶערְנֶען קַבָּלָה אוּנ ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן. פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זַיי זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר חֲבֵרִים, אוּנ אַזוֹי וִוי אִין שׁוּל הָאט מֶען זַיי גֶעקֶאנְט שְׁטֶערֶען, הָאט דֶער רַייכֶער אֵיידֶעם גֶעדוּנְגֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער שְׁטִיבֶּעל אוּנְטֶער דֶער שְׁטָאדְט אוּנ דָארְט זֶענֶען זַיי שׁוֹין עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאבֶּען גֶעלֶערְנְט.

ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז דֶערְוַוייל אַלְט גֶעוָוארֶען אַכְטְצֶעהן יָאהר אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אוֹיף אִיהם אוֹיךְ אָבְּגֶעזוּכְט אַ בַּעֲלָן, וָואס הָאט אִיהם זַיין טָאכְטֶער גֶעגֶעבֶּען פַאר אַ וַוייבּ. זִי אִיז אָבֶּער בַּאלְד נָאךְ דֶער חֲתוּנָה גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ טַאקִי תֵּיכֶף הָאט עֶר פֶערְלָארֶען אוֹיךְ דֶעם רַייכֶען חָבֵר אוּנ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען אֵיינֶער אַללֵיין. זַיין גַאנְצֶע פַּרְנָסָה אִיז אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט גֶעוֶועהן פוּנ׳ם חָבֵר אוּנ אַז דֶער טוֹיט הָאט אָבֶּער דֶעם אוֹיךְ פְּלוּצְלוּנְג צוּגֶעחַאפְּט, הָאט זִיךְ ר׳ יִשְׂרָאֵל

גֶעמוּזְט אָנְהוֹיבֶּען זוּכֶען עֶפִּיס אַאַנְדֶער פַּרְנָסָה. דֶעמָאלְט אִיז עֶר אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען קַיין בְּרָאדִי אוּנ אִיז דָארְט עֶרְגִיץ אִין אַ אוּנְטֶער-גֶאסֶעל, וואוּ דִי קַבְּצָנִים וְואהְנֶען, גֶעוָוארֶען אַ בַּרְדְקִי-מְלַמֵד. דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד אוּמְגֶעקוּקְט אַז דָאס אִיז עֶפִּיס נִיט קַיין פְּרָאסְט מְלַמֶד'ל, זַיין פְרוּמְקַייט אוּנ נָאךְ מֶעהר זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג, אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִיהם אָפְּט נֶעהמֶען פַאר אַ בּוֹרֵר, מֶען פְלֶעגְט זִיךְ אוֹיף אִיהם פֶּערְלָאזֶען. אַמָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט אַז אֵיין צַד הָאט אִיהם בֶּענוּטְצְט צוּ אַ דִין תּוֹרָה וָואס דֶער אַנְדֶערֶער צַד אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בְּרָאדֶער בַּעֲלֵי בָּתִּים, ר׳ אַבְרָהָם קוּטָאוֶוער, דֶער פָאטֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען בְּרָאדִי׳ר רַב ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט בַּיי דֶעם דִין תּוֹרָה אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזוֹי פִיעל גֶענִיטְהַשַׁאפְט אִין וֶועלְט-זַאכֶען אוּנ דֶערְצוּ נָאךְ טַאקִי נִיט וֶוענִיג חֲרִיפוּת אִין לֶערְנֶען, אַז דֶער אַלְטֶער ר׳ אַבְרָהָם הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט פֶּערְשְׁטֶעהֶען וִוי קוּמְט עֶס צוּ אַזַא גֶעוֶועהנְלִיכֶען מֶענְשֶׁען. עֶר הָאט זִיךְ מִיט אִיהם אַבִּיסֶעל מֶעהר צוּרֶעדְט, אוּנ אַז עֶר אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז עֶר אִיז אֵיין אַלְמָן הָאט עֶר אִיהם פָארְגֶעלֶעגְט עֶר זָאל חֲתוּנָה הָאבֶּען מִיט זַיינֶע אַ טָאכְטֶער אַ גְרוּשָׁה. ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז דַארוֹיף מְרוּצָה גֶעוָוארֶען, נָאר אֵיין תְּנַאי הָאט עֶר מִיט אִיהם אוֹיסְגֶענוּמֶען, אַז קֵיינֶער זָאל דֶערְוַויל דֶערְפוּן נִיט וִויסֶען. ר׳ אַבְרָהָם אִיז אִין עֶטְלִיכֶע טֶאג אַרוּם גֶעשְׁטָארְבֶּען, דִי זַאךְ אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בְּסוֹד. אַז ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען, נָאךְ שִׁבְעָה, אִיבֶּערְקוּקֶען דֶעם פָאטֶערְס פַּאפִּיערֶען, אִיז עֶר נִבְהָל וּמִשְׁתּוֹמֵם גֶעוָוארֶען וֶוען עֶר הָאט גֶעפוּנֶען „תְּנָאִים" וָואס דָארְט אִיז בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁטַאנֶען, אַז ר׳ אַבְרָהָם הָאט פֶערְקְנַס׳ט זַיין טָאכְטֶער פַאר אַ אוּנְבֶּעקַאנְטֶען יוּדֶען יִשְׂרָאֵל בֶּן אֱלִיעֶזֶר. עֶר הָאט גֶעפְרֶעגְט דִי שְׁוֶועסְטֶער צוּ וֵוייסְט זִי נִיט עֶפִּיס דֶערְפוּן, נָאר פַאר אִיהר אִיז דָאס אוֹיךְ גֶעוֶועהן אַ נַייעֶס, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי בֵּיידֶע גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל וַוארְטֶען אוּנ זֶעהֶען וָואס דִי צַייט וֶועט וַוייזֶען. אִין עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים אַרוּם אִיז טַאקִי גֶעקוּמֶען צוּ ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער, וָואס הָאט שׁוֹין דֶעמָאלְט גֶעשְׁפִּיעלְט דִי גְרוֹיסֶע רָאלֶע, אַ יוּד אָנְגֶעטְהוּן אִין אַ גְרָאבּ קוּרְץ פֶּעלְצֶעל אוּנ הָאט אַרוֹיס גֶענוּמֶען פוּן דֶער קֶעשִׁינֶע „תְּנָאִים" אוּנ גֶעוִויזֶען. אַז דָאס הָאט עֶר גֶעגֶעבֶּען זַיין וָוארְט ר׳ אַבְרָהָם׳ן אוּנ אַצוּנְד אִיז עֶר גֶעקוּמֶען עֶס מְקַיֵים זַיין. ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער הָאט גֶעשִׁיקְט רוּפֶען דִי שְׁוֶועסְטֶער, אוּנ עֶס אִיז זֵיי אַוַדַאי בֵּיידֶע גוּט פִינְסְטֶער גֶעוָוארֶען אִין דִי אוֹיגֶען אַז זֵיי הָאבֶּען בֶּעטְרַאכְט דֶעם „חָתָן": ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אוֹיסְגֶעזֶעהֶען וִוי אַ פֶּערְגְרֶאבְּטֶער רֶענְדַאר, וָואס וֵוייס קַיין צוּרָה פוּן קַיין אַלֶף נִיט,

אוּנ זֵיי הָאבֶּען נָאר נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס דֶער פָאטֶער הָאט אַזֵיינְס דֶערְזֶעהֶען אִין דֶעם „פְּרָאסְטַאק“. נָאר וִוי שְׁוֶוער עֶס אִיז נִיט גֶעוֶועהן ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער זִיךְ מְשַׁדֵךְ זַיין מִיט אַ ווִילְד פְרֶעמְדֶען גְרָאבֶּען מֶענְשֶׁען, אוּנ דֶער שְׁוֶועסְטֶער — זִיךְ צוּ פֶערְבִּינְדֶען אוֹיף עֶבִּיג מִיט אַזַא מִין מַאנְן, הָאבֶּען זֵיי פָארְט נִיט גֶעקָאנְט גֶעהֶען גֶעגֶען רָצוֹן פוּנ׳ם פָאטֶער אוּנ מֶען הָאט בֶּעשְׁטִימְט דֶעם טָאג פוּן דֶער חֲתוּנָה. דִי לֶעגֶענְדֶע דֶערְצֶעהלְט, אַז פַאר דֶער חוּפָּה הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל אוֹיסְגֶעזָאגְט דֶער כַּלָה וֶוער עֶר אִיז אוּנ הָאט זִי גֶעבֶּעטֶען זִי זָאל זִיךְ גוּט בֶּעטְרַאכְטֶען צוּ וֶועט זִי קָאנֶען מִיט אִיהם גְלַייךְ פֶערְשְׁוַוארְצְט וֶוערֶען אוּנ טְרָאגֶען דִי צָרוֹת פוּנ׳ם לֶעבֶּען, אוּנ אַז זִי הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען דָאס וָוארְט דַארוֹיף אוּנ הָאט צוּגֶעשְׁוָוארֶען, אַז דֶער סוֹד וֶועט נִיט אַרָאבּ פוּן אִיהרֶע לִיפֶּען, אִיז גֶעוָוארֶען אַ חֲתוּנָה, אוּנ דִי גַאנְצֶע שְׁטָאדְט הָאט צוּ טְהוּן גֶעהַאט מִיט דֶעם שְׁוָואגֶער, וָואס דֶער בְּרָאדִי׳ר רַב הָאט פְּלוּצְלוּנְג בֶּעקוּמֶען אוּנ מֶען הָאט עֶס נִיט גֶעוואוּסְט וִוי עֶס אוֹיסְצוּדַייטֶען.

פַאר ר׳ גֵרְשׁוֹן קוּטָאוֶוער אִיז דָאס גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶע בּוּשָׁה אוּנ עֶס אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל אַלֵיין לֶערְנֶען מִיט׳ן שְׁוָואגֶער אוּנ אִיהם מַאכֶען פַאר אַ מֶענְשֶׁען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אָבֶּער, דֶערְצֶעהלְט דִי לֶעגֶענְדֶע, גֶעפִיהלְט אַז עֶס אִיז נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען דִי צַייט וָואס עֶר זָאל קָאנֶען עֶנְטְדֶעקֶען וֶוער עֶר אִיז, אוּנ אַרוֹיסְוַוייזֶען זַיין דֶרֶךְ, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זִיךְ גֶעמַאכְט אַז עֶס אִיז אִיהם זֶעהר שְׁוֶוער צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען וָואס מֶען לֶערְנְט מִיט אִיהם, אוּנ עֶס אִיז אַזוֹי וַוייט גֶעקוּמֶען, אַז ר׳ גֵרְשׁוֹן הָאט דִי גֶעדוּלְד פֶערְלָארֶען אוּנ הָאט גֶעזָאגְט דֶער שְׁוֶועסְטֶער, אַז זִי מוּז אֵיין מָאל פַאר אַלֶע מָאל: אָדֶער גֵטְ׳ן זִיךְ מִיט׳ן מַאנְן אָדֶער אַוֶועק פָאהרֶען פוּן בְּרָאדִי, כְּדֵי עֶר זָאל נִיט דַארְפֶען לַיידֶען קֵיין חֲרְפּוֹת־בּוּשׁוֹת. דֶער שְׁוֶועסְטֶער אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער וֶועטְהִיג וָואס זִי הָאט נִיט גֶעטָארְט רֶעדֶען אוּנ זִי הָאט גֶעמוּזְט בֶּעשְׁטֶעהֶען. ר׳ גֵרְשׁוֹן זָאל אִיהר קוֹיפֶען אַ פֶערְד אוּנ וָואגֶעלֶע אוּנ גֶעבֶּען אַ בִּיסֶעל גֶעלְד, אוּנ אַזוֹי הָאט זִי זִיךְ מִיט אִיהר מַאן אַוֶועקְגֶעלָאזְט זוּכֶען אַ נַייֶע הֵיים.

לַאנְג הָאבֶּען זֵיי אוּמְגֶעוַואנְדֶערְט בִּיז זֵיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען אֵיין אָרְט עֶרְגִיץ אִין אַ דָארְף, צְווִישֶׁען קוּטָאוו אוּנ קָאסָאוו אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט אוּנ אָנְגֶעהוֹיבֶּען צִיהֶען דִי פַּרְנָסָה דֶערְפוּן, וָואס ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט דִי גַאנְצֶע וָואךְ פֶערְבְּרֶענְגֶען אִין וַואלְד צְווִישֶׁען דִי בֶּערְג אוּנ דָארְט גְרָאבֶּען לֶעהם, אוּנ דִי פְרוֹי פְלֶעגְט דְרַיי מָאל אִין וָואךְ אַרוֹיסְפָאהרֶען צוּ אִיהם מִיט׳ן פֶערְד אוּנ וָואגֶעלֶע, פֶערְנֶעהמֶען דִי לֶעהם אוּנ זִי פֶערְקוֹיפֶען אִין שְׁטָאדְט. פוּן אַזַא מִין

פרנסה פלעגען זיי מן הסתם געננוג ליידען הונגער, נאר ר׳ ישראל׳ן האט עס ווענינג געארט, די פרוי האט אויף איהם קיין תרעומות ניט געהאט, ווייל ער האט איהר פריהר געזאגט, אז זי וועט דארפען געננוג אויסשטעהען, ביז עס וועט קומען די גוטע שעה, וואס ער וועט קאנען נתגלה ווערען פאר דער וועלט, אונ זי איז דארויף בעשטאנען. ער אלליין ווידער פאר זיך האט כמעט נאר ניט בעדארפט. ער פלעגט שטענדינג פאסטען אונ זיין גאנץ מאכל איז בע־שטאנען אין א טרונקען שטיקעל ברויט, וואס ער אלליין פלעגט דאס מעהל אויסמישען מיט וואסער אונ עס באקען ביי דער זונן. ר׳ ישראל האט זיך גליקליך געפיהלט ווען ער פלעגט איינער אלליין ארומבלאנזען צווישען די געדיכטע וואלדער אויף די בערג קארפאטען -- די גאנצע געגענד האט ביי איהם אויס־געזעהען ווי א גן עדן אונ זיינע פרייע געדאנקען, וואס זענען געוועהן תמיד פערטיעפט אין דער גרויסקייט פון דעם, וואס האט דיזעלבע בערג אונ וואלדער בעשאפען, האבען איהם כח געגעבען אללע זיינע נויטהען אריבערצוטראגען. פון קינדהייט אן האט ר׳ ישראל׳ן געצויגען אין וואלד אריין, דארט האט ער ניט איין מאל אויסגעגאסען זיין הארץ ניט אין קיין בעשטימטער תפלה פונ׳ם סדור׳יל, נאר אין א היים געבעט, וואס פליסט ווי א קוואל פון פרומען הארצען. אזוי האט ער אבגעלעבט גאנצע זיבען יאהר.

א פרוי איז אבער פארט שוואכער פון א מאנס־פערשוין. ר׳ ישראל׳ס פרוי איז מיעד געווארען צו ליידען; דעם תענוג, וואס ער האט געשעפט אין וואלד, האט זי ניט געקאנט פיהלען, זי האט נאר געוואוסט, אז לעהם פיהרען איז זעהר שווער, אונ אז נאך שווערער איז, ווען מען הארעוועט זיך גוט אן אונ מען האט נאך דעם ניט מיט וואס דאס חיות צו דערהאלטען. זעהר זעלטען פלעגט ר׳ ישראל אריינקומען צו איהר אין דארף, אונ אז ער האט געזעהען איהר איינגעשרומפען פנים, איהר אויסגעדארטקייט פון הונגער אונ נויטה, האט איהם דאס הארץ גוט וועה געטהון, דערפאר האט ער איהר צו ליעב געטהון, אז זי האט זיך איין מאל צוגעזעצט צו איהם אונ האט איהם אנגעהויבען בעטען, ער זאל רחמנות האבען אויף זיך אונ אויף איהר אונ זאל מיט איהר פאהרען קיין בראדי צום ברודער בעטען ביי איהם הילף. ביי ר׳ גרשון קוטאווער זענען זיי, צום אנהויב, ניט געוועהן איינע בעליבטע גאסט, נאר דערנאך האט ער געמוזט בעסער ווערען אונ האט זיי אבגעגעבען ביי זיך א וואהנונג. ער האט זיך אפילו געפריווט מאכען ביי זיך ר׳ ישראל׳ן פאר א שמש, נאר עס האט זיך ניך ארויסגעוויזען אז ער טויג דערצו אויך ניט. ר׳ גרשון האט גע־

זָעגֶען, אַז עֶס אִיז קֵיין תַּכְלִית נִיט. אוּנ הַאלְטֶען בַּיי זִיךְ אַ עַם הָאָרֶץ אַ שְׁוָואגֶער הָאט אִיהם נִיט גֶעפַּאסְט, הָאט עֶר גֶעמוּזְט אַרוֹיסְנֶעהמֶען עֶטְלִיכֶע רֶענְדְלִיךְ אוּנ דִינְגֶען דֶער שְׁוֶועסְטֶער אַ קְרֶעטְשְׁמֶע אוֹיף דֶעם וָועג פוּן קוּטָאוו, נִיט וַוייט פוּן טַייךְ פְּרוּט.

דֶעמָאלְט הָאט זֵיי שׁוֹין אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעסֶער צוּ גֶעהֶען, ווַייל דִי קְרֶעטְשְׁמֶע אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוֹיף אַ וָואהלֶען טְרַאקְט אוּנ פִיעל מֶענְשֶׁען פְלֶעגֶען זִיךְ דָארְט אָבְּשְׁטֶעלֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט נָאךְ אַלְץ גֶעלֶעבְּט אָבְּגֶעזָאנְדֶערְט: עֶר הָאט זִיךְ אִימִיסְטֶען אוֹיסְגֶעבּוֹיעט אַ קְלֵיין שְׁטִיבֶּעלֶע בַּיים טַייךְ, אוּנ דָארְט אִיז עֶר גֶעוֶעסֶען אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט. אַהֵיים פְלֶעגְט עֶר קוּמֶען נָאר פוּן אֵיין שַׁבָּת צוּם אַנְדֶערְן אוּנ נָאר אַז עֶס אִיז גֶעוֶועהן אַ סַךְ אַרְבַּייט, בְּעֵת עֶס פְלֶעגֶען זִיךְ צוּנוֹיפְפָאהרֶען פִיעל אוֹרְחִים אוּנ דִי פְרוֹי אַלֵיין הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אָבְּפֶערְטִיגֶען, פְלֶעגְט זִי אִיהם אָבְּרַייסֶען פוּן דֶעם לֶערְנֶען אוּנ עֶר הָאט אִיהר גֶעמוּזְט הֶעלְפֶען. קֵיינֶעם הָאט גָאר נִיט גֶעקָאנְט אַיינְפַאלֶען, אַז דֶער פְּרָאסְטֶער רֶענְדַאר מִיט דִי גְרָאבֶּע מַלְבּוּשִׁים, וָואס טְרָאגְט הָאלְץ אוּנ דֶערְלַאנְגְט יֶעדֶען עֶסֶען, אִין אִיז אַ בֶּן תּוֹרָה. זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט פַּרְנָסָה בְּשֶׁפַע, נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט גָאר וֶוענִיג דֶערְפוּן הֲנָאָה גֶעוֶועהן; פַאר אִיהם אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן אַ בְּרוֹיט, וָואס עֶר פְלֶעגְט מִיט זִיךְ מִיט נֶעהמֶען אוֹיף אַ גַאנְצֶער וָואךְ. נָאר שַׁבָּת הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען מַאכֶען אַ בְּרֵייטֶען; דֶעמָאלְט פְלֶעגְט עֶר אַרָאבְּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי וָואכֶענְדִיגֶע קְלֵיידֶער אוּנ אָנְטְהוּן ווַייסֶע מַלְבּוּשִׁים, אוּנ דֶעם גַאנְצֶען טָאג פֶערְבְּרֶענְגֶען פְרֶעהלִיךְ אוּנ אוֹיפְגֶערֶעגְט. אוֹיף יָמִים נוֹרָאִים פְלֶעגֶען זֵיי אַרַיינְפָאהרֶען קֵיין קוּטָאוו אוּנ דָארְט בְּלַייבֶּען אַ גַאנְצֶען חֹדֶשׁ; נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ אִין שְׁטָאדְט שְׁטַארְק אָבְּגֶעהִיט מֶען זָאל נִיט וִויסֶען וֶוער עֶר אִיז אוּנ מֶען זָאל אִיהם הַאלְטֶען נִישְׁט מֶעהר וִוי פַאר אַ פָּשׁוּט׳ן רֶענְדַאר.

עֶס אִיז זִיךְ אָבֶּער פָארְט שְׁוֶוער שְׁטֶאנְדִיג צוּ בֶּעהַאלְטֶען. אַ מָאל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט, אַז עֶס אִיז פֶערְפָאהרֶען אִין דֶער קְרֶעטְשְׁמֶע אַ רָב אוּנ הָאט דָארְט גֶעמוּזְט שַׁבָּת הַאלְטֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט דָאס דַאוְונֶען אוּנ דִי גַאנְצֶע הַנְהָגָה פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן, הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעשְׁטוֹיסֶען, אַז דָאס אִיז אַ פֶערְבָּארְגֶענֶער צַדִיק. דֶער רַב הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אַיינְהַאלְטֶען אוּנ הָאט גֶעגֶעבֶּען ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן אָנְצוּהֶערְן, אַז עֶר הָאט אִיהם דֶערְקֶענְט. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ לְכַתְּחִלָּה גֶעוָואלְט אוֹיסְדְרֶעהֶען אוּנ אַיינְרֶעדֶען דֶעם רַב, אַז עֶר אִיז מֶעהר נִיט וִוי אַ רֶענְדַאר, נָאר עֶס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען, עֶר אִיז גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוֶועהן אִיהם אוֹיסְצוּזָאגֶען דֶעם אֱמֶת אוּנ הָאט אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאל דִי זַאךְ הַאלְטֶען

בְּסוֹד, ווייל עֶס אִיז נָאךְ נִיט גֶעקוּמֶען דִי צַייט אַז דִי וֶועלְט זָאל פוּן אִיהם גֶעוָואהר וֶוערֶען. דֶערְוַוייל הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט, מֶען הָאט בַּיי אִיהם אוֹיסְגֶעדוּנְגֶען דִי קְרֶעטְשְׁמֶע אוּנ עֶר אִיז וַוייטֶער גֶעבְּלִיבֶּען אָהן פַּרְנָסָה. הִיבְשֶׁע עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט עֶר זִיךְ אָבְּגֶעמוּטְשֶׁעט; פַאר'ן עֶסֶען אַלֵיין הָאט עֶר זִיךְ פֶערְדוּנְגֶען צוּ אֵיין אַנְדֶער רֶענְדַאר אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט מִיט זַיינֶע קִינְדֶער גְמָרָא. דֶערְנָאךְ אִיז עֶר אִין טְלוּמְט. גֶעוָוארֶען נָאךְ אַמָאל אַדַרְדְקִי מְלַמֵד אוּנ הָאט פוּנ'ם קְנֶעלֶען אַזוֹי פִיעל גֶעהַאט אַז עֶר אִיז שְׁטֶענְדִיג גֶעגַאנְגֶען אִין צוּרִיסֶענֶע שִׁיךְ. אַזוֹי הָאט ר' יִשְׂרָאֵל גֶעלֶעבְּט אִין דַחֲקוּת, בִּיז דֶער עוֹלָם הָאט זִיךְ נִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּקוּקֶען צוּ זַיין פַּאסְטֶען, צוּ זַיין פַּייֶערִיג דַאוְונֶען, צוּ זַיין טוֹבְל'ן זִיךְ אִין אַקַאלְטֶער מִקְוָה אֲפִילוּ אִים ווִינְטֶער, אוּנ אִיבֶּערְהוֹיפְּט צוּ אַלֶע זַיינֶע פְרוּמֶע מִדוֹת, אוּנ עֶס אִיז אַרוֹיס אַ קְלַאנְג, אַז ר' יִשְׂרָאֵל דָער אָרֶעמֶער מְלַמֵד, דֶער אָבְּגֶעקוּמֶענֶער רֶענְדַאר, אִיז אַ בֶּעהַאלְטֶענֶער צַדִיק, אַ בַּעַל שֵׁם. בֶּעקַאנְט גֶע- וָוארֶען פַאר דֶער וֶועלְט אִיז ר' יִשְׂרָאֵל אִים יָאהר 1735 אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז שׁוֹין זַיין נָאהמֶען אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט גֶעוָוארֶען מִיט אַזוֹי פִיעל וואוּנְדֶערְבַּארֶע עֶרְצֶעהלוּנְגֶען, אַז עֶס אִיז אוּנְמֶעגְלִיךְ צוּ דֶערְגֶעהְן אַ וָוארְט אֱמֶת. אֵיינְס קָאן מֶען זִיכֶער זָאגֶען, אַז וֶוען מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ מִיט אָפֶענֶע אוֹיגֶען צוּ דֶער צַייט, וֶוען ר' יִשְׂרָאֵל הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען אֶפֶענְטְלִיךְ צְווִישֶׁען פָאלְק, צוּם אָרְט, וואוּ עֶר הָאט זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען פֶערְבְּרַאכְט אוּנ צוּ דִי מֶענְשֶׁען, וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהַאפְט אִין אִיהם, מוּז מֶען מוֹדֶה זַיין, אַז פוּן אִיהם הָאט קֵיין אַנְדֶערֶער זִיךְ נִיט גֶעקֶענְט אַרוֹיס, נָאר אַ בַּעַל שֵׁם, אַ צַדִיק, וָואס אִיז פוּל מִיט סוֹדוֹת אוּנ מֶען זֶעהט פוּן אִיהם נָאר נִסִים. מֶען דַארְף נִיט פֶערְגֶעסֶען אִין וָואס פַאר אַ לַאגֶע עֶס הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפוּנֶען דִי יוּדֶען פוּן פָּאדָאלְיֶען, גַאלִיצְיֶען אוּנ בּוּקָאווִינָא: דִי פָּאלִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זֵיי וֶועניג גֶעקֶענְט שִׁיצֶען פַאר אוֹיסְוֶוענִיגְסְטֶע שׂוֹנְאִים, אוּנ וֶוער שְׁמִיעסְט נָאךְ פַאר אִינְוֶוענִיגְסְטֶע. יֶעדֶער פְּרִיץ הָאט פוּן זֵיי גֶעשׁוּנְדֶען דִי הוֹיט אוּנ הָאט אוֹיף זֵיי גֶעקוּקְט וִוי אוֹיף אַ מֶעלְקְעדִיגֶער קוּה, וָואס קוֹים הָאט עֶר אָבְּגֶענוּמֶען דִי מִילְךְ הָאט אִיהם נִיט גֶעאַהרְט אַז אוֹיף דֶער בְּהֵמָה זָאל זִיךְ נָ"ר הַאלְטֶען דִי פֶעל מִיט דִי בֵּיינֶער. אַחוּץ דֶעם הָאבֶּען זִיךְ אַלֶע מָאל, זַייט דֶעם יָאהר 1730 אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זֵיי אַרַיינְכַאפֶּען דִי הַיידַאמַאקֶעס אוּנ הָאבֶּען זֵיי פְרִיהֶר שְׁטִילֶערְהֵייד גֶע- רַאבֶּעוָועט, בִּיז דֶער חֵשֶׁק הָאט זִיךְ אִין זֵיי נִיט צוּבְּרֶענְט אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִים יָאהר 1768 אָנְגֶעמַאכְט דִי גְרוֹיסֶע שְׁחִיטָה. בַּיי אַזַא בִּיטֶערְן מַצָב, וֶוען דִי פַּרְנָסָה אִיז גֶעשְׁלָאגֶען, פוּן אַלֶע זַייטֶען פְּרֶעסְט מֶען צוּ, דִי רַבָּנִים ווִילֶען זִיךְ

נאָר ניט אָנקעהרען מיט די עַמֵי הָאָרֶץ, מוז דאס פּראָסטע פאָלק אַראָבּ־פאַלען גאַנץ נידריג. װערען פערגראָבּט אונ פול מיט נאַרישקייטען אונ אַבּערגלױבּען; דערצו איז נאָך די טֶבַע פונ׳ם מענשען אַזױ, אַז גראַד װען עס איז איהם שטאַרק שלעכט גלויבּט ער גיכער אין יעדער ישועה, נאָר די פּערנרָאָסערטע האָפנונג. דאס װעלען זיך אָנחאַפּען אין אַ שאַרף פון אַ שװערד, געהמט ביי זיי צו דעם שֵׂכֶל, ער הערט אויף צו דענקען אונ קלערען, ער פערגעסט אַז די װעלט פיהרט זיך נאָך בּעשטימטע כּלָלים, אונ יעדער זאַך, זי מאַג געשעהן גאַנץ נאַטירליך, קומט ביי איהם אוים װי אַ מוֹפֵת. דערפון נעהמט זיך װאָס טאַקי באַלד, נאָך די ערשטע קלאַפּ, װאָס די פּוֹלישע יודען האָבּען געחאַפּט פון חמעלניצקי׳ן, האָבּען זיך אָנגעהויבּען צװישען זיי אַרוים־װייזען בּעֲלֵי שֵׁמוֹת, אונ דער עוֹלָם האָט זיך ניט געפוילט אָנצודערצעהלען פון זיי די נִסִים וְנִפְלָאוֹת. אים יאָהר 1648 האָט שוין געשֵׁם׳ט ר׳ יוֹאֵל בַּעַל שֵׁם. מען האָט דערצעהלט פון איהם אַז ער האָט אין פּאָזען אַרויסגעטריבּען די קְלִיפָּה פון אַ משוגענעם יודען; װעלכער איז נאָך דעם באַלד געזונד געװאָרען. אונ אַז חמעלניצקי׳ס חֶבְרָה זענען אָנגעפאַלען אויף אַ קליין יודיש שטעדטעל, אונ די עטליכע יודען װאָס זענען נאָך דאָרט געװעהן, האָבּען זיך געמוזט ראַטעװען מיט אַ שיפעל, האָט ר׳ יוֹאֵל זיי אַללע מַצִיל געװעהן פון דער גרױסער סַכָּנָה, װייל די קאָזאַקען זענען זיי נאָכגעשװאומען אין װאַסער, נאָר ער האָט געזאָגט אַזא שְׁפְּרָאך, אַז זיי האָבּען בּשום אוֹפן ניט געקאָנט דערױאַנגען די יודען. אַזעלכע זאַכען האָט מען נאָך דעם דערצעהלט אויך פון אַנדערע מְקוּבָּלִים, װי ר׳ משֶׁה פּראַנגער, ר׳ בּנימין כֹּהֵן אונ ר׳ אֵלִיָהוּ בַּעַל שֵׁם, אונ עס האָבּען זיך געפונען אַזעלכע, װאָס האָבּען מיט זייערע אויגען געזעהען װי די דאָזיגע „הימעל־מענשען״ האָבּען זיך געראַנגעלט מיט שֵׁדִים אונ זיי גוֹבֵר געװעהן. דאָס איז גאַנץ לייכט צו פערשטעהען, װייל דאָס פאָלק זעהט שטאַנדיג דאָס װאָס עס װיל זעהען. אַװדאי אַז ר׳ ישראל האָט זיך צוגעלאָזט צום געמיינעם עוֹלָם, אַלליין האָט ער זיך געפיהלט פּראָסט, אונ די אָרעמע לייט אונ דער אונטער־פּריעדענער הַמוֹן עם האָבּען דערפיהלט, אַז זיי האָבּען פּלוצלונג בּעקומען אַ פאַרשטעהער, װאָס מאַכט פון זיך ניט אַזא פּרוּש װי די רַבָּנִים אונ לוֹמדִים אונ האַלט זיך ניט פאַר אַ גרויסען מְיוּחָס, האָבּען זיי איהם געמוזט אָנטהון די איינציגע קרוין װאָס זיי האָבּען געהאַט, אונ האָבּען איהם אָנגעהויבּען בּעטראַכטען װי אַ בַּעַל שֵׁם. זיין דֶרֶך אין פּרוּמקייט האָט דאָס פאָלק ניט געקאָנט פערשטעהען; ערשט אַ סך יאָהרען שפּעטער האָבּען זיינע תַּלְמִידִים

און מְקוּרָבִים דֶער וֶועלְט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט אִין וָואס זַיין רֶעכְטֶע כַּוָּנָה אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען; דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט אָבֶּער הָאט דֶער עוֹלָם מֶעהר נִיט גֶעוואוּסְט, אַז עֶס אִיז נִתְגַּלֶּה גֶעוָוארֶען אַ נַייֶער צַדִּיק, וָואס קָאן דֶערְוַוייזֶען מוֹפְתִים, און מֶען הָאט טַאקִי גֶעזֶעהֶען דִי מוֹפְתִים, ווייל מֶען הָאט זֵיי גֶעוָואלְט זֶעהֶען...

אָנְגֶעהוֹיבֶּען הָאט ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב פוּן הֵיילֶען קְרַאנְקֶע. עֶר פְלֶעגְט אַרוּמְפָאהרֶען אִיבֶּער פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶאדְט. אִין דֶער צַייט, וָואס עֶר הָאט זִיךְ אוֹיפְגֶעהַאלְטֶען אִין דִי וֶואלְדֶער און אוֹיף דִי הוֹיכֶע קַארְפַּאטֶען-בֶּערְג, אִיז עֶר גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען פוּן אַ סַךְ גְרָאזֶען, וָואס זֶענֶען אִיהם דֶערְנָאךְ צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען וִוי רְפוּאוֹת. אַזוֹי וִוי עֶר הָאט אָבֶּער גֶעגְלוֹיבְּט אִין דֶעם כֹּחַ פוּן דֶער קַבָּלָה, וָואס עֶר הָאט גֶעלֶערְנְט. פְלֶעגְט עֶר גֶעוִויס זָאגֶען פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁפְּרִיכֶע און לְחָשִׁים, וֶוען עֶר הָאט בֶּעדַארְפְט דֶעם קְרַאנְקֶען אַיינְגֶעבֶּען עֶפִּיס אִינְוֶוענִיג אָדֶער צוּלֶעגֶען אַ פְלַאסְטֶער, און דֶערְפַאר אִיז בַּיים עוֹלָם אַיינְגֶערֶעדְט גֶעוֶועהן, אַז טַאקִי נָאר אִין דֶעם לִיעגְט דֶער גַאנְצֶער כֹּחַ זַיינֶער. זֶעהר אָפְט פְלֶעגְט פָארְקוּמֶען, אַז עֶר הָאט זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט דִי דָאקְטוֹירִים און דֶערְפַאר הָאט עֶר נִיט לִיעבּ גֶעהַאט צוּ הֵיילֶען אַזאַ קְרַאנְקֶען וָואס אִיהם הָאט שׁוֹין בֶּעהַאנְדֶעלְט אַ דָאקְטָאר, און דֶעסְטְגְלַייכֶען הָאט עֶר נִיט גֶעוָואלְט גֶעהֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואו מֶען הָאט שׁוֹין פְרִיהֶר גֶערוּפֶען אַ טָאטֶער אָדֶער אַ כִּשׁוּף-מַאכֶער. נִיט אֵיין מָאל הָאבֶּען אִיהם דִי דָאקְטוֹירִים גֶערוֹדְפְט, ווייל עֶר הָאט זֵיי פָּשׁוּט גֶעשַׁאדְט צוּ דִי פַּרְנָסָה, און אַז עֶר פְלֶעגְט אַרַיינְפָאהרֶען אִין אַ שְׁטָאדְט אַרַיין אִיז מֶען אִיהם נָאכְגֶעלָאפֶען אִין דִי גַאסֶען און בִּיז שְׁפֶּעט אִין דֶער נַאכְט הָאט עֶר גֶעמוּזְט אוֹיפְנֶעהמֶען קְרַאנְקֶע, גֶעבֶּען סְגוּלוֹת און טְהֵיילֶען קָמֵיעוֹת. דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען פוּן אִיהם חוֹזֶק מַאכֶען און אָפְט הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעפְרֶעגְט מִיט אַ גֶעלֶעכְטֶער: וָוער הָאט עֶס אִיהם אוֹיסְגֶעלֶערְנְט מֶעדִיצִין? נָאר ר׳ יִשְׂרָאֵל פְלֶעגְט אֶנְטְפֶערְן גַאנְץ קַאלְט, אַז זַיין חָכְמָה הָאט עֶר גֶעלֶערְנְט בַּיי אַ גְרוֹיסֶען פְּרָאפֶעסָאר — בַּיי גָאטט אַלֵיין. נִיט שְׁטֶענְדִיג אִיז עֶר אָבֶּער אָבְּגֶעקוּמֶען מִיט דֶעם וָואס דִי דָאקְטוֹירִים פְלֶעגֶען מַאכֶען חוֹזֶק פוּן אִיהם; אִין אוֹסְטְרָאה הָאט אִיהם אַ דָאקְטָאר גֶעוָואלְט שִׁיסֶען, און דֶער עוֹלָם הָאט ווייטֶער גֶעהַאט דִי מֶעגְלִיכְקַייט צוּ דֶערְצֶעהלֶען מוֹפְתִים, וִוי אַזוֹי עֶר אִיז נִיצָּל גֶעוָוארֶען און דִי קוֹיל אִיז צוּ אִיהם נִיט צוּגֶעשְׁטַאנֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עָנָיו און דֶערְצוּ הָאט עֶר טַאקִי גֶעגְלוֹיבְּט אַז הַ[illegible]ינְג אִיז פוּן גָאטט, און אַז מֶען פְלֶעגְט אִיהם קוּמֶען דַאנְקֶען, וֶוען אַ קְרַאנְקֶער אִיז פוּן זַיינֶע רְפוּאוֹת

געזונד געוואָרען, פּלעגט ער זאָגען, אַז אין איהם איז נאָר ניט געוועזען, און אַז די ישועה קומט פונ'ם הימעל. דאָס איז לייכט צו פערשטעהען אַז אַזאַ מענש איז ניט־קיין בעריימער, און ער פלעגט נאָר צונעהמען דאָס וואס מען האט איהם געבראַכט און וואס יעדער איז געוועהן ביכולת איהם צו געבען. דערפאַר האט מען איהם זעהר ליעב געהאט און אפילו קריסטען האבען פאַר איהם געהאט גרויס דרך ארץ. אַמאָל האט זיך אויף איהם געקלאָגט איינער פון די פּריצים, וואס שונאים האבען איהם אָנגעשטעלט, און ער האט זיך געוואָלט לאָזען קאָסטען אַסך געלד אבי מען זאל איהם אַרויסשיקען פון מעזעבוז, נאָר די פּאָליציע האט דערפון ניט געוואָלט הערען, און האט בפירוש געזאָגט דעם פּריץ, אַז ר' ישראל איז אַ היילינגער מענש און ניט קיין אָבנאַרער, אַז ניט אומזיסט איז ער אַזוי בעליעבט ביים פאָלק, און עס קומט איהם ניט מען זאל געגען איהם טהון איין עוולה.

די הויפּט־ראָללע צווישען אַללע סגולות, וואס דער בעל שם פּלעגט אַרויסגעבען, האָבען געשפּיעלט די קמיעות. און דאָס קליינע שטיקעל פּאַרמעט מיט עטליכע אונפערשטאַנדליכע ווערטער אָהן אַ שום געדאַנקען, האט בעדאַרפט אָבהיטען קליינע קינדער און דערוואַקסענע פון אַלדעם באָזו. אויף די קמיעות האט זיך געוואָרפען דער גאַנצער עולם, ווייל מען האט זיי גענוצט שטאַנדיג און ניט נאָר צו קראַנקהייט אַלליין; ביי יעדען איז געוועהן איינגערעדט אַז זיי זענען די גרעסטע שמירה וואס לאָזען ניט צו קיין שום חולאַת. אַז מען האט ערגיץ אין אַ שטוב געזעהען ווי איינער ווערד אפילו פערשלאַפט און די קמיע האט איהם ניט געהאָלפען, האָבען אַללע איבריגע געזונדע גערדונגען, אַז טאָקי נאָר די קמיעות האָבען זיי דערהאַלטען ביים לעבען. דערפאַר איז דער כח פון דער קמיע יעדעס מאָל מעהר חשוב'ר געוואָרען, און ר' ישראל האט געמוזט האַלטען ביי זיך עטליכע שרייבערס, וועלכע האָבען אויך קוים געקאָנט צושטעלען אַזוי פיעל קמיעות ווי פיעל דער עולם האט פערלאַנגט. בעזאָנדערס האט זיך אָבער ר' ישראל אויסגעצייכענט מיט די מופתים, וואס מען האט געזעהען פון איהם, ווי עס ווערט דערצעהלט אין דעם ספר „שבחי בעל שם טוב", וואס מען האט אָבגעדרוקט נאָך ר' ישראל'ס טויט. דאָרט ווערען דערצעהלט שטאַרקע נוזמאות, וואס מען קען זיי נאָר מיט'ן שכל ניט משיג זיין, ווי, למשל, אַז ער האָט געהאט „קפיצת הדרך" און האט געקאָנט אין איין רגע איבערפליהען טויזענדער מייל און איבערשווימען די גרעסטע ימים, אָדער אַז ער האט אין מעזיבוז געזעהען וואס אין אַמשטערדאַם טהוט זיך

און נָאךְ פון דֶעם סִין אִיבֶּערְנַאטִירְלִיכֶע זַאכֶען װעלְכֶע װערְן נָאךְ אִיצְט דֶערְצֶאהלְט צְװישֶען חֲסִידִים.

די עֶרְשְׁטֶע צַייט אִיז ר׳ יִשְׂרָאֵל אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע שְׁטֶעדְט פון פָּאדָאלְיֶען און װָאלִין, װִי זַאסְלַאב, נֶעמִירוֹב, בַּאַר, פּוֹלְנָאָה, טוּלְטְשִׁין, קַאמִינְקֶע, חְמֶעלְנִיק, שַׁארְגָארָאד און נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, און דֶערְנָאךְ הָאט עֶר זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין מֶעזִיבּוּז, און הָאט דָארְט פֶערְבְּרַאכְט דִי לֶעצְטֶע צְװַאנְצִיג יָאהר פון זַיין לֶעבֶּען. זַיין דַאװְנֶען אִיז גֶעװֶעהן אָהן אַ סֵדֶר און נִיט אִין קַיין בֶּעשְׁטִימְטֶער צַייט, און אֲפִילוּ װען עֶר אִיז גֶעװֶעהן אִין שוּל הָאט עֶר נִיט גֶעקוּקְט אוֹיפ׳ן עוֹלָם, און װען אַללֶע זֶענֶען שׁוֹין לַאנְג אַהֵיים גֶעגַאנְגֶען הָאט עֶר נָאךְ גֶעקֶענְט שְׁטֶעהֶען פֶערְטְרַאכְט אַ גַאנְצֶע שָׁעָה און זִיךְ נִיט רִיהְרֶען פוּנ׳ם אָרְט. פְרִיהר פְּלֶעגְט עֶר מַאכֶען גְרוֹיסֶע הֲכָנוֹת צוּם דַאװְנֶען בִּיז עֶר הָאט בֶּעקוּמֶען דָאס פַייעֶר, דֶעם בְּרֶען, װָאס אָהן דֶעם הָאט בַּיי אִיהם קַיין אֵיינְצִיגֶע תְּפִלָּה נִיט גֶעקֶאנְט אַרָאבּ פון דִי לִיפֶּען מִיט אַ רֶעכְטֶער כַּוָּנָה; דֶעמָאלְט פְּלֶעגְט עֶר שְׁרַייעֶן און בְּרוּמֶען, צִיטֶערְן מִיט אַללֶע אֵבָרִים, מַאכֶען מִיט דִי הֶאנְד, און עֶס אִיז גָאר נִיט מֶעגְלִיךְ גֶעװֶעהן אַיינְצוּשְׁטֶעהֶען נֶעבֶּען אִיהם. אָפְט פְּלֶעגְט עֶר פְּלוֹצְלוּנְג, אִין מִיטֶען דֶער שְׁטִילֶער שְׁמוֹנֶה עֶשְׂרֵה, אַ גֶעשְׁרֵיי טְהוּן, און דָאס אַלֶדִינְג אִיז בַּיי אִיהם גֶעװֶעהן אָהן קוּנְצֶען און נָאר װַייל עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז אָבְּהַאפֶּען גְלַאט אַזוֹי דָאס דַאװְנֶען הָאט קַיין שׁוּם װֶערְטְה נִיט און, אַז יֶעדֶער אִיז מְחוּיָב גוּט אִיבֶּערְצוּטְרַאכְטֶען אִיבֶּער יֶעדֶען װָארְט פון דִי תְּפִלּוֹת און אֲפִילוּ אִיבֶּער יֶעדֶען אוֹת. אִין זַיינֶע דְרָשׁוֹת הָאט עֶר זִיךְ נוֹהֵג גֶעװֶעהן צוּ זָאגֶען אַ גֶעדַאנְקֶען און דֶעם גֶעדַאנְקֶען סוֹמֵךְ זַיין אוֹיף אַפָּסוּק, און חָאטְשׁ אִין פָּסוּק אִיז גָאר דֶער גֶעדַאנְק נִיט גֶעלֶעגֶען, הָאט עֶר אָבֶּער דֶעם פָּסוּק אַזוֹי פֶּערְטַייטְשְׁט װִי עֶס הָאט גֶעפַּאסְט צוּ זַיין גֶעדַאנְקֶען. דָאס אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט לֶעבֶּען, װָאס עֶר הָאט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעפִיהרְט, הָאט גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ אַז עֶס אִיז אִיהם שְׁװֶער גֶעװֶעהן זַיינֶע גֶעדַאנְקֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען װִי עֶס דַארְף צוּ זַיין, און דוּרְךְ דֶעם הָאט דֶער עוֹלָם אִין זַיינֶע תּוֹרוֹת טוֹיזֶענְדֶער סוֹדוֹת גֶעפוּנֶען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט אֲפִילוּ נִיט גֶעװָאלְט לַיידֶען מֶען זָאל פון זַיין נָאהמֶען אַרוֹיסְגֶעבֶּען סְפָרִים און קַיינֶער הָאט זִיךְ טַאקִי נִיט אַיינְגֶעשְׁטֶעלְט צוּ גֶעהֶען גֶעגֶען זַיין רָצוֹן. װִי עֶס װַייזְט אוֹיס, הָאט עֶר מוֹרָא גֶעהַאט. אַז דִי שְׁרַייבֶּערְס װָעט נִיט גֶערָאטְהֶען אִיבֶּערְצוּגֶעבֶּען אוֹיף פַּאפִּיר דֶעם אֱמֶת׳ן זִין פון זַיינֶע רֶעד און דֶערְנָאךְ װָעט מֶען אוֹיף אִיהם אַרוֹיפְלֶעגֶען אַזֶעלְכֶע זַאכֶען װָאס עֶר הָאט קַיין מָאל אִין דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעהַאט.

פון דעסטוועגען האבען ר׳ ישראל׳ס תלמידים ר׳ יעקב יוסף כהן, דער פולנאה׳ער רב, אונ ר׳ בער מעזעריטשער, וואס האט שפעטער פערנומען דעם בעל שם׳ס ארט, געזאמעלט די תורות פון זייער רבי׳ן, אונ אים יאהר 1784 האט דער אפטער רב, ר׳ אהרן כהן, ארויסגעלאזען א ספר מיט דעם נאהמען, „כתר שם טוב" אום בעקאנט צו מאכען אויף דער וועלט דעם בעל שם׳ס געדאנקען. אין דער איינעגער צייט האט מען אויך געפונען צווישען די פאפיערען פונ׳ם יאנאווער רב, ר׳ ישעיה, אקליין ספר׳ל וואס האט געהייסען „צואת ר׳ ישראל בעל שם טוב" אונ מען האט עס אויך אבגעדרוקט. פון די דאזיגע צוויי ספרים איז לייכט ארויסצוזעהען אין וואס דער דרך פון ר׳ ישראל׳ן איז בעשטאנען אונ מיר קאנען דא אין קורצען בעשרייבען די עלף יסודות, אין וועלכע ער האט זיך פעסט געהאלטען:

1) אומעדום איז גאטט! זיין כח ליעגט אין דער גראסטער אונ אויך אין דער קליינסטער זאך, וואס דער זינדיגער מענש קאן זעהען מיט די אויגען אונ וואס ער איז ניט ווערטה צו זעהען. א מענש דארף שטאנדיג געדענקען, אז גאטט איז מיט איהם אויף יעדען ארט אונ צו יעדער צייט, אז אהן זיין היילינען ווילען קאן גאר נישט געשעהען, אונ אז ווען א מענש האט נוט אין זין דעם הימלישען בעשעפער אונ פערגעסט ניט אז אין אלדינג, וואס עס קומט איהם פאר די אויגען זעהט ער זיין חכמה אונ גבורה, איז ער שוין דערמיט אליין יוצא אין פרומקייט אונ דיענט גאטט מיט׳ן גאנצען הארצען.

2) צווישען די העכערע וועלטען, וואס מיר זעהען ניט, אונ דער ערד, אויף וועלכער מיר געפינען זיך, איז דא א פערבינדונג, אונ פונקט ווי דאס מזל פונ׳ם מענשען ווערד בעשטימט אין הימעל, אזוי מאכען דארט ארושם די מעשים פון יעדען: טהוט עמיצער גוטס — האט מען אויבען דערפון הנאה אונ דער יצר טוב ווערד ביי זיך פעסטער, טהוט מען אבער שלעכטס — ווערד דערפון א גאנצע אונארדנונג אונ דער יצר הרע בעקומט גבורה א סך שלעכטס אנצוטהון.

3) דער מענש דארף זיך בעהעפטען אין רבונו של עולם, זיך איבערגעבען איהם מיט אללע אברים, מיט אללע מחשבות, מיט אללע געפיהלע. פאר׳ן מענשען איז געווים בעסער צו וויסען, אז עס איז דא א בורא עולם, וואס פיהרט די וועלט נאך זיינע געזעצע, אונ אז ער האט זיך אויף וועמען צו פערלאזען. אונ אזוי ווי עס איז ניט נתפעל צו ווערן פון גוטס אזוי ברויך מען ניט אראבפאללען פון שלעכטס.

4) דער עִיקר אֱמוּנָה ליעגט אין דעם אינווענייגסטען געפיהל. דער מענש דארף זיך ניט האלטען פאר-קיין גרויסען חָכָם, ער טאר ניט וועלען אַלְדִינג מיט'ן שֵׂכֶל מַשִׂיג זיין און טראכטען, אז אין אללעמען וואס ער פערשטעהט ניט מאג ער שוין ניט גלויבען. דעם מענשענס אויגען זעהען צוגעדעקט ווי מיט א שְׁטָאר, און זעהר זעלטען האט ער די זְכִיָה צו זעהען דאס וואס איז טאקי אֱמֶת. דער וואס מיינט, אז גלויבען קאן מען נאר אין דעם וואס מען ווייסט געווים, פערגעסט, אז דער שוואכער מענש איז פול מיט הֶסְרוֹנוֹת און קאן גאר-קיין זאך ניט וויסען געווים, ווייל ער איז ניט זיכער צי זיינע אויגען קוקען גלייך און צי זיינע אויערן הערען ריכטיג. אז עמיצער לאכט פון אֱמֶת'ע מַאֲמִינִים, וואס פרעגען גאר-קיין קֻשְׁיוֹת ניט און גלויבען, ווייל דאס הארץ הייסט זיי אזוי טהון — איז ער געגליכען צו א טויבען, וואס מאכט חוזק ווען ער זעהט ווי כְּלֵי זֶמֶר שפיעלען און דער עוֹלָם טאנצט: איהם קומט אויס פָּשׁוּט א געלעכטער וואס איינער מאכט עפּיס מיט'ן שמיטשעק אַרָאב און ארויף און דער אנדערער טאנצט און עס איז א שִׂמְחָה אויף ביידע, ער קאן ניט פערשטעהען פון וואנען עס נעהמט זיך אזא פרייד, וואס הייבט דעם בַּעַל שִׂמְחָה אין דער לופט, זיי האבען ביי איהם אללע א פָּנִים ווי מְשֻׁגָּעִים, און ער פערגעסט גאר, אז ניבער דארף מען איהם אננעהמען פאר א חֲסַר דֵעָה דערפאר וואס ער וויל ניט וויסען פון זיין אייגענעם חִסָּרוֹן, ווייל ווען ער זאל ניט זיין טויב וואלט ער געהערט די שאנע קולות און וואלט פערשטאנען, אז מען טאנצט ווי מען שפּיעלט און אז א וועלט איז ניט מְשֻׁגָּע.

5) דאס דאווענען מוז שפּיעלען איין הויפּט-ראללע ביים מענשען, נאר זיין געבעט דארף זיין ריין, הֵיים, מיט כַּוָּנָה, עס מוז זיך ארויסרייסען פון די טיעפסטע ווינקעלעך פונ'ם הארצען. מיט דער תְּפִלָּה קאן דער מענש דערגרייכען ביז צום כִּסֵא הַכָּבוֹד און אויסבעטען נוטס ניט נאר פאר זיך אליין, נאר פאר אללע וואס ער האט דעמאלט אין זין. ווען דער מענש דאווענט טאר ער זיך אויף איין רֶגַע אֲפִילוּ ניט פערגעסען פאר וועמען ער שטעהט; ער דארף אין גאנצען זיך אויסטהון פון דער וועלט, אראבווארפען פון זיך דעם זינדיגען גוף מיט אללע זיינע בעדארפעניסען, וואס פיהרען איהם ניט איין מאל אראב פונ'ם וועג, און מוז נאר טראכטען ווערטה צו זיין, אז די געדאנקען זאלען איהם אוועקטראגען גאנץ ווייט פון דער עֶרֶד אויף די הויכע היילינגע עוֹלָמוֹת. ניט איטליכער קאן אבער געראטהען זיך צושלאגען צו אזא מַדְרֵגָה ביים דאווענען, און דערפאר מוז מען פריהר א ביסעל צו ארבייטען

בּיז דִי תְּפִלָּה קוּמְט אַרוֹיס אַזוֹי לוֹיטֶער אַז זִי זָאל קֶאנֶען מַאכֶען אַ ר״ֶוַח דָארְט אִין דִי שַׁעֲרֵי רַחֲמִים. יֶעדֶער פְּרוּמֶער יוּד מוּז מַאכֶען בֶּעוֶועגוּנְגֶען מִיט אַלֶּע אֵבָרִים, זִיךְ שָׁאקְלֶען אַהִין אוּנ אַהֶער, נוּט אִיבֶּערְחַזֶר׳ן יֶעדֶעס וָוארְט אוּנ וָועלֶען פֶּערְשְׁטֶעהֶען דֶעם טַעַם דֶערְפוּן, אוּנ עֶס זָאל אִיהם גָאר נִיט אָנְגֶעהֶען וָואס אַנְדֶערֶע וֶועלֶען אֶפְשַׁר לַאכֶען פוּן זַיינֶע תְּנוּעוֹת. וַוייל מַאכֶען אַ גֶעלֶעכְטֶער פוּן אַזֶעלְכֶע זַאכֶען קֶאנֶען נָאר דִי אֵיינֶענֶע שׁוֹטִים, וָואס וֶועלֶען אוֹיךְ לַאכֶען וֶוען זֵיי וֶועלֶען זֶעהֶען וִוי אֵיינֶער שְׁווִימְט אִין טַייךְ אוּנ מַאכְט מִיט דִי הֶאנְד; מֶען דַארְף זִיךְ אָבֶּער נִיט אוּמְקוּקֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע נַארָאנִים וָואס ווִילֶען נִיט פֶּערְשְׁטֶעהֶען, אַז פּוּנְקְט וִוי דֶער שְׁווִימֶער מוּז פוּן זִיךְ מִיט דִי הֶאנְד אַוֶועקְ־טְרַייבֶּען דִי חְוַואלְיֶעס כְּדֵי עֶר זָאל קֶאנֶען צוּשְׁווִימֶען צוּ אַ בְּרֶעג, אַזוֹי מוּז דֶער פְּרוּמֶער מִיט זַיינֶע תְּנוּעוֹת צוּטְרַייבֶּען אַלֶּע זַייטִינֶע זַאכֶען, וָואס קֶאנֶען אִיהם אָפְּטְרַייסֶען פוּן דֶער עֶרְנְסְטֶער מַחֲשָׁבָה, אוּנ עֶר אִיז גֶעצְווֹאוּנְגֶען אַרוּמְצוּלוֹיפֶען, שְׁרַייֶען אוּנ גְוַואלְדֶעוֶוען בִּיז עֶר בֶּעקוּמְט דֶעם אֶמֶת׳ן בְּרָען, אוּנ דֶעמָאלְט אִיז עֶר זִיכֶער אַז זַיין תְּפִלָּה וֶועט אָנְגֶענוּמֶען וֶוערֶען.

6) דָאס לֶערְנֶען אִיז נִיט אַזַא עִיקָר אוּנ עֶס אִיז אַ סַךְ גְלַייכֶער צוּ זִיצֶען אִיבֶּער אַ מוּסָר סֵפֶר אוּנ שֶׁעפֶּען פוּן דָארְט מִדּוֹת טוֹבוֹת עֶהֶדֶער פֶּערְ־בְּרֶענְגֶען דִי צַייט מִיט קְנֵייטְשֶׁען דִי גְמָרָא אוּנ בְּרֶעכֶען זִיךְ דֶעם מֹחַ אִיבֶּער אַ שַׁאֲלָה, וָואס מֶען דַארְף זִי נִיט הָאבֶּען נִיט צוּם פְּרוּמְקַייט אוּנ נִיט צוּם פְּרַאקְטִישֶׁען לֶעבֶּען. ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט גֶעזֶעהֶען וָואס פַאר אַ מִין דֶערְוַוייטֶערְטְקַייט עֶס וֶוערְט צְווִישֶׁען דִי מְיוּחָסִים, דִי לוֹמְדִים, וָואס מֵיינֶען אַז נָאר זֵיי וֶועט קוּמֶען דֶער גַאנְצֶער עוֹלָם הַבָּא - אוּנ דֶעם פָאלְק, וָואס הֵייבְּט שׁוֹין אָן בַּיי זִיךְ אַרָאבְּ־צוּפַאלֶען אוּנ רֶעכְנֶען, אַז אֵיין עַם־הָאָרֶץ אִיז טַאקִי דִי אוּמְגְלִיקְלִיכְסְטֶע בְּרִיאָה אוֹיף דֶער וֶועלְט. עֶס הָאט אִיהם נָאךְ מֶעהר פֶּערְדְרָאסֶען, וֶוען עֶר הָאט בֶּעְ־רֶעכֶענְט אַז צְווִישֶׁען יוּדֶען אִיז נָאר נִיטָא כִּמְעַט אֵיינֶער וָואס זָאל לַהֲלוֹטִין אוּנְווִיסֶענְד זַיין, אוּנ דֶער גְרֶעסְטֶער פוּן זֵיי קָאן נָאךְ מַעֲבִיר סֶדְרָה זַיין אוּנ חַאפֶּען אַ קוּק אִין אַ סֵפֶר. דֶערְפַאר פְלֶעגְט עֶר אָנְפַאלֶען אוֹיף דִי לוֹמְדִים וָואס הָאבֶּען צוּפִיעל גֶעהַאלְטֶען פוּן זִיךְ, אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען אַז זֵיי זֶענֶען צְבוּעַ׳קֶעס, אַז זֵיי ווִילֶען זֵייעֶר תּוֹרָה נָאר מַאכֶען פַאר אַ מִיטֶעל צוּ הָאבֶּען כָּבוֹד אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ אַז דַוְקָא דֶער פְּרָאסְטַאק, וָואס נֶעהמְט אַ מָאל אַ מוּסָר־סֵפֶר אִין דִי הֶאנְד אַרַיין אוּנ ווִיל טַאקִי פֶּערְשְׁטֶעהֶען וָואס מֶען טְרַייבְּט דָארְט, כְּדֵי דִי נוּטְצֶע מִדּוֹת זָאלֶען זִיךְ אִין אִיהם אָנְקְלֶעבֶּען, אִיז אַ סַךְ נֶעהֶענְטֶער צוּ גָאטְט וִוי דִי וָואס גְרוֹיסֶען זִיךְ מִיט זֵייעֶר פִּלְפּוּל אוּנ חֲרִיפוּת. מִיר זֶעהֶען אִין

לֶעבֶּען, – פְלֶעגְט דֶער בַּעַל שֵׁם אָפְּט זָאגֶען – צְווייעֶרְלֵיי מֶענְשֶׁען, אַזֶעלְכֶע וָואס וִוינְדִינֶען אֶפֶּענְטְלִיךְ אוּנ אַללֶע הַאלְטֶען זֵיי טַאקִי פַאר בַּעֲלֵי עֲבֵרָה, אוּנ אַזֶעלְכֶע וָואס טְהוּעֶן כָּל הַפַּסְלָנוּת אוּנ ווִילֶען נָאךְ מֶען זָאל פַאר זֵיי דֶערֶךְ אֶרֶץ הָאבֶּען, ווייל דֶער יֵצֶר הָרָע הָאט נָאךְ פֶערְנַארֶעטֶערְט זֵייעֶר שֶׁאדְלִיכְקַייט אוּנ הָאט זֵיי גֶעמַאכְט פַאר לוֹמְדִים; דִי עֶרְשְׁטֶע קֶאנֶען נָאךְ הָאבֶּען אַ תַּקָנָה, ווייל זֵיי דַארְפֶען נָאר תְּשׁוּבָה טְהוּן אִיז שׁוֹין פַאר זֵיי אָפֶען דֶער וֶועג צוּ פְרוּמְקַייט, דִי אַנְדֶערֶע אָבֶער – זֶענֶען אוֹיף עֶבִּיג פֶערְלָארֶען, ווייל בַּיי זֵיי אִיז אַיינְגֶעעֶרְדְט, אַז זֵיי זֶענֶען נָאר דִי צַדִּיקִים, אוּנ עֶס קֶאן זֵיי נָאר נִיט אַיינְפַאלֶען חֲרָטָה צוּ הָאבֶּען אוֹיף זֵייעֶרֶע שְׁלֶעכְטֶע מַעֲשִׂים.

ז) צוּ פִיעל פַאסְטֶען אוּנ פַּיינִיגֶען דֶעם גוּף אִיז אֵיין עֲבֵרָה, ווייל בַּיים אוֹיבֶּערְשְׁטֶען אִיז אָנְגֶענֶעמְט, וֶוען דֶער מֶענְשׁ אִיז גֶעזוּנְד אוּנ קֶאן אִיהם דִינֶען מִיט אַללֶע כּוֹחוֹת. דֶערְמִיט הָאט זִיךְ ר׳ יִשְׂרָאֵל אָבְּגֶעזָאגְט פוּן דֶעם דֶּרֶךְ, וָואס עֶר אִיז אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעגַאנְגֶען, וֶוען עֶר הָאט זִיךְ גֶעפוּנֶען אוֹיף דִי בֶּערְג אִין דִי וָואלְדֶער אוּנ הָאט גַאנְצֶע וָואכֶען כְּסֵדֶר נִיט גֶעגֶעסֶען. עֶר הָאט אָבֶּער פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דָאס, וָואס עֶר אַלְלֵיין אִיז אִים שְׁטַאנְד גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען, אִיז נָאךְ נִיט קֵיין רְאָיָה פַאר אַנְדֶערֶע, אוּנ עֶר הָאט אָנְגֶע- זָאגְט, אַז יֶעדֶער אִיז מְחוּיָב צוּ דֶערְווַייטֶערְן פוּנ׳ם הַארְץ דָאס טְרוֹיעֶרִיגְקַייט אוּנ, פַארְקֶעהְרְט, שְׁטֶענְדִיג זַיין בַּיי זִיךְ פְרֶעהְלִיךְ, מוּנְטֶער, אוֹיפְגֶעלֶעגְט. סַיי בַּיים לֶערְנֶען, סַיי בַּיים דַאוְונֶען הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען אַוֶועקְטְרַייבֶּען פוּן זִיךְ עַצְבוּת. גָאטְט הָאט לִיעבּ דֶעם מֶענְשֶׁען וָואס קוּמְט צוּ אִיהם מִיט אַ פֶעסְטֶען בִּטָחוֹן אוּנ וָואס לָאזְט אַ טְרֶער נָאר פַאר פְרֵייד. אֲפִילוּ בַּיים לֶערְנֶען אִיז אוֹיךְ בֶּעסֶער וֶוען דֶער מֶענְשׁ לֵייעֶנְט הוֹיךְ מִיט שִׂמְחָה יֶעדֶעס וָוארְט. פוּן אַזַא לֶערְנֶען הָאט גָאטְט הֲנָאָה, ווייל אַזַא לֶערְנֶען, נָאר אָהן הַכָּנוֹת, קֶאן יֶעדֶער בַּעַל הַבַּיִת, אוּנ ווִי בַּאלְד מֶען לֶערְנְט נָאר מוּז זִיךְ עֶפִּיס אָנְקְלֶעבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ וֶוען אֵיינֶער פֶערְשְׁטֶעהט נִיט אַ מָאל וָואס עֶר לֵייעֶנְט אִיז דָאס אוֹיךְ גוּט, ווייל דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט דֶערְפוּן דֶעם אֵיינֶעם תַּעֲנוּג, וָואס אַ פָאטֶער, וֶוען עֶר הֶערְט זַיין קְלֵיין קִינְד פְּלַאפְּלֶען אוּנ ווייסְט אַז עֶס קֶאן נָאךְ נִיט שַׁארְף רֶעדֶען, אָבֶּער עֶס וֶוענְדְט זִיךְ צוּם פָאטֶער מִיט לִיעבֶּע אוּנ הָאפְנוּנְג. אַז דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען אַ מָאל אִיבֶּערְגֶעפְרֶעגְט דֶעם בַּעַל שֵׁם: צוּ עֶס אִיז פָארְט נִיט גְלַייכֶער צוּ הַאלְטֶען תַּעֲנִיתִים, הָאט עֶר זֵיי גֶעעֶנְטְפֶערְט: שְׁטֶעלְט אַייךְ פָאר אַז עֶס זֶענֶען דָא צְווֵיי דָאקְטוֹרִים, אֵיינֶער הֵיילְט דִי קְרַאנְקְהַייט מִיט אַ בִּיטֶערְן רֶעצֶעפְּט אוּנ דֶער אַנְדֶערֶער גִיט דַוְקָא אַ זִיסֶע רְפוּאָה, נָאר בֵּיידֶע ווִילֶען דֶעם חוֹלֶה גֶעזוּנְד

פַּאכֶען, וָועט אִיהר דָען נִיט פָּאלְגֶען בֶּעסֶער דֶעם לֶעצְטֶען דָאקְטָאר. וָואס זַיין רֶעצֶעפְּט אִיז אַסַך גְרִינְגֶער אַיינְצוּנֶעהמֶען? דָאס אֵיינֶגֶע אִיז אוֹיךְ אִין אֱמוּנָה-זַאכֶען: צוּ וָואס דַארְפֶען מִיר מוּטְשֶׁען דִי מֶענְשֶׁען אוּנ פָּארְדֶערְן פוּן זֵיי אַזֶעלְכֶעס, וָואס נִיט יֶעדֶער קָאן דַארוֹיף בֶּעשְׁטֶעהֶען, אַז מִיר קָאנֶען דָאס אֵיינֶגֶע אוֹיסְפִּיהרֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן אוּנ זֶעהֶען פַאר זִיךְ שְׁטֶענְדִיג פְּרֶעהלִיכֶע פָּנִים'ער אוּנ גֶעטְרֶעפְטֶע הֶערְצֶער. וָואס קוּמֶען מִיט שִׂמְחָה צוּ זֵייעֶר פָאטֶער אִין הִימֶעל אוּנ דִינֶען אִיהם מִיט פְרֵייד אוּנ מִיט גֶעזַאנְג.

8) מֶען דַארְף אָבְּהִיטֶען אַמִצְוָה, נָאר נִיט צוּ פִיעל מְדַקְדֵק זַיין אוּנ זִיךְ אַבַּיינְלָאזֶען אִין קְלֵיינִיגְקַייטֶען, וַוייל דִי דָאזִיגֶע קְלֵיינִיגְקַייטֶען פֶערְדְרֶעהֶען אָפְּט דֶעם קָאפּ אוּנ מֶען פֶערְגֶעסְט דֶעם תַּכְלִית פוּן אַ גֶעטְהִינֶע הוֹיפְּטזַאךְ. דֶעם אֱמֶת'ן מַאֲמִין דַארְף גָאר נִיט אַהֶרֶען וֶוען עֶר אִיז אַמָאל אוּמְגֶערְן עוֹבֵר אוֹיף אַ דִין אָדֶער עֶר טְהוּט חָלִילָה אֵיין עֲבֵרָה; עֶר דַארְף נָאר חֲרָטָה הָאבֶּען אִין הַארְצֶען, טְהוּן תְּשׁוּבָה, אוּנ גְלוֹיבֶען אַז דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער וֶועט אִיהם אַוַדַאי מוֹחֵל זַיין. דֶעסְטְגְלַייכֶען זָאל דֶעם מֶענְשֶׁען נִיט פֶערְדְרִיסֶען וֶוען עֶס גֶערָאטְה אִיהם נִיט מְקַיֵם צוּ זַיין אַזַא מִצְוָה וָואס עֶר הָאט דַוְקָא גֶעוָואלְט טְהוּן, אוּנ עֶר זָאל נִיט רֶעכְנֶען אַז דוּרְךְ דֶעם הָאט עֶר עֶפִּיס פֶערְלָארֶען, וַוייל גָאטט זֶעהט אַז עֶר הָאט דֶעם רָצוֹן גֶעהַאט, נָאר עֶר הָאט עֶס נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהרֶען, אוּנ מִיט דֶער כַּוָנָה אַלֵיין אִיז עֶר שׁוֹין יוֹצֵא גֶעוֶועזֶען.

9) אַללֶע מֶענְשֶׁען דַארְפֶען זַיין בַּיי זִיךְ גְלַייךְ אוּנ זִיךְ לִיעבּ הָאבֶּען ווִי בְּרִידֶער, וַוייל בַּיי גָאטט זֶענֶען אַללֶע פַארְרֶעכֶענְט פַאר קִינְדֶער נָאר אָהְן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד. אוּנ אֲפִילוּ בַּיים גְרֶעסְטֶען זִינְדִיגֶען אִין הַארְצֶען גֶעפִינֶען זִיךְ הֵיילִיגֶע פוּנְקֶען, וָואס קָאנֶען זִיךְ נָאךְ צוּ בְּרֶענֶען וֶוען עֶר ווִיל זִיךְ נָאר אֵיין קְנֵייטְשׁ טְהוּן אוּנ בֶּעטֶען רַחֲמִים בַּיי זַיין בַּארְמְהַארְצִיגֶען פָאטֶער. דֶערְפַאר טָאר קֵיינֶער זִיךְ נִיט אָנְנֶעהמֶען גָאטט'ס קְרִיוְודֶע, אוּנ יֶעדֶער מַאֲמִין מוּז שְׁטֶענְדִיג גֶעדֶענְקֶען אַז אַללֶע בְּרוּאִים פֶערְדִיעֶנֶען רַחֲמָנוּת אוּנ לִיעבֶּע.

10) אַ מֶענְשׁ קָאן דֶערְגְרֵייכֶען דִי גְרֶעסְטֶע מַדְרֵגָה פוּן נְבִיאוּת, וֶוען עֶר הָאט שְׁטֶענְדִיג נָאר גָאטט אִין זִין אוּנ שֵׁיידְט זִיךְ אָב פוּן אַזֶעלְכֶע וָואס בִּינְדֶען אִיהם צוּ צוּ נַארִישֶׁע תַּאֲווֹת. אַוַדַאי קָאנֶען עֶס אוֹיסְפִיהרֶען נָאר גֶעצֶאהלְטֶע, אוּנ וֶוען זֵיי זֶענֶען פֶערְטִיעפְט אִין זֵייעֶרֶע גֶעדַאנְקֶען אוּנ עֶס קוּמְט זֵיי פְּלוּצְלוּנְג אַרוֹיף אַ מַחֲשָׁבָה אָדֶער עֶס וַוייזְט זִיךְ זֵיי אוֹיס, אַז אִין דִי אוֹיעֶרְן קְלִינְגֶען אַזוֹי ווִי קוֹלוֹת, אִיז אַ סִימָן אַז זֵיי הָאבֶּען טַאקִי אַרוּמְגֶעשְׁוֶועבְּט אִין

אין די הויכע וועלטען אונ נאטש האט זיי מזכה געוועהן זיי זאלען זעהען אונ הארען אזעלכעס וואס בלייבט פאר א אנדער בשר ודם איין עבינער סוד.

11) **דער צדיק איז דער יסוד פון דער וועלט**, אונ ווען יעדער מענש קאן דורך זיין פרומקייט בעקומען די גראסטע זכיה אין הימעל איז דער צדיק פשוט א הימעל-מענש, ער רעכענט זיך ביי גאטט פאר א פערמיטלער צווישען איהם אונ זיינע בעשאפענישען, אונ אזוי ווי א געליעבט קינד פיהרט ער אלדינג אויס ביים הימעלישען פאטער. די נשמה פונ'ם צדיק פליהט שטאנדיג ארום אין די הויכע וועלטען אונ יעדער וואס ריהרט זיך צו איהם צו מוז אויך געהויבען ווערען. דערפאר איז גוט צו זיין פונ'ם צדיק'ס מקורבים, ווייל ער קאן מגין זיין מיט זיין זכות אפילו אויף שטארק זינדיגע מענשען אונ אויסבעטען פון זייערטוועגען א אמת'ע כפרת עון. דער בעל שם האט אויך אנגעזאגט אז אויף א צדיק טאר מען גאר קיין שאלות ניט פרעגען אונ וואס מען זעהט פון איהם דארף ניט קשה זיין, ווייל ער ווייסט וואס ער טהוט אונ אפילו ווען ער קריכט בפירוש אראב פונ'ם רעכטען וועג איז פאר איהם געוונג נאר איין ביג זיך צו טהון אונ פונ'ם פערלאשענעם פונק ווערט שוין ווידער א פלאם פייער.

דאס גאנצע לעבען פון ר' ישראל בעל שם טוב בעווייזט, אז מעהר ווי געגען אנדערע איז ער געוועהן שטרענג געגען זיך אליין אונ די אללע מדות וואס ער האט געלערנט זיינע מאמינים האט ער אליין זיך שטארק אין זיי געהאלטען. עס איז קיין וואונדער ניט, וואס פון יאהר צו יאהר איז ער מעהר אנגענומען געווארען אונ חאטש די רבנים האבען אויף איהם קרום געקוקט איז די צאהל פון זיינע חסידים געווארען אללע מאל גרעסער. דאס פאלק האט איהם פערגאטטערט פאר זיינע מופתים אונ האט אין איהם געשאצט דעם בעריהמטען בעל שם, וואס קאן פון טויט לעבעדיג מאכען; די עדלערע ווידער, וועלכע האבען שוין געהאט א שטיקעל בעגריף אין ר' ישראל'ס דרך אונ האבען פערשטאנען צו וואס אזא חסידות קאן פיהרען, האבען איהם גאר פשוט בעטראכט ווי א נביא, וואס איז געקומען אויפטהון ניי'ע ס, כדי צו בעפעסטיגען דעם אלטען אמת. צום אנהויב האבען זיך צו איהם צוגעשארט אללע מקובלים אונ די בעהאלטענע שבתי צבי'ניקעס, וואס זענען נאך איבער-געבליבען פון יהודה חסיד, נאר שפעטער זענען צוגעשטאנען אויך ליטיישע יודען אונ צווישען זיינע מקורבים האט מען שוין געקאנט געפינען גרויסע

לומְדִים אונ מוֹרֵי הוֹרָאָה. אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אִיז ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ס נָאהמֶען גֶע־וָוארֶען אַזוֹי הֵיילִיג, אַז אִין אַ סַךְ שְׁטֶאדְט פוּן פָּאדָאלְיֶען, וָואלִין אוּנ גַאלִיצְיֶען הָאט מֶען אָהן זַיין סְמִיכָה נִיט גֶעוָואלְט אוֹיפְנֶעהמֶען קֵיין רַבָּנִים, שׁוֹחֲטִים אוּנ חַזָנִים.

די רַבָּנִים פוּן דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶאדְט הָאבֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ זַיין מִתְנַגְדִים פוּנ׳ם בַּעַל שֵׁם, הָאטְשׁ אֶפֶּענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁפְּרִינְגֶען גֶעגֶען אִיהם הָאבֶען זֵיי נִיט גֶעקֶאנְט אוּנ הָאבֶען אוֹיךְ נִיט גֶעהַאט פַאר וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען צוּ אַזַא פְרוּמֶען יוּדֶען. אֵיין מָאל הָאבֶען זֵיי זִיךְ יָא גֶעוָואלְט פְּרִיוֶוען צוּ בֶּערִירֶען זַיין כָּבוֹד אוּנ דֶערְנִיידְרִיגֶען דֶער וֶועלְט, אַז עֶר שְׁטֶעהט נִידְרִיגֶער פוּן זֵיי אוּנ קֶאן זִיךְ מִיט זֵיי נִיט פֶערְגְלַייכֶען אִין לוּמְדוּת. נָאר עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען, וַוייל ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זִיךְ נָאר מִיט זֵיי נִיט גֶעוָואלְט אַריינְלָאזֶען אִין קֵיין וִכּוּחַ. דֶעמָאלְט הָאט נָאךְ גֶעהַאט צוּ שַׁאפֶען אִיבֶּער אַללֶע יוּדִישֶׁע עֲסָקִים אִין פוֹלִין דֶער „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת״ אוּנ בַּיי אֵיין אֲסִיפָה הָאט דֶער זַאמוֹשְׂטְשֶׁער רַב, ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא, פָארְגֶעלֶעגְט: מֶען זָאל ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן שִׁיקֶען רוּפֶען אוּנ מִיט אִיהם רֶעדֶען פוּן תּוֹרָה, כְּדֵי מֶען זָאל אַרוֹיס־זֶעהֶען אַז עֶר אִיז נָאר אַ קְנַאפֶּער לַמְדָן. זֵיי הָאבֶען גֶערֶעכֶענְט אַז דֶער בַּעַל שֵׁם וֶועט מוֹרָא הָאבֶען אוּנ וֶועט זִיךְ אָבְזָאגֶען, נָאר עֶר אִיז דַוְקָא גֶעקוּמֶען. מִיט גַאֲוָה הָאט אִיהם אֵיינֶער פוּן דִי רַבָּנִים גֶעזָאגְט, אַז וֶועדְלִיג עֶר פִיהְרְט זִיךְ וַוייזְט אוֹיס, אַז עֶר אִיז פוּל מִיט רוּחַ הַקֹּדֶשׁ אוּנ צוּם סוֹף הַאלְט מֶען אִיהם פַאר אֵיין עַם־הָאָרֶץ, דֶערְפַאר וִויל עֶר, אַז דֶער בַּעַל שֵׁם זָאל אִיהם פַארְעֶנְטְפֶערְן אַ שַׁאֵלָה, וִוי אַזוֹי אַ יוּד דַארְף זִיךְ נוֹהֵג זַיין, וֶוען עֶר הָאט פֶערְגֶעסֶען צוּ זָאגֶען „יַעֲלֶה וְיָבֹא״. עֶס אִיז אַסְבָּרָא אַז ר׳ יִשְׂרָאֵל הָאט זֵיי גֶעאֶנְטְפֶערְט קוּרְץ אוּנ שַׁארְף, אַז עֶר פֶערְשְׁפָּארְט זִיךְ נָאר צוּ בְּרֶעכֶען דֶעם קָאפּ אִיבֶּער אַזַא דִין, וַוייל עֶר הָאט פַיינְד צוּ פֶערְגֶעסֶען. דֶעמָאלְט זֶענֶען אַרוֹיס צְוַויי דֵעוֹת: דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶען גֶעשְׂרִינְגֶען אַז דִי רַבָּנִים הָאבֶען חוֹזֶק גֶעמַאכְט פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳ן אוּנ הָאבֶען גֶעזָאגְט אַז עֶר הָאט זִיךְ אִימִיסְטֶען אוֹיסְגֶעדְרֶעהט מִיט אַ גְלַייךְ־וָוארְטֶעל, וַוייל עֶר הָאט פָּשׁוּט נִיט גֶעווּאוּסְט דֶעם דִין, אוּנ דִי חֲסִידִים הָאבֶען גֶעדְרוּנְגֶען אַז דִי רַבָּנִים זֶענֶען בָּטֵל גֶעוָוארֶען פַאר׳ן בַּעַל שֵׁם, וַוייל עֶר הָאט זֵיי בַּאלְד אוֹיפ׳ן פְּלַאץ גֶעוִויזֶען אַ מוֹפֵת אוּנ זֵיי הָאבֶען גֶעזֶעהֶען אַז מֶען טָאר זִיךְ מִיט אִיהם נִיט טְשֶׁעפֶּען.

דֶער בַּעַל שֵׁם אִיז גֶעוֶועהן גָאר פְּרָאסְט בַּיי זִיךְ; אִין שְׁטוּב מִיט׳ן עֶסֶען אוּנ טְרִינְקֶען הָאט עֶר זִיךְ גֶעפִיהלְט וִוי אַ גֶעוָואהנְלִיכֶער בַּעַל הַבַּיִת. מִיט

א לאנגען לילקע-ציבעך פלעגט ער זיך אפט ארומדרעהען אין מארק און רעדען מיט'ן קליינסטען האטש, ער האט שוין דעמאלט געהאט מעהר פון צעהן טויזענד חסידים. זיין הכנסה איז געוועהן גרויס, ווייל מען פלעגט איהם ברענגען זעהר פיעל געלד פון אללע קראנקע, וועלכע האבען דורך איהם בעקומען א רפואה שלמה; נאר פון דעסטוועגען האט ער געלעבט אין דחקות, אי דאס איז נאך גוט געוועהן וואס די משפחה איז קליין געוועהן. די פרוי איז געשטארבען נאך אין די ערשטע יאהרען ווען ער איז נאר וואס נתגלה געווארען און זי האט איהם איבערגעלאזט אין גאנצען צוויי קינדער, א זוהן צבי הירש און א טאכטער האדעל. דאס גאנצע געלד פלעגט אוועקגעהען אויף צדקה און ניט זעלטען פלעגט ר' ישראל'ן אויסקומען צו געבען גרויסע סוממען, ווייל ער האט זעהר געהאלטען פון פדיון שבוים און דעמאלט האבען די פריצים ליעב געהאט איינצוזעצען אין תפיסה די רענדארעס וואס האבען ניט געקאנט צו דער צייט בעצאהלען די ראטע, און ניט איין רענדאר האט איהם געהאט צו פערדאנקען וואס ער איז ניט פערפוילט געווארען אין גע-פאנגעניש. ווער שמיעסט אז עס פלעגט זיך מאכען עפיס א בלבול אויף יודען און מען האט אויסגעטראכט אויף יודישע קהלות, ווי זאסלאב און פאוואליטש, אז זיי הרג'נען קריסטליכע קינדער און בעניצען זייער בלוט אויף פסח, דא האט זיך דער בעל שם גאר מוסר נפש געוועהן: פון געלד קאסטען האט מען גאר ניט וואס צו רעדען, נאר ער פלעגט נאך אליין ארומלויפען צו די גראסטע שררות, בעטען און וויינען, פערהאנפערן און בעווייזען, און האט ניט גע-רוהט ביז דער אמת איז ניט ארויס און הונדערטער אומשולדיגע זענען ניצל געווארען.

פונקט ווי ער האט ניט געקאנט ליידען די שטאלצע לומדים און רבנים, אזוי איז ער צו געלאזט געוועהן צו איינפאכע יודען, וועלכע ער האט בע-מערקט אז זיי האבען אין זיך גוטע מדות, אמאל האט דער בעל שם זיך צוגעקוקט אין שול ווי א בעל מלאכה, וואס פלעגט ארבייטען זאקען, שטעהט און דאווענט ערנסט, איז ער צוגעגאנגען צו איהם און האט זיך מיט איהם צורעדט און איהם אבגעגעבען גרויס כבוד. ר' ישראל האט גוט געזעהען ווי דער עולם וואונדערט זיך און קאן ניט פערשטעהען ווי קומט עס אז דער בעל שם זאל גאר האבען דרך ארץ פאר אזא פראסטאק, דאריבער האט ער באלד געזאגט: „עס זאל אייך גאר קיין חדוש ניט זיין, דאס התמימות פון דעם יודען האב איך דערקענט אין זיין שטיל דאווענען, און וויסען זאלט איהר אז

אויף איהם האלט זיך אונזער שול". ער האט אויך פיינד געהאט די פּגידים, וועלכע פלעגען ארומפאהרען פון שטאדט צו שטאדט שטראפען דאס פאלק פאר וואס מען איז ניט גענוג פרום, אונ שרעקען מיט יענער וועלט אונ מיט'ן פייערינען גיהנם. א מאל האט זיך געמאכט דאס דער בעל שם האט גראד שבת געהאלטען אין א שטעדטעל אונ דארט איז אויך געוועהן א מגיד, וואס האט זיך געשטעלט זאגען א דרשה, ווי דער שטייגער איז געוועהן, אונ האט אנגעהויבען דעם עולם מאכען א מורא אונ לעגען שטיינער אויפ'ן הארצען. אז דער בעל שם איז דערפון געוואהר געווארען איז ער גאר ניט צופרידען געוועהן; זיינע מקורבים האבען עס פערשטאנען אונ האבען צו וויסען געטהון די בעלי בתים פון דער שול אונ זיי זענען זיך אללע, כן הסתם, באלד צונאנגען. אויפ'ן אנדערן טאג איז זיך דער מגיד דורכגעגאנגען צום בעל שם אונ האט איהם געפרעגט וואס ער האט צו איהם אונ פאר וואס האט ער איהם אנגעטהון אזא בושה, אז ער האט געמוזט די דרשה ענדיגען פאר די פיער ווענד. דא איז ר' ישראל אויפגעשפרונגען פונ'ם פלאץ, טרערען האבען זיך איהם אנגעהויבען גיסען פון די אויגען אונ מיט א וויינענדיג קול האט ער געשריגען: „אומזיסט פאלט איהר אן אויף אינזערע יודען, ניט שרעקען דארף מען זיי, נאר טרייסטען! בעטראכט ווי דער יוד הארעוועט זיך געביך אן א גאנצען טאג, ווי שווער איהם קומט אן דאס טרוקען שטיקעל ברויט, אונ פון דעסטוועגען האט ער פארט אין זין צו דיענען דעם אויבערשטען ווי וויים ער קאן נאר. אונ אז עס קומט די צייט פון מנחה ווארפט ער אוועק די ארבייט אונ דאווענט ניך אב. אונ עס זאל אייך גאר ניט אהרען וואס ער האפט אונ לאזט אריבער א מאל א ווארט, ווייל דווקא אט די דאזיגע קורצע תפלה מאכט אן דעם גרעסטען רעש אין הימעל". פון די עטליכע ווערטער קאן מען ארויסזעהען וואס פאר א חלוק עס איז צווישען דעם בעל שם, וואס ווערט נתפעל פון א ריינער תפלה אהן קונצען – אונ די רבנים, וואס מאכען אן טויזענדער שאלות וועגען א פערפעהלטען „יעלה ויבא"!

אויף דער עלטער איז ר' ישראל'ן בעשערט געוועהן צו האבען גרויס צער איבער די פראנקיסטען, אונ די גאנצע זאך האט איהם פערביטערט דאס לעבען. נאך פריהר האט ער אנגעזאגט זיינע חסידים זיי זאלען זיך ניט אנקעהרען מיט די שבתי צבי'ניקעס אונ האט זיי פערווערט אפילו צו קוקען אין זייערע ספרים. מען דערצעהלט נאך, אז דער בעל שם פלעגט אפט זאגען, אז ער האט א לאנגע צייט צו טהון געהאט מיט דער נשמה פון שבתי צבי אונ האט

די געוואלט אבברייניגען, נאר עס איז איהם ניט געראטהען: דערמיט האט ער געגעבען צו פערשטעהען אז ער האט זיך געוואגט געמיהט אויסצולייטערן שבתי צבי׳ס דרך אונ זוכען א וועג, וואס זאל זיין הברה אויך צופיהרען צוריק צו יודישקייט, נאר עס איז איהם אונמעגליך געוועהן. אז דא זענען נאך אויפגעשטאנען די פראנקיסטען, אונ עס האט זיך אנגעהויבען אזא שרעקליכע שנאה צווישען זיי אונ די פוילישע יודען, איז דאס פאר ר׳ ישראל׳ן געוועהן א וועהטיג פון ביידע זייטען: פון איין זייט האט ער געפיהלט אז עס קאן ניט בלייבען אזוי ווי די איינגעשפארטע רבנים ווילען אונ אז די דאזיגע, וואס פארדערן אז דאס יודישע לעבען זאל זיך א ביסעל דערפרישען אונ בעניייהען, זענען ניט אזוי שטארק אומגערעכט; פון דער אנדערער זייט אבער האט ער געמוזט מודה זיין, אז די פראנקיסטען זענען צו ווייט פערקראכען אונ אז זיי ווילען אזוי פיעל איבערמאכען אונ איבערבויען, אז עס קאן חלילה דער גאנצער בנין פונ׳ם יודישקייט איינפאלען. מען קאן זיך פארשטעלען ווי אזוי די מלחמת צווישען די פראנקיסטען אונ זייערע געגנער האט געמוזט וואהרפען פון די פיס אזא מענשען ווי דער בעל שם, וואס שלום אונ ברידערליכע ליעבע זענען ביי איהם געוועהן דאס הייליגסטע.

אים יאהר 1759 האט ר׳ ישראל געמוזט פאהרען קיין לעמבערג צום וכוח מיט די פראנקיסטען אונ איז פון דארט צוריקגעקומען נאר א דערשלאגענער. זיין עדלע נאטור האט ניט געקאנט איבערטראגען די שרעקליכע שנאה וואס ער האט דערזעהען פון ביידע צדדים; זיין נוט הארץ האט שיער ניט געפלאצט ווען ער האט זיך דערמאנט, אז די יודען אליין שטופען פון זיך אוועק זייערע איינענע ברידער. אונ מען מאג באמת זאגען, אז ווען ער האט די פראנקיסטען פערגלייכט צו „אבגעשניטענע אברים”, איז דאס ניט געוועהן גלאט אזוי דבורים, ווייל ער האט טאקי געליטען גלייך ווי מען שניידט ביי איהם אליין אויס גליעדער פון זיין קארפער. דאס גאנצע יאהר איז ער געוועהן זעהר שוואך, נאר ליעגען אין בעט האט ער ניט געוואלט; געפיהלט האט ער אז די כוחות לאזען זיך איהם אויס אונ פון דעסטוועגען האט ער זיך געהאלטען אויף די פיס ביז צו דער לעצטער מינוט. דעם ערשטען טאג שבועות פונ׳ם יאהר 1760 איז דער עולם נאך געקומען צו איהם בענטשען מיט׳ן יום טוב, ער האט זיי געזאגט תורה אונ קיינער האט זיך נאר ניט גערעכט אז זיי זעהען איהם צום לעצטען מאל. ר׳ ישראל האט זיך מיט אללע געזעגענט אונ געזאגט ווען די זונן וועט פערגעהען וועט זיך אויך זיין לעבען ענדיגען. אזוי איז

טאָקי גֶעשֶׁעהֶען אונ נָאךְ אִין דֶער לֶעצְטֶער מִינוּט פַארן טוֹיט הָאט עֶר אַלֶע גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל נִיט וֵויינֶען. „מִיךְ דַארְפְט אִיהר נִיט בֶּעוֵויינֶען, הָאט דֶער בַּעַל שֵׁם גֶעזָאגְט, וַוייל אִיךְ גֶעה אַוֶועק אִין אַ סַךְ אַ בֶּעסֶערֶער וֶועלְט, נָאר פַאר זִיךְ בֶּעט נָאטט, עֶר זָאל אַייךְ שִׁיקֶען אוֹיף מַיין אָרְט אַ מַנְהִיג, וָואס זָאל עֶנְדִיגֶען מַיין אַרְבַּייט מִיט אַזַא אֶמֶתֶע כַּוָנָה וְוִי אִיךְ הָאבּ זֵיי אָנְגֶעהֵייבֶּען״.

נָאכ׳ן בַּעַל שֵׁם׳ס טוֹיט הָאט דִי וֶועלְט אָנְגֶענוּמֶען זַיין תַּלְמִיד ר׳ בֶּער מֶעזֶערִיטְשֶׁער אונ אִיהם צוּ לִיעבּ אִיז דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים אִין לִיטָא זֶעהר גְרוֹיס גֶעוָוארֶען. עֶר אִיז דֶער עֶרְשְׁטֶער, וָואס הָאט אַיינְגֶעפִיהְרְט צְוִוישֶׁען זַיינֶע חֲסִידִים צוּ דַאוְונֶען נָאךְ דֶעם נוּסַח אר״י אַנְשְׁטָאט דֶעם נוּסַח אַשְׁכְּנַז, וָואס הָאבֶּען בִּיז אַהֶער גֶעדַאוֶוענְט אַלֶע יוּדֶען אִין פּוֹלֶין אונ אֲפִילוּ דֶער בַּעַל שֵׁם אַלֵיין אוֹיךְ. מִיט דֶעם גֶעבֶּען אַ טְהֵייל יוּדֶען אַ נַייֶען נוּסַח אִין דִי שׁוּהלֶען, הָאט עֶר, קָאן מֶען זָאגֶען, צוּרִיסֶען דֶעם יוּדִישֶׁען גוּף אִין צְוֵויי שְׁטִיקֶער אונ נָאר אָנְגֶעמַאכְט שִׂנְאָה אוּנ קִנְאָה צְוִוישֶׁען בְּרִידֶער, רְדִיפוֹת אונ מְסִירוֹת, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִישְׁט מֶעהר וְוִי שָׁאדֶען אונ חִלוּל הַשֵּׁם אָנְגֶעמַאכְט פוּן אָנְהֵייבּ אָן בִּיז אַ פָּאר דוֹרוֹת נָאךְ אִיהם. דִי רַבָּנִים פוּן יֶענֶער צַייט וָואלְטֶען גֶעוִויס אִיהם נִיט גֶעשְׁוִויגֶען פַאר אַזַא אוֹיפְטְהוּעֶכְץ, צוּם אוּנְגְלִיק אִיז שׁוֹין אָבֶּער זֵייעֶר מַאכְט גֶעבְּרָאכֶען גֶעוֶועהן: סְטַאנִיסְלַאוו אויגוּסְט פַּאנְיַאטָאוְסְקִי, וָואס אִיז צוּ יֶענֶער צַייט קֶענִיג גֶעוֶועהן אִין פּוֹלֶין, הָאט תֵּיכֶף וְוִי עֶר אִיז קֶענִיג גֶעוָארֶן, אִים יָאהר 1764 מְבַטֵל גֶעוֶועהן דֶעם „וַעַד אַרְבַּע אֲרָצוֹת״ אונ דֶערְמִיט אָפְּגֶענוּמֶען דִי מַאכְט פוּן דִי רַבָּנִים אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַ פְּסַק, אַחֵרֶם, אָדֶער אַזוֹי צוּ פִיהרֶען מִיט תְּקִיפוּת וְוִי זֵיי הָאבֶּען דָאס רֶעכְט גֶעהַאט בִּיז אַהֶער; דַארִיבֶּער הָאבֶּען זֵיי נָאר נִישְׁט גֶעקָאנְט טְהוּן גֶעגֶען דִי נַייֶע אַיינְפִיהרוּנְגֶען צְוִוישֶׁען חֲסִידִים, אונ וואוּ עֶס הָאט זִיךְ נָאר צוּזַאמֶענְגֶעקְלִיבֶּען אַ מִנְיָן פוּן זֵיי, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ בַּאלְד גֶעמַאכְט זֵייעֶר אֵייגֶענֶע שׁוּהל, וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען אַ נָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „שְׁטִיבֶּעל״. דָאס שְׁטִיבֶּעל אִיז גֶעוֶועהן פַאר זֵיי אַ מָקוֹם צוּ דַאוְונֶען נָאךְ דֶעם נַייֶעם נוּסַח, אוֹיךְ צוּ פֶערְבְּרֵיינְגֶען דִי צַייט פְרֶעהלִיךְ אִין דֶערְצֶעהלֶען וואוּנְדֶערְלִיכֶע מַעֲשִׂיוֹת פוּנ׳ם בַּעַל שֵׁם אָדֶער פוּן דִי נַייֶע צַדִיקִים זֵייעֶרֶע אונ בֶּעזָאנְדֶערְס צוּ וֶוערְבַּאוֶוען נַייֶע חֲסִידִים, כְּדֵי צוּ מֶעהְרֶן זֵייעֶר צָאהל אונ דֶערְמִיט פֶערְגְרֶעסֶערֶען דִי הַכְנָסָה פוּן זֵייעֶר חֶבְרָה. דִי לִיטְוִוישֶׁע חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ בַּאלְד צוּטְהֵיילְט אִין צְוֵויי פַּארְטְהֵייעֶן: „מֶעזֶערִיטְשֶׁער״ אונ „קַארְלִינֶער״. פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען אִיז דָאס נָאךְ אַלֶץ צוּגֶעגַאנְגֶען בִּשְׁתִיקָה, זֵיי הָאבֶּען נָאךְ קֵיין הֶעָזָה גֶעהַאט אָפֶען זִיךְ אַרוֹיסְצוּוַוייזֶען, אָבֶער אַז אֵיינֶער

פון זַיי אַ גֶעוויסֶער ר׳ אִיסָר הָאט גֶעפִּרְוְוט שְׁטֶעלְן אַפּוּס אִין ווִילְנָא, אוּנ הָאט דָארְט אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּ צִיהֶען עֶטְלִיכֶע פוּנ׳ם פְּרָאסְטֶען עוֹלָם זַיי צוּ מַאכֶען פַאר חֲסִידִים, אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא רַעַשׁ, אַז מֶען הָאט גֶעקָאנְט מֵיינֶען, אַז דֶער שְׁטוּרְם וֶועט עוֹקֵר מִן הַשֹּׁרֶשׁ זַיין אַלְץ וָואס אִיז בִּיז אַהֶער גֶעפְּלַאנְצְט אוּנ גֶעזֵייעֶט גֶעוָוארֶען אִין דֶעם פֶעלְד, וָואס מֶען הָאט עֶס אָנְגֶערוּפֶען „חֲסִידוּת“. אִין דֶער צַייט הָאט אִין ווִילְנָא גֶעלֶעבְּט ר׳ אֵלִיָּהוּ גָאוֹן, אָדֶער ווִי דִי וֶועלְט דֶערְמָאנְט נָאךְ אִיצְט זַיין הֵיילִיגֶען נָאמֶען מִיט לִיעבֶּע אוּנ כָּבוֹד: „דֶער ווִילְנָאר נָאוֹן“. גֶעבָּאהֶרֶען אִים יָאהר ת״פ (1720) דֶעם עֶרְשְׁטֶען טָאג פֶּסַח. דֶער פָּאטֶער זַיינֶער ר׳ שְׁלֹמֹה זַלְמָן פוּן ווִילְנָא אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּנ׳ם בֶּערִיהְמְטֶע גְאוֹנִים. נָאךְ אַז עֶר אִיז אַקִינְד גֶעוֶועהן, הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעזֶעהן, אַז עֶס וַואקְסְט אַ גְרוֹיסֶער מַאנְן צְווִישֶׁען יוּדֶען וָואס וֶועט צוּ אִיהם קֵיין גְלַייכֶען נִיט זַיין, אַז עֶר אִיז אַלְט גֶעוָוארֶען זֶעקְס אוּנ אַהַאלְבּ יָאהר הָאט עֶר אִין ווִילְנָא׳ר שׁוּהל גֶעזָאגְט אַ חִלּוּק, וָואס זַיין פָּאטֶער הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעלֶערְנְט, אוּנ אַז דֶער בֶּעריהמְטֶער גָאוֹן ר׳ הֶעשִׁיל, וָואס אִיז דֶעמָאלְט אִין ווִילְנָא רַב גֶעוֶועהן, הָאט אִיהם שַׁבָּת צוּ שָׁלֹשׁ סְעוּדוֹת גֶעפְּרִיוְוט צוּ וֶועט עֶר קֶאנֶען זָאגֶען אַזַא חִלּוּק, נִיט אַ אוֹיסְגֶעלֶערְנְטֶען, נָאר טַאקִי אַלֵיין פְּרֶאגֶען קֻשְׁיוֹת אִין גְמָרָא אוּנ אַלֵיין פֶערְאֶנְטְפֶערְן, הָאט דָאס זִיבֶּעןְיָאהְרִינֶע קִינְד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אַזַא שַׁארְפֶען אוּנ טִיפֶען גְלַייכֶען שֵׂכֶל אִין לֶערְנֶען, אַז דֶער גָאוֹן ר׳ הֶעשֶׁעל אוּנ אַלֶע גְדוֹלִים וָואס זַיינֶען דֶעמָאלְט בַּיים טִישׁ גֶעוֶועהן, זֶענֶען אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען, אִיהם גֶעהַאלְזְט אוּנ גֶעקוּשְׁט, אוּנ הָאבֶען בְּפֶה אֶחָד גֶעזָאגְט, אַז דָאס וַואקְסְט אַ גְרוֹיסֶע לִיכְט פַאר יוּדֶען, אַצִירוּנְג פַאר זַיין פָאלְק אוֹיף אֵייבִּיגֶע דוֹרוֹת. זֵייעֶרֶע נְבִיאוּת אִיז טַאקִי אֶמֶת גֶעוֶועהן, גַאנְץ נִיךְ הָאט דִי וֶועלְט גֶעקְלוּנְגֶען מִיט דֶעם גָאוֹנ׳ס נָאמֶען, פוּן דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט הָאט מֶען זִיךְ צוּ אִיהם גֶעוֶוענְדְט וֶועגֶען שְׁוֶוערֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ וֶוער עֶס אִיז זוֹכֶה גֶעוֶועהן אִיהם צוּ זֶעהן אוּנ מִיט אִיהם צוּ רֶעדֶען, הָאט זַיינֶע שְׁבָחִים נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְדֶערְצֶעהלֶען. זַיין גְרָאדֶער שֵׂכֶל אִין לֶערְנֶען, זַיין קְלָארֶען בְּלִיק אִין אַלֶע שַׁאֲלוֹת פוּנ׳ם לֶעבֶּען אוּנ זַיין טִיפְקַייט אִין יֶעדֶען עִנְיָן פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה הָאבֶּען יֶעדֶען אֵיינְצִיגֶען אִיבֶּער־רַאשְׁט, אוּנ מֶען הָאט אַיינְגֶעזֶעהן, אַז נָאךְ אַזַא ווִי עֶר אִיז טַאקִי נִיטָא, אוּנ דִי גַאנְצֶע יוּדִישֶׁע וֶועלְט הָאט אִיהם דֶערְקֶענְט פַאר דֶעם גָאוֹן הַדּוֹר. אוּנ עֶר אִיז בֶּאֱמֶת גֶעוֶועהן אַ גָאוֹן אִין אַלְץ, סַיי אִין דֶער הֵיילִיגֶער תּוֹרָה, סַיי אִין טְהַייעֶרֶע מִדּוֹת הַנֶּפֶשׁ הָאט עֶר צוּ זִיךְ קֵיין גְלַייכֶען גֶעהַאט; זַיין לִיעבְּשַׁאפְט צוּ אַלֶע מֶענְשֶׁען בִּכְלָל אוּנ צוּ יוּדֶען בִּפְרַט, זַיין אֱמֶתֶע אַהֲבָה צוּ שָׁלוֹם

אונ צו אַלֶץ וָואס אִיז לִיכְטִיג אונ אֱמֶת, זָעהט מֶען אַרוֹיס פוּן אַלֶץ וָואס אִיז פוּן אִיהם אונ פוּן זַיינֶע בֶּערִיהמְטֶע תַּלְמִידִים גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען. נָאךְ אַז עֶר אִיז גַאנְץ יוּנְג גֶעוֶועהן הָאט זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען דִי גְרוֹיסֶע מַחֲלֹקֶה צְוִוישֶׁען ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן אונ ר׳ יְהוֹנָתָן אֵייבֶּעשִׁיץ, אונ אַז דִי בֵּיידֶע גְאוֹנִים, וָואס זֶענֶען פִיעל עֶלְטֶער גֶעוֶועהן פַאר אִיהם, הָאבֶּען זִיךְ גֶעוֶוענְדֶט צוּ אִיהם, עֶר זָאלל זַיין מֵיינוּנְג אַרוֹיסְזָאגֶען וֶוער עֶס אִיז גֶערֶעכְט, הָאט עֶר, נִיט אַרֵיינְצוּפַאללֶען אִין דֶער מַחֲלֹקֶה, גֶעאֶנְטְוֶוערְט: „אִיךְ בִּין נָאךְ צוּ יוּנְג זִיךְ אַרֵיינְצוּמִישֶׁען צְוִוישֶׁען אַזֶעלְכֶע צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט אִין אַזַא וִויכְטִיגֶען עִנְיָן, נָאר אִיךְ בֶּעט בַּיי גָאטט אונ אִיךְ הָאף, אַז עֶר וֶועט בֶּעלַייכְטֶען מִיט דֶער לִיכְט פוּנ׳ם אֱמֶת זַיי בֵּיידֶען, זַיי זָאללֶען אַלֵיין גֶעפִינֶען דֶעם אֱמֶת אונ זָאללֶען אוֹיפְהֶערֶן צוּ צוּרַייסֶען דָאס אָרֶעם פָאלְק יִשְׂרָאֵל מִיט מַחֲלֹקֶת אונ שִׂנְאַת חִנָּם, וָואס אִיז גֶעוִוים דִי גְרֶעסְטֶע זִינְד אונ דֶער גְרֶעסְטֶער שָׁאדֶען פַאר יוּדֶען.

זַיין דֶרֶךְ אִין תַּלְמוּד אִיז גֶעוֶועהן, נָאר דֶער רֵיינֶער פְּשַׁט אונ דִי קְלָארְקֵייט פוּן דֶעם עִנְיָן. אִיהם דַארְף מֶען פֶערְדַאנְקֶען וָואס עֶר הָאט אָבְּגֶעשַׁאפְט דֶעם פִּלְפּוּל אונ אִיבְּרִיגֶע חֲרִיפוּת, וָואס דִי לוֹמְדִים בִּיז אִיהם הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג דֶערְמִיט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִינְט זֵייעֶר גַאנְצֶען לֶעבֶּען. אוֹיךְ הָאט עֶר אִין תּנ״ךְ נָאר דֶעם רֵיינֶעם פְּשַׁט גֶעזוּכְט, פַיינְט גֶעהַאט אִיבְּרִיגֶע אונ וַוייטְלוֹיפִיגֶע דְרָשׁוֹת אוֹיף דִי פְּסוּקִים וִוי עֶס הָאבֶּען זִיךְ נוֹהֵג גֶעוֶועהן דִי דַרְשָׁנִים אִין פּוֹלִין בִּיז אִיהם. חוּץ דֶעם אִיז עֶר גֶעוֶועהן אַ אוֹהֵב חָכְמָה אונ הָאט מְקָרֵב גֶעוֶועהן יֶעדֶען גֶע־בִּילְדֶעטֶען יוּדֶען וָואס הָאט אַ יְדִיעָה גֶעהַאט אִין וֶועלְטְלִיכֶע וִויסֶענְשַׁאפְטֶען חוּץ תַּלְמוּדִישֶׁע, אונ הָאט יֶעדֶען וָואס קָאן, גֶעבֶּעטֶען, אִיבֶּערְזֶעטְצֶען דִי חָכְמוֹת פוּן פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת אִין לָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ, כְּדֵי יוּדֶען זָאללֶען אוֹיךְ קֶאנֶען לֶערְנֶען חָכְמָה אונ וִויסֶענְשַׁאפְט, אונ הָאט נָאר קֵיין מוֹרָא גֶעהַאט דִי חָכְמָה זָאלל קֵיין סְתִירָה נִיט זַיין צוּ דֶער אֱמוּנָה, וִוי עֶס הָאבֶּען שְׁטֶאנְדִיג מוֹרָא גֶעהַאט אַללֶע פּוֹלִישֶׁע רַבָּנִים בִּיז אִיהם אונ נָאךְ אִיהם. פוּן דֶער קַבָּלָה הָאט עֶר גֶעהַאלְטֶען אונ הָאט פִיעל גֶעלֶערְנְט אונ גֶעשְׁרִיבֶּען קַבָּלָה, אָבֶּער דִי תּוֹרָה אונ דֶער תַּלְמוּד אִיז בַּיי אִיהם דֶער עִיקָר גֶעוֶועהן, עֶר הָאט נָאר אַזַא קַבָּלָה פַאר הֵיילִיג גֶעהַאלְטֶען, וָואס אִיהר יְסוֹד אִיז אִין דֶער תּוֹרָה אונ תַּלְמוּד; דַארִיבֶּער אִיז עֶר שְׁטַארְק גֶעקְרֶענְקְט גֶעוֶועהן וָואס דִי קַבָּלָה אִיז גֶעוִוים דִי סִבָּה גֶעוֶועהן עֶס זָאל דוּרְךְ אִיהר פֶערְפִיהְרְט וֶוערְן שַׁבְּתַי צְבִי אונ אַנְדֶערֶע אונ הָאבֶּען דוּרְךְ זֵייעֶר פַאלְשֶׁען פֶערְשְׁטֶעהן דִי קַבָּלָה אַזוֹי פִיעל יוּדֶען אַרָאבְּגֶעפִיהְרְט פוּן יוּדִישְׁקֵייט אונ אַזוֹי פִיעל אוּנְגְלִיקֶען אָנְגֶעמַאכְט צְוִוישֶׁען יוּדֶען. מֶען קָאן

פערשטעהן ווי שטארק איז זיין עגמת נפש געוועהן, אז ער האט דערהערט, אז נאך די פאלשע „קבלה־משיחים“, איז געווארען א נייע כתה יודען, וואס נעהמען ווידער אן די קבלה פאר'ן עיקר. און נאך מעהר, זיי לערנען זי ווי זיי וויללען און מיט וועמען זיי ווילען, אפילו מיט אזעלכע וואס קאנען אלליין ניט א פסוק אין דער תורה פערטייטשען, אדער א פרק משניות אבלערנען; און נאך מעהר, וואס, געפינען זיך אזעלכע קבלה לערנער וואס מאכען שוין חוזק פונ'ם פשט פון פסוק, און לאכען פון תלמוד און פוסקים, און די דאזיגע לייט רופען זיך נאך „חסידים“, אמת'ע פרומע, וואס נאר זיי האבען געפונען דעם אמת'ן וועג צו גאטט און צו זיין הייליגען רצון. מען האט דעם גאון חסידישע ספרים געבראכט און כתבים אין וועלכע ער האט געזעהן, אז עס איז דא שטארק מורא צו האבען, עס זאלל פון דער נייער כתה ניט ארויס א נייער מכשל פאר יודען; דאריבער, האט'ש ער איז זיין גאנצען לעבען ווייט געוועהן פון קריג און פון אריינמישען זיך מיט אדעה ערגעץ אין א מחלוקת, האט ער דא ניט געקאנט שווייגען, און בפרט אז פון פיעל רבנים און חשובים זיינען איהם בריף אנגעקומען, וואו עס זענען בעשריבען געוועהן די הנהגות פון די חסידים אין זייערע „שטיבלעך“ זייער אבשפאטען פון תלמוד און פון די לומדים. דעמאלט האט דער גאון אין אנהייב מיט תחנונים רחמים געבעטען, אז זיי זאללען זיך אומקעהרען צום אלטען דרך, ניט מאכען קיין נייעס אין יודישקייט, זיך ניט צוטהיילען אין בעזונדערע כתות אין עניני אמונה, וואס קאן קיין נוטס דערפון געוויס ניט ארויסקומען. זיינע נוטע קלוגע רייד און תחנונים האבען ניט געהאלפען, פערקעהרט, עס האבען זיך צווישען חסידים געפונען אזעלכע, וואס האבען פערברייטערט ליגען און שקרים, אז דער גאון אלליין האט מודה געוועהן, אז זיי זענען גערעכט, און דאס האט געפיהרט דערצו, אז דער שטילער פריעדליכער מענש האט געמוזט ארויס מיט א פייעריגען בריעף געגען זיי און האט זיי מחרים געוועהן. דער חרם האט אנגעמאכט א גרויסען רעש, און אז באלד נאך דעם איז נאך ר' בער מעזעריטשער געשטארבען האט עס אויסגעוויזען, אז דאס חסידות איז אין גאנצען בטל געווארען, עס איז טאקי א צייט שטיל געווארען און מען האט כמעט פון די חסידים ניט געהערט און ניט געהארט; דאס איז אבער א טעות געוועהן, דער חרם האט נאר אזוי פיעל געווירקט, אז די חסידים און זייערע צדיקים זאללען זיך בעהאלטען, און בעהאלטענערהייט האבען זיי זיך געקליגט ווי צו בעפעסטיגען זייער מעמד. אזוי האבען זיי שטילערהייט געארבייט און געווארבאוועט נייע

חֲסִידִים, בִּיז דֶער סוֹד אִיז וִוידֶער אַרוֹיס, אוּנ שׁוֹין מִיט מֶעהר חוּצְפָּה אוּנ עַזוּת. דֶער גָאוֹן אִיז שׁוֹין אַלְט אוּנ קְרַאנְק גֶעוֶועהן, אוּנ חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ שׁוֹין שְׁוַואךְ גֶעפִיהלְט אָנְצוּהֵייבֶּען פוּן דָאס נַיי דִי אַלְטֶע מִלְחָמָה נֶעגֶען דֶער נַייעֶר כִּתָּה, הָאט עֶר קֵיין מִיה נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט אוּנ הָאט וַוייטֶער אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַבְּרִיעף, וואוּ עֶר בֶּעט יֶעדֶען יוּדֶען וָואס זַיין אֱמוּנָה אוּנ זַיין פָאלְק אִיז אִיהם לִיעבּ אוּנ טְהַייעֶר, עֶר זָאלל טְהוּן וָואס עֶר קָאנְן, נִיט צוּדֶערְלָאזֶען דִי נַייעֶ כִּתָּה אַקָאפּ אוֹיפְהֵייבֶּען, אוּנ עֶר הָאט דִי עַקְשָׁנִים נָאךְ אַמָאל מַחֲרִים גֶעוֶועהן. דָאס אַלְץ בֶּעוַוייזְט, וִוי נִיךְ דִי נַייעֶ כִּתָּה אִיז אַוֶועק וַוייט פוּן דֶעם דֶרֶךְ, וָואס דֶער בַּעַל שֵׁם הָאט גֶעמֵיינְט אִין אִיהם יוּדֶען צוּפִיהרֶען אִין אֱמֶתֶ'ר אֱמוּנָה. עֶס הָאבֶּען דֶעמָאלְט צְווִישֶׁען דִי חֲסִידִים פַּאסִירְט אַזֶעלְכֶע מַעֲשִׂים וֶועלְכֶע עֶס הָאבֶּען בְּכֹחַ גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּבְּרֵיינְגֶען פוּן זַיין גֶדֶר זֶעלְבְּסְט אַזַא רוּהִיגֶען פְרִידְלִיכֶען גֶענְיַאלֶען מֶענְשֶׁען וִוי רַבֵּנוּ אֵלִיָהוּ גָאוֹן, אוּנ דִי מַעֲשִׂים, דִי מְסִירוֹת אוּנ אִינְטְרִיגֶעס וָואס הָאבֶּען זִיךְ צוּ לִיעבּ דֶעם אָנְגֶעהֵייבֶּען צְווִישֶׁען יוּדֶען הָאבֶּען אַזַא גָאוֹן – וָואס אִיז אַ לִיכְט גֶעוֶועהן פַאר זַיין פָאלְק – פֶערְפִינְסְטֶערְט זַיינֶע לֶעצְטֶע טֶאג אוּנ דֶעם צַעַר, וָואס עֶר הָאט דֶערְפוּן גֶעהַאט, אִיהם גֶעלָאזְט מִיטְגֶעהמֶען אִין קֶבֶר. דֶעם דְרִיטֶען טָאג חוֹל הַמוֹעֵד סֻכּוֹת אִים יָאהר תקנ"ח אִיז עֶר נִסְתַּלֵק גֶעוָוארֶען, אַכְט אוּנ זִיבְּצִיג יָאהר אַלְט. אִיהם הָאבֶּען מַסְפִּיד גֶעוֶועהן אַללֶע גְאוֹנִים אוּנ גְדוֹלִים פוּן דֶער וֶועלְט אוּנ נָאךְ אִיהם אִיז שׁוֹין צְווִישֶׁען יוּדֶען אַזַא גָאוֹן נִיט מֶעהר גֶעוֶועהן, אוּנ נָאטְט ווייס אוֹיבּ אַזַא וֶועט נָאךְ בַּיי יוּדֶען אַמָאל זַיין. חָאטְשׁ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעטְהוּן זֵייעֶרְ'ס אוּנ זֶענֶען פוּן יָאהר צוּ יָאהר מֶעהר גֶעוָוארְן, מוּז מֶען מוֹדֶה זַיין, אַז דוּרְךְ דֶעם, וָואס דֶער גָאוֹן אִיז אַזוֹי שְׁטַארְק אַרוֹיס גֶעגֶען זֵיי, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ אַללֵיין אַרוּמְגֶעקוּקְט, אַז זֵיי הֵייבֶּען אָן בֶּאֱמֶת צוּפֶערְקְרִיכֶען צוּ וַוייט פוּן יוּדִישֶׁען וֶועג אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּרִיק זִיךְ צוּנֶעהמֶען צוּ תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד.

צְווֵיי גְרוֹיסֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען גֶענוּמֶען זֵייעֶר עוֹלָם אִין דִי הֶאנְד אִיהם נִיט צוּ לָאזֶען פֶערְבְּלָאנְזֶען צוּ וַוייט, דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן: ר' יִשְׂרָאֵל דֶער קָאזִינִיצֶער מַגִיד, וֶועלְכֶער אִיז אַללֵיין גֶעוֶועהן אַגְרוֹיסֶער לַמְדָן אוּנ ר' זַלְמָן לַאדִיעֶר, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט צְווִישֶׁען דִי גְאוֹנִים פוּן יֶענֶער צַייט; נָאר בְּעֵת דֶער קָאזִינִיצֶער הָאט זַיינֶע חֲסִידִים פוּנ'ם פְּרָאסְטֶען הָמוֹן צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ דוּרְךְ אִיבְּרִיגֶע פְרוּמַקַייט אוּנ דוּרְךְ דֶעם וָואס מֶען הָאט אִיהם גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ בַּעַל מוֹפֵת, הָאט ר' זַלְמָן לַאדִיעֶר צוּ זִיךְ צוּגֶעצוֹיגֶען דִי עֶדֶעלֶערֶע קְלַאסֶע דוּרְךְ זַיין

שַׁארְפזִינִינְגֶען קָאפּ אִין תּוֹרָה אוּנ דוּרְךְ גוּטֶע מִדּוֹת. עֶר הָאט רֵאשִׁית, אַרוֹיסְ־גֶעגֶעבֶּען אַ נַייֶען „שֻׁלְחָן עָרוּךְ“ אִין וֶועלְכֶען עֶר הָאלְט זִיךְ פֶּעסְט אִין אַלֶע דִינִים פוּנ׳ם אַלְטֶען שֻׁלְחָן עָרוּךְ, אוּנ לָאזְט זַיינֶע חֲסִידִים נִיט אָבְּטְרֶעטֶען פוּן דֶעם קְלֶענְסְטֶען דִין אִין יוּדִישְׁקַייט; אוֹיךְ זַיין קַבָּלָה לֶערְנֶען מִיט זַיינֶע מְקוּרָבִים אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן אִין אַ הֶאכֶערְן אוּנ פַיינֶערְן עֶרֶךְ, וָואס קָאנְן נָאר פֶערְשְׁטֶעהְן אַזַא מֶענְשׁ, וָואס הָאט פְרִיהֶער אַ סַךְ תַּלְמוּד אוּנ מְפָרְשִׁים גֶעלֶערְנְט, אוּנ דֶערְ־מִיט הָאט עֶר דֶעם עוֹלָם צוּרִיק גֶעצוֹיגֶען צוּם תַּלְמוּד, אוּנ הָאט זַיין דֶרֶךְ אִין זַיין לִמּוּד אֱמוּנָה אַנָאמֶען גֶעגֶעבֶּען „חַבַּ״ד“ דָאס זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּיבוֹת פוּן „חָכְמָה“, „בִּינָה“. „דַעַת“, אוּנ צְוִוישֶׁען זַיינֶע חֲסִידִים אִיז כִּמְעַט זֶעלְטֶען גֶע־וֶועהן אַ פְּרָאסְטַאק אוּנ אַ עַם הָאָרֶץ. פוּן אִיהם שְׁטַאמֶען אַרוֹיס דִי לְיוּבַּאוִוועצֶער גוּטֶע יוּדֶען מִיט דֶער פַאמִילְיֶע שְׁנֵיאוּרְסָאן. אִין פּוֹלִין אָבֶּער, וואו דֶעם גָאוֹנ׳ס חֵרֶם הָאט נִיט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא רשֶׁם וִוי אִין דֶער לִיטָא, זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען דִי גוּטֶע יוּדֶען אוּנ חֲסִידִים כִּמְעַט אוֹיף דֶעם זֶעלְבֶּען מַצָּב פוּן אַמָאל, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז דָארְט אִיז דוּרְךְ דֶעם דִי תּוֹרָה אוּנ דֶער תַּלְמוּד אַ צַייט יָאהרֶען כִּמְעַט פֶערְגֶעסֶען גֶעוָוארֶען. נָאךְ דֶעם בַּעַל שֵׁם הָאט דֶעם עוֹלָם גֶעפִירְט זַיין טָאכְטֶער הָאדֶעל · וִוי עֶס פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, נִיט מִיט אִיהר תּוֹרָה, נָאר מִיט דֶעם זְכוּת פוּן אִיהר פָאטֶער. נָאךְ אִיהר הָאט אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דָאס רַבָּנוּת אִיהר זוּהן ר׳ בָּרוּךְ׳ל, שְׁפֶּעטֶער הָאבֶּען אַ גְרוֹיסֶע רָאלֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁפִּילֶען אִיהר צְוֵוייטֶער זוּהן, ר׳ אֶפְרַיִם, דֶער סוּדִילְקָאבֶער רַב, אִיהר עֶנִיקֶעל פוּן אַ טָאכְטֶער פֵייגֶעלֶע, ר׳ נַחְמָן, ר׳ לֵייבּ שָׂרָה׳ס, ר׳ יְהוֹשֻׁעַ הֶעשִׁיל, דֶער אַפְּטֶער רַב, ר׳ משֶׁה דֶער סַאוְורַאנְיֶער רַב אוּנ ר׳ לֵוִי יִצְחָק דֶער בֶּערְדִיטְשוֹבֶער רַב, וֶועלְכֶער הָאט זִיךְ בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט דוּרְךְ זַיין אֱמֶת׳ע מֶענְשֶׁענְלִיבֶּע אוּנ זַיין דַן זַיין דֶעם גְרֶעסְטֶען חוֹטֵא לְכַף זְכוּת.

אַזוֹי זֶעהֶען מִיר וִוי דִי הָאפְנוּנְג פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל בַּעַל שֵׁם טוֹב אִיז הַאלְבּ עֶרְפִילְט גֶעוָוארֶען: פִינְפְצִיג יָאהר נָאךְ זַיין טוֹיט הָאבֶּען אִיהם צְוֵוי מִילְיָאן יוּדֶען פֶערְגָאטֶערְט, אוּנ דִי עֶרְסְטֶע חֲסִידִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעפִירְט נָאךְ זַיינֶע כְּלָלִים. . . . . נָאר צוּם אוּמְגְלִיק אִיז מִיט זַיין דֶרֶךְ גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵיינֶענֶע וָואס וֶוערְט פוּן פִיעל הוֹיכֶע גֶעדַאנְקֶען, וָואס פֶערְלִירֶען מִיט דֶער צַייט דֶעם אֱמֶת׳ן ווערְטְה. וָואס מֶעהר דִי צָאהל פוּן דִי חֲסִידִים הָאט זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט, הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען מֶעהר אַוֶועקְצוּגֶעהֶען פוּנ׳ם בַּעַל שֵׁם׳ס וֶועג, אוּנ בִּיסְ־לֶעכְוַוייז הָאט מֶען כִּמְעַט אִין גַאנְצֶען פֶערְגֶעסֶען דֶעם עִיקָר, וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט דֶעם אֱמֶת, שָׁלוֹם אוּנ אַהֲבַת אַחִים צְוִוישֶׁען יוּדֶען, אוּנ מֶען הָאט

אָנגענומען דעם תּפֿל: די „אֱמוּנַת צַדִיקִים“, און ניט צַדִיקִים, וועלכע ער האט געמיינט, נאר צַדִיקִים פון פּראָפֿעסיאָן... און זיינע אַלע אַנדערע כּלָלִים זענען כּמעט פֿערגעסען געוואָרען.

---

2 ר׳ משה מענדעלסזאָהן און זיין צייט.

(1760—1789 נאָך קריסטוס געבורט).

די איינענע ראַטהעניִשען, וועלכע מיר בּעגעגנען שטאַנדיג אין דעם יודישען לעבען און פיהרען אונז אָפּט אַרויף אויף דעם געדאַנק, אַז דאס יודישע פּאָלק לעבט פּשוט מיט נִסים, וועהט מען אויך אין דער נייער צייט, און עס איז שווער מיט׳ן שׂכל צו פערשטעהען ווי אַזוי האט פּלוצלונג געקאָנט ליכטיג ווערען דאָרט וואו עס איז געוועהן אַזוי פינסטער? פונקט ווי די ישועה אין אַ נויטה קומט צו די יודען כּמעט תּמיד אומגעריכט, וועניגסטענס, ווייזט זיך עס אַזוי אויס פונ׳ם ערשטען קוק, אַזוי איז אויך דאס מאָל פּאַר זיי אויפגעגאַנגען די זונן פון בילדונג און אויפקלאַהרונג און דווקא אין בּערלין, וואו דאס פינסטערנִיס איז געוועהן שרעקליך גרויס, וואו עס האָבען געמאַכט וואַהנען נאר געצאַהלטע יודען, און די וועלכע האָבען נאר געהאָרט וואס זייערע רבּנים זאָגען און האָבען זיך פעסט געהאַלטען אין זייערע דרכים. אַוודאי קומט עס פּאַר ווי אַ וואונדער, וואס אין דעם איינענעם בּערלין, וואו מען האָט דעם אַלטערזיידען פון דעם איצטיגען באַנקיר בּלייכרעדער אַריינגעלאָזט אין הָרם דערפֿאַר, וואס עס האָט זיך נאר אויסגעוויזען אַז ער וויל אַריינקוקען אין דייטשע ביכלעך, האָט פּלוצלונג איין קליין האָרבּאַטע יודעל געקאָנט אָנמאַכען אַזאַ איבּערקעהרעניש! אַז מען בּעטראַכט אָבּער גוט די זאַך וועהט מען, אַז האָטש איין שוואַלב, ווי די וועלט זאָגט, קאָן קיין זומער ניט מאַכען, נאר אַז די שוואַלבּ לאָזט זיך אַראָב ערגעץ איז פּאָרט אַ סימן, אַז עס דאַרף דאָרט וואַרם ווערען און אַז געוויסע כּוחות פון דער נאַטור וועלען שוין באַלד די קעלט פערטרייבען. קיין בּערלין האָבען זיך געלאָזט עטליכע שוואַלבּען, וואס האָבען זיך מיט גרויס מיה קוים אַרויסגעריסען פון זייער נעסט. און דאס האָט שוין געפיהרט דערצו, וואס ר׳ משה מענדעלסזאָהן איז אים שטאַנד געוועהן אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות.

אִין דֶעסוֹי, אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל אִין דַייטְשְׁלַאנְד, אִיז דֶעם 17 אוֹיגוּסְט 1728 בַּיי אֵיין אָרֶעמֶען יוּדֶען אַ סוֹפֵר, ר׳ מְנַחֵם מֶענְדֶעל, גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אַ זוּהן מֹשֶׁה, וָואס הָאט זִיךְ שְׁפֶּעטֶער אָנְגֶערוּפֶען נָאךְ דֶעם פָּאטֶערְס נָאהמֶען, „מֶענְדֶעלְס-זָאהן" אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָזאהן. דִי גְרֶעסְטֶע הַשָּׂגָה פוּן אֵיין אָרֶעמֶען סוֹפֵר אִיז, מִן הַסְתָּם, אַז זַיין זוּהן זָאל וֶוערֶען אַ רַב, אוּנ אַז דֶער קְלֵיינֶער מֹשֶׁה הָאט זִיךְ נָאךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען פַאר אַ גוּט קָאפֶּעל הָאט מֶען אִיהם גֶענוּג גֶעמוּטְשֶׁעט מִיט גְמָרָא אוּנ פּוֹסְקִים, אוּנ פוּן דִי פְרִיהֶעסְטֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהְרֶען אִיז עֶר גֶעזֶעסֶען יוֹמָם וָלַיְלָה אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט. זַיין גְרוֹיסֶע הַתְמָדָה, דָאס זִיצֶען שְׁטֶאנְדִיג אַיינְגֶעהוֹיקֶערְט אִיבֶּער אַ סֵפֶר אוּנ נִיט וִויסֶען פוּן קַיין רוּה, דָאס אַלְדִינְג הָאט צוּם אִיבְּרִיגֶען אָבְּגֶעשְׁוַואכְט דָאס קְרֶאנְקְלִיכֶע קִינְד, בִּיסְלֶעכְוַוייז אִיז דֶער רוּקֶען אִיהם גֶעוָוארֶען אַיינְגֶעבּוֹיגֶען אוּנ שְׁפֶּעטֶער הָאט עֶר טַאקִי בֶּעקוּמֶען אַ הָארְב, וָואס הָאט אִיהם פוּן דֶעסְטְ-וֶועגֶען נִיט מְאוּס גֶעמַאכְט, וַוייל פוּן זַיין פָּנִים הָאט אַרוֹיסְגֶעלַייכְט דִי חָכְמָה אוּנ אִין זַיינֶע צְוֵויי פַייֶערִיגֶע שְׁוַוארְצֶע אוֹיגֶען הָאט גֶעבְּרֶענְט אַ גֶעטְלִיכֶער פַייֶער. גֶעלֶערְנְט הָאט מִיט אִיהם דֶער דֶעסוֹי׳ר, ר׳ דָוִד פְרֶענְקֶעל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם דֶערְנָאךְ אַרוֹיסְגֶענוּמֶען קַיין בֶּערְלִין, הָאט אוֹיךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהן בֶּעשְׁלָאסֶען אַהִין אַרוֹיסְצוּפָאהרֶען, חָאטְשׁ עֶר אִיז דֶעמָאלְט אִין גַאנְצֶען אַלְט גֶעוֶועהן פִירְצֶעהן יָאהר. תּוֹרָה הָאט עֶר אַוַדַאי בַּיי זַיין אַלְטֶען רֶבִּי׳ן גֶעפוּנֶען גֶענוּג, נָאר נִיט אֵיין מָאל הָאט עֶר גֶעלִיטֶען הוּנְגֶער אוּנ הָאט זִיךְ גֶעטְרַייסְט גֶעהַאלְטֶען אִין דִי וֶוערְטֶער פוּנ׳ם פֶּרֶק: „וֶוער עֶס וִויל לֶערְנֶען מוּז עֶסֶען בְּרוֹיט מִיט זַאלְץ, אֲפִילוּ וַואסֶער זִיךְ זְשַׁאלֶעוֶוען אוּנ אוֹיף דֶער עֶרְד שְׁלָאפֶען". דָאס אַלְדִינְג הָאט עֶר גוּט מְקַיֵים גֶעוֶועהן, וַוייל חָאטְשׁ זַיין רַבִּי הָאט אִיהם בֶּעשְׁטֶעלְט „טֶעג" בַּיי בַּעֲלֵי בָּתִּים אוּנ הָאט אִיהם נָאךְ גֶעצָאהלְט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיבֶּער גֶעשְׁרִיבֶּען זַיין פֵּירוּשׁ אוֹיף תַּלְמוּד יְרוּשַׁלְמִי, הָאט עֶר פוּן דֶעם גֶעהַאט אַזוֹי פִיעל הַכְנָסָה אַז נִיט אֵיין מָאל פְלֶעגְט עֶר זִיךְ לֶעגֶען שְׁלָאפֶען הוּנְגֶערִיג. אִין בֶּערְלִין אִיז מֶענְדֶעלְסָזָאהן בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט אֵיינֶעם פוּן דִי בֶּערִיהמְטֶע פוֹלִישֶׁע לוֹמְדִים ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ, פוּן וֶועלְכֶען מִיר וֶועלֶען שְׁפֶּעטֶער רֶעדֶען בֶּעזוּנְדֶער. עֶר הָאט אִיהם גֶעוִויזֶען אַ וֶועג אִין חֲקִירָה-סְפָרִים אוּנ הָאט מִיט אִיהם אָנְגֶעהוֹיבֶּען לֶערְנֶען דֶעם „מוֹרֶה נְבוּכִים", וָואס הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעאֶפֶענְט דִי אוֹיגֶען. אַ חוּץ דֶעם הָאט אִיהם ר׳ יִשְׂרָאֵל זַאמוֹשְׁטְץ צוּנוֹיפְגֶעפִיהרְט מִיט זַיינֶעם אַ תַּלְמִיד ר׳ אַהֲרן גוּמְפֶּערְץ, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ גֶעוָוארֶען דָאקְטָאר, אוּנ עֶר הָאט מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט לַאטֵיין. אוּנ אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן

אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען הָאט עֶר אִיהם אַרַיינְגֶעגֶעבֶּען פַאר אַ הוֹיז-לֶעהְרֶער צוּ אַ רַייכֶען פַאבְּרִיקַאנְט ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַארְד. דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהְן אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן זִיךְ צוּם עֶרְשְׁטֶען מָאל דֶעם בִּיטֶערְן מַאנְגֶעל, עֶר אִיז גֶעוֶועהְן זַאט, עֶר הָאט גֶעהַאט אַ מָקוֹם מְנוּחָה אוּנ הָאט זִיךְ עֶרְסְט גֶענוּמֶען צוּם לֶערְנֶען.

מֶענְדֶעלְסָזאהְן הָאט לִיעבּ גֶעהַאט אִין אַ זֶעלְטֶענֶער פְרַייהֶער שָׁעָה, צְוִוישֶׁען טָאג אוּנ נַאכְט, וָוען מֶען מוּז שׁוֹין אַוֶועקְלֶעגֶען דָאס לֶערְנֶען, זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט שַׁאךְ-שְׁפִּיעלֶען, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם אִיז עֶר בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט׳ן בֶּערִיהְמְטֶען דַייטְשֶׁען שְׁרַייבֶּער נָאטְטְהָאלְד אֶפְרַיִם לֶעסִינְג, וָואס אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט אוֹיךְ גֶעוֶועהְן אַ יוּנְגֶער מַאנְן אוּנ אִיז נָאר וָואס אַרוֹיס אוֹיף דֶער וָועלְט. לֶעסִינְג אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען אִין אַ שְׁטוּבּ, וואוּ מֶען הָאט נִיט גֶעוואוּסְט-קֵיין הַאס צוּ מֶענְשֶׁען פוּן אַ פְרֶעמְדֶען גְלוֹיבֶּען: זַיין פָאטֶער וָואס אִיז גֶעוֶועהְן אַ פְּרוּמֶער גַייסְטְלִיכֶער, הָאט אִיהם פוּן קִינְדְהַייז אָן גֶעלֶערְנְט, אַז מֶען דַארְף אַללֶע גְלַייךְ לִיעבּ הָאבֶּען, אוּנ דַארִיבֶּער אִיז קֵיין וואוּנְדֶער נִיט, וָואס הָאטְשׁ אִין יֶענֶע יָאהְרֶען הָאט מֶען גוּט פַיינְד גֶעהַאט דִי יוּדֶען, הָאט זִיךְ לֶעסִינְג נִיט גֶעשָׁאמְט אָנְצוּשְׁרַייבֶּען אַ קְלֵיין טְהֶעאַטֶער שְׁטִיק „דִי יוּדֶען“ אוּנ אוֹיסְצוּוַייזֶען, אַז דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק הָאט אוֹיךְ מַעֲלוֹת, אוּנ אַ יוּד קָאנְן אוֹיךְ הָאבֶּען דִי שֶׁענֶע מִדּוֹת וָואס אַנְדֶערֶע הָאבֶּען. בַּיי לֶעסִינְגְן אִיז גֶעוֶועהְן דֶער גְרֶעסְטֶער תַּעֲנוּג צוּ שְׁפִּיעלֶען שַׁאךְ מִיט אַ בַּר שֵׂכֶל, אוּנ אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעזָאגְט, אַז אִין בֶּערְלִין גֶעפִינְט זִיךְ אַ יוּדִישֶׁער יוּנְגֶער מַאנְן, וָואס שְׁפִּילְט גוּט שַׁאךְ, הָאט עֶר אִיהם בַּאלְד אָפְּגֶעזוּכְט, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן הָאבֶּען זֵיי בֵּיידֶע פֶערְבּוּנְדֶען אַ עֶבִּיגֶע פְרַיינְדְשַׁאפְט. יֶעדֶער פוּן זֵיי אִיז גֶעוֶועהְן אַ מֵבִין אוֹיף דִי גְרוֹיסֶע כּוֹחוֹת וָואס נָאטט הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען, אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען אַרְבַּייטֶען פַאר דֶער מֶענְשְׁהַייט. צוּם אָנְהֵייבּ הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהְן זֶעהר שְׁלֶעכְט גֶערֶעדְט דַייטְשׁ אוּנ נָאךְ עֶרְגֶער גֶעשְׁרִיבֶּען, נָאר לֶעסִינְג הָאט אִיהם אַ סַךְ גֶעהָאלְפֶען אוּנ פְלֶעגְט אִיהם גֶעבֶּען דִי בֶּעסְטֶע עֵצוֹת. עֶר הָאט אִיהם אוֹיךְ צוּ גֶערֶעדְט, עֶר זָאל זִיךְ פְּרִיוֶוען שְׁרַייבֶּען, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶענְדֶעלְסָזאהְן הָאט מוֹרָא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעלֶען אוֹיף זִיךְ אוּנ אִיז דֶערְצוּ גֶעוֶועהְן אַ גְרוֹיסֶער עָנָו, הָאט עֶר בַּיי אִיהם פָּשׁוּט גֶעסוּזְט אוֹיסְנַארֶען זַיין עֶרְשְׁט סֵפֶר: „פִילָאזָאפִישֶׁע גֶעשְׁפְּרֶעכֶע“, עֶר הָאט אִיהם פֶערְזִיכֶערְט, אַז עֶר וָועט עֶס נָאר אִיבֶּערְקוּקֶען אוּנ אוֹיסְבֶּעסֶערְן דִי פֶעהְלֶער, אוּנ צוּם סוֹף הָאט עֶר עֶס אָהְן זַיין וִויסֶען אָבְּגֶעדְרוּקְט, אוּנ הָאט דוּרְךְ דֶעם זַיין נָאהְמֶען בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט

אין דייטשלאנד. אזוי זענען אוועקגעגאנגען היבשע עטליכע יאהר אונ מענדעלסואהן'ס מזל האט זיך נאר אין גאנצען פערריכט. דער פאבריקאנט בערנארד האט איהם ביי זיך געגעבען א שטעללע פון בוכהאלטער אונ ער האט שוין געהאט שאן פרנסה. דעמאלט האט ער אויך חתונה געהאט מיט פרומע גוטע נגענהיים פון האמבורג, אונ דאס גליק האט איהם דא אויך געשפיעלט, ווייל ער האט בעקומען זעהר א גוטע פרוי וואס האט איהם זעהר געשאצט אונ ליעב געהאט. די פרייע צייט וואס איז איהם געבליבען פון דער ארבייט, האט ער אלין פערבראכט מיט לערנען אונ מיט שרייבען. לעסינג האט איהם צונויפגעפיהרט מיט אללע בעסטע דייטשע געלעהרטע פון בערלין, אונ אז דער געלעהרטער ניקאלאי האט אנגעהייבען ארויסצוגעבען א צייטונג איז מענדעלסואהן געוועהן ביי איהם דער ערשטער מיטארבייטער. דעמאלט האט איהם אויך די בערלינער אקאדעמיע געשענקט א מתנה פון פינפציג רענדליך דערפאר וואס ער האט פערענפערט א וויכטיגע פילאזאפישע שאלה. זיין ליעבשאפט צום אמת אונ דאס וואס ער האט בעטראכט דייטשלאנד ווי זיין איינציג פאטערלאנד, האט געפיהרט דערצו, וואס מענדעלסואהן האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ איז ארויסגעשפרונגען מיט עטליכע פרייע ווארטער געגען דעם קאניג פרידריך דעם גרויסען, וואס האט אויך ליעב געהאט אמאל צו שרייבען אונ דריינגען, אז אללע מוזען לערנען ביי די פראנצאזען, אונ האט איהם געמאכט פארווירפע דערפאר, וואס דאס פראנצאזישע שפיעלט ביי איהם א גרעסערע ראללע ווי דאס איינענע דייטשע. אין הויף האט עס שטארק פערדראסען, וואס א יוד זאגט נאר פלוצלונג א דעה, אונ מען האט אזוי לאנג געארבייט ביז דער קאניג האט מענדעלסואהן געשיקט רופען. ניט אהן מורא איז מענדעלסואהן געקומען צום קאניג, נאר פאראנפערן זיך אדער אבזאגען זיך פון זיינע געדאנקען האט ער ניט געוואלט. פריי אונ בעהארצט האט ער בעוויזען, אז דעם אמת מאג מען זאגען אויפ'ן איינענעם פאטער אונ אפילו א קאניג, ווען ער שרייבט איז געצוואונגען אויסצוהערען די מיינונגען פון אנדערע. מען האט גערעכענט אז מענדעלסואהן וועט האבען א פסק, נאר דער קאניג האט איהם דוקא פריינדליך בעהאנדעלט אונ האט איהם געהייסען פערשרייבען צווישען די שוטץ־יודען, דאס הייסט: דעמאלט האט ער בעקומען דאס רעכט צו וואהנען אין בערלין ווי א תושב, ניט ווי קיין איינגעבעטענער. א שטיקעל שנאה, ווי עס ווייזט אויס, האט פרידריך פארט געטראגען אין הארצען: אז די בערלינער אקאדעמיע האט שפעטער געוואלט מענדעלסואהן

אנטהון כבוד אונ איהם אריינרעכענען צווישען איהרע מיטגלידער, האט איהם פרידריך אויסגעמעקט פונ'ם צעטעל, אונ וועהר אפט פלעגט מענדעלסזאהן זאגען, אז עס טהוט איהם א סך מעהר הנאה וואס דער קאניג האט איהם ניט אריינגעלאזט עהדער די אקאדעמיע אליין זאל איהם האבען אבגעזאגט.

זיין ספר „פעדאן", וועגען דער אונשטערבליכקייט פון דער מענשליכער נשמה, האט איהם געבראכט נאך מעהר כבוד, ווייל ער האט מיט דעם בוך ערפרייעט טויזענדער הערצער, וועלכע האבען זיך געטראכט געפונען צו זעהען בעוויזען מיט אותות ומופתים דאס, וואס זיי האבען נאר פריהר געפיהלט אונ געגלויבט. דער „פעדאן" איז אין א קורצער צייט איבערזעצט געווארען כמעט אין אלע איירָאפּאישע לשונות אונ ניט נאר די גראסטע געלעהרטע האבען געהאלטען פאר א זכיה זיך צו בעקענען מיט מענדעלסזאהן, נאר אפילו פירסטען אונ פרינצען פון קאניגליכער פאמיליע האבען גערעכענט פאר א חוב איהם מקרב צו זיין אונ דערמיט אויסדריקען זייער דאנק דעם בעריהמטען יודישען פילאזאף. ביז דעמאלט האט מענדעלסזאהן געארבייט סתם פאר דער וויסענשאפט אונ צו ליעב יודען אליין האט ער נאך קיין איינציגע שורה ניט געשריבען, דאס האט ארויפגעפיהרט דעם גייסטליכען יאהאן קאספער לאוואטער אויף דעם געדאנק, אז מענדעלסזאהן איז נאר פרעמד פון זיין פאלק, אונ אז ער האט מיט איהם אפט געמאכט א רעדע וועגען קריסטענטהום אונ האט געזעהען מיט וואס פאר א יראה אונ דרך ארץ ער דערמאנט דעם נאהמען פון קריסטוס, האט ער ניט פערשטאנען, אז אזא גרויסער מאנן ווי מענדעלסזאהן שאצט דאס גוטע וואס געפינט זיך אין יעדער רעליגיאן, אונ ער האט עס אנגעהאנגען אין דעם וואס מענדעלסזאהן שטעהט גאנץ ווייט פון זיין אמונה. אוודאי האט זיך לאוואטער איינגערעדט, אז עס וועט איהם געראטהען אבצורייסען מענדעלסזאהן פונ'ם יודענטהום, אונ אזוי ווי ער האט געוואוסט, אז ער איז א גרויסער אוהב אמת איז ביי איהם געבליבען ער זאל איהם אריינציהען אין א וכוח, אונ קוים וועט ער ארויסזעהען אז לאוואטער האט רעכט, וועט ער זיך ניט שאמען מודה צו זיין, אז ער האט ביז אהער געלעבט אין טעות אונ וועט צושטעהען צום קריסטענטהום. דעמאלט האט גראד א ז'שענעווער פראפעסאר קאספאר באנע ארויסגעגעבען א בוך איבער דעם קריסטענטהום אויף פראנצאזיש. לאוואטער האט עס באלד איבערזעצט אויף דייטש אונ האט עס געשיקט מענדעלסזאהן פאר א מתנה אונ האט איהם געבעטען ער זאל מיט זיין חכמה, עהרליכקייט אונ ליעבע צום

אֶמֶת נוּט בֶּעטְרַאכְטֶעט אַלֶּע בֶּעוַוייזֶע, וָואס בָּאנֶע בְּרֶענְגְט, אוּנ אֶפֶּענְטְלִיךְ אִיהם גֶעגֶעבֶּען זַיין הַסְכָּמָה דַארוֹיף, וַוייל עֶר אִיז זִיכֶער אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן וֶועט דָאס טְהוּן מִיט תְּמִימוּת גְלַייךְ וִוי סָאקְרַאטֶעס אַלֵיין וָואלְט דָאס גֶעטְהוּן, וֶוען מֶען קוּמְט צוּ אִיהם מִיט אַזַא שַׁאֲלָה. לַאוַואטֶער הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעשְׁטֶעלְט אִין אַ זֶעהר שְׁלֶעכְטֶע לַאגֶע: פוּן אֵיין זַייט הָאט עֶר גֶעזֶעהֶען אַז אִין דְרוֹיסֶען אִיז נָאךְ נִיט אַזוֹי לִיכְטִיג, אַז עֶר זָאל מֶאגֶען פְרַייא זַיין מֵיינוּנְג אַרוֹיסְזָאגֶען אִין אַזַא וִויכְטִיגֶער זַאךְ, אוּנ פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט עֶר עֶס גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ שְׁטַארְקֶען חִלּוּל הַשֵּׁם מֶען זָאל גָאר דִיסְפּוּטִירֶען וֶועגֶען דֶעם, וָואס פַאר אַ רֶעלִיגְיָאן אִיז בֶּעסֶער, וֶוען אַלֶּע אֱמוּנוֹת זֶענֶען גוּט אוּנ נוּצְלִיךְ, וַוייל זַיי וַוייזֶען אַלֶּע דֶעם מֶענְשֶׁען דֶעם רֶעכְטֶען וֶועג. אֶנְפֶערְן הָאט עֶר שׁוֹין אָבֶּער גֶעמוּזְט; עֶר הָאט קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט, וָוארֶעם וִוי בַּאלְד עֶר שְׁוַוייגְט, וָואלְט מֶען אִיהם גֶעקָאנְט חוֹשֵׁד זַיין, אַז עֶר אִיז וִוי הַאלְבּ מוֹדֶה אוּנ הָאט גָאר קֵיין דִבּוּרִים נִיט. מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז אַרוֹיס מִיט דֶער פֶּעדֶער, נָאר עֶר הָאט גֶעטְהוּן וִוי אַ אֶמֶת׳ער חָכָם: עֶהדֶער אוֹיסְזוּכֶען פְרֶעמְדֶע חֶסְרוֹנוֹת, הָאט עֶר בֶּעסֶער אָנְגֶעוִויזֶען אֵייגֶענֶע מַעֲלוֹת, אוּנ דֶערְמָאלְט הָאט מֶען טַאקִי אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען וָואס פַאר אַ הֵיים יוּדִישׁ הַארְץ עֶר הָאט. „אִיךְ לֵייגֶען נִיט – הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעשְׁרִיבֶּען – אַז וֶוען אִיךְ הָאבּ מִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט וִויסֶענְשַׁאפְט אִיז מַיין עֶרְשְׁטֶע כַּוָּנָה גֶעוֶועהן נָאכְצוּפָארְשֶׁען צוּ גְלַייכְט זִיךְ דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה אוֹיס מִיט חָכְמָה. אוּנ וֶוען אִיךְ זָאל גֶעוֶועהן גֶעפוּנֶען אַז צְוִוישֶׁען זַיי אִיז אַ שְׁטַארְקֶער אוּנְטֶערְשִׁיעד וָואלְט אִיךְ מִיר בַּאלְד גֶעזוּכְט אֵיין אַנְדֶער וֶועג; אוּנ בֶּאֱמֶת וָואס וָואלְט מִיךְ טַאקִי גֶעקָאנְט צוּבִּינְדֶען צוּ אַזַא גְלוֹיבֶּען, וָואס מֶען הָאט פוּן אִיהם נָאר צָרוֹת, אוּנ דֶערְצוּ אִיז עֶר נָאךְ גֶעגֶען דֶעם גֶעזוּנְדֶען מֶענְשֶׁענְפֶערְשְׁטַאנְד? אֱמֶת, אִיךְ הָאבּ בֶּעמֶערְקְט אִין מַיין גְלוֹיבֶּען אַסַךְ אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען, וָואס זַייטִיגֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען זַיי צוּגֶעזֶעצְט, נָאר וָואס פַאר אַ רֶעלִיגְיָאן אִיז פְרַייא פוּן אַזֶעלְכֶע מוֹתָרוֹת? דֶער עִיקָר אִיז אָבֶּער פָּארְט רֵיין אוּנ הֵיילִיג, אוּנ כָּל זְמַן אִיךְ לִיעבּ אוּנ דֶענְק קָאן אִיךְ מִיךְ נִיט אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ זִיךְ אָבְּזָאגֶען פוּן דֶעם וָואס אִיז בַּיי מִיר אַזוֹי טְהַייֶער! פַאר דִי קְרִיסְטֶען אִיז גֶעוִויס גְלַייכֶער זַיי זָאלֶען אִיבֶּערְבַּייטֶען זֵייעֶר מֵיינוּנְג וֶועגֶען יוּדֶען, נִיט צוּ לִיעבּ אַ אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶענֶע אֱמוּנָה, נָאר צוּ לִיעבּ דִי מַעֲשִׂים טוֹבִים וָואס זֵייעֶר אַלְטֶע רֶעלִיגְיָאן הֵייסְט זַיי טְהוּן". מֶענְדֶעלְסָזאהן׳ס תְּשׁוּבָה הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ אוּנ אֲפִילוּ דִי שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט וָואס צוּ זָאגֶען. עֶר הָאט דֶעמָאלְט אַזוֹי נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן בַּיים הֶערְצָאג פוּן בְּרַאנְשְׁוַוייג, אַז עֶר

האט געלאזט בעטען מענדעלסזאהן ער זאל זיך בעזעצען אין זיין הויפט-שטאדט. אויסער דעם האט איהם דער קראנפּרינץ פון בראנשווייג אפענטליך געדאנקט, פאר דער מענשענליעבע וואס ליעגט אין יעדער שורה פון זיין תשובה, אונ דער פירסט פון ליפּע-שיימבורג האט איהם ביי זיך פערערעכענט פאר א בן בית. אפילו באנע אלליין האט געשריבען לאוואטער'ן, אז ער איז ניט צופרידען דערפון וואס מען האט מענדעלסזאהן געמוטשעט מיט א רעליגיאנס-פראגע, אונ לאוואטער איז געצוואונגען געוועהן איינצובויגען דעם קאפּ אונ איהם שיקען א דאנק-בריעף פאר זיינע קלוגע רעד.

ווי בלינד די לומדים אונ די רבנים זענען דעמאלט געוועהן אין דייטשלאנד – קאן מען ארויסזעהען דערפון, וואס זיי איז דוקא ניט געפעלען די תשובה, וואס מענדעלסזאהן האט מיט איהם מקדש השם געוועהן, נאר דערפאר וואס ער האט דארט דערמאנט, אז אין יודישקייט געפינט ער "אסך איבריגע זאכען וואס זייטיגע מענשען האבען זיי צוגעזעצט". זיי האבען זיך באלד גענומען לערנען פרושים אונ זוכען בעהאלטענע סודות אין די דאזיגע ווערטער, אונ עס האט מענדעלסזאהן געקאסט גענוג מיה ביז ער האט איבערצייגט דעם פרומען רב ר' הירשעל לעווין, אז ער האט דערמיט חלילה קיין שלעכטס ניט געמיינט. פון דעסטוועגען האבען די רבנים אנגעהויבען קוקען אויף איהם קרום, אונ אזוי ווי אין יענער צייט איז אויף איהם אנגעפאלען אויך א קריסטליכער שרייבער פון פראנקפורט אם מאין, יאהאן באלטהאזאר קעלבעלע, פלעגט זיי מענדעלסזאהן רופען "די יודישע קאלבעלעך".

מילא אז פריהר האבען די פרומע יודען געהאט נאר א שנאה, חנם צו מענדעלסזאהן, האבען זיי באלד בעקומען א געלעגענהייט זיך נאך מעהר טשעפּען צו איהם אונ האבען שוין געהאט פאר וואס צו שרייען. אים יאהר 1772 האט דער הערצאג פון מעקלענבורג-שווערין ארויסגעלאזט א בעפעהל אז יודען זאלען גלייך מיט קריסטען ניט טארען מקבר זיין זייערע מתים פאר דריי טאג, ווייל עס האט זיך שוין עטליכע מאל געטראפען וואס מען האט מקבר געוועהן לעבעדיגע מענשען, וואס האט זיך נאר אויסגעוויזען אז זיי זענען טויט. די יודען האבען עס אנגענומען פאר א גזרה אונ האבען אוועקגעשיקט שליחים קיין אלטונא צו ר' יעקב עמדן ער זאל זיי העלפען. ר' יעקב עמדן האט געוואוסט אז מענדעלסזאהן איז א גרויסער חשוב ביים הערצאג אונ דערפאר האט ער די שליחים אבגעשיקט צו איהם אונ איז געוועהן זיכער אז ער וועט עס פועל'ן. מענדעלסזאהן האט אבער געענטפערט

אַז עֶר רֶעכֶענְט עֶס פַאר דֶער גְרֶאסְטֶער עֲבֵרָה זִיךְ אַקֶעגֶענְשְׁטֶעלֶען גֶעגֶען אַזַא תַּקָּנָה, וָואס רֶערְפוּן הֶענְגְט אָב דָאס לֶעבֶּען פוּן מֶענְשֶׁען, אוּנ הָאט נָאךְ, פָארְקֶעהְרְט, אוֹיסְגֶעוִויזֶען פוּן דֶער גְמָרָא, אַז נָאךְ אִין דִי אַלְטֶע צַייטֶען הָאט מֶען זִיךְ נִיט גֶעאַיילְט דֶעם מֵת בְּרֶענְגֶען צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל בִּיז מֶען הָאט נִיט גֶעוואוּסְט אַקוּרַאט אַז לֶעבֶּעדִיג קָאן עֶר שׁוֹין נִיט וֶוערֶען. אַזַא תְּשׁוּבָה הָאט אוּנְטֶערְגֶעצוּנְדֶען ר' יַעֲקֹב עֶמְדֶן מִיט אַלֶע אִיבְּרִיגֶע רַבָּנִים, אוּנ מֶענְדֶעלְסָזָאהְן אִיז בַּיי זֵיי אִין דִי אוֹיגֶען גֶעוָוארֶען אַ גֶעפֶאהְרְלִיכֶער אַפִּיקוֹרוֹס.

מֶענְדֶעלְסָזָאהְן'ס בְּלִינְדֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז עֶר אִיז אַ צִירוּנְג פַאר'ן גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק אוּנ אַז דִי קְרִיסְטֶען זֶעהֶען אִין אִיהם אַ לֶעבֶּעדִיגֶען בֶּעוַויז, אַז מֶען קָאן זַיין אַ יוּד צוּ גָאטְט אוּנ צוּ לַייט, אָבְּהִיטֶען יוּדִישְׁקַייט אוּנ פָארְט זַיין נוּטְצְלִיךְ דֶעם לַאנְד. נָאר דָאס וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהְן'ס אֵיינֶענֶע בְּרִידֶער אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהְן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, דָאס הָאט דַוְקָא פֶערְשְׁטַאנֶען זַיין נוּטֶער פְרַיינְד לֶעסִינְג, חָאטְשׁ עֶר אִיז גֶעוֶועהְן אַ קְרִיסְט, חָאטְשׁ אוֹיף פִיעל זַאכֶען פוּנ'ם יוּדִישֶׁען לֶעבֶּען הָאט עֶר נִיט גֶעקֶאנְט זַיין אַזַא מֵבִין. וִוי הוֹיךְ לֶעסִינְג הָאט גֶעשְׁטֶעלְט מֶענְדֶעלְסָזָאהְן — קָאן מֶען אַרוֹיסְזֶעהֶען פוּן זַיין בֶּערִיהְמְטֶען טְהֶעאַטֶער-שְׁטִיק „נַאטְהַאן דֶער וַוייזֶע", וָואס עֶר הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין דֶעם לֶעצְטֶען יָאהר פוּן זַיין לֶעבֶּען, אוּנ וָואס הָאט אִיהם טַאקִי מְקַצֵר יָמִים גֶעוֶועהְן, וַוייל אִין דֶעם טְהֶעאַטֶער-שְׁטִיק הָאט עֶר אוֹיפְגֶעדֶעקְט אַזַא אֱמֶת, וָואס גָאטְט וֵוייסְט אוֹיב אֲפִילוּ שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט יָאהר וֶועט מֶען וֶועלֶען הֶערֶען דֶערְפוּן. אִין זַיין הוֹיפְּט-הֶעלְד, נָתָן דֶעם חָכָם, אַ יוּד אַיין עוֹשֶׁר, וָואס אַלֶע הָאבֶּען אִיהם לִיעב אוּנ דֶערְמָאנֶען זַיין נָאהמֶען מִיט דֶרֶךְ אֶרֶץ, הָאט לֶעסִינְג אוֹיסְגֶעמָאלְט מֶענְדֶעלְסָזָאהְן מִיט זַיין גַאנְצֶען חַארַאקְטֶער, אוּנ עֶס אִיז גֶענוּג נָאר אִיבֶּערְצוּלֶעזֶען עֶטְלִיכֶע שׁוּרוֹת זֶעהט מֶען, אַז דָאס אִיז דֶער יוּדִישֶׁער פִילָאזָאף מִיט אַלֶע זַיינֶע מִדוֹת. לֶעסִינְג שְׁטֶעלְט פָאר, אַז נָתָן הָאט גֶעוָואהְנְט אִין יְרוּשָׁלַיִם אִין דֶער צַייט פוּן דִי קְרַייצְצִיגֶע, אוּנ אַז דִי קְרִיסְטֶען זֶענֶען בֶּעפַאלֶען דִי הֵיילִיגֶע שְׁטָאדְט הָאבֶּען זֵיי אָבְּגֶערַאבֶּעוֶועט זַיין פֶערְמֶעגֶען, פֶערְבְּרֶענְט זַיין הוֹיז אוּנ אוּמְגֶעבְּרַאכְט זַיין וַוייב מִיט זַיינֶע קִינְדֶער. מִיט דֶעם יוּדִישֶׁען „גַם זוּ לְטוֹבָה", וָואס הָאט דֶעם יוּדֶען נִיט אֵיין מָאל גֶעגֶעבֶּען כֹּחַ אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען גַאנְצֶע בֶּארְג צָרוֹת, הָאט נָתָן אָנְגֶענוּמֶען פַאר לִיעב זַיין בִּיטֶער מַזָל, אוּנ אַז שְׁפֶּעטֶער הָאט מֶען אִיהם גְרָאד גֶעבְּרַאכְט אַ קְרִיסְטְלִיךְ קִינְד, אַ קְלֵיין אָרֶעם יְתוֹמָה'לֶע הָאט עֶר עֶס אָנְגֶענוּמֶען פַאר

אַ מַתָּנָה פון גָאטט. עֶר הָאט בֶּערֶעבֶענְט אַז דָאס שִׁיקְט אִיהם גָאטט אַ טְרֶאסְט אוֹיף דֶער עֶלְטֶער, אַז עֶר אִיז מְמַלֵא אוֹיף אַזַא אוֹפֶן זַיין חִסָרוֹן, אוּנ עֶר הָאט דָאס קִינְד עֶרְצוֹיגֶען מִיט לִיעבֶּע אוּנ צֶארְטְלִיכְקַייט פון אַ אֵיינֶעגֶעם פָאטֶער. דָאס שֶׁאנֶע רֵיינֶע, גוּטֶע אוּנ עֶרְהַאבֶּענֶע, וָואס אִיז בַּיי אִיהם אַלֵיין גֶעוֶועהן הֵיילִיג — דָאס אַלְדִינְג הָאט נָתָן אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען זַיין טָאכְטֶער, אוּנ זִי אִיז אוֹיפְ־גֶעוַואקְסֶען גֶעוָוארֶען אִין אַ גְלוֹיבֶּען וָואס הָאט זִי גְלִיקְלִיךְ גֶעמַאכְט אוּנ וָואס הָאט בַּיי אִיהר אִין קָאפּ אַיינְגֶעוָוארְצֶעלְט דֶעם גֶעדַאנְק, אַז אַלֶע מֶענְשֶׁען זֶענֶען גְלַייךְ אוּנ אַז לִיעבֶּע דַארְף זַיי עֶבִּיג פֶּערְבִּינְדֶען. אִין וָואס נָתָן׳ס אֱמוּנָה בֶּעשְׁטֶעהט — וֶועהט מֶען אַרוֹיס אִין דֶעם מָשָׁל, וָואס לֶעסִינְג הָאט אִיהם אִין מוֹיל אַריינְגֶעלֶעגְט: אַז דֶער סוּלְטַאן סַאלַאדִין פְרֶאגְט בַּיי נָתָן, וֶועלְכֶע פון דִי רֶעלִיגְיָאנֶען אִיז דִי בֶּעסְטֶע? דֶערְצֶעהלְט עֶר אִיהם אַ מַעֲשֶׂה וִוי אַ פָאטֶער, וָואס הָאט גֶעהַאט דְרַיי זִיהן אוּנ הָאט זַיי גְלַייךְ לִיעבּ גֶעהַאט, הָאט זַיי גֶעוָואלְט בֶּערוָוארְנֶען, אַז נָאךְ זַיין טוֹיט זָאל קֵיינֶער פון זַיי זִיךְ נִיט אִיבֶּערְנֶעהמֶען אוּנ נִיט שְׁרַייעֶן אַז עֶר אִיז דֶער מְיוּחָס אוּנ אִיהם קוּמְט דֶער גְרֶעסְטֶער חֵלֶק פון דֶער יְרוּשָׁה; דֶערְפַאר הָאט עֶר אִין דֶער צַוָאָה אַרַיינְגֶעשְׁטֶעלְט, אַז וֶוער עֶס וֶועט בְּרֶענְגֶען אַזַא אוּנ אַזַא רִינְג מִיט אַלֶע סִימָנִים וָואס עֶר הָאט פִּינְקְטְלִיךְ בֶּעשְׁרִיבֶּען, מוּז בֶּעקוּמֶען דִי גַאנְצֶע יְרוּשָׁה אוּנ יֶעדֶען פון דִי דְרַיי בְּרִידֶער הָאט עֶר שְׁטִילֶערְהֵייד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען פּוּנְקְט דִי אֵיינֶענֶע רִינְג. אַוַדַאי הָאט זִיךְ עֶרְשְׁט נָאךְ דֶעם פָאטֶער׳ס טוֹיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ קְרִיעג צְווִישֶׁען דִי יוֹרְשִׁים. יֶעדֶער הָאט גֶעשְׁרִיגֶען אַז נָאר זַיין רִינְג אִיז דֶער אֶמֶת׳ער אוּנ דִי אַנְדֶערֶע זֶענֶען פַאלְשׁ, אוּנ דִי מִלְחָמָה קָאן נָאר דֶערמָאלְט אוֹיפְהֶערֶען וֶוען דִי בְּרִידֶער וֶועלֶען קוּמֶען צוּם שֵׂכֶל. אַז בַּיי אַ פָאטֶער קָאן נִיט זַיין קֵיין חִלוּק צְווִישֶׁען זַיינֶע קִינְדֶער, אוּנ אַז דָאס הָאט עֶר אִימִיסְטֶען גֶעטְהוּן כְּדֵי זַיי זָאלֶען זֶעהֶען, אַז עֶר הָאט קֵיינֶעם נִיט גֶעוָואלְט גֶעבֶּען דִי בְּכוֹרָה אוּנ זָאלֶען זִיךְ גְלַייךְ אַיינְטְהֵיילֶען מִיט דֶער יְרוּשָׁה. אַזַא בִּילְד פון אַ יוּדֶען נִיט אוּנְז לֶעסִינְג אוּנ טַאקִי גֶעבֶּען אִיהם שְׁטֶעלְט עֶר פָאר אַ גֵייסְטְלִיכֶען אוּנ וַוייזְט אוּנְז שוֹין פּוּנְקְט דֶעם הֵפֶּךְ: דֶער פַּאטְרִיאַרְךְ פון יְרוּשָׁלַיִם גֶעפִינְט, אַז אַזַא יוּדֶען וִוי נָתָן, וָואס הָאט גֶעטְהוּן אַזַא גְרוֹיסֶע עֲבֵרָה אוּנ הָאט עֶרְצוֹיגֶען בַּיי זִיךְ אַ קְרִיסְטְלִיךְ מֶאדְכֶען, קוּמְט צוּ בְּרֶענְגֶען אוֹיפ׳ן פַּייעֶר, אוּנ אַז מֶען וַוייזְט אִיהם, אַז פון דֶעם קִינְד וָואלְט גֶעוָוארֶען אַ תֵּל וֶוען דֶער יוּד וָואלְט אוֹיף דֶעם קֵיין רַחֲמָנוּת נִיט גֶעהַאט, אֶנְטְפֶערְט עֶר קוּרְץ אוּנ שַׁארְף: „דָאס אִיז קֵיין תֵּירוּץ נִיט, דֶעם יוּדֶען מוּז מֶען פֶּארְט

פֿערבֿרענען !"... מען קאן זיך פֿאָרשטעלען וואס פֿאר אַ רעש לעסינג'ס טהעאַטער־שטיק האט אָנגעמאכט אין דייטשלאַנד; די שׂונאים האבען איהם קיין נאָס ניט געגלויבט דורכצוגעהען, און מען מאג זאָגען, אַז ער איז דערפֿון פֿון דער וועלט נענאַנגען פֿאר דער צייט. נאָר צום אומגליק, האבען די יודען אפילו ניט געוואוסט וואס פֿאר אַ מליץ יושר זיי האבען פֿלוצלונג פֿאר זיך בעקומען, און דעם, וואס האט לעסינג'ן אַרויסגעבראכט דארויף, האבען די רבנים פֿערוואַרפֿען מיט שטיינער.

מענדעלסאָהן האט אָבער ניט געקוקט אויף דעם געשריי פֿון די פֿרומע און האט זיך געטהון זיינס. די יודען האבען דעמאָלט ניט געהאט קיין רעכטע דייטשע איבערזעצונג פֿון דער תּורה און ער האט זיך ענטשלאָסען אַרויסצוגעבען אַזאַ איבערזעצונג, וואס ער האט פֿריהר געמאכט פֿאר זיינע אייגענע קינדער, ווען ער האט מיט זיי אָנגעהויבען לערנען חומש. צוזאַמען מיט דער איבערזעצונג איז ביי איהם אויך געבליבען ער זאָל אָנשרייבען אַ פּירוש אויף גאַנץ תּנ"ך מיט'ן נאָהמען „באור" און צו דער אַרבייט האט ער צו געצויגען אַללע יודישע געלעהרטע, וואס זענען דעמאָלט געוועזען אין בערלין, ווי ר' שלמה מדובנא, וואס איז געוועזען דער בעל מגיה ביים דרוקען, ר' נפתלי הירץ וויזעל, ר' אהרן יאַראָסלאוו און ר' הירץ האמבורג. קוים זענען דערפֿון געוואהר געוואָרען די רבנים, איז געוואָרען אַ געוואַלד, אַז מענדעלסאָהן וויל איבערקעהרען דעם גאַנצען יודענטהום. מען האט אָנגע־הויבען זיינע ביכער צו ברענען און עס האט ניט געהאָלפֿען אפילו וואס דער בערלינער רב ר' הירש לעווין האט געגעבען זיין הסכּמה און האט גע־שריבען בפירוש, אַז ער געפינט מענדעלסאָהן'ס אַרבייט פֿאר זעהר נאָטהיג און נוטצליך. מענדעלסאָהן איז זיך פֿון גאַנצען געשריי און רעש ניט אָראָבגע־פֿאַלען, איהם האט געשטאַרקט, דאס וואס די קריסטען האבען איהם דווקא געשטיצט און עס האט איהם ווענינגסטענס געפֿרעהט וואס, ווען די יודען ווילען דערוויל נאך ניט פֿערשטעהען וואס ער טהוט פֿון זייערטוועגען, אפֿענט ער האט'ש אַ וועג פֿאר די קריסטען זיי ואַלען דורך זיין איבערזעצונג זיך קאָנען איבערצייגען וואס עס שטעהט אין דער יודישער תּורה. מענדעלסאָהן'ס איבערזעצונג איז טאקי פֿריינדליך אויפֿגענומען געוואָרען ביי די גרעסטע שׂררות, און דער קאָניג כּריסטיאַן פֿון דענעמאַרק מיט'ן קראָנפּרינץ האבען די ערשטע זיך פֿערשריבען צווישען זיינע אַבאָנענטען. נאָר דאס אַלדינג האט פֿון דעסטוועגען ניט אָבגעהאַלטען אַזעלכע גרויסע רבנים, ווי

ר׳ יְחֶזְקֵאל לַאנְדָא פוּן פְּרָאג, ר׳ רְפָאֵל כֹּהֵן פוּן אַלְטוֹנַא אוּנ ר׳ הִירְשׁ יַאנוֹב פוּן פוּרְטְה, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעפַּסְקֶנְט אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס סְפָרִים זֶענֶען אַפִּיקוֹרְסִישֶׁע סְפָרִים, אוּנ דֶער אֵיינְצִיגֶער חֶסֶר אִיז גֶעוֶועהן, וָואס אִיהם אַלֵיין הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט, חָאטְשׁ עֶס הָאט זִיךְ זֵיי שְׁטַארְק גֶעגְלוּסְט אִיהם אַרֵיינְצוּלֶעגֶען אִין חֵרֶם. טַאקִי נָאר דָאס גוּטְסְקַייט אוּנ דֶער קַאלְטֶער יִשׁוּב הַדַעַת פוּן מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט פוּן זַיין הַארְץ דֶערְוַויטֶערְט יֶעדֶעס גֶעפִיהל פוּן פֶערְדְרוּס אָדֶער נְקָמָה! עֶר פְלֶעגְט נָאר אָפְּט זָאגֶען מִיט אַ גֶעלָאכְטֶער, אַז עֶר הָאט נָאר זִיךְ נִיט גֶערֶעכְט, אַז זַיין אִיבֶּערְזֶעצוּנְג זָאל נָאךְ זַיין נָאטְהִיגֶער פַאר דִי רַבָּנִים וִוי פַאר׳ן פְּרָאסְטֶען פָאלְק. אַוַדַאי הָאט דָאס, וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט זִיךְ נִיט אַרֵיינְגֶעלָאזְט אִין קַיין מַחֲלוֹקֶת מִיט דִי רַבָּנִים, גֶעפִיהְרְט דֶערְצוּ וָואס זַיינֶע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט מִיעד וֶוערֶען אוּנ דֶער נַייֶער דוֹר, וָואס אִיז דֶערְוַויל אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען הָאט דוּרְךְ זַיינֶע סְפָרִים בֶּעקוּמֶען אַ שְׁטַארְקֶען חֵשֶׁק צוּ לֶערְנֶען תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה, אוּנ נָאר נִיךְ הָאט ר׳ מֹשֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהן זוֹכֶה גֶעוֶועהן צוּ זֶעהֶען אַרוּם זִיךְ הוּנְדֶערְטֶער חֲבֵרִים אוּנ תַּלְמִידִים, וָואס הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיף זַיין דֶרֶךְ אוּנ הָאבֶּען זֵייעֶר גַאנְץ לֶעבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט זַיין גְרוֹיסֶער אַרְבֵּייט.

ד׳י צָרוֹת, וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אִיבֶּערְגֶעטְרָאגֶען פוּן דִי רַבָּנִים, אוּנ פְרוּמֶע לוֹמְדִים, הָאבֶּען אוֹיף קַיין הָאר נִיט פֶערְקְלֵיינֶערְט זַיין לִיעבֶּע צוּ דִי יוּדֶען אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אָנְקוּמֶען צוּ זֵיינֶער אַ טוֹבָה הָאבֶּען זֵיי שְׁטֶאנְדִיג נִיט נָאר אִין אִיהם אַלֵיין גֶעפוּנֶען אַ גֶעטְרֵייעֶן אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּענֶעם בְּרוּדֶער, נָאר אֲפִילוּ דִי קְרִיסְטֶען, וָואס זֶענֶען גֶעוֶועהן נֶעבֶּען אִיהם, הָאבֶּען אוֹיךְ לִיעבּ גֶעהַאט זַיין נַאצְיָאן אוּנ עֶס אִיז בַּיי זֵיי גֶעוֶועהן אָנְגֶעלֶעגְט וֶוען זֵיי הָאבֶּען מִיט עֶפִּיס גֶעקָאנְט אָבְּדִיעגֶען זֵייעֶר עֶדְלֶען יוּדִישֶׁען פְרַיינְד. אַזַא כֹּחַ הָאט אִין זִיךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהן גֶעהַאט אוּנ וֶוער עֶס אִיז מִיט אִיהם בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען הָאט עֶר שׁוֹין גֶעמוּזְט זַיין מִיט אִיהם נֶפֶשׁ אַחַת אוּנ הָאט, אִיהם צוּ לִיעבּ, גֶעשֶׁאצְט אוֹיךְ אַלֶע יוּדֶען. אַז לֶעסִינְג אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען בֶּעקוּמֶען אַלְץ נָאר דוּרְךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהן, אֵיין אַנְדֶער בֶּעשִׁיצֶער, אוּנ דָאס אִיז גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס קְרִיסְטְלִיכֶע חֲבֵרִים כְּרִיסְטִיאַן ווִילְהֶעלְם דָאהם, וָואס דוּרְךְ אִיהם זֶענֶען גֶעהָאלְפֶען גֶעוָוארֶען אַסַךְ יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרֵייךְ, אֶסְטֶערְרַייךְ אוּנ שְׁפֶּעטֶער אוֹיךְ אִין דַייטְשְׁלַאנְד.

אִין יֶענֶע יָאהְרֶען אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין עֶלְזַאס אוּנ מֶעטְץ,

וָואס זֶענֶען שוֹין דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן דֶער פְרַאנְצָאזִישֶׁער מְלוּכָה, גֶעוֶועזֶן וָעהר טְרוֹיעֶרִיג. אִין אַנְדֶערֶע אָרְטֶער הָאבֶּען זֵיי אֲפִילוּ אוֹיךְ גֶעמוּזְט גֶעלִיטֶען, נָאר דָאס אִיז נָאךְ אַלְץ גֶעוֶועזֶן אַ נָאר נִיט גֶעגֶען דֶעם וָואס זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דָארְט גֶעמוּזְט אָנְלַיידֶען. יֶעדֶער פָרִיץ הָאט גֶעטְהוּן מִיט זֵיי וָואס עֶר הָאט נָאר גֶעוָואלְט; הַיינְט הָאט עֶר זֵיי עֶרְלוֹיבְּט זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען בַּיי זִיךְ אִין דָארְף אָדֶער אִין שְׁטֶעדְטֶעל אוּנ מָארְגֶען הָאט עֶר זֵיי אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען נָאר אָהן אַ פַארְוָואס. אוּמֶעדוּם הָאבֶּען זֵיי דָארְט גֶעמוּזְט וָואהנֶען אִין בֶּעזוּנְדֶערֶע אָבְּגֶעשְׁלָאסֶענֶע גַאסֶען אוּנ קֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט זִיךְ נִיט גֶעטָארְט אַרוֹיסְוַוייזֶען עֶרְגִיץ אִין אֵיין אַנְדֶער גַאס. אִין מֶעטְץ הָאט מֶען נִיט גֶעלָאזְט וָואהנֶען מֶעהר פוּן 180 יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען דָארְט גֶעמוּזְט דִי בַּחוּרִים אוּנ בְּתוּלוֹת פֶערְזִיצְטֶען. סַס הָאבֶּען זֵיי אָבֶער גֶעצָאהלְט מֶעהר פוּן אַללֶע אַיינְוָואהנֶער. מֶען הָאט בַּיי זֵיי גֶערִיסֶען אוֹיף אַלְדִינְג, אֲפִילוּ קִירְכֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט אוֹיסְהַאלְטֶען. דִי הַכְנָסָה פוּן זֵיי אִיז גֶעוֶועזֶן אַזוֹי גְרוֹיס, אַז וִוי בַּאלְד דֶער קֶענִיג הָאט גֶעוָואלְט אֵיינֶעם גֶעבֶּען אַ רֶעכְטֶע מַתָּנָה, הָאט עֶר אִיהם אוֹיף אַ צַייט אָבְּגֶעגֶעבֶּען דִי יוּדֶען אִין דִי הָאנְד אַרַיין. מֶען פְלֶעגְט זֵיי אַזוֹי אוֹיסְלֶעדִיגֶען, אַז אֲפִילוּ דֶער עֶלְטְסְטֶער זוּהן בַּיי אַ פָאטֶער הָאט אַנְדֶערְשׁ נִיט גֶעקָאנְט בְּלַייבֶּען אִין מֶעטְץ בִּיז עֶר הָאט נִיט בֶּעצָאהלְט אַ מָנָה יָפָה. אוּנ בַּיי דִי אַללֶע נְתִינוֹת הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעמוּזְט צִיהֶען דִי פַּרְנָסָה נָאר פוּן גֶעלְד-אַרְבַּייט אוּנ מִסְחָר פוּן בְּהֵמוֹת, חָאטְשׁ דֶער מִסְחָר אִיז זֵיי אוֹיךְ שְׁוֶוער אָנְגֶעקוּמֶען, וַוייל אַרוּמְפָאהרֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט דָאס רֶעכְט, אָדֶער זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט דֶערְפַאר בֶּעצָאהלֶען אַ סַךְ מֶעהר וִוי פִיעל זֵיי וָואלְטֶען גֶעקָאנְט פֶערְדִינֶען. אוּנ אִין פִיעל מְקוֹמוֹת, וִוי אִין שְׁטְרַאסְבּוּרְג אוּנ נָאךְ אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, הָאבֶּען זֵיי אֲפִילוּ נִיט גֶעטָארְט אִיבֶּערְנָאכְטִיגֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט פוּן וָואס צוּ לֶעבֶּען אוּנ זֶענֶען גֶעצְווִאוּנְגֶען גֶעוֶועזֶן זִיךְ חַאפֶּען צוּם פְרָאצֶענְט, אוּנ אַזוֹי וִוי קֵיין גְרוֹיסֶע עֲשִׁירִים זֶענֶען זֵיי נִיט גֶעוֶועזֶן הָאבֶּען זֵיי גֶעקָאנְט נָאר מַאכֶען קְלַיינֶע גֶעשֶׁעפְטְלֶעךְ, זֵיי הָאבֶּען גֶעגֶעבֶּען דָאס בִּיסֶעל גֶעלְד אוֹיף וָואכֶערְס גֶעמֵיינֶע לַייט אוּנ בַּעֲלֵי מְלָאכוֹת. דִי נוֹיטְה הָאט זֵיי, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, גֶעטְרִיבֶּען זֵיי זָאלֶען רַייסֶען וִוי וַוייט עֶס הָאט זִיךְ נָאר גֶעלָאזְט, אוּנ דוּרְךְ דֶעם זֶענֶען זֵיי פֶערְהַאסְט גֶעוָוארֶען בַּיים פְּרָאסְטֶען פָאלְק, וָואס הָאט נָאר גֶעהַאלְטֶען דֶעם יוּדֶען פַאר אַ בְּלוּט-צַאפֶּער אוּנ הָאט נָאר נִיט גֶעוָואלְט בֶּערֶעכְנֶען, אַז עֶר הָאט גֶעבִּיךְ קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט אוּנ אַז עֶר מוּטְשֶׁעט אַנְדֶערֶע נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען וֶוערְגְט אִיהם.

מיט דעם אומגליקליכען מעמד פון די עלזאסער יודען האט זיך בעגוצט דער א שלעכטער מענש העלל, וואס איז פריהר געוועהן א פראקטער שרייבער אונד ביסלעכווייז האט ער זיך אזוי ווייט אויפגעהויבען, אז מען האט איהם געמאכט פאר שופט. אזא מענש האט געריסען פון טויט אונד פון לעבעדיג, אונד ער האט זיך איסיסטען אויסגעלערנט לשון קדש אונד יודיש-דייטש, כדי ער זאל פערשטעהען אלדינג וואס קומט פאר צווישען די יודען אונד זיי זאלען זיך ניט קאנען בעהאלטען פאר איהם. דאס אומגליק איז אבער געשעהען וואס ער האט געהאט צו בריימע קעשינעס אונד ווי פיעל מען האט איהם געגעבען איז נאך אלץ ווענינ געוועהן; אוודאי אז ער האט שוין גוט אויסגעזויגען די יודען אונד האט פערשטאנען אז מעהר וועט ער שוין ביי זיי נאר ניט מוציא זיין, איז ער געוואָרען קלאמערשט א בעל טובה. עס האט געהייסען, אז ער געהמט זיך אן פאר די אומגליקליכע וואס לייען געלד ביי יודען, אונד ער האט זיך גענומען צו די יודישע פראצענטניקעס. קודם כל האט ער אנגעהויבען צורעדען מען זאל מאכען פאלשע קוויטלעך אונד יעדער בעל חוב זאל צושטעלען דעם געריכט א צעטעל אז ער האט שוין אין גאנצען זיין חוב בעצאהלט. זיין רשעות איז געוועהן אזוי גרויס אז ווען עס האט זיך געפונען איין ערענטליכער קריסט, וואס האט זיך ניט געוואלט בענוצען מיט א פאלש קוויטעל, האט ער אנגעשטעלט די נייסטליכע זיי זאלען עס ניט דערלאזען אונד זיי זאלען שרייען, אז נאכמאכען די חתימה פון א יודען, כדי זיין געלד זאל פערפאלען ווערען, איז נאר די גרעסטע מצוה. דערנאך האט ער אנגעשריבען א בעזונדער בוך ווענען די יודען אונד האט מודה געוועהן, אז פאלשע קוויטלעך קומען טאקי פאר. נאר דאס פאלק האט קיין אנדער מיטעל ניט זיך צו ראטעווען פון די יודען. צום גליק האט זיך די מלוכה נאך צייטליך אומגעקוקט, מען האט העלל'ן פריהר איינגעזעצט אין תפיסה אונד דערנאך האט מען איהם ארויסגעטריבען פון עלזאס.

אז די יודען האבען געפטערט דעם רשע, האבען זיי אנגעהויבען צו טראכטען אז עס איז קיין תכלית ניט ווייטער צו בלייבען אין אזא שרעקליכער לאגע, אונד עס איז ביי זיי געבליבען זיי זאלען דעם קאניג לודוויג דעם זעכצעהנטען איינגעבען א בקשה אונד בעטען ביי איהם רחמים. אזא פאפיער האט מען אבער בעדארפט שרייבען מיט שכל; צווישען זייערע פארשטעהער האבען זיי ניט געהאט אזעלכע וואס זאל זיין פעהיג אזעלכעס אנצושרייבען, אונד זיי האבען זיך געווענדעט צו מענדעלסזאהן, וואס האט שוין דעמאלט געשמ

אויף דער וועלט , אונ האבען איהם פארגעלעגט ער זאל אויף זיך נעהמען די מצוה . מענדעלסזאהן איז אבער געוועהן אויך א פראקטישער מענש , ער האט זיך איבערלעגט, אז אזא פאפיער איז גלייכער ווען א קריסט ארבייט עס אויס. אונ ער האט מיט דער מצוה מכבד געוועהן זיין יונגען פריינד דאהם , וואס האט דעמאלט נאר וואס ארויסגעלאזט א בוך וועגען געשיכטע אונ איז צו ליעב דעם געווארען א חשוב ביי דער מלוכה . דאהם איז געוועהן א בן בית ביי מענדעלסזאהן אונ איז מן הסתם געווארען איין אוהב ישראל . מיט שמחה האט ער אויף זיך גענומען די ארבייט אונ אזוי ווי ער האט געזעהען אז כמעט אין גאנץ איראפא איז די לאגע פון די יודען זעהר געדריקט, האט ער זיך מישב געוועהן, אז עס איז בעסער ער זאל שרייבען וועגען כלל יודען אין אללע לאנדער אונ האט געשריבען א בעזונדער ספר מיט דעם נאהמען „דאס פארבעסערן פונ׳ם יודישען מעמד״.

דאהם האט זיך געשטעלט אויף דער אלף אונ האט אויסגעוויזען, אז געגען די יודען טהוט מען די גראסטע עולה , וואס דווקא זייערע גרויסע מעלות מאכט מען פאר הסרונות ; דעם שארפען שכל אונ דעם חשק עפיס צו טהון אונ ניט לעדיג זיצען נעהמט מען אן פאר שווינדעל אונ בעטרייסעריי , די גוטע מדות רעכענט מען פאר נארעשקייטען אונ אויף זיין אלטען יחוס קוקט מען ווי אויף איין עקשנות . אמת , צווישען יודען געפינען זיך אויך שלעכטע מענשען פונקט ווי ביי אללע פעלקער , נאר ווי קאן מען נאר פון זיי פארדערן, אז זיי זאלען זיין בעסער פון אנדערע , ווען מען טהוט זיי אן אזעלכע צרות אונ מען טרייבט זיי מיט געוואלד זיי זאלען טהון שלעכטס . דאריבער האט דאהם גע-וויזען, אז עס איז א חוב אויף אללע וואס פערשטעהען , אז מען טאר ניט לאזען עטליכע מילליאן מענשען זיך ארומדרעהען אויף דער וועלט נאקעט אונ בלויז, הונגעריג אונ דארשטיג, זיי זאלען גלייך מיט איהם אויפהייבען זייער קול אונ בעטען די מלוכות , וואס ווילען זעהען זייערע לאנדער גליקליך , זיי זאלען געבען יודען פרייהייט אונ זיי בעטראכטען ווי גלייכע קינדער , אונ וואהל וועט זיין דער מדינה , וואס וועט זיך אזוי נוהג זיין , ווי עס פארדערן די געזעצע פון מענשענליעבע . נאר דיענען ביי דער קרוין אונ פערנעהמען הויכע שטעללען דארויף איז דאהם אלליין אויך ניט מרוצה געוועהן. פאר וואס – איז שווער צו וויסען ; עס קאן זיין, אז ער האט מורא געהאט צו פיעל צופערלאנגען מען זאל איהם אין גאנצען ניט אבזאגען , נאר גיכער איז צו גלויבען, אז מענדעלסזאהן ;

וָואס הָאט אִיהם צוּגֶעהָאלְפֶען בַּיים שְׁרַייבֶען, הָאט אַזוֹי גֶעוָואלְט, כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ בַּאלְד נִיט אָנְהֵייבֶען קֵיין נַייֶע קִנְאָה אוּנ שִׂנְאָה.

דָאהם'ס בּוּךְ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶען רַעַשׁ; מֶען הָאט אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אִיהם אִיבֶּערְגֶעקוֹיפְט, אוּנ דַוְקָא אִין דַייטְשְׁלַאנְד, וואו עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז מֶען וֶועט מֶעהר שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיינֶע וֶוערְטֶער וִוי עֶרְגֶיץ אַנְדֶערְשׁ, הָאט מֶען שְׁלֶעכְט גֶעקוּקְט אוֹיף אִיהם. אֲפִילוּ אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי דֶער פְּרָאפֶעסָאר יָאהַאן דָוִד מִיכַאלִיש, וָואס הָאט גוּט גֶעקֶענְט הֶעבְּרֶעאִישׁ, הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען גֶעגֶען אִיהם אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז פוּן יוּדֶען קָאן גָאר קֵיין לַייט נִיט וֶוערֶען. דִי מְלוּכָה מִן הַסְתָּם הָאט זִיךְ צוּגֶעהֶערְט גִיכֶער וָואס דִי שׂוֹנְאִים זָאגֶען, אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט פֶערְבֶּעסֶערְן דִי לַאגֶע פוּן דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען.

דֶערְפַאר הָאט דָאהם'ס בּוּךְ וָועהר פִיעל גֶעהָאלְפֶען דִי יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרֵייךְ. אוֹיךְ דֶער קֵייזֶער יָאזֶעף הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען נַייֶע גֶעזֶעצֶע וֶוענֶען דִי אֶסְטֶערְרַייכִישֶׁע יוּדֶען: עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אֶפְנֶען פַאר זֵייעֶרֶע קִינְדֶער אַלֶּע אַקַאדֶעמִיֶעס אוּנ אוּנִיוֶוערְזִיטֶעטֶען, מַאכֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען בֶּעזוּנְדֶערֶע שׁוּלֶען אוּנ זֵיי בֶּעפְרַייהֶען פוּן דֶעם „יוּדִישֶׁען מַס" וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט צָאהלֶען אוֹיסֶער אַללֶע אַנְדֶערֶע נְתִינוֹת. דָאס אִיז נָאר גֶעוֶועהן אַיין הַתְחָלָה, וַוייל פִיעל גֶעזֶעצֶע זֶענֶען נָאךְ אָבֶּער גֶעבְּלִיבֶּען! אִין אַ סַךְ אָרְטֶער הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעטָארְט גֶעפִינֶען, אֲפִילוּ אִין וִוינְן הָאט מֶען זֵיי נִיט עֶרְלוֹיבְּט צוּ הָאבֶּען אַ שׁוּל, נָאר עֶס אִיז שׁוֹין גוּט גֶעוֶועהן וָואס מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ טְרַאכְטֶען וֶוענֶען זֵיי, אוּנ דָאס הָאבֶּען זֵיי גֶעהַאט דָאהם'ן צוּ פֶערְדַאנְקֶען.

פוּן זַיין זַייט הָאט מֶענְדֶעלְסָאהן גֶעוָואלְט, אַז אוֹיסֶער דָאהם'ס גוּטֶע רֵייד זָאל מֶען נָאךְ פַארְעָנְטְפֶערְן אַללֶע אַנְדֶערֶע שַׁאֲלוֹת וֶוענֶען יוּדֶען, כְּדֵי דִי שׂוֹנְאִים זָאלֶען קֵיין פִּתְחוֹן פֶּה נִיט הָאבֶּען, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר גֶעהֵייסֶען זַיין תַּלְמִיד, דֶעם דָאקְטָאר מַארְקוּס הֶערְץ, עֶר זָאל פוּן עֶנְגְלִישׁ אִיבֶּערְזֶעצֶען ר' מְנַשֶּׁה בֶּן יִשְׂרָאֵל'ס סֵפֶר, אִין וֶועלְכֶען עֶר הָאט אַזוֹי לִיכְטִיג צוּשְׁלָאגֶען אַללֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען אוֹיף יוּדֶען, אוּנ אַלֵיין הָאט מֶענְדֶעלְזָאהן אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פָארְרֶעדֶע מִיט דֶעם נָאהמֶען „רֶעטוּנְג דֶער יוּדֶען" אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז מִיט גֶעוַואלְד קָאן מֶען קֵיינֶעם נִיט אָנְוַוארְפֶען קֵיין אֱמוּנָה אוּנ פוּן גֶענֶאטְהֶע זַאכֶען קָאן קֵיין נוּצְם נִיט אַרוֹיס. מֶענְדֶעלְסָאהן'ס פָארְרֶעדֶע אִיז דֶער וֶועלְט וָועהר גֶעפֶאלֶען, חָאטְשׁ עֶר הָאט אַרוֹיסְגֶעזָאגְט וָועהר אַ בִּיטֶערְן אֱמֶת, נָאר עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע קְרִיסְטֶען, וָואס הָאבֶּען זִיךְ דֶערְמִיט אוֹיךְ גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרֵייעֶן, אַז מֶענְדֶעלְסָאהן אִיז גָאר קֵיין יוּד נִיט.

ווייל בַּיי אִיהם שְׁטֶעהט דִי מֶענְשֶׁענְלִיעבֶּע הָאבֶער פוּן אַלְדִינְג, אוּנ דָאס אִיז דָאךְ דֶער פוּנְדַאמֶענְט פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער רֶעלִיגְיָאן. אֵיינֶער פוּן דִי קְרִיסְטְלִיכֶע שְׁרַייבֶּערְס הָאט זָאגַאר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ אוּנ הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז עֶס פְרֶעהט אִיהם זֶעהר וָואס מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט סוֹף כָּל סוֹף אַרָאבְּגֶענוּמֶען דִי מַאסְקֶע פוּנ'ם פָּנִים אוּנ מֶען מָאג אִיהם בְּפֵירוּשׁ רֶעכְנֶען פַאר אַ קִינְד פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער קִירְכֶע, וָואס אִיז פוּל מִיט יֹשֶׁר אוּנ רַחֲמָנוּת, אוּנ נִיט פַאר אַ קְנֶעכְט פוּן דֶעם יוּדִישֶׁען גְלוֹיבֶּען, וָואס בֶּעלַאסְטֶעט אוֹיף אַלֶע מִיט קְלָלוֹת אוּנ חֲרָמוֹת. בַּיי אַזַא זַאךְ הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן נִיט גֶעטָארְט שְׁווַיינֶען, אוּנ ווִי עֶס אִיז אִיהם זֶעהר נִיט לִיעב גֶעוֶועהן אָנְצוּהֵייבֶּען אַ וִכּוּחַ וֶועגֶען אֱמוּנָה, הָאט עֶר פָּארְט גֶעמוּזְט אַרוֹיס מִיט דֶער פֶּעדֶער. דֶעמָאלְט הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין בֶּערִיהְמְטֶען סֵפֶר „יְרוּשָׁלַיִם" אוּנ הָאט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט ווִי אַזוֹי עֶר קוּקְט אוֹיפ'ן יוּדֶענְטְהוּם, נָאךְ מֶענְדֶעלְסָזָאהנ'ס מֵיינוּנְג קָאן מֶען נָאר נִיט פֶערְגְלַייכֶען דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה מִיט אַנְדֶערֶע רֶעלִיגְיָאנֶען, ווַייל יֶענֶע רֶעלִיגְיָאנֶען הָאבֶּען גֶעווִיסֶע יְסוֹדוֹת, וָואס מֶען מוּז אִין זֵיי גְלוֹיבֶּען, אוּנ דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה בֶּעשְׁטֶעהט פוּן דִינִים, וָואס מֶען מוּז זֵיי פָאלְגֶען; דִי תּוֹרָה אִיז אַ גֶעזֶעץ־בּוּךְ, וָואס ווַייזְט דֶעם יוּדֶען כְּלָלִים ווִי אַזוֹי עֶר דַארְף זִיךְ פִיהְרֶען אוּנ לֶעבֶּען צוּפְרִידֶען אוּנ גְלִיקְלִיךְ, אוּנ דֶערְפַאר טָאר מֶען זִיךְ נִיט עֶרְלוֹיבֶּען אֲפִילוּ אוֹיף אֵיין הָאר אָבְּצוּטְרֶעטֶען פוּן אִיהר. פוּנְקְט ווִי יֶעדֶער אַיינְוָואהנֶער הָאט קֵיין רֶעכְט נִיט עוֹבֵר צוּ זַיין אוֹיף דִי חֻקִּים פוּן זַיין מְדִינָה, מֶען מָאג נָאכְקְלֶערֶען דֶעם טַעַם פוּן יֶעדֶער מִצְוָה, גַאנְץ אָפְּט קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען אַז עֶס וֶוענֶען דָא פִיעל זַאכֶען וָואס הָאבֶּען אַ וֶוערְטְה אִין גֶעווִיסֶע צַייטֶען אוּנ נָאר אוֹיף בֶּעשְׁטִימְטֶע אָרְטֶער, נָאר קֵיין שׁוּם אֵיינְצִיגֶער מֶענְשׁ טָאר זִיךְ אַלֵיין נִיט שַׁאפֶען זַיינֶע אֵיינֶענֶע דִינִים, ווַייל וֶוען דֶעם אֵייבֶּערְשְׁטֶענְס רָצוֹן וֶועט זַיין, אַז עֶס זָאל עֶפִּיס פֶערְאֶנְדֶערְט וֶוערֶען וֶועט עֶר אוּנְז זַיין הֵיילִיגֶען ווִילֶען מְגַלֶּה זַיין פוּנְקְט אוֹיף אַזַא וואוּנְדֶערְבַּארֶען אוֹפֶּ'ן ווִי עֶר הָאט אוּנְז גֶעגֶעבֶּען דִי תּוֹרָה אוֹיף דֶעם בַּארְג סִינַי. מִיט דֶעם דָאזִיגֶען סֵפֶר הָאט מֶענְדֶעלְסָזָאהן פָּשׁוּט מַרְעִישׁ עוֹלָם גֶעוֶועהן, דִי גְרֶעסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע הָאבֶּען אִיהם גֶעלוֹיבְּט, אֲפִילוּ דֶער פְּרָאפֶעסָאר מִיכָאלִיס, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ שׂוֹנֵא יִשְׂרָאֵל, הָאט גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז עֶר הָאט רֶעכְט, אוּנ דֶער בֶּערִיהְמְטֶער פִילָאזָאף קַאנְט הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען אַז עֶר בֶּעוואוּנְדֶערְט דָאס חֲרִיפוּת, וָואס עֶר הָאט בֶּעמֶערְקְט אִין זַיין סֵפֶר, אוּנ עֶר הָאפְט אַז זַיינֶע אֶמֶת'ע גֶעדַאנְקֶען וֶועלֶען מַאכֶען אַ גְרוֹיסֶען רוֹשֶׁם בַּיי אַלֶע פֶעלְקֶער, וֶועלְכֶע וֶועלֶען זִיךְ אִיבֶּערְצַייגֶען אַז דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה אִיז

פְרַיי אָהן קְעטְעֶן, אָהן צְוַואנְגֶען, אָהן אַ דֵעָה וָאגֶען דֶעם הַאָרֶץ אָדֶער דֶער מַחֲשָׁבָה.

מִיט וָואס פַאר אַ חֲשִׁיבוּת מֶענְדֶעלְסָזאהן׳ס סְפָרִים הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט זֶעהט מֶען אַרוֹיס דֶערְפוּן וָואס, וָוען שְׁפֶּעטֶער אִיז גֶעקוּמֶען קַיין בֶּערְלִין דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער שְׁרַייבֶּער, מִירַאבָּא אוּנ הָאט גֶעזֶעהֶען ווִי מֶענְדֶעלְזָאהן׳ס נָאהמֶען אִיז דָארְט גְרוֹיס נָאכ׳ן טוֹיט. הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ בֶּעזוּנְדֶער בּוּךְ אוּנ הָאט דֶער פְרַייסִישֶׁער מְלוּכָה גֶעגֶעבֶּען רֶעכְטֶע עֵצוֹת וֶועגֶען דִי אָרְדְנוּנְגֶען, וָואס מֶען דַארְף אַיינְפִיהרֶען אִין לַאנְד; אוּנ דֶערְבַּיי הָאט עֶר אוֹיךְ נִיט פֶערְגֶעסֶען דִי יוּדֶען אוּנ עֶר הָאט זֵיי נִיט קַיין קְלֵיינֶע טוֹבָה גֶעטְהוּן.

נָאר וָוען מֶענְדֶעלְסָזאהן הָאט גֶעהַאט גֶענוּג אַרְבַּייט מִיט דִי אוֹיסְוֶוענִינְסְטֶע שׂוֹנְאִים, הָאט עֶר גֶעמוּזְט פִיהרֶען מִלְחָמָה מִיט זַיינֶע פֶערְנַארְטֶע בְּרִידֶער אַלֵיין, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ שְׁרַייעֶן אַז עֶר מַאכְט אַ תֵּל פוּן דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. מִיט שִׂמְחָה הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן בֶּעגְרִיסְט דֶעם קֵייזֶער יָאזֶעף׳ס בֶּעפֶעהל, וָוען עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען עֶפְנֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען, אוּנ הָאט דֶערְמִיט בֶּעווִיזֶען אַז דִי מְלוּכָה הַייבְּט אָן בִּיסְלֶעכְוַויז זָארְגֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ זֵיי בֶּעוָוארְנֶען זֵיי זָאלֶען אוֹיסְוַואקְסֶען נוּצְלִיכֶע מֶענְשֶׁען; צוּם סוֹף הָאבֶּען דִי יוּדֶען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד, אַז דָאס אִיז אַ בִּיטֶערֶע גְזֵרָה אוּנ הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָואלְט אֲפִילוּ לָאזֶען קָאסְטֶען גֶעלְד אַבִּי מֶען זָאל זֵיי בֶּעפְרַייהֶען פוּן דִי שׁוּלֶען. דֶעמָאלְט הָאט מֶענְדֶעלְסָזאהן אַ קוּק גֶעטְהוּן, אַז עֶס אִיז קַיין תַּכְלִית נִיט אוּנ אַז מֶען מוּז דֶעם פָאלְק עֶפְנֶען דִי אוֹיגֶען, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּפַאלֶען אוֹיף דִי רַבָּנִים, וָואס ווִילֶען הַאלְטֶען דִי יוּדֶען אִין פִינְסְטֶערְנִישׁ. אֵיינֶער פוּן זַיינֶע תַּלְמִידִים אוּנ נוֹטֶע פְרַיינְד, ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וְויזֶעל הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „דִבְרֵי שָׁלוֹם וֶאֱמֶת“ אוּנ הָאט פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם עוֹלָם, אַז דִי דָאזִיגֶע, וָואס הַאלְטֶען זֵיי אָב פוּן בִּילְדוּנְג, טְהוּעֶן זֵיי אַ גְרוֹיסֶע רָעָה, וַוייל אַנְדֶערְשׁ וֶועלֶען זִיךְ דִי יוּדֶען קַיין מָאל נִיט קָאנֶען אוֹיפְהֵייבֶּען. דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען אָבֶּער נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף דִי רְאָיוֹת, וָואס ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וְויזֶעל הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּן אַלֶע הֵיילִיגֶע סְפָרִים אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז אֲפִילוּ דִי גְמָרָא קָאן נִיט לַיידֶען קַיין תַּלְמִיד חָכָם וָואס אִיז פְרֶעמְד פוּן ווִיסֶענְשַׁאפְט. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען אֵיינְס, אוּנ קוּקֶענְדִיג אוֹיף זֵיי, הָאט דָאס בְּלִינְדֶע פָאלְק נִיט גֶעוָואלְט פוּן קַיין זַאךְ הֶערֶען אוּנ הָאט גֶעבְּרֶענְט אַלֶע סְפָרִים פוּן מֶענְדֶעלְסָזאהן אוּנ זַיינֶע לַייט. וֶוער ווַייסְט צוּ

עס וואלט געקאנט קומען, ווען די רבנים פיהלען ביי זיך א ביסעל מעהר תקיפות אונ האבען קיין מורא ניט פאר דער מלוכה. ביטער איז אודאי גע־ווען מענדעלסזאהן צוצוזעהען ווי יודען אלליין שטופען פון זיך אוועק ווייטער גליק, אונ א קלייניגער טראסט איז פאר איהם געווען נעווענסטענס דאס, וואס די יודישע קהלות פון וועגעדינג, פעראַרא אונ טריעסט האבען זיך גענומען מאכען שולען אונ האבען זיך צו איהם געווענדעט מיט א בקשה, ער זאל זיי פערזארגען מיט שול־ביכער. דער געדאנק, אז זיין ארבייט איז פארט ניט געוועהן אומזיסט האט איהם דערקוויקט אונ זיס געמאכט זיינע לעצטע לעבענס־טאג.

אים יאהר 1786 איז מענדעלסזאהן געשטארבען. אונ די געלעהרטע וועלט, סיי יודען, סיי קריסטען, האט שטארק דערפיהלט די גרויסע אבדה. גאנצע הונדערט יאהר האבען בעדארפט אוועקגעהען ביז מען האט זיך אויסגעלערנט שאטצען זיין ווערטה: אז זיינע עדלע קריסטליכע חברים האבען געוואלט באלד נאך זיין טויט שטעלען זיין בילד פון א שטיין אויף דעם בערלינער אפערן־פלאץ, האט מען עס ניט דערלאזט, אונ ערשט אים יאהר 1887 האט מען איהם אין זיין געבורטס־שטאדט דעסויא געשטעלט א מאנומענט, אונ גאנץ דייטש־לאנד האט זיך דערמיט משמח געוועהן. נאר די דאזיגע מצבה איז געוויס א נאר ניט געגען דעם זכרון וואס מענדעלסזאהן האט איבערגעלאזט ביי זיין פאלק, אונ זיין נאהמען וועט בלייבען עביג, כל זמן תורה אונ חכמה וועלען נאך גילטען פאר דעם יודען ווי כבוד אונ גדולה.

צווישען די יודישע לומדים אונ געלעהרטע, וואס האבען אומגערינגעלט ר׳ משה מענדעלסזאהן אונ איהם מיטגעהאלפען, יעדער נאך זיינע קראפטע, צו פערשפרייטען ליכטיגקייט אין יודישען פאלק, מוז מען קודם כל דערמאנען ר׳ ישראל זאמושטש, וואס איז געוועהן מענדעלסזאהן׳ס רבי אונ האט איהם דער ערשטער געוויזען א וועג צו וויסענשאפט. ר׳ ישראל זאמושטש האט געהייסען נאך דער שטאדט זאמושטש, וואו ער איז אים יאהר 1700 גע־בארען געווארען. זיין יוגענד איז וועניג בעקאנט, נאר דאס ווייסט מען, אז פון קליינערהייד אן האט ער זיך געריבענט צווישען די מופלגים אונ וואלט געוויס ערגיץ געווארען רב, ווען דער חשק זיך צו בעשעפטיגען מיט וויסענשאפטען טרייבט איהם ניט אוועק פונ׳ם רבנות אונ הייסט איהם ניט אנהייבען ארום־וואנדערן אויף דער וועלט. ער איז אויך געצוואונגען געוועהן אוועקצופאהרען פון דער היים, ווייל חאטש ער האט נאר געקוקט אין יודישע חקירה־ספרים

און האָט קיין פרעמדע לְשוֹנוֹת ניט געקאָנט, האָבען פון דעסטוועגען די פּרוסטע אָנגעשטעקט, אַז ער נעהמט זיך עפּיס אויף אַ נייעם דרך און זיי האָבען איהם אָנגעהויבען אַזוי שטאַרק רודף'ן, אַז ער האָט זיך געמוזט זוכען איין אַנדער היים. ער האָט זיך אַוועקגעלאָזט קיין דייטשלאַנד, נאָר אַזוי ווי דאָרט איז ניט געוועהן בעסער ווי אין פּולין, פון מְלַמְדוּת האָט ער געקאָנט האָבען נאָר ווענינג פַּרְנָסָה און האָט זיך נאָך בעדאַרפט היטען פאַר די פּרוסטע, האָט ער זיך אָבגעמוטשעט צוואַנציג יאָהר און האָט זיך קוים דאָס טרוקענע שטיקעל ברויט פערדיענט. ערשט אים יאָהר 1741 איז איהם געראָטהען אָבצודרוקען אין פראַנקפורט אַן דער אָדער זיין סֵפֶר „נֵצַח יִשְׂרָאֵל“, וואָס האָט איהם געמאַכט אַ גרויסען נאָהמען אויף דער וועלט. מיט דעם דאָזיגען סֵפֶר האָט ער געמאַכט איין הַתְחָלָה צו לערנען יודען וויסענשאַפטען, נאָר אַזוי ווי גְלאַט אַזוי רעדען וועגען חָכְמָה האָט ער מוֹרָא געהאַט טאָמער וועט קיינער נאָר ניט וועלען נעהמען זיין סֵפֶר אין די האַנד אַריין, האָט ער איינגעוויקעלט זיין הויפּט-כַּוָונָה אין יודיש לוֹמְדוּת, און עס האָט געהייסען, אַז ער וויל נאָר פאַר-ענטפערן און ערקלעהרען די דאָזיגע ערטער אין דער גְמָרָא, וואָס האָבען אַ שַׁייכוּת צו געאָמעטריע און אַסטראָנאָמיע. דעמאָלט איז מען פון איהם געוואָהר גע-וואָרען אין בערלין, און איינער פון די בערלינער נְגִידִים, ר' דָנִיאֵל איטציג האָט איהם אַהין אַרויסגענומען און האָט איהם ביי זיך געהאַלטען כִּמְעַט ביז זיין טויט. אין בערלין איז איהם שוין בעסער געוועהן, בעזאָנדערס אַז זיין תַּלְמִיד ר' משה מענדעלסזאָהן איז געוואָרען אַזוי גרויס, און ער האָט איהם צונויפגע-פיהרט מיט קריסטליכע געלעהרטע. נאָר פון דעסטוועגען האָבען איהם די צָרוֹת, וועלכע ער האָט ביז אַהער איבערגעטראָגען, מיעד און אַלט געמאַכט און ער איז ניט אים שטאַנד געוועהן ווייטער צו דרוקען זיינע סְפָרִים, חָאטש ער האָט ניט אויפגעהאָרט צו שרייבען און האָט זיך אֲפִילוּ בעשעפטיגט מיט ערפינדונגען. ווי עס ווייזט אויס, האָט עס איהם געצויגען אַ היים קיין פּולין, און אויף דער עלטער האָט ער זיך בעזעצט אין בְּרָאדי, וואו ער איז גע-שטאָרבען אים יאָהר 1778. ביים אַרומפאָהרען זענען ביי איהם פיעל כְּתָבִים פערפאַלען געוואָרען און עס האָט איהם בעזאָנדערס באַנג געטהון, וואָס ער האָט פערלאָרען אַ גרויס סֵפֶר וועגען אַסטראָנאָמיע „אַרְבּוֹת הַשָּׁמַיִם“, וואָס ער האָט דאַרויף געאַרבייט אַ סך יאָהרען. ערשט שפּעטער מיט פינף און צוואַנציג יאָהר האָט מען אָבגעדרוקט זיין סֵפֶר „אוֹצַר נֶחְמָד“ — אַ פֵּירוּשׁ אויפ'ן „כּוּזָרִי“, און נאָך אַ פֵּירוּשׁ פון איהם אויף ר' יְהוּדָה אִבְּן תִבּוֹן'ס סֵפֶר

„רוח חן". ניט לאנג, א יאהר צעהן צוריק, האט מען אין בערלין געפונען א זונן־זייגער, וואס ר' ישראל זאמושטש האט איהם אליין געמאכט און וואס מען רעכענט איהם פאר זיין אייגענע ערפינדונג.

נאך ביטערער איז געוועזן דער גורל פון ר' שלמה מימון, וואס האט אויך געלעבט אין בערלין אין מענדעלסזאהן'ס צייטען און וואס מען קאן זאגען, אז ער איז כמעט בעשאפען געווארען ער זאל דאס גאנצע לעבען ליידען דחקות און ניט האבען אפילו איין גוטע שעה. ר' שלמה מימון איז געבארען געווארען אין נעשוויז, א קליין שטאדטעל אין ליטא, ביי ארעמע עלטערן און אז ער איז נאך געוועהן א קליין קינד האט ער שוין געשם'ט פאר א עלוי און מען האט געזעהען אז ער וואקסט א גרויסער למדן. עלף יאהר איז ער אלט געוועהן ווען מען האט איהם חתונה געמאכט, און צוויי מחותנים האבען זיך געשלאגען איבער איהם, יעדער האט געוואלט חאפען די מציאה און מען האט דעם פאטער צוגעצאהלט פאר איהם א מתנה יפה. דער קליינער שלמה האט זיך ניט געוואלט בעגנוגען נאר מיט גמרא־לערנען, און אזוי ווי אין יענע יאהרען האבען זיך אין ליטא אנגעהויבען ארויסווייזען חסידים, האט ער זיך צו זיי צוגעלאזט און האט ביי זיי גענאשט פיעל זאכען פון קבלה. זיין שארפער מח האט נאר בעדארפט האבען מען זאל איהם ווייזען עפיס א שיין פון חכמה, און ער האט שוין ניט געקאנט איינרוהען, ער האט זיך געחאפט צום „מורה נבוכים" ביסלעכווייז האט ער איבערגעקוקט אללע יודישע חקירה־ספרים, ביז ער איז געקומען צום שכל, אז ער מוז האבען ביכער אין פרעמדע לשונות. דא האט ער אבער געמוזט בלייבען שטעהען איבער צוויי סבות: ערשטענס, וואו האט ער געקאנט בעקומען די נאטהיגע ביכער אין דעם קליינעם שטאדטעל, וואו ער האט זיך געפונען און וואו ער אליין איז טאקי געוועהן דער איינציגער חקרן; און צווייטענס, וואס וואלט ער מיט זיי געטהון ווען ער האט זיי שוין אפילו, אז ער קאן קיין אות ניט לעזען; דא איז ער אבער געוואהר געווארען אז אין סלוצק איז דא א רב, וואס איז אמאל אין דער יוגענד געוועהן אין דייטשלאנד, און מען זאגט אז ער האט מיט זיך מיטגעבראכט דייטשע ביכער. מימון האט ניט לאנג געטראכט, און חאטש עס איז געוועהן ווינטער, האט ער ניט געקוקט אויפ'ן שנעע מיט'ן פראסט און איז צו פוס אוועקגעגאנגען קיין סלוצק, א מרחק פון היבשע עטליכע מייל, בעטען ביים רב ביכער. דער רב איז נאר נבהל ומשתומם געווארען אז ער האט דערזעהען פאר זיך א יונגען מאן, וואס צו ליעב לערנען שלעפט ער זיך אין דער קאלט אזוי ווייט, נאר

אַז ער האָט זיך מיט איהם אַ ביסעל צוגערעדט האָט ער פערשטאַנען, אַז פון איהם קאָן אויסוואַקסען אַ רעכטע כלי און ער האָט איהם באַלד אַוועקגעגעבען אַללע ביכער, וואָס האָבען זיך שוין בּיי איהם דרייסיג יאָהר געוואַלגערט אויפ'ן בוידעם. מיט שמחה איז מימון אַהיים געקומען, און חאָטש עס איז איהם וועהר שווער אָנגעקומען, ווייל ער האָט זיך פריהר געגנוג אָנגעמוטשעט ביז ער האָט זיך אויסגעלערנט פשוט לעזען, און דערנאָך האָט ער זיך ערשט בעדאַרפט בעהאַלטען מען זאָל איהם חאַפּען מיט אַ טרף־פסול. פון דעסטוועגען האָט ער געשמאַק געלערנט און די ביכער האָבען איהם די אויגען געעפענט. אַוודאי האָט ער שוין ניט געקאָנט בלייבען מעהר בּיי דער שוויגער אויף קעסט און עס האָט איהם אָנגעהויבען ציהען קיין דייטשלאַנד, וואו ער האָט געהאָפט זיך צו עפּיס צוצושלאָגען. מיט גרויס מיה האָט ער געפונען בּיי אַ סוחר ער זאָל איהם מיט נעהמען קיין קעניגסבערג; דאָרט האָט ער גערעכענט, אַז ער דאַרף נאָר אַרויסגעהען אויף דער גאַס און שרייען אַז ער איז אַ תקן, וועט מען איהם אויפחאַפּען ווי אַ אבן טוב. ווי ערשטוינט איז ער אָבער געוואָרען אַז מען האָט איהם אַריינגעפיהרט אין קעניגסבערג צו אַ יודישען דאָקטאָר, און אַז ער האָט געזאָגט אַז ער וויל לערנען מעדיצין, האָט מען פון איהם געמאַכט דאָס גרעסטע געלעכטער: די אָבגעריסענע קליידער פון איין זייט און דאָס פערדאַרבענע ליטוויש רעדען פון דער אַנדערער זייט, האָבען אויף אַללע געמאַכט אַזאַ איינדרוק אַז מען האָט זיך ניט געקאָנט איינהאַלטען פון לאַכען. אויפ'ן טיש איז אָבער געלעגען גראַד מענדעלסזאָהן'ס ספר „פעדאָן" און מימון האָט דערווייל אַ ביסעל אַריינגעקוקט. דער דאָקטאָר איז אַ בעלן געוועהן איהם צו פרעגען אויב ער פערשטעהט עפּיס, און איז מיט איהם צו ליעב דעם איינגעגאַנגען אין אַ טיעפען שמועס. מימון האָט מן הסתם אַרויסגעוויזען זיין שאַרפען שכל און דער דאָקטאָר האָט איהם געראַטהען ער זאָל נאָר ניט מאַכען קיין לאַנגע שיהות און זאָל שוין אַוועקפאָהרען קיין בערלין, ווייל נאָר מענדעלסזאָהן מיט זיינע לייט וועלען זיין מבינים אויף אַזאַ יונגען מאַן און וועלען איהם העלפען צו דערגרייכען זיין ציעל. איין אַנדערער וואָלט זיך אפילו בערעכענט, אַז עס איז נאָר קיין מעגליכקייט ניט ער זאָל קאָנען זיך מיט לעדיגע האַנד צושלאָגען קיין בערלין, נאָר מימון האָט נאָר ניט געוואָלט טראַכטען, קוים האָט מען איהם אָנגעוויזען אַ וועג און ער האָט פערשטאַנען, אַז דאָרטען אַרום קאָן ער קומען צו אַ תכלית, איז פאַר איהם קיין זאַך ניט שווער געוועהן און

ער האט זיך געלאזט אויף גאטט'ס בעראָטה. אין זיין „לעבענס בעשרייבונג" וואס ער האט אויף דער עלטער אַלליין אַרויסגעגעבען, דערצעהלט ער וואס ער האט זיך אָנגעליטען די גאַנצע צייט ביז ער איז געקומען קיין בערלין, אונד די האר שטעלען זיך קאפויר. ער איז מעהר צו פוס געגאַנגען ווי געפאהרען, דעם טאג פלעגט ער אָבקומען מיט אַ דאר שטיקעל ברויט, וועכם חדשים כסדר איז ער צוזאַמען מיט נאך איין אָרעם-מאַנן אַרומגעגאַנגען אין די הייזער, דערנאך איז ער געוועהן אַ מלמד, אַ מקבל, אונד פון די אַללע נוטע פרנסות איז ער צעהן מאל אין טאג געשטאָרבען פאר הונגער. אַז גאטט האט איהם שוין געהאָלפען אונד ער האט זיך צוגעשלאגען קיין בערלין, איז איהם שוין געוועהן גוט: מענדעלסזאהן האט איהם שטאַרק מקרב געוועהן אונד ער האט געקאָנט זיצען אונד לערנען אונד ניט וויסען פון קיין נויטה. לאנג האט דאס אָבער ניט געקאָנט דויערן, עס איז איהם נמאס געוואָרען זיך אַזוי אַרומצושלעפען. אונד עס איז בייא איהם געבליבען ער זאל זיך נעהמען עפּיס צו אַ פאך. ער האט נאך אַלץ געדענקט צו לערנען מעדיצין אונד דערפאַר האט ער זיך ענטשלאָסען אַוועקצופאהרען ערגיץ אין אַ קלענערער שטאָדט, וואו ער זאל קאָנען רוהיג לערנען. דער מאַנגעל האט איהם אָבער ווייטער אָנגעהויבען טרייבען פון איין אָרט צום אַנדערן, ער האט זיך אַ צייט אויפגעהאַלטען אין האמבורג, פון דאָרט איז ער אַריבער קיין האללאַנד, צוויי יאהר האט ער געלערנט אין אַ גימנאַזיום אין אַלטאָנאַ, אַ פּאָר מאל איז ער צוריקגעקומען קיין בערלין, אונד אַזוי האט ער זיך אַרומגעדרעהט אָהן אַ פעסטען מעמד, ביז ער איז ניט געקומען קיין ברעסלויא אונד איז ניט געוואָרען אַ לעהרער בייא בעריהמטען דיכטער אַ פרים קוה, וועלכער האט איהם אויסגעהאַלטען שוין ביז צום לעצטען טאג פון זיין אומגליקליך אונרוהיג לעבען. געשטאָרבען איז ער אים יאהר 1800; ער איז אין נאַנצען אַלט געוועהן 47 יאהר, אונד פון איהם איז געבליבען אַ פירוש אויף'ן „מורה נבוכים" אונד צוויי ספרים וועגען מאַטהעמאַטיק אונד אַנדערע וויסענשאַפטען „תעלומות חכמה" אונד „חשק שלמה". האטש ער האט געלעבט זעהר אָרעם אונד אָבגעזאָנדערט, קיין כבוד האט ער געוויס ניט געזוכט, פון דעסטוועגען איז זיין נאַהמען געוועהן בעקאַנט, אונד די צוויי גרויסע דייטשע דיכטער שיללער אונד גאטהע האבען פון איהם געהאַלטען אונד האבען זיך געוואָלט מיט איהם פערזענליך בעקענען.

ניט וועניגער שלים-מזל'דיגע בריאה איז אויך געוועהן ר' אַברהם אַבא גלוסק, איינער פון די פּוילישע לומדים, וואס האבען פאר זייער פריי דענקען

גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען פוּן דֶער הַיים אוּנ זוּכֶען זִיךְ אַ מָקוֹם מְנוּחָה אִין דֶער פְרֶעמְד. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין לוּבְּלִין, אוּנ צוּזַאמֶען מִיט׳ן תַּלְמוּד הָאט עֶר זִיךְ אוֹיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען בֶּעשֶׁעפְטִינֶען מִיט פִילָאזָאפְיֶע אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶען פִיעל חִבּוּרִים אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ. דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען אָבֶּער גֶעוָוארְפֶען אַיין אוֹיג אוֹיף אִיהם אוּנ, ווִי דֶער שְׁטֵיינֶער אִיז, הָאבֶען זַיי זִיךְ גֶענוּמֶען אִיהם רוֹדֵף׳ן עֶר זָאל נִיט זַיין צוּ קְלוּג. עֶר הָאט זִיךְ אַרוּמְגֶעדְרֶעהט אִין עֶטְלִיכֶע שְׁטֶעדְט פוּן פוֹלִין אוּנ לִיטָא, נָאר מֶען הָאט אִיהם אוּמֶעדוּם אָנְגֶעטְהוּן אַזֶעלְכֶע צָרוֹת אַז סוֹף כָּל סוֹף אִיז עֶר גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ אַוֶועקְצוּלָאזֶען קַיין דַייטְשְׁלַאנְד. דֶעמָאלְט הָאט שׁוֹין מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס נָאהמֶען גֶעקְלוּנְגֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט, אוּנ אַזוֹי ווִי ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט זִיךְ אִין דִי דַייטְשֶׁע שְׁטֶעדְט אוֹיךְ אָנְגֶעלִיטֶען גֶענוּג פוּן דִי רַבָּנִים, וָואס הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען פַאר אַ מִצְוָה זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין אַ „אַפִּיקוֹרוֹס״, חָאטְ׳שׁ מֶען הָאט פוּן אִיהם קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעזֶעהֶען, אוּנ זַיין אֵיינְצִיגֶער חֵטְא אִיז נָאר בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס עֶר הָאט לִיעב גֶעהַאט צוּ פִיעל אַרוֹיסְזָאגֶען דֶעם אֶמֶת, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר זָאל זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען קַיין בֶּערְלִין אוּנ זוּכֶען שׁוּטְץ בַּיים בֶּערִיהמְטֶען יוּדִישֶׁען פִילָאזָאף. דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל, אַז עֶר הָאט דֶערְזֶעהֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִין דֶער פְרִיה אַרוֹיסְגֶעהֶען פוּנ׳ם בֵּית הַמִּדְרָשׁ נָאךְ דֶעם דַאוֶונֶען, אִיז עֶר בַּיי זִיךְ אַזוֹי בָּטֵל גֶעוָוארֶען, אַז עֶר הָאט נִיט גֶעוַואגְט צוּצוּגֶעהֶען צוּ אִיהם. מֶענְדֶעלְסָזָאהן ווִידֶער הָאט אִיהם, ווֶעדְלִיג זַיין הַלְבָּשָׁה אִיז גֶעוֶועהן, אָנְגֶענוּמֶען פַאר אַיין אָרֶעם-מַאנְן, אוּנ הָאט אִיהם גֶעוָואלְט גֶעבֶּען אַ נְדָבָה. נָאר עֶר הָאט זִיךְ אָבְּ-גֶעזָאגְט. נָאךְ דֶעם אֵיינֶעם טָאג הָאט זִיךְ ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק גֶעמַאכְט מֶעהר קוּרַאזְשׁ אוּנ, אַז מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז גֶעקוּמֶען צוּ מִנְחָה אִיז עֶר גְלַייךְ צוּ אִיהם צוּגֶענַאנְגֶען. מֶענְדֶעלְסָזָאהן הָאט אִיהם פֶערְוואוּנְדֶערְט גֶעפְרָאגְט וָואס עֶר ווִיל פוּן אִיהם, אַז קַיין נְדָבָה נֶעהמְט עֶר נִיט; דַארוֹיף הָאט אִיהם ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק גֶעזָאגְט גַאנְץ קוּרְץ, אַז עֶר ווִיל בַּיי אִיהם לֶערְנֶען תּוֹרָה, אוּנ עֶרְשְׁט דֶעמָאלְט הָאט אִיהם מֶענְדֶעלְסָזָאהן פֶערְבֶּעטֶען צוּ זִיךְ ווִי אַיין אוֹרֵחַ. וָואס מֶעהר מֶענְדֶעלְסָזָאהן אִיז מִיט אִיהם בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען, גְרֶעסֶער אִיז זַיין לִיעבֶּע גֶעוֶועהן צוּ אִיהם, אוּנ חָאטְשׁ ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט בַּאלְד בֶּעקוּמֶען שׂוֹנְאִים אוֹיךְ אִין בֶּערְלִין אוּנ מֶען הָאט פוּן אַלֶע זַייטֶען גֶענֶעבֶען אָן צוּ הָארֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן, אַז עֶר טְהוּט נִיט גְלַייךְ וָואס עֶר אִיז מְקָרֵב אַזַא מֶענְשֶׁען, הָאט עֶר אִיהם גֶעשְׁטִיצְט ווִי ווַייט נָאר זַיינֶע כּוֹחוֹת הָאבֶּען גֶעטְרָאגֶען. עֶס אִיז

גֶעקוּמֶען אַזוֹי וַוייט אַז אֲפִילוּ ר׳ יַעֲקֹב עֶמְדֶן — וָואס הָאט גֶעטְרָאגֶען אַ הַאס אִין הַארְצֶען אוֹיף ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק, וָועלְכֶען עֶר הָאט אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן אַללֶע טְרֶעפּ דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט אִיהם נִיט אָבְּגֶעגֶעבֶּען אַזַא כָּבוֹד, וָוען עֶר אִיז גֶעוָועהן בַּיי אִיהם אִין אַלְטוֹנָא — הָאט גֶעשִׁיקְט מֶענְדֶעלְסְזָאהן אַ בְּרִיעף אוּנ הָאט אִיהם גֶעמַאכְט אַ פָארְוואוּרף פַאר וָואס עֶר הַאלְט בַּיי זִיךְ אַזַא „בָּאזֶען הוּנְד״. נָאר מֶענְדֶעלְסְזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען אוֹיף אַזֶעלְכֶע זַאכֶען, וַוייל עֶר הָאט גוּט גֶעוואוּסְט, אַז וִוי בַּאלְד עֶר וָועט צוּנֶעהמֶען פוּן אִיהם דִי הַאנְד וָועט עֶר נִיט הָאבֶּען מִיט וָואס אַ טָאג אִיבֶּערְצוּקוּמֶען. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעזֶעהֶען אַז עֶר אִיז אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט שׂוֹנְאִים אוּנ אוֹיסֶער מֶענְדֶעלְסְזָאהן הָאט עֶר נִיט צְווישֶׁען יוּדֶען אֲפִילוּ אֵיינֶעם וָואס זָאל זִיךְ וָועלֶען פַאר אִיהם אָנְנֶעהמֶען; עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער שׁוֹין נִיט גֶעקָאנְט אִיבֶּערְמַאכֶען אוּנ פְּלֶענְט, וִוי עֶס שַׁיינְט, אָפְט רֶעדֶען אַזֶעלְכֶע דִבּוּרִים, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעשְׁמֶעקְט אַ סַךְ מְיוּחָסִים. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער בֶּערְלִינֶער קְהִלָּה הָאבֶּען אַ קוּק גֶעטְהוּן אַז מֶען קָאן אִיהם אַזוֹי נִיט בֵּייגֶען, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוָועהן, אַז עֶס אִיז אַ מִצְוָה אִיהם אָנְצוּלֶערְנֶען אוֹיף אֵיין אַנְדֶער אוֹפֶן. דֶעמָאלְט אִיז נָאךְ גֶעוָועהן אַ גֶעזֶעץ, אַז אִין בֶּערְלִין הָאבֶּען גֶעמֶאגְט זִיצֶען נָאר עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע יוּדִישֶׁע אֵיינְוָואהנֶער, וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶערוּפֶען „שׁוּטְץ־יוּדֶען״, אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פְרֶעמְדֶע אוּנ הָאבֶּען גֶעקָאנְט הָאבֶּען דָאס רֶעכְט צוּ בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין נָאר אִין דֶער צַייט, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעדִינְט בַּיי אַ שׁוּטְץ־יוּדֶען. מִיט דֶעם גֶעזֶעץ הָאבֶּען זִיךְ בֶּענוּצְט דִי רָאשֵׁי הַקְּהִלָּה. אִין אֵיין שָׁאנֶעם פְרִיה מָארְגֶען אִיז מֶען מִיט פָּאלִיצְיֶע צוּגֶעפָאהְרֶען צוּם אָרֶעמֶען שְׁטִיבֶּעלֶע, וואו ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעוָואהנְט, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אִיהם גֶעהֵייסֶען נָאר אָהן טַעֲנוֹת אוֹיפְזֶעצֶען אוּנ אַרוֹיסְפָאהְרֶען פוּן בֶּערְלִין. מִיט גְרוֹיס מִיה הָאט עֶר קוֹים גֶעפּוּעֶלְט מֶען זָאל אִיהם לָאזֶען זִיךְ גֶעזֶעגְנֶען מִיט מֶענְדֶעלְסְזָאהן אוּנ דֶערְמִיט הָאט עֶר זִיךְ גֶערַאטֶעוָועט. אַז מֶענְדֶעלְסְזָאהן הָאט אִיהם דֶערְזֶעהֶען אִין אַזַא שְׁרֶעקְלִיכֶער לַאגֶע, אִיז עֶר בַּאלְד אַוֶועקְגֶעלָאפֶען צוּ אֵיינֶעם פוּן זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד אוּנ הָאט גֶעבְּרַאכְט פוּן אִיהם אַ צֶעטֶעל, אַז עֶר הָאט גֶעדוּנְגֶען ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק פַאר אַ מְלַמֵּד צוּ זַיינֶע קִינְדֶער אוּנ דֶערְמִיט הָאט עֶר שׁוֹין וַוייטֶער גֶעמֶאגְט בְּלַייבֶּען אִין בֶּערְלִין. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער נָאךְ נִיט גֶעקִיהלְט אוּנ אַז עֶס אִיז זֵיי נִיט גֶערָאטְהֶען אִיהם אַרוֹיסְצוּשִׁיקֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט, הָאבֶּען זֵיי אוֹיף׳ן אַנְדֶערְן טָאג אָנְגֶעגֶעבֶּען אוֹיף אִיהם עֶר זָאל בֶּעצָאהלֶען דֶעם הֶיזֵק, וַוייל זֵיי הָאבֶּען אִימִיסְטֶען גֶעדוּנְגֶען

אַ וָואגֶען אוּנ אַ פֶערד, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען אִיהם מְשַׁלֵּחַ זַיין. ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט זֵיי דֶערמָאלְט גֶעזָאגְט אַ מָשָׁל, וָואס הָאט זֵיי נָאךְ מֶעהר נִיט גֶעמוּזְט שְׁמֶעקֶען. עֶר הָאט זֵיי דֶערצֶעהלְט: וִוי אִין לֶעמְבֶּערְג פְלֶעגֶען אָפְט דִי קְרִיסְטְלִיכֶע גַאס־יוּנְגַאטְשֶׁעס פֶערְוַוארְפֶען דִי יוּדֶען מִיט שְׁטֵיינֶער אוּנ קֵיינֶער הָאט זֵיי קֵיין וָוארְט נִיט גֶעזָאגְט; אַ מָאל הָאט זִיךְ אָבֶּער גֶעמַאכְט, וָואס אַ שְׁטֵיין אִיז גֶע־פְלוֹיגֶען אוֹיף אַ יוּדֶענְס קָאפּ, נָאר עֶר הָאט זִיךְ פֶערְבְּלָאנְזֶעט אוּנ הָאט גֶע־טְרָאפֶען צוּ אַ קְרִיסְט אִין אַ פֶענְסְטֶער אוּנ הָאט דָארְט אוֹיסְגֶעשְׁלָאגֶען אַ שוֹיב. דֶער קְרִיסְט׳ הָאט זִיךְ גֶעקְלָאגְט אוּנ דֶער שׁוֹפֵט הָאט גֶעפוּנֶען, אַז דֶער יוּד דַארְף בֶּעצָאהלֶען דֶעם קְרִיסְט פַאר דֶער שוֹיב, ווייל דֶער שְׁטֵיין אִיז דָאךְ נָאר צוּ לִיעבּ אִיהם גֶעוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען אוּנ וָוען עֶר הָאט אַוֶועקְגֶעדְרֶעהט דֶעם קָאפּ אוּנ דֶער שְׁטֵיין הָאט אִיהם נִיט גֶעטְרָאפֶען אִיז דָאךְ יֶענֶער נִיט שוּלְדִיג״. דִי פָארְשְׁטֶעהֶער הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען וָואס עֶר מֵיינְט; זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פָארְט גֶע־שָׁאמְט אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְצוּווייזֶען אַזאַ יֹשֶׁר וִוי ״דֶער לֶעמְבֶּערְגֶער שׁוֹפֵט״ אוּנ הָאבֶּען אִיהם צוּ רוּה גֶעלָאזְט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אִיהם נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ וָואהנֶען שְׁטָאנְדִיג צְוִוישֶׁען שׂוֹנְאִים אוּנ עֶר הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זוּכֶען דָאס גְלִיק עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ. עֶטְלִיכֶע יָאהר כְּסֵדֶר אִיז עֶר אַרוּמְגֶעפָאהרֶען אִיבֶּער דַייטְשְׁלַאנְד, פְרַאנְקְרֵייךְ אוּנ עֶנְגְלַאנְד, נָאר אוּמֶעדוּם אִיז עֶר גֶעבְּלִיבֶּען דֶער אֵיינֶענֶער קַבְּצָן, אוּנ אִיז צוּרִיק גֶעקוּמֶען קֵיין בֶּערְלִין כִּמְעַט אָהן אַ הֶעמְד אוֹיפ׳ן לַייבּ. עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט עֶלֶענְד, קְרַאנְק אוּנ נִידֶערְגֶעשְׁלָאגֶען, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אִיהם פֶערְגְלוּסְט פַאר׳ן טוֹיט אָנְצוּקוּקֶען נָאךְ אַ מָאל פּוֹלִין. אַ צוּבְּרָאכֶענֶער הָאט עֶר זִיךְ פֶערְשְׁלֶעפְּט צוּרִיק צוּ דֶער אַלְטֶער הֵיים אוּנ דָארְט הָאט עֶר שׁוֹין לַאנְג נִיט גֶעדוֹיֶערְט: דֶער טוֹיט הָאט אִיהם גִיךְ בֶּעפְרֵייהט פוּן אַלֶע צָרוֹת, אוּנ מֶען ווייסְט אֲפִילוּ נִיט וואוּ עֶר אִיז צוּ קֶבֶר יִשְׂרָאֵל גֶעקוּמֶען. עֶס אִיז פוּן אִיהם נָאר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען, ווייל נָאךְ אִין דֶער יוּגֶענְד הָאט מֶען אִין ווִילְנָא זַיינֶע דְרַייצֶעהן סְפָרִים פֶערְבְּרֶענְט, אוּנ נָאר דֶער בֶּערִיהמְטֶער דַייטְשֶׁער דִיכְטֶער שַׁאמִיסָא הָאט גֶעלָאזְט אַ מְרֶער אוֹיף זַיין אוּנְבֶּעקַאנְטֶען קֶבֶר אוּנ הָאט אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער שִׁיר בֶּעשְׁרִיבֶּען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע מִלְחָמָה, וָואס ר׳ אַבְרָהָם אַבָּא גְלוּסְק הָאט גֶעמוּזְט פִיהרֶען דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען מִיט זַיינֶע אֵיינֶענֶע בְּרִידֶער פַאר׳ן אֱמֶת.

אַ בִּיסֶעל גְלִיקְלִיכֶער פוּן אִיהם אִיז גֶעוֶועהן אֵיין אַנְדֶער פּוֹילִישֶׁער לַמְדָן, ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִּין, וָואס הָאט אוֹיךְ פֶערְבְּרַאכְט עֶטְלִיכֶע יָאהר אִין בֶּערְלִין בַּיי מֶענְדֶעלְסָאהן אוּנ אִיז דֶערנָאךְ גֶעוֶועהן אֵיינֶער פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע, וֶועלְכֶע

האָבען געאַרבייט פאַר דער בילדונג פון די רוסישע יודען. ר' מענדיל לעפין איז געבאָרען געוואָרען אים יאָהר 1741 אין סאַטאַנוב בײ ניט קיין געמײנע עלטערן, אונ אַזוי ווי זײ האָבען קיין גראָסערע השׂגה נאָר ניט געהאַט ווי נאָר צו מאַכען פון זײער קינד אַ רב, האָט מען מיט איהם געלערנט תּורה ווי ווייט מען האָט נאָר געקאָנט. דאָס זיצען גאַנצע נאַכט אין בית המדרש איבער דער גמרא האָט איהם געשאַדט צו דער ראִיה אונ ער האָט זיך געמוזט אָנהייבען היילען די קראַנקע אויגען. ר' מענדיל לעפין האָט שוין אָבער דערווייל שטילערהייד פערזוכט פונ'ם עץ הדעת: ער האָט ערגיץ בעקומען דעם ספר "אֵלִים" פון ר' יוסף שלמה דיל מדינו אונ דער ספר אַלײן איז גענוג געוועהן צו דערוועקען אין איהם אַ גרויסען חשק צו לערנען וויסענשאַפטען. אַוודאי האָט ער זיך וועהר דערפרייהט, אַז די דאָקטוירים פון זײן שטעדטעל האָבען געראַטהען די עלטערן זײ זאָלען איהם אַוועקשיקען קיין בערלין צו אַ גוטען אויגען־דאָקטאָר, ווייל ער האָט שוין פון דער ווייטענס געהערט אַז דאָרט געפינט זיך ר' משה מענדעלסזאָהן אונ האָט געהאָפט, אַז פאַר איהם וועט זיך עפנען אַ נײער קוואַל פון תּורה אונ חכמה. ר' מענדיל לעפין האָט אויך ניט קיין טעות געהאַט: מענדעלסזאָהן האָט איהם אויפגענומען מיט ליעבשאַפט ווי אַ אײגען קינד, אין אַ קורצער צייט איז ער געוואָרען אַ מושלם, ער האָט געלערנט פערשיעדענע לשונות אונ איז אים שטאַנד געוועהן צו פערנעהמען אַ כּבוד'ן פּלאַץ צווישען די קריסטליכע געלעהרטע, וואָס האָבען אַרומגערינגעלט מענדעלסזאָהן. — די אויגען זיינע זענען געזונד געוואָרען, אונ עס איז איהם אויך ליכטיג געוואָרען. אַז ער האָט זיך געלאָזט פאָהרען פון בערלין אַהיים, האָט ער זיך אָבגעשטעלט אין בראָדי; דאָרט האָט ער געפונען ר' נחמן קראָכמאַל אונ ר' יוסף פּעריל, וואָס זענען נאָך דעמאָלט געוועהן יונגע לייט. ער האָט זיי געוויזען אַ וועג פון בילדונג אונ איהם האָט מען צו פערדאַנקען אַלדינג וואָס די צוויי גרויסע מענשען האָבען געטהון פאַר די יודען פון גאַליציען. בײ דעם אַללעמען איז ער מיט דער הלבּשה אונ דער גאַנצער הנהגה געבליבען דער אײנענער פּראָסטער פּוילישער יוד, וואָס ער איז פריהר געוועהן, ווייל ער האָט ניט געוואָלט איבערמאַכען דאָס מיט וואָס ער איז פון קינדערווייז אָן געוואָהנט געוועהן, ער האָט געזאָגט אַז דער עיקר איז דער מענש אַלײן, ניט זײנע קלײדער. שפּעטער מיט עטליכע יאָהר האָט ער זיך בעזעצט מיט זײן משפּחה אין פּאָדאָליען אין אַ קלײן שטעדטעל מיקאַלאַיעוו, וואָס האָט

גֶעהָערְט צוּם פּוֹלִישֶׁען פִירְסְט אַדַאם טְשַׁארְטָארִיזְשְׁסְקִי. דָארְט הָאט זַיין וַוייבּ גֶעהַאלְטֶען אַ קְלֵייטֶעל פוּן טָאפּ אוּנ הָאט מְפַרְנֵס גֶעוֶועהן דָאס הוֹיז־גֶעזִינְד, אוּנ עֶר פְלֶעגְט זִיךְ זִיצֶען אִין דֶער הַיים אוּנ לֶערְנֶען. דֶער פִירְסְט הָאט גֶעוָואהְנְט אִין מֶעזִיבּוּז, נָאר אָפְט פְלֶעגְט עֶר אַרַיינְקוּמֶען קַיין סִיקָאלַאיֶעוו אוּנ הָאט לִיעבּ גֶעהַאט אַרוּמְצוּגֶעהֶען אִיבֶּער דֶעם מַארְק אוּנ רֶעדֶען מִיט דִי יוּדֶען. אַ מָאל אִיז דֶער פִירְסְט דוּרְכְגֶעגַאנְגֶען נֶעבֶּען ר׳ מֶענְדִיל׳ס וַוייבּ׳ס קְלֵייטֶעל אוּנ הָאט עֶפִּיס בֶּעמֶערְקְט ווִי עֶס וַואלְגֶערְט זִיךְ אַ דַייטְשֶׁעס בּוּךְ. ר׳ מֶענְדִיל פְלֶעגְט אָפְט קוּמֶען הֶעלְפֶען דֶעם וַוייבּ, וָוען עֶס זֶענֶען גֶעוֶועהן אַ סַךְ קוֹנִים, אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט פַיינְד גֶעהַאט לֶעדִיג צוּ זִיצֶען פְלֶעגְט עֶר מִיט גֶעהְמֶען מִיט זִיךְ סְפָרִים עֶר זָאל הָאבֶּען אִין וָואס אַרַיינְצוּקוּקֶען. פְרִיהֶר מִיט אַ טָאג אִיז ר׳ מֶענְדִיל גְרָאד גֶעוֶועהן אִין קְלֵייטֶעל אוּנ הָאט דָארְט פֶערְגֶעסֶען אַ מַאטְהֶעמַאטִישׁ בּוּךְ, וָואס הָאט זִיךְ דֶעם פִירְסְט גֶעוָוארְפֶען אִין אוֹיג. עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען פְרֶעגֶען ווִי קוּמְט אַהִין אַזַא בּוּךְ, אוּנ מֶען הָאט אִיהם דֶערְצֶעהְלְט, אַז אִין שְׁטֶעטְטֶעל גֶעפִינְט זִיךְ אַ יוּד, וָואס בֶּעשֶׁעפְטִיגְט זִיךְ נַאנְצֶע טֶאג מִיט אַזֶעלְכֶע סְפָרִים. דֶער פִירְסְט אִיז נַיינִיעִרִיג גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ בֶּעקֶענֶען מִיט דֶעם יוּדֶען, אוּנ אַז ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין אִיז צוּ אִיהם גֶעקוּמֶען הָאט עֶר בַּיי אִיהם שְׁטַארְק נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן אוּנ עֶס הָאט אִיהם זֶעהר גֶעפְרֶעהט וָואס עֶר זֶעהט פַאר זִיךְ אַ תַּלְמִיד פוּנ׳ם בֶּערִיהְמְטֶען מֶענְדֶעלְסָזאהן, פוּן וֶועלְכֶען עֶר הָאט שׁוֹין גֶעווּאוּסְט. פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין גֶעוָוארֶען אַ בֶּן בַּיִת בַּיים פִירְסְט טְשַׁארְטָארִיזְשְׁסְקִי; עֶר הָאט מִיט אִיהם גֶעלֶערְנְט מַאטְהֶעמַאטִיק אוּנ הָאט פוּן זַיינֶעטְ־וֶועגֶען גֶעמוּזְט אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף פְרַאנְצֶאזִישׁ קַאנְט׳ס פִילָאזָאפְיֶע. שְׁפֶּעטֶער הָאט אִיהם אַ גְרוֹיסֶער נְגִיר ר׳ אַבְרָהָם פֶּרֶץ אַרוֹיסְגֶענוּמֶען קַיין פֶּעטֶערְסְבּוּרְג פַאר אַ לֶעהְרֶער צוּ זַיינֶע קִינְדֶער, אוּנ זַיין מַעֲמָד אִיז גֶעוָוארֶען גָאר גוּט, חָאטְשׁ זַאמְלֶען גֶעלְד הָאט עֶר נִיט גֶעקֶאנְט אוּנ יֶעדֶען אִיבְּרִיגֶען גְרָאשֶׁען הָאט עֶר צוּטְהֵיילְט אָרֶעמֶע לַייט. פוּן זַיינֶע סְפָרִים זֶענֶען בֶּעקַאנְט: „אִגְּרוֹת חָכְמָה״ וֶועגֶען נַאטוּר־ווִיסֶענְשַׁאפְטֶען, „רְפוּאַת הָעָם״ וֶועגֶען מֶעדִיצִינִישֶׁע מִיטֶעל אוּנ בַּאבְּסְקִי רְפוּאוֹת, „חֶשְׁבּוֹן הַנֶּפֶשׁ״ וֶועגֶען דִי מִדּוֹת וָואס יֶעדֶער מֶענְשׁ דַארְף זִיךְ לֶערְנֶען, אוּנ „אֵלוֹן מוֹרֶה״ אַ רַיינֶע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ פוּנ׳ם „מוֹרֶה נְבוּכִים״. אוֹיסֶער דֶעם הָאט עֶר גֶעשְׁרִיבֶּען פְּרָאסְט יוּדִישׁ אוּנ הָאט זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען אַ נַייעֶ אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן גַאנְץ תַּנַ״ךְ; עֶס אִיז אִיהם אָבֶּער גֶערָאטְהֶען נָאר אָבְּצוּדְרוּקֶען „מִשְׁלֵי״ אוּנ הָאט דֶערְמִיט אוֹיךְ אָנְגֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶען רַעַשׁ. דֶעמָאלְט הָאבֶּען אַלֶע גֶעבִּילְדֶעטֶע גֶעוָואלְט אַז

יוּדֶען זָאלֶען רֶעדֶען זַיין דַייטְשׁ אונ זָאלֶען פְלוּצְלוּנְג אַוֶועקְוַוארְפֶען דִי פֶערְ־
דָארְבֶּענֶע יוּדִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע, נָאר זֵיי הָאבֶּען פֶערְגֶעסֶען אֵיין זַאךְ, אַז אַ גַאנְץ
פָאלְק אִיז שְׁוֶוער אִיבֶּערְצוּמַאכֶען אִין אֵיין טָאג, אונ אַ מָאל הָעלְפֶען נִיט הוּנְדֶערְטֶער
יָאהְרֶען אונ מֶען קָאן נִיט פֶערְנִיכְטֶען אַ לָשׁוֹן וָואס עֶטְלִיכֶע מִילְלְיָאנֶען מֶענְשֶׁען
בֶּענוּצֶען זִיךְ מִיט אִיהם. דֶערְפַאר הָאט זִיךְ ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין נִיט גֶעלָאזְט נַארֶען;
נָאךְ אַז עֶר אִיז גֶעוֶועהן אִין בֶּערְלִין אונ הָאט גֶעזֶעהֶען מִיט וָואס פַאר אַ מִיה
עֶס אִיז אָנְגֶעקוּמֶען מֶענְדֶעלְסָזָאהן צוּ פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען זַיין דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג
פוּן דֶער תּוֹרָה צְווִישֶׁען דִי יוּדֶען. עֶר אִיז בַּיי זִיךְ אוֹיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען וָוען
ר׳ טוֹבִיָה פֶעדֶער הָאט גֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד אונ אִיז אוֹיף אִיהם אָנְגֶעפַאלֶען
אִין אַ בֶּעזוּנְדֶער סֵפֶר „קוֹל מְחַצְצִים", וואוּ עֶר הָאט פָארְגֶעשְׁטֶעלְט אַז אִין
גַן עֵדֶן זִיצְט אַ גַאנְצֶער בֵּית דִין אונ ר׳ משֶׁה מֶענְדֶעלְסָזָאהן אַלֵיין וִויל אִיהם
פֶערְמִשְׁפְּט׳ן פַאר דֶער עַוְלָה וָואס עֶר הָאט גֶעטְהוּן. ר׳ מֶענְדִיל לֶעפִין הָאט זִיךְ
אוֹיסְגֶעלַאכְט דֶערְפוּן, עֶר הָאט זִיךְ רוּהִיג אָבְּגֶעלֶעבְּט זַיינֶע אַכְט אונ זִיבְּצִיג
יָאהר אונ אִיז גֶעוֶועהן זִיכֶער, אַז אוֹיף יֶענֶער וָועלְט וָועט עֶר זַיין בֶּערִיהְמְטֶען
רַבִּין נִיט אָנְטְהוּן קַיין חַרְפּוֹת־בּוּשׁוֹת דֶערְמִיט וָואס עֶר הָאט גֶעוָואלְט, אַז יֶעדֶער
פְּרָאסְטֶער יוּד זָאל אוֹיךְ קָאנֶען גֶעוָואהר וֶוערֶען פוּן נוּצְלִיכֶע אונ לִיכְטִיגֶע
גֶעדַאנְקֶען.

מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס תַּלְמִידִים הָאבֶּען זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט פֶערְשְׁפְּרֵייט אִיבֶּער
גַאנְץ אֵייְרָאפַּא אונ יֶעדֶער הָאט צוּטְרָאגֶען פוּן בֶּערְלִין דִי פְרֵאהלִיכֶע בְּשׂוֹרָה
צוּ זִיךְ אַהֵיים, אַז עֶס אִיז טָאג גֶעוָוארֶען אונ אַז אִיצְט אִיז שׁוֹין אִין דִי יוּדֶען
אַלֵיין גֶעוֶוענְד זֵיי זָאלֶען לַחֲלוּטִין פֶערְטְרַייבֶּען דָאס פִינְסְטֶערְנִישׁ אונ שְׁנֵיידֶען
זִיךְ מִיט בִּילְדוּנְג אַ נַייעֶם וֶועג צְווִישֶׁען דִי פָאלְקֶער. אֵיינֶער פוּן מֶענְדֶעלְסָזָאהן׳ס
פַייעֶרִיגְסְטֶע אָנְהֶענְגֶער אִיז גֶעוֶועהן ר׳ דָוִד פְרִידְלֶאנְדֶער אִין קֶאנִיגְסְבֶּערְג,
אונ אַז עֶר הָאט גֶעהַאט דִי זְכִיָה אִיהם אַהִין אַרָאבְּצוּבְּרֶענְגֶען אוֹיף עֶטְלִיכֶע
טָאג אונ בֶּעטְרַאכְטֶען דֶעם גְרוֹיסֶען כָּבוֹד וָואס אַלֶע קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְט
אונ פְּרָאפֶעסָארֶען הָאבֶּען אִיהם אָבְּגֶעגֶעבֶּען, (דֶער בֶּערִיהְמְטֶער פִילָאזָאף קַאנְט
הָאט אִיהם גֶעקוּשְׁט פַאר אַלֶע אִין דִי אוֹיגֶען), אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען עֶר
זָאל זַיין גַאנְץ פֶערְמֶעגֶען אַוֶועקְגֶעבֶּען אַבִּי דִי בֶּייטְשֶׁע יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען
בִּילְדֶען. דֶערְפַאר הָאט עֶר אונ אוֹיךְ זַיינֶע דְרַיי זִיהן נִיט גֶעזְשַׁאלֶעוֶועט קַיין
גֶעלְד אוֹיף אָפְּנֶען שׁוּלֶען, אונ דִי מִשְׁפָּחָה „פְרִידְלֶאנְדֶער" הָאט גֶעשְׁפִּיעלְט
דִי גְרֶאסְטֶע רָאלֶע. בַּיי אִיהם אִין שְׁטוּב זֶענֶען אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען צְוֵויי גְרוֹיסֶע

לייט, ר' יצחק אייכעל אונ ר' מענדיל ברעסלוי; ער האט זיי פריהער געהאלטען פאר מלמדים צו זיינע קינדער אונ דערנאך האט ער זיי געגעבען מיטעל זיי זאלען אנהויבען דרוקען דעם העבראישען זשורנאל „מאסף" (דער פערזאמלער).

דער ערשטער „מאסף" איז נאך ארויס פאר מענדעלסזאהן'ס לעבען, ווייל דאס איז אייגענטליך געוועהן זיין געדאנק אז מען זאל נוצליכע זאכען שרייבען אין העבראישען אונ די יודישע געלעהרטע זאלען האבען א מיטעל־פונקט, וואו אללע זייערע כוחות זאלען זיך קאנען ארויסווייזען. אויסער ר' נפתלי הירץ וויזעל, וואס האט זיך בעריהמט געמאכט מיט זיין „שירי תפארת" אונ איז געשטארבען אויפ'ן אכטצינסטען יאהר, האבען אין „מאסף" געארבייט ר' יואל לאווע, ר' אהרן וואלפסאהן, ר' יוסף היילפערן, ר' יוסף פייט, ר' איציק סאטאנוב, ר' וואלף היידענהיים אונ אויך ר' יהודה ליב בן־זאב, וואס האט אנגעשריבען די בעסטע העבראישע גראמאטיק, „תלמוד לשון עברי". דער „מאסף" האט אויך געהאט אין פראנקרייך א מיטארבייטער — דאס איז געוועהן ר' משה ענסהיים, וואס האט זיינע יונגע יאהרען פערבראכט ביי מענדעלסזאהן אונ האט געלערנט מיט זיינע קינדער. ער איז געוועהן אזא בעריהמטער מאטהעמאטיקער, אז אפילו דער גרויסער אסטראנאם לאפלאס האט געהאלטען פון איהם אונ האט איהם שטאנדיג געלויבט.

נאך מענדעלסזאהן'ס טויט האבען אין בערלין זעהר פיעל געטהון פאר דער יודישער בילדונג זיינע צוויי תלמידים, ר' אליעזר בן־דוד, וואס מען האט איהם געוואלט מאכען פאר פראפעסאר ווען ער זאגט זיך אב פון יודישקייט, אונ מארקוס הערץ, וואס איז געווארען איינער פון די בעליעבסטע בערלינער דאקטוירים אונ וואס זיין הויז פלעגט צו זיך צוציהען די גרעסטע געלעהרטע קריסטען פון יענער צייט, בעזאנדערס האט געשפיעלט א גרויסע ראללע זיין פרוי הענריעטע הערץ, א טאכטער פון א שפאנישען יודישען דאקטאר ר' בנימין דילעמאס, ווייל זי איז געוועהן אי שאן, אי געלערנט אונ נאטור האט זי געבענשט מיט אללע מעלות וואס גיבען דעם מענשען חן ביי אללע אין די אויגען. צו הענריעטע הערץ פלעגען זיך צונויפקומען דיכטער, פילאזאפען, נאטורפארשער אונ אפילו דער גראף מיראבא, וואס האט אזוי פריינדליך בעהאנדעלט יודען, איז ביי איהר געוועהן א אפטער גאסט. נאך צוויי חברת'עס האט זי געהאט: דאס זענען געוועהן רחל לעווין אונ

דאראטהע מענדעלסזאהן, ר' משה'ס טאכטער, אונ זייערע נוטע פריינד פלעגען ניט איין מאל זיך ברעכען דעם קאפ איבער דער שאלה: וועער פון די דריי פרויען איז שאנער אונ קלינער. אין יענע יאהרען איז די געצאהלטע יודען פון בערלין געוועהן זעהר נוט, די גראסטע קאנטארען, די בעסטע פאבריקען האבען זיך געפונען ביי זיי אין די האנד, אונ אזוי ווי זיי האבען געזוכט מעהר התקרבות צו דער געלעהרטער וועלט אונ ניט צו די עדעללייט אונ מיוחסים האט דאס געבראכט דערצו וואס זיי אלליין האבען פיעל געארבייט, אז אויך זייערע ארעמע ברידער יודען זאללען געבילדעט זיין, אונ מען קאנן זאגען, אז זיי האבען פאר יענער צייט פאר דערבילדונג צ׳יישען יודען פיעל געטהון.

אז א מענשען איז נוט אויפ'ן הארץ, וויל ער אז עס זאל ניט זיין אפילו קיין זכר פון אזעלכע געזעצע, וואס וואלטען איהם געקאנט שטערען, אונ ער קאן אפילו ניט ליידען אז זיי זאלען בלייבען זאגאר אויף פאפיער. דאס אייגענע איז אויך געוועהן מיט די בערלינער שוטץ-יודען: זיי זענען אללע געוועהן זעהר רייך, עס האט ביי זיי נאר ניט אויסגעמאכט וואס מען פאר-דערט ביי זיי גראסערע נתינות ווי ביי אנדערע, זיי וואלטען נאך דריי מאל אזוי פיעל געגעבען, ווען מען מאכט ניט פון זייערטוועגען א שאנדליכע אויס-נאהמע. די יודען האבען דעמאלט געמוזט צאהלען א בעזונדער מס אונ א חוץ דעם האט זיי די מלוכה געגייטה זיי זאלען פערקויפען קיין אויסלאנד פאר טהייערע מקחים זעהר שלעכטע סחורה, וואס מען פלעגט מאכען אין איהרע פאבריקען. עס האט זיי ניט געארט וואס זיי האבען געמוזט צו דער סחורה דערלעגען, נאר די בושה זייערע איז גרויס געוועהן, ווייל נאר זיי האבען געהאט דעם חיוב צו פערזארגען שלעכטע סחורה אין דער פרעמד אונ אויף אזא אופן רייך מאכען די מלוכה. אז פרידריך ווילהעלם דער צווייטער איז געווארען קאניג אונ מען האט געהערט פון איהם, אז ער איז א גוטהארציגער מענש, האבען זיך די יודען געפרוווט קומען צו איהם מיט א בקשה ער זאל מבטל זיין די אלטע גזרות; ער האט דוקא צוגעזאגט אונ האט געהייסען אויס-קלויבען עטליכע לייטישע יודען, וואס די מלוכה זאל קאנען מיט זיי איבער-רעדען וועגען אללע פעראנדערונגען, וואס זענען נאטהיג צו מאכען אינ'ם לעבען פון די דייטשע יודען. דעם בעזונדערן יודישען מס האט מען באלד אבגעשאפט. דאס פערקויפען פון שלעכטע סחורה האט אויך אויפגעהערט אונ די מלוכה איז מוסכם געווארען בעסער מיט א מאל געהמען דערפאר דרייסיג

טוֹיזֶענְד מְהַאלֶער, נָאר אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרַייבֶּען אַז זַיי וָואלֶען הָאבֶּען אַללֶע רֶעכְטֶע גְלַייךְ מִיט אַללֶע, דִיעֶנֶען בַּיי דֶער קְרוֹין אוּנ בֶּעקוּמֶען אֲפִילוּ פְּרָאפֶעסָאר שְׁטֶעללֶען, דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל אוּמְגֶעקוּקְט אוּנ אַללֶע יוּדִישֶׁע הָאפְנוּנְגֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעלָאזְט מִיט נָאר נִיט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען זֶענֶען דִי בֶּערְלִינֶער יוּדֶען בַּיי זִיךְ נִיט אַרָאבְּגֶעפַאלֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַרְבַּייטֶען וֶועגֶען בִּילְדוּנְג, וַוייל זַיי הָאבֶּען פֶעסְט גֶערֶעכֶענְט אַז נָאר מִיט עֶדֶעלְקַייט אוּנ קֶענְטְנִיסֶע קָאנֶען זַיי זִיךְ קוֹיפֶען לִיעבְּשַׁאפְט בַּיי דִי קְרִיסְטֶען. ר׳ דָוִד פְרִידְלֶענְדֶער הָאט גֶעשִׂיט מִיט גֶעלְד אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען דִי עֶרְשְׁטֶע בֶּערְלִינֶער יוּדִישֶׁע שׁוּלֶע, וואו פִינְף הוּנְדֶערְט יוּדִישֶׁע קִינְדֶער הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען אֵיינֶע גוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג, חָאטְשׁ ר׳ נַפְתָּלִי הִירְץ וַויזֶעל אִיז נִיט אַזוֹי גֶעוֶועהן צוּפְרִיעדֶען דֶערְפוּן, וַוייל אִין דֶער שׁוּלֶע הָאט מֶען נִיט שְׁטַארְק אַכְטוּנְג גֶעגֶעבֶּען אוֹיף יוּדִישׁ לֶערְנֶען אוּנ פְרֶעמְדֶע לְשׁוֹנוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן דֶער עִיקָר. אוֹיסֶער דֶעם הָאט ר׳ דָוִד פְרִידְלֶענְדֶער אַיינְגֶעפִיהְרְט אַ בֶּעזוּנְדֶער דְרוּק, וָואס הָאט אַללֶע יָאהר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט טוֹיזֶענְדֶער נָאטְהִיגֶע בִּיכֶער אוּנ וואו ר׳ יִצְחָק אֵייכֶעל הָאט אָבְּגֶעדְרוּקְט זַיין דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּנ׳ם סִדוּר. דִי שׁוּלֶע אוּנ דִי דְרוּק — דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן צְוֵויי זַיילֶען, אוֹיף וֶועלְכֶע עֶס הָאט זִיךְ גֶעהַאלְטֶען דֶער גַאנְצֶער בִּנְיָן פוּן דֶער יוּדִישֶׁער בִּילְדוּנְג, וָואס הָאט זִיךְ פוּן בֶּערְלִין פֶערְשְׁפְּרֵייט כִּמְעַט אִיבֶּער גַאנְץ אֵייְרָאפַּא.

וֶוען דִי **פְרוּמֶע** זֶענֶען נִיט צוּפְרִידֶען גֶעוֶועהן פוּן דִי **גֶעבִּילְדֶעטֶע** צָאךְ בְּעֵת מֶענְדֶעלְזָאהן הָאט גֶעלֶעבְּט אוּנ הָאבֶּען אִיהם חוֹשֵׁד גֶעוֶועהן אִין אֶפִּיקוֹרְסוּת, חָאטְשׁ עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהְרְט זֶעהר יוּדִישְׁלֶעךְ אוּנ הָאט אוֹיף קֵיין שְׁרִיט נִיט אָבְּגֶעטְרֶעטֶען פוּנ׳ם „שֻׁלְחָן עָרוּךְ", הָאבֶּען זַיי שׁוֹין שְׁפֶּעטֶער אַוַדַאי גֶעהַאט אוֹיף וָואס צוּ שְׁרַייעֶן, וֶוען עֶס אִיז אוּנְטֶערְגֶעוַואקְסֶען אַנַייעֶר דוֹר, וָואס הָאט שׁוֹין טַאקִי גֶעוָואלְט לֶעבֶּען אַ בִּיסֶעלֶע פְרַייעֶר, אוּנ וָואס אִיז נִיט גֶעפֶאלֶען אֲפִילוּ אַזַא מֶענְשֶׁען וִוי ר׳ נַפְתָּלִי הֶירְץ וַויזֶעל, וֶועלְכֶער הָאט צוּ זַיין גְרוֹיסֶען פֶערְדְרוּס אַיינְגֶעזֶעהן, אַז זַיי זָאגֶען זִיךְ שׁוֹין צוּפִיעל אָבּ פוּן יוּדִישְׁקֵייט אוּנ קָאנֶען פֶערְקְרִיכֶען גַאנְץ וַוייט. אַזוֹי זֶענֶען גֶעוָוארֶען צְוֵויי צְדָדִים מִיט אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער שִׂנְאָה אֵיינֶער צוּם אַנְדֶערְן: דִי פְרוּמֶע הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט מַעֲשִׂים אוּנ הָאבֶּען גֶעלַיארְמְט, אַז מֶען טָאר נָאר נִיט שְׁטֶעהֶען אִין דִי ד׳ אַמוֹת פוּן דִי „בֶּערְלִינֶער רְשָׁעִים", אוּנ דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעקִימֶערְט וֶועגֶען זֵייעֶר פְרַיינְדְשַׁאפְט, זַיי הָאבֶּען זִיךְ מֶעהר צוּגֶעלָאזְט צוּ דִי קְרִיסְטֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי זַיי הָאבֶּען גֶעפוּנֶען צְווִישֶׁען זַיי גֶענוּג גוּטֶע בְּרִידֶער, הָאבֶּען זַיי

זיך אַללֶע מָאל מֶעהר דֶערְוַייטֶערְט פוּן יוּדֶען אוּנ פוּן דֶעם יוּדֶענְטְהוּם. בֶּע־
זָאנְדֶערְס אִיז גֶעוָואָרֶען גְרוֹיס דֶער בַּעשׁ צְווִישֶׁען דִי בָּנִים פוּן אֶסְטֶערְרַייךְ,
וָוען דִי מְלוּכָה אִיז אוֹיךְ גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל, אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער דִי יוּדֶען
זָאלֶען זַיין גֶעבִּילְדֶעט, אוּנ הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אוֹיף זֵיי אוּנ נִיט
דֶערְלָאזֶען זֵיי זָאלֶען לֶעבֶּען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן אַללֶע. אַז מֶען הָאט פֶערְוֶועהְרְט
דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען נִיט טָארֶען מְקַבֵּר זַיין זֵייעֶרֶע מֵתִים בַּאלְד אוֹיף דֶער הֵייסֶער
שָׁעָה, נָאךְ עֶהדֶער מֶען וֵוייסְט צוּ אִיז דֶער מֶענְשׁ בֶּאֱמֶת גֶעשְׁטָארְבֶּען, אָדֶער
עֶר הָאט נָאר אוֹיף אַ קוּרְצֶער צֵייט אוֹיפְגֶעהָארְט צוּ אַטְהֶעמֶען, אוּנ דֶער
פְרֶעדִיגֶער פוּן פְּרָאג ר׳ אֶלְיעֶזֶר פְלֶעקְעלְס הָאט גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דָאס אִיז
זֶעהר אַ גֶעפֶעהְרְלִיכֶע תַּקָּנָה. הָאט דֶער בֶּערִיהְמְטֶער רַב ר׳ יְחֶזְקֵאל לַאנְדָא
אָנְגֶעמַאכְט אַזַא גֶעוַואלְד, גְלַייךְ וִוי צוּ לִיעבּ דֶעם וָואלְט דִי יוּדִישֶׁע אֱמוּנָה
גֶעוֶועהן אִין דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה. אַזוֹי הָאט זִיךְ מִיט יֶעדֶען טָאג פַארְגְרֶעסֶערְט
דֶער הַאס וָואס הָאט אָבְּגֶעטְהֵיילְט בֵּיידֶע צְדָדִים, אוּנ דֶער אָבְּגְרוּנְד צְווִישֶׁען
זֵיי אִיז גֶעוָוארֶען אַללֶע מָאל טִיעפֶער. דִי צָאהְל פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע אִיז
אָבֶּער גֶעוֶועהן זֶעהר קְלֵיין אוּנ דִי גַאנְצֶע מַאכְט אִיז פָארְט גֶעוֶועהן בַּיי דִי
פְרוּמֶע אִין דִי הָאנְד; זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי קְהִלּוֹת, זֵיי
הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט אַללֶע יוּדִישֶׁע חֲבֵרוֹת, זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן גַבָּאִים פוּן בִּקּוּר
חוֹלִים אוּנ פוּן דֶער חֶבְרָה קַדִּישָׁא. אַוַודַאי אַז עֶס הָאט בֶּעדַארְפְט אִין אַ נוֹיטְה
אֵיינֶער פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע אָנְקוּמֶען צוּ זֵיי, הָאבֶּען זֵיי אִיהם גֶעוִויזֶען
זֵייעֶרֶע תְּקִיפוֹת אוּנ בִּיטֶער אִיז שׁוֹין גֶעוֶועהן דֶעם דָאזִיגֶען, וָואס הָאט גֶעמוּזְט
צוּ זֵיי אִין אַ נוֹיטְה אָנְקוּמֶען. דָאס הָאט אַרוֹיפְגֶעפִיהְרְט עֶטְלִיכֶע פוּן דִי בֶּערְלִינֶער
יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, ווִי אֱייכֶעל אוּנ וָואלְפְסָאהן, אוֹיף דֶעם גֶעדַאנְק
זֵיי זָאלֶען מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער חֶבְרָה, וָואס אַללֶע חֲבֵרִים זָאלֶען זִיךְ רֶעכְנֶען
ווִי גֶעבָּארֶענֶע בְּרִידֶער. אֵיינֶער פַאר׳ן אַנְדֶערְן זָאל זַיין פֶערְטִיג צוּ גֶעהֶען אִין
פַייעֶר, אוּנ דִי רַייכֶע זָאלֶען שְׁטִיצֶען דִי אָרֶעמֶע, כְּדֵי מֶען זָאל נִיט מוֹרָא הָאבֶּען,
אַז בַּיי אַ קְרַאנְקְהַייט זָאל נִיט זַיין וואו אַ קָאפּ אַנִידֶערְצוּלֶעגֶען אוּנ בַּיי אַ קְבוּרָה
זָאלֶען דִי פְרוּמֶע זִיךְ פֶערְשְׁפָּארֶען מִתְעַסֵּק זַיין אוּנ זִיךְ נוֹקֵם זַיין אִין דִי טוֹיטֶע
פַאר דִי לֶעבֶּעדִיגֶע. מֶענְדֶעלְסְזָאהְנ׳ס אֶלְטֶערֶער זוּהן, ר׳ יוֹסֵף, הָאט זֵיי דֶערְצֵי־
גֶעהָאלְפֶען, אוּנ עֶס אִיז טַאקִי גֶעוָוארֶען אַזַא חֶבְרָה. דָאס אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער
גֶעוֶועהן, וָואס דִי דָאזִיגֶע חֶבְרָה הָאט אַ סַךְ יוּדֶען אִין גַאנְצֶען דֶערְוַייטֶערְט פוּן
זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער. גֶעטְרַייא אוּנ אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶעם יוּדֶענְטְהוּם זֶענֶען נָאר גֶעבְּלִיבֶּען
דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, וָואס זֵייעֶרֶע גְרוֹיסֶע קֶענְטְנִיסֶע אִין תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד

הָאבֶּען זֵיי שְׁטַארְק צוּנֶעבּוּנְדֶען צוּ זֵייעֶר פָאלְק אוּנ צוּ זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען; בַּיי דִי רָאזִינֶע אָבֶּער, וָואס זֶענֶען שׁוֹין אוֹיפְנֶעוַואקְסֶען מִיט נַייֶע גֶעדַאנְקֶען, אִיז דֶער בּוּנְד צוּ דֶער נַאצְיָאן אוּנ צוּ דֶער רֶעלִיגְיָאן נֶעווָארֶען זֶעהר שְׁוַואךְ, אוּנ זֵיי הָאבֶּען נָאר אַזוֹי פִיעל נֶעוואוּסְט, אַז זֵיי זֶענֶען יוּדֶען, וָואס מֶען הָאט זֵיי אָפְּט דֶערְמָאנְט אַז זֵיי הָאבֶּען נִיט קֵיין גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מִיט אַללֶע. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ לַאנְג נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, בַּיי אַזֶעלְכֶע אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז זֵיי לֵיידֶען נָאר אוּמְזִיסְט, קֵיין צִיעל פַאר דִי אוֹיגֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעזֶעהֶען, פַאר וָואס אוּנ פַאר וֶועמֶען זִיךְ לָאזֶען שְׁלָאגֶען הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט, וַוייל זֵיי זֶענֶען וֶוענִיג בֶּעקַאנְט גֶעוֶועהן מִיט דֶעם גֵייסְט, וָואס הַאלְט אוֹיף דִי יוּדִישֶׁע נַאצְיָאן, אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרָאבְּוַוארְפֶען פוּן דִי פְּלֵייצֶעס דָאס פָּאקֶעל צָרוֹת אוּנ אִיבֶּערְגֶעהֶען אַהִין, וואוּ מֶען הָאט זֵיי אוֹיפְגֶענוּמֶען מִיט פְרֵיינְדְשַׁאפְט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶענֶעבֶּען פָאלְקָאמֶענֶע פְרֵייהַייט. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ זֶעהר פִיעל יוּדֶען אוֹיסְגֶעטוֹיפְט, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז כִּמְעַט דִי הֶעלְפְט פוּן דִי בֶּערְלִינֶער קְהִלָה אִיז אִיבֶּערְגֶענַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. ר' דָוִד פְרִידְלֶאנְדֶער מִיט נָאךְ אַ נַאנְצֶער חֶבְרָה פוּן דִי בֶּערְלִינֶער גְבִירִים הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעוָואלְט מַאכֶען דֶעם שְׁרִיט, וַוייל עֶס אִיז זֵיי נִיט אָנְגֶעשְׁטַאנֶען זֵיי זָאלֶען נָאךְ אַלְץ זַיין שׁוּטְץ־יוּדֶען אוּנ דִי פָּאלִיצְיֶע זָאל זֵיי אַללֶע מָאל זָאגֶען אַ דֵעָה, אַז דָאס מָאנֶען זֵיי אוּנ יֶענְץ טָארֶען זֵיי נִיט, נָאר אַזוֹי ווִי זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעשְׁטֶעלְט דִינְגֶען מִיט דִי גַייסְטְלִיכֶע, אוּנ הָאבֶּען גֶעזָאנְט, אַז נִיט אַללֶע יְסוֹדוֹת פוּן דֶער קְרִיסְטְלִיכֶער אֶמוּנָה קָאנֶען זֵיי אָנְגֶעהמֶען, הָאט מֶען זֵיי אָבְּגֶעזָאנְט, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען יוּדֶען. דָאס פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, אַז דִי דְרַיי בֶּערִיהמְטֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹיעֶן, דָארָאטְהֶעאַ מֶענְדֶעלְסָאהן, רָחֵל לֶעוִוין אוּנ הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, וָואס הָאט דֶערְלֶעבְּט אֵיין אֶלְטֶער פוּן דְרַיי אוּנ אַכְטְצִיג יָאהר, הָאבֶּען אוֹיךְ נִיט גֶעקָאנְט זִיךְ הַאלְטֶען פֶעסְט אִין דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, וָואס הָאט גֶעשָׁאלְטֶען מִיט בִּיטֶערֶע קְלָלוֹת אוּנ חֲרָמוֹת גֶעגֶען דֶעם וָואס אִיז זֵיי אַזוֹי הֵיילִיג גֶעוָוארֶען, אוּנ זֶענֶען אוֹיךְ אַרִיבֶּער אוֹיף דֶער זַייט, וואוּ דִי גְרֶאסְטֶע גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען הָאבֶּען זֵיי אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט לִיעבֶּע אוּנ כָּבוֹד.

דִי פְרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען, אַז אִין דֶעם אַללֶעמֶען הָאבֶּען זֵיי טַאקִי אַלְלֵיין אַ שְׁטַארְקֶע שׁוּלְד גֶעהַאט..... דָאס ווִילְדֶע עַקְשָׁנוּת, וָואס הָאט שׁוֹין בַּיי יוּדֶען גֶענוּג קָרְבָּנוֹת אוֹיסְגֶערִיסֶען, הָאט זֵיי נִיט גֶעלָאזְט זִיךְ בֶּעסֶער צוּקוּקֶען אוּנ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז נִיט אַללֶע פָאדֶעמְס זֶענֶען אִיבֶּערְגֶערִיסֶען,

אַז דאָס הייסע יודיש האָרץ איז נאָך בּיי פיעל געבּליבען, אונ אַז דַוְקָא דאָרט, וואו עס ווייזט זיך אויס, אַז דער לעצטער פונק פון יודישקייט איז פערלאָשען געוואָרען, גלאַנצט אין דער פינסטערע ווי אַ ליכטיגער שטערן דאָס פּינטעלע יוד, דאַריבּער האָבּען מיט זייערע קללות ניט בּעדאַרפט אַזוי פערטרייבּען פון זיך דעם נייעם יונגען דור, איהם אַדרבּה מקרב זיין מיט גוטען אונ לאָזען יעדען זיין אַ יוד ווי זיין יודיש האָרץ הייסט איהם.

---

3 די ישועה פון — פראַנקרייך.

(1789—1806 נאָך קריסטוס געבּורט).

כּמעט אין דעם איינענעם יאָהר, וואָס די בּערלינער אויפגעקלאָהרטע יודען זענען שוין געשטאַנען אַזוי ווייט, אַז זיי זענען פערטיג געוועהן זיך אין גאַנצען אויסצושפּאַנען פונ׳ם עול אונ מיט אַ מאָל אַראָבּצוּוואַרפען פון זיך די שווערע משא פון יודישקייט, האָט זיך אין פראַנקרייך אָנגעהויבּען אַ רעוואָלוציאָ, וואָס האָט אַללע פריהעריגע אָרדנונגען איבּערגעקעהרט מיט׳ן קאָפּ אַראָבּ, אונ די יודען האָבּען פּלוצלונג בּעקומען אַזאַ הילף, וואָס קיינער האָט זיך גאָר דאַרויף ניט געקאָנט רעכענען. דאָס וואָס איז בּיי מענדעלסזאָהן געוועהן גאָר אַ ליעבּע האָפנונג, דאָס וואָס דאָהם האָט אויסגעמאָלט מיט די שענסטע פאַרבּען ווי אַזאַך וואָס וועט אַ מאָל געשעהען שפּעטער מיט הונדערטע יאָהרען, דאָס אַלדינג איז מקוים געוואָרען אין פראַנקרייך גאָר ניט געריכט. בּיי די יודען איז געוואָרען ליכטיג אין אַללע ווינקעלעך, אונ אַזוי ווי אין אַ זיסען חלום האָבּען זיי דערזעהען פאַר זיך אַ געשטאַלט פון אַ ריז, פון נאַפּאָלעאָן בּאָנאַפּאַרטע, וואָס האָט חשק געהאַט אַפילו אָבּצונעהמען פאַר די יודען אֶרץ ישׂראל אונ ווערען פאַר זיי דער צווייטער כּורש.

די התחלה אין פראַנקרייך האָט געמאַכט אַ עדלער יוד, ר׳ הירץ סערעלפעהר, אָדער סערף־בּער, איינער פון די דאָזיגע וועלטענע גבירים, וועלכע קוקען ניט דאַרויף וואָס זיי אַלליין איז גוט, אונ האָטש זיי פיהלען ניט דעם גלות, פערגעסען זיי ניט זייערע געמיינע בּרידער אונ זוכען אַללע מיטעל אַז זיי אַלליין זאָלען ניט זיין קיין יחידים גאָר דערפאַר וואָס זיי האָבּען געלד, אונ זיי ווילען בּעסער געהאָלפען ווערען צווישען כּלל ישׂראל.

כֶערְף־בֶּערר פְלֶעגְט צוּשְׁטֶעלֶען קְרִינְס־מִיטֶעל דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער אַרְמֶעע, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר זִיךְ גֶעמוּזְט אָפְט גֶעפִינֶען אִין אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואוּ עֶס הָאט נִיט גֶעטָארְט קֵיין פוּס פוּן אַ יוּדֶען אַרַיינְקוּמֶען. דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל הָאט מֶען אִיהם עֶרְלוֹיבְּט צוּ בְּלַייבֶּען אִין שְׁטְרַאסְבּוּרְג אַ גַאנְצֶען ווִינְטֶער, אוּנ אַזוֹי ווִי דִי מְלוּכָה הָאט גֶעזֶעהֶען, אַז עֶר אִיז אִיהר זֶעהר נוּטְצְלִיךְ הָאט מֶען אִיהם נִיט גֶעטְשֶׁעפֶּעט, אוּנ עֶר הָאט זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט מִיט דֶער גַאנְצֶער מִשְׁפָּחָה. קוֹים הָאט עֶר גֶעפִיהלְט, אַז מֶען רֶעכֶענְט אִיהם שוֹין אִין שְׁטְרַאסְבּוּרְג פַאר אַ הֵיימִישֶׁען, אוּנ עֶר הָאט טַאקִי פוּנ'ם קֶאנִיג בֶּעקוּמֶען דָאס רֶעכְט צוּ בּוֹיעֶן הַייזֶער אוּנ קוֹיפֶען עֶרְד, הָאט עֶר בַּאלְד גֶעמַאכְט עֶטְלִיכֶע פַאבְּרִיקֶען אוּנ הָאט אוֹיסְגֶעשְׁרִיבֶּען יוּדִישֶׁע אַרְבַּייטֶער, כְּדֵי עֶר זָאל, עֶרְשְׁטֶענְס, זַיינֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער גֶעבֶּען צוּ פֶערְדִיעֶנֶען אַ עֶהְרְלִיךְ שְׁטִיקֶעל בְּרוֹיט, אוּנ צְוֵוייטֶענְס, ווַייזֶען דִי קְרִיסְטֶען אַז יוּדֶען זֶענֶען פֶעהִיג צוּ אַלֶערְלֵיי מְלָאכוֹת אוּנ קֶאנֶען לֶעבֶּען נִיט נָאר פוּן שְׁווִינְדֶעל. דִי דַייטְשֶׁע אֵיינְוואוֹהנֶער פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג הָאבֶּען אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען דַארוֹיף קְרוּם, זֵיי הָאבֶּען פָּשׁוּט מוֹרָא גֶעהַאט עֶס וועט פַאר זֵיי ווֶעניגֶער בְּלַייבֶּען ווֶען יוּדֶען ווֶעלֶען הָאבֶּען פַּרְנָסָה, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה מֶען זָאל דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פוּן דָארְט. סֶערְף־בֶּער אִיז גֶעווֶעהן אֵיינֶער פוּן מֶענְדֶעלְסָזאהְן'ס לַייט, עֶר זַיין דַייטְשֶׁע אִיבֶּערְזֶעצוּנְג פוּן דֶער תּוֹרָה פֶערְשְׁפְּרֵייט אִין פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ אַז עֶס אִיז אַרוֹיס דָאהם'ס בּוּךְ ווֶעגֶען יוּדֶען הָאט עֶס אִיהם, מִן הַסְּתָם, מֶענְדֶעלְסָזאהן בַּאלְד צוּגֶעשִׁיקְט אוּנ עֶס אִיז גְרָאד אַקוּרַאט אוֹיסְגֶעקוּמֶען אִין דֶיר צַייט, ווֶען דִי שְׁטְרַאסְבּוּרְגֶער אַיינְווָאהנֶער הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען לְיַארְמֶען, אַז דִי יוּדֶען מַאכֶען זֵיי אוּמְגְלִיקְלִיךְ. דֶעמָאלְט אִיז גֶעבְּלִיבֶּען בַּיי סֶערְף־בֶּער, עֶר זָאל דָאהם'ס בּוּךְ אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף פְרַאנְצֶאזִישׁ אוּנ דֶערְמִיט בֶּעקַאנְט מַאכֶען דִי מְלוּכָה. דָאס הָאט טַאקִי גֶעמַאכְט אַ שְׁטַארְקֶע ווִירְקוּנְג, אוּנ אַזוֹי ווִי דִי יוּדֶען פוּן עֶלְזַאס אוּנ לָאטְרִינְגֶען הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ פְרִיהֶר גֶעקְלָאגְט אוֹיף זֵייעֶר בִּיטֶערֶער לַאגֶע, הָאט דֶער קֶאנִיג לוּדְוִויג דֶער זֶעכְצֶעהְנְטֶע בַּאלְד גֶעהֵייסֶען זֵיי בֶּעפְרַייעֶען פוּנ'ם בֶּעזוּנְדֶערְן יוּדִישֶׁען מַס, אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט עֶר גֶעזֶעצְט אַ קָאמִיסִיֶע, מֶען זָאל בֶּעטְרַאכְטֶען ווִי אַזוֹי צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דֶעם מַעֲמָד פוּן דִי יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ, אוּנ מֶען זָאל אוֹיסְהֶערֶען דִי מֵיינוּנְגֶען פוּן סֶערְף־בֶּער אוּנ ר' יִצְחָק בֶּערְר, וואָס הָאבֶּען זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען, אוּנ פוּרְטַאדָא, וואָס אִיהם הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען דִי סְפָרַדִים פַאר אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר, אוּנ וואָס הָאט דֶערְנָאךְ גֶעשְׁפִּיעלְט

נעהר א גרויסע ראללע בייא דער תרידה (רעוואלוציאן), וואס איז געווארען אין פראנקרייך.

נאר אסך מעהר נאך פון די יודישע פארשטעהער האבען געארבייט פאר דעם יודישען פאלק צוויי בעריהמטע קריסטען: דער גראף מיראבא אונד דער נייטליכער גרעגואר. נאך די פאר יאהר וואס מיראבא האט פערבראכט אין בערלין אונד איז דארט צוגעבונדען געווארען מיט דער עדעלסטער פריינדשאפט צו מענדעלסזאהן'ס תלמידים אונד צו אללע גרויסע יודישע געלעהרטע, איז ער צוריקגעקומען קיין פאריז א אמת'ר אוהב ישראל, ווייל ער האט מיט זיינע אייגענע אויגען געזעהען וואס פאר א מענשען זיי האבען ארויסגעגעבען אין דייטשלאנד, וואו זיי זענען נאך גענוג פערפאלגט, אונד ער האט פערשטאנען וואס פון זיי קאן ווערען, ווען מען וועט זיי לאזען פריי אויפהייבען א קאפ. ער האט באלד ארויסגעלאזט אים יאהר 1787 א בוך „וועגען מענדעלסזאהן אונד דער פערבעסערונג פון דער יודישער לאגע" אונד האט אויסגעוויזען אז אללע חטאים, וואס מען האט פאר זיי די יודען שוין מעהר פון טויזענד יאהר געברענט אונד געבראטען, פאלען אויף די קאפ פון זייערע שונאים, וועלכע מען מוז נאר בעטראכטען ווי פשוט'ע רוצחים. מיראבא האט ניט איבערגעלאזט אין שאלה, וואס די יודענפיינדע פרעגען געוואהנליך אונד ווילען נאר קיין תירוצים ניט אויסהערען; זיינע ווערטער האבען אבער געהאט א ווערטה אונד אז ער האט זיך גענומען צו א זאך, האט מען געוואוסט, אז ער האט דערביי קיין אנדער מיין ניט נאר צו זאגען דעם אמת. „קוים ווילט איהר – האט מיראבא געשריבען אין זיין בוך – אז יודען זאלען ווערען בעסערע מענשען אונד נוצליכע קינדער פונ'ם לאנד, מוזט איהר מאכען זיי זאלען זיך פיהלען פריי אונד גלייך מיט אללע, עס זאל ניט זיין קיין חלוק צווישען זיי אונד אנדערע. זיי זאלען מאגען אללדינג טהון, מיט יעדער זאך זיך בעשעפטיגען אונד פערשפארען זיך אזוי צו ערנידריגען מיט פרנסות בזויות, זיי זאלען אלליין ארויסזעהען אז זיי קאנען בלייבען געטריי זייער גלויבען אונד פארט ארבייטען צוזאמען מיט'ן כלל פאר דער טובה פון דער מדינה, וואס בעהאנדעלט זיי ניט ווי קיין שטיפמאמע אונד רעכענט זיי פאר איינען בלוט אונד פלייש. אונד ווען אפילו איהר זאלט רעכט האבען מיט דעם וואס איהר שרייעט, אז די יודען זענען אצונד פערדארבען אונד אז ערשט שפעטער מיט עטליכע דורות קאנען זיי זיך פערדיענען די פרייהייט וואס איז אזוי נאטהיג פאר זיי אונד טאקי פאר אייך, מוזט איהר טאקי שוין אנהייבען פערבעסערן זייער לאגע,

כְּדֵי עֶס זָאל זִיךְ נִיט פֶערְצִיהֶען וַוייטֶער אוּנ שְׁפֶּעטֶער זָאל נָאךְ שְׁוֶוערֶער וֶוערֶען צוּ הֶעלְפֶען. מִיט אַזֶעלְכֶע פַּייֶערִיגֶע רֶעד הָאט זִיךְ מִירַאבָּא גֶעוֶוענְדֶט צוּם פָּאלְק, אוּנ מֶען מָאג זָאגֶען, אַז זַיינֶע ווֶערְטֶער זֶענֶען נִיט גֶעגַאנְגֶען לְאִבּוּד אוּנ הָאבֶּען אִין פְרַאנְקְרַייךְ אוֹיפְגֶעוֶועקְט דִי שַׁאֲלָה וֶוענֶען דִי יוּדֶען. נָאר מִירַאבָּא הָאט דִי שַׁאֲלָה גֶעשְׁטֶעלְט אַזוֹי, אַז דִי מְלוּכָה הָאט גֶעמוּזְט מוֹדֶה זַיין אַז דִי יוּדֶען-פְרַאגֶע אִיז וִויכְטִיגֶער פַאר דִי פְרַאנְצֶאזֶען וִוי פַאר דִי יוּדֶען אַלֵיין.

דִי שוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אָבֶּער אוֹיךְ נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אוּנ דָאס גַאנְצֶע גֶעשְׁרֵיי אִיז גֶעגַאנְגֶען פוּן עֶלְזַאס. דָארְט זֶענֶען שוֹין דִי יוּדֶען מִיעד גֶעוָוארֶען אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען דִי שְׁרֶעקְלִיכֶע צָרוֹת, אוּנ זֵייעֶרֶע קְרֶעכְצֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען גַאנְץ וַוייט; דָאס הָאט נִיט גֶעטוֹיגְט דִי שוֹנְאִים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּמַאכֶען אַזַא רַעַשׁ, אַז מֶען זָאל נִיט וִויסֶען פוּן וַואנֶען דִי קוֹלוֹת קוּמֶען אוּנ וֶועמֶען עֶס טְהוּט בֶּאֱמֶת וֶועה. זֵיי הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאר שְׁרַייֶען, אַז זֵיי זֶענֶען אוּנְגְלִיקְלִיךְ, אַז זֵיי קָאנֶען פוּן דִי יוּדֶען שוֹין נִיט אוֹיסְהַאלְטֶען, אַז דִי יוּדֶען זוֹיגֶען זֵיי אוֹיס אוּנ מַאכֶען נָאר פוּן זֵיי אַ תֵּל, אוּנ אֵיינֶער פוּן זֵיי הָאט אָבְּגֶעדְרוּקְט אִין מֶעץ אַ בִּיכֶעל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „אַ גֶעשְׁרֵייא פוּן אַ אַיינְוָואהנֶער גֶעגֶען דִי יוּדֶען“ אוּנ וָואס אִיז גֶעוֶועהן פוּל מִיט נַאל. עֶס הָאט זִיךְ אֲפִילוּ בַּאלְד אָבְּגֶעזוּכְט אַ גֶעלֶעהְרְטֶער יוּד ר׳ יְשַׁעְיָה בֶּעער בִּינְג, וָואס הָאט אוֹיסְגֶעוִויזֶען, וֶואס פַאר אַ נַארִישֶׁע שְׁקָרִים עֶס גֶעפִינֶען זִיךְ אִין דֶעם דָאזִיגֶען בִּיכֶעל, נָאר דִי שוֹנְאִים הָאבֶּען נִיט גֶעהַאט קַיין שְׁטַארְקֶע בּוּשָׁה: אָט הָאט מֶען אֵיינֶעם גֶעחַאפְּט אִין אַ לִיגֶען אוּנ אָט זֶענֶען אוֹיף זַיין אָרְט אוֹיפְגֶעשְׁטַאנֶען אַנְדֶערֶע צֶעהן וָואס הָאבֶּען דִי אֵיינֶענֶע לִיגֶענְס נָאךְ מֶעהר צוּבְּקַייֶעט אוּנ עֶס אִיז זֵיי נָאר נִיט אָנְגֶעגַאנְגֶען וָואס קְלוּגֶע אוּנ אָרֶענְטְלִיכֶע מֶענְשֶׁען הָאבֶּען פוּן זֵיי גֶעלַאכְט, וַוייל זֵיי הָאבֶּען גוּט גֶעווּאוּסְט, אַז דֶער פְּרָאסְטֶער עוֹלָם וֶועט זֵיי קַיין קֻשְׁיוֹת נִיט פְרֶעגֶען. בַּיי זֵיי וֶועט אַלְדִינְג זַיין אַ תּוֹרָה אוּנ מֶען וֶועט זֵיי נָאךְ הַאלְטֶען פַאר גְרוֹיסֶע בַּעֲלֵי טוֹבָה. אַזוֹי אִיז גֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶער מַבּוּל פוּן בִּיכֶער גֶעגֶען יוּדֶען אוּנ עֶס אִיז פָּשׁוּט נִמְאָס גֶעוָוארֶען צוּ לֶעזֶען. דָאס הָאט גֶעצְוואוּנְגֶען „דִי קֶענִיגְלִיכֶע גֶעזֶעלְשַׁאפְט פִיר וִויסֶענְשַׁאפְט“ אִין מֶעץ מֶען זָאל פָארְלֶעגֶען דִי בֶּעסְטֶע פְרַאנְצֶאזִישֶׁע שְׁרַייבֶּער זֵיי זָאלֶען אָנְשְׁרַייבֶּען אַ אֶנְפֶּער אוֹיף דֶער שַׁאֲלָה: „צוּ זֶענֶען דָא אַזֶעלְכֶע מִיטֶעל, וָואס מִיט זֵיי זָאל מֶען דִי יוּדֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ קָאנֶען גְלִיקְלִיכֶער אוּנ נוּצְלִיכֶער מַאכֶען?“ אוּנ וֶועמֶעס תְּשׁוּבָה עֶס וֶועט זַיין בֶּעסֶער דֶער זָאל בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעלָאהנוּנְג. נַיין תְּשׁוּבוֹת

זֶענֶען אָנְגֶעקוּמֶען, זִיבֶּען פוּן זֵיי הָאבֶּען גֶערֶעדְט נָאר נוּטֶעס אוֹיף יוּדֶען, אוּנ בֶּעזָאנְדֶערֶע הָאבֶּען זִיךְ דֶעמָאלְט אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶרֶע עֶדְלֶע גֶעדַאנְקֶען צְוֵויי נַייסְטְלִיכֶע, גְרֶעגוּאַר אוּנ דֶע-לַא-לוּז: זֵיי הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז מֶען דַארְף נָאר קַיין סַךְ רַאַיוֹת נִיט בְּרֶענְגֶען, יוּדֶען זֶענֶען גְלַייךְ מִיט אַלֶע אַנְדֶערֶע בְּרוּאִים אוּנ אוֹיב זֵיי זֶענֶען טַאקִי בֶּאֱמֶת פֶערְדָארְבֶּען זֶענֶען נָאר דִי קְרִיסְטֶען אִין דֶעם שׁוּלְדִיג, אוּנ פוּן זֵיי אַלֵיין הֵיינְגְט אָב דֶער הִסָרוֹן צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן.

דִי תְּשׁוּבוֹת פוּן דִי צְוֵויי גַייסְטְלִיכֶע, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אַזוֹי אָנְגֶענוּמֶען פַאר יוּדֶ'ען, זֶענֶען אַרוֹיס אוֹיף דֶער וָועלְט פוּנְקְט אִין דֶער צַייט וֶוען דָאס פָאלְק אַלֵיין אִיז גֶעקוּמֶען צוּם שֵׂכֶל, אַז אַלֶע מֶענְשֶׁען דַארְפֶען זִיךְ רֶעכְנֶען וִוי בְּרִידֶער אוּנ נִיט קוּקֶען צוּ וָואס פַאר אַאֱמוּנָה יֶעדֶער גֶעהֶאר. מִיט רֶעכְט הָאט מֶען דֶעמָאלְט גֶעקֶאנְט מֵיינֶען, אַז דִי יוּדֶען וֶועלֶען אוֹיךְ אוֹיפְגֶערֶעכְט וֶוערֶען, בֶּעזָאנְדֶערְס וֶוען אִין דֶער נַאצְיָאנַאל-פֶערְזַאמְלוּנג זֶענֶען גֶעזֶעסֶען אַזֶעלְכֶע צְוֵויי נוּטֶע פְרַיינְד וִוי מִירַאבָּא אוּנ גְרֶעגוּאַר. צוּם אוּמְגְלִיק אִיז אָבֶּער דִי צָאהל פוּן דִי יוּדֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ גֶעוֶועהן זֶעהר קְלֵיין; סַךְ הַכֹּל הָאבֶּען זֵיי בֶּעטְרָאפֶען פִינְפְצִיג טוֹיזֶענְד נְפָשׁוֹת, וֶועלְכֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן צוּוָוארְפֶען אִין עֶלְזַאס, מֶעץ, פַארִיז, בָּארְדָא אוּנ אַוִוינְיָאן, אוּנ צְוִוישֶׁען דֶעם בִּיסֶעל אִיז אוֹיךְ קַיין אַחְדוּת נִיט גֶעוֶועהן, דִי סְפַרְדִים הָאבֶּען זִיךְ גֶעהַאלְטֶען פַאר דִי גְרֶעסְטֶע מְיוּחָסִים, דִי אַשְׁכְּנַזִּים הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז זֵיי זֶענֶען דִי בֶּעסְטֶע הַשּׁוּבִים בַּיים אוֹיבֶּערְשְׁטֶען, אוּנ צוּ לִיעב דִי דָאזִיגֶע פּוּסְטֶע מַחֲלוֹקֶת הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקֶאנְט הַאלְטֶען צוּזַאמֶען אוּנ צוּנוֹיפְנֶעהמֶען זֵייעֶרֶע כּוֹחוֹת אוּנ אַרְבַּייטֶען לְטוֹבַת הַכְּלָל. אַזוֹי הָאט זִיךְ דִי זַאךְ אַבִּיסֶעלֶע פֶערְצוֹיגֶען בִּיז אִין לַאנְד אִיז גֶעוָוארֶען זֶעהר אוּנְרוּהִיג. דִי צוּרֵייצְטֶע בּוֹיעֶרְן זֶענֶען אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי פְּרִיצִים, מֶען הָאט גֶעהַרְגֶ'עט אוּנ גֶערַאבֶּעוֶועט אוּנ מֶען הָאט זִיךְ דֶערְמָאנְט, אַז עֶס זֶענֶען דָא יוּדֶען, וָואס בַּיי אַזַא צַייט דַארְפֶען זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע זַיין אוֹיפְ'ן פַייעֶר. אַוַדַאי הָאט מֶען זִיךְ נוּט אָבְּגֶערֶעכֶענְט מִיט דִי יוּדֶען פוּן עֶלְזַאס, מֶען הָאט זֵייעֶרֶע הַייזֶער פֶערְבְּרֶענְט, צוּגֶענוּמֶען זֵייעֶר פֶערְמֶעגֶען אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט נַאקֶעט אוּנ בְּלוֹיז אַנְטְלוֹיפֶען קַיין בַּאזֶעל, וואוּ דִי אַיינְוָואהנֶער הָאבֶּען אוֹיף זֵיי רַחֲמָנוּת גֶעהַאט אוּנ מֶען הָאט זֵיי אַרַיינְגֶעלָאזְט חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען דָארְט נִיט גֶעטָארְט וואהנֶען. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי עֶלְזַאסֶער אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען גֶעוֶוענְדְט צוּ גְרֶעגוּאַר, אוּנ עֶר הָאט אִין דֶער נַאצְיָאנַאל-פֶערְזַאמְלוּנג אָנְגֶעמַאכְט אַגֶעוַואלְד פַאר דֶער רִשְׁעוּת וָואס עֶס וַוייזֶען אַרוֹיס אַזֶעלְכֶע מֶענְשֶׁען, וָואס ווִילֶען פְרַייהַייט פַאר זִיךְ אוּנ שְׁקְלַאוֶועבַיי פַאר אַנְדֶערֶע.

דערווייל האבען זיך טאקי די איבריגע יודען מישב געוועהן: אז עס איז קיין תכלית ניט צו זיין שטאנדיג אין א סכנה, אונ חאטש זיי האט זיך ניט געגלוסט זיך אריינמישען אין פרעמדע עסקים האבען זיי זיך ענטשלאסען צוצושטעהען צו דער רעוואלוציאן אונ פיעל פון זיי זענען אריין אין דער נאציאנאל-גווארדע. אין באָרדאָ איז אפילו באלד געווארען א יודישער הויפטמאנן אונ אין פאריז האבען זיך הונדערטער יודען געקויפט א שאנעם נאהמען מיט זייער גבורה. קוים האט מען געזעהען, אז די יודען ווייזען ארויס אז זיי פערשטעהען אויך וואס די צייט פערלאנגט, האט מען שוין אין דער נאציאנאל-פערזאמלונג אויפגענומען עלף דעפוטאטען פון זיי, אונ צוויי, נאלד שמיד פון האללאנד אונ אברהם לאפעץ לאגונא פון פארטוגאל האבען טאקי געעפענט דאס מויל אונ האבען אנגעהויבען פאדערן גלייכע רעכטע פאר זייערע ברידער. גרינג איז דאס אבער ניט אנגעקומען. אז דער קאסטעלאן האט פארגעלעגט דער פערזאמלונג, מען זאל מאכען אז קיינעם טאר מען ניט שטערען אונ זאגען א דעה וועגען זיין אמונה, האבען די עטליכע קאטאלישע גייסטליכע, וועלכע זענען אויך געוועהן אין דער פערזאמלונג אנגעמאכט אזא ליארם אז עס איז נאר ניט געוועהן מעגליך צו רעדען. אומזיסט האט מירבא א געשריגען, אז עס איז נאר א בושה צו טענה'ן איבער אזא הייליגער זאך ווי די פרייהייט פונ'ם גלויבען, מען האט ניט געוואלט הערען. אונ מיט גרויס מיה איז געראטהען ראבא סאינט-עטיען צו מאכען א פשרה, אונ מען זאל בעשליסען: אז מען טאר קיינעם ניט זאטשעפען וועגען זיין אמונה ביז ער שטערט ניט מיט איהר די ארדנונג פונ'ם לאנד. דער פונקט איז געגאנגען אויך אויף יודען, נאר פון דעסטוועגען האט מען אין א קורצער צייט ווייטער געמוזט אנהייבען רעדען פון דער יודען פראגע. אין עטליכע ערטער האט מען געלערנט פירושים אויף דער תקנה פון דער פערזאמלונג, אונ עס איז געבליבען, אז מען זאל יודען נוט שלאגען, כדי זיי זאלען בעסער פערשטעהען דעם נייע'ם פירוש. עס איז ווייטער געווארען א רעש אין דער פערזאמלונג, גרעגואר האט געשריגען, אז עס איז א גרויסע רציחה וואס מען האט דעם פונקט אנגעשריבען ניט גאנץ דייטליך אונ דערפון איז ארויסגעקומען א רעה פאר אומשולדיגע מענשען; מיט זיין דעה האט זיך אויך אויסגעגלייכט איינער פון די כבוד'סטע דעפוטאטען דער גראף קלערמאנ-טאנער, אונ עס איז געבליבען: מען זאל צו שיקען א צירקולאר אומעדום, אז די יודישע אמונה מוז אויך ווערן געשיצט אונ האבען די איינענע פרייהייט וואס אנדערע רעליגיאנען. א ביסעל האט עס געהאלפען, נאר אין

עֶלְזַאס אוּנ לָאטְרִינְגֶען הָאט מֶען נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אָנְצוּטְהוּן דִי יוּדֶען צָרוֹת, אוּנ זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט וַוייטֶער זוּכֶען הִילְף בַּיי דֶער נַאצְיָאנַאל־פֶערְזַאמְלוּנְג. זֵיי הָאבֶּען אוֹיסְגֶעקְלוֹיבֶּען פַאר אַ שָׁלִיחַ ר׳ יִצְחָק בֶּעער, וָואס הָאט גֶעקָאנְט זֶעהר שֵׁאן רֶעדֶען, אוּנ אִיהם אִיז אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּמָאלֶען דִי בִּיטֶערֶע לַאגֶע פוּן זַיינֶע בְּרִידֶער אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע פַארְבֶּען. ר׳ יִצְחָק בֶּעער הָאט נוֹשֵׂא חֵן גֶעוֶועהן בַּיי דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג, מֶען הָאט אִיהם אוֹיפְגֶענוּמֶען פַאר אַ נַאסְט, אוּנ מֶען הָאט אִיהם צוּגֶעזָאגְט אַלְדִינְג צוּ טְהוּן אוּנ הֶעלְפֶען דִי יוּדֶען. דִי פֶערְזַאמְלוּנְג הָאט אוֹיךְ וָוארְט גֶעהַאלְטֶען, אוּנ חָאטְשׁ עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֶעהר טְרוֹיעֶרִיגֶע טָאג, וָואס הָאבֶּען אַלֶּע פֶערְדְרֶעהט דִי קָאפּ, הָאט מֶען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען בַּאלְד בֶּעשְׁטִימְט אַ בֶּעזוּנְדֶער זִיצוּנְג וֶועגֶען דֶער יוּדֶען־פְרַאגֶע אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען אוֹיסְאַרְבַּייטֶען אַ רֵיינֶע גֶעזֶעץ פַאר יוּדֶען, וָואס דִי מְלוּכָה זָאל שׁוֹין קֶאנֶען אַבְּטוּגְג גֶעבֶּען מֶען זָאל עֶס אָבְּהִיטֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם גֶעהַאט נִיט וֶוענִיג גֶעגְנֶער, נָאר דִי צָאהל פוּן זֵייעֶרֶע בֶּעשִׁיצֶער אִיז פָארְט גְרֶעסֶער גֶעוֶועהן אוּנ מֶען הָאט גֶעמַאכְט פַאר אַ חֹק, אַז דִי סְפַרְדִים מוּזֶען גֶערֶעכֶענְט וֶוערֶען פַאר אֶמֶת׳ע אַיינְוָואהְנֶער פוּן פְרַאנְקְרַייךְ. דָאס וָואס דִי אַשְׁכְּנַזִים זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען אִין דְרוֹיסֶען אִיז אַוַדַאי גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער וֶועטְהִיג פַאר דִי יוּדֶען, נָאר זֵיי הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְגֶעהמֶען פַאר לִיעבּ חָאטְשׁ דֶעם עֶרְשְׁטָען שְׁרִיט צוּ זֵייעֶר פְרַייהַייט.

קוֹים הָאט מֶען שׁוֹין אָבֶּער גֶעמַאכְט אֵיין הַתְחָלָה אִיז מֶען שׁוֹין נִיט גֶעבְּלִיבֶּען שְׁטֶעהֶען אִין מִיטֶען. דִי אַשְׁכְּנַזִים הָאבֶּען שְׁטַארְק אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרְבַּייטֶען מֶען זָאל זֵיי אוֹיךְ גֶעבֶּען דִי אֵיינֶענֶע רֶעכְטֶע, אוּנ סֶערְף־בֶּעער הָאט זִיךְ אַזוֹי פִיעל גֶעלָאזְט קָאסְטֶען, אַז נָאר אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט דִי נַאצְיָאנַאל פֶערְזַאמְלוּנְג עֶרְקְלֶעהרְט, אַז אַלֶּע יוּדִישֶׁע אַיינְוָואהְנֶער פוּן פַּארִיז מוּזֶען הָאבֶּען אַלְס אֵיין פְרַייהַייט. נָאר אִין עֶלְזַאס הָאט מֶען נִיט גֶעקָאנְט אַזוֹי גִיךְ אֵיין סוֹף מַאכֶען פוּן דֶער שַׁאֲלָה. אַ טְהֵייל שְׁטֶעדְט הָאבֶּען נִיט גֶעמַאכְט קֵיין חִלּוּק צְוִוישֶׁען יוּדֶען אוּנ קְרִיסְטֶען אוּנ אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען אֲפִילוּ זִיךְ אַיינְצוּטְהֵיילֶען מִיט עֶרְד הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אַ גְלַייכֶען חֵלֶק; דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער גֶעפוּנֶען אַזֶעלְכֶע אֶרְטֶער, וואוּ מֶען הָאט נָאךְ אַלְס דֶעם יוּדֶען גֶעגֶעבֶּען אָנְצוּהָארֶען, אַז עֶר שְׁטֶעהט נִידְרִיגֶער פוּן אַנְדֶערֶע, אוּנ מֶען הָאט חָאטְשׁ גֶעדַאנְקְט נָאטְט וָואס עֶס פְלֶעגְט נִיט קוּמֶען צוּ קֵיין קְלַאפּ. דָאס אֵיינְצִיגֶע וָואס דִי נַאצְיָאנַאל־פֶערְזַאמְלוּנְג הָאט גֶעקָאנְט טְהוּן פַאר דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען אִיז בֶּעשְׁטַאנֶען אִין דֶעם, וָואס מֶען הָאט זֵיי בֶּעפְרַייט פוּן דִי גְרוֹיסֶע נְתִינוֹת וָואס

פלעגען ביי זיי ארויסציהען די לעצטע פרוטה, אונ דאס איז אלליין אויך געוועהן ניט קיין קליינע טובה.

צווישען די רעפוטאטען אללין האבען זיך אבער געפונען עדלע מענשענ-פריינדע, וואס האבען ניט געקאנט ליידען אז אין פראנקרייך זאלען נאך א טהייל יודען דארפען איבערטראגען צרות צו ליעב דער אמונה, אונ איינער פון זיי, דופאר, האט זיך ארויסגעשטעלט אונ האט אנגעהויבען שרייען אז עס איז שוין צייט מען זאל אין גאנצען מבטל זיין אלדינג וואס איז נאך געבליבען פון אמאל אונ וואס הייסט נאך מאכען א חלוק צווישען די איינוואהנער פונ'ם לאנד. דעם 27 סעפטעמבער 1791 האט די גאנצע פערזאמלונג מסכים געוועהן צו דופאר'ס דעה, אונ פאר אללע יודען, וואס האבען זיך בעזעצט אין פראנקרייך נאר אהן א שום חלוק, איז אויפגעגאנגען די זונן פון פרייהייט. די גאנצע צייט, וואס מען האט זיך געשובט וועגען דער שאלה, איז ר' יצחק בער ניט אבגעטרעטען פון דער פערזאמלונג אונ אז איינער האט געוואלט רעדען עפּיס א שלעכט ווארט האט ער עס ניט דערלאזט אונ מען האט גרויס כבוד געלעגט אויף זיינע ווערטער. דערפאר איז זיין שמחה געוועהן זעהר גרויס, ווען ער האט דערלעבט די ישועה; מיט פרייד האט ער באלד מודיע געוועהן זיינע ברידער אונ האט זיי געבעטען זיי זאלען ווייזען די פראנצאזען, אז זיי זענען ווערטה זיך צו רעכנען פאר קינדער פונ'ם לאנד.

דער טאג, וואס די יודען האבען נעגעבען א שבועה צו זיין געטריי פראנקרייך, איז ביי זיי געוועהן א יום טוב, אונ נאר ניך האבען אפילו די פריהרינע שונאים געמוזט מודה זיין, אז דער יוד פערשטעהט ווי אזוי דאנקבאר צו זיין פאר א טובה. ניט נאר די ספרדים, וואס זענען שוין א ביסעל געוואהנט געוועהן מיט דער פראנצאזישער שפראכע, נאר אפילו די אשכנזים, וועלכע האבען ביז אהער גערעדט יודיש-דייטש, האבען זיך באלד גענומען לערנען פראנצאזיש, מען האט געמאכט א ריינע פראנצאזישע איבערזעטצונג פון דער תורה, יודישע קינדער האבען אנגעהויבען לערנען אין פראנצאזישע שולען, אונ מען קאן זאגען, אז כמעט ווי אצונד איז אויסער דער שול שווער געוואהרען צו דערקענען ווער עס איז א יוד אונ ווער עס איז א קריסט. די יודען האבען אויך פערגאסען זייער בלוט פאר פראנקרייך אונ אין א נויטה האבען זיי אויך קיין געלד ניט געזשאלעוועט: קוים האבען זיי געזעהען אז מען בעטראכט זיי ווי ברידער האבען זיי אנגעהויבען קוקען אויף פראנקרייך ווי אויף א מוטער, הונדערטער יודישע גבורים האבען געדיענט אין דער ארמעע אונ, אז עס

האט געפעהלט אויף הוצאות און מען האט זיך געמוזט צונויפלעגען האט די קליינע יודישע קהלה פון באַרדאַ אַלליין געגעבען הונדערט טויזענד פראַנק. אין צוויי־דריי יאהר איז דאס יודישע לעבען אַזוי צונויפגעשמאָלצען געוואָרען מיט'ן פראַנצאָזישען, אַז מען האט אָנגעהייבען ביי די יודען בעמערקען די איינענע מעלות און חסרונות וואס ביי די פראַנצויזען. אַז די רעוואָלוציאָן איז אַללע מאָל געוואָרען גרעסער און עס האבען זיך אַרויסגעוויזען עטליכע צדדים, דער האט געצויגען אַהין און דער אַהער און ווען עס איז געראַטהען דער איז געוועהן דער פיהרער, זענען יודען אומעדום געוועהן אין דער מיט, און אַז מען האט בעדאַרפט חאַפען אַ קלאַפּ האבען זיי זיך אויך ניט אָבגעזאָגט. צו ליעב אַזאַ זאך האט איינער פון די שאַנסטע יודישע בעלי בתים פון באַרדאַ, ר' אברהם פורטאַדאַ געמוזט אַנטלויפען, ווייל דער צד, וואס ער האט מיט איהם געהאַלטען, איז געפאַלען און דער אַנדערע, וואס האט פלוצלונג אויפגעהויבען אַ קאָפּ, האט איהם געוואָלט הרג'נען און האט טאַקי צוגענומען זיין גאַנץ פערמעגען. אַז מען האט אין פראַנקרייך געמאַכט אַ שחיטה אויף אַללע גרויסע פריצים און עדעללייט, האט מען די יודען אויך אַריינגעשטעלט אין צעטעל, און איינער פון די יודישע גבירים, שאַרל פּריקסאַטאַ, איז שיער ניט אומגעקומען נאָר צו ליעב דעם וואס ער איז געוועהן אַ לוי, און די פראַנצויזען האבען גערעכענט אַז פון דעם שבט שטאַמען אַללע יודישע מיוחסים און דערפאַר מוז מען איהם אויך אומברענגען. מיט גרויס מיה האט ער זיך אָבגעבעטען און האט געמוזט בעצאָהלען פאַר זיין לעבען מיט אַ קאַפּיטאַל פון אַ מיללייאָן און צוויי הונדערט טויזענד פראַנק. אַז עס איז באַלד אַרויסגעקומען די מאַשין אויף צו קאָפּען מענשען, וואס מען האט זיי גערופען גילאָטינע, איז אַ יוד געוועהן איינער פון איהרע ערשטע קרבנות: אויף אַ יונגען מאַנן כרמל איז געפאַלען עפּיס אַ חשד און דאס שאַרפע מעסער פון דער גילאָטינע איז בעשפּריצט געוואָרען מיט יודיש בלוט.

אַ שטיקעל איבערשלאַג האבען די יודען פון פראַנקרייך געהאַט אים יאהר 1794, נאָר דאס איז געוועהן ניט דערפאַר, ווייל מען האט געוואָלט טרעפען זייער אמונה, נאָר דווקא צו ליעב דעם וואס מען האט זיי גערעכענט גלייך מיט אַללע, און מען האט ניט געוואָלט עס זאָל זיין אַ חילוק צווישען זיי און אַנדערע. די פראַנצויזען האט זיך דעמאָלט פערגלוסט אין גאַנצען אַראָבצוואַרפען פון זיך דעם עול פון אמונה, לעבען נאָר נאָך דער השגה פונ'ם

מֶענְשְׁלִיכֶען שֵׂכֶל, אוּנ טְהוּן נָאר דָאס וָואס עֶס בֶּעפֶעהְלְט דֶער רֵיינֶער פֶערְ־שְׁטַאנְד. דָאס פֶערְשְׁטֶעהְט זִיךְ אַז דִי נַייֶע תַּקָנָה אִיז נָאר גֶעגַאנְגֶען אוֹיפ׳ן קְרִיסְטֶענְטְהוּם, אוּנ אַז מֶען הָאט פָארְגֶעלֶעגְט מֶען זָאל יוּדֶען פֶערְוֶועהְרֶען טְרָאגֶען בֶּארְד אוּנ מַל זַיין דִי קִינְדֶער, הָאט דִי נַאצְיאָנַאל־פֶערְזַאמְלוּנְג דַארוֹיף נִיט גֶעקֶאנְט בֶּעשְׁטֶעהֶען, ווַייל זֵיי זֶענֶען גֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם דֶרֶךְ, אַז מִישֶׁען זִיךְ צוּ אַ פְרֶעמְדֶער רֶעלִיגְיָאן טָאר מֶען נִיט. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ אִין אַ סַךְ אֶרְטֶער אָבְּגֶעווּכְט אַזֶעלְכֶע פְרַייֶע מֶענְשֶׁען וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען, אַז עֶס זָאלֶען זִיךְ נָאר אַרוּמְדְרֶעהֶען מֶענְשֶׁען, וָואס פִיהְרֶען זִיךְ לוֹיט גֶעווִיסֶע דִינִים פוּן זֵייעֶר גְלוֹיבֶּען. זֵיי הָאבֶּען גֶעאַרְבֵּייט אַז דָאס וָוארְט „אֱמוּנָה" זָאל נָאר נִיט גֶעדַאכְט וֶוערֶען, אוּנ דֶערְפַאר הָאט מֶען אִין נַאנְסִי גֶענֵייטְהָ דִי יוּדֶען זֵיי זָאלֶען זִיךְ אוֹיךְ, גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען, אָבְּזָאגֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט אוּנ זָאלֶען דָאס גַאנְצֶע זִילְבֶּער פוּן דֶער שׁוּל אַוֶועקְגֶעבֶּען אוֹיף צְדָקָה־זַאכֶען. דִי יוּדֶען הָאבֶּען מִן הַסְתָּם נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶען, אוּנ דֶעמָאלְט הָאט מֶען שׁוֹין קֵיין כָּבוֹד נִיט גֶעלֶעגְט אוֹיף זֵיי: מֶען אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי שׁוּלֶען, מֶען הָאט פֶערְ־בְּרֶענְט סִפְרֵי־תּוֹרָה, אוּנ וואו מֶען הָאט דֶערְטַאפְּט אַ יוּדִישׁ סֵפֶר הָאט מֶען עֶס צוּרִיסֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי מֶען הָאט אַיינְגֶעפִיהְרְט אַז רוּהֶען זָאל מֶען מֶעהר נִיט וִוי יֶעדֶען צֶעהְנְטֶען טָאג אוּנ נִיט זוּנְטָאג, הָאט מֶען דִי יוּדֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען זֵיי זָאלֶען אוֹיךְ אַרְבֵּייטֶען אִים שַׁבָּת אוּנ יוֹם טוֹב, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ קֵיין אַנְדֶער בְּרֵירָה נִיט גֶעהַאט. אַוַדַאי הָאבֶּען בֵּיי אַזַא לַאגֶע דִי יוּדִישֶׁע רַבָּנִים גֶעמוּזְט זִיךְ אָנְגֶעלִיטֶען פוּנְקְט וִוי דִי קְרִיסְטְלִיכֶע גַייסְטְלִיכֶע. דֶעם רַב פוּן וָועסְטְהַאפֶען, אַ קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל, ר׳ יִצְחָק לֶענְטְשִׁיץ הָאט מֶען עֶטְלִיכֶע חֳדָשִׁים גֶע־הַאלְטֶען אִין גֶעפֶענְגְנִיס, אוּנ מֶען הָאט אִיהם גֶעוָואלְט פֶערְמִשְׁפָּט׳ן צוּם טוֹיט נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז עֶר הָאט גֶעדַאוֶוענְט אוּנ גֶעפַּסְקְ׳נט שְׁאֵלוֹת. אֵיינֶער פוּן דִי גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, ר׳ דָוִד זִינְצְהֵיים, הָאט גֶעמוּזְט אַנְטְלוֹיפֶען פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג אוּנ זִיךְ אַרוּמְדְרֶעהֶען אִין דֶער וֶועלְט אוֹיךְ פַאר אַזֶעלְכֶע חֲטָאִים. אִין מֶעץ הָאבֶּען דִי יוּדֶען מוֹרָא גֶעהַאט צוּ בַּאקֶען מַצוֹת אוֹיף פֶּסַח, ווַייל מֶען הָאט גֶעוואוּסְט, אַז מֶען קָאן פַאר אַזַא זַאךְ נִיט נוּט אָבְּשְׁנַיידֶען; נָאר אַ קְלוּגֶע יוּדִישֶׁע פְרוֹי אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ הָאט בֶּעווִיזֶען אַז בֵּיי דִי יוּדֶען אִיז דִי מַצָּה אַ צֵייכֶען פוּן פְרַייהַייט, עֶס דֶערְמָאנְט זֵיי וִוי זֵיי הָאבֶּען אַרָאבְּגֶעוָוארְפֶען פוּן זִיךְ דֶעם יָאךְ פוּן מִצְרַיִם, אוּנ דָאס אִיז אָנְגֶענוּמֶען גֶעוָוארֶען פַאר אַ תֵּרוּץ. אִין פַּארִיז הָאט מֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען דִי יוּדִישֶׁע קִינְדֶער זֵיי זָאלֶען קֵיין שׁוּל נִיט אָנְקוּקֶען אוּנ אַז עֶס אִיז גֶעפַאלֶען אַ חָשַׁד אוֹיף

אײנעם פון די שטראסבורגער נגירים, אלכסנדר זעליגמאן, אז ער היט אב זײן אמונה האט מען ניט געקוקט דארויף וואס ער איז געוועהן א גרויסער גדיב אונ די שטאדט האט איהם אבגעקאסט אסך געלד, אונ מען האט איהם אײנגעזעצט אין תפיסה. צום גליק, איז אבער די טרויעריגע צייט באלד אוועק, אונ אז מען האט געמאכט נייע ארדנונגען זענען שוין די יודען געבליבען בײ אללע רעכטע אונ נאר די יודישע אײנוואהנער פון מעץ האבען נאך געהאט א עבוב אונ נאך א היבשע צייט האט מען זײ ניט געוואלט אריינשטעלען אין צעטעל פון די אמת'ע פראנצאזישע אײנוואהנער.

אז האללאנד איז אים יאהר 1795 אויך געווארען א רעפובליק האבען באלד די יודען פון דארט דערפיהלט ווי טהייער אונ הייליג עס זענען די דרײ ווארטער "פרייהייט, גלייכקייט אונ ברידערשאפט", וואס די מנהגים פונ'ם לאנד האבען אנגעשריבען אויף זייער פאהן. עס איז די יודען אין האללאנד אפילו פריהר אויך ניט שלעכט געוועהן. נאך די רדיפות וואס זײ האבען זיך אנגעליטען אין אנדערע ארטער, איז האללאנד בײ זײ געוועהן א גן עדן, אונ האטש זײ זענען געשטאנען אסך נידריגער פון די קריסטען האבען זײ עס ניט געפיהלט; זייער צאהל האט אין גאנצען בעטראפען פינפציג טויזענד, אי דאס זענען זײ בעשטאנען פון צוויי פערשיעדענע קהלות, ספרדים אונ אשכנזים, וואס האבען זיך אײנס מיט'ן אנדערן ניט אנגעקעהרט. יעדער איז געוועהן פערטראגען מיט זיך, מען האט געבאנקט נאטש וואס די מלוכה מישט זיך ניט אריין אין זײערע אינוועניגסטע געשעפטען, אונ קיינעם איז גאר ניט אנגעפאלען וואס יודען האבען ניט געטארט דיענען בײ דער קרוין, מען האט זײ ניט געקאנט אריינגעהמען אין קיין צעך אונ אויסער דעם האבען זײ געמוזט געבען פיעל נתינות אויף אזעלכע זאכען וואס זײ אלליין האבען ניט געטארט דערפון הנאה זײן. אוודאי אז עס האט זיך איבערגעביטען די מלוכה אונ דרײ יודישע משפחות, ווי אסיר, די-לעמאן אונ בראמעם, האבען זעהר פיעל געארבייט פאר דער פרייהייט פונ'ם לאנד, זענען די יודען צום איבריגען אויפגערעגט געווארען, האטש גלאט איז עס ניט צוגעגאנגען. קודם כל זענען די פארשטעהער פון דער אמסטערדאמער יודישער קהלה ניט געוועהן צופרידען פון די נייע אויפטהועכצען, זײ האבען געשריגען אז עס פעהלט זײ אזוי אויך גאר ניט, אונ האבען זיך עפים אזוי ווי געשראקען אז די פרייהייט זאל זײ ניט שאדען צום יודישקייט. די צוואנציג טויזענד יודען, וואס האבען געוואהנט אין אמסטערדם, האבען זיך ניט געוואלט בענוצען מיט זײער רעכט אונ האבען

נִיט גֶעשִׁיקְט קַיין אֵיינְצִיגֶען דֶעפּוּטַאט פוּן זִיךְ צוּ דֶער נַאצְיָאנַאל-פֶערזַאמְלוּנְג, חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען גֶעווּאוּסְט אַז דָארְט וֶועט מֶען רֶעדֶען וֶועגֶען יוּדֶען, אוּנ אַז עֶס וֶועט זֶעהר נֶאטְהִיג זַיין אוֹיסְצוּהֶערֶען דִי מֵיינוּנְג פוּן אַ יוּדֶען. דֶערְוַוייל הָאבֶּען זִיךְ אָבְּגֶעזוּכְט עֶטְלִיכֶע שׂוֹנְאִים אוֹיךְ אוּנ מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְ- צוּוַוייזֶען חֲטָאִים אוּנ שְׁרַייעֶן, אַז דִי יוּדֶען פֶערְדִיעֶנֶען נִיט מֶען זָאל זֵיי שְׁטֶעלֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ אַז זֵיי אַלֵיין הָאבֶּען גָאר דֶערְצוּ אֲפִילוּ קַיין הַשָּׂגָה נִיט. צוּם גְלִיק, הָאט זִיךְ אָבֶּער אִין דֶער זַאךְ אַרַיינְגֶעמִישְׁט דֶער פְרַאנְצֶאזִישֶׁער גֶעזַאנְדְטֶער נָאעֶל, עֶר הָאט זִיךְ שְׁטַארְק אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען, אוּנ מֶען הָאט דֶעם 2 סֶעפְּטֶעמְבֶּר 1796 אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ גֶעזֶעץ, אַז יוּדֶען הָאבֶּען דִי אֵיינֶגֶע רֶעכְטֶע וָואס קְרִיסְטֶען. נָאר אַזוֹי וִוי דִי נַארִישֶׁע רַבָּנִים הָאבֶּען אַלֵיין גֶעלְיַארֶעמְט אַז זֵיי ווִילֶען קַיין פְרַייהַייט נִיט, הָאט מֶען זֵיי צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן אוּנ מֶען הָאט צוּגֶעשְׁרִיבֶּען, אַז מֶען גֵייטְה קֵיינֶעם נִיט אוּנ וֶוער עֶס ווִיל מָאג זִיךְ בְּלַייבֶּען בַּיי זַיינֶע אַלְטֶע רֶעכְטֶע.

מֶען קָאן פֶערְשְׁטֶעהֶען אַז אִין הָאללַאנְד הָאט דִי פָאלְקָאמֶענֶע יוּדִישֶׁע פְרַייהַייט נִיט אָנְגֶעמַאכְט אַזַא שִׂמְחָה ווִי אִין פְרַאנְקְרַייךְ; עֶס הָאט זִיךְ, פֶערְ- קֶעהְרְט, צוּ לִיעבּ דֶעם, אִין אַמְשְׁטֶערְדַם בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ גְרוֹיס מַחֲלוֹקֶת. דִי גֶעצֶאהלְטֶע עֶטְלִיכֶע אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְטֶע הָאבֶּען גֶעוָואלְט, אַז דִי פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דֶער קְהִלָּה זָאלֶען אַוֶועקְלֵיינֶען זֵייעֶרֶע אַלְטֶע דְרָכִים אוּנ זָאלֶען זִיךְ נֶעהמֶען אַיינְפִיהרֶען נַייעֶ תַּקָּנוֹת; דָאס הָאט יֶענֶע נִיט גֶעטוֹיגְט, וַוייל זֵיי הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט מֶען זָאל זֵיי נִיט אָנְהוֹיבֶּען אֶפְּטֶער זָאגֶען דֵעוֹת אוּנ שְׁפֶּעטֶער זָאל מֶען זֵיי גָאר אִין גַאנְצֶען נִיט אָרָאבְּנֶעהמֶען דִי קְרוֹין. דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ, וָואס דִי אוּנְצוּפְרִידֶענֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעמוּזְט מַאכֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער שׁוּל וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען „עֲדַת יְשֻׁרוּן", אוּנ בִּיסְלֶעכְוַוייז אִיז פוּן זֵיי גֶעוָוארֶען אַ בֶּעזוּנְדֶער קְהִלָּה, וָואס הָאט זִיךְ שׁוֹין גֶעפִיהרְט פְרַייעֶר: פוּן דֶער שְׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיסְגֶעוָוארְפֶען דִי תְּפִלָּה „וְלַמַּלְשִׁינִים אַל תְּהִי תִקְוָה", זֵייעֶרֶע מֵתִים הָאבֶּען זֵיי גֶעהֵייסֶען בֶּעגְרָאבֶּען עֶרְשְׁט אוֹיפ'ן דְרִיטֶען טָאג, אוּנ אַ מֶרְחַן הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעאַרְבַּייט אַ נַייעֶם אוּנ הָאבֶּען זִיךְ נִיט אָנְגֶעפְרֶעגְט בַּיי דִי רַבָּנִים ווִי אַזוֹי צוּ מַאכֶען דִי מִקְוָה. אַוַדַאי הָאט יֶענֶער צַד, וָואס אִיז גֶעוֶועהן מֶעהר תַּקִיף, אָנְגֶעהוֹיבֶּען זֵיי צוּ רוֹדֵפ'ן, מֶען הָאט זֵיי אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען אִין חֵרֶם, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעפְּרִיוְוט טָאמֶער וֶועט מֶען קָאנֶען פּוֹעֵל'ן בַּיי דֶער מְלוּכָה זִי זָאל זֵיי נִיט לָאזֶען לֶעבֶּען אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט פוּן דֶער גְרוֹיסֶער קְהִלָּה. נָאר חָאטְשׁ דִי פְרוּמֶע זֶענֶען גֶעוֶועהן דֶער רֹב הָאבֶּען זֵיי גָאר נִיט גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהרֶען אוּנ

אַז עס איז אַוועקגעגאַנגען אַ פּאָר יאָהר, זײַ האָבען זיך אָנגעהויבען צוקוקען אונ האָבען געזעהען אַז עס איז ניט אַזאַ געוואַלד. האָט געמוזט ווערען אַ שלום. אין אַ קורצער צייט האָבען טאַקי די געלעהרטע יודען פון האָללאַנד דערגרייכט נאָר אַ גרויסע מדרגה: ר' יצחק דא קוסטא אַטיאַס איז אים יאָהר 1798 געוואָרען פּרעזידענט פון דער נאַציאָנאַל-פערזאַמלונג, אונ עטליכע יודען, ווי מאָרעסקאָ אונ ר' משה אַסיר, האָבען פערנומען זעהר שאָנע שטעללען ביי דער קרוין. האָללאַנד האָט געוויזען אַז זי מיינט עס גאַנץ ערנסט אונ די יודען האָבען דאָרט באַלד געפונען אַ פּלאַץ, וואו זיי האָבען געקאָנט גלאַנצען מיט זייערע מעלות.

מען קאָנן אויף די פרומע יודען פון האָללאַנד וואָס האָבען זיך פריהער אַזוי אַרויסגעשטעלט אַקעגען דער פרייהייט, קיין פאַראיבעל ניט האָבען, ניט איינמאָל האָבען זיי זייער האַלז געשטרעקט פאַר זייער אמונה, אונ האָבען די פרייהייט פערוואָרפען, וואָס מען האָט זיי פאַר דער אמונה געבאָטען, אָבער אַז זיי האָבען געזעהען, אַז מען ניט זיי די פרייהייט בתום לבב אונ מען טשעפעט די אמונה ניט, אונ אַז אדרבה די פרייהייט האָט בכח אַרויסצובריינגען פעהיגע יודען, וואָס קאָנען זיין אַ צירונג פאַר זייער פאָלק, האָבען זיי זיך זעהר געפרייט אונ זיי האָבען גערעכענט פאַר איין הייליגען חוב צו אַרבייטען פאַר זייערע ברידער אין אַנדערע לאַנדער, זיי זאָלען אויך בעקומען פרייהייט. צום ערשטען האָבען זיי זיך אומגעקוקט אויף דער לאַגע פון די יודען אין די קליינע דייטשע מלוכות, אונ האָבען געבעטען די נאַציאָנאַל-פערזאַמלונג זי זאָל זיך אָננעהמען פאַר די דייטשע יודען אונ געבען אָנצוהערען יענע מלוכות, אַז ווי באַלד זיי וועלען ניט מבטל זיין דעם שווערען יודישען מס וועט מען אין האָללאַנד אָנהויבען נעהמען פונקט אַזאַ מס ביי יעדען דייטש וואָס קומט אַהין צו פאָהרען. אונ דערמאָלט וועלען זיי דערפיהלען דעם טעם דערפון. אַוודאי האָט מען געפועלט, ווייל די קליינע דייטשע מלוכות האָבען מורא געהאַט זיך אַרויסצושטעללען געגען האָללאַנד אונ פראַנקרייך, אונ ביסלעכווייז זענען די דייטשע אונ איטאַליענישע יודען אויך געהאָלפען געוואָרען. אין אַ סך שטאָדט האָבען די יודען אויפגעהערט צו וואָהנען אין אַ בעזונדער ענגער יודישער גאַס, אונ קוים זענען די פראַנצויזען אַריין קיין נועגעדינ האָט מען באַלד צובראָכען די טויערן פונ'ם יודישען געטאָ, וואָס האָט ביז אַהער ניט צוגעלאָזט צו די יודען קיין ליכטיגע שיין. אין פּיעמאָנט האָבען די קריסטען אַליין געמאַכט אַ יום טוב ווען דער מעמד פון די יודען האָט זיך פערבעסערט אונ

אַ נַייסְטְלִיכֶער הָאט זַיי בֶּעגְרִיסְט אִין שׁוּל מִיט זֶעהר אַ פְרַיינְדְלִיכֶע רֶעדֶע. אַז די שְׁטָאדְט קָאלְן אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ דִי פְרַאנְצוֹיזֶען הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד דָארְט אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעזֶעצֶען יוּדֶען. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאט דָאס פְרַאנְצָאזִישֶׁע חַיִל, אוּמֶעדוּם וואוּ עֶס הָאט נָאר גֶעשְׁטָעלְט אַ פוּס, בֶּעפֶעסְטִיגְט דִי פְרַייהַייט אוּנ פַאר דִי יוּדֶען הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ נַייֶער לֶעבֶּען.

אִין יֶענֶער צַייט הָאט זִיךְ גֶעלָאזְט הֶערֶען אוֹיף דֶער וֶועלְט דָאס גְרוֹיסַקַייט פוּן נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפַּארְט, וֶועלְכֶער הָאט גֶעוָואלְט וֶוערֶען אַ צְוַוייטֶער אַלֶכְּסַנְדֶר מוּקְדוֹן, אוּנ הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען דִי מַאכְט פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אִין אַלֶע וַוייטֶע לֶאנְדֶער. עֶר אִיז גֶעגַאנְגֶען קַיין מִצְרַיִם, אוּנ פוּן דָארְט הָאט עֶר גֶערֶעכֶענְט צוּ גֶעהֶען אַזְש קַיין אִינְדִיֶען. וֶוען דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל פֶערְשְׁטֶעלְט אִיהם נִיט דֶעם וֶועג אוּנ עֶס הֵייבְּט זִיךְ נִיט אָן אַ שְׁוֶוערֶע מִלְחָמָה. אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִיז גֶעוָוארֶען דֶער פְּלַאץ פוּן אַ שְׁרֶעקְלִיךְ בְּלוּט פֶערְגִיסֶענִישׁ אוּנ צְוֵויי שְׁטָאדְט, אֵל-עַרִישׁ אוּנ עַזָּה, זֶענֶען אַרַיינְגֶעפַאלֶען צוּ דִי פְרַאנְצוֹיזֶען אִין דִי הָאנְד אַרַיין. נַאפָּאלֶעאָן הָאט גֶעשִׁיקְט זָאגֶען דִי יוּדֶען, אַז זַיי וֶועט קַיין שְׁלֶעכְטְס נִיט גֶעשֶׁעהֶען, אַז עֶר וֶועט פֶערְקֶעהְרְט, אָבְּגֶעהֶמֶען פוּן זַייעֶרְט-וֶועגֶען דָאס הֵיילִיגֶע לַאנְד אוּנ זַיי וֶועלֶען זִיךְ אַרוֹיפְשְׁלָאגֶען אוֹיף זַייעֶר פְרִיהֶרִיגֶען שְׁטַאנְד; זַיי הָאבֶּען אָבֶּער מוֹרָא גֶעהַאט צוּ שְׁטֶעלֶען אוֹיף זַיינֶע וָוארְטֶער, אוּנ דֶערְצוּ זֶענֶען זַיי טַאקִי גֶעוֶועהן גֶעטְרַייע דֶער טִירְקִישֶׁער מְלוּכָה. עֶס אִיז אוֹיךְ נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען, אַז דֶערְמִיט וָואס נַאפָּאלֶעאָן זָאגְט זַיי צוּ נָאלְדֶענֶע בָּארְג מֵיינְט עֶר נָאר אָבְּצוּנַארֶען דִי צְוֵויי יוּדִישֶׁע מִינִיסְטָארֶען, ר' חַיִים מַעֲלִים-פַּרְחִי, וָואס הָאט אָבְּגֶעהִיט דִי שְׁטָאדְט עַכּוֹ בַּיים יָם, אוּנ זַיין פָאטֶער ר' שְׁמוּאֵל פַּרְחִי, וָואס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אִין דַמֶשֶׂק, כְּדֵי זַיי זָאלֶען בַּיי זִיךְ שְׁלַאבֶּערִינֶער וֶוערֶען, אוּנ עֶר זָאל זִיךְ קָאנֶען בֶּענוּצֶען מִיט זַייעֶר שְׁלַאפְקַייט. דִי יוּדֶען זֶענֶען אָבֶּער קַיין נַארָאנִים נִיט גֶעוֶועהן אוּנ הָאבֶּען גוּט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז אַזֶעלְכֶע זִיסֶע חֲלוֹמוֹת קָאנֶען זִיךְ אוֹיסְלָאזֶען זֶעהר בִּיטֶער, אוּנ אַז מֶען הָאט דֶערְהֶערְט אַז נַאפָּאלֶעאָן הֵייבְּט זִיךְ אָן צוּצוּרִיקֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם, הָאבֶּען אַלֶע יוּדֶען גֶעהָאלְפֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען דִי שְׁטָאדְט. מֶען הָאט גֶעאַרְבַּייט טָאג אוּנ נַאכְט, דֶער רַב ר' מָרְדְּכַי יוֹסֵף מְיוּחָס הָאט אֲפִילוּ מַתִּיר גֶעוֶועזֶען צוּ אַרְבַּייטֶען אִים שַׁבָּת אוּנ הָאט אַלֵיין גֶעלֶעגְט דֶעם עֶרְשְׁטֶען שְׁטֵיין בַּיי דֶער פֶעסְטוּנְג. אַבִּיסֶעל הָאט אֲפִילוּ נַאפָּאלֶעאָן גֶעשְׁפִּילְט דָאס גְלִיק, אִין טְהָאל יִזְרְעֶאֵל הָאט עֶר אַיינְגֶענוּמֶען מִיט פִיעֶר טוֹיזֶענְד מַאנְן דָאס טִירְקִישֶׁע חַיִל, וָואס אִיז גֶעוֶועהן זֶעכְס מָאל אַזוֹי דִי גְרוֹיס. נָאר בַּיי עַכּוֹ הָאט עֶר גֶעמוּזְט

בלייבען שטעהען אונ איז נעצוואונגען נעוועהן צוריק אַוועק קיין מצרים. די צייט וואס ער האט פערבראכט אין ארץ ישראל האט אויסגעארבייט ביי איהם אין הארץ עפּיס ווי אַ געפיהל פון רחמנות צום יודישען פאלק, וואס האלט זיך אויף די פיס טויזענדער יאהר אונ פאלט ניט אונטער דער משא פון די צרות, אונ דערצו האט זיך נאך צוגעמישט ביי איהם דער געדאנק, אז פאר מענשען, וואס לעבען נאר מיט נסים מוז מען טאקי דורך ארץ האבען. דער פאר האט נאפאלעאן שפּעטער, ווען די מאכט איז אין נאנצען איבערגעגאנגען צו איהם, בעפעסטינט די יודישע פרייהייט, האטש באמת איז ער ניט געוועהן קיין שטארקער אוהב ישראל, אונ האט עס אויך ניט געקאנט זיין, ווייל אין פראנקרייך האט די קאטאלישע קירכע פארט געשפּיעלט די הויפּטראללע אונ האט ניט געלאזט, אז פרעמדע רעליגיאנען זאלען שטעהען אויף אַ גלייכער מדרגה מיט איהר. דערפאר האט נאך אַ לאנגע צייט די מלוכה אין פראנקרייך זיך ניט געוואלט מישען צו דער יודישער אמונה, גלייך ווי זי ווייסט נאר פון איהר ניט; די יודען האבען טאקי געהאט אללע רעכטע, נאר וועגען גלויבען איז אין לאנד ניט געוועהן קיין שום געזעץ, עס האט געהייסען כמעט, אז מען לאזט זיי לויפען, אונ מען וויל זיך אויף זייער אינוועניג רעליגיאז לעבען נאר ניט אומקוקען, ניט שטערען אונ ניט שיטצען.

אזוי איז מען שוין געשטאנען ביי דער שוועל פונ'ם נייצעהנטען יאהר-הונדערט אונ נאר אין פראנקרייך, האללאנד אונ איטאליען איז די יודען בעסער געווארען; אין עסטערייך אונ פרייסען, אונ אויך אין די הונדערטער קליינע דייטשע מלוכות, זענען זיי פערשווארצט געווארען ווי פריהר. אין בערלין האט מען אפילו די יודישע דאקטוירים ניט געוואלט אריין שרייבען אין צעטעל פון די וואס האבען דאס רעכט צו היילען קראנקע. אפילו אזעלכע צוויי גרויסע לייט ווי גאטהע אונ פיכטע, וואס ביי זיי האט, דאכט זיך, ניט בע-דארפט אננעהען שנאה צו פרעמדע פאלקער, האבען ניט געהאלטען פון יודען, אונ אז מען האט אנגעהויבען רעדען, אז עס וואלט אַ ישר געוועהן זיי מענשליכער צו בעהאנדלען, האבען די ביידע בעריהמטע דענקער שטארק פראטעסטירט נעגען דעם. אז די געלעהרטע האבען געהאט אזעלכע שלעכטע מחשבות וועגען יודען, קאן מען שוין פערשטעהען וואס דאס פאלק האט איבערגעטהון רשעות. אומזיסט האבען נעביך מענדעלסזאהן'ס תלמידים אוועקגעלעגט אללע כוחות צו פערשפּרייטען וויסענשאפט צווישען זייערע ברידער; אומזיסט האבען די יודען אללײן ביסלעכווייז מעהר געלערנט די ריינע דייטשע שפּראכע; אומזיסט

הָאבֶּען זִיךְ דִי שֶׁאנְסְטֶע בֶּערְלִינֶער בַּעֲלֵי בָּתִּים אָבְּגֶעזֶענֶגְט מִיט'ן יוּדִישְׁקַייט כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט דַארְפֶען אִיבֶּערְטְרָאגֶען דֶעם קְרוּמֶען קוּק פוּן דִי קְרִיסְטֶען, דִי שִׂנְאָה הָאט נִיט גֶעוָואלְט מַאכֶען קֵיין חִלוּק: קוֹים נָאר אַ יוּד — הָאט מֶען גֶעמַאגְט זַיין אַ גֶעבִּילְדֶעטֶער, אֲפִילוּ נָאר אַ גֶעוֶועזֶענֶער, אוּנ דִי פֶערְנִיפְטֶעטֶע פִילֶען זֶענֶען שׁוֹין גֶעפְלוֹיגֶען, דִי בֶּאזֶע צוּנְגֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעדְרָעהט אָהן אֵיין אוֹיפְהָאר, אוּנ אֲפִילוּ דִי הֶענְד הָאבֶּען זִיךְ גֶערִיכֶען אַרָאבְּצוּלָאזֶען אַ קְלַאפּ אוֹיף דֶער אַלְטֶער אַיינְגֶעבּוֹיגֶענֶער יוּדִישֶׁע פְּלֵייצֶע. מֶען קָאן נִיט זָאגֶען, צוּ יֶעדֶער צַייט הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט אוֹיךְ גוּטֶע פְרַיינְד צְוִוישֶׁען קְרִיסְטֶען; אוֹיךְ דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ פַאר זֵיי אָנְגֶענוּמֶען אַ פָּאר קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס כְּרִיסְטִיאַן גְרוּנְד, וָואס אִיז נִיט מִיעד גֶעוָוארֶן צוּ שְׁרַייֶען אִיבֶּער דֶעם אוּנְרֶעכְט וָואס מֶען טְהוּט דִי יוּדֶען; מֶען הָאט אָבֶער דִי גוּטֶע קוֹלוֹת נִיט גֶעקָאנְט אַרוֹיסְהֶערֶען, קוֹים הָאט מֶען דֶערְזֶעהֶען, אַז אֵיינֶער וְויל זָאגֶען פוּן דִי יוּדֶענְס וֶועגֶען עֶפִּיס אַרֶעכְט וָוארְט, הָאט מֶען אָנְגֶעמַאכְט אַזַא לְיַארְם, אוּנ דֶער זַייטִיגֶער מֶענְשׁ הָאט שׁוֹין גָאר נִיט גֶעקָאנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען, אוּנ הָאט נָאר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דֶעם יוּדֶען מַאכְט מֶען מִיט דֶער בְּלָאטֶע אוּנ מִן הַסְּתָם קוּמְט אִיהם טַאקִי אַזוֹי.

בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער בִּזָיוֹן דָאס וָואס יֶעדֶער דַייטְשֶׁער פִירְסְט הָאט בַּיי זֵיי גֶענוּמֶען בֶּעזוּנְדֶער מַס. קוֹים הָאט אַ יוּד בֶּעדַארְפְט אַרִיבֶּערְפָאהְרֶען דִי גְרֶענִיץ פוּן אַ קְלֵיינֶער דַייטְשֶׁער מְלוּכָה, הָאט מֶען אִיהם שׁוֹין גֶעהִיט דִי נְשָׁמָה, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט צָאהלֶען גֶעלְד נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען עֶרְלוֹיבְּט אִיהם דוּרְכְצוּפָאהְרֶען. אַזֶעלְכֶע קְלֵיינֶע מְלוּכוֹת זֶענֶען גֶעוֶועהן כִּמְעַט הוּנְדֶערְט, אַ יוּדִישֶׁער סוֹחֵר הָאט גֶעקָאנְט אִין אֵיין טָאג בַּייטֶען צֶעהן גְרֶענִיצֶען, אוּנ אוּמֶעדוּם הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעשְׁטֶעלְט, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט קוֹיפֶען פַאר גֶעלְד דָאס רֶעכְט וַוייטֶער צוּ פָאהְרֶען. בַּיי יוּדֶען הָאט נִיט אַזוֹי אוֹיסְגֶעמַאכְט דָאס גֶעלְד, וְוי דִי בּוּשָׁה וָואס מֶען פְלֶעגְט אִיהם פֶערְהַאלְטֶען וֶוען אַלֶע אַנְדֶערֶע זֶענֶען זִיךְ גֶעפָאהְרֶען פְרַיי. מֶען הָאט זִיךְ גֶעפְּרִיוְוט צוּ נֶעהמֶען אַזַא מַס אוֹיךְ בַּיי דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען, וָואס הָאבֶּען בֶּעדַארְפְט אַרוּמְפָאהְרֶען אִיבֶּער דַייטְשְׁלַאנְד, נָאר פְרַאנְקְרַייךְ הָאט אַ וִוינְק גֶעטְהוּן, אַז זִי וְויל עֶס נִיט לַיידֶען אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעמוּזְט צוּ רוּהֶ לָאזֶען. דֶערְפַאר הָאט מֶען זִיךְ אָבֶּער מֶעהר נוֹקֵם גֶעוֶועהן אִין דִי אֵייגֶענֶע דַייטְשֶׁע יוּדֶען.

עֶרְשְׁט אִים יָאהר 1803 הָאבֶּען זִיךְ צְוֵויי יוּדֶען גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען גֶעגֶען דֶעם מַס, אוּנ עֶס אִיז זֵיי גֶערָאטְהֶען. וָואס אִין אַ טְהֵייל עֶרְטֶער הָאט מֶען אִיהם

מְבַטֵל גֶעוֶועהן. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן ר׳ יִשְׂרָאֵל יַאקאבּזָאהן, וָואס הָאט גֶעפוֹעֶלְט בַּיים פִירְסְט פוּן בְּרוֹינְשְׁוַוייג, עֶר זָאל אִין זַיין מְדִינָה אָבְּשַׁאפֶען דֶעם מַס, אוּנ ר׳ וָואלְף בְּרֵיידֶענְבַּאךְ, וָואס אִיז וֶועגֶען זַיין שַׁאךְ־שְׁפִּיעֶל גֶע־וָוארֶען אַ גְרוֹיסֶער חָשׁוּב בַּיי פִיעל בַּארָאנֶען, אוּנ מֶען הָאט עֶס אִיהם גֶעמוּזְט צוּלִיעבּ טְהוּן. בְּרֵיידֶענְבַּאךְ אִיז אוֹיךְ גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל, אַז דִי יוּדֶען מוּזֶען זִיךְ פְּרִיוֶוען מִיט דֶער מַטְבֵּעַ; עֶר הָאט צוּשִׁיקְט בְּרִיעף אִין אַללֶע יוּדִישֶׁע קְהִלוֹת מֶען זָאל זִיךְ צוּנוֹיפְלֶעגֶען אוּנ מֶען זָאל זִיךְ פָּשׁוּט מִיט גֶעלְד קוֹיפֶען רֶעכְטֶע. דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אָבֶּער זִיךְ דֶערְוואוּסְט דֶערְפוּן אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דִי יוּדֶען וֶועלֶען טַאקִי אֶפְשָׁר עֶפִּיס מַאכֶען. אַוַדַאי הָאבֶּען זֵיי זִיךְ נִיט גֶעקָאנְט בֶּערוּהִיגֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אַרוֹיס צוּ טְרֶעטֶען גֶעגֶען זֵיי מִיט דֶער פֶעדֶער. מֶען הָאט אוֹיסְגֶעגְרָאבֶּען אַללֶע אַלְטֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען. אוּנ בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זַיינֶע מְסִירוֹת גְרַאטֶענָאוֶוער: עֶר הָאט אוֹיף דִי יוּדֶען אוֹיסְגֶעגָאסֶען דִי גַאנְצֶע בִּיטֶערֶע גַאל וָואס קָאן זִיךְ גֶעפִינֶען אִין אַ שְׁלֶעכְט הַארְץ, אוּנ הָאט מִיט גַאֲוָה גֶעזָאגְט אַז עֶר רֶעכֶענְט זִיךְ אַללֵיין פַאר׳ן „הָמָן“ פוּן דֶער נַייעֶר צַייט. אִיהם הָאבֶּען אוּנְטֶערְגֶעהָאלְפֶען נָאךְ אַ סַךְ קְלֵיינֶע הָמָנ׳ס אוּנ עֶס אִיז גֶעוָוארֶען אַזַא גֶעוַואלְד, אַז אֲפִילוּ דִי גֶעלֶעהְרְטֶע קְרִיסְטֶען, וָואס פְלֶעגֶען זַיין גֶעסְט בַּיי הֶענְרִיעטֶע הֶערְץ, הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעמוּזְט שֶׁעמֶען, אוּנ הָאבֶּען פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען מוֹרָא גֶעהַאט צוּ זַאטְשֶׁעפֶּען מִיט מֶענְשֶׁען אָהן גֶעוִויסֶען אוּנ אָהן דֶרֶךְ אֶרֶץ.

אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער פַּחַד אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף דִי בֶּערְלִינֶער יוּדֶען, וֶוען זֵיי הָאבֶּען דֶערְזֶעהֶען וִוי דִי אַלְטֶע שִׂנְאָה הָאט זִיךְ בֶּענַייהט נָאךְ מִיט אַ גְרֶעסֶערֶער קְרַאפְט. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אַללֶע פֶערְלָארֶען אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעוואוּסְט וָואס מֶען הֵייבְּט אָן צוּ טְהוּן. פְרִיהֶער הָאבֶּען זֵיי גֶעוָואלְט זִיךְ אוֹיסְטַעֲנָה׳ן מִיט דִי שׂוֹנְאִים, אוּנ זֵיי אֶנְטְפֶערְן מִיט בֶּעזוּנְדֶערֶע סְפָרִים, נָאר זֵיי הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד מְיַשֵׁב גֶע־וֶועהן, אַז דֶערְמִיט וֶועלֶען זֵיי וֶועניג הֶעלְפֶען אוּנ אֶפְשַׁר נָאךְ מֶעהר קַאלְיֶע מַאכֶען, וַוייל דִי שׂוֹנְאִים פְרֶעגֶען נָאר אֵיינֶגֶענְטְלִיךְ קֵיין קֻשְׁיוֹת נִיט מֶען זָאל זֵיי דַארְפֶען גֶעבֶּען אַ תְּשׁוּבָה, אוּנ זֵיי וֶועלֶען נָאךְ דַאנְקֶען גָאטט וֶוען זֵיי וֶועלֶען הָאבֶּען צוּ וָואס זִיךְ צוּ טְשֶׁעפֶּען; דֶערְפַאר אִיז בַּיי זֵיי גֶעבְּלִיבֶּען זֵיי זָאלֶען בֶּעטֶען דִי פָּאלִיצְיֶע מֶען זָאל נִיט דֶערְלָאזֶען אֶפֶענְטְלִיךְ צוּ טְהֵיילֶען אִין דִי גַאסֶען בִּיכְלֶעךְ וֶועגֶען יוּדֶען, סַאי אוֹיף שְׁלֶעכְטֶען, סַאי אוֹיף גוּטֶען. עֶס אִיז שׁוֹין אָבֶּער שְׁוֶוער גֶעוֶועהן צוּ פֶערְשְׁטָאפֶּען דִי מַיילֶער, אוּנ פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעשִׁיט מְסִירוֹת אוּנ מֶען הָאט נָאר גֶעהַאט צוּ טְהוּן מִיט יוּדֶען, גְלַייךְ

ווי צו ליעב זיי זענען גאנץ פרייסען און אללע דייטשע מלוכות געוועהן אין א סכנה. ניט נאר אין בערלין, אויך אין ברעסלויא און פראנקפורט אם מאין האבען זיך געפונען אזעלכע חכמים, וואס זענען געפאלען אויף פרעה'ס שכל און האבען געשריגען, אז מען טאר ניט דערלאזען יודען זאלען זיך אזוי מעהרען און מען מוז זוכען מיטעל צו פערקלייגערן די צאהל פון די יודישע יונגלעך. אין א סך ערטער וואלט אפילו שוין געקומען צו א געשלאג אויך; נאר די גייסטליכע האבען א ביסעל אבגעהאלטען דערפון. די לאגע איז געווארען אזוי ברויעריג, אז אפילו די יודען אליין האבען אנגעהויבען טראכטען אין עצה ווי אזוי שטיללער צו מאכען דעם כעס פון די שונאים, און איינער פון זיי האט פארגעלעגט, אז די מלוכה זאל ארויסגעבען א געזעץ, אז יעדער יוד איז מחויב וועניגסטענס צוויי פון זיינע קינדער החתונה צו מאכען פאר קריסטען. אזא נארישער פלאן האט געקאנט איינפאלען א יודען, און דאס אליין בעווייזט ווי נייט דאס אומגליק האט ביי איהם צוגענומען דעם שכל.

פון דעסטוועגען גאר אין גאנצען שווייגען איז די יודען געוועהן אונמעגליך, און צוויי יודישע שרייבער פון האמבורג און קעניגסבערג, וואס האבען ניט געוואלט ארויסשטעלען זייערע נאמען, האבען זיך גענומען פשוט חוזק מאכען פון די שונאי ישראל און אבשפאטען פון דעם געוואלד, וואס זיי מאכען אן. איינער פון זיי האט אפילו אויסגעוויזען, אז דאס גאנצע געשריי נעהמט זיך דווקא פון דעם, וואס יודען בילדען זיך, וואס זיי רעדען שוין אזוי ריין דייטש, אז מען קאן זיך זיי ניט נאכקרימען, וואס זיי טראגען מעהר קיין בארד ניט, ביי וועלכע מען זאל זיי קאנען דרייסען. אוודאי האבען זיך די עדלערע קריסטען געשעמט, נאר די שונאים האבען פון קיין בושה ניט געוואלט וויסען, און האבען ניט אויפגעהערט אונטערצוהיטצען דאס פאלק. ערשט אז פרייסען האט געהאפט א גוטען קלאפ ביי דער מלחמה נעבען יענא, ערשט אז די פראנצויזען האבען זיך אריינגעכאפט קיין דייטשלאנד און האבען מיט זיך אריינגעבראכט אין לאנד די פרייהייט, האט אנגעהויבען די יודען בעסער צו ווערען: די דייטשען האבען זיך אליין געמוזט אין זין האבען און דאריבער האבען זיי שוין קיין אנדער ברירה ניט געהאט און זענען געצוואונגען געוועהן די יודען א ביסעל אראב צווארפען פונ'ם קאפ.

אין דער דאזיגער פינסטערער צייט, ווען די דייטשע יודען האבען געמוזט ציהען זייער פרנסה נאר פונ'ם האנדעל און דאס אליין האט מען זיי אויך ניט פערגונען און מען האט געשריגען, אז זייער [illegible] מסחר איז נאר

געבויעט אויף שווינדעל. האט א יודישער סוחר געוויזען דער וועלט, אז ניט שטאנדיג איז עהרליך דווקא שעדליך, אונ אז ווען דאס שטיקעלע הצלחה דיענט קאן אויך דער פערשטויסענער יוד שטייגען גאנץ הויך. דאס איז געוועזען ר׳ מאיר אנשיל ראטהשילד, וואס איז געבארען געווארען אין פראנק-פורט אם מאין אים יאהר 1743. זיינע עלטערן זענען געוועזען פראסטע בעלי בתים אונ האבען מן הסתם געוואלט פון זייער קינד מאכען א גרויסען למדן. נאר דעם קליינעם ראטהשילד האט זיך ניט געגלוסט ליגען אין פורטה אין דער ישיבה; איהם האט עס געטראגען צו דער האנדעלסוועלט, אונ נאר מיט א קליין קאפיטאל האט ער זיך געאפענט א געשעפט אונ איז געווארען א באנקיר. א סך יאהרען האט ער געהארעוועט ביז ער האט בעקומען א רעכטען נאמען, אונ ערשט אים יאהר 1801 האט איהם דער קורפירסט פון העסען, ווילה-העלם, געמאכט פאר זיין אגענט, אונ ער איז ביי איהם געווארען דער גרעסטער חשוב. דעמאלט איז שוין ראטהשילד געוועהן אין גרויסען נאמען אונ איז שוין אויפ׳ן אנדערן יאהר אים שטאנד געוועהן צו מאכען דער מלוכה פון דענעמארק איין הלואה פון צעהן מיליאן טהאלער. אים יאהר 1806 זענען די פראנצויזען געשטאנען ניט ווייט פון פראנקפורט אם מאין, אונ מען האט זיך יעדען טאג געקאנט רעכטען, אז אט וועלען זיי אריין אין שטאדט, אונ וועלען פון איהר א תל מאכען. אוודאי האט זיך יעדער פערמעגליכער בעל הבית געשראקען אונ אויף ראטהשילד׳ן האט געוויס געציטערט די הויט, ווייל ער איז שוין דעמאלט געוועהן בעקאנט פאר א מיליאנער אונ ער האט געוואוסט אז צום ערשטען וועט מען זיך ווארפען צו איהם. פלוצלונג איז צו איהם איין מאל ביי נאכט געקומען דער קורפירסט ווילהעלם, אונ האט איהם מגלה גע-וועהן א סוד, אז אויפ׳ן אנדערן טאג וועלען די פראנצויזען אבנעהמען פראנק-פורט, אונ אזוי ווי ער מוז באלד אנטלויפען לאזט ער ביי איהם איבער עטליכע מיליאן אין גאלד, ווייל פיהרען עס מיט זיך קאן ער ניט, אונ קיין אנדער בעגלויבטען וואס מען זאל איהם מאגען געטרויען אזא סומע האט ער ניט. אומזיסט האט איהם ראטהשילד געגעבען צו פערשטעהען, אז ער קאן דאס געלד ניט נעהמען, ווייל זיין הויז שטעהט אויפ׳ן ערשטען פייער; דער קורפירסט האט פון קיין זאך ניט געוואלט הערען, ער האט איהם כמעט דאס געלד אנ-געווארפען אונ האט איהם גאר ביים געזעגנען געזאגט, אז ער פערלאזט זיך אויף איהם, אונ אויב עס וועט איהם ניט געראטהען אבצוהיטען זיינע מיליאנען וועט ער צו איהם קיין טענה ניט האבען. דער קורפירסט איז אוועק, די

פְֿראַנְצוֹיזָען וָוענֶען טַאקִי אִין דֶער פְֿרִיה אַרַיין קִיין פְֿרַאנְקְפוּרְט, אוּנ מֶען הָאט מִן הַסְתָּם קוֹדֶם כָּל אָפְּגֶעגַעבֶּעוֶועט רָאטְהשִׁילְד'ן. שְׁפֶּעטֶער אִיז גֶעוָוארֶען שָׁלוֹם, דִי שְׁטָאדְט הָאט זִיךְ בֶּערוּהִיגְט, יֶעדֶער הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ זַיינֶע גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ מֶען הָאט גָאר נִיט בֶּעמֶערְקְט ווִי נִיךְ רָאטְהשִׁילְד הָאט זִיךְ צוּרִיקְגֶעשְׁטֶעלְט אוֹיף דִי פִיס אוּנ הָאט נָאךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁפִּיעלֶען אַ גְרֶעסֶערֶע רָאללֶע ווִי פְֿרִיהֶר. אִין אַ פָּאר יָאהר אַרוּם אִיז אוֹיךְ דֶער קוּרְפִירְסְט צוּרִיקְגֶעקוּמֶען אוּנ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט שׁוֹין גֶעהֶערְט ווִי מֶען הָאט זִיךְ אָפְּגֶערֶעכֶענְט מִיט רָאטְהשִׁילְד'ן, הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען אַז פוּן זַיין פֶערְמֶעגֶען אִיז גָאר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען. עֶס אִיז אִיהם אֲפִילוּ אוֹיף דֶער מַחֲשָׁבָה נִיט גֶעקוּמֶען עֶפִּיס צוּ פָארְדֶערְן בַּיי רָאטְהשִׁילְד'ן, נָאר עֶר הָאט אִיהם גְלַאט אַזוֹי גֶעשִׁיקְט רוּפֶען, עֶר זָאל מִיט אִיהם אִיבֶּערְרֶעדֶען וָועגֶען אַיין הַלְוָאָה. ווִי פֶערְוואוּנְדֶערְט אִיז עֶר אָבֶּער גֶעוָוארֶען, אַז רָאטְהשִׁילְד הָאט אִיהם בַּאלְד דֶערְפְֿרֶעהט מִיט אַ בְּשׂוֹרָה, אַז עֶר דַארְף בַּיי קֵיינֶעם נִיט בָּארְגֶען. אוּנ אַז עֶר קָאן צוּ יֶעדֶער צַייט בֶּעקוּמֶען זַיין גֶעלְד מִיט פְּרָאצֶענְט. דֶעמָאלְט הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעווִיזֶען, אַז נָאךְ אִין דֶער אֵיינֶענֶער נַאכְט וָואס דֶער קוּרְפִירְסְט הָאט אִיהם אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דָאס גֶעלְד הָאט עֶר עֶס אַיינְגֶעמוֹיעֶרְט אִין דֶער וַואנְד אוּנ בַּיי זִיךְ אִין קַאסֶע הָאט עֶר אִיבֶּערְגֶעלָאזְט זַיין אֵייגֶען קַאפִּיטַאל, כְּדֵי דֶער שׂוֹנֵא זָאל הָאבֶּען וָואס צוּ רַאבֶּעווֶען אוּנ זָאל זִיךְ נִיט שְׁטוֹיסֶען. אַז מֶען דַארְף נָאךְ עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ זוּכֶען. אַזוֹי הָאט עֶר מַצִּיל גֶעוֶועזֶען דָאס גֶעלְד אוּנ דֶערְנָאךְ הָאט עֶר דֶערְמִיט אָנְגֶעהוֹיבֶּען מַאכֶען גֶעשֶׁעפְטֶען, אוּנ דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער הָאט אִיהם מַצְלִיחַ גֶעוֶועזֶען. דֶער קוּרְפִירְסְט הָאט, פֶערְשְׁטֶעהט זִיךְ, קֵיין פְּרָאצֶענְט נִיט גֶעוָואלְט נֶעהמֶען, אוּנ הָאט נָאךְ דֶעם סוֹד פוּן רָאטְהשִׁילְד'ס עֶהרְלִיכְקֵייט מוֹדִיעַ גֶעוֶועזֶען אַללֶע מְלָכִים פוּן גַאנְץ אֵייראָפַּא; דִי גְרֶעסְטֶע הַלְוָאוֹת הָאט מֶען בַּיי אִיהם גֶעמַאכְט, אוּנ עֶר אִיז אִין גַאנְץ אֵייראָפַּא זֶעהר גְרוֹיס גֶעוָוארֶען. אִים יָאהר 1812 אִיז ר' מֵאִיר אַנְשִׁיל רָאטְהשִׁילְד גֶעשְׁטָארְבֶּען אוּנ הָאט אִיבֶּערְגֶעלָאזְט פִינְף זִיהן אוּנ פִינְף טֶאכְטֶער, וָועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ אַללֶע גֶעפִיהְרְט ווִי זֵייעֶר פָאטֶער אוּנ זֶענֶען גֶעבְּלִיבֶּען טְרַיי זֵייעֶר אֱמוּנָה: אוּנ זֵייעֶר פָאלְק, הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ קוֹנֶה שֵׁם טוֹב גֶעוֶועזֶען דוּרְךְ מַעֲשִׂים טוֹבִים אוּנ צְדָקָה, אוּנ אַזוֹי פִיהְרֶען זִיךְ אַללֶע זְכָרִים פוּן דֶער בֶּערִיהמְטֶער גְלִיקְלִיכֶע פַאמִילְיֶע עַד הַיּוֹם הַזֶּה.

---

4 דִּי נֵייעֶ סַנְהֶדְרִין.

(1806—1818 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

אַז נַאפָּאלֶעאָן בָּאנַאפַּארְט אִיז גֶעוָוארֶען קֵייזֶער פוּן פְרַאנְקְרֵייךְ אוּנ כִּמְעַט גַאנְץ אֵייראָפַּא הָאט פַאר אִיהם אָנְגֶעבּוֹיגֶען דֶעם קָאפּ, הָאבֶּען זִיךְ זַיינֶע מַחֲשָׁבוֹת שְׁטַארְק פַארְאֶנְדֶערְט וֶועגֶען יוּדֶען. פְרִיהֶר אִיז עֶר זֵיי אוֹיךְ נִיט גֶעוֶועהן קֵיין גְרוֹיסֶער דוֹרֵשׁ טוֹב, אוּנ אַז עֶר הָאט נָאךְ אַ בִּיסֶעלֶע דֶערְפִיהְלְט אִין אַזֶען דֶעם כֹּחַ פוּן זֵייעֶר עַקְשָׁנוּת, אוּנ עֶר הָאט אֶפְשַׁר גֶערֶעכֶענְט, אַז צוּ לֵיעב זֵיי אִיז צוּשְׁטֶערְט גֶעוָוארֶען אֵיינֶער פוּן זַיינֶע בֶּעסְטֶע חֲלוֹמוֹת, הָאט עֶר אָנְגֶעהוֹיבֶּען קוּקֶען גָאר קְרוּם אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען פָּאלְק. דָאס הָאבֶּען אָנְגֶעשְׁמֶעקְט דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים אִין עֶלְזַאס, לָאטְרִינְגֶען אוּנ דִי אִיבְּרִיגֶע גֶעוֶועזֶענֶע דַייטְשֶׁע פְּרָאוִוינְצֶען, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען אָנְצוּטְרָאגֶען נַאפָּאלֶעאָן אִין דִי אוֹיעֶרְן אַלֶּע מְסִירוֹת אוֹיף יוּדֶען, וָואס מֶען קָאן נָאר אוֹיסְטְרַאכְטֶען. אִין עֶלְזַאס הָאט דִי רֶעוָואלוּצְיָאן אָרֶעם גֶעמַאכְט דִי יוּדֶען גְלַייךְ מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ אַז עֶס אִיז שְׁטִיל גֶעוָוארֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אַלֵיין נִיט גֶעוואוּסְט צוּ וָואס זֵיי זָאלֶען זִיךְ נֶעהמֶען. צוּ מְלָאכוֹת אוּנ עֶרְדְאַרְבַּייט הָאט מֶען זֵיי נִיט צוּגֶעלָאזְט אוּנ זֵיי זֶענֶען גֶעצְווּאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ צוּ חַאפֶּען צוּ דֶער אַלְטֶער פַּרְנָסָה — צוּ פְּרָאצֶענְט. דָאס פֶערְשְׁטֶעהט מֶען, אַז מִיט פְּרָאצֶענְט הָאבֶּען זִיךְ נָאר גֶעקָאנְט בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען דִי דָאזִיגֶע גֶעצֶאהלְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס עֶס אִיז זֵיי נָאךְ עֶפִּים גֶעבְּלִיבֶּען, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אֵיינֶעגְטְלִיךְ דִי בּוֹיעֶרְן גֶעהַאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען וָואס מֶען הָאט זֵיי גֶעגֶעבֶּען גֶעלְד אוֹיף עֶרְד־קוֹיפֶען אוּנ וָואס אִין אַ קוּרְצֶער צַייט הָאט זֵייעֶר עֶרְד בֶּעטְרָאפֶען אַרִיבֶּער זֶעכְצִיג מִילְלְיָאן פְרַאנְק, אוּנ שׁוּלְדִיג זֶענֶען זֵיי גֶעוֶועהן דַארוֹיף אִין גַאנְצֶען נָאר אַ זֶעכְסְטֶעל. דֶערְפוּן אִיז לַייכְט אַרוֹיסְצוּזֶעהֶען, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען דַוְקָא נִיט בֶּערִיסֶען דִי בּוֹיעֶרְן, אוּנ הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעהָאלְפֶען אִין אַזַא צַייט, וֶוען אָהן יוּדִישׁ גֶעלְד וָואלְט פוּן זֵיי גֶעוָוארֶען אַ תֵּל; נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען זִיךְ דִי שׂוֹנְאִים בֶּענוּצְט נָאר דֶערְמִיט. וָואס מֶען הָאט סְתַּם דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען פַאר פְּרָאצֶענְטְנִיקֶעס, אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוַואלְד, אַז דִי יוּדֶען זֵיינֶען אוֹיס דָאס בְּלוּט פוּן דִי אַיינְוָואהנֶער, אוּנ מֶען קָאן שׁוֹין פוּן זֵיי נִיט אוֹיסְהַאלְטֶען. מֶערְקְווִירְדִיג אִיז, וָואס הֶעכֶער פוּן אַלֶּע הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען דִי סוֹחֲרִים פוּן שְׁטְרַאסְבּוּרְג, הָאטְשׁ דָארְט הָאבֶּען גֶעוָואהנְט לוֹיטֶער בְּכָבוֹדֶע יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, ווִי סֶערְף־בֶּעעֶר, רַאטִיבָּאן אוּנ פִּיקַאר, ווָועלְכֶע הָאבֶּען

גֶעלֶעבְּט פוּן זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע נַחֲלוֹת אוּנ קֵיין יוּדִישֶׁע פְּרָאצֶענְטְנִיקֶעס זָענֶען נָאר דָארְט נִיט גֶעוֶועהן. דִי שְׁטְרַאסְבּוּרְגֶער סוֹחֲרִים הָאבֶּען פָּשׁוּט גֶעוָואלְט אַרוֹיסְפַּטְר'ן דִי יוּדֶען, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט בֶּעדַארְפֶען מוֹרָא הָאבֶּען פַאר דִי יוּדִישֶׁע פֶעהִיגְקֵייטֶען אִין מִסְחָר, אוּנ דֶערְפַאר, אַז נַאפָּאלֶעאָן אִיז אִים יָאהר 1806 אַרֵיינְגֶעפָאהרֶען קֵיין שְׁטְרַאסְבּוּרְג, הָאט מֶען אִיהם דֶערְלַאנְגְט אַ גַאנְצֶע מְגִילָה וואו מֶען הָאט בֶּעשְׁרִיבֶּען, אַז דִי יוּדֶען זָענֶען דִי שֶׁעדְלִיכְסְטֶע מֶענְשֶׁען, אַז מִיט קֵיין עֶהרְלִיכֶער אַרְבֵּייט ווִילֶען זֵיי זִיךְ נִיט אָבְּגֶעבֶּען, אַז זֵייעֶר גַאנְץ בְּרִיָה'שַׁאפְט בֶּעשְׁטֶעהט נָאר אִין שְׁווִינְדֶעל אוּנ אָבְּנַארֶערַיי, אַז דָאס פָאלְק ווָאלְט זֵיי גֶעוָואלְט דֶערְטְרָאגֶען אִין אַ לֶאפֶעל וַואסֶער אוּנ אַז ווִי בַּאלְד דִי מְלוּכָה ווֶעט זִיךְ נִיט אָנְנֶעהמֶען ווֶעט פַאר דִי יוּדֶען אֶערְגֶער זַיין, ווַייל מֶען ווֶעט זֵיי אוֹיסְקוֹילֶען נָאר אָהן רַחֲמָנוּת. אַזַא מִין מְסִירָה הָאט נַאפָּאלֶעאָן אַרֵיינְגֶעבְּרַאכְט אִין כַּעַס, אוּנ עֶר אִיז שׁוֹין פֶערְטִיג גֶעוֶועהן צוּ גֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, מֶען זָאל בַּיי דִי יוּדֶען צוּנֶעהמֶען דִי רֶעכְטֶע; בֶּעזָאנְדֶערְס ווֶען דִי שְׁרַייבֶּערְס בָּאנַאל, שַׁאטָאבְּרִיאַן אוּנ פָאנְטַאן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ צוּפַייעֶרְט אוּנ אֵיינֶער פוּן זַיינֶע מְקוֹרָבִים, דֶער גְרַאף מָאלֶע, ווָאס אִיז אַלֵיין אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן יוּדֶען, הָאט זֵיי אוּנְטֶערְגֶעהָאלְפֶען. דָאס גְלִיק אִיז אָבֶּער גֶעוֶועהן ווָאס צְווֵיי גְרוֹיסֶע לַייט, רֶעגְנִיאַל אוּנ סֶעגוּר, הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ הָאבֶּען פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען דֶעם קֵייזֶער, אַז ווֶען אֲפִילוּ מֶען זָאל גְלוֹיבֶּען, אַז אַלְדִינְג ווָאס מֶען זָאגְט אוֹיף דִי עֶלְזַאסֶער יוּדֶען, אִיז אֱמֶת, טָאר מֶען נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז צוּ לִיעבּ עֶטְלִיכֶע שׁוּלְדִיגֶע זָאלֶען לַיידֶען אַ סַךְ אוּמְשׁוּלְדִיגֶע. זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ אָנְגֶעווִיזֶען, אַז דִי יוּדֶען פוּן בָּארְדָא אוּנ מַארְסֶעל זָענֶען זֶעהר גֶעשֶׁעצְט אוּמֶעדוּם, אוּנ אַז נַאפָּאלֶעאָן אַלֵיין הָאט זֵיי גֶע[illegible]ט אָרְדֶענְס פַאר זֵייעֶר גֶעטְרֵייעשַׁאפְט דֶער מְדִינָה. דָאס הָאט אַ בִּיסֶעל גֶעשְׁטִילְט נַאפָּאלֶעאָנ'ס צָארְן, עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְגֶעלֶעגְט אַז פֶערְמִשְׁפָּט'ן אַ גַאנְצֶע נַאצְיָאן נָאר דֶערְפַאר, ווָאס אַנְדֶערֶע הָאבֶּען זֵיי פַיינְד אוּנ זוּכֶען אוֹיף זֵיי חֲטָאִים אִיז נִיט אַזַא יֹשֶׁר, אוּנ הָאטְשׁ בַּיי אִיהם אִין הַארְץ אִיז נָאךְ גֶעבְּלִיבֶּען גֶענוּג שִׂנְאָה פוּן פְרִיהֶער אוּנ פוּן אַצוּנְד, ווָאס מֶען הָאט אִיהם אוּנְטֶערְגֶעהֶעצְט, אִיז בַּיי אִיהם גֶעבְּלִיבֶּען, מֶען זָאל אוֹיס הֶערֶען דִי מֵיינוּנְג פוּן דִי יוּדֶען אַלֵיין, אוּנ עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען אַז דִי יוּדֶען זָאלֶען אוֹיסְקְלוֹיבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ עֶרְלֶע מֶענְשֶׁען, ווָאס זָאלֶען בֶּעקְלֶעהרֶען דִי מִיטֶעל, ווֶעלְכֶע דִי מְלוּכָה מוּז טְהוּן, כְּדֵי מֶען זָאל זִיךְ מֶעהר אוֹיף זֵיי נִיט דַארְפֶען בֶּעקְלָאגֶען. דֶערְבַּיי הָאט עֶר פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז דִי אַלֶע יוּדִישֶׁע עֶרֶעלַייט זָענֶען מְחוּיָב אָבְּצוּגֶעווָאהנֶען

די יודען פון וייערע שאנדליכע פרנסות, אונ איינפיהרען ביי זיי ארענטליכע מלאכות, אונ אויסער דעם האט ער געמאכט אז אין א צייט פון א יאהר זאלען די יודען ניט טארען מאנען זייערע חובות ביי קריסטען. דאס איז געוועהן א קלאפ, וואס די יודען האבען איהם געלאזט שטארק פיהלען נאך די ערשטע עטליכע גוטע יאהר וואס זיי האבען געהאט אין פראנקרייך.

מיט א שווער הארץ זענען זיך צונויפגעקומען קיין פאריז די יודישע דעפוטאטען: זיי האבען פערשטאנען אז מען רופט זיי צונויף, זיי זאלען אויס הערען א גאנץ צעטעל פון זינד אונ, אז זיי האבען דערזעהען אז די מלוכה האט פון איהר זייט בעשטימט דעם גראף מאלע. וועלכער האט זיך שוין ארויס געוויזען א צורר היהודים, האבען זיי זיך געשראקען טאמער וויל מען זיי גאר ניט אויסהערען אונ מען פארדערט נאר פון זיי, אז זיי זאלען זיך מודה זיין אז זיי זענען טאקי אומגערעכט. צום גליק זענען שוין אבער צווישען די פראנצאזישע יודען דעמאלט געוועהן גענוג גרויסע מענשען, אונ אז מען האט בעדארפט אויסקלויבען איבער הונדערט דעפוטאטען איז דער גורל געפאלען אויף אזעלכע יודען, וועלכע זענען נאר געוועהן פערשיעדען צווישען זיך אין די דעות וועגען אמונה, אבער אללע גלייך זענען זיי פערבונדען געוועהן מיט ליעבע צו זייער פאלק, אונ זענען פערטיג געוועהן דעם אמת יעדען צו זאגען אין די אויגען. אוודאי האבען די גאנצע ארבייט איבערגענומען אויף זיך דער אלטער ר׳ יצחק בער, וואס האט פון זיין יוגענד אן ניט אויפגעהערט זיך צו בעמיהען פאר זיינע ברידער, זיין זוהן ר׳ מיכאל בער, דער ספרדישער רב ר׳ אברהם אנדראדע, דער שטראסבורגער רב ר׳ יוסף דוד זינצהיים, דער מאנטואר רב ר׳ אברהם וויטא די־קאלאניא, אונ נאך אנדערע לומדים אונ געלעהרטע. בעזאנדערס האט זיך אויסגעצייכענט ר׳ אברהם פורטאדא פון באָרדאָ וועלכער האט גענוג זיך אנגעליטען אין דער צייט פון דער רעוואלוציאן. ער איז ארויסגעקומען פון מאראנען אונ האטש גאנצע צוויי הונדערט יאהר זענען שוין אוועקגעגאנגען זייט זיין גאנצע משפחה האט גענומט לפנים אנגענומען דאס קריסטענטהום, זענען זיינע עלטערן געטריי געבליבען דעם יודענטהום, אונ האבען אלץ געווארט אויף דער גוטער שעה זיי זאלען קאנען אפענטליך ווערען יודען. אז אין ליסאבאן איז געוועהן דאס גרויסע ערדציטערניש, איז זיין פאטער דערהרג׳ט געווארען אונ אויף דער מוטער, וואס זי איז דעמאלט געוועהן אויף דער צייט, איז ארויפגעפאלען א גאנץ הויז, אונ מען האט זי שוין אויך גערעכענט פאר פערלארען. צווישען

דֶעם הויפֶּען שְׁטֵיינֶער, וואוּ זִי אִיז גֶעלֶעגֶען פֶּערְשִׁיט, הָאט זִי אָבֶער נִיט אָנְגֶעוֹוָארֶען אִיהר הָאפְנוּנְג, אוּנ הָאט אַ נֵדֶר גֶעטְהוּן, אַז וִוי בַּאלְד זִי וֶועט נִצָל וֶוערֶען מוּז זִי אַוֶועק פוּן פָּארְטוּגַאל אוּנ וֶוערֶען אַ יוּדִישׁ קִינְד. אַזוֹי אִיז טַאקִי גֶעשֶׁעהֶען. טַאקִי נָאר מִיט נִסִים אִיז זִי גֶעבְּלִיבֶּען לֶעבֶּען, אוּנ אִיז בַּאלְד אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קַיין לָאנְדָאן, אוּנ דָארְט הָאט זִי מִיט מַזָל גֶעהַאט אַ זוּהן, וָואס פוּן אִיהם אִיז נָאךְ דֶעם אויסְגֶעוַואקְסֶען אֵיינֶער פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בַּתִּים אִין בָּארְדָא. צְוִוישֶׁען דִי דֶעפּוּטַאטֶען זֶענֶען אוֹיךְ גֶעוֶועהן נָאר פְּרוּמֶע, אוּנ אַזוֹי וִוי בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער אֲסִיפָה אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארֶען מֶען זָאל שַׁבָּת אויסְקְלוֹיבֶּען אַ פְּרֶעזִידֶענְט פוּן דֶער פֶערְזַאמְלוּנְג, אִיז שׁוֹין גֶעוָוארֶען אַ שַׁאֲלָה: צוּ מֶאג מֶען אִים שַׁבָּת קְלוֹיבֶּען? דִי פְּרוּמֶע רַבָּנִים הָאבֶּען גֶעזָאגְט, אַז שַׁבָּת אִיז אַ טָאג פוּן רוּהֶ אוּנ מֶען טָאר זִיךְ אֲפִילוּ נִיט צוּנוֹיפְקוּמֶען, אוּנ דִי פְרַייעֶרֶע הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז עֶס מַאכְט גָאר נִיט אוֹיס, אוּנ עֶס אִיז דַוְקָא בֶּעסֶער מֶען זָאל שׁוֹין טַאקִי נַייזֶען דֶער מְלוּכָה, אַז דָארְט וואוּ מֶען דַארְף אָבְּהִיטֶען דִי גֶעזֶעצֶע פוּנ׳ם לַאנְד קוּקֶען זִיךְ דִי יוּדֶען נִיט אוּם אוֹיף זֵייעֶרֶע אֵייגֶענֶע דִינִים. עֶס וָואלְט שִׁיער גֶעקוּמֶען צוּ אַ גְרוֹיס מַחֲלוֹקֶת, וֶוען מֶען מַאכְט נִיט אַ פְּשָׁרָה, אַז יֶעדֶער זָאל נָאךְ פְרַייטָאג אָנְשְׁרַייבֶּען זַיין צֶעטֶעל, וֶועמֶען עֶר וִויל אויסְקְלוֹיבֶּען פַאר אַ פְּרֶעזִידֶענְט, אוּנ שַׁבָּת זָאל עֶר עֶס מִיטְבְּרֶענְגֶען צוּ דֶער אֲסִיפָה. מֶען הָאט זִיךְ טַאקִי אַזוֹי נוֹהֵג גֶעוֶועהן, אוּנ פְּרֶעזִידֶענְט אִיז גֶעוָוארֶען ר׳ אַבְרָהָם פוּרְטַאדָא. בִּיסְלֶעכְוַוייז זֶענֶען בַּיי זִיךְ דִי דֶעפּוּטַאטֶען גֶעוָוארֶען שְׁטַארְקֶער אוּנ אַז זֵיי הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען וִוי דִי מְלוּכָה נִיט זֵיי אָפּ כָּבוֹד, וִוי זִי הָאט גֶעשְׁטֶעלְט פַאר דֶעם זַאל, וואוּ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ פֶערְזַאמֶעלְט, אַ וַואךְ מִיט מוּזִיק אוּנ הָאט בֶּעשְׁטִימְט אַ בֶּעזוּנְדֶער אָפִיצִיר, וָואס זָאל אוֹיסְפָאלְגֶען אַלֶע בֶּעפֶעהלֶע פוּנ׳ם פְּרֶעזִידֶענְט; הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז זֵיי הָאבֶּען אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען זֶעהר אַ עֶרְנְסְטֶע שְׁלִיחוּת, אוּנ אַז נַאפָּאלֶעאָן וִויל טַאקִי הָאבֶּען פוּן זֵיי אַ רֶעכְטֶע תְּשׁוּבָה אוֹיף אַלֶע שַׁאֲלוֹת, וָואס דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אוֹיפְגֶעוֶועקְט. דֶעמָאלְט הָאט אֵיינֶער פוּן דִי דֶעפּוּטַאטֶען ר׳ לִיפָּא סֶערְף בֶּער גֶעזָאגְט אַ פַייעֶרִיגֶע רֶעדֶע, אוּנ הָאט גֶעעֶנְדִיגְט זַיין דְרָשָׁה מִיט דִי דָאזִיגֶע וֶוערְטֶער: מִיר מוּזֶען פֶערְגֶעסֶען צוּ זֶענֶען מִיר פוּן עֶלְזַאס אָדֶער פוּן עֶרְגִיץ אַנְדֶערְשׁ, „אַלְס אֵיינֶע מְיוּחָסִים זֶענֶען מִיר אַלֶע, צוּזָאמֶעט אוּנ צוּשְׁפְּרֵייעֶט זֶענֶען מִיר אוֹיף דֶער וֶועלְט, נָאר אֵיין גָאטְט דִיעֶנֶען מִיר, אוּנ פוּן אֵיין לִיעבֶּע דַארְפֶען מִיר וִויסֶען צוּ דֶער לַאנְד, וָואס שִׁיצְט אוּנְז אוּנ הָאט דָאס רֶעכְט צוּ פָאדֶערְן פוּן אוּנְז אִיבֶּערְגֶעבֶּענְהַייט אוּנ גֶעטְרַיישַׁאפְט״.

צו דער אנדערער אסיפה האט מען די דעפוטאטען איבערגעגעבען צוועלף שאלות אויף וועלכע מען האט פערלאנגט צו האבען פון זיי א קלארע תשובה. א טהייל שאלות זענען געוועהן וועגען גיטין, חתונות אונ רבנים, אונ מען האט זיי אויך געפרעגט: צו מאגען יודען נעהמען עטליכע ווייבער אונ זיך משדך זיין מיט קריסטען? די הויפט פראגע אבער איז בעשטאנען אין דעם: צו בעטראכטען די פראנצאזישע יודען פראנקרייך פאר זייער פאטערלאנד, די פראנצויזען פאר זייערע ברידער, אונ די געזעצע פונ'ם לאנד פאר היילינ? די דאזיגע פראגע האט פיעל דעפוטאטען געקראנקט, ווייל זיי האבען זיך גאר ניט גערעכט, אז מען זאל זיי גאר פרעגען אויף אזא זאך. זיי האבען זיך שוין לאנג גערעכענט פאר אמת'ע פראנצויזען, אונ אז מען האט פארגעלעזען די פראגע האבען זיי זיך ניט געקאנט איינהאלטען אונ האבען א געשריי געטהון: „מיר בלייבען געטריי אונזער פאטערלאנד ביז צום טויט!"

די דעפוטאטען האבען באלד אויסגעקליבען צווישען זיך א קאמיסיע פון פיער מענשען, וואס האבען אויף זיך גענומען אויסצואַרבייטען, אונטער דער השגחה פונ'ם רב ר' יוסף דוד זינצהיים, א תשובה אויף אללע שאלות, אונ עס איז געבליבען אז ביי דער דריטער אסיפה זאל מען איבער קוקען די תשובה, אונ אז אללע דעפוטאטען וועלען געבען דארויף זייער הסכמה זאל מען עס דערנאך דערלאנגען דער מלוכה. די ערשטע צוויי שאלות וועגען חתונות אונ גיטין האט מען ערקלאהרט גאנץ איינפאך אונ אללע דעות זענען געוועהן גלייך, ביי דער דריטער שאלה אבער, צו מאגען זיך יודען משדך זיין מיט קריסטען, האט זיך אנגעהויבען א חלוקי דעות: ביי פיעל דעפוטאטען האט עס ניט אויסגעמאכט, נאר די רבנים אונ די לומדים האבען אבער דערצו ניט געקאנט מסכים זיין. פון דעסטוועגען האבען די דעפוטאטען זיך אויסגעגלייכט דערמיט, וואס זיי האבען געענטווערט אז קיין בפירושער אסור דארויף איז ניטא, ווייל די תורה האט נאר אנגעזאגט מען זאל זיך ניט משדך זיין מיט די כנענים, אונ אזוי ווי קריסטען זענען ניט גאטצענדיענער קאן מען זיי ניט רעכנען צווישען די פעלקער וואס מען טאר מיט זיי זיך ניט מתחתן זיין, פאר די רבנים וועט אודאי ניט אזוי גרינג זיין מסדר קדושין זיין ביי אזא געמישטער חתונה, נאר די קאטאלישע גייסטליכע וועלען אויך ניט מרוצה זיין צו געבען זייער ברכה אזא פאר פאלק; דער ווידער, וואס האט חתונה מיט א קריסטין בלייבט אלץ א יוד, אונ מען רעכענט עס איהם ניט פאר אזא עבירה, וואס דארף איהם אין גאנצען אבברייסען פון זיין אמונה. די אללע

איבּריגע שאלות זענען ווייטער בּעהאנדעלט געוואָרען רוהיג אונ איבּערלעגט, אונ אַז עס איז געקומען צו דעם וואָס די יודען בּעשעפטיגען זיך מיט פּראַצענט אונ צו קוקען זיי אויף פראַנקרייך ווי אויף אַ פאַטערלאַנד, האָבּען די דעפּוטאַטען אויסגעוויזען, אַז די יודען ווילען אַלליין אָנוועקוואַרפען די שאַנדליכע פּרנסה, אונ ווען מען לאָזט זיי נאר, געפינען זיי באַלד שאנערע מיטעל צום לעבּען אונ בּעצאָהלען דערפאַר דעם לאַנד מיט ליעבּע אונ געטרייטשאַפט, ווייל זיי רעכנען עס פאַר'ן ערשטען חוב, אונ אַזוי בּעפעהלען אַללע יודישע הייליגע ספרים, וועלכע שרייבּען אַז יודען זאָללען בּעטראַכטען אַללע מענשען ווי בּרידער.

אַ חוץ דעם ריינעם אמת, וואָס איז געלעגען אין די תּשובות, זענען זיי געוועהן אָנגעשריבּען מיט גרויס שכל אונ ישוב הדעת, אונ קוים זענען זיי געקומען צו נאַפּאָלעאָן אין די הענד אַריין האָט ער נאָר אַנדערש אָנגעהויבּען קוקען אויף יודען, אונ האָט געלאָזט זאָגען די דעפּוטאַטען, אַז אַלדינג וואָס מען האָט אָנגערעדט אויף זייער פּאָלק איז אין זיינע אויגען בּטל ומבוטל, אונ אַז עס וועט בּיי קיינעם פון זיי קיין האָר ניט געקרימט ווערען. דאָ איז יאָ מקוים געוואָרען דער פּסוק: בּרצות ה' דרכי איש גם אויבו ישלים אתו: ווייל נאָר בּעגליקט אַ מענשען ווערן פון זיינע שונאים אויך גוטע פריינד. דער איינענער גראַף מאָלע, וואָס האָט קיין יודען ניט געקאָנט אָנקוקען, האָט געמוזט די דעפּוטאַטען איבּערגעבּען נאַפּאָלעאָן'ס רצון. אונ האָט זיי דערצעהלט ווי דער קייזער האָט מיט גרויס פערגניגען געלעזען זייערע תּשובות, אונ אַצונד וויל ער נאָך, מאַקי פון זייער טובה ווענען, פאָדערן בּיי זיי אַיין ערבות אַז אַלדינג וואָס זיי האָבּען געענטפערט וועט בּלייבּען פעסט, אונ אַזוי וועלען זיי זיך פיהרען אין זייער אינווענדיג רעליגיאָז לעבּען.

פון דעם ערבות, וואָס נאַפּאָלעאָן האָט געפאָדערט פון די דעפּוטאַטען, זענען זיי נאָר געוואָרען מלא שמחה, ווייל ער האָט זיי פאָרגעלעגט, אַז זיי זאָלען אין פּאַריז בּעגייהען אַ סנהדרין, וואָס זאָל האָבּען צו שאַפען איבּער אַללע יודען פון דער גאַנצער וועלט, אונ זיי האָבּען זיך געלאָזט איינרעדען, אַז דאָס איז דער ערשטער שריט צו זייער אמת'ער פרייהייט, אונ אַז פון פראַנקרייך וועט זיך אָנהויבּען די אמת'ע גאולה. אַוודאי האָבּען זיי זיך געמאַכט פרעהען בּיי דעם געדאַנק, אַז זייער אַלטע האָפנונג איז ווייטער בּעלעבּט געוואָרען, האָט'ש נאַפּאָלעאָן האָט נאָר ניט געמיינט זיך אַריינלאָזען מיט זיי אין אַזעלכע ווייטע דרכים אונ האָט נאָר געוואָלט. אַז יודען זאָלען האָבּען אַ מיטעל פונקט. פון וואַנען עס וועלען אַרויסגעגעבּען ווערען פאַר זיי בּעשטימטע געזעצע,

אונ ער איז געוועהן זיכער אז דאס גאנצע פאלק וועט האבען צוטרויען צו א גרויסער פערזאמלונג, וואס וועט בעשטעהען פון רבנים, לומדים אונ אנדערע כבודע מענשען. דערפאר האט ער געהייסען, אז די דעפוטאטען זאלען צושיקען בריעף צו אללע יודישע קהלות, זיי זאלען אויסקלויבען איין אונ זיבציג מיטגלידער פונ'ם סנהדרין, וואס זאלען בלייבען זיצען אין פאריז, אונ זאלען זיך פיהרען, ביי שאלות פסקנען אונ מאכען פערשיעדענע תקנות, פונקט ווי די סנהדרין אין די אלטע צייטען, ווען די יודישע מלוכה האט נאך געהאט איהר פריהרינגע מאכט.

אז די דעפוטאטען האבען געשריבען אומעדום פון דעם גליק, וואס האט זיך פלוצלונג בעוויזען אין פראנקרייך, איז געווארען א שטארקער רעש, אונ אזוי ווי מען האט נאך ליעב יעדע זאך א ביסעל מגזם צו זיין פון דערווייטענס, אונ מען האט שוין לאנג געהערט, אז נאפאלעאן האט צוגעזאגט די יודען פון ארץ ישראל אז ער וועט זיי צוריק אויסבויען דעם בית המקדש, האט מען געגלויבט אז פון דעם נייעם סנהדרין וועט זיך עפים טאקי אנהויבען פאר יודען א רעכטע ישועה. נאר אין בערלין האבען די יודען דערפון חוזק געמאכט, אונ דאס איז מעהר געוועהן צו ליעב דעם, וואס זיי האבען זיך שוין גערעכענט פאר אמת'ע דייטשען, אונ זענען ברוגז געוועהן אויף נאפאלעאן פאר וואס ער האט געמאכט אזא תל פון זייער פאטערלאנד. פון אללע אנדערע ארטער האבען זיך געשיט ברכות אויף די קאפ פון די דעפוטאטען, וואס האבען די זכיה אזוי נושא חן זיין ביי נאפאלעאן, אונ מען האט שוין ארויסגעקוקט אויף גוטע בשורות אונ נחמות. ענדליך איז געקומען דער טאג, דער 9 פעברואר 1807, וואס די פערזאמלונג פון די סנהדרין האט שוין בעדארפט אנהויבען זייער ארבייט, די איין אונ זיבציג סנהדרין זענען בעשטאנען פון צוויי דריטעל רבנים, אונ די איבריגע זענען געוועהן לומדים אונ עשירים. ר' יוסף דוד זינצהיים, איז אויסגעקלויבען געווארען פאר „נשיא", דער אלטער זעגריר—פאר „אב בית דין", אונ ר' אברהם וויטא די־קאלאניא פאר „חכם". מיט גרויס פאראד זענען אללע סנהדרין אוועקגעגאנגען אין שול אריין, אונ דארט האט דער עולם אויסגעהערט צוויי פייערינגע דרשות, וואס דער „נשיא" האט געזאגט אויף לשון קודש אונ דער חכם— אויף איטאליעניש, דערנאך האבען זיי זיך אללע פערזאמעלט אין ראטההויז אונ זייערע זיצונגען האבען זיך געעפענט. בעשאפטיגט האבען זיי זיך איינענטליך נאר דערמיט,

וואס זיי האבען געמאכט תקנות פאר אללע פראנצאזישע, דייטשע אונ איטאליענישע יודען מיט די תשובות, וועלכע זיי האבען פריהר געגעבען דער מלוכה; קיין גרויסע ארבייט איז דאס ניט געוועהן, נאר אז מען האט זיי פון ווייטענס געזעהען זיצען אנגעטהון אין די לאנגע זיידענע מאנטעל מיט די דרייעקיגע קאפלושען אויף די קאפ, האט זיך דער יוד, וואס האט ליעב אפט ארומצופליהען מיט חלומות, זעהר לייכט געקאנט לאזען איינרעדען אז פון יענער זייט טהיר שטעהט שוין משיח אונ אז היינט-מארגען לאזט זיך שוין אויס דער ביטערער גלות.

דאס איז אבער געוועהן, ווי די וועלט זאגט א ווארטעל, א גרויסער וואלקען נאר אהן א קאפ רעגען. די סנהדרין האבען גערעכענט אז ווי באלד זיי וועלען נאר ענדיגען זייערע זיצונגען, וועט נאפאלעאן אפענטליך ארויסזאגען זיין רצון, אז ער וויל שענקען די יודען פאלקאמענע פרייהייט אונ, קוקענדיג אויף איהם, וועלען דאס אייגענע טהון אויך די איבריגע מלכים פון אייראפא; פון די אללע זאכען האט זיך אבער אויסגעלאזט א גאר ניט, אונ מען האט נאך אנגעהויבען הערען פונקט פארקעהרט, ווארום נאפאלעאן האט זיך ווייטער צוגעלאזט צו די שונאי ישראל, אונ האט אין גאנצען איבערגעביטען זיין גוטע מיינונג וועגען יודען. נאפאלעאן האט אבער באמת דעמאלט קיינעם ניט אין זין געהאט, דער קאפ איז איהם פערטראגען געוועהן מיט דער מלחמה, וואס ער האט אנגעהויבען מיט פרייסען אונ רוסלאנד, אונ אז ר' אברהם פורטאדא אונ מאריץ לעווי פון נאנסי האבען זיך ניט געפילט אוועקצופאהרען צו איהם אין לאגער אונ ביי איהם געוואהר ווערען וואס ער טראכט וועגען זייערע ברידער, האט ער זיי געגעבען די בעסטע הבטחות. די יודען זענען אבער טאקי נאר געבליבען ביי די דאזיגע הבטחות, אונ דאס נייע געזעץ, וואס נאפאלעאן האט ארויסגעלאזט וועגען זיי, דעם 17 מערץ 1808, האט ביי זיי צוגענומען א סך רעכטע: אהן א פאטענט פון דער מלוכה האט קיין יוד ניט געטארט מאכען קיין שום מסחר, אללע זיינע קאנטראקטען האבען ניט געהאט קיין ווערטה, ווען זיי זענען געמאכט געווארען אהן א בעזונדער ערלויבניש, איבערפאהרען פון איין ארט אויפ'ן אנדערן האבען זיי ניט געהאט קיין רעכט אונ רעקרוטען געבען האבען זיי געמוזט אליין, ניט דינגען פאר זיך אנדערע, ווי עס האבען געמאכט אללע איבריגע איינוואהנער פון פראנקרייך. געהייסען האט עס, אז דאס נייע געזעץ וועט בלייבען נאר אויף צעהן יאהר; עס איז אבער שווער געוועהן עס אויסצופיהרען, אונ

פאַר די יודען פון באָרדאָ, פאַריז און ליוואָרנאָ האָט מען נאָר ניך געמוזט מאַכען אַ היתר, און נאָר די יודען פון די געוועזענע דייטשע פּראָווינצען האָבען ווייטער געמוזט פיהלען דעם טעם פון אַ געמוטשעט לעבען.

דערפאַר איז נאָר נוט געוואָרען די יודען פון וועסטפאַלען, וואו נאַפּאָלעאָן'ס ברודער, זשעראָם באָנאַפּאַרט, איז געוואָרען קעניג. ער האָט געהאַט רעכטע יועצים, און צווישען זיי איז אויך געוועזען דער בעריהמטער יודענפריינד דאהם, און ער האָט באַלד אויסגעגלייכט די רעכטע פון אַללע און האָט אפילו געהייסען שטרענג בעשטראָפען אַזעלכע וואָס וועלען זאָגען אַ יודען שלעכטע ווערטער. ר' מיכאל בער האָט ביי איהם בעקומען די בעסטע שטעללע און דערמאָלט האָט אין קאַסעל אָנגעהויבען שפּיעלען אַ גרויסע ראָללע ר' ישראל יאַקאָבזאָהן, וואָס האָט געעפענט אויף זיין רעכנונג אַ סך שולען און האָט געאַרבייט מיט אַללע כוחות, אַז די יודען זאָלען זיין געבילדעט. צו ליעב דעם איז ער געצוואונגען געוועזען צו נעהמען די גאַנצע מאַכט אין זיינע האַנד און זיך אַזוי פיהרען אַז די רבנים זאָלען איהם הערן און מסכים זיין צו אַלץ וואָס ער וועט טהון, און ער האָט עס אַזוי ווייט געבראַכט, אַז אָהן זיין ידיעה האָט מען אין שול קיין דרשה ניט געזאָגט און די פרומע האָבען חאָטש ניט וועלענדיג געמוזט צו אַלם מסכים זיין.

חאָטש נאַפּאָלעאָן האָט אַ ביסעל צוריקגעהאַפּט פיעל רעכטע, וואָס די יודען פון פראַנקרייך האָבען בעקומען אין דער צייט פון דער רעוואָלוציאָן, פון דעסטוועגען האָט ער אַ גרויסע טובה געטהון די יודען, וועלכע האָבען געוואָהנט אין די קליינע דייטשע מלוכות, ווייל דאָרט האָט עס געהייסען, אַז פראַנצאָזישע יודען זענען זעהר גליקליך, און מען האָט זיך פשוט אָנגעהויבען שאַמען מען זאָל זיי שטאַרק אונטערדריקען. דער הערצאָג פון באַדען, קאַרל פרידריך, איז געוועזען דער ערשטער וואָס האָט די יודען פון זיין לאַנד געגעבען רעכטע, חאָטש גלייך מיט אַללע אַנוואָהנער האָט ער זיי ניט געמאַכט און האָט זיי נאָך געזאָגט אַ דעה, אַז נאָר די תורה און ניט דער תלמוד דאַרף ביי זיי זיין הייליג. אין פראַנקפורט איז אויך געוואָרען אַ גאַנצע פערענדערונג זייט דאָס פראַנצאָזישע חיל האָט פערנומען די שטאָדט. צום אָנהייב האָט זיך די לאַגע פון די יודען נאָר פערבעסערט, און דאָרט וואו דער יוד האָט פריהר ניט געטאָרט קיין איינציגען שריט אַרויסגעהען פון דער גהעטאָ, און יעדער שכור האָט געמאָגט דעם שאַנסטען בעל הבית מאַכען דעם גראָסטען סקאַנדאַל, האָבען זיך איצט די יודען פערשפּרייט איבער דער גאַנצער

שטאדט, נאר אז עס איז געווארען שלום האט דער נייער מושל, דער ערץ הערצאג האלבערג, זיך גענומען ביסלעכווייז צו בעפעסטיגען דעם יודישען מעמד אונ האט עס געטהון ווי א בערעכענטער מענש, כדי די שונאים זאלען פערשפארען שרייען. פון איין זייט האט ער געגעבען צו פערשטעהען, אז עס פאסט ניט מען זאל געגען יודען זיך בעדיענען מיט אלטע געזעצע, אונ פון דער אנדערער זייט האט ער געמוזט זאגען די יודען, אז זיי מוזען זיך אליין פערדיענען ליעבשאפט ביים פאלק מיט מעשים טובים. די יודען האבען ווידער פערשטאנען וואס מען ברויך, אונ אז דער מלוכה איז א ביסעל ענג געווארען אין געלד האבען זיי אריינגעטראגען 440,000 גולדען. דאס איז געוועהן דער בעסטער בעוויז, אז זיי זענען געטריי, אונ אים יאהר 1811 האט מען זיי געשענקט אללע רעכטע. אין דעם אייגענעם יאהר האט אויך האמבורג בעפרייעט אללע יודען, אללע האבען נאכגעטהון אללע שטאדט פון ארום, אונ נאר אין לובעק איז עס צוגעגאנגען שווער, ווייל דארט האט מען פשוט ניט געקאנט קיין יודען, מען האט זיך גלאט אזוי געשראקען פאר זיי, אונ אז עס האבען זיך דארט בעזעצט די ערשטע זעכס אונ זעכציג יודישע משפחות, האט עס די שטאדט גערעכענט פאר א שטראף. ניך האט מען אבער פערשטאנען דעם טעות, אונ מען האט קיין חרטה ניט בעדארפט האבען. אויך אין ברעמען האבען די יודען בעקומען רעכטע, אונ דער הערצאג פון מעקלענבורג, פרידריך פראנץ, האט אפילו ערלויבט, אז יודען זאלען מאגען זיך משדך זיין מיט קריסטען. אפילו פרייסען האט זיך ניט געקאנט איינהאלטען, אונ דער קאניג פרידריך ווילהעלם דער דריטע האט געמוזט געבען יודען רעכטע, אונ האט זיי געלאזט פערנעהמען פראפעסאר-שטעלען. די דייטשע יודען האבען טאקי אין דער צייט פון דער מלחמה ארויסגעוויזען אזוי פיעל געטריישאפט, אז אפילו די ערגסטע שונאים זייערע האבען געמוזט מודה זיין, אז זיי זענען די נוצליכסטע איינוואהנער פונ'ם לאנד. דערצו האט נאך ר' דוד פרידלאנדער אונ נאך אנדערע בערלינער גבירים געלאזט זיך קאסטען א היבשע מטבע, וואו מען האט בעדארפט האט מען געגעבען א ברייטע נדבה, אונ וועמען עס איז נאטהיג געוועהן האט מען ניט געזשאלעוועט צו געבען, אונ די לאגע פון די יודען אין פרייסען האט זיך שטארק פערבעסערט. נאר אין עסטעררייך, בייערן אונ זאקסען זענען די יודען נאך אלץ געשטאנען אין דעם אייגענעם ביטערן מצב וואס פריהר. אז נאפאלעאן האט געמאכט מאקסימיליאן יאזעף פאר קאניג פון בייערן האט ער אפילו אויף דער

הייסער שָׁעָה אַרויסגעלאָזט אַ בֶּעפֶעהל, אַז די יודען בֶּעקומען גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מיט די קְרִיסְטֶען, נָאר קוים איז שְׁטִיל גֶעוואָרען האָט מען בַּאלְד אָנְגֶעהויבֶּען לֶערְנֶען פֵּירוּשִׁים ביז מען איז גֶעוואָהר גֶעוואָרען, אַז עס וועט קיינֶעם ניט הַארֶען ווען די יודען וועלען, ווייטער בְּלַייבֶּען אין דְרויסען. אין זַאקְסֶען האָבֶען עֶטְלִיכֶע גֶעצֶעהלְטֶע יודען גֶעמאָגְט וואָהנֶען אין דְרֶעזְדֶען און לַייפְּצִיג, נאָר מען האָט מיט זיי אויסגֶענומען אַ תְּנַאי, אַז זיי טָארֶען קיין שׁוּלֶען ניט בּויעֶן און קאָנֶען האָבֶען נאָר מִנְיָנִים, און אַז די מְלוּכָה מאָג זיי צו יֶעדֶער צייט הייסֶען אַרויספָאהרֶען נאָר אָהן אַ סִבָּה. אין אֶסְטֶערְרַייך איז אויך, נאָך דעם קייזֶער יאָזֶעף'ס טויט, גֶעוואָרען די יודען נאָר שְׁלֶעכְט און מען האָט אָנְגֶעהויבֶּען דֶערפְרִישֶׁען אַלְטֶע גְזֵירוֹת און רייסֶען בַּיי זיי אַזֶעלְכֶע נְתִינוֹת אַז זיי האָבֶּען עס נאָר ניט גֶעקאָנְט אויסהַאלְטֶען; וועֶר עס האָט בֶּעדַארְפְט אֲפִילוּ אויף אַ טאָג אַרייִנְקומֶען קיין ווִיען האָט גֶעמוּזְט צָאהלֶען אַ בֶּעזונדֶער מַס, און די פָּאלִיצֵיִע האָט מֶעהר ניט גֶעהַאט צו טְהוּן ווִי נאָכְצוּלויפֶען אין די גַאסֶען יֶעדֶען יוּדֶען און פְרֶאגֶען איהם אויף אַ פַּאס און אויף אַ צֶעטֶעל פון מַס. חֲתוּנָה האָבֶען גֶעמאָגְט נאָר דֶער אֶלְטְסְטֶער זוּהן אין יֶעדֶער יוּדִישֶׁער מִשְׁפָּחָה, און ווִי בַּאלְד מען האָט עוֹבֵר גֶעוועֶהן אויף דעם גֶעזֶעץ איז מען בֶּעשְׁטְרָאפְט גֶעוואָרען ווִי פַאר דעם גְרֶאסְטֶען פֶערְבְּרֶעכֶען.

פְּרַייסֶען און אַללֶע אַנְדֶערֶע אֶרְטֶער, וואו מען האָט, צו לִיעבּ פְרַאנְקְרייך, אָנְגֶעהויבֶען פְרַיינְדְלִיכֶער בֶּעהַאנְדְלֶען יוּדֶען, האָבֶען אָבֶער לַאנְג ניט גֶעקאָנְט בְּלַייבֶּען בַּיים נַייֶעם גַאנְג און טַאקִי זיך אַיינְגֶעווייִנֶען מיט דעם גֶעדַאנְק, אַז יוּדֶען זֶענֶען ניט עֶרְגֶער פון אַנְדֶערֶע, און קוים איז אַוֶועק די מוֹרָא פון נַאפָּאלֶעאָן, האָבֶען זיי זיך גֶעהַאפְּט צום אַלְטֶען, און אים יאָהר 1814 האָט מען אין פְרַאנְקְפוּרְט ווייטֶער אַרייִנְגֶעטְרִיבֶען די יוּדֶען אין זייֶערֶע בְּלַאטִיגֶע גַאסְלֶעך פון דֶער גֶהֶעטָא. אין הַאמְבּוּרְג האָבֶען די שׂוֹנְאִים אַזוֹי אָנְגֶערֵייצְט דָאס פָאלְק אויף די יוּדֶען. אַז עס האָט אֲפִילוּ ניט גֶעהָאלְפֶען וואָס דֶער סֶענַאט איז גֶעוועֶהן פאר זיי. דָאס אֵייגֶענֶע האָט זיך אויך גֶעטְהוּן אין הַאנָאוֶוער, בְּרוֹינְשְׁווַייג און הֶעסֶען, און בֶּעזָאנְדֶערְס אין לוּבֶּעק און בְּרֶעמֶען: דָארְט איז מען נאָך מֶעהר אין כַּעַס גֶעוועֶהן אויף די יוּדֶען דֶערְפַאר וואָס מען איז עֶטְלִיכֶע יאָהר גֶעצְוואוּנְגֶען גֶעוועֶהן זיי צו בֶּעטְרַאכְטֶען ווִי מֶענְשֶׁען, און דֶערְפַאר האָבֶען זיך גֶעפוּנֶען בַּעֲלָנִים, וואָס האָבֶען גֶעשְׂרִיגֶען, אַז מען דַארְף זיי אין גַאנְצֶען אַרויסְטְרַייבֶען. דֶעמָאלְט האָט אָבֶער בֶּעדַארְפְט זַיין דֶער ווִיעֶנֶער קָאנְגְרֶעס, און די וועֶלְט האָט אַרויסגֶעקוּקְט, אַז דָארְט וועט מען בֶּעוואָרְנֶען אַללֶע שְׁאֵלוֹת

פון דער לעצטער צייט. אודאי האבען זיך אהין געווארפען די פראנקפורטער יודען און האבען טאקי געהאט רעכטע טענות, ווייל ערשטענס, האבען זיי בעצאהלט מזומן געלד פאר זייער פרייהייט און קיינער האט זיי ניט געזאגט, אז מען פערקויפט זיי די רעכטע נאר אויף צוויי־דריי־יאהר, און צווייטענס, האבען זיי געשריגען, אז אין דער צייט ווען דאס לאנד איז געוועהן אין סכנה האבען זיי איינגעשטעלט זייער לעבען און האבען שוין דערמיט אליין פערדיענט מען זאל זיי רעכנען פאר אמת'ע דייטשע קינדער. דערצו האט נאך א ביסעל צוגעהאלפען דער יונגער ראטהשילד וואס האט נאך דעם פאטער'ס טויט נאך פערגרעסערט זיינע געשעפטען, און נאך א גרעסערע טובה האט געטהון די בארא‍נין פאני פאן ארנשטיין, וואס די גרעסטע שררות פלעגען קומען צו איהר און זי האט געפועלט ביי די מיניסטארען הארדענבערג און מעטערניך אז זיי זאלען ביים קאנגרעס זיך אננעהמען פאר די יודען.

די גאנצע ארבייט איז אבער געוועהן אומזיסט. אומעדום, וואו די פראנצאזישע מאכט האט פריהער אריינגעבראכט די פרייהייט, האט מען זיך באלד געהאפט צוריק, ווען מען איז נאר געוואהר געווארען, אז מען האט זיך שוין ניט מעהר פאר וועמען צו שרעקען. עס איז כמעט אין גאנץ איירא‍פא געווארען א איבערקעהרעניש: דער פאפסט פיוס דער זיבעטע האט זיך גענומען נאך אמאל איינצופיהרען די אינקוויזיציאן, ער האט געהייסען גייטהען די יודען זיי זאלען ווייטער הארען דרשות פון קאטאלישע גייסטליכע, און פון די שאנע הייזער, וועלכע זיי האבען זיך אין די עטליכע גליקליכע יאהר געקויפט אדער געדונגען אין די ברייטע גאסען פון רום, האט ער זיי משלח געוועהן צוריק אין זייער גהעטא. פון איטאליען האבען זיך אויך די דייטשען ארא‍בגענומען א מוסר און האבען אנגעהויבען נאך מיט מעהר כח צו ארבייטען געגען די יודען, נאר זיי האבען די שנאה איינגעוויקעלט אין ליעבשאפט צום פאטערלאנד, און האבען געשריגען, אז נאר די דייטשען האבען דאס רעכט צו הערשען ביי זיך אין לאנד און אללע אנדערע פאלקער מוזען אנבויגען דעם קאפ. דערמאלט האט איינער פון די שונאי ישראל, א פראפעסאר פון דער בערלינער אוניווערזיטאט, פרידריך רוהס, ארויסגעלאזט א בוך און האט בעוויזען אז מען מוז די יודען שטארק האלטען אין די האנד, ארויפלעגען אויף זיי די גרעסטע נתינות, זיי הייסען טראגען א בעזונדער צייכען אויף די קליידער און מאכען זיי אזוי שווער דאס לעבען אין לאנד אז זיי זאלען אליין אנטלויפען. אין גאנץ דייטשלאנד האט מען זיך מיט דעם בוך ארומגעטראגען ווי מיט אן אבן טוב,

טייל אַזוי איז גֶעווֶעהן די מיינוּנג פונ'ם פָאלְק וואס איז גֶעגַאנגֶען מיט דֶעם כְּלָל, אַז וואס אֶרְגֶער עֶס וועט זיין דֶעם יוּדֶען דָאס בֶּעסֶער וועט זיין פַאר זֵיי. אַוַדאי הָאבֶּען די יוּדֶען פונ'ם קָאנְגְרֶעס אויך ניט גֶעקָאנְט הָאבֶּען קיין גְרויסֶע יְשׁוּעָה: אויף'ס פַּאפּיער איז טַאקי גֶעשְׁטַאנֶען, אַז מֶען מוז גֶעבֶּען יוּדֶען אַללֶע רֶעכְטֶע נָאר אַז עֶס איז גֶעקוּמֶען צוּ עֶפּיס הָאט מֶען אָנְגֶעהויבֶּען לֶערְנֶען אַזוי פיעל פֵּרוּשִׁים, אַז די יוּדֶען הָאבֶּען גֶעדַאנְקְט נָאטט, וואס מֶען הָאט זֵיי שׁוין נָאר ניט גֶעטְשֶׁעפֶּעט אוּנ מֶען הָאט זֵיי גֶעלָאזְט חָאטְשׁ לֶעבֶּען אין עֶנְגְשַׁאפְט אוּנ אָרֶעמְקַייט ווי פְּרִיהֶער.

זֶעהר אַ בִּיטֶערֶע צַייט הָאט זיך אָנְגֶעהויבֶּען פַאר די דַייטְשֶׁע יוּדֶען. עֶס איז אַזוי אויסגֶעקוּמֶען אַז דֶער וויעגֶער קָאנְגְרֶעס, וואס הָאט קְלָאמֶערְט בֶּע-וואָרֶענְט די יוּדֶען, הָאט גֶעשְׁטֶעלְט דֶעם גַנָב בַּיי דָער טְהִיר פַאר אַ שׁוֹמֵר, אוּנ הָאט גֶעמַאכְט אַז פְּרַייסֶען אוּנ עֶסְטֶערְרַייךְ זָאלֶען אַכְטוּנְג גֶעבֶּען אויף די איבְּרִיגֶע קְלֵיינֶערֶע מְלוּכוֹת אוּנ שְׁטֶעדְט, מֶען זָאל דָארְט יוּדֶען בֶּעהַאנְדְלֶען מיט יֹשֶׁר. בַּיי אַזֶעלְכֶע צְוֵויי שׁוֹמְרִים הָאט דֶער יוּד גֶעמוּזְט הָאבֶּען דָאס מַזָל פון דֶעם קינְד, וואס ווֶערְד דֶערְשְׁטִיקְט צְווישֶׁען דֶער אַקוּשֶׁערִין אוּנ צְווישֶׁען דֶער קימְפֶּעטָארֶען. אין פְּרַייסֶען איז דֶער נָאהמֶען "יוּד" גֶעווֶעהן בֶּעדֶעקְט מיט שַׁאנְד אוּנ שְׁפָּאט, אין אַ סַךְ אֶרְטֶער הָאבֶּען יוּדֶען ניט גֶעטָארְט וואהנֶען, ניט פיהרֶען קיין מִסְחָרִים, ניט קויפֶען קיין הֵייזֶער בַּיי קְרִיסְטֶען, ניט אַרויסְפָאהרֶען פון דֶעם פְּלַאץ וואו זֵיי הָאבֶּען זיך שׁוין גֶעפוּנֶען. אוּנ אֵיינֶער פון די הֵיידֶעלְ-בֶּערְגֶער פְּרָאפֶעסָארֶען פְּרִידְרִיךְ פְּרִיעֶס, הָאט זיך ניט גֶעשֶׁעמְט אָפֶענְטְלִיךְ צוּ שְׁרַייבֶּען, אַז עֶס איז נִיטָא קיין אַנְדֶער מִיטֶעל פָּטוּר צוּ ווֶערֶען פון די יוּדֶען, נָאר מֶען זָאל זֵיי פֶערְנִיכְטֶען. נָאךְ אֶרְגֶער איז גֶעווֶעהן אין עֶסְטֶערְרַייךְ, וואוּ די יוּדֶען הָאבֶּען גֶעמוּזְט וואהנֶען אין בֶּעזוּנְדֶערֶע גַאסֶען. קיין טִירָאל הָאבֶּען זֵיי נָאר ניט גֶעטָארְט אַריינְשְׁמֶעקֶען, אין בֶּעהמֶען הָאט מֶען זֵיי ניט גֶעלָאזְט זיצֶען אין דֶערְפֶער, אין מָאהרֶען הָאט מֶען פַאר זֵיי פֶערְשְׁלָאסֶען אַזֶעלְכֶע הַאנְדֶעלְס-שְׁטֶעדְט ווי בְּרוּנְן אוּנ אָלְמוּטְץ, אוּנ בַּיי דֶעם אַללֶעמֶען הָאט מֶען בַּיי זֵיי גֶערִיסֶען זֶעהר פיעל מַס, סָאלְדַאטֶען הָאבֶּען זֵיי גֶעמוּזְט גֶעבֶּען, אוּנ דֶער יוּד הָאט גֶעמַאכְט דִיענֶען דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען איז עֶר גְרֶעסֶער פון אַ אוּנְטֶערְ-אָפִיצִיעֶר ניט גֶעוואָרֶען. אַוַדאי אַז מֶען הָאט גֶעזֶעהֶען ווי פְּרַייסֶען אוּנ עֶסְטֶערְרַייךְ בֶּעהַאנְדְלֶען די יוּדֶען הָאט מֶען פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז שְׁטַארְק פֶערְדְרִיסֶען וועט זֵיי ניט, ווען מֶען וועט ניט אַזוי רִיכְטִיג אויספָאלְגֶען דֶעם הֶסְכֵּם פון וויעגֶער קָאנְגְרֶעס, אוּנ מֶען הָאט זיך גֶענוּמֶען אָבְּרֶעכְנֶען מיט די יוּדֶען נָאךְ מיט מֶעהר אַכְזָרִיוּת ווי

אַ מָאל. פון לוּבֶּעק הָאט מֶען בַּאלד אַרויסגֶעטְרִיבֶּען פֶערְצִיג יוּדִישֶׁע מִשְׁפָּחוֹת, אונ בְּרֶעמֶען הָאט אויך גֶעטְהון דָאס אֵיינֶענֶע. פְרַאנְקְפוּרְט הָאט אויך גֶעוָואלְט אַרויסְטְרַייבֶּען אִיהרֶע יוּדֶען. נָאר דָארְט הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אַרויסְגֶעשְׁטֶעלְט, אונ אַזוֹי וִוי דֶער סֶענַאט הָאט מוֹרָא גֶעהַאט, אַז לְפָנִים וֶועלֶען פְרַייסֶען אונ אֶסְטֶערְרַייךְ זִיךְ מוֹזֶען אָנֶנעהמֶען פַאר דִי יוּדֶען, אִיז גֶעבְּלִיבֶּען מֶען זָאל אָנְהוֹיבֶּען פְרֶאנֶען שְׁאֵלוֹת וֶוענֶען קָאנְגְרֶעס אַלַיין, אונ מֶען הָאט זִיךְ גֶעוֶוענְדֶעט צוּ גְרויסֶע פְּרָאפֶעסָארֶען פון בֶּערְלִין אונ מַארְבּוּרְג מִיט אַ בַּקָּשָׁה זַיי זָאלֶען גוּט בֶּעקְלֶאהרֶען דִי זַאךְ אונ אַרויסְזָאנֶען זַייעֶר מֵיינוּנְג: צוּ הָאט נָאר דֶער וִויעֶנֶער קָאנְגְרֶעס רֶעכְט גֶעהַאט זִיךְ אַרַיינְצוּמִישֶׁען אִין אַ שְׁאֵלָה, וָואס אִיז נוֹגֵעַ דֶעם אִינֶעווֶענִיגְסְטֶען לֶעבֶּען פון דֶער שְׁטָאדְט? דִי יוּדֶען הָאבֶּען אויך נִיט גֶעשְׁווִיגֶען אונ דֶעמָאלְט הָאט דֶער יוּנְגֶער בֶּערְנֶע אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ פַּאפִּיר, אִין וֶועלְכֶען עֶר הָאט אויסְגֶעוויזֶען וִוי וַוייט דִי שׂוֹנְאִים זֶענֶען פון שֵׂכֶל אונ פון יָשָׁר. נַיין יָאהר הָאט גֶעדוֹיעֶרְט בִּיז דִי פְרָאפֶעסָארֶען הָאבֶּען גֶעפַּסְקֶנְט, אַז לוֹיט דִי גֶעזֶעצֶע פון אַ מָאל קָאנֶען דִי יוּדֶען נִיט פָארְדֶערְן קַיין שוּם רֶעכְטֶע. דֶער פְּסַק הָאט אֲפִילוּ קַיין מַמָּשׁוּת נִיט גֶעהַאט, נָאר דִי שִׂנְאָה צוּ דִי יוּדֶען הָאט עֶר פֶערְגְרֶעסֶערְט אָהן אַ שִׁיעוּר, מֶען הָאט קַיין יוּדֶען נִיט גֶעלָאזְט קַיין גַאס דוּרְכְגֶעהֶען, אונ עֶס אִיז גֶעבָארֶען גֶעוָוארֶען אַ נַייעֶס וָוארְטֶעל, וָואס מֶען פְלֶעגְט נָאכְשְׁרַייעֶן דֶעם יוּדֶען: „הֶעפּ, הֶעפּ“, דָאס זֶענֶען דִי רָאשֵׁי תֵּבוֹת פון דִי לַאטֵיינִישֶׁע וָוארְטֶער „Hierosolyma est perdito“ „יְרוּשָׁלַיִם אִיז פֶערְלָארֶען“.

נָאר מִיט דִי וֶוערְטֶער אַלַיין רוֹדֵף'ן יוּדֶען אִיז אָבֶּער נִמְאָס גֶעוָוארֶען אונ מֶען הָאט זִיךְ מְיַשֵּׁב גֶעוֶועהן, אַז עֶס וָואלְט נִיט גֶעשַׁאדְט מֶען זָאל שְׁלָאנֶען אונ בַּאבֶּעוֶוען אויךְ. דֶעם אָנְהוֹיב הָאט מֶען גֶעמַאכְט אִין וִוירְצְבּוּרְג, וואו דָאס פָאלְק אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אויף דִי יוּדִישֶׁע הַייזֶער אונ קְלֵייטֶען, גֶעבְּרָאכֶען טְהִירֶען, גֶעשְׁלָאנֶען פֶענְסְטֶער, גֶערַאבֶּעוֶועט, גֶעהַרְגֶ'ט, אונ וֶוען עֶס קוּמְט נִיט אַרַיין קַיין חַיִל וָואלְט גֶעוֶועהן נָאר אַ גְרויסֶע שְׁחִיטָה. אוֹיפ'ן אַנְדֶערְן טָאג הָאבֶּען דִי אַיינְוואוֹהנֶער גֶעבֶּעטֶען מֶען זָאל זַיי בֶּעפְרַייעֶן פון דִי יוּדֶען, אונ דִי מְלוּכָה הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט אַזוֹי שְׁוַואךְ אִין מַאכְט אונ גֶערֶעכְטִיגְקֵייט, אַז זִי הָאט עֶס זַיי צוּ לִיעבּ גֶעטְהוּן, אונ פִיער הוּנְדֶערְט אֶבְיוֹנִים הָאבֶּען גֶעמוּזְט אַרויס פון דֶער שְׁטָאדְט אונ וַואלְגֶערְן זִיךְ אויף דִי פֶעלְדֶער נַאקֶעט אונ בְּלוֹיז, הוּנְגֶערִיג אונ דָארְשְׁטִיג. בַּאלד הָאט מֶען זִיךְ מִיט דִי יוּדֶען אַזוֹי נוֹהֵג גֶעוֶועהן אויךְ אִין בַּאמְבֶּערְג, דַארְמְשְׁטַאדְט, מַיינִינְגֶען, קַארְלְסְרוּהֶע אונ אֲפִילוּ אִין הַאמְבּוּרְג. פְרַאנְקְפוּרְט הָאט זִיךְ מִן הַסְּתָם אויךְ מִתְקַנֵּא גֶעוֶועהן

אִין אַנדערע שְׁטֶעדְט, דָארְט אִיז מֶען בָּאז גֶעוֶועהן אוֹיף דִי יוּדֶען נָאךְ פוּן פְרִיהֶר. אוּנ אַחוּץ דֶעם הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעקוּקְט מֶען זָאל אָבְּרַאבֶּעוֶוען רָאטְהְשִׁילְד'ן, נָאר אַזוֹי וִוי אַלֶע שְׂרָרוֹת הָאבֶּען בַּיי אִיהם גֶעהַאלְטֶען זַייעֶר גֶעלְד הָאט מֶען אִיהם גֶעמוּזְט אָבְּהִיטֶען אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט מֶען אַריינְגֶעשִׁיקְט וֶועהר פִיעל חַיִל אוּנ מֶען הָאט נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קֵיין אוּמְגְלִיק. דָאס אֵיינֶענֶע אִיז אוֹיךְ גֶעשֶׁעהֶען אִין הַיידֶעלְבֶּערְג, וואוּ דִי שׂוֹנְאֵי יִשְׂרָאֵל הָאבֶּען זִיךְ שְׁטַארְק גֶע- וָואלְט צוּפִיהרֶען דִי הָאנְד. נָאר צְוֵויי מֶענְשֶׁענְפְרַיינְדְלִיכֶע פְּרָאפֶעסָארֶען, דוֹיבּ אוּנ טְהִיבָּא, הָאבֶּען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען אַסַךְ סְטוּדֶענְטֶען אוּנ הָאבֶּען בֶּעשִׁיצְט דִי יוּדֶען כִּמְעַט מִיט מְסִירַת נֶפֶשׁ.

פוּן דַייטְשְׁלַאנְד הָאט זִיךְ דָאס פַייעֶר אַרִיבֶּער גֶעהַאפְּט אוֹיךְ קֵיין דֶא- נֶעמַארְק, וואוּ דִי יוּדֶען הָאבֶּען שׁוֹין גֶעלֶעבְּט עֶטְלִיכֶע יָאהר גְלִיקְלִיךְ אוּנ פְרַיי, נָאר דָארְט הָאבֶּען זִיךְ חָאטְש גֶעפוּנֶען פִיעל מֶענְשֶׁען, טַאקִי פוּן דִי אַיינְוָואהנֶער אַלֵיין, וָואס הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר דִי יוּדֶען אוּנ אֲפִילוּ דִי גַייסְטְלִיכֶע הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיצְט, דֶערְפַאר הָאט מֶען אִין בַּייעֶרְן אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען מֶעהר רְצִיחָה וִוי אוּמֶעדוּם אוּנ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ שׁוֹין אָבְּגֶעזוּכְט אַזֶעלְכֶע מַחְמִירִים וָואס הָאבֶּען גֶעוָואלְט יוֹצֵא זַיין דִי גְרוֹיסֶע מִצְוָה פוּן יוּדֶען שְׁלָאגֶען מִיט אַלֶע הַדוֹרִים: מֶען הָאט גֶעבְּרֶענְט שׁוּלֶען צוּרִיסֶען סִפְרֵי תּוֹרָה אוּנ מֶען הָאט גֶעמַאכְט אַ שֶׁהֶחֱיָנוּ דַארוֹיף וָואס מֶען הָאט בֶּעצַייהט דִי שָׂאנֶע מִדּוֹת פוּן צוּרִיק מִיט הוּנְדֶערְטֶער יָאהרֶען.

אִין דֶער דָאזִיגֶער פִינְסְטֶערֶער צֵייט הָאט דֶער אוֹיבֶּערְשְׁטֶער דַוְקָא אַזוֹי גֶעפִיהרְט, אַז יוּדֶען זָאלֶען פוּן זִיךְ אַרוֹיסְגֶעבֶּען צְוֵויי מֶענְשֶׁען, וָואס זֵיי רֶעכֶענְט דַייטְשְׁלַאנְד מִיט רֶעכְט פַאר לִיכְטִיגֶע שְׁטֶערְן, וֶועלְכֶע הָאבֶּען נִיט דֶערְלָאזְט דִי דַייטְשֶׁען אִין גַאנְצֶען זִיךְ פֶערְבְּלָאנְזֶען אוּנ הָאבֶּען אָנְגֶעוִויזֶען דֶעם וֶועג צוּ דֶער פְרַייהַייט, וָואס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִים יָאהר 1848 כִּמְעַט פַאר גַאנְץ אֵייראָפָּא. דָאס זֶענֶען גֶעוֶועהן לוּדְוִויג בֶּערְנֶע אוּנ הַיינְרִיךְ הַיינֶע.

לוּדְוִויג בֶּערְנֶע, אָדֶער לֵיבּ בָּרוּךְ, אִיז גֶעבָּאהרְן אִין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאין אִים יָאהר 1786, זַיין פָאטֶער הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פוּן דִי שֶׁאנְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים פוּן דֶער פְרַאנְקְפוּרְטֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָּה. אַז לֵיבּ אִיז נָאךְ אַקִינְד גֶעוֶועהן הָאט מֶען שׁוֹין אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז זַיין קָאפּ טְרַאכְט אוּנ אוּנְטֶערְשֵׁיידֶעט פוּן גוּט אוּנ שְׁלֶעכְט, וִוי אִין שְׁטוּבִּיגֶע אוּנ פַאמִילְיֶען זַאכֶען אַזוֹי אוֹיךְ אִין אַלֶם וָואס בֶּעגֶעגֶענְט אִיהם אִין קְלַאס צְווִישֶׁען חֲבֵרִים אוּנ אוֹיפ'ן גַאס צְווִישֶׁען מֶענְשֶׁען. נִיט אֵיינְמָאל אִיז אִיהם זַיין יוּנְג בְּלוּט צוּקָאכְט גֶעוָוארֶען, וֶוען עֶס פְלֶעגֶען זַיינֶע קְרִיסְטְלִיכֶע

הַבֵּרים מִיט שְׁפָּאט אִיהם נָאכְשְׁרַייעֶן „יוד!“ נִיט דֶערְפַאר וָואס עֶר הָאט גֶע־רֶעכֶענְט אַז מִיט דֶעם נָאמֶען „יוד“ בְּרוּיךְ עֶר זִיךְ טַאקִי שֶׁאמֶען, נָאר וַוייל זַיין עֶהרְלִיךְ יוּנְג הַארְץ הָאט שׁוֹין דֶערְמָאלְט גֶעפִיהלְט דִי גַאנְצֶע אוּמְזִיסְטֶע שִׂנְאָה אוּנ דִי גַאנְצֶע אוּנְגֶערֶעכְטִיגְקַייט, וָואס עֶס וֶוערְט אִין דֶעם אֵיינְצִיגֶען וָוארְט אוֹיסְגֶעדְרִיקְט זַיין גַאנְצֶעס פָאלְק. אַזוֹי דֶערְצֶעהלְט עֶר אַלֵיין: „אַז אִיךְ הָאבּ אַמָאל דִי רַייזֶע פַּאס גֶענוּמֶען אִין פְרַאנְקְפוּרְטֶער פָאלִיצַיִע, אוּנ עֶרְנְעץ אַשְׁרַייבֶּער׳ל הָאט מִיר אַרַיינְגֶעשְׁרִיבֶּען אִין פַּאס „יוּדֶע!“ הָאבּ אִיךְ גֶעפִיהלְט וָואס עֶר מֵיינְט דֶערְמִיט. אוּנ מַיין הַארְץ הָאט דֶערְמָאלְט גֶעזָאגְט: „וַוארְט, וַוארְט, אִיךְ וֶועל אַייךְ אוֹיךְ שְׁרַייבֶּען אַמָאל אַפַּאס אַייךְ אַלֶעמֶען, וָואס אִיהר הָאט לִיעבּ דֶעם אַנְדֶערְן בְּלוֹיז צוּ פֶערְגִיסֶען אוּנ פוּן אִיהם אָבְּשְׁפָּאטֶען!“

אוּנ זַיין הַארְץ הָאט אֶמֶת גֶעזָאגְט. בֶּערְנֶע הָאט וִוירְקְלִיךְ דֶעם דַייטְשֶׁעשֶׁען פָאלְק בַּאלְד אַפַּאסְפָּארְט גֶעשְׁרִיבֶּען אוּנ אִיהם בֶּעצֵייכֶענְט מִיט אַלֶע זַיינֶע פְּרִימִיעֶטֶעס, דָאס הֵייסְט: עֶר הָאט מִיט זַיין פַייעֶרִיגֶער פֶעדֶער דִי דַייטְשֶׁען אוֹיפְגֶעווִיזֶען אַלֶע זֵייעֶרֶע הֶסְרוֹנוֹת אוּנ זֵייעֶר אֵייגֶענֶע קְנֶעכְטִישֶׁע לַאגֶע; אָבֶּער נִיט פוּן שִׂנְאָה אוּנ נִיט מִיט נְקָמָה הָאט עֶר עֶס גֶעטְהוּן, וִוי עֶר הָאט אִין זַיינֶע קִינְדֶערְשֶׁע יָאהְרֶען גֶערֶעכֶענְט, נָאר פוּן לִיעבְּשַאפְט אוּנ רַחֲמָנוּת צוּ יֶעדֶען אוּנְטֶערְדְרִיקְטֶען לַיידֶענְדֶען מֶענְשֶׁען, אוּנ פוּן זַיין אֶמֶת׳ר לִיעבְּשַאפְט צוּ פְרַייהַייט אוּנ גֶערֶעכְטִיגְקַייט. דִי אוּנְרֶעכְט, שְׁפָּאט אוּנ פֶערְדְרוּס, וָואס עֶר הָאט זִיךְ אַלְס יוּד גֶענוּג אָנְגֶעלִיטֶען הָאבֶּען אִיהם דִי אוֹיגֶען גֶעאֶפֶענְט אַיינְצוּזֶעהן דִי אוּנְגֶערֶעכְטִיגְקַייט וָואס וֶוערְט בִּכְלַל יֶעדֶען אֵיינְצִיגֶען גֶעטְהוּן, זַיין לָאגִישֶׁער שֵׂכֶל הָאט בַּאלְד דֶערְקֶענְט, אַז נָאר דַארִיבֶּער בֶּעהַאנְדֶעלְט דֶער דַייטְשׁ זַיין יוּדִישֶׁען שָׁכֵן אַזוֹי נִידְרִיג אוּנ שְׁלֶעכְט, וַוייל עֶר, דֶער דַייטְשׁ אַלֵיין וֶוערְט פוּן דִי גְרֶע־סֶערֶע פַאר אִיהם אַזוֹי בֶּעהַאנְדֶעלְט, דַארִיבֶּער הָאט עֶר זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען אוּנ דֶעם גַאנְצֶען כֹּחַ פוּן זַיין פֶעדֶער גֶעאָפְּפֶערְט, דֶער וָועלְט צוּ עֶרְקְלֶערֶען וָואס רֶעכְט אוּנ אוּנְרֶעכְט הֵייסְט, אוּנ הָאט גֶעלֶערְנְט יֶעדֶען זַיינֶע אֵייגֶענֶע מֶענְשֶׁענְרֶעכְטוּ דֶערְקֶענֶען אוּנ דִי אֵייגֶענֶע מֶענְשֶׁענְווִירְדֶע שֶׁאטְצֶען אוּנ טְהַייעֶר הַאלְטֶען. עֶר הָאט שְׁטַארְק גֶעהָאפְּט, אַז נָאר בִּילְדוּנְג, פְרַייהַייט אוּנ אוֹיפְקְלֶערוּנְג קֶאנְן זַיין לַיידֶענְד פָאלְק הֶעלְפֶען, אוּנ עֶר הָאט מִיט זַיין בְּלוֹיז פוּנ׳ם הַארְצֶען גֶע־שְׁרִיבֶּען דִיזֶע הָאפְנוּנְג זָאלל אוֹיסְגֶעפִיהְרְט וֶוערְן. דָאס לַיידֶען פוּן זַיין פָאלְק הָאט אִיהם גֶעלֶערְנְט פֶערְשְׁטֶעהֶען אוּנ פִיהלֶען דִי לַיידֶען פוּן יֶעדֶען לַיידֶענְדֶען אוּנ עֶר הָאט זִיךְ דֶער גַאנְצֶער וָועלְט לַיידֶענְדֶע אַוֶועקְגֶעגֶעבֶּען, אוּנ כְּדֵי מָען זָאלל נִיט זָאגֶען, אַז זַיין גַאנְצֶע כַּוָּנָה אִיז גָאר זִיךְ אַלֵיין אוּנ זַיינֶע יוּדען

האט ער אים יאהר 1818 אין אפפענבאך אנגענומען דעם קריסטליכען גלויבען. אין הארצען איז ער אבער א יוד געבליבען, געטריי זיין פאלק און האט נאך מיט מעהר מוטה און פייער פערטהיידיגט יודען אלס פריהער; ער האט איין געלעגענהייט ניט דורכגעלאזען, וואו ער האט ניט צו נישט געמאכט די שונאים'ס טענות און בעשולדיגונג געגען יודען, און דייטשלאנד האט אין איהם באלד דערזעהען, אז ער איז א גרויסער וויכטיגער שרייבער, וואס דערמאנט א אהנליכקייט צו לעססינגען. מען קאן אבער זאגען, אז ער האט נאך מעהר פאר לעססינגען דער וועלט נוטצען געבראכט, ווייל לעססינג'ס ווערק זיינען נאר פאר דער העכערע קלאסע געוועהן, בערנע אבער האט געשריבען פאר אללע קלאסען, און אלין וואס ער האט געשריבען האט דער גראסטער און דער קלענסטער געלעזען און פערשטאנען, און ביסלעכווייז האבען זיך זיינע ווארטער איינגעווארצעלט אין פיעל הערצער און האבען, מיט דער צייט, אויך די געווינשטע פריכטע געגעבען אויף וועלכע ער האט געהאפפט. איבער זיין צו אפטען ארויסזאגען דעם אמת נאכ'ן אפען האט ער זיך געמוזט בעזעצען אין פאריז, און האט פון דארט זיינע בעריהמטע „פאריזער בריפע" געשריבען, וועלכע האבען אין זייער צייט א גרויסען רושם געמאכט, און אזוי האט ער ניט אויפגעהערט צו שרייבען און צו שטרייטען פאר דער פרייהייט און גע-רעכטיגקייט זיין גאנצען לעבען ביז זיין טוידט. אים יאהר 1837 איז בערנע גע-שטארבען אין פאריז, נאר זיין נאמען און זיינע ווערקע לעבען נאך און וועלען נאך לאנג לעבען אין דער געשיכטע פונ'ם דייטשעשען פאלק און אויך טהייער בלייבען אין אונזער יודישער געשיכטע.

דער אנדערער און נאך גראסערער יוד איז היינריך היינע. געבארען אין דיססעלדארף אים יאהר 1799. ער האט ניט נאר א גראסערן טאלאנט געהאט פאר בערנען, אבער אויך א ווארעמערע ליעבעדערע יודיש הארץ האט ער געהאט פאר איהם. אין בערנען זעהען מיר נאר, אז ער איז א שונא פון דער אונ-גערעכטיגקייט וואס ווערט געגען יודען געטהון, נאר קיין בעזאנדערע ליעב-שאפט צו יודען זעהט מען ניט אין איהם, אין היינע'ן אבער זעהט מען, אז ער האט יודען און יודישקייט אמת ליעב, אז ער פיהלט ווי זיין הארץ איז צום יודענטהום צוגעבונדען און איינגעוואקסען און איהם איז ניט נאר ליעב דער יוד, אבער אויך טהייער זיין תורה, זיין געשיכטע, זיינע צרות און ליידען טויזענדער יאהרען. „צייטענווייז; זאגט היינע, פיהל איך מיך שטאלץ וואס איך געהאר צו דעם געאדעלטען אורזאלטען שטאם, וואס האט אזוי פיעל

גֶעקָאנְט אוֹיסְלַיידֶען אוּנ אַרִיבֶּערְטְרָאגֶען כְּדֵי זַיין יִחוּס נִיט צוּ פֶערְקוֹיפֶען!״ אִיךְ
זֶעה דִי גְרִיכֶען, שְׁרַייבְּט עֶר, זֶענֶען נָאר שֶׁאנֶע יוּנְגְלֶעךְ גֶעוֶועהן, דִי יוּדֶען
אָבֶּער זֶענֶען מָאנְנֶער גֶעוֶואהן, גִבּוֹרִים, וָואס לָאזֶען זִיךְ נִיט בּוֹיגֶען, נִיט נָאר
אַמָאל, אָבֶּער מַאקִי בִּיז הַיינְטִיגֶען טָאג, חָאטְשׁ זֵיי הָאבֶּען אַזוֹי פִיעל פֶערְ-
פָאלְגוּנְגֶען אוּנ צָרוֹת גֶעהַאט, אוּנ וָואלְט אִיךְ נִיט הַאלְטֶען דָאס, וָואס לַייט
גֶעהמֶען זִיךְ אִיבֶּער מִיט זֵייעֶר יִחוּס, פַאר אַ גְרוֹיסֶע נַארְישְׁקַייט, וָואלט אִיךְ
מָאגֶען אֱמֶת שְׁטָאלְץ זַיין דֶערְמִיט וָואס מַיינֶע אֶלְטֶערְן גֶעהֶארְן צוּ דֶעם „בֵּית
יִשְׂרָאֵל״ אוּנ קוּמֶען אַרוֹיס פוּן הֶעלְדֶען וֶועלְכֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט פַּיינִיגֶען אוּנ
זַיינֶען אִין פַייעֶר גֶעגַאנְגֶען אוֹיף קִדוּשׁ הַשֵׁם, וָואס אִיךְ קוּם אַרוֹיס פוּן יֶענֶע,
וֶועלְכֶע הָאבֶּען דִי מֶענְשֶׁען מִיט גָאט בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט אוּנ זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע
מוּסָר גֶעלֶערְנְט; פוּן דֶעם פָאלְק וָואס הָאט אוֹיף אַללֶע גֶעדַאנְקֶען פֶעלְדֶער זַיינֶע
הֶעלְדֶען אוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט אוּנ פַאר יֶעדֶען לִיכְטִיגֶען שְׁטְרַאהל גֶענוּג בְּלוּט אוּנ
קָרְבָּנוֹת גֶעגֶעבֶּען!״

אִין דִי יוּנְגֶע יָאהרֶען נָאךְ אִיז עֶר צוּגֶעשְׁטַאנֶען צוּ דֶער חֶבְרָה יוּדִישֶׁע
יוּנְגֶע לַייט, וָואס הָאבֶּען גֶעאַרְבַּייט צוּ פֶערְבְּרֵייטֶערְן בִּילְדוּנְג צְוִוישֶׁען יוּדֶען
אוּנ מִיט צוּאַרְבַּייטֶען פַאר סְפֶּעצְיֶאלֶע יוּדִישֶׁע ווִיסֶענְשַׁאפְט. מִיט זַיינֶע אַללֶע
חֲבֵרִים צוּגְלַייךְ, הָאט עֶר אוֹיךְ זִיךְ אַ נֶדֶר גֶעטְהוּן דָאס יוּדִישְׁקַייט נִיט צוּ פֶערְ-
בַּייטֶען פַאר קַיין גְלִיקְלִיכֶע שְׁטֶעללֶע בַּיי דֶער רֶעגִירוּנְג אָדֶער בַּיי אֵיין אַנְדֶערְן;
אוּנ הֵיינֶע הָאט מַאקִי אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעלֶערְנְט אוּנ הָאט אַלְץ גֶעטְהוּן צוּ
דֶערְקֶענֶען יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַייט. אַזוֹי זָאגְט עֶר אַמָאל: „דֶער גַייסְט פוּן דֶער
יוּדִישֶׁער גֶעשִׁיכְטֶע עֶנְטְדֶעקְט זִיךְ מִיר וָואס אַ טָאג מֶעהר אוּנ מֶעהר!״ אוּנ צוּ
בֶּעוואוּנְדֶערְן אוּנ כִּמְעַט נִיט צוּ פֶערְשְׁטֶעהֶען אִיז, וָואס גְרָאד אִין דֶער צַייט, וָואס
עֶר הָאט זִיךְ גֶעפִיהלְט צוּ יוּדֶענְטְהוּם צוּגֶעבּוּנְדֶענֶער ווִי פְרִיהֶער, הָאט עֶר זִיךְ
פְּלוּצְלוּנְג, דֶעם 28 טֶען יוּנִי 1825 גֶעלָאזְט טוֹיפֶען. אָבֶּער דָאס טוֹיפֶען זִיךְ הָאט
אִיהם צוּ זַיינֶע בְּרִידֶער יוּדֶען נָאךְ נָאהֶענְטֶער צוּגֶעבּוּנְדֶען, אוּנ וָואס אֶלְטֶער עֶר
אִיז גֶעוָוארְן, דָאס לִיבֶּער אוּנ דָאס טְהַייעֶרֶער אִיז בַּיי אִיהם גֶעוָוארֶען דָאס
יוּדֶענְטְהוּם. פַאר דֶער בִּיבֶּעל (תּוֹרָה) הָאט עֶר קַיין וֶוארְטֶער גֶעהַאט זַיין בֶּע-
וואוּנְדֶערוּנְג אוּנ אַכְטוּנְג אוֹיסְצוּדְרִיקֶען. „דִי יוּדֶען קָאנֶען זִיךְ טְרֶאסְטֶען וָואס
זֵיי הָאבֶּען נָאר יְרוּשָׁלַיִם אוּנ דֶעם בֵּית הַמִקְדָשׁ פֶערְלָארֶען, עֶנְטְקֶעגֶען דִי תּוֹרָה
וָואס זֵיי הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶערַאטֶעוֶועט אִיז זֵייעֶר אֲבֵדָה כִּמְעַט ווִי גָאר נִישְׁט! וָואס
אִין מִיר הָאט זִיךְ צוּרִיק אוֹיפְגֶעחַאפְּט דָאס גֶעפִיהל פַאר אֱמוּנָה, הָאבּ אִיךְ צוּ
פֶערְדַאנְקֶען אָט דֶעם הֵיילִיגֶען סֵפֶר! דִי בִּיבֶּעל אִיז פַאר מִיר נִיט נָאר אַ טְרַייסְט

אַלֵיין, אָבֶער אויך אַ זאַך וָואס אִיך בֶּעוואונדֶערֶע. אִין דֶער יוּגֶענְד הָאבּ אִיךְ משֶׁה רַבֵּינו'ן נִיט לִיעבּ גֶעהַאט, עֶס קָאן זַיין, וַוייל אִיךְ בִּין פֶערְבְּלֶענְדֶעט גֶע- וָועהן פוּן דִי גְרִיכִישֶׁע קוּנְסְט אוּנ אִיךְ הָאבּ משֶׁה'ן נִיט גֶעקָאנְט מוֹחֵל זַיין, וָואס עֶר הָאט פֶערְבָּאטֶען בִּילְדֶער אוּנ סְטַאטוּיֶען צוּ מַאכֶען. אִיךְ הָאבּ אָבֶער נִיט אַיינְגֶעזֶעהֶן, אַז חָאטְשׁ משֶׁה הָאט אַללֶע גֶעקִינְסְטֶעלְטֶע בִּילְדֶער פֵיינְד גֶעהַאט, אִיז עֶר אַלֵיין אָבֶער דֶער גְרֶעסְטֶער קִינְסְטְלֶער אִין דֶער וָועלְט גֶעוָועהֶן. עֶר הָאט זַיין קוּנְסְט-גֵייסְט בֶּענוּצְט, אַזוֹי וִוי דִי עֶגִיפְּטִישֶׁע קִינְסְטְלֶער, נָאר וָואס גְרוֹיסֶע, אוּנְצֶערְשְׁטֶערְבַּארֶעס אוֹיסְצוּבוֹיֶען, אוּנ אַזוֹי וִוי יֶענֶע הָאבֶּען פוּן שְׁטֵיינֶער אֵייבִּיגֶע פִּירַאמִידֶען גֶעבּוֹיט, הָאט משֶׁה, וָואס אִיז נָאךְ מֶעהר קִינְסְטְלֶער פַאר זֵיי גֶעוָועהֶן, גֶענוּמֶען אַפַּאמִילְיֶע פוּן פַאסְטוּכֶער אוּנ הָאט פוּן אִיהר אַ פָּאלְק אוֹיסְגֶעבּוֹיט, אַ פָּאלְק וָואס הַאלְט זִיךְ אוּנ וָועט זִיךְ פִיעל לֶאנְגֶער הַאלְטֶען פַאר דִי פִּירַאמִידֶען, אַ גְרוֹיס אֵייבִּיג פָּאלְק, נָאטֶעס פָּאלְק, וָואס דִינְט אַללֶע אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער אַלְס מוּסְטֶער; יָא, וָואס אִיז בֶּאֱמֶת אַמוּסְטֶער פַאר דֶער גַאנְצֶער מֶענְשְׁהַייט! משֶׁה, הָאט דָאס פָּאלְק יִשְׂרָאֵל בֶּעשַׁאפֶען! — .. אוּנ אַזוֹי וִוי אִיךְ הָאבּ אִין אָנְהֵייבּ משֶׁה'ן נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַזוֹי הָאבּ אִיךְ זַיין וָוערְק, דִי יוּדֶען עֶרְסְט שְׁפֶּעטֶער בֶּעגְרִיפֶען; דִי יוּדֶען וָועלְבֶען דִי וָועלְט הָאט אִיהר בֶּעגְרִיעף פוּן אַיין אֵיינְצִיגֶען נָאט צוּ פֶערְדַאנְקֶען, דִי יוּדֶען, וָואס הָאבֶען נָאטט'ס גֶעבָאט אוּנ זַיין הֵיילִיגֶע לֶעהרֶע גֶערֶעטֶעט פוּן אַללֶע שְׁטוּרֶעמְס אוּנ מִלְחָמוֹת נִיבֶער וִוי זֵייעֶר לַאנְד אוּנ לֶעבֶּען, וִוי זֵייעֶר פְרַייהַייט אוּנ אוּנְאַבְּהֶענְגִיגְקֵייט. אוּנ זֵיי, דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעם טְהַייעֶרְן אוֹצָר דֶער וָועלְט פְרַיי גֶעגֶעבֶּען, דָער מֶענְשְׁהַייט טְרֵייסְט אוּנ גְלִיק צוּ פֶערְשַׁאפֶען!" אִין אַזַא אַרְט אֵייסֶערְט זִיךְ הַיינֶע פִיעל מָאל. וואז אִיהם קוּמְט נָאר פָאר וֶועגֶען יוּדֶען אוּנ יוּדִישְׁקַייט צוּ רֶעדֶען. זַיין שִׁיר "ר' יְהוּדָה הַלֵוִי" בֶּעוַויינְט וִוי לִיעבּ דִי יוּדִישֶׁע פָּאעֶזִיֶע אִיז אִיהם גֶעוָועהֶן, אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען: וֶוענְן בֶּארְנֶע הָאט פַאר יוּדֶען גֶעשְׁטְרִיטֶען, הָאט אָבֶער הֵיינֶע דִי יוּדִישֶׁע וואוּנְדֶען גֶעהֵיילְט, אוּנ הָאט יוּדִישֶׁען מוּטְה גֶעשְׁטַארְקְט אוּנ אוֹיפְ- גֶעהֵייבֶּען, אוּנ דֶערְמִיט אַלַיין אִיז נִיט אָבְּצוּשַׁאצֶען דָען וָוערְטְה פוּן זַיין טְהוּן אוּנ וִוירְקֶען פַאר יוּדֶען. אַזוֹי וִוי בֶּארְנֶען אִיז אוֹיךְ הֵיינֶען בֶּעשֶׁערְט גֶעוָועהֶן צוּ שְׁטַארְבֶּען אִין פַּארִיז: עֶר אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִים יָאהר 1864. נָאר וָואס וַוייטֶער אוּנ וַוייטֶער וֶוערְן זַיינֶע וָוערְקֶע אִין דֶער וָועלְט אַלְס בֶּעקַאנְטֶער אוּנ בֶּעלִיבְּטֶער. הֵיינֶעס שְׁרִיפְטֶען זַיינֶען שׁוֹין אֵיין אֵיינֶגֶענְטְהוּם גֶעוָואהרְן נִיט נָאר פוּן דַייטְשֶׁען, נָאר זֵיי גֶעהֶארְן שׁוֹין דֶער גַאנְצֶער גֶעבִּילְדֶעטֶער מֶענְשְׁהֵייט, אוּנ זָעלְטֶען וָוען אַ פָּאעֶט אִיז נָאךְ אִין דֶער וָועלְט אַזוֹי בֶּעלִיבְּט גֶעוָוארְן, בַּיי דֶעם גְרֶעסְטֶען

ביים קלענסטען, אזוי בעליבט ווי היינעס פאעזיע איז אונ וועט בלייבען. פאר יודען האט ער געוויס זעהר א גרויסען ווערטה, ווייל קיינער קאנן ניט אבּ־לייגענען וואס ער אלליין האט זיין גאנצען לעבען ביז א מינוט פאר זיין טוידט געזאגט, אז ער איז א יוד אונ שטארבט א יוד, אונ נאך אזעלכע רייד וואס ער האט אויך אויף דער געבילדעטער וועלט ירושה געלאזען, ווער קאנן עס איהם אבלייקענען ? !

אז די יודען פון דייטשלאנד אונ עסטעררייך איז אזוי שלעכט געוועהן האבען זיך א טהייל פון זיי געווארפען אויף אללע זייטען אונ האבען אנגעהויבען זוכען הילף דארט, וואו די ישועה איז דווקא געוועהן ווייט. דעמאלט האט גראד א משוגע'נער גייסטליכער טהאמאס פעשעל פון ברוינויא, אין עסטע־רייך געמאכט אים יאהר 1814 א בעזונדער סעקטע, וואס האט אלליין ניט גע־וואוסט וואס זי וויל, נאר אזוי ווי מען האט זיי אנגעהויבען רודף'ן האט זיך זייער צאהל פערגרעסערט ביז פינף טויזענד. צו זיי זענען צוגעשטאנען עטליכע יודען אונ האבען געמיינט, אז דורך דער סעקטע וועלען זיי געהאלפען ווערען; די גאנצע סעקטע האט אבער געדויערט, זעהר א קורצע צייט, זיי זענען אללע אזוי ווייט פערקראכען, אז זיי האבען געוואלט קוילען איינענע קינדער, אונ עס האט זיך אויסגעלאזט דערמיט, וואס אין פינף יאהר ארום איז שוין קיין זכר ניט געוועהן פון דער דאזיגער סעקטע, וואס האט זיך גערופען, „דער יודיש קריסטליכער גלויבען" אונ טהאמאס פעשעל האט געענדיגט זיין לעבען אין א הויז פון משוגעים. דאס איז געוועהן א קורצער חלום אין א גע־שטערטען שלאף פון א מענשען, וואס האט ניט וואו א קאפ אנידערצולעגען: ער שפארט זיך אן אויף א שטיין, עס ווייזט זיך איהם אויס אויפ'ן הימעל א יריד אונ ער חאפט זיך נאר אויף מיט קאפ־וועטהיג.....

ניט בעסער האט זיך אויסגעלאזט איין אנדער יודישער חלום, וואס האט אויך מעהר ניט געדויערט ווי א פאר יאהר. אין אמעריקא האט געוואהנט א גרויסער יודישער עושר, ר' מרדכי עמנואל נח, וואס איז פריהר געוועהן אמעריקאנישער געזאנדטער ביי דער מלוכה פון תונים, אז ער האט געהערט פון דער ווייטענס וואס פאר א צרות עס טראגען איבער זיינע ברידער אין אייראפא איז ביי איהם געבליבען א פלאן צוזאמען צונעהמען זיינע צוזייעטע אונ צושפרייטע ליידענדע ברידער קיין אמעריקא אונ דארט מאכען פון זיי א זעלבסטשטאנדיגע מלוכה. ר' מרדכי עמנואל נח האט בעטראכט אז אין אמעריקא זענען דעמאלט געוועהן זעהר וועניג יודען, צוויי קליינע יודישע קהלות האבען

עקסיסטירט אין נוי-יארק אונ נוי-פארט אונ ווייטער האט מען אין פיעל ארטער אפילו ניט געקאנט דאס געשטאלט פון א יודען. מען דערצעהלט אפילו, אז אין אזא גרויסער שטאדט ווי ציגציננאטי האט זיך ערשט אים יאהר 1816 בעזעצט דער ערשטער יוד – א זייגערמאכער, אונ איינער פון די דארפסלייט האט איהם געבראכט א זייגער צו פערריכטען; אין עטליכע טאג ארום איז ער געקומען אבנעהמען זיין זייגער, האט ער געפונען די קלייט פערשלאסען אונ האט שוין גערעכענט, אז דער זייגערמאכער איז געוויס אנטלאפען. אז ער האט זיך אבער אנגעהויבען צו פרעגען ביי די שכנים, האט מען איהם פערשטעהען געגעבען, אז היינט איז שבת אונ אזוי ווי דער זייגערמאכער איז א יוד האט ער זיין קלייט צוגעמאכט. מיט א שמחה איז ער צוריקגעקומען אין דארף אונ האט דער משפחה דערצעהלט אז אין שטאדט איז דא א יוד, אונ אז ער איז דערנאך אין א וואכען-טאג געפאהרען אבנעהמען דעם זייגער האט ער גע-מוזט מיטנעהמען זיין אלטע מוטטער, וואס איז געוועהן זעהר נייגיריג אונ האט געוואלט מיט איהרע אייגענע אויגען זעהן אזעלכען, וואס שטאמט ארויס פונ'ם אלטען יודישען פאלק. ביי אזא לאנגע וואס די אמעריקאנער האבען אפילו ניט געוואוסט ווי א יוד זעהט אויס אונ ביי דער פרייהייט וואס אללע פעלקער האבען געהאט אין אמעריקא, איז דערפלאן ניט געוועהן אפילו קיין שלעכטער, אז יודען זאלען זיך בעזעצען אין דעם נייען אונ פרייען לאנד, נאר ר' מרדכי עמנואל נח האט, ווי עס שיינט, ניט געהאלטען פונ'ם פסוק: „והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד", אז מען דארף אנהויבען פון קליין אונ דערנאך ווערט עס שוין ממילא גרויס, ער האט געוואלט מיט א מאל אויפהויבען דאס יודישע פאלק אונ עס נאך מאכען פאר א בעל הבית אויף פרעמד ערד. עס איז טאקי געווארען א גרויסער רעש, אונ בעזאנדערס אז זיינע בריעף זענען אנגעקומען קיין אייראפא אונ ער האט בעשטימט, אז יעדער יוד זאל געבען א דאלאר א יאהר, דאס געלד זאל געהען אויף איבערצופיהרען דעם עולם קיין אמעריקא, אונ אכטונג געבען דארויף זאל א בעזונדער קאמיטעט אין פאריז. געהייסען האט עס, אז צו איהם זענען צוגעשטאנען פיעל רבנים, לומדים, באנקירען אונ געלעהרטע, ווי ר' אברהם וויטא די קולוניא פון פאריז, אנדראדא אונ גראדיז פון בארדא, מענדעזא פון לאנדאן, נונעץ קורדוזא פון גיבראלטאר, ר' אברהם בוסאק פון ליווארנא אונ נאך אנדערע גרויסע לייט. דער טאג וואס מען האט בעדארפט לעגען דעם ערשטען שטיין אונ אנהויבען בויען די ערשטע יודישע שטאדט ארארט איז בעשטימט

גֶעוֶועהן אוֹיפ׳ן 7 פֶערְבְּרוּאַר 1826 אונ ר׳ מָרְדְּכַי עַמְנוּאֵל נֹחַ הָאט טַאקִי גֶעמַאכְט אַ גְרוֹיסֶע צֶערֶעמָאנִיֶע אונ פוּן פִיעל אָרְטֶער זֶענֶען זִיךְ דִי אַמֶערִיקַאנֶער צוּנוֹיפְגֶעפָאהרֶען צוּ דֶער יוּדִישֶׁער שִׂמְחָה אונ הָאבֶּען מִיט׳ן טַאנְצֶען הַארְצֶען פֶערְגִנִיגֶען דִי יוּדֶען זַיי זָאלֶען זִיךְ צוּשְׁלָאגֶען צוּ אַ אֵיינֶענֶער נַחֲלָה. עֶס אִיז אָבֶּער דֶערְפוּן נָאר נִיט גֶעוָוארֶען, אוּנ שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט מֶען פֶערְגֶעסֶען אֲפִילוּ דֶעם זֵכֶר פוּן דֶער שְׁטָאדְט, אָדֶער, בֶּעסֶער גֶעזָאגְט, פוּן דֶעם לוּפְט-שְׁלָאס, וָואס אִיז אוּמְגֶעפַאלֶען נָאךְ עֶהדֶער מֶען הָאט אִיהם אוֹיסְגֶעבּוֹיעט. מִיט דִי הָאנְד קָאן מֶען זִיךְ נָאר נִיט נֶעהמֶען פַאר דֶער צַייט, אונ דֶער אַמֶערִיקַאנִישֶׁער אֲרָרָט אִיז נִיט גֶעוֶועהן דֶער פְּלַאץ, וואוּ דִי יוּדִישֶׁע תֵּבָה זָאל זִיךְ קָאנֶען אָבְּשְׁטֶעלֶען, וָוען דֶער מַבּוּל הָאט נָאךְ נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט אונ דִי בֶּאזֶע חְוַאלְיֶעס טְרָאגֶען זֵי אַלְס וַוייטֶער אונ וַוייטֶער....

---

5 דִי רֶעפָארְם אוּנ דִי יוּדִישֶׁע וִויסֶענְשַׁאפְט.

(1818—1840 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

זַייט דִי פְרַאנְצֶאזִישֶׁע יוּדֶען זֶענֶען גֶעוָוארְ גֶעוָוארֶען פוּן פְרַייהַייט, אונ מֶענְדֶעלְסָאהן הָאט גֶעוִויזֶען דִי דַייטְשֶׁע יוּדֶען דֶעם וֶועג פוּן אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג, הָאבֶּען פִיעל פוּן דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען נָאכְצוּטְרַאכְטֶען, אַז עֶס אִיז נִיט נוּט מֶען זָאל וַוייטֶער בְּלַייבֶּען בַּיי דִי אֵייגֶענֶע דִינִים אונ מִנְהָגִים, וָואס זֶענֶען אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען אַ יְרוּשָׁה פוּן טוֹיזֶענְד יָאהר צוּרִיק, אַז עֶס זֶענֶען דָא אַ סַךְ זַאכֶען וָואס דֶער נַייעֶר דוֹר וֶועט דַארוֹיף נִיט וֶועלֶען אונ אוֹיךְ נִיט קָאנֶען בֶּעשְׁטֶעהֶען, אונ אַז עֶס אִיז גְלַייכֶער אַיינְצוּפִיהרֶען אַ בִּיסֶעל נַייעֶס עֶהדֶער זִיךְ הַאלְטֶען פֶעסְט אִין דֶעם אַלְטֶען, אונ צוּ לִיעבּ דֶעם זָאלֶען פִיעל זִיךְ אָבְּזָאגֶען נָאר אִין גַאנְצֶען פוּן יוּדִישְׁקַייט. אַזוֹי הָאט מֶען זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען אַ רֶעפָארְם, דָאס הֵייסְט: אִיבֶּער מַאכֶען, אָבְּשַׁאפֶען אַללֶע אִיבְּרִיגֶע זַאכֶען, אוֹיפְטְהוּן עֶפִּיס נַייעֶס אונ גֶאטְהִיגֶעס אונ גֶעבֶּען דֶעם יוּדִישְׁקַייט אַזַא פָארְם, אַז יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ קָאנֶען אוֹיסְגְלַייכֶען מִיט אַללֶע אֵיירָאפֶּאִישֶׁע פָאלְקֶער.

דֶער עֶרְשְׁטֶער וָואס הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען מַאכֶען נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען בַּיים דַאוְונֶען אִיז גֶעוֶועהן ר׳ יַעֲקֹב יִשְׂרָאֵל יַאקָאבְּזָאהן, וָואס הָאט זִיךְ גֶערֶעכֶענְט פַאר׳ן פָארְשְׁטֶעהֶער פוּן דִי יוּדֶען אִין וֶועסְטְפַאלֶען. עֶר הָאט אַיינְגֶעפִיהרְט, צוּזַאמֶען מִיט דִי תְּפִלּוֹת אוֹיף לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוֹיךְ דַייטְשֶׁע גֶעבֶּעטֶע, עֶר פְלֶעגְט

אללײן דַרְשׁנָ׳ען אין שול אויף דײַטש, אונ הָאט גֶעהַײסֶען, אַז צו דְרַײצֶעהן יָאהר זָאל מֶען פַאר די יוּדִישֶׁע מֶאדְלֶעךְ מַאכֶען אַ מין „בַר מִצְוָה״ אָדֶער קָאנְפִירְ־מַאצְיָאן, דָאס הֵייסְט: זַיי פֶערְהֶארֶען צו וַוייסֶען וַיי די יְסוֹדוֹת פון דֶער אֱמוּנָה, אונ זַיי אויך פֶערְשְׁטֶעהֶען נֶעבֶען וָואס פַאר אַ דינים אונ מִצְוֹת זַיי דַארְפֶען אָבְּ־הִיטֶען. אַז יַאקָאבְּזָאהן איז, אים יָאהר 1815, אַרִיבֶּער קיין בֶּערְלִין, הָאט עֶר דָארְט אין אַ בֶּעזונְדֶער זַאל, צוזַאמֶען מִיט׳ן בַּאנְקִיר ר׳ יַעֲקֹב בֶּעער, דֶעם פָאטֶער פוּנ׳ם בֶּערִיהמְטֶען קָאמְפָּאזִיטָאר מֵאִיר־בֶּעער, נֶעאֶפֶענְט אַ שול אונ הָאט אויך אַײנְנֶעפִיהרְט אַיין אָרְגֶעל. אַזַא שול הָאט צו זִיךְ, מִן הַסְתָם, צוּ־נֶעצוֹיגֶען אַ סַךְ עֶרְלֶע יוּנְגֶע לַייט, אונ דָארְט הָאבֶּען זִיךְ אויסְגֶעבִּילְדֶעט די עֶרְשְׁטֶע פְּרֶעדִיגֶער יַעֲקֹב אוֹיֶערְבַּאךְ, קְלֵייא אונ גִינְזְבּוּרְג. די פְרוּמֶע הָאבֶּען אָבֶּער דָאס נִיט גֶעוָואלְט לַיידֶען אונ הָאבֶּען אַזוֹי לַאנְג גֶעאַרְבַּייט בַּיי דֶער מְלוּכָה, בִּיז מֶען הָאט גֶעהֵייסֶען פֶערְמַאכֶען די שול. דֶעמָאלְט אִיז קְלֵייא אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען קיין הַאמְבּוּרְג אונ הָאט דָארְט גֶעאֶפֶענְט אַ נַייע שול, וָואס איז נָאךְ גֶעוָוארֶען אַ סַךְ מֶעהר רֶעפָאמִירְט וִוי די בֶּערְלִינֶער.

די בִּיטֶערֶע יוּדִישֶׁע לַאנְגֶע פון אֵיין זַייט, אונ דָאס וָואס די אויפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אויפְצוּטְהוּן נַייעס, פון דֶער אַנְדֶערֶער זַייט, הָאט גֶעמוּזְט פִירֶען דֶערְצוּ, וָואס דָאס לוֹמְדוּת איז גֶעפַאלֶען אונ די גְרוֹיסֶע יְשִׁיבוֹת פון פְּרָאג, פְרַאנְקְפוּרְט, אַלְטוֹנַא, מֶעטְץ, פוּרְטְה אונ הַאלְבֶּערְשְׁטַאדְט, וואו טוֹיזֶענְדֶער יוּדִישֶׁע בַּחוּרים הָאבֶּען פְרִיהר גֶעשֶׁעפְּט זַייעֶר נַאנְץ חֲרִיפוּת, זֶענֶען כִּמְעַט גֶעבְּלִיבֶּען לֶעדִיג. אֲפִילוּ אין פּוֹילֶען הָאט זִיךְ דֶער צָאהל פון די לוֹמְדִים פֶערְקְלֵיינֶערְט אונ גֶעשֵׁם׳ט אויף דֶער וֶועלְט הָאבֶּען נָאר פִיער רַבָּנִים: ר׳ מָרְדְכַי בֶּענֶעט פון נִיקֶלְשְׁבּוּרְג, ר׳ יַעֲקֹב לִיסַא, ר׳ עֲקִיבָא אַיגֶר אונ ר׳ משֶׁה סוֹפֵר. די דָאזִיגֶע רַבָּנִים אָבֶּער הָאבֶּען אִין זִיךְ נִיט גֶעהַאט דֶעם כֹּחַ זִיךְ אַרוֹיסְצוּשְׁטֶעלֶען פַאר מַנְהִיגִים פוּנ׳ם נַאנְצֶען דוֹר, זַיי הָאבֶּען מֶעהר נִיט גֶעוואוּסְט נָאר זַייעֶרֶע שַׁאֲלוֹת אונ פּוֹסְקִים אונ הָאבֶּען גֶעהַאלְטֶען די אַללֶע, ד׳אס גֶעהֶען מִיט אֵיין אַנְדֶער דֶרֶךְ פַאר גְרוֹיסֶע אַפִּיקוֹרְסִים, וָואס עֶס אִיז שְׁוֶוער זַיי מַחֲזִיר לְמוּטָב צו זַיין, אונ דַארִיבֶּער איז נָאר נִיט כְּדַאי מִיט זַיי הָאבֶּען צו טְהוּן. די אויפְגֶעקְלֶערְטֶע הָאבֶּען טַאקִי מֶעהר נִיט בֶּעדַארְפְט נָאר מֶען זָאל זַיי לָאזֶען טְהוּן רוּהִיג זַייעֶר אַרְבַּייט, אונ אַז ר׳ משֶׁה סוֹפֵר הָאט זִיךְ עֶפִּיס יָא גֶעוָואלְט פְּרִיוֶוען אונ אָנְהוֹיבֶּען מִיט זַיי אַ מִלְחָמָה, איז יַאקָאבְּזָאהן נִיט פוּיל גֶעוִיעדֶען אונ הָאט אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט אַ בֶּעזוּנְדֶער שָׁלִיחַ צו די רַבָּנִים פון די קְלֵיינֶערֶע

שְׁטָאדְט אונ בֶּעטֶען בַּיי זַיי אַיין הַסְכָּמָה אוֹיף דִי אַללֶע אוֹיפְטְהוּעֶכְצֶען פוּן דֶער רֶעפָארְם, דֶעם שָׁלִיחַ איז בַּאלְד גֶערָאטְהֶען אַרִיבֶּערְצוּשְׁלֶעפֶּען אוֹיף זַיין זַייט צְוַויי רַבָּנִים: ר׳ אַהֲרֹן חַארִין פוּן אַרַאד אונ ר׳ מֹשֶׁה קוּנִיץ פוּן אָפֶּען. עֶס איז אָבֶּער שְׁפֶּעטֶער צוּגֶעקוּמֶען דֶער רֶעפָארְם אַ בֶּעשִׁיצֶער פוּן אַזַא זַייט, וָואס מֶען הָאט עֶס גָאר נִיט גֶעקָאנְט עֶרְוַוארְטֶען; אַיינֶער פוּן דִי פְּרִימְסְטֶע לוֹמְדִים אִין דַייטְשְׁלַאנְד, ר׳ אֱלִיעֶזֶער רִיסֶער, אַיין אַיידֶעם פוּנ׳ם רַב ר׳ רְפָאֵל כֹּהֵן אונ זַיין רֶעכְטֶע הַאנְד, אִיז אֶפֶענְטְלִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען גֶעגֶען דִי הַאמְבּוּרְגֶער „פְרוּמֶע״, וָואס הָאבֶּען גֶעשְׁרִיגֶען, אַז דִי אוֹיפְגֶעקְלֶערְטֶע מִיט זֵייעֶרֶע נַייעֶ שׁוּלֶען מַאכֶען אַ תֵּל פוּן יוּדִישְׁקַייט, אונ הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרִינְגֶען, אַז עֶס אִיז גָאר קַיין עוֹלָה נִיט וָוען מֶען דַאוֶוענְט רוּהִיג, גֶעלַאסֶען מִיט אַ שָׁאנֶעם נוּסַח, אונ נִיט מִיט קַיין קוֹלוֹת אונ גֶעוַואלֶדען וִוי אִין דִי קְלֵייזְלֶעךְ. אַזוֹי הָאט דִי שוּל־רֶעפָארְם בֶּעקוּמֶען מֶעהר קְרַאפְט, אונ בִּיסְלֶעכְוַוייז הָאבֶּען אָנְגֶע־הוֹיבֶּען אִין דִי נַייעֶ שׁוּלֶען צוּ קוּמֶען בַּעֲלֵי בָּתִּים פוּן גֶעוֶואהְנְלִיכֶע סוֹחֲרִים. אִים יָאהר 1820 הָאבֶּען דִי בֶּערְלִינֶער אונ הַאמְבּוּרְגֶער סוֹחֲרִים, וָואס זֶענֶען זִיךְ צוּנוֹיפְ־גֶעפָאהְרֶען אוֹיפ׳ן יָרִיד קַיין לַייפְּצִיג אונ הָאבֶּען דָארְט גֶעמוּזְט בְּלַייבֶּען דִי גַאנְצֶע יָמִים נוֹרָאִים, גֶעאֶפֶענְט דָארְט אַ קְלֵיין שׁוּלְכֶען אוֹיף דֶעם שְׁטֵייגֶער פוּנ׳ם הַאמְ־בּוּרְגֶער טֶעמְפֶּעל, אונ מֵאִיר בֶּעער, וָואס אִיז נָאךְ דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן נָאר אַ יוּנְגֶער מַאנְן, הָאט אִימִיטֶעטֶען אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען דִי מוּזִיק פוּן עֶטְלִיכֶע תְּפִלּוֹת פַאר׳ן קָאהר. שְׁפֶּעטֶער מִיט אַ פָּאר יָאהר הָאבֶּען זִיךְ אַזֶעלְכֶע שׁוּלֶען גֶעעֶפֶענְט אוֹיךְ אִין קַארְלְסְרוּהֶע, קָאנִיגְסְבֶּערְג אונ בְּרֶעסְלוֹיא.

אַז דִי הַאמְבּוּרְגֶער פְרוּמֶע הָאבֶּען גֶעזֶעהֶען וִוי דִי אוֹיפְגֶעקְלֶעהְרְטֶע הוֹיבֶּען אָן אַזוֹי וַואקְסֶען אונ זֵייעֶרֶע רַבָּנִים זֶענֶען נִיט אִים שְׁטַאנְד גֶעגֶען זַיי עֶפִּיס אוֹיסְ־צוּפִיהְרֶען, אִיז בַּיי זַיי גֶעבְּלִיבֶּען זַיי זָאלֶען אוֹיפְנֶעהְמֶען פַאר רַב אונ פָאר־שְׁטֶעהֶער אַ בֶּערִיהְמְטֶען לַמְדָן, וָואס אִיז אִי אַ בֶּן תּוֹרָה, אִי נִיט פְרֶעמְד פוּן בִּילְדוּנְג, כְּדֵי עֶר זָאל וִויסֶען וואו מֶען קָאן טְרֶעפֶען דִי שְׁוַואכֶע זַייט פוּנ׳ם שׂוֹנֵא אונ זָאל זִיךְ קֶאנֶען גֶעגֶען דִי רֶעפָארְמִירְטֶע אַרוֹיסְשְׁטֶעלֶען. דֶער גוֹרָל אִיז גֶעפַאלֶען אוֹיף ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַאס, אונ אַזוֹי וִוי עֶר אִיז טַאקִי גֶעוֶועהן אֱמֶת קְלוּג אונ פְרוּם הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעוָואלְט אַרַיינְלָאזֶען אִין מַחֲלוֹקֶת אונ הָאט בִּיסְלֶעכְוַוייז אַלְלֵיין אָנְגֶעהוֹיבֶּען מַאכֶען נַייעֶ אָרְדְנוּנְגֶען, בִּיז בֵּיידֶע צְדָדִים הָאבֶּען אוֹיפְגֶעהֶערְט אַיינֶער דֶעם אַנְדֶערְן נָאכְצוּקוּקֶען אונ יֶעדֶער הָאט אִין זִין גֶעהַאט זַיינְס. אַזוֹי הָאט ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַאס שְׁטִילֶערְהֵייד גֶעאַרְבֵּייט, אַז צְוִוישֶׁען דִי הַאמְ־בּוּרְגֶער יוּדֶען זָאל וָוערֶען שְׁטִיל.

אין דער אייגענער צייט האט מען אנגעהויבען הערען פון ר׳ יצחק נתן מאנהיימער, דעם ערשטען פרעדיגער פון וויען, וואס האט כמעט פיערציג יאהר פערנומען זיין שטעללע אונ אללע האבען איהם ליעב געהאט, סאי פרומע, סאי אויפגעקלערטע. אז מען האט אין וויען געאעפענט אים יאהר 1826 דעם ערשטען טעמפעל אונ מען האט אראבגעבראכט מאנהיימער׳ן, האט מען באלד פון איהם געהערט נאר איין ווארט „שלום״, ווייל ער האט פערשטאנען, אז כל זמן די אויפגעקלערטע וועלען שטעהען אבגעזאנדערט פונ׳ם פאלק אונ די פרומע וועלען קוקען אויף זיי קרום, וועט פון דער גאנצער רעפארם קיין תכלית ניט ווערען. דערפאר האט ער געדרונגען אז מען טאר ניט חאפען, אונ אז עס איז גלייכער צו געהען מיט א מיטעל־וועג, כדי אללע זאלען זיין צופרידען. מאנהיימער האט געוויזען, אז מען קאן זיך בעגעהען אהן א ארגעל, אבי עס זאל ניט זיין קיין געשריי וועגען חלול שבת, אונ ער האט רעכט געהאט. דער דרך פון שלום האט איהם געהאלפען צו ווערען דער פארשטעהער פון דער גאנצער יודישער קהלה אונ, אויף איהם קוקענדיג, האבען די קהלות פון פעשט, פראג אונ אנדערע שטאדט אויך איינגעפיהרט „קאהר־שולען״ אונ די אויפגעקלערטע האבען אומעדום אנגעהויבען שפיעלען א ראללע.

דעמאלט האבען דריי יונגע לייט, ר׳ יום טוב ליפמאן, אדער לעאפאלד צונץ, עדוארד גאנז אונ ר׳ משה מאזער, געמאכט א בעזונדער חברה אויף צו ארבייטען וועגען דער יודישער וויסענשאפט. זיי האבען טאקי באמת געמיינט, אז די גאנצע שנאה צו יודען נעהמט זיך נאר דערפון, וואס זיי זענען ניט געבילדעט אונ קוים וועט די זון פון אויפקלארונג שיינען איבער זיי וועט די שנאה לחלוטין פערשוואונדען ווערען אונ אללע וועלען זיי מקרב זיין ווי ברידער. דעם טעות האבען אויך אנדערע געבילדעטע יודען געהאט שפעטער מיט א סך יאהרען נאך אין עטליכע ערטער; עס איז אודאי ביטער געווארען אויפ׳ן הארץ, ווען ניט קיין צארטליכע האנד האט אויפגעוועקט פונ׳ם דרעמעל אונ געגעבען אנצוהערען אז מען דארף פערגעסען א נארישען חלום, ווי זיס ער זאל ניט זיין, נאר קיין רעה איז קיין מאל דערפון ניט ארויסגעקומען: די וויסענשאפט האט דערווייל צווישען יודען דערגרייכט זעהר א שאנע מדרגה אונ חכמה איז שטאנדיג געוועהן אונ וועט עביג בלייבען דאס בעסטע צירונג פאר׳ן יודען. אויך דעמאלט האבען די אללע, וועלכע האבען אינטערגעשטיצט די קליינע חברה, ניט בעדארפט קיין חרטה האבען. פון ד יונגע שוואכע בוימעלעך זענען געווארען פעסטע איינגעווארצעלטע בוימער

מִיט טְהַייעֶרֶע פֵּרוֹת, אוּנ נָאר נִיךְ הָאבֶּען זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוויזֶען אַזֶעלְכֶע גְרוֹיסֶע לַייט זוי ר׳ יִצְחָק מָרְדְכַי יָאסְט, וֶועלְכֶער הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער זִיךְ גֶענוּמֶען שְׁרַייבֶּען די גֶעשִׁיכְטֶע פוּן יוּדֶען בִּיז צוּ דֶער נַייֶער צַייט, ר׳ נַחְמָן קְרָאכְמַאל, דֶער בֶּערִיהמְטֶער פִילָאזָאף, וָואס הָאט אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען אַ סֵפֶר „מוֹרֶה נְבוּכֵי הַזְּמַן“, ר׳ שְׁלֹמֹה יְהוּדָה לֵייבּ רַאפַּאפָּארְט דֶער פְּרַאגֶער רַב, וָואס הָאט מִיט זַיין לֶעבֶּען בֶּעוויזֶען, אַז בִּילְדוּנְג שַׁאדְט נִיט צוּ פְרוּמְקַייט, אוּנ ר׳ יוֹסֵף פֶּערְל, וָואס הָאט גֶעאֶפֶּענְט די עֶרְשְׁטֶע יוּדִישֶׁע שוּלֶע אִין טַארְנָאפָּאל אוּנ הָאט גַאלִיצְיֶען גֶעמַאכְט פַאר אַיין אָרְט פוּן תּוֹרָה אוּנ חָכְמָה.

נָאר הָאטְשׁ די יוּדֶען הָאבֶּען אַזוֹי גֶעאַרְבַּייט אוֹיפְ׳ן פֶעלְד פוּן וִויסֶענְשַׁאפְט, הָאט מֶען זֵיי אִין דַייטְשְׁלַאנְד נָאךְ גוּט פַיינְד גֶעהַאט אוּנ פוּן קֵיין רֶעכְטֶע הָאט מֶען נָאר נִיט גֶעטָארְט דֶענְקֶען. די דַייטְשֶׁע מְלוּכוֹת הָאבֶּען נִיט גֶעוָואלְט זִיךְ אַ מָשָׁל נֶעהמֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, וואו מֶען הָאט אִים יָאהר 1830, וֶוען עֶס הָאט גֶעהֶערְשְׁט לוּאִי-פִילִיפּ, אוֹיסְגֶעגְלַייכְט אַלֶע רֶעלִיגְיָאנֶען אוּנ דָאס לַאנְד הָאט אוֹיף זִיךְ גֶענוּמֶען צוּ צָאהלֶען שְׂכִירוֹת די יוּדִישֶׁע רַבָּנִים גְלַייךְ מִיט די נַייסְטְלִיכֶע אוּנ אוֹיסְהַאלְטֶען די רַאבִּינֶערְשׁוּלֶע, וָואס מֶען הָאט צוּרִיק מִיט אַ יָאהר גֶעאֶפֶּענְט אִין מֶעץ. אַז עֶס פְלֶעגֶען זִיךְ אַ מָאל יָא גֶעפִינֶען עֶדְלֶע מֶענְשֶׁען, וָואס הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף זֵייעֶר כָּבוֹד אוּנ הָאבֶּען אוֹיפְגֶעוֶועקְט די שְׁאֵלָה וֶוענֶען דֶער יוּדִישֶׁער לַאגֶע, הָאט מֶען זֵיי פֶערְשְׁרִיגֶען, אוּנ מֶען הָאט זֵיי נִיט גֶעלָאזְט קֵיין וָוארְט רֶעדֶען. אַזוֹי אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אִין פְרַאנְקְפוּרְט, וֶוען מֶען הָאט אִין סֶענַאט גֶעוָואלְט חָאטְשׁ מַאכֶען אַ הֶיתֵּר וֶוענֶען יוּדִישֶׁע חֲתוּנוֹת אוּנ מְבַטֵּל זַיין דָאס אַלְטֶע גֶעזֶעץ, וָואס הָאט עֶרְלוֹיבְּט נָאר דֶעם אֶלְטֶערְן זוּהן אִין אַ יוּדִישֶׁער מִשְׁפָּחָה חֲתוּנָה צוּ הָאבֶּען: צְוַוייא דְרִיטֶעל פוּן די סֶענַאטָארֶען זֶענֶען גֶעוֶועהן גֶעגֶען דֶ׳עם אוּנ די אִיבְּרִיגֶע הָאבֶּען גֶעמוּזְט אָנְבּוֹיגֶען די קָאפּ. די דָאזִיגֶע פִינְסְטֶערֶע צַייט, וֶוען יוּדֶען הָאבֶּען, דַאכְט זִיךְ, בֶּעדַארְפְט פֶערְלִירֶען דֶעם לֶעצְטֶען מוּטֶה, הָאט אָבֶּער דַוְקָא אוֹיפְגֶעמוּנְטֶערְט אַיין יוּדֶען עֶר זָאל אַוֶועקְלֶעגֶען אַלֶע זַיינֶע כּוֹחוֹת אוּנ זָאל אָנְהוֹיבֶּען אַ מִלְחָמָה פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער מִיט אוֹיסְוֶוענִינְסְטֶע שׂוֹנְאִים. דָאס אִיז גֶעוֶועהן ר׳ גַבְרִיאֵל רִיסֶער, אַ מֶענְשׁ וָואס הָאט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט דָאס גַאנְצֶע לֶעבֶּען לִייבּ צוּ הָאבֶּען זַיין פָאלְק מִיט אַ אֱמֶת׳ער הַייסֶער לִיעבֶּע אוּנ אִיז נִיט מִיעד גֶעוָוארֶען צוּ זַיין אַ מֵלִיץ יֹשֶׁר פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער בִּיז עֶר הָאט אַלֵיין זוֹכֶה גֶעוֶועהן צוּ זֶעהֶען פַאר זַיין טוֹיט אִים יָאהר 1860, די דַייטְשֶׁע יוּדֶען נָאר אִין אַ פְרֶעהלִיכֶען מַצָּב. נִיט וֶועניגֶער פוּן רִיסֶער׳ן הָאט אוֹיךְ גֶעאַרְבַּייט זַיין חָבֵר, דֶער דָאקְטָאר ר׳ שְׁלֹמֹה לוּדְוִויג שְׁטַיינְהַיים,

וָואס הָאט מִיט זַיינֶע שִׁירִים נֶעשְׁטַארְקְט דֶעם יוּדֶען אוּנ הוֹךְ נֶעמַאכְט פוּן דֶעם, וָועלְכֶער הָאט זִיךְ דֶערְשְׁרָאקֶען פַאר'ן עֶרְשְׁטֶען שְׁטוּרְמְווינְד אוּנ הָאט זִיךְ נֶעוּוּנְט אַ בֶּעהֶאלְטֶענִישׁ צְווִישֶׁען פְרֶעמְדֶע אוּנ נִיט צְווִישֶׁען דִי זַיינִיגֶע.

אִין יֶענֶער צַייט הָאט אוֹיךְ דִי הֶעבְּרֶאִישֶׁע שְׁפְּרַאכֶע אָנְגֶעהֵייבֶּען בְּלִיהֶען: ר' שְׁמוּאֵל לֵיב גָאלְדְבֶּערְג פוּן טַארְנָאפָּאל הָאט נֶעאֶפֶענְט אַ זְשׁוּרְנַאל „כֶּרֶם חֶמֶד" אוּנ דִי בֶּעסְטֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, צְווִישֶׁען זֵיי אוֹיךְ צוּנְץ אוּנ ר' מִיכָאֵל זַאקְס, זֶענֶען נֶעוָוארֶען זַיינֶע מִיטְאַרְבַּייטֶער. דֶעמָאלְט הָאט אוֹיךְ שְׁטַארְק קוֹנֶה שֵׁם נֶעוֶועהן מִיט זַיינֶע סְפָרִים ר' יִצְחָק שְׁמוּאֵל רֶעדְזְשִׁיו פוּן גֶארִיץ, אוּנ אוֹיף אִיהם קוּקֶענְדִיג, אִיז אִין אִיטַאלְיֶען נֶעוָוארֶען אַ גַאנְצֶע חֶבְרָה פוּן הֶעבְּרָאִישֶׁע שְׁרַייבֶּער, צְווִישֶׁען וָועלְכֶע עֶס הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזָאנְדֶערְס אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט נְהִירוֹנְדִי, דֶער רַב פוּן פַּאדוּאַ, אַלְמַאנְצִי, אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע נְגִידִים, ר' שְׁמוּאֵל וִויטַא דֶע-לַא-וָואלְטֶע, אַ דָאקְטָאר פוּן מַאנְטוּאַ, אוּנ ר' שְׁמוּאֵל דָוִד לוּצַאטוֹ, דֶער דִירֶעקְטָאר פוּן דֶער רַאבִּינֶער-שוּלֶע אִין פַּאדוּאַ. אִים יָאהר 1837 הָאט אוֹיךְ דֶער דָאקְטָאר לוּדְווִיג פִילִיפְּזָאהן, וָואס אִיז שְׁפֶּעטֶער נֶעוָוארֶען רַב אִין מַאגְדֶעבּוּרְג, אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען „דִי צַייטוּנְג דֶעם יוּדֶענְטְהוּם'ס" אוּנ הָאט בִּיז זַיין טוֹידְט, מֶעהר פוּן פִינְפְצִיג יָאהר, נִיט אַרוֹיסְגֶעלָאזְט דִי פֶעדֶער פוּן דֶער הַאנְד.

אַזוֹי הָאבֶּען דִי יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ אַרְבַּייטֶען, אוּנ זֵיי זֶענֶען נֶעגַאנְגֶען מִיט דֶעם דֶּרֶךְ, אַז ווִי בַּאלְד דִי יוּדֶען וֶועלֶען זִיךְ בִּילְדֶען אוּנ וֶועלֶען נִיט זַיין פֶערְנֶעראכְט, וָועט זֵיי דָאךְ בֶּעסֶער וֶוערֶען אוּנ אַלֶע אַנְדֶערֶע פֶאלְקֶער וֶועלֶען נִיט עֶבִּיג קֶאנֶען פֶערְלֵייגְנֶען זֵייעֶר וֶוערְטְה. דֶערְפַאר הָאט יֶעדֶער פוּן זֵיי רוּהִיג, אָהן רַעשׁ נֶעטְהוּן אַלְדִינְג וָואס עֶר הָאט נֶערֶעכֶענְט פַאר נוּטְצְלִיךְ אוּנ נָאטְהִיג צוּ דֶעם צִיעל, וָואס אַלֶע הָאבֶּען נֶעהַאט פַאר דִי אוֹיגֶען.

נִיט שְׁטֶענְדִיג אִיז אָבֶּער נֶעוָועהן שְׁטִיל אִין דֶער יוּדִישֶׁער נֶעלֶעהְרְטֶען-וֶועלְט. צְווֵיי גְרוֹיסֶע לוֹמְדִים, וָואס זֶענֶען פוּן קִינְדְהַייט אָן נֶעוֶועהן חֲבֵרִים, זֶענֶען זִיךְ צוּנַאנְגֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע דְרָכִים, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ צְווִישֶׁען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ מַחְלוֹקֶת, נִיט חָלִילָה וֶועגֶען פֶערְזָאנְלִיכֶע שִׂנְאָה, נָאר אַ אֶמֶת'ע מַחֲלוֹקֶת לְשֵׁם שָׁמַיִם. דָאס זֶענֶען נֶעוֶועהן ר' אַבְרָהָם גַיינֶער, וָואס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען פוּן אַ גְרוֹיסֶער רַבָּנִישֶׁער מִשְׁפָּחָה, אוּנ ר' שִׁמְשׁוֹן רְפָאֵל הִירְשׁ, וָואס אִיז אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען בַּיי עֶלְטֶערְן-סוֹתְרִים פוּנ'ם מִיטְלֶען גְרַאד. אֵיינֶענְטְלִיךְ, וֶוען מֶען זָאל רֶעכְנֶען אַז קִינְדֶער טְהוּעֶן שְׁטֶאנְדִיג נָאךְ אֶלְטֶערֶע, וָואלְט גַיינֶער זִיךְ בֶּעדַארְפְט הַאלְטֶען אִין דִי רַבָּנִישֶׁע גַאנְג אוּנ הִירְשׁ וָואלְט בֶּעדַארְפְט זַיין נָאר

אַהיינְטִינ-װעלְטִינֶער; צום סוֹף אִיז אויסְגֶעקוּמֶען פּוּנְקְט פֶּערְקֶעהְרְט: גֵיינָער הָאט זִיךְ נִיט גֶעװָאלְט בֶּעגֶעהֶען נָאר מִיט אַקָאהר-שׁול אוּנ מִיט עֶטְלִיכֶע נַייֶע צֶערֶעמָאנְיֶעס, עֶר הָאט טַאקִי גֶעשְׁרִיגֶען, אַז מֶען דַארְף אוּמְוַוארְפֶען דֶעם גַאנְצֶען בִּנְיָן װָאס דִי רַבָּנִים הָאבֶּען דִי לֶעצְטֶע צַייט אויסְגֶעבּוֹיֶעט אָהן אַפְּלַאן אוּנ אָהן אַאָרְדנוּנְג; הִירְשׁ װיידֶער הָאט נִיט גֶעלָאזְט אָנְרִירֶען אֲפִילוּ אֵיין אוֹת פוּנ׳ם „שֻׁלְחָן עָרוּךְ” אוּנ הָאט גֶעדְרוּנְגֶען, אַז קוֹים װִיל מֶען אֵיין שְׁטֵיינְדֶעל צוּנֶעהְמֶען מוּז דָאס גַאנְצֶע הויז אַיינְפַאלֶען, אוּנ דֶער יוּד װֶעט נָאר בְּלַייבֶּען אִין דְרויסֶען אוּנ װֶעט סוֹף כָּל סוֹף מוּזֶען עֶרְגִיץ אִין דֶער פְרֶעמְד זִיךְ אַריינְבֶּעטֶען אִין שְׁכֵנוּת. בֵּיידֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶעהִיצְט. בֵּיידֶע הָאבֶּען מִיט פַייעֶר אַרויסְגֶעזָאגְט זֵייעֶרֶע פֶּערְקֶעהְרְטֶע מֵיינוּנְגֶען, נָאר בֵּיידֶע זֶענֶען גֶעװֶעהן הַייסֶע יוּדֶען, בֵּיידֶע הָאבֶּען גְלַייךְ לִיעב גֶעהַאט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוּנ יֶעדֶער הָאט גֶערֶעכֶענְט זֵיי צוּ הֶעלְפֶען מִיט אֵיין אַנְדֶער דֶרֶךְ.

דֶער גְלֶאנְצֶענְדֶער צוּשְׁטַאנְד פוּן דֶער יוּדִישֶׁער װִיסֶענְשַׁאפְט הָאט אוֹיךְ קְרִיסְטְלִיכֶע גֶעלֶעהְרְטֶע אַיינְגֶענֶעבֶּען חֵשֶׁק זִיךְ צוּ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אוּנ מִיט בֶּעזָאנְדֶער לוֹיב מוּז מֶען דֶערְמָאנֶען דִי נָאהמֶען פוּן צְװֵיי גְרוֹיסֶע לַייט: פְּרַאנְץ דֶעלִיטְשׁ, װָאס הָאט זֶעכְצִיג יָאהר כְּסֵדֶר זִיךְ אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט הֶעבְּרָאִישׁ, אוּנ אַדַאם מַארְטִינֶע. זֵיי הָאבֶּען, צוּ לִיעב דֶער יוּדִישֶׁער װִיסֶענְשַׁאפְט, אוֹיךְ לִיעב בֶּעקוּמֶען דָאס יוּדִישֶׁע פָאלְק, אוּנ בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט הָאבֶּען זֵיי מִיט פֶערְגְנִיגֶען אַרויסְגֶעװִיזֶען װִי זֵיי שֶׁאצֶען דִי יוּדֶען אוּנ הָאפֶען, אַז דָאס יוּדִישֶׁע מַזָל װֶעט נָאךְ אַמָאל שַׁיינֶען װִי פְרִיהֶר, אַזוֹי װִי עֶס פַּאסְט טַאקִי פַאר אַפָאלְק מִיט אַזאַ טְהַייעֶרֶער יְרוּשָּׁה, װִי דִי תּוֹרָה אוּנ אִיהר עֶבִּינֶע הֵיילִינֶע שְׁפְּרַאכֶע.

---

6 ר׳ משֶׁה מָאנְטֶעפִיָארֶע אוּנ דִי בְּלוּטְבֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג פוּן דַמֶּשֶׂק.

(1840—1885 נָאךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט).

דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער בִּלְבּוּל, װָאס הָאט װִי אַדוּנְנֶער גֶעטְרָאפֶען אִים יָאהר 1840 דִי יוּדֶען פוּן דַמֶּשֶׂק, אוּנ צוּזַאמֶען מִיט זֵיי אַללֶע זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער אוֹיף דֶער גַאנְצֶער װֶעלְט, אוּנ דִי יְשׁוּעָה װָאס אִיז גֶעקוּמֶען דוּרְךְ אַמֶענְשֶׁען װָאס הָאט אִין זַיין לֶעבֶּען קַיין הֵיילִיגֶערְס נִיט גֶעװאוּקְסְט פוּן צְדָקָה אוּנ מַעֲשִׂים טוֹבִים. דָאס אַלְדִינְג

הָאט אַזוֹי צוּנוֹיפְגֶעבּוּנְדֶען דָאס אוּמְגְלִיק פוּן דַמֶשֶׂק מִיט דֶעם זֵכֶר פוּן ר׳ מֹשֶׁה סָאנְטֶעפְיָארֶע, אַז מִיר מוּזֶען פְרִיהֶר, עֶהֶדֶער מִיר דֶערְצֶעהלֶען דִי גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דֶער עֲלִילָה, זָאגֶען עֶטְלִיכֶע וֶוערְטֶער וֶועגֶען דֶער גְרוֹיסַקַייט פוּן דֶעם צַדִיק, וָואס הָאט צוּ זִיךְ דֶערְוַוייל קֵיין גְלַייכֶען נִיט אִין דֶער גַאנְצֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דֶעם לֶעצְטֶען יָאהר הוּנְדֶערְט.

דִי מִשְׁפָּחָה מָאנְטָאפְיָארֶע שְׁטַאמְט אַרוֹיס פוּן אִיטַאלְיֶען. דֶעם 8-טֶען חֶשְׁוָן 1784 אִיז גֶעבּוֹירֶען גֶעוָוארֶען ר׳ מֹשֶׁה אִין לִוָוארְנָא בַּיי נִיט קֵיין רַייכֶע עֶלְטֶערְן. זַיין פָאטֶער וָואס הָאט שְׁטֶענְדִיג גֶעוָואהנְט אִין לָאנְדָאן, אִיז גֶעוֶועהן אַמִיטְלֶער בַּעַל הַבַּיִת, בֶּעפַאלְלֶען מִיט אַ סַךְ קִינְדֶער. עֶר אִיז פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען גֶעוֶועהן בְּכֹחַ צוּ גֶעבֶּען זַיין זוּהן אַיין אָרֶענְטְלִיכֶע עֶרְצִיהוּנְג, אוּנ וִוי עֶר הָאט נָאר גֶעעֶנְדִיגְט דִי שׁוּלֶע אִיז עֶר פְרַייוִוילִיג אַרַיינְגֶעטְרֶעטֶען אִין מִילִיטֶער אוּנ הָאט זִיךְ גִיךְ אוֹיסְגֶעדִינְט פַאר אַקַאפִּיטַאן. דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אִין עֶנְגְלַאנְד אִיז אָבֶּער אִין יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן אַזוֹי טְרוֹיעֶרִיג, אַז מָאנְטָאפְיָארֶע הָאט נִיט גֶעקָאנְט מֶעהר בְּלַייבֶּען אִין דִינְסְט אוּנ הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט גֶעהמֶען צוּ מִסְחָר. עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט עֶר גֶעאַרְבַּייט אִין אַ גְרוֹיסֶען קַאנְטָאר אוּנ הָאט דֶערְוַוייל חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט יְהוּדִית, דֶער טָאכְטֶער פוּנ׳ם רַייכֶען אוּנ גֶעבִּילְדֶעטֶען פוֹתֵר ר׳ לֵוִי כֹּהֵן, וָואס הָאט אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַזוֹי פִיעל נַדַן, אַז עֶר הָאט בַּאלְד גֶעקָאנְט אוֹיסְפִיהְרֶען צוּ וֶוערְן בֶּערְזֶענְמֶעקְלֶער, וָואס דֶעמָאלְט הָאט מֶען גֶעמוּזְט בֶּעצָאהלֶען פַאר אַזַא שְׁטֶעלֶע בִּיז צְוֶועלְף טוֹיזֶענְד רוּבֶּעל. דוּרְכ׳ן וַוייבּ׳ס צַד אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעוָוארֶען אַקָרוֹב צוּ דֶער מִשְׁפָּחָה רָאטְהשִׁילְד, וַוייל יְהוּדִית׳ס אַ שְׁוֶועסְטֶער הַנָה הָאט חֲתוּנָה גֶעהַאט מִיט ר׳ נָתָן מֵאִיר רָאטְהשִׁילְד, אוּנ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען אַרְבַּייטֶען פַאר זֵייעֶר הַאנְדֶעלְס-הוֹיז. עֶס הָאט נָאר נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט אוּנ מָאנְטֶעפְיָארֶע וָואס הָאט קֵיין קִינְדֶער גֶעהַאט הָאט זִיךְ עֶרְוָוארְבֶּען אַזַא קַאפִּיטַאל, אַז עֶר הָאט זִיךְ גֶעקָאנְט עֶנְטְשְׁלִיסֶען אַוֶועקְצוּוַוארְפֶען אַלֶע גֶעשֶׁעפְטֶען אוּנ זִיךְ גֶעהמֶען גוּטֶס צוּ טְהוּן פַאר דֶער וֶועלְט, דִינֶען דֶעם לַאנְד אוּנ בְּרֶענְגֶען נוּטְצֶען דֶעם פָאלְק. עֶר הָאט שׁוֹין גֶעהַאט זַיין שְׁלָאס אִין רַאמְסְגֶעט, נָאס צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר דָאס גְלִיק גֶעהַאט בֶּעקַאנְט צוּ וֶוערֶען מִיט דֶער קֶענִיגִין וִויקְטָארְיֶע, וֶועלְכֶער אִיז נָאךְ אִין יֶענֶער צַייט גֶעוֶועהן פְּרִינְצֶעסִין אוּנ פְלֶעגְט אָפְט קוּמֶען שְׁפַּאצִירֶען צוּ אִיהם אִין גָארְטֶען. צְוֵויי מָאל הָאט מֶען אִיהם אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען אוֹיף דִי גְרֶעסְטֶע שְׁטֶעלֶען אִין לַאנְד, אוּנ עֶר הָאט גֶעאַרְבַּייט מִיט אַלֶע כּוֹחוֹת צוּ בֶּעוַוייזֶען, אַז נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם אַזוֹי לִיעבּ. קֵיין זַאךְ אִיז פַאר אִיהם נִיט שְׁוֶוער גֶעוֶועהן, אוּנ אַז מֶען אִיז אִים

יָאהר 1860 אִין סִירִיָען אָנְגֶעפַאללֶען אויף די קְרִיסְטֶען אונ מֶען הָאט אוּמֶעדום פון זַייעֶרְטְוֶועגֶען צוּנוֹיפְגֶענוּמֶען נְדָבוֹת הָאט עֶר זִיךְ נִיט גֶעפוּילְט, בַּיי 76 יָאהר, צוּ גֶעהמֶען אויף זִיךְ דִי מִיה אונ הָאט אַללֵיין אִין עֶטְלִיכֶע טָאג גֶעזַאמֶעלְט אַ פֶערְטֶעל מִיללְיָאן רוּבֶּעל.

נָאר וָוען זַיין גוּטְסְקַייט הָאט זִיךְ תָּמִיד אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען בַּיי יֶעדֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט בְּעֵת נָאהְטְבֶּעדִירְפְטִיגֶע הָאבֶּען גֶעזוּכְט הִילְף הָאט עֶר דָאךְ זַיין עֶדֶעל הַארְץ אַוֶועקְגֶעשֶׁענְקְט אִין גַאנְצֶען זַיינֶע בְּרִידֶער. זַיין עֶרְסְטֶע נְסִיעָה קַיין יְרוּשָׁלַיִם אִיז גֶעוֶועהן אִים יָאהר 1827 אונ פון דֶעמָאלְט אָן אִיז עֶר זִיבֶּען מָאל גֶעוֶועהן אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל. דֶעמָאלְט הָאט מֶען נָאךְ נִיט גֶעוואוּסְט פון קַיין אַייזֶענְבַּאהנֶען אונ אויף דִי שִׁיפֶען אִיז מֶען אויךְ נִיט זִיכֶער גֶעפָאהרֶען, פון דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט זִיךְ מָאנְטֶעפְיָארֶע עֶנְטְשְׁלָאסֶען זִיךְ צוּ לָאזֶען אִין לַאנְגֶען אונ גֶעפֶאהְרְלִיכֶען וֶועג מִיט זַיין צֶארְטְלִיךְ וַוייבּ יְהוּדִית, וָואס הָאט נִיט גֶעוָואלְט פון אִיהם אָבְּטְרֶעטֶען אֲפִילוּ אויף אֵיין טָאג אונ זִי הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז זִי אִיז מְחוּיָב מִיט אִיהם צוּ טְהֵיילֶען פְרֵייד אונ לֵייד צוּזַאמֶען. נָאכְט הָאט אויךְ גֶעבֶּענְשְׁט זֵייעֶר פָאהרֶען, אונ אוּמֶעדוּם וואוּ זֵיי זַיינֶען נָאר גֶעקוּמֶען הָאט מֶען זֵיי מְקַבֵּל פָּנִים גֶעוֶועהן אונ אַרוֹיסְבֶּעגְלֵייט מִיט בְּרָכוֹת אונ לוֹיבּ פַאר זֵייעֶר גְרוֹיסֶע צְדָקָה. אִים יָאהר 1838 הָאבֶּען זֵיי וַוייטֶער זִיךְ גֶעזֶעגֶענְט מִיט לָאנְדָאן אונ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ גֶעלָאזְט קַיין פַּאלֶעסְטִינָא, נָאר אִין מַאלְטַא הָאט מֶען זֵיי גֶעגֶעבֶּען צוּ וִויסֶען, אַז דָארְט אִיז אַרוֹיס אַ גְרוֹיס חוֹלַאַת אונ מֶענְשֶׁען פַאללֶען אִין דִי גַאסֶען. מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּרֶעדֶען יְהוּדִית זִי זָאלל צוּרִיקְפָאהרֶען קַיין לָאנְדָאן, נָאר זִי הָאט דֶערְפוּן אֲפִילוּ נִיט גֶעוָואלְט הֶערֶן. אויף פֶּסַח זַיינֶען זֵיי גֶעקוּמֶען קַיין צְפַת אונ דֶער נָאךְ זֶענֶען זֵיי אַרַיינְגֶעפָאהרֶען קַיין יְרוּשָׁלַיִם, אונ דֶעמָאלְט אִיז שׁוֹין בַּיי מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעבְּלִיבֶּען דִי דֵעָה צוּ מַאכֶען שׁוּלֶען אונ גְרִינְדֶען קָאלָאנְיֶען פַאר יוּדִישֶׁע עֶרְדְאַרְבַּייטֶער. נָאר אַזוֹי וִוי סִירְיָען אִיז דֶעמָאלְט גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פון מִצְרַיִם, אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִימִיסְטֶען צוּרִיקְגֶעקֶענְט גֶעפָאהרֶען דוּרְךְ אַלֶכְּסַנְדְרִיָען אונ הָאט זִיךְ דָארְט פָארְגֶעשְׁטֶעללְט דֶעם שֵׁנִי לְמַלְכוּת מַחֲמֶד-עַלִי. עֶר הָאט אִיהם בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט זַיין פְּלַאן, וִוי אַזוֹי עֶר הָאפְט אוֹיפְצוּהֵייבֶּען דֶעם שְׁטַאנְד פון דִי יוּדֶען אִין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מִיט בִּילְדוּנְג אונ אַרְבַּייט, אונ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁטַארְק נָאכְדֶענְקֶען וִוי אַזוֹי עֶר זָאלל אויסְפִיהרֶען זַיין פְּלַאן װֶעגֶען דִי שׁוּללֶען אונ קָאלָאנְיֶען אִין פַּאלֶעסְטִינָא; נָאר פְּלוּצְלוּנְג אִיז גֶעוָוארֶען אֵיין אִיבֶּערְשְׁלָאג: עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִין סִירְיָען אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁרֶעקְלִיכֶע רְדִיפוֹת אונ יוּדֶען הָאבֶּען דָארְט בֶּעדַארְפְט נָאר אֵיין אַנְדֶער הִילְף.

מאנטעפיארע איז אויך געוועהן צוויי מאל אין רוססלאנד: דאס ערסטע מאל בייא קייזער ניקאלאי דעם ערשטען אים יאהר 1846 אונ דאס אנדערע מאל אים יאהר 1872 בייא קייזער אלכסנדר דעם צווייטען. ביידע מאל איז זיין פאהרען ניט געוועהן אומזיסט, ווייל ער איז זעהר געפאללען אונ ער האט מיט זיינע רעד געפועל'ט פיעל טובות פאר יודען: מען דערצאהלט אפילו, אז ער האט אזוי ווייט נושא חן געוועהן בייא קייזער ניקאלאי דעם ערשטען, אז ער האט איהם בפירוש געזאגט, אז ער וועט איהם צוליעב טהון אונ קוקען אויף זיינע ברידער נאר מיט אנדערע אויגען, ווענן זיי וועלען האטש אביסעלע אהנליך זיין אויף איהם. ער האט איהם אויך געבעטען ער זאל זיך מעהר בעקענען מיט די רוססישע יודען טאמער וועט ער קאנען האבען אוויירקונג אויף זיי אונ זיי וועלען אוועקווארפען זייערע פעהלער. מאנטעפיארע איז טאקי צוליעב דעם אריינגעפאהרען אין פיעל יודישע שטאדט, ער האט צוטהיילט זעהר פיעל צדקה אונ אומעדום, וואו ער איז נאר געקומען איז בייא יודען געוועהן א גרויסער יום טוב. דאס איינענע האט ער אויך געטהון אים יאהר 1867, ווען די רומענער זענען אנגעפאללען אויף די יודען אין בוקארעשט, מען האט צוברעכען די שוהל אונ עס איז געווארן א מרידה אין גאנצען לאנד. די טהרערן פון זיינע דערשלאגענע ברידער האבען איהם שוין אראבגעבראכט קיין רומעניען, אונ די מלוכה האט איהם געמוזט צוזאגען, אז מעהר וועלען אזיינע זאכען ניט געשעהן. יעדע נסיעה זיינע אין ארץ ישראל האט פערבעסערט די לאגע פון די יודען, אונ אים יאהר 1854 איז איהם אויך געראטהען צו קויפען ערד פאר א קאלאניע, מאכען מאדכענשוהלען, א בקור חולים, אונ ער האט דארויף פארנוצט 60,000 דאללאר וואס א אונבעקאנטער עושר פון ניי-ארלעאן ר' יהודה טורא האט צוואה געלאזט פאר'ן טויט, מען זאלל זיי איבערשיקען צו מאנטעפיארע'ן אונ ער זאלל מיט דעם געלד טהון ווי ער פערשטעהט.

אים יאהר 1862 איז מאנטעפיארע געבליבען איין אליין אונ גאנץ ענגלאנד האט בעדויערט דעם טויט פון דער פרומער יהודית וואס איהר קבר געפינט זיך אין ראמסגעט בייא דער שוהל. מאנטעפיארע האט געלאזט שטעללען א טהייערע מצבה, וואס איז פונקט אזוי געמאכט געווארן ווי דער שטיין פון דער מוטטער רחל'ס קבר אויפ'ן וועג פון בית לחם. דאס האט ער געטהון מיט דער כונה, אז דער שטיין זאלל איהם שטאנדיג דערמאנען אין זיין טייער ארץ ישראל אונ אין זיין געליעבט פאלק, וואס ווייט ער האט פערלארען זיין געטרייעסטען פריינד לעבט ער נאר פון זייערטוועגען. עס האט טאקי געדויערט נאר א קליינע צייט

האט מען ווייטער דערהערט א געשריי פון אומגליקליכע אונ זיינע ארעמע ברידער האבען צו איהם גערופען. דאס איז געוועהן אים יאהר 1863 אין מאראקא, וואו יודען האבען שוין דארט פון לאנג אן געליטען אונ, אז מען האט נאך אויף זיי אויסגעטראכט אז זיי האבען דערהרג'עט א שפאניער, האט זיך אויף זיי אין גאנצען אויסגעגאסען דער צארן אונ מען האט אנגעהייבען מאכען פון זיי א תל. איין יודען האט מען באלד פארמשפט צום טויט, עטליכע האט מען איינגעזעצט אונ די איבריגע האט מען גלאט בערויבט אונ געלאזט נאקעט אונ בלויז. די יודען האבען שוין דארט געהערט, אז אין ענגלאנד איז דא א וואהלטהאטיגער יוד וואס איז גרייט זיך מפקיר צו זיין פאר זיין פאלק, אונ אז דאס וואסער איז שוין צוגעקומען צום האלז האבען זיי איהם געגעבען צו וויסען. אים שבת איז דער בריעף אנגעקומען צו מאנטעפיארע אונ זונטאג איז ער שוין געלאפען צום מיניסטער ער זאלל טעלעגראפירען צום ענגלישען קאנסול מען זאלל דארט בעשיצען די יודען. אין עטליכע טאג האט ער זיך פערטיג געמאכט צו דער נסיעה, ער איז אריינגעפאהרען קיין פאריז אונ האט איבערגערעדט מיט'ן קייזער נאפאלעאן דעם דריטען, דערנאך איז ער אראבגעפאהרען קיין מאדריד אונ האט זיך געזעהן מיט דער קעניגין איזאבעללא, אונ טאקי אין איין וועג האט ער זיך אראבגעהאפט קיין סעווילא אונ האט גענומען א בריעף ביי'ם פאטער פונ'ם שפאנישען קאנסול, וואס האט בעשולדיגט די יודען אין דער רציחה. אוודאי האט שוין נאך דעם מאנטעפיארע וועניג געהאט וואס צו ארבייטען, אונ ווי ער איז נאר געקומען האט מען באלד די יודען בעפרייהעט. מאנטעפיארע האט זיך שוין אבער געוואלט בענוצען מיט דער רייזע, ער זאלל איבערהויפט א טובה טהון די יודען אין מאראקא, אונ דאריבער האט ער זיך ענטשלאסען אריינצופאהרען אין דער מדינה, זיך צוקוקען מעהר צום לעבען פון זיינע ברידער אונ זיך דערנאך פארשטעללען דעם סולטאן אונ רעדען פאר איהם א גוט ווארט. אכט מעת־לעת כסדר האט ער זיך געמוזט שלעפען ביי טאג אונ ביי נאכט, אין די גרעסטע היצען אין טיעפסטען זאמד, אונ חאטש ביי אכציג יאהר האבען איהם שוין די כוחות ניט געקאנט אזוי דיענען, איז איהם פארט קיין זאך ניט שווער געוועהן. דער סולטאן האט שוין געוואוסט פון איהם אונ האט איהם אויפגענומען מיט א כבוד פון א מלך, ער האט איהם אריינגענומען צו זיך אין הויף, ער האט מיט איהם די גאנצע צייט שפאצירט אונ האט איהם צוגעזאגט צו בעווייזען חסד די יודען. פון דעמאלט אן איז זייער מעמד אויך בעסער אונ זיי געפינען שוץ ביי דער מלוכה.

אויסְצוּרֶעכֶענֶען אַללֶע טוֹבוֹת וָואס מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט אִין זַיין לֶעבֶּען גֶעטְהוּן יוּדֶען אִיז זֶעהר שְׁוֶוער; מֶען קָאן נָאר זָאגֶען, אַז עֶס אִיז נִיטָא קֵיין רֶעכְטֶע זַאךְ וָואס אִיז נוֹגֵעַ יוּדֶען אָדֶער אַללֶע מֶענְשֶׁען בִּכְלַל, וָואס עֶר זָאלל פַאר אִיהם נִיט טְהוּן אַלְץ וָואס עֶר הָאט גֶעקֶאנְט. דֶערְפַאר אִיז זַיין נָאמֶען אַזוֹי גְרוֹיס, אַז זַיין הוּנְדֶערְטְיֶאהְרִיגֶער גֶעבּוּרְטְסְטָאג אִיז גֶעוֶועהן אַ יוֹם טוֹב כִּמְעַט בַּיי דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט. דֶערְפַאר הָאט מֶען בַּיי זַיין טוֹיט אַרוֹיסְגֶעזֶעהֶען, אַז חָאטְשׁ עֶר אִיז מִיט קִינְדֶער נִיט בֶּעגְלִיקְט גֶעוָוארֶען הָאט אִיהם גָאטט גֶעבֶּענְשְׁט מִיט אַ גַאנְץ פָאלְק, וָואס בֶּעוֵויינְט אִיהם אַצוּנְד זֶעהר וִוי אֵייגֶענֶע קִינְדֶער וָואס זֶענֶען נָאךְ אִיהם אַזוֹי וִוי יְתוֹמִים גֶעבְּלִיבֶּען אוּנ וָואס זַיין זֵכֶר וֶועט בְּלַייבֶּען לִבְרָכָה בַּיי יוּדֶען נָאךְ אִין שְׁפֶּעטֶערֶע דוֹרוֹת.

נָאר מֶעהר פוּן אַללֶע זַאכֶען וָואס ר׳ משֶׁה מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט אִין זַיין לַאנְג לֶעבֶּען אוֹיפְגֶעטְהוּן אִיז גֶעוֶועהן דִי הִילְף וָואס עֶר הָאט גֶעבְּרַאכְט דִי יוּדֶען פוּן דַמֶּשֶׂק, אִין אַזַא בִּיטֶערֶער צַייט, וֶוען זֵיי זֶענֶען אַללֶע גֶעוֶועהן אִין דֶער גְרֶעסְטֶער סַכָּנָה אוּנ שׂוֹנְאִים הָאבֶּען זִיךְ נָאךְ גֶעוָואלְט בֶּענוּצֶען מִיט׳ן אוּמְגְלִיק כְּדֵי דֶער פְלֶעק זָאל פַאלֶען אוֹיפ׳ן גַאנְצֶען יוּדִישֶׁען פָאלְק. אִין דַמֶּשֶׂק אִיז גֶעוֶועהן אַ קַאטָאלִישֶׁע קִירְכֶע, וָואס אִיז גֶעשְׁטַאנֶען אוּנְטֶער דֶעם שׁוּטְץ פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, פְּלוּצְלוּנְג אִיז דֶעם 5 פֶעבְּרוּאַר 1840, פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אַ גַייסְטְלִיכֶער טְהָאמַאשׁ צוּזַאמֶען מִיט זַיין דִינֶער, אוּנ מֶען הָאט נִיט גֶעוואוּסְט וואוּ זֵייעֶר גֶעבֵּיין אִיז אַהִינְגֶעקוּמֶען. טְהָאמַאשׁ פְלֶעגְט זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט מֶעדִיצִין אוּנ דֶערְפַאר פְלֶעגְט מֶען אִיהם אָפְט זֶעהֶען אַרוּמְגֶעהֶען אִיבֶּער דֶער שְׁטָאדְט שְׁפֶּעט בַּיי נַאכְט אוּנ גַאנְץ פְרִיה, אוּנ עֶר אִיז, וִוי מֶען זָאגְט, אוֹיסְגֶעוֶועהן אַללֶע לָאבֶּער. אַז עֶר אִיז דָא פְלוּצְלוּנְג פֶערְשְׁווֹאוּנְדֶען גֶעוָוארֶען, הָאט מֶען גֶעגֶעבֶּען צוּ וִויסֶען דֶעם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קָאנְזוּל רַאטִי־מֶענְטָאן, אַ רָשָׁע מְרוּשָׁע, וָואס הָאט שׁוֹין לַאנְג אַרוֹיסְגֶעקוּקְט עֶר זָאל זִיךְ קָאנֶען נוֹקֵם זַיין אִין דִי יוּדֶען, אוּנ חָאטְשׁ עֶס אִיז קֵיין סוֹד נִיט גֶעוֶועהן, אַז צוּרִיק מִיט עֶטְלִיכֶע טֶעג הָאט זִיךְ טְהָאמַאשׁ גֶעקְרִיגְט מִיט אֵיין אַרַאבֶּער אוּנ יֶענֶער הָאט אֶפֶענְטְלִיךְ גֶעשְׁרִיגֶען, אַז עֶר וֶועט פוּן זַיינֶע הֶאנְד נִיט אַרוֹיס, הָאט רַאטִי־מֶענְטָאן בַּאלְד אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ קְלַאנְג, אַז אִין דֶער רְצִיחָה זֶענֶען דִי יוּדֶען שׁוּלְדִיג. עֶר הָאט אוֹיף זַיין זַייט גֶעוֵוינְט דֶעם גוּבֶּערְנַאטָאר שֶׁערִף פַאשַׁא, עֶס הָאבֶּען זִיךְ אָבְגֶעזוּכְט עֵדוּת וָואס הָאבֶּען טְהָאמַאשׁ׳ן קְלָאמֶערְשְׁט פְרִיהר מִיט אַ נַאכְט גֶעזֶעהֶען אִין אַ יוּדִישֶׁער גַאס, אוּנ עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען אַ גַאנְצֶע חֲתוּנָה, מֶען הָאט דָאךְ אָבֶּער בֶּעדַארְפְט הָאבֶּען עֶפִּיס אַ תֵּרוּץ, עֶס

זָאל קֵיינֶעם נִיט קָשֶׁה זַיין פַאר וָואס דִי שְׁטִילֶע דֶערְשְׁלָאגֶענֶע יוּדֶען, וָואס מֶען
הָאט עָפִּים נִיט, אַז זֵיי זָאלֶען אַרוּמְלוֹיפֶען מִיט מֶעסֶערְס אִין דִי גַאסֶען אוּנ
הַרְגֶענֶען מֶענְשֶׁען, הָאבֶּען נָאר אָהן אַ סִבָּה גֶעקוֹילֶעט אַ נַייסְטְלִיכֶען, אִיז מֶען
גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ מֶען הָאט זִיךְ גֶעחַאפְּט צוּם אַלְטֶען כְּלְבוּל, אַז דָאס
אִיז גֶעטְהוּן גֶעוָוארֶען צוּ לִיעבּ דֶעם, זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. קַיין
בֶּעזָאנְדֶערֶע בֶּעוַוייזֶע הָאט מֶען נִיט בֶּעדַארְפְט, עֶס אִיז גֶענוּג גֶעוֶועהן, וָואס
אַ יוּדִישֶׁער רוֹפֵא הָאט זִיךְ מֶעהר דֶערְשְׁרָאקֶען וִוי אַנְדֶערֶע אוּנ זַיין פָּנִים הָאט
אוֹיסְגֶעזֶעהֶען בְּלַאס, אִיז שׁוֹין אוֹיף אִיהם גֶעפַאלֶען דֶער גְרֶעסְטֶער חֲשַׁד אַז עֶר
אִיז דֶער שְׁרֶעקְלִיכֶער רוֹצֵחַ. מֶען הָאט דֶעם רוֹפֵא אָנְגֶעהוֹיבֶּען מוּטְשֶׁען, אוּנ
אַז עֶר הָאט גֶעחַאפְּט דִי עֶרְשְׁטֶע פִינְף הוּנְדֶערְט שְׁטֶעקֶענְס אוּנ מֶען הָאט אִיהם
צוּגֶעזָאגְט אַלֶע טָאג אַזוֹי צוּ בֶּעשְׁטְרָאפֶען, וֶוען עֶר וֶועט שְׁוַויינֶען, הָאט עֶר
גֶעאֶפֶענְט דָאס מוֹיל אוּנ תָּאט גֶעזָאגְט וָואס מֶען הָאט נָאר גֶעוָואלְט. עֶרְשְׁטֶענְס,
הָאט עֶר זִיךְ אַלֵיין מוֹדֶה גֶעוֶועהן אוּנ, צְוַוייטֶענְס, הָאט עֶר נָאךְ אָנְגֶעוִויזֶען
זִיבֶּען פוּן דִי בְּכָבוֹד'סְטֶע אוּנ רַייכְסְטֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, וָואס הָאבֶּען מִיט אִיהם
צוּזַאמֶען דֶערְהַרְג'ט דֶעם גַייסְטְלִיכֶען. מֶען הָאט בַּאלְד, מִן הַסְּתָם, אַיינְגֶעזֶעצְט
דִי אַלֶע בַּעֲלֵי בָּתִּים, צְוִוישֶׁען וֶועלְכֶע אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן אֵיינֶער אַ זָקֵן, אִיבֶּער
אַכְטְצִיג יָאהר, אוּנ מֶען הָאט זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען אָנְטְהוּן עִנּוּיִים קָשִׁים. אַחוּץ
הוּנְדֶערְטֶער שְׁטֶעקֶענְס, וָואס מֶען הָאט מִיט זֵיי צוּבְּרָאכֶען זֵייעֶרֶע אַלְטֶע בֵּיינֶער,
הָאט מֶען פוּן זֵייעֶרְטְוֶועגֶען אוֹיסְגֶעטְרַאכְט נָאר אַ אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶען עֹנֶשׁ: מֶען הָאט
זֵיי גֶעלָאזְט שְׁטֶעהֶען אוֹיף דִי פִּיס אַנְדֶערְטְהַאלְבֶּען מֵעֵת לְעֵת כְּסֵדֶר, אוּנ אַז
אֵיינֶעם הָאבֶּען זִיךְ דִי אוֹיגֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען קְלֶעפֶּען אוּנ עֶס הָאט אִיהם גֶעצוֹיגֶען
צוּ דְרֶעמְלֶען, הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד דִי סָאלְדַאטֶען מִיט פְרִישֶׁע קוּלַאקֶעס דֶערְמָאנְט
אַז מֶען טָאר נִיט שְׁלָאפֶען. עֶס אִיז נָאר קַיין כֹּחַ נִיט גֶעוֶועהן אִיבֶּערְצוּטְרָאגֶען
אַזֶעלְכֶע יְסוּרִים, אוּנ מֶען הָאט גֶעוִויס גֶערֶעכֶענְט, אַז מֶען וֶועט זֵיי אוֹיךְ בְּרֶענְגֶען
דֶערְצוּ זֵיי זָאלֶען זִיךְ מוֹדֶה זַיין, עֶס הָאט אָבֶּער נִיט גֶעהָאלְפֶען, דִי אוּנְשׁוּלְדִיגֶע
יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעסֶער עֶנְטְשְׁלָאסֶען צוּ שְׁטַארְבֶּען עֶהדֶער אַרוֹיפְצוּוַוארְפֶען
אוֹיף זִיךְ אוּנ אוֹיף זֵייעֶר פָאלְק אַזַא בִּיטֶערֶע בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג. דֶעמָאלְט אִיז שֶׁערְף-
פַּאשַׁא, וָואס אִיז נִיט גֶעוֶועהן קַיין גְרֶעסֶערֶער בַּעַל יָשָׁר פוּן רַאטִי-מֶענְטָאן,
שְׁטַארְק אִין כַּעַס גֶעוָוארֶען אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען עַקְשָׁנוּת אוּנ הָאט גֶעוִויזֶען וִוי וַוייט
וַיינֶע אַכְזָרִיוּת קָאן גֶעהֶען. קוֹדֶם כָּל אִיז עֶר מִיט זַיינֶע סָאלְדַאטֶען אָנְגֶע-
פַאלֶען אוֹיף אַ הוֹיז פוּנ'ם גְרֶעסְטֶען יוּדִישֶׁען גְבִיר, אוּנ הָאט פָּשׁוּט דֶערְפוּן
אַ תֵּל גֶעמַאכְט, וַוייל עֶס הָאט גֶעהֵייסֶען, קְלָאמֶערְשְׁט, אַז עֶר זוּכְט דָארְט דֶעם

טויטען קארפער פונ'ם גייסטליכען אונ צו ליעב דעם האט ער צוּוואָרפען די שטוב אונ א גאנצע משפחה איז געבליבען ליעגען אויף דער גאס. אויסער דעם האט ער צונויפגענומען זעכציג יודישע קליינע קינדער, פון דריי ביז צעהן יאהר, אונ האט זיי אללע פערשפארט אין א בעזונדער חדר אונ האט ניט צוגעלאזט קיין עסען; די אומגליקליכע מוטטערס זענען געשטאנען פון ווייטענס אונ האבען געהערט דאס געוויין פון די הונגעריגע פיצעלעך, נאר זיי האבען נאר ניט געקאנט מאכען, ווייל מען האט ביי זיי געפאדערט זיי זאלען זיך נאר מודה זיין. אז א יודישער יונגער מאנן האט זיך איינגעשטעלט דאס לעבען אונ איז געקומען צום גובערנאטאר אונ האט איהם געוואלט דערווייזען, אז טהאמאש'ן האט מען אין דער לעצטער נאכט געזעהען ביי א טירקישען סוחר, האט מען איהם אזוי געשלאגען, אז אין עטליכע שעה ארום האט ער נאטש די נשמה אבגעגעבען. ראטי-מענטאן פון זיין זייט איז דערווייל ניט מיעד געווארען צו זוכען נייע בעווייזען געגען די יודען, אונ אז מען האט ערגיץ געפונען א פערפוילטען ביין אונ א אלטע שמאטע האט ער באלד געפועלט ביי זיינע דאקטוירים אונ זיינע שטאנדיגע עדות, מען זאל זאגען, אז דאס איז איינס פון טהאמאש'ס גליעדער אונ א שטיק פון זיין היטעל. די נייע בעווייזע האבען ווייטער געפיהרט דערצו וואס מען האט אללע מאל איינגעזעצט אנדערע בעלי בתים אונ מען האט זיי געשלאגען טויט-שלאג. עס איז אזוי ווייט געקומען אז איינער פון די יודען, ר' יוסף לאניאדא, איז טאקי געשטארבען אונטער די האנד פון די תליינים, דער אנדערער, ר' משה אבולאפיא, האט זיך קוים אבי-געראטעוועט דאס לעבען דערמיט וואס ער איז איבערגעגאנגען צום מחמדנישען גלויבען, אונ די איבריגע האבען געזאגט וואס מען האט זיי געהייסען אבי מען זאל ניכער מאכען פון זיי איין סוף. מען האט אריינגעשלעפט אויף דריי רבנים פון דמשק אונ אפילו די שאנסטע משפחה פרחי, וואס אללע איינוואהנער האבען פאר זיי דרך ארץ געהאט. נאר ראטי-מענטאן האט זיך נאך אלץ ניט געוואלט בערוהיגען אונ האט געטהון אזעלכע גרויזאמקייטין, אז סוף כל סוף האט עס דער אסטערדייכישער קאנזול מערלאטא ניט געקאנט צוזעהען, אונ האט זיך געפרובט א ביסעל אנצונעהמען זיך פאר די יודען, נאר פאר דעם שריט איז ער אלליין געוועהן אין סכנה ווייל ראטי-מענטאן האט אויף איהם אנגערייצט דאס פאלק, אונ אז מען האט אנגעהויבען ראבעווען די יודען האט מען ביי איהם אויך אויסגעשלאגען די פענסטער, אונ דאס איז געוועהן א ווינק, אז צו קיין יודישער זאך טאר מען זיך ניט מישען. ראטי-מענטאן האט

אוֹיסֶער דֶעם גֶעלָאזְט אִיבֶּערְזֶעצֶען אוֹיף אַרַאבִּיש אַ בּוּךְ, וָואס ווייזְט אוֹיס, אַז יוּדֶען דַארְפֶען מַאכִי בְּלוּט אוֹיף פֶּסַח. אוּנ אַזוֹי הָאט עֶר גֶעפוֹעֶלְט בַּיי שָׁערִיף־פַּאשַׁא עֶר זָאל פָארְשְׁטֶעלֶען דֶעם מוֹשֵׁל פוּן מִצְרַיִם, מַחְמֶד עַלִי, אַז דִי יוּדֶען זָענֶען מַאכִי שוּלְדִיג אִין דֶעם טוֹיט פוּן מְהָאמַאשׁ'ן אוּנ אַז זַיין בְּלוּט הָאבֶּען זַיי בֶּענוּצְט צוּ דִי מַצוֹת.

אַז עֶס אִיז בֶּעשֶׁערְט גֶעוָועהן דָאס אוּמְגְלִיק זָאל זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְן, הָאט זִיךְ דֶער כְּלָבוּל בֶּעדַארְפְט אִין דֶער אֵיינֶענֶער צַייט פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען אִין עֶטְלִיכֶע אֶרְטֶער. אוֹיף דֶער אִינְזֶעל רָהאדוּס, וָואס הָאט אוֹיךְ גֶעהֶערְט צוּ טִירְקַיי, הָאט זִיךְ בַּיי אַ גְרֶעק אוֹיפְגֶעהַאנְגֶען אַ קִינְד פוּן צֶעהן יָאהר, אוּנ חָאטְשׁ אַלֶע הָאבֶּען גֶעוואוּסְט, אַז דָאס קִינְד הָאט זִיךְ אַלֵיין דָאס לֶעבֶּען גֶענוּמֶען, הָאבֶּען דִי קְרִיסְטֶען גֶעמַאכְט אַ גֶעוואלְד, אַז דִי יוּדֶען הָאבֶּען עֶס דָערְהַרְגֶ'נט. דָאס אִיז גֶעוָועהן אַ צ[illegible] צוּ דֶער מַעֲשֶׂה פוּן דַמֶשֶׂק אוּנ עֶס הָאבֶּען זִיךְ בַּאלְד אָנְגֶעהוֹיבֶּען רְדִיפוֹת אִין גַאנְץ סִירְיֶען אוּנ טִירְקַיי. כִּמְעַט אִין יֶעדֶער שְׁטָאדְט הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאלְטֶען דִי נְשָׁמָה אִין דִי הָאנְד אוּנ הָאבֶּען מוֹרָא גֶעהַאט מֶען זָאל פוּן זַיי נִיט מַאכֶען אַ הֶפְקֵר, ווייל בַּעֲלָנִים אוֹיף רַאבֶּעוָועֶן זֶענֶען גֶעוָועהן זֶעהר פִיעל אִי צְווִישֶׁען גְרִיכֶען, אִי צְווִישֶׁען דִי טִירְקֶען. אִין דִיאַבַּאר, נִיט ווייט פוּן דַמֶשֶׂק, הָאט דָאס פָאלְק צוּבְּרָאכֶען דִי יוּדִישֶׁע שׁוּל אוּנ צוּרִיסֶען אַלֶע סִפְרֵי־תּוֹרָה; מֶען הָאט דָאס אֵיינֶעגֶע גֶעוָואלְט טְהוּן אוֹיךְ אִין בֵּיירוּט, נָאר דָארְט הָאט עֶס דֶער הָאלְלָאנְדִישֶׁער קָאנְזוּל נִיט דֶערְלָאזְט.

מֶערְקְווִירְדִיג אִיז דָאס, וָואס מִיט דֶער בְּלוּטְבֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג פוּן דַמֶשֶׂק אִיז גֶעשֶׁעהֶען דָאס אֵיינֶעגֶע, וָואס עֶס קוּמְט אַ מָאל פָאר בַּיי אַ גְרוֹיסֶער שְׂרֵפָה; עֶס בְּרֶענְט דַאכְט זִיךְ אוֹיף אֵיין אָרְט אוּנ עֶהֶער מֶען קוּקְט זִיךְ אוּם הָאט שׁוֹין דֶער ווִינְד פֶערְטְרָאגֶען עֶרְגִיץ עֶטְלִיכֶע רֶעכְטֶע פוּנְקֶען אוּנ דָאס פַייֶער שְׁפַּארְט שׁוֹין אָן גַאנְץ ווייט. כִּמְעַט אִין אַ חֹדֶשׁ אַרוּם ווִי עֶס אִיז אַרוֹיסְגֶעקוּמֶען דֶער כְּלָבוּל פוּן דַמֶשֶׂק הָאט מֶען אִין פְּרַייסֶען, אִין דֶער גֶעגֶענְד פוּנ'ם רְהֵיין, אוֹיךְ זִיךְ גֶעפְּרִיוְט אַרוֹיסְוַוארְפֶען פוּנְקְט אַזאַ חֵטְא אוֹיף דִי יוּדֶען, נָאר עֶס אִיז נִיט גֶערָאטְהֶען. אַ קְרִיסְטְלִיךְ מֶאדֶעל פוּן נַיין יָאהר הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען טְשֶׁעפֶּען צוּ אַ יוּדֶען אַז עֶר הָאט אִיהר צוּשְׁטָאכֶען דָאס לַייבּ אוּנ הָאט גֶעצַאפְּט אִיהר בְּלוּט; אִיהְרְס אַ בְּרוּדֶערְ'ל פוּן זֶעכְּס יָאהר הָאט זִיךְ נָעשְׁוָואוֹרֶען, אַז עֶר אִיז אַלֵיין גֶעשְׁטַאנֶען דֶערְבַּיי אוּנ אַזוֹי ווִי דֶעמָאלְט אִיז נָאךְ גְרָאד פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען אַ אָלְטֶערֶער קְרִיסְט, הָאט מֶען גֶעשְׁמַאק אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁמִיעֶסֶען, אַז

דָאס אִיז דִי יוּדֶענְס אַרְבַּייט. מֶען הָאט זִיךְ אָבֶּער בַּאלְד גֶענוּמֶען צוּ הוּנְגֶער וְדוֹחַק זַיין אוּנ מֶען אִיז גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען אַז דִי גַאנְצֶע זַאךְ אִיז פַאלְשׁ. עֶס הָאט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען, אַז דֶער פֶערְפַאלֶענֶער קְרִיסְט לֶעבְּט נָאר אוּנ מֶען הָאט אִיהם אוּמִיכְּטֶען זִיךְ גֶעהַייסֶען בֶּעהַאלְטֶען כְּדֵי מֶען זָאל זִיךְ קָאנֶען צוּפִיהרֶען דִי הָאנְד מִיט דִי יוּדֶען; אַ חוּץ דֶעם, אַז דִי דָאקְטוֹירִים הָאבֶּען גֶענוּמֶען בֶּעטְרַאכְטֶען דָאס מֶאדֶעל הָאבֶּען זֵיי גֶעזֶעהֶען, אַז זִי הָאט זִיךְ נָאר אוֹיסְגֶעשְׁמִירְט מִיט בְּלוּט, אוּנ אַז דָאס לַייב אִיז אֲפִילוּ נִיט גֶעוָועהן צוּדְרַאפֶּעט. אַוַדַאי אִיז דֶער אֱמֶת אַרוֹיס וְוִי בּוֹימְאֶהל אוֹיפ'ן וַואסֶער אוּנ מֶען הָאט נָאךְ שְׁטְרֶענְג בֶּעשְׁטְרָאפְט דִי מוֹסְרִים אוּנ דִי פַאלְשֶׁע עֵדוּת, וָואס הָאבֶּען אָנְגֶעמַאכְט דֶעם גַאנְצֶען טַא־רַארַאם.

דָאס וָואס מֶען הָאט אָבֶּער גֶעקָאנְט מַאכֶען אִין פְּרַייסֶען אִין עֶטְלִיכֶע טָאג אִיז שְׁוֶוער גֶעוֶועהן אוֹיסְצוּפִיהרֶען אִין דַמֶשֶׂק אִין עֶטְלִיכֶע חֲדָשִׁים. אִין פְּרַייסֶען הָאבֶּען שׁוֹין לַאנְג דִי יוּדֶען אִין פְרֵייעֶן דֶערְצֶעהלְט דֶעם גַם וָואס אִיז מִיט זֵיי גֶעשֶׁעהֶען — אִין דַמֶשֶׂק אָבֶּער הָאבֶּען זֵיי כִּמְעַט דִי גַאנְצֶע הָאפְּנוּנְג פֶערְלָארֶען, וַוייל זֵיי הָאבֶּען זִיךְ נִיט גֶעהַאט צוּ וֶועמֶען צוּ ווענְדֶען. שֶׁערִיף־פַּאשַׁא הָאט זֵיי גֶעמוּטְשֶׁעט אוּנ גֶעהַאלְטֶען אִין תְּפִיסָה אוּנ רַאטִי־מֶענְטָאן הָאט אַזוֹי גֶעאַרְבַּייט, אַז אֲפִילוּ אִין פְרַאנְצֶאזִישֶׁע צַייטוּנְגֶען אִיז בֶּעשְׁרִיבֶּען גֶעוָוארֶען דֶער חֵטְא פוּן דִי יוּדֶען אִין דִי שְׁרֶעקְלִיכְסְטֶע פַארְבֶּען, אוּנ אֲפִילוּ אַזַא גְרוֹיסֶער מַאנְן וְוִי דֶער בֶּערִיהמְטֶער שְׁרַייבֶּער טְהִיֶער, וָואס אִיז דֶעמָאלְט גֶעוֶועהן מִינִיסְטֶער אוּנ אִיז אִים יָאהר 1871 גֶעוָוארֶען פְּרֶעזִידֶענְט, הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען שְׁלֶעכְט קוּקֶען אוֹיפ'ן יוּדִישֶׁען פָאלְק. אַז דָאס וַואסֶער אִיז שׁוֹין אָבֶּער גֶעקוּמֶען אִיבֶּער דֶעם הַאלְז, אוּנ דָאס גֶעשְׁרֵיי פוּן דַמֶשֶׂק הָאט דֶערְגְרֵייכְט צוּ דִי יוּדִישֶׁע נְגִידִים אִין דִי גְרוֹיסֶע אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע שְׁטֶעדְט, הָאט ר' מֹשֶׁה מָאנְטֶעפִיָארֶע דֶער עֶרְשְׁטֶער אָנְגֶעמַאכְט אַ גֶעוואלְד, אַז מֶען מוּז אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען דִי מְלוּכוֹת פוּן עֶנְגְלַאנְד, פְרַאנְקְרֵייךְ אוּנ אֶסְטֶערְרַייךְ זֵיי זָאלֶען זִיךְ אָנְנֶעהמֶען פַאר דִי אוּמְגְלִיקְלִיכֶע יוּדֶען. צוּ אִיהם זֶענֶען בַּאלְד צוּגֶעשְׁטַאנֶען אִין לָאנְדָאן — רָאטְהשִׁילְד, סַאלָאמָאנְס אוּנ גָאלְדְשְׁמִיד, אִין פַּארִיז — דֶער יוּדִישֶׁער מִינִיסְטֶער אַבִּיל פוּלְד, אוּנ דֶער בֶּערִיהמְטֶער אַדְוָואקַאט אַדָאלְף קְרֶעמְיֶע, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ צְוֵויי מָאל גֶעוֶועהן מִינִיסְטֶער אִין פְרַאנְקְרֵייךְ. אִין אַמְשְׁטַרְדַם — דֶער פְרוּמֶער ר' הִירְשׁ לֶעהרֶן, אוּנ אַלֶע הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּמֶען אַרְבַּייטֶען צוּ דֶערְוַוייזֶען וְוִי פַאלְשׁ דֶער בִּלְבּוּל פוּן דַמֶשֶׂק אִיז. אִין אֵיין צַייט הָאבֶּען זִיךְ גֶעוָוארְפֶען קְרֶעמְיֶע צוּ

דער פראנצאזישער מלוכה, מאנטעפיארע, צו דער ענגלישער, און מיט אסטעבייך האט מען ניט בעדארפט אזוי פיעל ארבייטען, ווייל דער קאנזול פון דמשק האט נאך פריהר מודיע געוועהן קיין וויען וואס פאר א רציחה דארט געהט פאר. פון לאנדאן, פאריז און וויען האט מען באלד געגעבען א ווינק דעם סולטאן, אז מען איז ניט צופרידען וואס ער דערלאזט אזא עולה, און ער האט תיכף געהייסען מען זאל חוקר ודורש זיין וואס עס האט זיך פערלאפען אין ראהדוס, און די אונשולד פון די יודען האט זיך שוין ארויסגעוויזען. דערצו האט זיך ניט געפוילט דער באראן ר' נתן מאיר ראטהשילד אלליין אראבצופאהרען קיין קאנסטאנטינאפאל און די יודען פון ראהדוס זענען באלד בעפרייהט געווארען. ניט אזוי לייכט איז אנגעקומען איבערצודרעהען די שלעכטע מיינונג פון מחמד־עלי, דעם מושל פון מצרים, וואס פון איהם זענען אבהאנגיג געוועהן די יודען פון דמשק, און די דאזיגע שווערע ארבייט האט אויף זיך גענומען ר' משה מאנטעפיארע. ער האט זיך ענטשלאסען צו מאכען די ווייטע נסיעה צוזאמען מיט זיין געטרייער פרוי יהודית מיט אדאלף קרעמיע, מיט זיין לייב־דאקטאר לעווי און מיט נאך עטליכע פון זיינע מקורבים, און איז געוועהן זיכער, אז איהם וועט געוויס געראטהען אויסצופיהרען זיין גרויס שליחות. געשטארקט האט איהם דאס, וואס אין גאנץ ענגלאנד איז מען געוועהן איבערצייגט אז ער נעהמט זיך אן פאר איין אמת, און ביי דער אסיפה וואס די גרעסטע עדעללייט האבען געמאכט פאר זיין פאהרען האט מען בעשטימט א שבר פון טויזענד פונד שטערלינג דעם דאזיגען, וואס וועט געפינען דעם גייסטליכען טהאמאש. דאס איז געוועהן דער בעסטער בעווייז, אז קיינער גלויבט גאר ניט אז ער איז פערפאלען אדער דערהרג'ט געווארען און מען רעכענט גאר, אז די שונאי ישראל האבען איהם אימיסטען בעהאלטען. צוויי רבנים האבען דעמאלט אין לאנדאן אפענטליך געשווארען ביי א ספר תורה, אז יודען בענוצען ניט קיין בלוט, און דאס אייגענע האט אויך מודה געוועהן א געטויפטער יוד אוינוסט נעאנדער, וואס איז געווארען איינער פון די געשאצטע גייסטליכע. ער האט זיך ניט געשעמט אפען צו שרייען אז עס איז א שאנדע פאר אונזער צייט מען זאל גאר רעדען פון אזא נארישען בלבול, און דאס יודישע הארץ האט איהם ניט געלאזט רוהען ביז ער האט געמוזט זאגען א גוט ווארט פאר זיינע ברידער. מיט גרויס כבוד איז מאנטעפיארע ארויסגעפאהרען פון לאנדאן, די ענגלישע מלוכה האט איהם געגעבען א בעזונדער שיף און די קאניגין וויקטאריע האט איהם ביים געזעגנען צוגעווינשעוועט

ער זָאל מַצְלִיחַ זַיין. מִיט אַזוֹי פִיעל בְּרָכוֹת אוּנ הַבְטָחוֹת אִיז מָאנְטֶעפְיָארֶע גֶעקוּמֶען קַיין קָאִירַא, אוּנ מַחְמַת-עֲלִי הָאט אִיהם זֶעהר פְרַיינְדְלִיךְ אוֹיפְגֶענוּמֶען. אַז עֶס אִיז אָבֶּער גֶעקוּמֶען צוּם עִיקָר הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דְרֶעהֶען, אוּנ אַזוֹי זֶענֶען אַוֶועקְגֶעגַאנְגֶען דְרַיי וָואכֶען. קְרֶעמִיֶע אִיז אָבֶּער גֶעפַאלֶען אוֹיף אַ שֵׂכֶל אוּנ הָאט אָנְגֶעשְׁטֶעלְט אַללֶע קָאנְזוּלֶען פוּן דִי אֵייְרָאפֶּאִישֶׁע מְלוּכוֹת זֵיי זָאלֶען פוּן זִיךְ אַנְגֶעבֶּען אַ פַאפִּיער, אַז זֵיי בֶּעטֶען מֶען זָאל בֶּעפְרַייהֶען דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק. מַחְמַת-עֲלִי הָאט זִיךְ אֲפִילוּ גֶעשְׁטֶעלְט דַארוֹיף וָואס עֶס הָאט גֶעפֶעהלְט דִי חֲתִימָה פוּנ'ם פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קָאנְזוּל, נָאר מֶעהר שְׁלֶעפֶּען דִי זַאךְ הָאט אִיהם שׁוֹין נִיט גֶעפַּאסְט, אוּנ עֶר הָאט גֶעמוּזְט צוּ לִיעבּ טְהוּן. עֶס אִיז נָאךְ אַזוֹי אוֹיסְגֶעקוּמֶען, אַז זַיין בֶּעפֶעהל הָאט עֶר גֶעמוּזְט צְוֵויי מָאל אִיבֶּערְשְׁרַייבֶּען. וַוייל דָאס עֶרְשְׁטֶע מָאל אִיז גֶעשְׁטַאנֶען, אַז עֶר אִיז מוֹחֵל דִי יוּדֶען, אוּנ אַז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז דֶערְפוּן גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען הָאט עֶר בְּשׁוּם אוֹפֶן נִיט גֶעוָואלְט, אַז דָאס וָוארְט מְחִילָה זָאל שְׁטֶעהֶען אִין בֶּעפֶעהל, כְּדֵי שְׁפֶּעטֶער זָאלֶען דִי שׂוֹנְאִים נִיט זָאגֶען אַז דִי מַעֲשֶׂה אִיז טַאקִי אֱמֶת גֶעוֶועהן, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט גֶעטְהָאן חֶסֶד מִיט דִי שׁוּלְדִיגֶע. דֶערְפַאר הָאט מָאנְטֶעפְיָארֶע נִיט גֶעוָואלְט אָבְּטְרֶעטֶען בִּיז עֶר הָאט נִיט פֶערְאֶנְדֶערְט דָאס וָוארְט אוּנ הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען אוּנְשׁוּלְדִיג. דִי יְשׁוּעָה וָואס אִיז גֶעקוּמֶען אוֹיף דִי יוּדֶען פוּן דַמֶשֶׂק הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ שִׂמְחָה בַּיי אַללֶע יוּדֶען אִין דֶער גַאנְצֶער וֶועלְט, אוּנ אַז מָאנְטֶעפְיָארֶע אִיז צוּרִיקְגֶעפָאהְרֶען אִיז מֶען אִיהם אוּמֶעדוּם אַקֶעגֶענְגֶעגַאנְגֶען מִיט חוּפּוֹת אוּנ מֶען הָאט אִיהם בֶּעגְרִיסְט כִּמְעַט וִוי אַ מֶלֶךְ. אִין קָאנְסְטַאנְטִינָאפָּאל הָאט עֶר זִיךְ פָארְגֶעשְׁטֶעלְט דֶעם סוּלְטַאן עַבְּד-זוּל-מֶעדְזִשִׁיד אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז קַיין בְּלוּט בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְגֶען זָאלֶען אִין טִירְקַיי מֶעהר נִיט פָארְקוּמֶען. אַזַא בֶּעפֶעהל אִיז שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר צוּ נוּטְץ גֶעקוּמֶען דִי יוּדֶען אִין יְרוּשָׁלַיִם, וַוייל עֶס אִיז דָארְט אַרוֹיס אַ גֶעשְׁלֶאג צְוִוישֶׁען עֶטְלִיכֶע יוּדִישֶׁע אוּנ גְרִיכִישֶׁע קִינְדֶער, אוּנ מֶען הָאט זִיךְ שׁוֹין וַוייטֶער גֶעוָואלְט הַאפֶּען צוּם אַלְטֶען בִּלְבּוּל, נָאר דִי מְלוּכָה הָאט גֶעשִׁיצְט דִי יוּדֶען אוּנ הָאט נִיט דֶערְלָאזְט צוּ קַיין אוּמְגְלִיק. דִי רֵיינֶע אוּנ קְלָארֶע וָוארְטֶער פוּן עַבְּדוּל-מֶעדְזִשִׁיד, אַז עֶר הָאט זִיךְ אִיבֶּערְצַייגְט פוּן דֶער תּוֹרָה, אַז יוּדֶען טָארֶען זִיךְ נָאר צוּ קַיין בְּלוּט נִיט צוּרִירֶען, זֶענֶען זֶעהר נִיט גֶעפֶאלֶען דִי קַאטָאלִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אִין אֵייְרָאפַּא, אוּנ אַז עֶס אִיז אוֹיסְגֶעקוּמֶען מָאנְטֶעפְיָארֶע'ן צוּ זַיין אִים יָאהר 1858 אִין רוֹם אוּנ בֶּעטֶען בַּיים פַּאפְּסְט מֶען זָאל דִי יוּדִישֶׁע עֶלְטֶערְן אוּמְקֶעהְרֶען זֵייעֶר זֶעכְּסְיָאהְרִיג קִינְד מָארְטַארַא, וָואס מֶען הָאט דֶערְמָאלְט מִיט

געצאלד געטויפט, האט מיט איהם דער קארדינאל אנטאנעלי א געמאכט א רעדע וועגען דעם סולטאן'ס בעפעהל אונ האט איהם געפרעגט ווי פיעל געלד דאס האט אבגעקאסט. נאר מאנטעפיארע האט איהם גאנץ קאלט געענטפערט, אז ער האט דערפאר בעצאהלט ניט מעהר ווי פיעל ער האט געגעבען זיין דינער אצונד פאר'ן מאנטעל אראבנעהמען. אז ער איז צוריקגעקומען קיין לאנדאן האט איהם די קאניגין וויקטאריע געדאנקט פאר זיין מיה, אונ האט איהם ערלויבט אויף זיין הערב (התימה) צו שטעלען אויף לשון קדש דאס ווארט „ירושלים" — אונ דער זכר פון דער היילינגער שטאדט איז פאר איהם געוועהן דער גרעסטער לאהן.

מאנטעפיארע אונ קרעמיע האבען אבער זיך ניט געוואלט בעגנוגענען נאר דערמיט וואס זיי האבען זייערע ברידער מציל געוועהן פון א סכנה; זיי האבען געוואלט די סירישע יודען בעווארנען אויך אויף ווייטער עס זאל זיך זיי מעהר אזעלכע אומגליקען ניט טרעפען, אונ אזוי ווי זיי האבען זיך צוגעקוקט צום מצב פון די דאזיגע יודען אונ האבען געזעהען אז זיי זענען שטארק פערגראבט, האבען זיי פערשטאנען, אז נאר די בילדונג קאן זיי ארויספיהרען אויף א רעכטען וועג, אונ ווי באלד זייערע קינדער וועלען לערנען אונ וואקסען צוזאמען מיט קינדער פון אנדערע איינוואהנער, זיי וועלען קאנען די לאנדעס-שפראכע, אונ מיט דער הנהגה וועלען זיי אויך ניט זיין שטארק אבגעזונדערט פון אללע, וועט מען פאר זיי ממילא דרך ארץ האבען אונ מען וועט פערשפארען אויסטראכטען בלבולים. דערפאר זענען זיי ניט ארויסגעפאהרען פון מצרים ביז זיי האבען ניט געעפענט אין קאירא צוויי שולען פאר יונגלעך אונ פאר מאדלעך, אונ דער בעריהמטער געלעהרטער ר' שלמה מונק, וואס זיי האבען איהם אויך מיט זיך מיטגענומען, ווייל ער האט זעהר גוט געקאנט אראביש, האט אבגעדרוקט א בריעף צו די יודען אויף לשון קדש אונ אראביש אונ האט זיי ערקלערט, אז נאר דורך תורה אונ חכמה קאן דאס יודישע פאלק קומען צום פריהרינגען גלאנץ. מונק'ס בריעף האט געהאט אזא ווירקונג, אז די יודען האבען אפילו פערגעסען זייער שנאה צו די הונדערט קראימעשע משפחות, וואס האבען נאך דעמאלט געוואהנט אין קאירא, אונ האבען אין די שולען אויפגענומען אויך זייערע קינדער. אזא התחלה אין מצרים האט געפיהרט דערצו, וואס דער חכם-באשי אין קאנסטאנטינאפאל ר' משה פרעסקו האט אויך געשריבען בריעף צו אללע יודישע קהלות פון טירקיי מען זאל אנהייבען די קינדער לערנען טירקיש, כדי עס זאל ניט זיין קיין חלוק צווישען די יודען אונ די איבריגע

אַיינוואַהנער פונ׳ם לאַנד און מען זאָל דערמיט מְסַלֵא זיין דעם רָצוֹן פונ׳ם סוּלְטַאן.

אין דער צייט וואָס אין מִזְרַח־זייט זענען די יודען געשטאַנען ביים אָבְגְרוּנְד און עס איז אָבְגֶעגַאנגֶען אַ האָר זיי זאָלען אַללע אַריינפַאלען ווען דער אויבּערְשְׁטֶער שיקט זיי ניט זיינע גוטע שְׁלִיחִים, האָבען זייערע בְּרִידֶער אין דער מַעֲרָב־זייט זיך אַלְס ניט אויפגעהערט צו קריגען איבער אֱמוּנָה זאַכען און דער צַר, וואָס האָט געוואָלט מאַכען אַ רעפאָרם איז מיט יעדען טאָג געוואָרען אַ גרעסערער דאָרן אין די אויגען פון די פְרוּמֶע. אין האַמבּוּרג איז דאָס מַחֲלוֹקֶת אַזוֹי ווייט געגאַנגען, און דאָרט האָבען די רעפאָרמירטע צו זיך צוגעצויגען אַזוֹי פיעל יונגע רַבָּנִים, אַז אֲפִילוּ דער געבילדעטער רַב ר׳ יִצְחָק בֶּערְנַיְס האָט געלאָזט אויסרופען אין די שוּלען מען זאָל נִיט דאַווענען פון דעם סִדּוּר, וואָס די רעפאָרמירטע האָבען אָבגעדרוקט. ווער ווייסט צו וואָס די דאָזיגע מִלְחָמָה וואָלט געקאָנט פיהרען, ווען עס מאַכט זיך ניט אין האַמבּוּרג אַ גרויסע שְׂרֵפָה און ביידע צְדָדִים האָבען געמוזט אַוועק פונ׳ם פְּלַאץ. דעמאָלט איז דאָס מַחֲלוֹקֶת איבערגעטראָגען געוואָרען קיין פְרַאנְקְפוּרְט אַם מַאיְן וואו עס האָט געלעבט ביז 1842 איינער פון די פייערינסטע רעפאָרמירטע ר׳ רְפָאֵל קְרַייצְעְנַאך, און נאָך זיין טויט האָבען זיך ערשט זיינע תַּלְמִידִים גענומען רעכט בעפעסטיגען די רעפאָרם. מען האָט אין בְּרוֹינְשְׁווַיינג געמאַכט איין אֲסִיפָה פון דייטשע רַבָּנִים אים יאָהר 1844, דערנאָך האָט מען די צווייטע אֲסִיפָה געמאַכט אין פְרַאנְקְפוּרְט אים יאָהר 1845, און דעמאָלט האָט זיך אַרויסגעוויזען ר׳ שְׁמוּאֵל הָאלְדְהַיים, איינער פון די פּוֹילִישֶׁע יְשִׁיבָה־בַּחוּרִים און אַ גרויסער בֶּן תּוֹרָה, ער האָט צוזאַמען מיט ר׳ שְׁמוּאֵל שְׁטֶערְן געעפענט אין בערלין אַ רעפאָרמירט טעמפעל, און איז ביז צום טויט (1880) געבליבען די איינציגע פעסטע זייל פון דער רעפאָרם, וואָס האָט זיך פון דעסטוועגען ווייטער ניט פערשפרייט און האָט אָבגעזוכט נאָר עטליכע געצאָהלטע בַּעֲלָנִים אין אַמעריקא, וועלכע האָבען דאָרט אויך געעפענט רעפאָרמירטע שולען און האָבען געפונען, אַז דאָס יודישקייט קאָן זיך בעגעהען אָהן מַל זיין קינדער, אָהן אָבְהיטען שַׁבָּת, אָהן עסען כָּשֵׁר, אָהן לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, אָהן אַ האָפנונג אויף מָשִׁיחַ׳ן, און אַז עס וועט די יודען נאָר ניט שאַדען ווען זיי וועלען מַדְחֶה זיין דעם שַׁבָּת אויף זונטאָג, און זיי וועלען אָהן היטלען זאָגען די מוּסָף׳דיגע קְדוּשָׁה.... אַ שטאַרקע נְגִיעָה אין דעם, וואָס די רעפאָרם איז אין דייטשלאַנד ניט אַזוֹי בעפעסטיגט געוואָרען, האָבען געהאַט ר׳ זְכַרְיָה פְרַאנְקֶעל, דער רַב פון בְּרֶעסְלוֹיא,

אונ דֶער בֶּערִיהמְטֶער פְּרֶעדִיגֶער פוּן בֶּערְלִין ר׳ מִיכָאֵל זַאקְש: בֵּיידֶע הָאבֶּען זֵיי בֶּעוִויזֶען אַז צוּ פִיעל אָפְּשִׁינְדֶען דֶעם יוּדִישֶׁען גוּף אִיז נִיט גוּט, וֶוען עֶס הַאלְט זִיךְ אַזוֹי אוֹיךְ קוּים דִי הוֹיט אוֹיף דִי בֵּיינֶער.

דָאס יָאהר 1848 הָאט דִי יוּדֶען כִּמְעַט אִין אַלֶע לֶענְדֶער פוּן אֵייְרָאפַּא גֶעבְּרַאכְט אֱמֶת׳ע פְרַייהַייט אָהן פֵּירוּשִׁים, אוּנ זֵיי הָאבֶּען אִין אַ קוּרְצֶער צַייט פוּן אַ יָאהר צְוואַנְצִיג אַזאַ וואוּכְּס גֶעטְהוּן אַז עֶס אִיז זֵיי נָאר אוּנְמֶעגְלִיךְ גֶעוָוארֶען צוּ דֶערְקֶענֶען. וָואהִין מֶען הָאט נָאר גֶעוָוארְפֶען אֵיין אוֹיג אוֹיף דֶעם פֶעלְד פוּן וִויסֶענְשַׁאפְט הָאט מֶען גֶעפוּנֶען גֶעצֵייכֶענְטֶע יוּדִישֶׁע גֶעלֶעהְרְטֶע, פְּרָאפֶעסָארֶען, שְׁרַייבֶּערְס, קִינְצְלֶערְס, אוּנ אַזֶעלְכֶע נָאהמֶען וִוי יַאקָאבִּי, לַאסַאל, לַאסְקֶער, קוּרַאנְדָא, מֵאִיר־בֶּער, הַלֵוִי, רַאשֶׁעל, בֶּערְטְהָאלְד, אוֹיעֶרְבַּאךְ, אוּנ נָאךְ פִיעל אַנְדֶערֶע הָאבֶּען גֶעמֶאנְט דִיעֶנֶען פַאר אַ צִירוּנְג אַ סַךְ אַ גְרֶעסֶער פָאלְק מִיט וֶוענִיגֶער אִיבֶּערְגֶעלִיטֶענֶע צָרוֹת. בֶּעזָאנְדֶערְס הָאט יוּדֶען פִיעל כָּבוֹד גֶעמַאכְט וָואס אַזאַ גְרוֹיסֶער מַאנְן וִוי בִּנְיָמִין דִיזְרַאעֶלִי, דֶער עֶרְשְׁטֶער מִינִיסְטֶער פוּן עֶנְגְלַאנְד, וָואס הָאט שְׁפֶּעטֶער בֶּעקוּמֶען דֶעם טִיטֶעל פוּן לָארְד בִּיקָאנְסְפִילְד, הָאט זִיךְ נִיט גֶעשֶׁעמְט מִיט זַיין יוּדִישֶׁען שֹׁרֶש אוּנ הָאט אִין זַיינֶע רָאמַאנֶען, פֶערְקֶעהרְט, פֶערְשְׁטֶעהֶען גֶעגֶעבֶּען אַז עֶר אִיז שְׁטָאלְץ אוֹיף זַיין יִחוּס אוּנ אִיהם טְהוּט הֲנָאָה, וָואס אִין זַיינֶע אָדֶערְן פְלִיעסְט דָאס בְּלוּט פוּן אַ פָאלְק, וֶועלְכֶעס הָאט נָאךְ דִי בֶּעסְטֶע הָאפְנוּנְגֶען אוֹיף שְׁפֶּעטֶער.

אַ שְׁטַארְקֶער קְלַאפּ אִיז פַאר דִי יוּדֶען גֶעוֶועהן דִי מַעֲשֶׂה פוּן דֶעם קְלֵיינֶעם קִינְד מָארְטַארַא, וָואס מֶען הָאט עֶס אִים יָאהר 1856 גֶעטוֹיפְט, גֶעגֶען רָצוֹן פוּן דִי יוּדִישֶׁע עֶלְטֶערְן, נָאר דֶערְפַאר וָואס דִי קְרִיסְטְלִיכֶע אַמֶע הָאט אַ נֶדֶר גֶעטְהוּן, וֶוען דָאס קִינְד אִיז קְרַאנְק גֶעוֶועהן, אַז וִוי בַּאלְד עֶס וֶועט גֶעזוּנְד וֶוערֶען מוּז זִי עֶס טוֹיפֶען. דֶער פַּאפְּסְט פִּיוּס דֶער נַיינְטֶע הָאט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען זַיין עַקְשָׁנוּת אוּנ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אָפְּגֶעבֶּען דֶעם קָרְבָּן, הָאטְשׁ דֶער אַלְטֶער מָאנְטֶעפִיָארֶע אִיז אַלֵיין גֶעפָאהרֶען צוּ לִיעב דֶעם קֵיין רוֹם, אוּנ דֶער קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶער דְרִיטֶע הָאט אִיהם גֶעשְׁרִיבֶּען אִימִיסְטֶען אַ בְּרִיעף. דֶעמָאלְט הָאבֶּען זִיךְ דִי יוּדֶען אַרוּמְגֶעקוּקְט, אַז עֶס אִיז בֶּעסֶער וֶוען צְוִוישֶׁען אַלֶע זָאל זַיין מֶעהר אַחְדוּת, אוּנ אִים יָאהר 1860 הָאבֶּען זֶעכְּס יוּדִישֶׁע יוּנְגֶע לַייט, אַ סוֹחֵר שַׁארְל נֶעטֶער, אַיין אַדְוָואקַאט נַארְצִיס לֶעוִוין, אַ אִינְזְשֶׁענֶער זְשׁוּל קַארְוַואלַא, אַ פְּרָאפֶעסָאר אַייזְשֶׁען מַאנוּעֶל, אֵיינֶער פוּן דִי רַבָּנִים אַרִיסְטִיד אַסְטְרוּק אוּנ אַלֶעהרֶער פוּן דֶער רַיוּפִּיטֶערְשׁוּלֶע

איזידאָר כּהן אין פּאַריז געמאַכט אַ חֶבְרָה „חֲבֵרִים כָּל יִשְׂרָאֵל״, וואָס איז צום אָנְהֵייב בֶּעשְׁטַאנֶען פון 850 חֲבֵרִים, נאָר שְׁפֶּעטֶער, אַז קְרֶעמְיֶע אונ נאָ׳ אַנְדֶערֶע גְרוֹיסֶע לַייט זֶענֶען צוּ זַיי צוּגֶעשְׁטַאנֶען, האָט זִיךְ זֵייֶער צָאהל פֶּערְגְרֶאסֶערְט בִּיז אַרִיבֶּער דְרַייסִיג טוֹיזֶענְד. אַצוּנְד האָט די דאָזִיגֶע חֶבְרָה אַ סַךְ גֶעלְד, זִי האַלְט אוֹיס אַ סַךְ שׁוּלֶען, אונ וואוּ מֶען דאַרְף אונ עֶס אִיז נאָר מֶעגְלִיךְ גֶעהמְט זִי זִיךְ אָן פַאר יוּדֶען, פוּנְקְט אַזעלְכֶע חֶבְרוֹת האָבֶּען זִיךְ דֶערְ־נאָךְ גֶעאֶפֶענְט אִין אַמֶעריִקאַ — אִים יאָהר 1861, אִין לאָנְדאָן — אִים יאָהר 1871, אִין ווִיען — 1873, אונ אַלֶע יאָגֶען זִיךְ צוּ אֵיין צִיעל: צוּ פֶּערְבֶּעסֶערְן דֶעם שְׁטַאנְד פון די יוּדֶען וואוּ זַיי זֶענֶען צוּזֶאעט אונ צוּשְׁפְּרֵייט אוֹיף דֶער וֶועלְט.

אִין הַיינְטִיגֶע יאָהרֶען גֶעהט דאָס לֶעבֶּען פון די יוּדֶען כִּמְעַט אִין אַלֶע לֶאנְדֶער פון אֵייראָפָּא כִּמְעַט רֶעגֶעלְמֶעסִיג. אִין פִיעל אֶרְטֶער שְׁטֶעהֶען די יוּדִישֶׁע קְהִלּוֹת אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פון דֶער מְלוּכָה אונ אַלֶע הִצְטַרְכוּת וֶוערֶען אַרוֹיס־גֶעגֶעבֶּען פון דֶער קְרוֹין גְלַייךְ ווִי פַאר אַלֶע אַנְדֶערֶע אַיינְוואָהנֶער פון דֶער מְדִינָה. פון מַחֲלוֹקֶת וֶוענֶען אֱמוּנָה־זַאכֶען הֶערְט מֶען נִיט אונ די רַבָּנִים אונ פְּרֶעדִיגֶער, וואָס זֶענֶען שׁוֹין אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט אִיבֶּער עֶטְלִיכֶע הוּנְדֶערְט אַרוֹיס פון די רַאבִּינֶער־סֶעמִינַארֶען אִין בְּרֶעסְלוֹי, בֶּערְלִין אונ פֶּעסְט, טְהוּעֶן זֵייֶער זַאךְ בִּשְׁלֵמוּת, זַיי בֶּעפֶעסְטִיגֶען דאָס יוּדִישְׁקַייט אונ שְׁטַארְקֶען דֶעם יוּדֶען עֶר זאָל זִיךְ מִיט גוּטֶע מִדּוֹת אונ מַעֲשִׂים טוֹבִים קוֹיפֶען לִיעבְּשַׁאפְט בַּיי אַלֶע.

ד ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעווִינְזאָהן אונ זַיין צַייט.

(1788—1860 נאָךְ קְרִיסְטוּס גֶעבּוֹרְט).

דֶער גְרוֹיסֶער אוּנְשְׁטֶערְבְּלִיכֶער נאָהמֶען פון ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעווִינְזאָהן אִיז אַזוֹי עֶנְג פֶערְבּוּנְדֶען מִיט דֶעם מַעֲמָד פון די רוּסִישֶׁע יוּדֶען אִין די לֶעצְטֶע פִינְפְצִיג יאָהר, אַז עֶהֶער מִיר רֶעדֶען פון אִיהם אַלֵיין, גֶעפִינֶען מִיר פַאר נֶאטְהִיג אוּנְזֶערֶע לֶעזֶער אַ קְלֵיינֶעם בֶּעגְרִיף מַאכֶען פון דֶער יוּדִישֶׁער לַאגֶע אִין רוּסְלַאנְד אִין די אַלְטֶע צַייטֶען אונ פון דֶעם וואָס אִיז פון זַייעֶרְטְוֶועגֶען גֶעטְהוּן גֶעוואָרֶען אִין די לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע דוֹרוֹת.

נָאךְ אַסַךְ הוּנְדֶערְטֶער יָאהְרֶען עֶהְדֶער רוּרִיק אִיז אִים יָאהר, 862, נֶע·
וָואַרֶען אַ מוֹשֵׁל אִיבֶּער דֶער רוּסִישֶׁער עֶרְד, פְלֶעגֶען אַהִין שְׁטֶאנְדִיג קוּמֶען יוּדִישֶׁע
סוֹחֲרִים פוּן חַאזַארְיֶען, קְרִים אוּנ קַאוְקַאז, אוּנ דֶערְפַאר אִיז נָאר קֵיין
וואוּנְדֶער נִיט וָואס אִין דֶער עֶרְשְׁטֶער צַייט, וֶוען דִי רוּסִישֶׁע פִירְסְטֶען הָאבֶּען
גֶעפִיהְרְט דִי מְדִינָה, אוּנ אֲפִילוּ וֶוען דִי מְלוּכָה אִיז שׁוֹין אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּ
וְולַאדִימִיר דֶעם הֵיילִיגֶען, וֶועלְכֶער הָאט דֶער עֶרְשְׁטֶער אַיינְגֶעפִיהְרְט דִי
קְרִיסְטְלִיכֶע רֶעלִיגְיָאן צְווִישֶׁען דִי רוּסֶען, הָאבֶּען זִיךְ גֶענוּג יוּדֶען גֶעפוּנֶען
אִין לַאנְד אוּנ צְווִישֶׁען דִי אַיינְוָואהְנֶער פוּן קִיֶעוו זֶענֶען גֶעוֶועהן נִיט וֶוענִיג
יוּדִישֶׁע. וָואס מֶעהר דִי רוּסִישֶׁע מְלוּכָה הָאט זִיךְ אָבֶּער אָנְגֶעהוֹיבֶּען בֶּעפֶעסְ·
טִיגֶען, הָאט מֶען נִיט נָאר שְׁטַארְק אוּנְטֶערְגֶעדְרִיקְט דִי עֶטְלִיכֶע יוּדֶען וָואס
זֶענֶען שׁוֹין דָארְט גֶעוֶועסֶען, נָאר מֶען הָאט שׁוֹין פָּשׁוּט קֵיין אַנְדֶערֶע נִיט אַרַיינְ·
גֶעלָאזְט. שְׁפֶּעטֶער מִיט צֶעהְנְדְלִיגֶער דוֹרוֹת פְלֶעגְט זַיין אַ חִדוּשׁ אַז מֶען הָאט
דֶערְזֶעהֶען אַ יוּדֶען אִין רוּסְלַאנְד, אוּנ מִיר וַוייסֶען נָאר פוּן צְווֵיי יוּדִישֶׁע דָאקְטוֹירִים,
וָואס הָאבֶּען גֶעדִיענְט אִין הוֹיף: אֵיינֶער הָאט גֶעהֵייסֶען לֶעאָן אוּנ מֶען הָאט
אִיהם אִין מָאסְקְוִיא גֶעהַרְג'ט אִים יָאהר 1490 דֶערְפַאר, וָואס אִיז אִיהם נִיט גֶע·
רָאטְהֶען אוֹיסְצוּהֵיילֶען אֵיינֶעם פוּן דִי יוּנְגֶע פִירְסְטֶען פוּן אַ גֶעפֶאהְרְלִיכֶער
קְרֶאנְק, אוּנ דֶעם אַנְדֶערְן הָאט מֶען גֶערוּפֶען פַאן-הַאדֶען, נָאר עֶר הָאט זִיךְ
שׁוֹין גְלִיקְלִיכֶער אוֹיסְגֶעלֶעבְּט זַיינֶע יָאהְרֶען, אוּנ אִיהם צוּ לִיעבּ הָאט מֶען גֶע
לָאזְט וָואהְנֶען אִין מָאסְקְוִיא זַיינֶע יוּדִישֶׁע קְרוֹבִים, חָאטְשׁ עֶר אַלֵיין מִיט
דֶער מִשְׁפָּחָה אִיז אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. דָאס זֶענֶען אָבֶּער נָאר
גֶעוֶועהן אוֹיסְנַאמֶען אוּנ מֶען קָאן זָאגֶען, אַז בִּיז אַלֶכְּסַנְדֶר דֶעם עֶרְשְׁטֶען גֶעפִינְט
מֶען אִין דִי גֶעזֶעטְצֶע פוּן רוּסְלַאנְד נָאר גְזֵירוֹת גֶעגֶען יוּדֶען. יָאהַאן גְרָאזְנִי
הָאט נָאךְ אִיהם יָאהר 1549 אָבְּגֶעזָאגְט דִי שְׁלִיחִים פוּנ'ם מֶלֶךְ סִיגִיזְמוּנְד, וָואס זֶענֶען
אִיהם גֶעקוּמֶען בֶּעטֶען עֶר זָאלל עֶרְלוֹיבֶּען דִי יוּדֶען פוּן לִיטָא צוּ קוּמֶען קֵיין
רוּסְלַאנְד הַאנְדְלֶען, אוּנ אַז עֶר הָאט אִים יָאהר 1563 אַיינְגֶענוּמֶען פָּאלָאצְק הָאט
עֶר גֶעהֵייסֶען אַלֶע יוּדֶען מִיט וַוייבֶּער אוּנ קִינְדֶער אַרַיינְוַוארְפֶען אִין דֶער דְווִינַא.
דִי שִׂנְאָה צוּ יוּדֶען הָאט זִיךְ אוֹיךְ אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען אֵיידֶער מֶען הָאט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען
מִיכַאִיל פֶעדָארָאוִויטְשׁ פַאר מֶלֶךְ אוּנ אַז דִי זִיבֶּען בָּאיַארֶען, וָואס הָאבֶּען דֶע·
מָאלְט גֶעפִיהְרְט דָאס לַאנְד הָאבֶּען זִיךְ אִים יָאהר 1610 אוֹיסְגֶעגְלַייכְט מִיט פָּאלֶען
הָאבֶּען זֵיי בְּפֵירוּשׁ אוֹיסְגֶענוּמֶען אַ תְּנַאי, אַז קֵיין שׁוּם יוּד טָאהר פוּן דָארְט נִיט
אַרַיינְפָאהְרֶען קֵיין רוּסְלַאנְד. אַלֶעקְסֵיי מִיכַאלָאוִויטְשׁ, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ גוּטֶער
צוּ אַלֶע הָאט זַיין נַאנְצֶען כַּעַס אוֹיסְגֶעלָאזְט צוּ יוּדֶען אוּנ הָאט אִים יָאהר 1688

זַיי גֶעהַייסֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען פון ווִילְנָא אונ פון מָאהִליב. פְיָאדָאר אַלֶעקְסֶעיֶעוִויטְשׁ, וָואס אִין זַיין צַייט הָאבֶּען יוּדֶען אָנְגֶעהַייבֶּען פון סְמָאלֶענְסְק אַרַיינְקוּמֶען מִיט סְחוֹרָה, הָאט אִים יָאהר 1676 אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל: מֶען זָאלל זִיךְ נִיט דֶערְוָואגֶען אֵיינֶעם פון זַיי אַרַיינְצוּלָאזֶען. אִים יָאהר 1686 אִין דֶער צַייט פון יָאהַאנ אונ פֶּעטֶער אַלֶעקְסֵייֶעוִויטְשׁ, אַז מֶען הָאט גֶעשְׁלָאסֶען שָׁלוֹם מִיט פָּאלֶען אונ מֶען הָאט אָבְּגֶעמַאכְט, אַז אַללֶע פֶּעלְקֶער וָואס וָואהנֶען אִין בֵּיידֶע מְדִינוֹת זָאללֶען לֶעבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ פְרֵיינְדְלִיךְ אונ זָאללֶען מֶעגֶען קוּמֶען אונ פִירֶען גֶעשֶׁעפְטֶען אֵיינֶער מִיט'ן אַנְדֶערְן, הָאט מֶען גוּט אִין זִינְן גֶעהַאט אַרוֹיסְצוּשְׁרַייבֶּען, אַז דָאס גֶעהֶער זִיךְ נִיט אָן מִיט יוּדֶען. פַאר פֶּעטֶער דֶעם גְרוֹיסֶען זֶענֶען קַיין נַייֶע גְזֵרוֹת נִיט צוּגֶעקוּמֶען, נָאר דָאס אַלֵיין אִיז שׁוֹין גֶענוּג, אַז אַזַא קְלוּגֶער מֶלֶךְ, וָואס הָאט אַיינְגֶעפִיהרְט אִין לַאנְד אַזוֹי פִיעל נַייֶע גוּטֶע אָרְדְנוּנְגֶען אונ אַזוֹי פִיעל גֶעטְהוּן פַאר דֶער בִּילְדוּנְג פוּנ'ם פָאלְק, הָאט זִיךְ גָאר נִיט גֶעוָואלְט אוּמְקוּקֶען וֶוענֶען יוּדֶען. ווִי עֶס שַׁיינְט אָבֶער הָאבֶּען דִי יוּדֶען זִיךְ בֶּענוּצְט דֶערְמִיט וָואס מֶען הָאט אוֹיף זַיי נִיט גֶעקוּקְט אונ זַייעֶר צָאהל הָאט זִיךְ פֶערְגְרֶעסֶערְט, דַארִיבֶּער הָאט יֶעקַאטֶערִינַא דִי עֶרְשְׁטֶע גֶעמוּזְט אִים יָאהר 1723 אַרוֹיסְגֶעבֶּען פְרִיהר אַ גֶעזֶעטְץ, מֶען זָאל דִי יוּדֶען נִיט לָאזֶען הַאלְטֶען קַיין אָטְקוּפֶּען פון שֶׁענְקֶען אונ טַאמָאזְשְׁנֶעס, אונ טַאקִי הַאלְד אֵיין אַנְדֶער בֶּעפֶעהל, מֶען זָאל זַיי אִין גַאנְצֶען אַרוֹיסְטְרַייבֶּען אונ מֶען זָאל אַבְּטוּנְג גֶעבֶּען זַיי זָאללֶען מִיט זִיךְ נִיט מִיטְנֶעהְמֶען נִיט קַיין גָאלְדֶענֶע נִיט קַיין זִילְבֶּערְנֶע מַטְבֵּעוֹת נָאר קוּפֶּערְגֶעלְד. פֶּעטֶער דֶער צְווֵייטֶער הָאט גֶעוָואלְט אַבִּיסֶעל בֶּעלֶעבֶּען דֶעם רוּסִישֶׁען הַאנְדֶעל אונ עֶר הָאט אִים יָאהר 1728 עֶרְלוֹיבְּט יוּדֶען אַרַיינְצוּקוּמֶען אוֹיף דִי יְרִידִים זַיי זָאללֶען פֶערְקוֹיפֶען זַייעֶר סְחוֹרָה נָאר נִיט לַאֲחָדִים, אונ זָאללֶען פַאר דֶעם גֶעלְד קוֹיפֶען רוּסִישֶׁע סְחוֹרָה. אַנְנַא יָאהַאנָאוְונַא הָאט אִין אָנְהֵייבּ בֶּעווִיזֶען חֶסֶד דִי יוּדֶען אונ הָאט זַיי אִים יָאהר 1734 עֶרְלוֹיבְּט זַיי זָאללֶען מֶעגֶען פַארְקוֹיפֶען זַייעֶר סְחוֹרָה לַאֲחָדִים אוֹיךְ, נָאר עֶס הָאט נִיט לַאנְג גֶעדוֹיעֶרְט אונ זִי הָאט אִיבֶּערְגֶעבִּיטֶען אִיהר גוּטֶע מֵיינוּנְג. אִים יָאהר 1739 הָאט זִי צוּגֶענוּמֶען בַּיי יוּדֶען דָאס רֶעכְט צוּ הַאלְטֶען קְרֶעטְשְׁמֶעס אָדֶער אַנְדֶערֶע אַרֶענְדֶעס אונ אִים יָאהר 1740 הָאט זִי פֶערְוֶועהרְט צוּ וָואהנֶען אִין אַללֶע אֶרְטֶער פון קְלֵיין רוּסְלַאנְד (מַאלָארָאסִיֶע) אונ הָאט פון דָארְט אַרוֹיסְגֶעשִׁיקְט 573 יוּדֶען. אִין אִיהר צַייט הָאט זִיךְ אוֹיךְ גֶעמַאכְט דִי מַעֲשֶׂה פוּנ'ם גֵר צֶדֶק, וָואס אִיז גֶעוֶועהן אַ קַאפִּיטַאן לֵייטִינַאנְט פוּנ'ם פְלָאט, אַלֶעקְסַנְדֶר וָואזְנִיצִין. עֶר אִיז בֶּעקַאנְט גֶעוָוארֶען מִיט אַ יוּדֶען פון סְמָאלֶענְסְק ר' בָּרוּךְ, וָואס עֶר פְלֶעגְט מִיט אִיהם אָפְּט אַ וִיכּוּחַ הָאבֶּען, אונ אַזוֹי ווִי עֶר הָאט

זִיךְ עֶנְטְשְׁלָאסֶען זִיךְ מְגַיֵר צוּ זַיין הָאט אִיהם דֶער ר׳ בָּרוּךְ אַװעקְגֶעפִירְט ־קיין דוּבְּרָאװְנָא (אִין מָאהִילִיֶוער גוּבֶּערְנְיֶע) אוּנ דָארְט הָאט מֶען אִיהם מַל גֶעוֶועהן. מֶען אִיז דֶערְפוּן בַּאלְד גֶעוָואהר גֶעוָוארְן אוּנ ר׳ בָּרוּךְ מִיט׳ן גֵר צֶדֶק זֶענֶען פֶערְמִשְׁפָּט גֶעוָוארְן צוּם טױט אוּנ מֶען הָאט זֵיי פֶערְבְּרֶענְט. יֶעלִיסַאװֶעטַא פֶּעטְרָאװְנַא הָאט זִיךְ גֶענוּמֶען נָאךְ מִיט מֶעהר חֵשֶׁק אוֹיסְצוּרַייסֶען דִי יוּדֶען, אוּנ הָאטְשׁ מֶען הָאט אִיהר נִיט אֵיינְמָאל עֶרְקְלֶערְט, אַז זֵיי זֶענֶען זֶעהר נִיטְצְלִיךְ פַאר׳ן מִסְחָר, הָאט זִי גֶעעֶנְטְפֶערְט: „אַז פוּן קְרִיסְטוּס׳ס שוֹנְאִים וִויל זִי אֲפִילוּ ־קיין פֶערְדִינְסְט נִיט הָאבֶּען!“ אוּנ הָאט אַרוֹיסְגֶעלָאזֶען אִין דִי יָאהרֶען, 1741-1742 עֶטְלִיכֶע וַאקָאנֶעס, וָואס הֵייסֶען שְׁטְרֶענְג אַרוֹיסְטְרַייבֶּען אַללֶע יוּדֶען נָאר אָהן אַ אוּנְטֶערְשִׁיד, אוּנ הָאט בֶּעפָאהלֶען מֶען זָאלל זֵיי נִיט אַרַיינְלָאזֶען אֲפִילוּ אוֹיף דִי יְרִידִים אוּנ מֶען זָאלל נָאר בַּיי זֵיי נִיט אָנְנֶעהמֶען ־קיין בַּקָשׁוֹת, כְּדֵי זֵיי זָאללֶען נִיט הָאבֶּען ־קיין אוֹיסְרֶעד צוּ בְּלַייבֶּען אִין לַאנְד. אַז יֶעקַאטֶערִינַא דִי צְוֵוייטֶע הָאט אִים יָאהר 1762 אִיבֶּערְגֶענוּמֶען דִי מְלוּכָה הָאט זִי שׁוֹין אִין אִיהר עֶרְשְׁטֶען מַאנוּפֶעסְט אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען וִוי שְׁלֶעכְט זִי קוּקְט אוֹיף יוּדֶען, אוּנ הָאט בְּפֵירוּשׁ גֶעשְׁרִיבֶּען, אַז אוֹיסֶער יוּדֶען בֶּעטְרַאכְט זִי אַללֶע פֶאלְקֶער פַאר אֵיינֶענֶע קִינְדֶער. אַז עֶס הָאבֶּען אָבֶּער אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּקוּמֶען צוּ רוּססְלַאנְד פִיעל שְׁטֶעדְט פוּן לִיפְלַאנְד, לִיטָא אוּנ פּוֹילֶען, וואוּ עֶס הָאבֶּען פוּן פְרִיהר שׁוֹין גֶעוָואהנְט יוּדֶען, הָאט זִי זִיךְ שׁוֹין גֶעמוּזְט נֶעהמֶען מַאכֶען אָרְדְנוּנְגֶען אוּנ הָאט עֶרְלוֹיבְּט זֵיי זָאללֶען זִיךְ פַארְשְׁרַייבֶּען פַאר סוֹחֲרִים אִין מָאהִילִיב׳ר אוּנ אִין פָּאלָאצְקֶער גוּבֶּערְנֶע אוּנ אוֹיךְ אִין שְׁלָאק. אִים יָאהר 1786 הָאט מֶען זֵיי אוֹיךְ בֶּעזֶעטְצְט אִין דִי נַייֶע גוּבֶּערְנְיֶעס יֶעקַאטֶערִינַאסְלַאװ אוּנ טַארְוִורְיֶען (קְרִים). אִים יָאהר 1794 הָאט זִי גֶעהֵייסֶען נֶעהמֶען בַּיי יוּדֶען מַס צְוֵוייא מָאל אַזוֹי פִיעל וִוי בַּיי קְרִיסְטֶען, אוּנ אִין אַ יָאהר אַרוּם הָאט זִי אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אוֹיף דֶעם נָאמֶען פוּן דֶעם אִיזְיַאסְלָאװֶער, בְּרָאצְלָאװֶער אוּנ מִינְסְקֶער גֶענֶערַאל־גוּבֶּערְנַאטָאר, עֶר זָאלל זֶעהן דִי יוּדֶען זָאלֶען זִיךְ אַרוֹיסְקְלוֹיבֶּען פוּן דִי דֶארְפֶער אוּנ זִיךְ בֶּעזֶעצֶען אִין דִי שְׁטֶעדְט וואוּ מֶען וֶועט זֵיי צוּשְׁרַייבֶּען צוּ קָהָל אוּנ זֵיי וֶועלֶען מִיט מִסְחָר אוּנ מְלָאכָה נוּצְלִיךְ זַיין אִי זִיךְ אִי יֶענֶעם. פַאר פַאװֶעל פֶּעטְרָאװִיטְשׁ אִיז דִי לַאגֶע פוּן דִי יוּדֶען אַבִּיסֶעל אֶרְגֶער גֶעוָוארֶען. אִים יָאהר 1796 אִיז בֶּעשְׁטִימְט גֶעוָוארְן, אַז זֵיי מֶעגֶען נָאר וָואהנֶען אִין דִי גוּבֶּערְנְיֶעס: מִינְסְק, אִיזְיַאסְלַאװ, בְּרָאצְלָאװ, פָּאלָאצְק, מָאהִילִיב, קִיעװ, טְשֶׁערְנִיגָאװ, נָאװָאגְרָאד סֶעװֶערְסְק, יֶעקַאטֶערִינַאסְלַאװ אוּנ טַאוְרִיֶען. אַ חוּץ דֶעם אִיז אוֹיךְ פַארְגְרֶעסֶערְט גֶעוָוארֶען דֶער מַס וָואס אַללֶע יוּדֶען, סַאי סוֹחֲרִים סַאי פוּן אַנְדֶערֶע

פאכען האבען געמוזט צאהלען אונ אז איינער האט ניט געוואלט צאהלען האט ער נאר בעדארפט אריינטראגען מס פאר דריי יאהר פאראויס אונ ער האט געמאנט פערלאזען דאס לאנד. אים יאהר 1800 איז אבער ארויס א גזירה, אז דער יוד וואס איז שולדיג געבליבען פאר דריי יאהר מס מוז בעשטראפט ווערען, אונ מען האט געהאט דאס רעכט איהם צו פערשיקען ווייט אויף שווערע ארבייט.

דער ערשטער קייזער פון רוסלאנד, וואס האט זיך אנגעהייבען ערנסט אבצוגעבען מיט יודען אונ מאכען פון זייערטוועגען בעזונדערע זאקאנעס, וואס זאללען זיי קאנען ביסלעכווייז אויסגלייכען מיט אללע איינוואהנער פונ'ם לאנד, איז געוועהן אלכסנדר דער ערשטער, וועלכער האט זיין חסד בעוויזען אללע זיינע אונטערטהאנען, אונ האט מיט רעכט פערדיענט דעם נאמען, וואס מען האט איהם געגעבען אין דער רוססישער געשיכטע, "דער געבענשטער". ווען די פוילישע שטאדט זענען איבערגעגאנגען צו דער רוססישער מלוכה האט ער דעם 9 דעצעמבער 1804 ארויסגעגעבען א געזעץ, אז אללע רעכטע, וואס די פריהריגע פריצים האבען געהאט איבער די יודישע קהלות זאללען בטל ווערען, אז קיינער טאר זיי ניט שטערן פריי צו דיענען נאטט אין זייערע שולען אונ אבצוהיטען די דינים פון זייער אמונה, אז זיי מאגען זיך אויסקלויבען רבנים אויף שאלות צו פסק'נען, אבער ניט מעהר מיט דער מאכט, וואס זיי האבען פריהר געהאט, ווי למשל: ארויסצוגעבען א געלד-שטראף אדער אריינלעגען אין חרם, ווייל די יודען ברויכען אין משפטים זאכען זיך צוגלייך מיט אללעמען זיך ווענדען צום אללגעמיינעם געריכט, וואו עס איז אויך געזעסען איינער פון זייערע פארשטעהער, געוואהנליך א מענש וואס האט פערשטאנען אויך די רוססישע שפראכע. ער האט אויך ערלויבט, אז יודען זאללען מאגען לערנען אין אללע שולען, גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען, אדער זיך מאכען בעזונדערע שוללען פאר זייערע איינענע מיטעל. אחוץ דעם האט ער זיי זעהר געוואלט אבגעוואהנען פון פיעל ניט פיינע פרנסות, ווי קרעטשמעס האלטען אונ משקאות פארקויפען, וואס זייערע שונאים האבען דארויף שטאנדיג געשריען, אונ האט זיך ענטשלאסען ביי זיי אויפצוּוועקען א ליעבע צו ארבייט. דערפאר האט ער געהייסען אריינגעהמען יודען אין אללע צעכען אונ אפילו שטיצען מיט געלד זייערע ארעמע בעלי מלאכות. אים יאהר 1808 האט די מלוכה ארויסגעגעבען גרויסע סוממען געלד פאר די יודען וואס ארבייטען אין פאבריקען, אונ שפעטער מיט א [illegible] האט זי פון זייערטוועגען געמאכט א בעזונדער

פאבריק אין קרעמענטשוג. ווער פון יודען עס האט געוואלט אויפבויען פאבריקען האט מען איהם געגעבען ערד כמעט אומזיסט, און מען האט איהם בעפרייעט פון פיעל נאלאגען. ער האט אויך אים יאהר 1812 געמאכט א אנהייב פון יודישע קאלאניען פאר ערדארבייט. אים יאהר 1817 האט ער צום ערשטען מאל איינגעפיהרט, אז אללע רוסישע יודען זאללען האבען בעשטימטע פאמיליע־נאמען און זאללען זייערע קינדער פערשרייבען אין מעטעריקעס. אין דעם יאהר האט ער אויך ארויסגעגעבען א בעפעהל, עס זאלל גאר מעהר ניט פארקומען קיין פראצעס פון יודען וועגען קריסטליך בלוט אויף פסח. איבערהויפט איז ער ניט מיעד געווארן צו זארגען פאר די יודען ווי ווייט מען האט נאר אין יענער צייט געקאנט פערבעסערן זייער מעמד, און האטש ער איז געוועהן א פרומער קריסט און האט אין הארצען געוואלט אז יודען זאלען זיך טויפען, ווייל צוליעב דעם האט ער געמאכט א בעזונדערע געזעללשאפט אויף צוהעלפען די „יודישע קריסטען”, וואס האט אומזיסט אבגעקאסט דער מלוכה גרויסע סוממען געלד, האט ער מיט אללע כוחות געארבייט אז יודען זאללען ווערן געבילדעט און אויפגעקלערט און ער פלעגט שטאנדיג זאגען, אז ווען עס זאלל איהם געראטהען צו זעהן ביי זיך חאטש איין יודען ווי מענדעלסזאהן וואלט ביי איהם זיין גאנצע טיה אנגעלייגט זיין. אז די ווילנער קהלה האט זיך גענומען בויען א „בקור חולים” האט אלכסנדר מנדר געוועהן 3000 רובעל און האט געהייסען יעדעס יאהר ארויסגעבען 2500 רובעל · די מלוכה האט אפילו גערעכענט אז די גראסטע לייט פון יודען וועלן פון זייער זייט איהר בעהילפיג זיין מיט עצות און האט צוליעב דעם געהייסען מאכען איין אסיפה אין ווילנא, נאר די יודען האבען ניט געהאט קיין רעכטע פארשטעהער און די עטליכע מענשען וואס וועגען זיך צונויפגעפאהרן פון גראדנא, וויטעבסק, מאהיליב און מינסק האבען נאר אויסגעבראכט די הוצאות, וואס פיעל יודען האבען דארויף אוועקגעגעבען די זילבערנע עטרות פון די טליתים, און האבען מיט זייער פאהרן גאר נישט אויפגעטהון. אוודאי אז פון יודען האט זיך ניט געפונען איין געלערנטער מענש וואס זאלל קאנען איבערגעבען דער מלוכה אלדינג וואס פעהלט זיי, האבען זיך אפט געמוזט אריינגנב׳נען שלעכטע מחשבות פון שונאים, וואס האבען אזוי לאנג געבויערט ביז מען האט לחלוטין פארוועהרט יודען צו זיצען אין דארפער און אין אללע ערטער וואס זענען פונפציג ווערסט פון א גרענעץ. עס האט אבער געדויערט זעהר פיעל צייט ביז מען האט די גזירות איינגעפיהרט, ווייל די יודען האבען זיך אללע מאל אבגעבעטען, און אזוי ווי די מלוכה האט

דֶעמָאלְט נוּט גֶעקוּקְט אוֹיף זֵיי הָאט זֵי מַאקִי פֶערְשְׁטַאנֶען אַז דֶערְמִיט קֶאן מֶען זֵיי נָאךְ אָרֶעמֶער מַאכֶען, דֶערְפַאר הָאט זֵי זִיךְ נִיט גֶעאַיילְט מִיט אַזַא גְזֵירָה וָואס קֶאנְן פַאר זֵיי אַרוֹיסְקוּמֶען אַ רָעָה, אוּנ הָאט בֶּעסֶער גֶעזוּכְט פַאר זֵיי אַ טוֹבָה.

נָאר הָאטְש דִי יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ אִין בִּילְדוּנְג גֶעשְׁטַאנֶען גַאנְץ נִידְרִיג פוּן דֶעסְטְווֶעגֶען הָאבֶּען זֵיי פֶערְשְׁטַאנֶען צוּ שֶׁאטְצֶען דִי חֲסָדִים וָואס דִי מְלוּכָה הָאט מִיט זֵיי גֶעטְהוּן אוּנ זֶענֶען שְׁטַארְק צוּגֶעבּוּנְדֶען גֶעוָוארְן צוּם לַאנְד. אַז נַאפָּאלֶעאָן דֶער עֶרְשְׁטֶער אִיז אָנְגֶעפַאלֶען אוֹיף רוּסְלַאנְד הָאבֶּען דִי יוּדֶען גֶעהַאט דִי מֶאגְלִיכְקַייט צוּ בֶּעווַייזֶען זֵייעֶר גֶעטְרַייַשַׁאפְט: אַז דִי רוּסֶען זֶענֶען גֶעשְׁטַאנֶען שְׁלֶעכְט הָאבֶּען זֵיי אִין שְׁקְלָאוו גוֹזֵר תַּעֲנִית גֶעוֶועהן, אוּנ וֶוען זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקֶאנְט מִיט עֶפִּיס דִינֶען הָאבֶּען זֵיי עֶס גֶעטְהוּן גֶערְן נָאר אָהן גֶעצָאהלְט. אִין יַאנָאווִיטְשׁ הָאבֶּען דִי יוּדֶען אִיבֶּערְגֶענוּמֶען אַ פְרַאנְצֶאזִישֶׁען קוּרִיעֶר: וָואס הָאט בַּיי זִיךְ גֶעפִירְט אַ גַאנְצֶען פְּלַאן פוּן דֶער מִלְחָמָה, אוּנ הָאבֶּען אִיהם בַּאלְד אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה נָאר אָהן אַ שׁוּם לוֹין. אַז דִי פְרַאנְצֶאזֶען הָאבֶּען אִין לֶעפֶּעל, וִויטֶעבְּסְקֶער גוּבֶּערְנֶער אָנְגֶעצוּנְדֶען דִי בְּרִיק, כְּדֵי דִי רוּסֶען זָאלֶען זֵיי נִיט קֶאנֶען נָאכְלוֹיפֶען, הָאבֶּען דִי יוּדֶען בַּאלְד פֶערְלָאשֶׁען אוּנ פַארְרֶעכְט דִי בְּרִיק אוּנ גֶעגֶעבֶּען דֶעם רוּסִישֶׁען חַיִל דִי מֶאגְלִיכְקַייט דֶעם שׂוֹנֵא נָאכְצוּיָאגֶען אוּנ פוּן אִיהם אַ תֵּל צוּ מַאכֶען. פִיעל סָאלְדַאטֶען הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען אִין זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶענְהַייזֶער אוּנ וואו מֶען הָאט נָאר בֶּעדַארְפְט, הָאבֶּען זֵיי גֶעשִׁיט מִיט גֶעלְד; אוּנ אַז נָאט הָאט גֶעשֶׁענְקְט רוּסְלַאנְד דֶעם נִצָּחוֹן הָאבֶּען זֵיי זִיךְ גֶעפְרֶעהט וִוי אֶמֶת׳ע טְרַייֶע קִינְדֶער פוּנ׳ם לַאנְד אוּנ הָאבֶּען דֶעם טָאג גֶעמַאכְט אַ יוֹם טוֹב אִין פִיעל גְרוֹיסֶע שְׁטֶאדְט וִוי אִין בֶּערְדִיטְשׁוֹב אוּנ אִין מִינְסְק. זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מְשַׂמֵּחַ גֶעוֶועהן צוּזַאמֶען מִיט דִי קְרִיסְטֶען אוּנ פִיעל צְדָקָה צוּטְהֵיילְט צוּ לִיעבּ דֶער יְשׁוּעָה פוּן דֶער גַאנְצֶער מְדִינָה. דִי יוּדֶען הָאבֶּען דֶעמָאלְט בֶּעווִיזֶען, אַז זֵיי זֶענֶען ווֶערְטְה מֶען זָאלל זֵיי רֶעכֶענֶען פַאר גֶעטְרַייֶע אִיבֶּערְגֶעגֶעבֶּענֶע אַיינְוָואהנֶער, וָואס שְׁטֶעלֶלְן דָאס גְלִיק פוּנ׳ם לַאנְד הֶאכֶער פוּן זֵייעֶר אֵייגֶענְס. זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקוּקְט דַארוֹיף וָואס פוּן אַללֶע זַייטֶען הָאט מֶען גֶעהֶערְט, אַז נַאפָּאלֶעאָן שֶׁענְקְט דִי יוּדֶען פְרֵייהַייט אִין דִי אַללֶע אֶרְטֶער וואו עֶר קוּמְט נָאר אַרַיין; דֶער שׂוֹנֵא פוּן רוּסְלַאנְד אִיז גֶעוֶועהן פֶערְרֶעכֶענְט בַּיי זֵיי פַאר זֵייעֶר אֵייגֶענֶער שׂוֹנֵא, אוּנ זֵיי הָאבֶּען זִיךְ מִיט אַלֶם וָואס זֵיי הָאבֶּען נָאר גֶעקֶאנְט זִיךְ אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט גֶעגֶען אִיהם.

די דרייסיג יאהר, וואס דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער האט געהערשט האבען אנגעמאכט א גרויסע פערענדערונג אין'ם אינעווענינסטען לעבען פון די רוססישע יודען, ווייל ער האט זיך ערנסט גענומען זיי ארויסצוציהען פון דער נארע וואהין זיי האבען זיך פריהר אליין פערקליבען, כדי קיינער זאלל פון זיי ניט וויסען אונ זיי לאזען צורוה. ער האט אללעס געטהון אין זיי צו דערוועקען א רצון אונ א חשק צו בילדונג אונ אויפקלערונג. צום אונגליק האבען די יודען דעמאלט נאר ווענינ פערשטאנען וואס זייער גוטער קייזער וויל פון זיי, אויף יעדע נייע ארדנונג זייגע האבען זיי געקוקט ווי אויף א מיטעל וואס מען מיינט נאר דערמיט זיי אבצורייסען פון יודישקייט, אונ די בעסטע תקנות אונ געזעצע האט מען אנגענומען פאר גזירות. אז די מלוכה האט געוואלט זיי זאללען זיך אנטהון אין קליידער גלייך מיט אללע, ניט טראגען קיין בעזונדערע מלבושים מען זאלל פון זיי הוזק מאכען, אונ זייערע ווייבער זאללען זיך ניט גאלען די קאפ אויף לייטען צו געלעכטער, איז געווארען א געוואלד, א געשריי אונ עס האט געהייסען, מען וויל יודען אויסטהון פון יודישקייט, אונ עס האבען זיך צולאזט שליחים פון אללע שטאדט אונ שטעדטלעך צו פועל'ן, מען זאלל זיי לאזען דווקא גאלען די קאפ, געהען אין יארמולקעס אונ טראגען די שאנע בגדי כבוד, וואס די שונאים האבען פון שנאה מיט פיעל יאהרען צוריק אויף זיי איבערגעוואלד אנגעהאנגען. אונ מען האט אזוי לאנג געדוּלד דעם קאפ די גרויסע לייט פון דער מלוכה ביז מען האט זיי ערלויבט צו צאהלען געלד פאר דער פראווא צו טראגען א יארמולקא אונ אללע זאללען האבען צו לאבען.

אז דער קייזער האט געהייסען אים יאהר 1844 אפנען יודישע שולען אונ האט זיך דערמיט עטליכע יאהר כסדר אבגעגעבען, ווייל ער איז איבערצייגט געוועהן, אז נאר די בילדונג קאנן אויפהייבען דעם נידריגען מעמד פון יודען, אונ נאר דורך בילדונג קאנען זיי ווערן נוטצליכע מענשען, וואס די מדינה זאלל זיי שאטצען — האט מען געוויינט אונ געקלאגט אונ מען האט זיך משתדל געוועהן מיט אללער ארט תחבולות, אז קיין רעכטעס בעל הבית קינד זאלל חלילה ניט אריינקומען אין די שרעקליכע שקאלעס. נאר נאך מעהר האבען זיך יודען דערשראקען, אז עס איז ארויס דער בעפעהל אים יאהר 1827 מען זאלל ביי זיי געהמען רעקרוטען; אונ מען קאנן זיך אפילו דערקלערן פאר וואס זיי האבען זיך דערפאר אזוי שטארק דערשראקען אונ אויף זיי מלמד זכות זיין. ערשטענס האבען זיי נאר ניט פערשטאנען, אז דאס וואס מען האט ביז איצט צום מיליטער-דינסט קיין יודען ניט גענומען, איז דאס ניט געוועהן

ווייל זיי זענען ניט מחויב צוצושטעללן גלייך מיט אנדערע סאלדאטען צו דיענען דעם קייזער אונ זיין לאנד, נאר פשוט, ווייל מען האט זיי געהאלטען פאר פרעמדע, וואס מען האט נאר ניט דאס צוטרויען צו זיי אין מיליטער זיי צו־צונעהמען, אונ האבען בשום אופן ניט געקאנט פערשטעהען, אז אדרבה מיט דעם בעפעהל מיינט מען זיי צו צובינדען צום לאנד אונ זיי אנהייבען רעכענען פאר אייגענע. צווייטענס, מוז מען מודה זיין, אז צו יענער צייט איז די מיליטער דינסט געוועהן זעהר שווער, ניט נאר פאר א יודען וואס קאנן אפילו די רוסישע שפראכע ניט, נאר אפילו פאר קריסטען אויך, פינף אונ צוואנציג יאהר דיענען, האט זיך כמעט קיינעם ניט געוואלט, בפרט א יודען, וואס האט נאר ביז איצט קיין בעגריף געהאט וואס דיענען איז אונ האט זיך געשראקען פאר יעדען וואס טראגט א רויטע היטעל אונ בלאנקע קנאפ, דאריבער איז אויך לייכט צו פערשטעהן, וואס איז געווארן אזא גרויסע בהלה ביי יודען וואו נאר מען האט פון דעם נייען בעפעהל דערהערט — מען איז פשוט אהן מוחות אומ־געגאנגען אונ א סך נארישקייטען האבען זיך דעמאלט ביי יודען אבגעטהון. אין אלטקאנסטאנטין האבען זיי נאר די קאפ פערלארען אונ עס איז רעכט געוועהן זיך צו בונטעווען אונ די מלוכה האט געמוזט שטרענג בעשטראפען די פון זיי, וואס האבען געמיינט אז עס וועט זיי העלפען, ווענן זיי וועלן שרייען, אז זיי בעשטעהען ניט, דורך אזעלכע נארישקייטען אונ נארישע עקשנות זענען די יודען, ווי עס פערשטעהט זיך, פערהאסט געווארן ביי די אללע שרים וואס האבען פריהער געמיינט נאר זייער טובה, ווייל מיט קיין שום אנדער פאלק האט מען אזוי פיעל צו טהון ניט געהאט וויפיעל מיט זיי, אונ קיין טובות האט מען שוין זיי מעהר ניט געוואלט טהון. פון בילדונג זענען זיי געלאפען ווי פון פייער. די קהלות האבען זיך געפיהרט ווי א שיף אהן א רודער, ווער עס האט געהאט אין זיך מעהר עזות פלעגט ווערן דער מנהיג, קהל האט ניט הס געהאט אויף ארעמע לייט, אבער דער וואס האט געהאט די מטבע האט געקאנט אויספיהרען ביי זיי זיך אויסצוקויפען פון פערשיעדענע פאווי־נאסטען; דורך דעם איז קיין ארדנונג ניט געוועזן אין דעם רעקרוטען געבען אונ יעדעס יאהר איז די צאהל פון די שולדיגע געבליבענע רעקרוטען אלס געווארן גרעסער, אונ אז עס איז אים יאהר 1853 ארויס א גזירה פון די פאימאניקעס, דאס הייסט: אז יודען זאללען פאר שטראף אבגעבען וועמען מען וועט נאר האפען האבען ערסט די קהל'ס־לייט ארויסגעוויזען זייער גאנץ אכזריות: ווי ווילדע צורייצטע וועלף האבען זיי זיך צולאזט צווישען די ארעמע שאפעלעך

אונ האבען אהן רחמנות טויזענדער קליינע ציטרינגע קינדער ארויסגעריסען פון דער מוטטערס שויס אונ האבען נאך דערצו איבערגעלאזט דעם כלל ישראל פאר א ירושה אזא שרעקליכע אונ שווערע בעשולדיגונג, וואס האלט זיך נאך ביז איצט, אז דער יוד איז פעהיג אויף אלם אבי זיך אליין ארויסצומאכען פון מיליטער פפליכט, וואס דאס איז איינענטליך די ערשטע אונ וויכטיגסטע פפליכט פאר יעדען בירגער צו זיין לאנד אונ האטש די צייט האט שוין געוויזען אז דיזע בעשולדיגונג איז אזוי פאלש וויפיעל אנדערע בעשולדיגונגען, ווארום אין צוויי גרויסע מלחמות האבען אויך גענוג יודען זייער בלוט אונ לעבען געגעבען פאר זייער קייזער אונ פאר זייער לאנד, אונ איצט געהען שוין אללע גערן צום דינסט, נאר אין גאנצען איז נאך יענע קהל'סע אונארדנונגען ניט אויסגערויטט, אונ פאר די אונארדנונג וואס זיי האבען אונז געלאזען בירושה אין די מעטריצעסקע ביכער ליידען מיר נאך היינט.

נאר ווי אזוי די יודען האבען זיך שוין געפיהרט, האט די רעגירונג פארט גענומען איהר'ס אונ האט ניט אויפגעהערט צו זארגען צו מאכען פאר זיי בעסערע ארדנונגען, וועלכע עקסיסטירען נאך ביז איצט אין אללע יודישע קהלות. אזוי האט זי איינגעפיהרט אים יאהר 1839 די טאקסע פון כשר פלייש עס זאלל זיין פון וואנען אויסצוהאלטען שפיטאלען, תלמוד תורה'ס אונ נאך אזעלכע וואהלטהאטיגע יודישע אנשטאלטען. שפעטער מיט פינף יאהר, אז מען האט געמאכט יודישע שולען האט זי געהייסען מאכען ליכט-געלד (סוועצנאי סבאר) אונ די הכנסה דערפון זאלל געהען אויף אויסצוהאלטען די שולען. זי האט אויך געהייסען מאכען בעשטאנדיגע אסיפות פון רבנים, כדי זיי זאללען אכטונג געבען אויף אללדינג וואס געהט פאר צווישען יודען אונ זיי זאללען קאנען פאר אנטווערען אללע שאלות וואס קומט פאר די מלוכה זיי צו פרעגען. איבערהויפט האט די רעגירונג זיך בעמיהט, אז יודען זאללען האבען בעשטאנדיגע פרנסות אונ ניט לעבען פון ווינד, אונ דערפאר האט זי אים יאהר 1835 ארויסגעגעבען א בעפעהל, אז מען זאלל איינטהיילען די יודען אין פערשידענע קלאסען, ווי סוחרים, בעלי מלאכות, אונ מען זאלל אויפנעהמען אין דינסט ביי דער קרוין אזעלכע יודען, וואס וועלען ענדיגען אוניווערזיטעטען. זי האט אויך געזעהן איינפיהרען יודישע דרוקען אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר אונ האט געהייסען, אז אין אללע ערטער וואו יודען וואהנען זאלל ביי יעדען גובערנאטאר דיענען געלערנטע יודען, כדי עס זאלל זיין ביי וועמען צו פרעגען ווען עס מאכט זיך עפים א יודישער ענין. דערביי האט זי אויך געזעהן, אז יודען זאללען

זיך ניט האבען צו בעקלאגען, אז מען לאזט זיי ניט טריי בלייבען זייער אמונה און האט איינגעפיהרט, אז מען זאלל אויף אללע ימים טובים בעפרייען די יודישע סאלדאטען און זיי זאללען אפילו מאגען אין יעדען פאלק האבען זייער איינגענעם רב. דאס איינענע האט מען אויך געטהון מיט יודישע ארעסטאנ־טען, וואס מען האט זיי ערלויבט זיי זאללען שבת און יום טוב ניט ארבייטען. מען מוז אויך מודה זיין, אז ניט אללע זאקאנעס וואס זענען ארויס פאר יודען זענען אין גאנצען פאר זיי גוט געוועהן; פון פיעל זאכען האבען יודען גע־ליטען בעזונדער: דער זאקאן וואס זיי טאהרן זיך ניט בעזעצען אין גאנץ רוססלאנד מאכט זיי אפט גרויסע שטארונגען אין פרנסה און נאך א סך אנדערע פיין און שמערצען, נור צו יענער צייט, ווען מען האט זיי צוגעלאזט צו פאר־ריאדען און אטקופען, האבען זיי די גזירה פון דעם זאקאן אזוי שטארק ניט נעפיהלט. חוץ דעם האט מען אין יענע יאהרן אזוי שטארק ניט געקוקט אויף זיי, און די וואס האבען געמוזט קומען אין רוססלאנד האבען גרינג דארט זיך געקאנט געפינען און אפט בלייבען דארט ניט אויף עטליכע טאג.

מיט שלום האט אלכסנדער דער צווייטער איבערגענומען די מלוכה. נאך דער שווערער קרימער מלחמה האט ער זיך ענטשלאסען רוססלאנד צו בעגליקען מיט רוה און פרייהייט, און דעם איינענעם נאמען „בעפרייער" („Освободитель") וואס דאס דאנקבארע רוססיש פאלק האט איהם געגעבען, האט ער אויך פערדינט ביי די יודען וועלכע רופען איהם נאך איצט „מלך של חסד". אין זיין צייט האבען שוין היבש ארויסגעוואקסען די שאנע בוימעלעך, וואס זיין פאטער, ניקאלאי דער ערשטער, האט פערפלאנצט, און דורך דעם רעגען פון זיינע חסדים האבען זיך באלד ענטוויקעלט גרינע בלעטער און די וועלט האט גע־קאנט ארויסזעהן, אז זייערע פירות וועלען זיין ניטצליך פאר דער וועלט. עס האט געדויערט נאר א קורצע צייט זענען אללע שולען, גימנאזיען און אוני־ווערזיטעטען פאל געווארען מיט יודישע תלמידים, וואס האבען זיך גענומען צו־פערשטיערענע וויסענשאפטען. צום ערשטען האט אלכסנדר דער צווייטער אויס־געגלייכט די רעכט פון יודען וועגען רעקרוטירונג און האט מבטל געוועהן די פריהריגע געזעצע, וואס יודען האבען געמוזט צושטעללען רעקרוטען מעהר פון אללע און א הוין דעם געבען נאך רעקרוטען פאר שטראף. ער האט אויך פאר־ווערט צוצונעהמען קליינע קינדער און חאפען מענשען פון דער גאס וואס האבען ניט קיין פאספארטען. אים יאהר 1856 האט ער געגעבען א בעפעהל, מען זאלל איבערקוקען אללע געזעצע וועגען יודען און זעהן ווי ווייט מעגליך

זיי אויסגלייכען מיט אללע אנדערע פאלקער פון רוסלאנד. פון דעמאלט אן איז אויך די יודישע לאגע אין רוסלאנד שטארק פערבעסערט געווארען: מען האט אנגעהייבען יודען געבען שטעללען ביי דער קרוין, מען האט פאר זיי געאפענט עטליכע שטאדט ווי יאלטא, ניקאלאיעוו און סעוואסטאפאל, מען האט זיי ערלויבט צו בויען איינענע הייזער אין קאוונא, זשיטאמיר און קאמעניץ-פאדאלסק, בעלי מלאכות האבען בעקומען דאס רעכט זיך צו בעזעצען אומעדום און זיך מאכען דארט שוללען אויף צו דאוונען, און עס איז אויך פערווערט געווארען צו טויפען יודישע קינדער, וואס זענען יונגער פון פיערצען יאהר, אהן דעם רשות פון די עלטערן.

אין דער צייט פון זיין געבענטשטער הערשונג זענען אין רוסלאנד געגרינדעט געווארען צוויי גרויסע חברות: די ערשטע — אים יאהר 1864 די חברה "מפיצי השכלה" צו פערברייטען בילדונג צווישען די רוסישע יודען, און די אנדערע — אים יאהר 1881 צו שטיצען געמיינע בעלי מלאכות און ערדארבייטער, צום זכר פון זמן פינף און צוואנציג יאהריגער גליקליכער רעגירונג:

אזוי איז פון יאהר צו יאהר אלץ בעסער געווארען דער מצב פון יודען, און זיי וואלטען שוין געשטאנען גאנץ נאהענט צו דער פאללקאמענער פרייהייט גלייך מיט די אנדערע איינוואהנער פונ'ם לאנד, ווען אנדערע וויכטיגע פראגען און ענינים געהמען ניט צו ביי דער מלוכה יעדע מעגליכקייט צו טראכטען וועגען זיי, דערפאר אפשר איז די יודישע פראגע איינגעשלאפען געווארען, און פון יאהר 1870 זעהט מען ארויס, אז די רעגירונג האט אנגעהייבען ביי יודען צוריק צוצונעהמען דאס ביסעל רעכטע, וואס מען האט זיי פריהער געשענקט. אזוי האט מען געטהון מיט דעם געזעץ פון 1874 וועגען רעקרוטירונג, וואס האט לכתחלה ניט געהאט געמאכט קיין שום חלוק צווישען יודען און קריסטען, און נאר מיט דער צייט האט ער בעקומען זעהר פיעל פירושים, אז מיט יודען דארף מען זיך אנדערש נוהג זיין. נאר פונדעסטוועגען האבען די יודען פערהאלטניסמעסיג געלעבט צופריעדען, און אייביג וועט ביי זיי בלייבען דער זכר פון מלך של חסד, אלכסנדר דעם צווייטען, דעם בעפרייער פון זיין לאנד, צו ברכה און צו דאנק.

צו בעמערקען איז דערביי, אז די אללע חסדים, וועלכע די רוסישע רעגירונג האט אין דער צייט פון ניקאלאי דעם ערשטען און אלכסנדר דעם צווייטען געטהון מיט יודען האט דארין א נגיעה געהאט איין יוד מיט איין אמת יודיש הארץ און דאס איז געוועזען ר' יצחק בער לעווינזאהן, וועלכער

הָאט כָּל יָמָיו נִיט אוֹיפְגֶעהָערְט צוּ אַרְבַּייטֶען פַאר זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ הָאט זֵיי אִין גַאנְצֶען אַוֶּועקְגֶעשֶׁענְקְט זַיינֶע לֶעצְטֶע שְׁוַואכֶע כּוחות אוּנ טָאג. עֶרְשְׁט אַצוּנְד, וֶוענְן מִיר זֶעהֶען וִוי פִּיעל שְׁלֶעכְטֶס מֶען טְהוּט דֶעם יוּדֶען נָאר דֶערְפַאר וָואס מֶען קֶענְן אִיהם נִיט, פֶערְשְׁטֶעהט מֶען עֶרְסְט וָואס לֶעווִינְזָאהן הָאט גֶעטְהוּן דֶערְמִיט, וָואס עֶר הָאט דֶער רוּסִישֶׁער רֶעגִירוּנְג בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט'ן יוּדִישֶׁען אִינֶעווֶענִיגְסְטֶען לֶעבֶּען, אוּנ מֶען מוּז מוֹדֶה זַיין אַז דָאס, וָואס מֶענְדֶעלְזָאהן אִיז גֶעוֶועהן פַאר דִי דַייטְשֶׁעסֶע יוּדֶען דָאס אֵיינֶעגֶע אִיז לֶעוִוינְזָאהן גֶעוֶועהן פַאר דִי רוּסִישֶׁע. בֵּיידֶע הָאבֶּען זֵיי לִיעבּ גֶעהַאט דֶעם יוּדֶען אוּנ דָאס יוּדִישְׁקֵייט מִיט'ן גַאנְצֶען הַארְצֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ בֶּעמִיהט אוֹיפְצוּוֶועקֶען זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער פוּנ'ם שְׁלָאף. אִין וֶועלְכֶען זֵיי זֶענֶען פוּן צָרוֹת אוּנ גְזֵירוֹת אַ צַייט יָאהרֶען פֶערְזוּנְקֶען גֶעוָוארֶען. נָאר דֶער חִלּוּק צְווִישֶׁען זֵיי אִיז דֶער, וָואס מֶענְדֶעלְזָאהן הָאט גֶעלֶעבְּט אִין דַייטְשְׁלַאנְד, וואו יוּדֶען הָאבֶּען אַלֵיין אָנְגֶעהֵייבֶּען אַרְבַּייטֶען פַאר זִיךְ נָאר אָ־ן אַ שׁוּם דֶערְמָאנֶען אָדֶער הִילְף פוּן דֶער מְלוּכָה, דֶערְפַאר אִיז אִיהם גְרִינְג אָנְגֶעקוּמֶען זִיךְ דִירֶעקְט צוּ וֶוענְדֶען צוּ זַיינֶע בְּרִידֶער אוּנ אַלְרִינְג וָואס עֶר הָאט גֶעטְהוּן פַאר זֵיי הָאבֶּען זֵיי בַּאלְד אַלֶע אַיינְגֶעזֶעהן; לֶעווִינְזָאהן אָבֶּער הָאט גֶעלֶעבְּט אִין רוּסְלַאנְד, וואו עֶרְשְׁטֶענְס, הָאבֶּען דִי יוּדֶען פוּן יֶענֶער צַייט נָאר נִיט גֶעקֶאנְט זַיין מְבִינִים אוֹיף אַזַא גְרוֹיסֶען מֶענְשֶׁען, אוּנ צְוֵוייטֶענְס קֶאנְן יֶעדֶע זַאךְ דָא נָאר דֶעמָאלְט הָאבֶּען אַ קִיוּם, וֶוענְן דִי מְלוּכָה וִויל עֶס אוּנ גִיט בַּארוֹיף אִיהר הַסְכָּמָה, דֶערְפַאר הָאט עֶר גֶעמוּזְט מִיט אַלֶע זַיינֶע פְּלֶאנֶער אָנְקוּמֶען צוּ אִיהר אוּנ הָאט זִיךְ דוּרְךְ דֶעם בַּיי זַיינֶע בְּרִידֶער, אִין זַיין צַייט, אַזוֹי נִיט אָנְגֶעזֶעהן.

דִי צַייט אוּנ דָאס לֶעבֶּען וֵוייזֶען אָבֶּער פוּן קֵיין סוֹדוֹת נִיט: לֶעווִינְזָאהן הָאט זוֹכֶה גֶעוֶועהן נָאךְ בַּיי'ם לֶעבֶּען צוּ זֶעהֶען זַיינֶע בְּרִידֶער אִין אַבֶּעסֶערֶע לַאגֶע. זַיין אַרְבַּייט, וָואס עֶר פְלֶעגְט קְרַאנְקֶערְהֵייט אָבְּטְהוּן בַּיי זִיךְ אִין אוֹיבֶּערְשְׁטִיבֶּעל הָאט נִיט אֵיינְמָאל, מִיט פִּיעל יָאהרֶען שְׁפֶּעטֶער, גֶעבְּרַאכְט יוּדֶען אַ יְשׁוּעָה, אוּנ דָאס וָואס אַלֶכְּסַנְדֶר דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט גֶעוָואלְט הָאבֶּען בַּיי זִיךְ אִים לַאנְד חָאטְשׁ אֵיין יוּדֶען וִוי מֶענְדֶעלְסָזָאהן, אִיז טַאקִי מְקוּיָם גֶעוָוארֶען, אוּנ נִיט אוּמְזִיסְט הָאט מֶען אִיהם גֶערוּפֶען: דֶער רוּסִישֶׁער מֶענְדֶעלְזָאן, חָאטְשׁ נָאךְ פַאר אִיהם הָאט שׁוֹין לִיטָא אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען צְוֵויי גְרוֹיסֶע לַייט וִוי ר׳ פִּנְחָס אֵלִיָהוּ הוּרְוִויץ, דֶער מְחַבֵּר פוּנ'ם „סֵפֶר הַבְּרִית" אוּנ דֶער דָאקְטָאר ר׳ יְהוּדָה הוּרְוִויץ פוּן ווִילְנָא. זֵיי בֵּיידֶע הָאבֶּען זֶעהר גֶעוָואלְט פֶערְשְׁפְּרֵייטֶען וִויסֶענְשַׁאפְט אוּנ בִּילְדוּנְג צְווִישֶׁען זֵייעֶרֶע רוּסִישֶׁע בְּרִידֶער.

ר׳ יִצְחָק בֶּער לֶעווינְזָאהן איז גֶעבָּאהרֶן גֶעוואָרֶען אין קְרֶעמֶענִיץ דֶעם 2 טֶען סֶעפְּטֶעמְבֶּער 1788, פּוּנְקְט אין אַזאַ צייט, ווֶען אין גַאלִיצְיֶען הָאבֶּען די תַּלְמִידִים פון מֶענְדֶעלְסָאן אָנְגֶעהֵייבֶּען פַאֲרְבְּרֵייטֶען אויפְקְלֶערוּנְג, אוּנ פון דָארְט הָאבֶּען זִיךְ צוּלָאזְט גֶעבִּילְדֶעטֶע יוּדֶען אין פִיעל שְׁטֶאדְט פון פוֹילִין אוּנ לִיטָא, ווִי דוּבְּנָא, מָאהִילִיב בַּיי׳ם דְנִיֶעסְטֶר, בֶּערְדִיטְשׁוּב, רַאסֵיין, נַאגֶער. אוּנ הָאבֶּען אין דֶער שְׁטִילל גֶעאַרְבַּייט אוּנ צוּגֶעצוֹיגֶען צוּ זִיךְ מֶענְשֶׁען מִיט שֵׂכֶל, וואָס הָאבֶּען גֶעקֶאנְט פֶערְשְׁטֶעהן, אַז עֶס אִיז נִיט גוּט צוּ בְּלָאנְזֶען אין דֶער פִינְסְטֶערְנִישׁ. אַזוֹי ווִי אין קְרֶעמֶענִיץ הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ גֶעפוּנֶען קְלוּגֶע יוּדֶען, אוּנ לֶעווינְזָאהנְס עֶלְטֶערְן זֶענֶען אוֹיךְ גֶעווֶעזֶען פון דִי קְלוּגֶע, הָאבֶּען זֵיי זֵייעֶר קִינְד גֶעגֶעבֶּען אַגוּטֶע עֶרְצִיהוּנְג, אוּנ צוּ זַיין בַּר מִצְוָה אִיז עֶר שׁוֹין גֶעוועהן אַגְרוֹיסֶער בָּקִי אין תַּלְמוּד אוּנ הָאט אוֹיךְ שׁוֹין גֶעהַאט אַיְדִיעָה אין דֶער רוּסְסִישֶׁער שְׁפְּרַאךְ. חֲתוּנָה גֶעהַאט הָאט עֶר, ווִי עֶס הָאט זִיךְ דֶעמָאלְט גֶעפִיהְרְט, גָאר יוּנְג פון דֶער שְׁטָאדְט רַאדְזִיווִילָאוו, אוּנ אִים יָאהר 1812, ווֶען די פְרַאנְצוֹיזֶען זֶענֶען אַרַיין קַיין רוּססְלַאנְד אִיז עֶר דָארְט גֶעווֶעזֶען אַיין אִיבֶּערְזֶעצֶער אוּנ הָאט גֶעטְרַיי גֶעדִינְט דֶער מְלוּכָה. עֶר אִיז אָבֶּער נִיט גֶעוועהן קַיין גֶעזוּנְדֶער, די שְׁווֶערֶע אַרְבַּייט הָאט אִיהם גֶעשַׁאדְט אוּנ עֶר אִיז אַרַיינְגֶעפָאהְרֶן קַיין בְּרָאדִי זִיךְ דָארְט קוּרִירֶען. נָאר אין בְּרָאדִי הָאט עֶר זִיךְ נִיט אַזוֹי אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט רְפוּאוֹת ווִי מִיט די גְרֶעסְטֶע יוּדִישֶׁע לַייט, מִיט ווֶעלְכֶע עֶר הָאט זִיךְ רַאטְה גֶעהַאלְטֶען ווִי אַזוֹי אוֹיפְצוּהֵייבֶּען דֶעם מַעֲמָד פון די יוּדֶען, אוּנ דָארְט אִיז בַּיי אִיהם גֶעבָּאהְרֶן גֶעוואָרֶען דֶער גֶעדַאנְק: אַוֶועקְצוּשֶׁענְקֶען זַיין גַאנְץ לֶעבֶּען זַיין אָרֶעם פָאלְק אוּנ זֵיי אָפֶענֶען די אוֹיגֶען, ווֶעלְכֶע זֵיי זֶענֶען, פון אַזוֹי פִיעל פַּיין אוּנ צָרוֹת, אַזַא לַאנְגֶע צייט פֶערְשְׁטֶעלְט גֶעוואָרֶען. אִים יָאהר 1818 אִיז לֶעווֶענְזָאהן צוּרִיקְגֶעקוּמֶען קַיין קְרֶעמֶענִיץ, פון דָארְט הָאט מֶען אִיהם אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פַאר אַלֶעהרֶער קַיין בֶּערְדִיטְשׁוּב, אוּנ אין דֶער צייט הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין עֶרְשְׁט סֵפֶר „תְּעוּדָה בְּיִשְׂרָאֵל״, וואָס אִיז עֶרְשְׁט אין צֶעהן יָאהר אַרוּם, נָאךְ גְרוֹיס מִיה, אָבְּגֶעדְרוּקְט גֶעוואָרֶען אוּנ ווֶעלְכֶער הָאט בַּיי יוּדֶען אַשְׁטַארְקֶען רוֹישֶׁם גֶעמַאכְט. אין דֶעם סֵפֶר הָאט לֶעווינְזָאהן גֶעטְהוּן ווִי אַיין אֶמֶת׳ר קֶענְנֶער פוּנ׳ם פָאלְק: עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז יוּדֶען קָאנְן מֶען נָאר גֶעהמֶען מִיט פְרוּמְקַייט אוּנ דֶערְפַאר הָאט עֶר זִיךְ בֶּעמִיהט צוּ בֶּעוַוייזֶען, אַז דָאס נַארִישׁ אָבְּגֶעזוּנְדֶערְט לֶעבֶּען, די שְׁלֶעכְטֶע עֶרְצִיהוּנְג פון קִינְדֶער, די נִיט שֶׁאנֶע ווִינְדִי־פַּרְנָסוֹת זֶענֶען גֶעגֶען דֶעם זִינְן פון אוּנְזֶער רֵיינֶער אֱמוּנָה, אוּנ הָאט דַארוֹיף גֶעבְּרַאכְט טוֹיזֶענְדֶער רַאֲיוֹת פון דֶער תּוֹרָה אוּנ תַּלְמוּד. פַאר דֶעם סֵפֶר הָאט עֶר

בֶּעקוּמֶען פוּנ׳ם קֵייזֶער נִיקָאלַאי דֶעם 1־טֶען טוֹיזֶענְד רוּבֶּעל אַ מַתָּנָה, אוּנ פוּן דֶעמָאלְט אָן אִיז זַיין נָאהמֶען בֶּעלִיעבְּט גֶעוָוארֶען בַּיי דֶער מְלוּכָה אוּנ בַּיי יֶעדֶען עִנְיָן, וָואס הָאט זִיךְ נָאר אָנְגֶעקֶערְט מִיט יוּדֶען הָאט מֶען גֶעפְרֶעגְט זַיין עֵצָה.

שְׁפֶּעטֶער מִיט עֶטְלִיכֶע יָאהר הָאט לֶעווִינְזָאהן בֶּעקוּמֶען פוּנ׳ם מִינִיסְטֶער לִיוֶוען אַ בֶּעזוּנְדֶער פַּאפִּיעֶר מִיט פֶערְשִׁיעדֶענֶע שַׁאֲלוֹת, עֶר זָאל זֵיי פַאר אֶנְטְפֶערְן. פוּן דִי שַׁאֲלוֹת הָאט עֶר פֶערְשְׁטַאנֶען, אַז דִי מְלוּכָה ווילל וִויסֶען: אִין וָואס בֶּעשְׁטֶעהט דֶער רֶעכְטֶער יוּדִישֶׁער גְלוֹיבֶּען? פוּן וַואנֶען נֶעהמֶען זִיךְ פִיעל פוּן זֵייעֶרֶע מִנְהָגִים? וֶועלְכֶע סְפָרִים זֶענֶען בַּיי זֵיי הֵיילִיג? צוּ שְׁטֶעהט אִין דִי סְפָרִים, אַז מֶען מוּז פַיינְד הָאבֶּען אַללֶען וָואס גֶעהֶערְן נִיט צוּ דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה אוּנ צוּ מָאג מֶען זֵיי נַארֶען? וָואס פַאר כִּתּוֹת אוּנ חֶבְרוֹת גֶעפִינֶען זִיךְ צְוִוישֶׁען זֵיי, אוּנ צוּ קָאן מֶען זֵיי אַרוֹיפְבְּרֶענְגֶען, זֵיי זָאללֶען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען מִיט עֶרְדְאַרְבַּייט אוּנ אַנְדֶערֶע עֶהרְלִיכֶע מְלָאכוֹת, מֶען זָאלל מִיט דֶער צַייט זֵיי קָאנֶען אוֹיסְגְלַייכֶען אִין רֶעכְטֶע מִיט אַללֶע אַיינְוָואהנֶער פוּנ׳ם לַאנְד? לֶעווֶענְזָאהן הָאט זִיךְ נִיט גֶעפִילְט עֶטְלִיכֶע יָאהר נָאךְ אַנַאנְד אוֹיסְצוּאַרְבַּייטֶען זַיין תְּשׁוּבָה אוֹיף דִי אַללֶע שַׁאֲלוֹת, אוּנ צוּ לִיעבּ דֶעם הָאט עֶר אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען זַיין בֶּערִיהמְטֶען סֵפֶר „בֵּית יְהוּדָה“, וָואס הָאט בַּיי אִיהם צוּגֶענוּמֶען זַיין לֶעצְט בִּיסֶעל כֹּחַ, אוּנ עֶר אִיז שׁוֹין נָאךְ דֶעם גֶעבְּלִיבֶען אַ חוֹלֶה מְסֻכָּן זַיינֶע נַאנְצֶע יָאהרֶען.

מֶען קָאנְן זִיךְ פָארְשְׁטֶעלֶען וָואס פַאר אַ מִיה אִיהם הָאט גֶעקָאסְט צוּ בֶּעקוּמֶען, אִין אַזַא קְלֵיין שְׁטֶעדְטֶעל ווִי קְרֶעמֶענִיץ, אַללֶע בִּיכֶער, וָואס עֶר הָאט גֶעמוּזְט דוּרְכְלֵייעֶנֶען, כְּדֵי עֶר זָאלל קָאנֶען אוֹיף יֶעדֶער שַׁאֲלָה אֶנְטְפֶערְן מִיט יִשׁוּב הַדַּעַת אוּנ זִיךְ פֶערְרוּפֶען אוֹיף אַלְטֶע, בַּיי דֶער וֶועלְט אָנְגֶענוּמֶענֶע סְפָרִים; אוּנ מֶען מוּז נָאר בֶּעוואוּנְדֶערְן זַיין גְרוֹיסֶע לִיעבֶּע צוּ זַיינֶע אָרֶעמֶע בְּרִידֶער אוּנ צוּ זַיין אֱמוּנָה. צוּם אוּמְגְלִיק הָאבֶּען אִיהם זַיינֶע בְּרִידֶער נִיט פֶערְשְׁטַאנֶען אוּנ הָאבֶּען זַיינֶע סְפָרִים אִין פַייעֶר גֶעוָוארְפֶען. עֶר הָאט עֶס גֶעווּאוּסְט אוּנ אוֹיף זֵיי קֵיין שִׂנְאָה נִיט גֶעהַאט, וַוייל נָאר אַזַא חָכָם ווִי עֶר הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען ווִי גְרוֹיס זֵייעֶר בְּלִינְדְקַייט אִיז אוּנ אַז אַלְס וָואס זֵיי טְהוּעֶן אִיז דָאס נִיט פוּן שְׁלֶעכְטִסְקַייט, נָאר פוּן אוּנְוִויסֶענְהַייט, אוּנ דַארִיבֶּער הָאט עֶר נָאךְ מִיט מֶעהר פַייעֶר זִיךְ גֶעמִיהט זֵיי צוּ אֶפְּפֶענֶען דִי אוֹיגֶען, אוּנ פוּן זַיין קְרַאנְקֶען בֶּעט הָאט עֶר מָאל פַאר מָאל מִיט זַיין אָבְּגֶעשְׁוַואכְטֶער הַאנְד

גֶעשְׁרִיבֶּען דִי רֶעצֶעפְּטֶען אוּנ בַּקָשׁוֹת צוּ דֶער מְלוּכָה אוֹיסְצוּבֶּעטֶען חֶסֶד אוּנ חֲנִינָה פַאר זֵיי.

אַז עֶס הָאט זִיךְ אִין זָאסְלַאוו אַ אוּמְגְלִיק גֶעטְרָאפֶען, מֶען הָאט אַיינְגֶעזֶעצְט עֶטְלִיכֶע יוּדֶען וֶועגֶען עֲלִילַת דַם, אִיז אוֹיף לֶעוָוענְזָאהְן גֶעפַאלֶען דֶער גוֹרָל עֶר זָאלל זִיךְ אָנְנֶעהמֶען, אוּנ פּוּנְקְט ווִי זַיין זֵיידֶע ר׳ אֶלְיָקִים הָאט זִיךְ כִּמְעַט מִיט הוּנְדֶערְט יָאהר צוּרִיק, נָאךְ אִין דֶער צַייט פוּן יַעֲקֹב פְרַאנְק, אַרוֹיסְגֶעשְׁטֶעלְט בַּיי אַזַא כְּלְבּוּל אִין יַאמְפָּאל אוּנ הָאט זִיךְ נִיט גֶעפוֹילְט פָאהְרֶען קַיין רוֹם אוּנ דָארְט אַרוֹיסְנֶעהמֶען אַ פַּאפִּיער בַּיים פַּאפְּסְט, אַז דִי בֶּעשׁוּלְדִיגוּנְג אִיז פַאלְשׁ, אַזוֹי הָאט לֶעוָוענְזָאהְן גֶעאַרְבַּייט, בִּיז מֶען הָאט דִי אוּנְשׁוּלְדִיגֶע בֶּעפְרַייעט. דֶעמָאלְט הָאט עֶר אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען זַיין סֵפֶר „אֶפֶס דַמִים", וָואס אִין אִיהם ווַייזְט עֶר אוֹיס פוּן וַואנֶען דֶער כְּלְבּוּל שְׁטַאמְט אוּנ ווִי עֶר הָאט קַיין שׁוּם שַׁייכוּת אוּנ יְסוֹד נִיט אִין יוּדִישֶׁע דִינִים אָדֶער מִנְהָגִים. דֶעם אֶפֶס דַמִים הָאט לֶעווִינְזָאהְן אַיינֶענְטְלִיךְ אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען נָאר דַארוֹיף, מֶען זָאלל אִיהם אִיבֶּערְזֶעצֶען אִין אַנְדֶערֶע לְשׁוֹנוֹת אוּנ עֶר זָאלל דֶער עִיקָר בֶּעקַאנְט וֶוערְן בַּיי׳ם רוּסִישֶׁען פָאלְק, צוּם סוֹף אִיז עֶר בַּאלְד אִיבֶּערְזֶעצְט גֶעוָוארֶען אִין עֶנְגְלִישֶׁען, אוּנ אִין רוּסִישׁ אִיז עֶר עֶרְשְׁט אַרוֹיס אִים יָאהר 1883.

לֶעווִינְזָאהְן הָאט, חוּץ דִי דֶערְמָאנְטֶע סְפָרִים אָנְגֶעשְׁרִיבֶּען נָאךְ אַ סַךְ ווִיכְטִיגֶע אוּנ נוּטְצְלִיכֶע סְפָרִים. בֶּעזָאנְדֶערְס אִיז בֶּערִיהמְט זַיין סֵפֶר „זְרוּבָּבֶל", וואוּ עֶר פֶערְאֶנְטְפֶערְט דִי גְמָרָא אוּנ ווַייזְט אוֹיס דִי רֶעכְטֶע כַּוָונָה פוּן דִי בַּעֲלֵי הַתַּלְמוּד. חוּץ דֶעם הָאט עֶר שְׁטֶענְדִיג גֶעמוּזְט שְׁרַייבֶּען בֶּעזוּנְדֶערֶע בְּרִיעף אוּנ פַּאפִּירֶען צוּ פֶערְשִׁידֶענֶע גְרוֹיסֶע לַייט, וָואס אָן זֵיי אִיז גֶעוֶוענְדֶט גֶעוֶוען צוּ פֶערְבֶּעסֶערְן דִי לַאגֶע פוּן יוּדֶען. וֶועגֶען יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען הָאט עֶר נִיט אַיינְמָאל גֶעשְׁרִיבֶּען צוּם קֵייזֶער נִיקָאלַאי אַללֵיין אוּנ הָאט גֶעהַאט דָאס גְלִיק פוּן אִיהם אַיין אַיינְגֶענְהַאנְדִיגֶען בְּרִיעף צוּ בֶּעקוּמֶען. דֶער בְּרִיעף, דֶערְצֶעהלְט מֶען, הָאט אִיהם אַ מָאל אָבְּגֶעראַטֶעוֶועט פוּן אַ שְׁלֶעכְטֶען מֶענְשֶׁען: אִין אַ פִינְסְטֶערֶער ווִינְטֶער נַאכְט אִיז פְּלוּצְלוּנְג אַיין אָפִּיצִיר אַרַיינְגֶעפַאלֶען מִיט אַ גֶעוַואלְד צוּ אִיהם אִין שְׁטוּב. מֶען זָאלל אִיהם גֶעבֶּען בְּרָאנְפֶען, ווַייל עֶר הָאט גֶעמֵיינְט אַז דָא אִיז אַ שֶׁענְק. דִי דִיענְסְט הָאט זִיךְ דֶערְשְׁרָאקֶען אוּנ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען רוּפֶען דֶעם בַּעַל הַבַּיִת. דֶער אָפִּיצִיר אִיז דֶערְווַייל אַרַיין אִין אַנְדֶערְן צִימֶער, וואוּ לֶעווִינְזָאהְן אִיז גֶעזֶעסֶען אִיבֶּער אַ סֵפֶר, אוּנ הָאט אָנְגֶעהֵייבֶּען שְׁרַייעֶן, עֶר זָאל פַאר אִיהם אַרָאבְּנֶעהמֶען דִי יַארְמִילְקֶע. לֶעווִינְזָאהְן הָאט אִיהם גַאנְץ קַאלְט גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז עֶר פֶערְשְׁטֶעהט נִיט ווִי אַזוֹי קוּמְט

עס איין אָרְדֶענְטְלִיכֶער מֶענְשׁ צו יָענֶעם אִין שְׁטוּב אונ טְהוּט אַלֵיין נִיט אויס דָאס הִיטֶעל, דָא הָאט זִיךְ דֶער אָפִּיצִיר עֶרְשְׁט צוּהִיצְט אונ גֶעשְׁרִיעֶן, אַז אַזַא בִּזָיוֹן וֶועט עֶר נִיט דֶערְלָאזֶען, אַז אַ פְּרָאסְטֶער יוד זָאלל אִיהם לֶערְנֶען דֶרֶךְ אֶרֶץ, אַז לֶעווינְזָאהן הָאט אַקוּק גֶעטְהוּן אַז עֶס קָאנְן קוּמֶען צו שְׁלֶעכְטֶע פָאלְגֶען הָאט עֶר וַוייטֶער נָאר רוּהִיג אונ גֶעלַאסֶען אַרוֹיסְגֶענוּמֶען פוּנ׳ם קָאסְטֶען אַ בְּרִיעף אונ הָאט דֶעם אָפִּיצִיר נָאר גֶעווִיזֶען דִי אוּנְטֶערְשְׁרִיפְט, ווִי יֶענֶער הָאט עֶס נָאר דֶערְזָעהן אִיז עֶר בַּאלְד אוֹיסְגֶענִיכְטֶערְט גֶעוָוארֶען, מִיט צִיטֶערְנִישׁ הָאט עֶר זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען פַארְעֶנְפֶערְן אונ הָאט נִיט גֶעוָואלְט אַוֶועקְגֶעהן בִּיז לֶעווינְזָאהן וֶועט אִיהם מוֹחֵל זַיין.

לֶעווינְזָאהן אִיז בִּטֶבַע גֶעוֶועהן אַ גְרוֹיסֶער עָנָיו, אונ אַז עֶר פְּלֶעגְט עֶפִּיס טְהוּן הָאט עֶר פַיינְד גֶעהַאט מֶען זָאל דַארִיבֶּער אַ סַךְ רֶעדֶען. עֶרְשְׁט נָאךְ זַיין טוֹידְט אִיז מֶען גֶעוָואהר גֶעוָוארֶען, אַז זַיין בִּילְד גֶעפִינְט זִיךְ אִין הוֹיף פוּן דֶער גְרוֹיסְפִירְסְטִין מַארִיָע פַּאווְלָאוְונַא, ווייל עֶר הָאט נָאר קֵיין הַשָׁגָה גֶעהַאט זִיךְ מִיט אַזַא זַאךְ צו בֶּערִיהמֶען. וְויפִיעל מָאל דִי מְלוּכָה הָאט אִיהם גֶעוָואלְט שִׁיקֶען גֶעלְד עֶר זָאלל קוּמֶען קֵיין פֶּעטֶערְבּוּרְג אונ דָארְט זִיצֶען בַּיי אֲסִיפוֹת, הָאט עֶר זִיךְ שְׁטֶאנְדִיג אָבְּגֶעזָאגְט, ווייל עֶר הָאט נִיט אַרוֹיסְגֶעזֶעהן עָס זָאלל עֶפִּיס דֶערְפוּן פַאר יוּדֶען אַרוֹיס אַ יְשׁוּעָה. אונ זִיךְ גְלַאט נַארִישׁ מַאכֶען הָאט עֶר פַיינְד גֶעהַאט. אַז מֶען הָאט אִיהם גֶעווָאלְט מַאכֶען פַאר לַאנְד־רַב אונ אַללֶע זַיינֶע גוּטֶע פְרַיינְד הָאבֶּען אִיהם גֶעבֶּעטֶען עֶר זָאלל אָנְנֶעהמֶען דִי גְרוֹיסֶע שְׁטֶעללֶע, הָאט עֶר גֶעעֶנְפֶערְט, אַז עֶס אִיז אַ סַךְ גְלַייכֶער מֶען זָאלל בֶּע־דוֹיעֶרְן פַאר וָואס עֶר אִיז דַארוֹיף נִיט בֶּעשְׁטַאנֶען, עֶהֶדער מֶען זָאלל זִיךְ קְלָאגֶען דֶערְנָאךְ, וָואס עֶר הָאט זִיךְ נִיט מְיַשֵׁב גֶעוֶועהן אונ הָאט דִי שְׁטֶעללֶע אָנְגֶענוּמֶען.

ווִי וַוייט עֶהרְלִיךְ אונ קְלוּג לֶעווינְזָאהן הָאט זִיךְ גֶעפִיהרְט אונ הָאט נִיט גֶעקוּקְט אוֹיף אֵייגֶענְלִיעבֶּע, קָאנְן מֶען פֶערְשְׁטֶעהן דֶערְפוּן, וָואס חָאטְשׁ דִי חֲסִידִים הָאבֶּען אִיהם שְׁטֶאנְדִיג פֶערְפָאלְגְט הָאט עֶר זִיךְ נִיט מִתְרַחֵק גֶעוֶועהן פוּן זֵיי אונ פְּלֶעגְט אָפְּט בֶּעקוּמֶען בְּרִיעף פוּן גוּטֶע יוּדֶען, ווִי פוּן ר׳ יִשְׂרָאֵל׳צֶע דֶער רוּזְשִׁינֶער, וָואס אִיז אוֹיךְ גֶעוֶועהן זַיינֶער אַ קָרוֹב, אונ פוּן ר׳ אַבְרָהָמ׳ילֶע טְרִיסְקֶער. זַיין כַּוָנָה אִיז גֶעוֶועהן זֵיי, דִי גוּטֶע יוּדֶען, זָאללְן ווִירְקֶען אוֹיף דִי יוּדֶען וָואס גְלוֹיבֶּען אִין זֵיי, אונ דָארְט וואוּ עֶס קָאנְן דֶעם כְּלַל יִשְׂרָאֵל אַרוֹיס־קוּמֶען אַ טוֹבָה זָאללְן אַללֶע צוּזַאמֶען אונ אָהן אַ שׁוּם אוּנְטֶערְשִׁיעד אַרְבַּייטֶען לְשֵׁם שָׁמַיִם.

חָאטְשׁ לֶעוִוינְזָאהן פְּלֶעגְט אָפְט לַייְדֶען דַחְקוּת, ווייל עֶרְסְט צְוֵויי יָאהר פָאר'ן טויט האט איהם די מְלוּכָה גֶעשִׁיקְט 8000 רוּבֶּעל, אוּנ חוּץ דֶעם האט איהם זַיין קְרַאנְקְהַייט וֶועהר שְׁטַארְק פַארְמוּטְשֶׁעט, האט ער דָאךְ אויף דֶער אֶלְטֶער גֶעהַאט גְרוֹיס תַּעֲנוּג צוּ זֶעהן, אַז זַיין פֶערְצִיגְיֶעהְרִיגֶע אַרְבַּייט אִיז נִיט גֶעוֶועהן אוּמְזִיסְט, אוּנ אַז עֶס האט אָנְגֶעהֵייבֶּען אוּנְטֶערְוַואקְסֶען אַ שָׁאנֶער דוֹר פוּן עֶדֶעלֶע גֶעלֶערְנְטֶע יוּדִישֶׁע יוּנְגֶע לַייט וִוי ר' מָרְדְּכַי אַהֲרֹן גִינְצְבּוּרְג, ר' אַבְרָהָם בֶּער לֶעבֶּענְזָאהן אוּנ פִיעל אַנְדֶערֶע פוּן לִיטָא; פִיעל הָאבֶּען אִיהם מִיטְגֶעהָאלְפֶען דִי יוּדִישֶׁע שְׁרַייבֶּערְס, וָואס הָאבֶּען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען חִבּוּרִים אויף לָשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ אוּנ דֶערְמִיט דֶערְוֶועקְט אִין פָאלְק נַייֶע גֶעפִיהלֶע אוּנ לִיעבֶּע צוּ בִּילְדוּנְג. נָאךְ מֶעהר האט אויפ'ן פְּרָאסְטֶען עוֹלָם גֶעוִוירְקְט דֶער אַקְצִיז, וָואס האט גֶעגֶעבֶּען פַּרְנָסָה פִיעל אָרְדֶענְטְלִיכֶע יוּדֶען, אוּנ וֶוער עֶס קֶענְן נָאר דָאס יוּדִישֶׁע לֶעבֶּען אִין רוּסְלַאנְד מוּז מוֹדֶה זַיין, אַז וואו נָאר אֵיין אַקְצִיזְנִיק אִיז פַארְוָוארְפֶען גֶעוָוארֶען הָאבֶּען זִיךְ אַרוּם אִיהם בַּאלְד גֶעזַאמֶעלְט אַלֶע בֶּעסֶערֶע מֶענְשֶׁען אוּנ מֶען האט שׁוֹין די קִינְדֶער נָאר אַנְדֶערְשׁ אָנְגֶעהֵייבֶּען צוּ עֶרְצִיהֶען.

דֶעם 3-טֶען פֶעבְּרוּאַר 1861 אִיז לֶעוִוינְזָאהן, אויפ'ן צְוֵויי אוּנ זִיבְּצִיגְסְטֶען יָאהר גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין קְרֶעמֶענִיץ, אוּנ וֶוען ער האט אִין דֶער יוּגֶענְד גֶעהַאט צוּ טְהוּן מִיט דֶערְנֶער, וָואס הָאבֶּען אִיהם גֶעשְׁטָאכֶען אוּנ נִיט גֶעלָאזְט זַיינֶע בְּרִידֶער אָנְוַוייזֶען דֶעם דֶרֶךְ הַיָּשָׁר, אִיז אִיהם בֶּעשֶׁערְט גֶעוֶועהן צוּ צוּמַאכֶען זַיינֶע לִיכְטִיגֶע אוֹיגֶען צְוִוישֶׁען רוֹיזֶען, וָואס ער אַלֵיין האט זֵיי גֶעפְלַאנְצְט אוּנ וָואס הָאבֶּען אִיהם זִיס גֶעמַאכְט זַיין לֶעצְטֶען אוֹיגֶענְבְּלִיק.

צְוֵויי גְרוֹיסֶע זַאכֶען הָאבֶּען לֶעוִוינְזָאהן אִינְטֶערֶעסִירְט, אוּנ אויף זֵיי האט ער גֶעהָאפְט אִין זַיין גַאנְצֶען לֶעבֶּען: שׁוּלֶען אֶפֶענֶען פַאר יוּדִישֶׁע קִינְדֶער, אוּנ מַאכֶען קָאלָאנְיֶען פַאר יוּדֶען. ער האט גֶעוָואלְט זֶעהן גוּט עֶרְצוֹיגֶענֶע יוּדִישֶׁע קִינְדֶער אוּנ עֶהְרְלִיכֶע יוּדִישֶׁע עֶרְדְאַרְבַּייטֶער, אוּנ דֶערְפַאר האט ער נִיט גֶערוּהט אוּנ האט נִיט אוֹיפְגֶעהֶערְט צוּ גֶעבֶּען דֶער מְלוּכָה אַלֶע עֵצוֹת בִּיז ער האט נִיט אוֹיסְגֶעפִיהְרְט זַיין פְּלַאן, חָאטְשׁ אִין גַאנְצֶען גֶערָאטְהֶען האט עֶס נִיט גֶעקָאנְט, ווייל נִיט שְׁטָאנְדִיג קוּמְט יֶעדֶע זַאךְ אוֹיס וִוי מֶען גֶעהמְט זִיךְ פָאר.

אַז מֶען קוּקְט זִיךְ צוּ צוּ דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דִי יוּדִישֶׁע שׁוּלֶען אִין רוּסְלַאנְד, וִוי אַזוֹי זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען אוֹיפְצוּאֶפֶענֶען אוּנ בַּיי וָואס פַאר אַ מַעֲמָד

וַיי הַאלְטֶען אַצוּנְד, וֶועהט מֶען אַרוּיס, אַז גֶעבְּלִיהט הָאבֶּען זַיי טַאקִי נָאר אִין
דִי עֶרְשְׁטֶע יָאהרֶען אִין עֶטְלִיכֶע גֶעצֶאהלְטֶע אָרְטֶער, וואו זַיי וֶוענֶען נִיט גֶע־
וֶועהן אָנְגֶעוָוארְפֶען אונ וואו דָאס פָאלְק אַלֵיין הָאט גֶעפִיהלְט ווִי נֶאטְהִיג זַיי
וֶוענֶען אונ הָאט פֶערְשְׁטַאנֶען אַז יוּדֶען קָאנֶען נָאר דֶעמָאלְט אוֹיפְגֶערֶעכְט
וֶוערְן, וֶוען זַיי אַלֶע וֶועלְן קוּמֶען צוּם שֵׂכֶל אונ אַיינְזֶעהן אַז זַיי מוּזֶען הָאבֶּען
בֶּעזוּנְדֶערֶע שוּלֶען אונ וֶועלְן זָארְגֶען זַיי זָאלְלְן קָאנֶען עֶקְסִיסְטִירֶען

דִי עֶרְשְׁטֶע יוּדִישֶׁע שוּלֶע אִיז גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען אִין אוּמַאן אוּנְטֶער
דֶער הַשְׁגָחָה פוּן אַ גַאלִיצְיַאנִישֶׁען יוּדֶען ר׳ מֵאִיר הָארְן, אונ מִיט דֶער הִילְף פוּנ׳ם
בֶּערִיהמְטֶען גְבִיר ר׳ הִירְשׁ בֶּער הוּרְוִויץ, וָואס אִיז דֶערְנָאךְ אַוֶועק קַיין עֶנְגְלַאנְד
אונ אִיז גֶעוָוארֶען פְּרָאפֶעסָאר אִין דֶער קֶעמְבְּרִידְזְשֶׁער אוּנִיוֶוערְזִיטֶעט. הָארְן
הָאט וֶועהר גֶעוָואלְט, אַז דִי מְלוּכָה זָאלל בֶּעשְׁטֶעטִיגֶען זַיין שוּלֶע אונ עֶר הָאט
אָנְגֶעגֶעבֶּען אַ בַּקָשָׁה וֶועגֶען דֶעם אונ הָאט עֶרְקְלֶעהרְט, אַז דֶער גַאנְצֶער לִמוּד
גֶעהט אוֹיף מֶענְדֶעלְסָאהְנְס דֶרֶךְ. אַז דָאס פַּאפִּיר אִיז אָנְגֶעקוּמֶען אִין פָּאלִיצְיֶע
מֶען זָאלל דָארְט חוֹקֵר וְדוֹרֵשׁ זַיין וֶוער דֶער הָארְן אִיז, הָאט זִיךְ גְרָאד גֶע־
דַארְפְט מַאכֶען, אַז מֶען הָאט דָארְט גֶעזוּכְט אַ גַנָב, וָואס הָאט גֶעהֵייסֶען מֶענְ־
דֶעלְסָאהן, אונ אַז דִי פָּאלִיצְיֶע הָאט אִיבֶּערְגֶעלֵייעֶנְט, אַז הָארְן אִיז אֵיינֶער
פוּן מֶענְדֶעלְסָאהְנְס לַייט הָאט מֶען אִיהם גֶעוָואלְט אַיינְזֶעצֶען, אונ קוֹים מִיט
צָרוֹת הָאט מֶען אִיהם אָבְּגֶעבֶּעטֶען. נָאךְ דֶעם צוּפַאלל אִיז הָארְן בַּיי זִיךְ
שְׁטַארְק אַרָאבְּגֶעפַאללֶען, אונ מִיט אַ פָּאר יָאהר שְׁפֶּעטֶער אִיז דִי שוּלֶע זַיינֶע
בָּטֵל גֶעוָוארֶען.

דֶערְנָאךְ הָאט זִיךְ אִים יָאהר 1826 מִיט מֶעהר מַזָל גֶעאֶפֶענְט אַ שוּלֶע אִין
אַדֶעסְסַא, וָואס אִיז גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען אוֹיפ׳ן ווּאוּנְשׁ פוּן דִי עֶרְשְׁטֶע בַּעֲלֵי
בַּתִּים, וָואס זֶענֶען דֶעמָאלְט נָאר וָואס אַרָאבְּגֶעקוּמֶען פוּן בְּרָאדִי אונ הָאבֶּען
אַרַיינְגֶעוָוארְפֶען פוּנְקֶען פוּן בִּילְדוּנְג אִין דֶער יוּדִישֶׁער קְהִלָה. עֶס הָאבֶּען זִיךְ
בַּאלְד גֶעפוּנֶען וֶועהר פֶאהִיגֶע לֶעהרֶער, ווִי דֶער בֶּעוואוּסְטֶער גֶעלֶעהרְטֶער ר׳
שִׂמְחָה פִּינְסְקֶער, דֶער בֶּערִיהמְטֶער דִיכְטֶער (מְשׁוֹרֵר) ר׳ אֵלִיָהוּ מָרְדְכַי וֶוערְבֶּעל,
הוּרְוִויץ, פִּינְקֶעל, זִיטֶענְפֶעלְד אונ נָאךְ אַנְדֶערֶע, אונ אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה
פוּנ׳ם דִירֶעקְטָאר ר׳ בְּצַלְאֵל שְׁטֶערְן הָאט דִי שוּלֶע פוּן יָאהר צוּ יָאהר אָנְ־
גֶעהֵייבֶּען מֶעהר וַואקְסֶען. דֶער גֶענֶערַאל גוּבֶּערְנַאטָאר פִירְסְט וָוארַאנְצָאוו,
וָואס הָאט זִיךְ אִיבֶּערְהוֹיפְּט וֶועהר פִיעל אָבְּגֶעגֶעבֶּען מִיט דִי יוּדֶען הָאט שְׁטַארְק
מִיטְגֶעהָאלְפֶען, דִי שוּלֶע זָאלל בֶּעקוּמֶען אַלֶע מִיטֶעל צוּ מַאכֶען לַייט פוּן
דִי תַּלְמִידִים וֶועלְכֶע לֶערְנֶען אִין אִיהר. אונ אִים יָאהר 1833 הָאט זִיךְ אִין

קישענוב אויך געאפענט אזא שולע, וואס דער בעריהמטער יודישער שרייבער ר' יעקב אייכענבוים, וואס איז דערנאך געווארען אינספעקטאר אין זשיטאמירער ראבינערשולע, האט זי עטליכע יאהר געפיהרט ביז זי האט זיך ניט צוגעמאכט.

אין דעם אייגענעם יאהר האט די יודישע קהלה אין רינא אויך געאפענט א שולע אונטער דער השגחה פונ'ם דאקטאר ליליענטהאל, אונ דאס איז אזוי אנגעלעגט געוועהן ביי דער מלוכה אז זי האט ערלויבט די יודען איינ־צופיהרען ביי זיך א בעזונדער טאקסע פון פלייש, אונ פון דער הכנסה אויס־האלטען די שולע. וואס מעהר די ערשטע יודישע שולען האבען זיך בע־פעסטיגט האט די מלוכה אנגעהייבען שטארקער צו טראכטען זי זאלל אויס־פיהרען דעם גרויסען געדאנק פונ'ם קייזער ניקאלאי דעם 1־טען, וואס האט זיך ענטשלאסען צו אפענען אזיינע שולען אין אלע יודישע שטאדט, אונ צו ליעב דעם האט זי אים יאהר 1842 ארויסגעשיקט דעם דאקטאר ליליענטהאל, ער זאלל אריינפאהרען קיין ווילנא, מינסק, קאווגא, הוראדנא, ביאליסטאק, זשיטאמיר, בערדיטשוב אונ פיעל אנדערע ערטער אונ זאלל דארט די יודען פערשטעהן געבען וואס די מלוכה מיינט מיט די שולען, אז זי וויל ניט חלילה בעריהרען די יודישע אמונה אונ האפט נאר, אז דורך בילדונג וועלען די יודען זיך ארויפהאפען אויף א הויכער מדרגה אונ וועלען בעליעבט ווערען ביי אלע איינוואהנער פונ'ם לאנד. א חוץ דעם האט ליליענטהאל זיך בעדארפט בעקאנט מאכען מיט אלע געלערנטע יודען וואס האבען זיך ארומגעוואלגערט אין פוילען אונ ליטא, כדי זיי זאללען קאנגען ווערען לעהרער אין די שולען, איבערהויפט האט דער מלוכה געקאסט גרויס מיה ביז עס איז איהר געראטהען אים יאהר 1847 איינצופיהרען צוויי ראבינערשולען, אין ווילנא אונ אין זשיטאמיר, אונ מאכען אומעדום וואו יודען האבען נאר געוואהנט צווייערליי שולען פאר קלענערע אונ גרעסערע קינדער. די מלוכה האט אויך ניט געזשאלעוועט קיין געלד אויף צו דרוקען בעזונדערע ספרים פאר די יודען; נאר קיין גרויסע נוץ איז דערפון ניט ארויסגעקומען אונ עס האט געמוזט אוועקגעהען גענוג יאהרען ביז זיי האבען אויפגעהערט צו קלאגען אויף דער גזרה. די צייט טהוט זיך איהרעס, אונ אז זיי האבען שוין ארויסגעזעהן אז עס איז ניט אזא מורא, אונ האבען שוין מיט אייגענעם ווילען אנגעהייבען שיקען זייערע קינדער אין די שולען אונ נעהמען רבנים פון די תלמידים פון ראבינערשולל איז ניך אים יאהר 1873, ווען די יודישע פראגע איז אין גאנצען אנשלאפען געווארען,

ארויס א בעפעהל, מען זאלל די שולען איבערמאכען אויף שולען פאר יודישע לעהרער. די נייע שולען אבער האבען שוין ניט געהאט דעם גלאנץ וואס פריהר, אונ פון דעמאלט אן לערנען יודישע קינדער מעהר אין פאנסיאנען ביי פריוואט לעהרער, אויך אין גימנאזיען נאר א געוויסער פראצענט. די בילדונג פערשטענדען ווערט נתרבה צווישען יודען ווייל יעדער פערשטעהט אז נאר דאס איז דאס איינציגע מיטעל וואס קאן זיי שיטצען אין אללע צייטען אונ נויטען. געוויס וואלטען די רוסישע יודען דערגרייכט נאך א העכערע מדרגה אין בילדונג, ווען עס ווערט ניט אים יאהר 1887 א נייער בעפעהל מען זאלל אין גימנאזיען אונ אוניווערזיטעטען אריינלאזען יודען נאר א קליינעם פראצענט.

פונקט אזוי ווי די שולען זענען קודם כל געגרינדעט געווארן פון די יודען אליין, אזוי האבען זיך אויך פלוצלונג ארויסגעוויזען, נאך אים יאהר 1790 יודישע ערדארבייטער, וואס זענען פון מאהילעווער גובערניע ארויס אין דער נייער געגענד פון הערסאן אונ יעקאטערינאסלאוו, ווען רוסלאנד האט עס אבגענומען, אונ האבען זיך בעשלאסען צו זוכען זייער ברויט אין דער שווערע ערדליכע ארבייט. אים יאהר 1804 האט די מלוכה ארויסגעגעבען א בעזונדער געזעץ וועגען די יודישע קאלאניסטען אונ האט זיי געשענקט פיעל רעכטע אונ אויך געשטיצט מיט געלד זיי זאללען האבען אויף הוצאות אריבערצופאהרען אויף די נייע ערטער. די כונה פון דער מלוכה איז געוועהן אבצורייסען די יודען פון פיעל שענדליכע פרנסות אונ זיי געבען אזא פרנסה אין די האנד, וואס זאלל זיי דערנעהרען בכבוד אונ קיינער זאלל זיך דארפען בעקלאגען אויף זיי; דערפאר האט זי זיך גענומען דערצו אונ אכט יאהר כסדר האט זי אויסגעהאלפען די יודען וואס האבען זיך גענומען צו ערדארבייט. נאר אים יאהר 1812 איז מען שוין געבליבען שטעהן, ווייל עס האט געפעהלט די מיטעל, אונ ערשט אין דריי אונ צוואנציג יאהר שפעטער האט זיך דער קייזער ניקאלאי דער ערשטער נאך אמאל גענומען צו פערבעסערן די לאגע פון די יודישע קאלאניסטען וואס זענען שוין געוועהן פון פריהר, אונ פון 1835 ביז 1852 האט מען ניט אויפגעהערט צו זוכען עצות ווי ווייט מעגליך זייער צאהל צו פערגראסערן אונ צו צוציהען פרישע מענשען, וואס האבען זיך געמוזט פרייען מיט די חסדים וואס די מלוכה האט זיי געטהון. אבער פון דעמאלט אן האט די מלוכה אויפגעהערט צו זארגען פאר יודישע קאלאניען אונ קאלאניסטען, אונ פיעל פון די זאקאנעס וואס האבען זיי געשיצט זיינען ביסליכווייז בטל געווארן.

דָאס וָואס דִי מְלוּכָה הָאט נִיט גֶעקָאנְט צוּפְרִיעדֶען זַיין פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען, נֶעהמְט זִיךְ דֶערְפוּן וָואס עֶרְשְׁטֶענְס, הָאט דָאס גֶעזֶעץ אִין אָנְהֵייבּ גֶעפָארְדֶערְט, אַז אִיבֶּערְפִירֶען אַהִין אִין דִי קָאלָאנְיֶען זָאלל מֶען נָאר נַאנְצֶע מִשְׁפָּחוֹת, אוּנ דֶערְפַאר הָאבֶּען זִיךְ צְוַוישֶׁען דִי קָאלָאנִיסְטֶען גֶעפוּנֶען וֶעהר פִיעל אַלְטֶע לַייט וָואס הָאבֶּען קַיין כֹּחַ מֶעהר נִיט גֶעהַאט צוּ אַרְבַּייטֶען אוּנ הָאבֶּען פוּן אָנְהֵייבּ אָן גֶעמוּזְט זִיךְ נֶעהמֶען צוּ זַייטִיגֶע פַּרְנָסוֹת; צְוַוייטֶענְס: הָאט מֶען דִי עֶרְשְׁטֶע צַייט נִיט אוֹיסְגֶעקְלִיבֶּען אוּנ מֶען הָאט צוּגֶענוּמֶען פַאר קָאלָאנִיסְטֶען, וֶוער עֶס הָאט זִיךְ נָאר גֶעוָואלְט פֶערְשְׁרַייבֶּען, אוּנ אַזוֹי וִוי דָאס פֶערְשְׁרַייבֶּען זִיךְ אַלְס קָאלָאנִיסְט הָאט בֶּעפְרַייט פוּן מִילִיטֶער דִינְסְט, הָאבֶּען זִיךְ פֶערְשְׁרִיבֶּען פִיעל בַּטְלָנִים, אוּנ טוֹיגֶעניכְטְסֶען, אוּנ דִי מְלוּכָה הָאט נוּר אוֹיסְגֶעבְּרַאכְט פִיעל גֶעלְד אוּמְזִיסְט אוֹיף זֵיי, נָאר אַזֵיינֶע בַּטְלָנִים הָאבֶּען וֶועהר פִיעל גֶעשַׁאדְט זֵייעֶרֶע בְּרִידֶער, וָואס הָאבֶּען עֶרְנְסְט גֶעמֵיינְט צוּ הָארִיוֶוען אוּנ טַאקִי וֶוערְן גוּטֶע עֶרְדְאַרְבַּייטֶער. חוּץ דֶעם אַללֶעם הָאט מֶען זֵיי אַיינְגֶעטְהֵיילְט זֵייעֶרֶע פֶעלְדֶער וֶועהר וַוייט פוּן שְׁטָאדְט, דִי עֶצֶם עֶרְד אִיז אוֹיךְ קַיין גוּטֶע גֶעוֶועהן, קַיין בְּרוּנֶענְס הָאבֶּען זֵיי נִיט גֶעהַאט, אוּנ דִי עֶרְשְׁטֶע וָואס זֶענֶען אַהִין גֶעקוּמֶען הָאבֶּען זִיךְ אַ צַייט לַאנְג גֶעמוּזְט וַואלְגֶערְן אִין פֶעלְד בִּיז זֵיי הָאבֶּען וִוי עֶס אִיז אוֹיסְגֶעבּוֹיט הַייזְלֶעךְ, וָואס דֶערְפוּן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען צְוִוישֶׁען זֵיי אַללֶערְלֵיי קְרַאנְקְהֵייטֶען. פוּנְדֶעסְטְוֶועגֶען הָאבֶּען דִי יוּדֶען אֲפִילוּ בַּיי אַזֶעלְכֶע פֶערְהֶעלְטְנִיסֶע אַרוֹיסְגֶעוִויזֶען עֶנֶערְגִיע אוּנ פֶאהִיגְקַייטֶען אוּנ הָאבֶּען זִיךְ דֶערְהַאלְטֶען בִּיז אִיצְט. אִים יָאהר 1810 אִיז אִין חֶערְסאנֶער אוּנ יֶעקָאטֶערִינָאסְלַאוֶוער גוּבֶּערְנִיע גֶעוֶועהן אִין נַאנְצֶען נַיין קָאלָאנְיֶען, וואו עֶס הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען 3640 מֶענְשֶׁען, אוּנ זֶעכְצִיג יָאהר שְׁפֶּעטֶער אִיז שוֹין גֶעוָוארְן 43 קָאלָאנְיֶען מִיט 34,032 מֶענְשֶׁען; דָאס בֶּעוַוייזְט, אַז וֶוען אִין דִי לֶעצְטֶע יָאהרֶען וָואלְט דִי מְלוּכָה נִיט פֶערְלָארְן דֶעם חֵשֶׁק אוּנ וַוייטֶער גֶעשְׁטִיצְט דִי קָאלָאנִיסְטֶען וִוי פְרִיהר וָואלְט זֵייעֶר צָאהל גֶעוִויס בֶּעדַייטֶענְד גְרֶעסֶער גֶעוָוארְן. פִיעל פוּן דִי קָאלָאנְיֶען הָאבֶּען לָשׁוֹן קֹדֶשׁ'דִיגֶע נָאמֶען וִוי „שְׂדֵה מְנוּחָה” „נָהָר טוֹב”, אוּנ אַללֶע גֶעפִינֶען זִיךְ אוּנְטֶער דֶער הַשְׁגָחָה פוּן צְוֵויי רַבָּנִים. פַאר דִי קִינְדֶער הָאבֶּען זֵיי נָאךְ אִים יָאהר 1869 גֶעהַאט פִינְף שוּללֶען מִיט 113 לֶעהרֶער אוּנ מְלַמְדִים, וָואס הָאבֶּען עֶרְצוֹיגֶען 959 תַּלְמִידִים. זֵייעֶר צָאהל הָאט זִיךְ גֶעמוּזְט אִין דֶער לֶעצְטֶער צַייט פֶערְגְרֶעסֶערְן, אוּנ מֶען מֶאג זָאגֶען, אַז דֶער מַעֲמַד פוּן דִי יוּדִישֶׁע קָאלָאנְיֶען אִיז נִיט שְׁלֶעכְט, אוּנ בַּיי אַללֶע סִבּוֹת, וָואס הָאבֶּען זֵיי

גֶעשְׁטֶערְט אוֹיפְצוּבְּלִיהֶען ווי עֶס דַארְף צוּ זַיין הָאט דָאךְ דִי מְלוּכָה נִיט אוֹיסְ-
גֶעבְּרַאכְט איהר גֶעלְד אוּמְזִיסְט, אוּנ עֶס זֶענֶען אוֹיסְגֶעוַואקְסֶען פֶּעהִיגֶע יוּדִישֶׁע
עֶרְדְאַרְבַּייטֶער, וָואס מֶען דַארְף זִיךְ מִיט זֵיי נִיט שֶׁעהמֶען. צוּם אוּנְגְלִיק הָאט
מֶען אִים יָאהר 1882 אַרוֹיסְגֶעלָאזְט אַ בֶּעפֶעהל, אַז יוּדֶען טָאהרֶען נִיט קוֹיפֶען קֵיין
עֶרְד אוּנ נִיט בֶּעזֶעצֶען זִיךְ אִין דֶארְפֶער אוּנ דֶערְפַאר זֶענֶען פִיעל יוּנְגֶע לַייט
גֶעצְווָאוּנְגֶען גֶעוֶועהן זִיךְ אַוֶועקְלָאזֶען קֵיין אַמֶערִיקָא אָדֶער קֵיין אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל,
וואו עֶס הָאבֶּען זִיךְ, אִין דֶער לֶעצְטֶער צֵייט, גֶעמַאכְט עֶטְלִיכֶע קָאלָאנְיֶען מִיט
דֶער הִילְף פוּנ'ם בַּארָאן עֶדְמוּנְד רָאטְהשִׁילְד פוּן פַּארִיז.

נָאר חָאטְשׁ דִי לַאגֶע פוּן דִי רוּסִישֶׁע יוּדֶען אִיז דִי לֶעצְטֶע עֶטְלִיכֶע יָאהר
נִיט אַזוֹי פְרֶעהלִיךְ פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הַאלְטֶען זֵיי לֶעווִינְזָאהן'ס צַוָואָה אוּנ
אַרְבַּייטֶען שְׁטַארְק אִין בִּילְדוּנְג, אוֹיסֶער דִי קַאוְקַאזֶער יוּדֶען אוּנ דִי קְרִימְטְ-
שַׁאקֶעס, וֶועלְכֶע שְׁטֶעהֶען נָאךְ דֶערְוַוייל נִיט אוֹיף קֵיין הוֹיכֶער מַדְרֵגָה.

אַקוּרַאט בֶּעשְׁטִימֶען פוּן וַואנֶען דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ אַ מָאל גֶענוּמֶען
קֵיין קַאוְקַאז אוּנ וֶוען זֵיי הָאבֶּען זִיךְ דָארְט בֶּעזֶעצְט – אִיז זֶעהר שְׁוֶוער.
מֶען ווייסְט נָאר אַזוֹי פִיעל, אַז נָאךְ אַכְט הוּנְדֶערְט יָאהר פַאר קְרִיסְטוּס גֶע-
בּוֹירְט זֶענֶען שׁוֹין יוּדֶען גֶעוֶועהן אִין קַאלְכִידָא, וָואס אִיז דֶעמָאלְט בֶּע-
שְׁטַאנֶען פוּן גוּרְיֶען, מִינְגְרֶעלְיֶען, אִימֶערִיטִינְיֶען אוּנ אַבְּכַאזְיֶען
אוּנ עֶס אִיז אַ סְבָרָא אַז שַׁלְמַנְאֶסֶר דֶער מֶלֶךְ פוּן אַשּׁוּר, הָאט זֵיי אַהִין
פֶערְטְרִיבֶּען, זֵיי הָאבֶּען זִיךְ אָבֶּער לַאנְג דָארְט נִיט גֶעקָאנְט הַאלְטֶען, אוּנ זֶענֶען
אַרִיבֶּער קֵיין פֶּערְסְיֶען, וֶוען אֶסְפוּר אִיז גֶעוֶועהן מֶלֶךְ, אוּנ הָאבֶּען זִיךְ
אוֹיסְגֶעמִישְׁט מִיט דִי פֶּערְסִישֶׁע פֶעלְקֶער. פוּן דִי קַאוְקַאזֶער יוּדֶען זֶענֶען אוֹיךְ
גֶעוֶועהן דִי עֶרְשְׁטֶע סוֹחֲרִים, וָואס הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען הַאנְדְלֶען מִיט דִי הַאזַארֶען
אוּנ זֵיי בִּיסְלֶעכְוַוייז בֶּעקַאנְט גֶעמַאכְט מִיט דֶער יוּדִישֶׁער אֱמוּנָה. וִוי גְרוֹיס
דִי צָאהל פוּן דִי קַאוְקַאזֶער יוּדֶען אִיז אַ מָאל גֶעוֶועהן – קָאן מֶען פֶערְשְׁטֶעהֶען
דֶערְפוּן, וָואס וֶוען עֶס הָאבֶּען זִיךְ אִין אַרְמֶענְיֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אִין פִינְפְטֶען
יָאהר הוּנְדֶערְט דִי רְדִיפוֹת גֶעגֶען זֵיי, זֶענֶען כִּמְעַט אַ הַאלְבֶּע מִילְלְיָאן יוּדֶען
אִיבֶּערְגֶעגַאנְגֶען צוּם קְרִיסְטֶענְטְהוּם. אִיבֶּערְהוֹיפְּט הָאבֶּען דִי קַאוְקַאזֶער יוּדֶען
גֶעהַאט וֶוענִיג לוֹמְדִים צְווִישֶׁען זִיךְ וָואס זָאלֶען בֶּעפֶעסְטִיגֶען בַּיי זֵיי דִי אֱמוּנָה,
אוּנ דֶערְפַאר זֶענֶען זֵיי נִיךְ אַרוּנְטֶער אוּנְטֶער דֶער מַאכְט פוּן אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער
אוּנ זֶענֶען מִיט יֶעדֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט גֶעוָוארֶען אַלְץ וֶוענִיגֶער. מֶען גֶעפִינְט
אַצוּנְד זֶעהר פִיעל קַאוְקַאזִישֶׁע פֶעלְקֶער, וָואס אִיז נָאר קֵיין סָפֵק נִיט, אַז
זֵיי שְׁטַאמֶען אַרוֹיס פוּן יוּדֶען, וִוי לְמָשָׁל דִי אוּבִּיכֶען, חָאס מִיטָען פָּנִים,

מיט די פעהיגקייט אונ אפילו מיטען ווייכען הארצען זענען זיי אהנליך אויפען יודען, אונ אויך די גאנצע בעפעלקערונג פון גוריען, וואס דער נאמען אליין בעווייזט שאן פון וואנען זיי שטאמען, ווייל הוריא הייסט אויף יענע לשונות א יוד. בעזאנדערס איז פון זיי א תל געווארען אים יאהר 1221 ווען טשינגיסחאנן, דער פיערטער פון די מאנגאלען איז אנגעפאלען אויף קאווקאז, אונ צום איבריגען האט פון זיי א סוף געמאכט טאמערלאן אים יאהר 1387. פיעל האט מען אויסגעהארגעט אין די איבריגע האבען זיך ענטשלאסען אבצונארען זייערע פערפאלגער אונ האבען זיך אנגעהייבען לפנים אויסצוגעבען פאר קריסטען אדער פאר מחמד'נער ווי עס האט זיי מעהר געפאסט, בסוד אבער זענען זיי געבליבען יודען. אזוי האט א לאנגע צייט אין קאווקאז געלעבט א גאנצע קלאסע פון מאראנען, וואס פלעגען געהן אין די קירכען אדער מעטשעטען, אבהיטען אללע מצות אונ מנהגים פון דער קריסטליכער אדער מחמד'נישער רעליגיאן אונ אין בעזונדערע הייזער האבען זיי געהאט שוללען מיט ספרי תורות אונ פלעגען דאווענען אונ זיך פיהרען נאכען יודישען דין. ביי אזא לאנגע, פערשטעהט זיך, האבען זיי ניט געקאנט אויפקאמען, אונ וואס מעהר א דור עס איז אוועקגעגאנגען איז מעהר דאס יודישקייט פערגעסען געווארען. פון די מאראנען זענען כמעט אללע צוגעשטאנען אדער צום קריסטענטהום אדער צו מחמדאנער. אונ דאס ביסעל וואס איז געבליבען איז אזוי פערנראכט געווארען, אז אפילו זייער פערזענליכע פרייהייט האבען זיי ניט געקאנט איינהיטען, אונ פיעל פון זיי זענען געווארען שקלאווען, וואס האבען געהערט צו פערשיעדענע בעלי בתים אונ מען האט זיי געקויפט אונ פערקויפט אזוי ווי א סחורה. דאס קאן מען זאגען, איז טאקי דאס איינציגע מאל וואס האט זיך געמאכט אינ'ם יודישע לעבען, אויסער מצרים. אז זיי זאללען זיין קנעכט אונ מיט זייער פרייהייט זאלל מען זיך מאכען א מסחר. אזוי ווייט מאראליש זענען די יודען ניט געפאללען אין אנדערע לאנדער, חאטש מען האט זיי דארט געברענט אונ געבראטען, אונ דאס איז דער בעסטער בעוויז, אז טאקי נאר די תורה האט זיי שטאנדיג אבגעהיט אזוי נידריג צו פאלען אונ דארט וואו עס זענען געוועהן לומדים וואס האבען אכטונג געגעבען אופ'ן איינווענינסטען מעמד פונ'ם פאלק, האבען די יודען כח געהאט אלס אריבער צו טראגען אונ צו בלייבען יודען.

אזוי זענען די קאווקאזער יודען פערשווארצט געווארען, ביז דאס גאנצע לאנד איז אים יאהר 1802 אריבער צו רוססלאנד, פון דעמאלט אן לעבען זיי

זִיךְ שׁוֹין רוּהִיג אוּנ צוּפְרִיעדֶען, זֵייא בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט אַרְבֵּייט אוּנ לֵיידֶען שׁוֹין מֶעהר נִיט וִוי אַמָאהל. עֶס מַאכְט זִיךְ נָאךְ אֲפִילוּ, אַז דִי אַלְטֶע שִׂנְאָה רוּפְט זִיךְ אָב, וִוי עֶס הָאט זִיךְ גֶעטְרָאפֶען אִים יָאהר 1878 אִין אַדָארְף פֶּערֶעוִויסִי, וָוען עֶס אִיז פֶערְפַאלֶען גֶעוָוארֶען פוּנְקְט פַאר פֶּסַח אַ קְלֵיין גְרוּזִינִישׁ מֵיידִיל שָׂרָה מַארְזֶעבָאזֶע, אוּנ דִי יוּדִישֶׁע שׂוֹנְאִים הָאבֶּען גֶעוָואלְט אָנְהֶענְגֶען דֶעם אַלְטֶען בִּלְבּוּל, אַז זֵיי הָאבֶּען דָאס קִינְד דֶערְהַרְגֶעט, זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען בְּלוּט אוֹיף דִי מַצוֹת, נָאר דִי מְלוּכָה, וָואס בֶּעשִׁיטְצְט זֵיי גְלֵייךְ מִיט אַלֶע, הָאט דוּרְךְ דִי בֶּערִיהמְטֶע אַדְוָואקַאטֶען אַלֶכְּסַנְדְרָאוו אוּנ קוּפֶּערְנִיק נִיט דֶערְלָאזְט מֶענְשֶׁען זָאלֶען אוּמְזִיסְט לֵיידֶען, אוּנ דָער אֱמֶת אִיז אַרוֹיס, אַז דִי יוּדֶען זֶענֶען אִין דֶעם נִישְׁט שׁוּלְדִיג גֶעוֶועהן. בֶּעזָאנְדֶערְס הֶעלְפְט זֵיי, וָואס זֵיי רֶעדֶען דָאס אֵייגֶענֶע לָשׁוֹן, טְרָאגֶען דִי זֶעלְבֶּע קְלֵיידֶער אוּנ פִיהרֶען זִיךְ פוּנְקְט וִוי אַלֶע זֵייעֶרֶע שְׁכֵנִים, דַארִיבֶּער קוּמְט קֵיינְמָאל אוֹיס אֵיינֶער פוּן דֶעם אַנְדֶערֶען אוֹיסְצוּלַאכֶען אוּנ עֶס אִיז קֵיין שַׁארְפֶער אוּנְטֶערְשִׁיעד נִיטָא וָואס זָאל פִיהרֶען צוּ קְרִיעג אוּנ צוּ שִׂנְאָה.

כִּמְעַט אִין דֶער אֵייגֶענֶער צֵייט, וָואס דִי יוּדֶען הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין קַאווְקַאז, עֶטְלִיכֶע יָאהר פַאר קְרִיסְטוּס גֶעבּוּרְט הָאבֶּען זִיךְ אִין דֶער קְרִים אוֹיךְ אָנְגֶעהֵייבֶּען יוּדֶען צוּ בֶּעזֶעצֶען, נָאר נִיט אַזַא גְרוֹיסֶע צָאהל. דָאס וָואס זֵיי זֶענֶען גֶעוֶועהן זֶעהר וֶוענִיג אוּנ הָאבֶּען נִיט גֶעקָאנְט אַזוֹי שְׁטַארְק אָנְרִיהרֶען זֵייעֶרֶע שְׁכֵנִים, עֶס זָאל דַארְפֶען וֶוערֶען אַ שִׂנְאָה אוּנ אַ קִנְאָה, אָדֶער מֶען זָאל קוּקֶען אוֹיף זֵיי קְרוּם. אוּנ אַחוּץ דֶעם, וָואס גְרָאד אַהִין הָאבֶּען זִיךְ בֶּע-זֶעצְט יוּדֶען פוּן אַזֶעלְכֶע מְקוֹמוֹת וואוּ דִי תּוֹרָה הָאט נָאךְ גֶעבְּלִיהט אוּנ זֶענֶען דַארִיבֶּער אַלֵיין אוֹיךְ עֶדֶעלֶער גֶעוֶועהן, דָאס הָאט גֶעפִיהרְט דֶערְצוּ, וָואס דִי קְרִימֶער יוּדֶען זֶענֶען נָאךְ אִין דִי אַלְטֶע יָאהרֶען נִיט אַזוֹי פֶערְגְרֶעבְּט גֶע-וָוארֶען וִוי זֵייעֶרֶע קַאווְקַאזֶער בְּרִידֶער. זֵיי הָאבֶּען גֶעהַאט זֵייעֶרֶע שׁוּלֶען, אִין וֶועלְכֶע זֵיי הָאבֶּען אַלֵיין גֶעלֶערְנְט אָדֶער גֶעהֶערְט תּוֹרָה אוּנ זֶענֶען גֶע-שְׁטַאנֶען נוּט.

דָאס זֶעהט מֶען אוֹיךְ אַרוֹיס דֶערְפוּן, וָואס אִין דֶער צֵייט, וָואס דִי פֶעלְקֶער פוּן קַאווְקַאז הָאבֶּען פֶערְשְׁלוּנְגֶען טוֹיזֶענְדֶער יוּדֶען אוּנ פוּן זֵיי אִיז אֲפִילוּ קֵיין זֵכֶר נִיט גֶעבְּלִיבֶּען, הָאבֶּען זִיךְ דִי קְרִימֶער יוּדֶען גֶעהַאט כֹּחַ צוּ הַאלְטֶען אִין אַלֶע צֵייטֶען, זֵיי הָאבֶּען אוֹיךְ גֶעוואוּסְט גְמָרָא, פּוֹסְקִים, רַמְבַּ"ם אוּנ אַנְדֶערֶע סְפָרִים אוּנ הָאבֶּען דֶערְפַאר אִיבֶּערְגֶעלָאזֶען יוֹרְשִׁים יוּדֶען, וָואס לֶעבֶּען נָאךְ אִין הַיינְטִיגֶער צֵייט אוּנ הֵייסֶען דָארְט „קְרִימְטְשַׁאקֶעס“.

די קְרִימְטְשַׁאקֶעס וואהנען גְרֶעסְטֶענְטְהֵיילְס אין קְראסובַּאזַאר; דָארְט זֶענֶען דָא 700 פַאמִילְיֶען. זֵייעֶר לָשׁוֹן הֵייסְט: טְשַׁאגַאדִי אונ איז כִּמְעַט דָאס זֶעלְבֶּע וואס טַאטַארִישׁ. זֵיי הָאבֶּען זֵייעֶר בֶּעזָאנְדֶערֶען רַב אונ הַאלְ־טֶען מְלַמְדִים, וואס לֶערְנֶען דִיא קִינְדֶער לָשׁוֹן קֹדֶשׁ, נָאר ווייטֶער פוּן חוּמָשׁ אונ דַאוְונֶען גֶעהֶען זֵיי נִיט. אַז עֶס זַיינֶען נָאר אַרויסְגֶעקוּמֶען דְרוּקֶען אוֹיף דֶער ווֶעלְט הָאבֶּען זֵיי דִי עֶרְשְׁטֶע אַיינְגֶעפִיהְרְט בַּיי זִיךְ אַ דְרוּק, אונ הָאבֶּען אַרויסְגֶעגֶעבֶּען זֵייעֶר אֵייגֶענֶעם סִדוּר. חָאטְשׁ קֵיין לוֹמְדִים זַיינֶען קֵיינְמָאל נִיט גֶעוֶוען צְווִישֶׁען זֵיי פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הַאלְטֶען זֵיי שְׁטַארְק פוּנ'ם תַּלְמוּד אוּנ, אַז עֶס אִיז גֶעוֶוען אַ צַייט וואס מֶען הָאט זֵיי גֶעוָואלְט צוּ רֶעכֶענֶען צוּ דִי קַארַאִימֶעס אונ זֵיי אוֹיךְ גֶעבֶּען דִי אֵייגֶענֶע רֶעכְטֶע, וואס יֶענֶע, הָאבֶּען זֵיי זִיךְ דֶערְפוּן אָפְּגֶעזָאגְט אונ הָאבֶּען עֶרְקְלֶערְט, אַז זֵיי זֶענֶען יוּדֶען גְלַייךְ וִוי אַלֶע יוּדֶען, אונ דִי גְמָרָא אִיז בַּיי זֵיי הֵיילִיג.

אִין שְׁטוּב־פִיהְרֶען זֶענֶען דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס נִיט ווייט אָפְּגֶעטְרֶעטֶען פוּן דִי טַאטַארֶען, נָאר פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען אִיז אַ גְרוֹיסֶער חִלּוּק פוּן זֵיי אוּן דִי קַרַאִימֶעס, ווֶעלְכֶע הָאבֶּען נָאךְ פִיעל טַארִישֶׁע מִנְהָגִים. זֵיי זִיצֶען אוֹיךְ אִין קְלֵיינֶע שְׁטִיבֶּעלֶעךְ, דָארְט שְׁטֶעהֶען נִידְרִיגֶע בֶּענְק אונ אוֹיף זֵיי עֶסְט מֶען אונ מֶען שְׁלָאפְט.

זֵיי לֶעבֶּען צְווִישֶׁען זִיךְ זֶעהר גוּט אוּנ פְרֵיינְדְלִיךְ, אונ אַזוֹי וִוי אַלֶע בֶּע־שֶׁעפְטִיגֶען זִיךְ מִיט מְלָאכוֹת זֶעהט מֶען גָאר נִיט קֵיין אָרֶעמֶע לַייט בַּיי זֵיי, וואס זָאלֶען זִיךְ אַרוּמְשְׁלֶעפֶּען בֶּעטֶען נְדָבוֹת. פַאר זֵייעֶרֶע קְרַאנְקֶע זָארְגֶען זֵיי אונ הַאלְטֶען זֵיי אוֹיס, זֵייעֶרֶע פְרוֹיֶען זַיינֶען אַ סַךְ פְרַייעֶר וִוי בַּיי דִי טַאטַארֶען אונ קַארַאִימֶעס, חָאטְשׁ זֵיי טְרָאגֶען דִי אֵייגֶענֶע קְלֵיידֶער, זֶענֶען זֵיי פוּן דֶעסְטְ־ווֶעגֶען נִיט בֶּעהַאלְטֶען אונ גֶעהֶען נִיט פֶערְשְׁלֵייעֶרְט מֶען זָאל נִיט אַרויסְזֶעהֶען זֵייעֶר פָּנִים. אִין שׁוּהל דַאוְונֶען זֵיי רוּהִיג אונ שְׁטִיל יֶעדֶען טָאג גַאנְץ פְרִיה, כְּדֵי זֵיי זָאלֶען נִיט פֶערְלִיעֶרֶען קֵיין צַייט פוּן דֶער אַרְבֵּייט. דִי קִינְדֶער מַאכֶען זֵיי הַתּוֹנָה עֶרְשְׁט דֶעמָאלְט, ווען זֵיי פִיהלֶען שׁוֹין, אַז זֵיי קָאנֶען אַלֵיין אַרְבֵּייטֶען אונ פֶערְדִיענֶען. פוּן קֵיין שִׁידוּךְ אָפְּלָאזֶען ווייסְט מֶען בַּיי זֵיי נִיט. ווייל עֶהֶער מֶען גִיט זִיךְ דָאס וָוארְט הָאבֶּען זֵיי לִיעב זִיךְ גוּט צוּ בֶּעטְרַאכְטֶען, אונ פוּנ'ם קְנַס־מָאל אָן אִיז שׁוֹין דֶער שִׁדוּךְ אָפְּגֶעשְׁלָאסֶען אוֹיף עֶבִּיג. כָּל זְמַן מֶען אִיז חָתָן כַּלָּה, מֶען מֶעג זַיין נָאר פוּנ'ם גֶעמֵיינְסָטֶען גְרַאד, שִׁיקְט מֶען זִיךְ אֵיינְס דָאס אַנְדֶערֶע מַתָּנוֹת, גֶעווֶאהנְלִיךְ, אַלֶע פְרַייטָאג. דֶער חָתָן שִׁיקְט קְלֵיין גֶעלְד אוֹיף מֶרְחָץ אונ פַּארְב, וואס דִי כַּלָּה בְּרוֹיךְ הָאבֶּען אוֹיף שְׁמִירֶען דִי נֶאגֶעל פוּן הֶענְד אונ פִיס, אונ דִי כַּלָּה שִׁיקְט קִיכְלֶעךְ אונ שֶׁאהן גֶעבֶּעקְס לִכְבוֹד שַׁבָּת.

חוּפָּה שְׁטֶעלְלֶען זַיי גַאנְץ פְרִיה; אַ נַאכְט פְרִיהֶר גֶעהט מֶען מִיט כְּלֵי־זֶמֶר צוּם חָתָן אוּנ מֶען בְּרֶענְגְט אִיהם צוּ דֶער כַּלָּה, דָארְט לָאזְט מֶען אִיהם שְׁטֶעהן אַבִּיסֶעל אִין הוֹיף אוּנ מֶען טַאנְצְט אַרוּם אִיהם. דֶערְנָאךְ נֶעהמְט מֶען אִיהם אַרַיין אִין שְׁטוּבּ אוּנ ער מוּז דָארְט אוֹיסְוַוארְטֶען אַ פָּאר שָׁעָה בִּיז מֶען טְהוּט אָן דִי כַּלָּה. דֶער מִנְהָג אִיז בַּיי זֵיי, אַז דִי כַּלָּה שְׁמִירְט מֶען אוֹיס מִיט אַמִין שְׁוַוארְצֶע פַארְבּ, אוֹיפ'ן שְׁטֶערְעֶן מָאלְט מֶען אוֹיס פֶערְשִׁיעדֶענֶע קְוֵייטֶען, אוּנ אוֹיסֶער דֶעם פֶערְצִירְט מֶען אִיהר דֶעם קָאפּ פְּלִיטֶערְלִיךְ פוּן גָאלְד פַּאפִּיער. אַז דִי כַּלָּה אִיז שׁוֹין אָנְגֶעטְהוּן, גֶעהֶען אַללֶע אַוֶועק צוּם חָתָן אוּנ דָארְט טַאנְצְט מֶען אַ גַאנְצֶע נַאכְט בִּיז עֶס הֵייבְּט אָן טָאגֶען, דֶעמָאלְט פִיהְרְט מֶען חָתָן כַּלָּה צוּ דֶער שׁוּל אוּנ מֶען שְׁטֶעלְט דִי חוּפָּה, דָאס הֵייסְט: מֶען דֶעקְט חָתָן כַּלָּה אַרִיבֶּער מִיט אַ טַלִית אוּנ דִי אוּנְטֶערְפִיהְרֶער נֶעהמֶען צְוֵויי הִינֶער אוּנ דְרֶעהֶען זֵיי זִיבֶּען מָאל אַרוּם זֵייעֶרֶע קֶעפּ. דֶערְנָאךְ אִיז דֶער חָתָן מְקַדֵּשׁ דִיא כַּלָּה אוּנ מֶען פִיהְרְט דָאס פָּאר פָאלְק אַהֵיים צוּ דֶער כַּלָּה'ס עֶלְטֶערְן, אוּנ דָא בְּלַייבְּט דִי כַּלָּה פֶערְשְׁלָאסֶען אוֹיף זִיבֶּען טֶאג אוּנ טָאר זִיךְ נִיט אַרוֹיסְוַוייזֶען אוֹיפֶ'ן לִיכְטִיגֶען שַׁיין. מֶען פֶערְהֶענְגְט אֲפִילוּ דִי פֶענְסְטֶער פוּן אִיהר חֶדֶר, קֵיינֶער זָאלל נִיט אַרַיינְקוּמֶען. אָט דִי אַללֶע מִנְהָגִים הָאבֶּען יֶענֶע יוּדֶען גֶענוּמֶען פוּן דִי טַאטַארֶען. אַז דֶער חָתָן גֶעהט מִיט אַ טָאג פְרִיהֶר אִין מֶרְחָץ נֶעהמְט עֶר מִיט זִיךְ אַללֶע מְחוּתָּנִים אוּנ מַאכְט דָארְט אַנַאנְצֶע שִׂמְחָה, מֶען דִינְגְט זִיךְ פַּארֶען אָנְטְהוּן אוּנ אוֹיסְטְהוּן, אוּנ עֶס אִיז אַ גַאנְצֶער כָּבוֹד צוּ בֶּעדִיעֶנֶען דֶעם חָתָן. דֶעסְגְלַייכֶען מַאכְט מֶען אַ גַאנְצֶע צֶערֶעמָאנְיֶע וָוען מֶען פִיהְרְט אִיבֶּער דָאס פֶערְמֶעגֶען פוּן דֶער כַּלָּה צוּם חָתָן אִין שְׁטוּבּ אַרַיין. יֶעדֶע זַאךְ, יֶעדֶעס מַלְבּוּשׁ, דָאס מִינְדֶעסְטֶע בְּרֶעקֶעלֶע טְרָאגְט אַ בֶּעזוּנְדֶער מֶענְשׁ. דִי גֶאסְט שַׁאצֶען אַלְס דִינְג אוּנ מֶען שְׁרַייבְּט אָן דִי כְּתוּבָּה. מִיט פִיעל יָאהְרֶען צוּרִיק פְלֶעגֶען דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס הָאבֶּען צוּ עֶטְלִיכֶע וַוייבֶּער, נָאר אִין דִי לֶעצְטֶע צַייטֶען טְהוּעֶן זֵיי עֶס נִיט מֶעהר. אִיבֶּערְהוֹיפְּט אִיז שׁוֹין דֶער יוּנְגֶער דוֹר אַנְדֶערְשׁ אוּנ וַוארְפְט אַוֶועק אַללֶע נַארִישֶׁע טַאטַארִישֶׁע מִנְהָגִים, אוּנ מֶען קָאן הָאפֶען, אַז מִיט דֶער צַייט וֶועט דִי זוּנְן פוּן בִּילְדוּנְג אוֹיף דִי קְרִימְטְשַׁאקֶעס אוֹיךְ שַׁיינֶען.

צוּם אוּמְגְלִיק, גֶעפִינֶען זִיךְ אַצוּנְד דִי יוּדֶען, נִיט נָאר פוּן רוּסְלַאנְד, נָאר אוֹיךְ פוּן עֶטְלִיכֶע לֶענְדֶער אִין אֵייראָפַּא, אִין אַזַא לַאגֶע, אַז זֵיי ווייסֶען אַלֵיין נִיט. צוּ אִיז דִי בִּילְדוּנְג פַאר זֵיי אַ מַעֲלָה אָדֶער אַ חִסָּרוֹן אוּנ צוּ דַארְפֶען זֵיי זִיךְ נָאר אַזוֹי אַוֶועקְלֶעגֶען פַאר אוֹיפְקְלֶערוּנְג... אַ בַּיי ווינְטֶעל הָאט אַ בְּלָאז גֶעטְהוּן פוּן מַעֲרָב־זַייט, פוּן דַייטְשְׁלַאנְד, אוּנ הָאט אָנְגֶעמַאכְט אַ הַשְׁכָּלוֹת; דָאס

ווינטעל הייסט — אנטיסעמיטיזמוס; דער נאמען איז א נייער, נאר די סבה איז איין אלטע. אנטיסעמיטיזמוס הייסט: זיין א נעגנער פון סעמיטען, פון די פעלקער וואס קומען ארויס פון שם בן נח. נאר אין גאנצען די זאך האט מען אויסגעטראכט צו ליעב יודען, מען זאל האבען א תירוץ זיי צו געבען א כשר'ן קלאפ. עס איז עפיס נמאס געווארען גלאט אזוי זיך טשעפען צו איין אמונה, עס פאסט ניט ארויסצווייזען א גאנץ פאלק, וואס איז גאטט די נשמה שולדיג, פשוטע שנאה אונ קנאה, איז מען געפאלען אויף א שכל אונ מען שרייעט אז מען מיינט אללע וואס שטאמען פון שם'ס שורש, אונ מען מאכט די יודען פאר'ן כפרה־האנדעל. דריי שונאי ישראל האבען אין דייטש־לאנד אנגעמאכט דעם טאראראם: מארר האט דער ערשטער אנגעהויבען שרייען אז מען מוז דעם יודען א ביסעל אונטערהאקען די פליגעל, ווייל עס קאן פון איהם ווערען א רויב־פאגעל וואס וועט קיינעם ניט לאזען קיין קאפ אויפהייבען. באלד האבען איהם נאכגעטאנצט טרייטשקע אונ שטעקער, אונ אזוי איז געווארען א געוואלד. אז אללע פעלקער זענען נאר ביי די יודען אין גלות אונ, אז מען מוז זיי פערשטעלען דעם וועג צו בילדונג, כדי מען זאל זיך בעפרייהען פון זייער יאך. אזוי איז דאס פייער איבער־געגאנגען קיין פראנקרייך אונ אסטעררייך, אונ אין אונגארן האבען זיך די אנטיסעמיטען אפילו געחאפט צום אלטען בלבול: אים יאהר 1882 איז אין א קליין שטעדטעל טיסא־עסלאר פערפאלען געווארען א קליין קריסטליך מיידעל אסתר סאלימאסי מען האט באלד אויסגעטראכט, אז די יודען האבען זי געהרג'ט אונ בענוצט איהר בלוט אויף פסח. הונדערטער עדות האבען געשווארען אויף זאכען, וואס זענען ניט געשטויגען אונ ניט געפ־לויגען, מען האט אפילו אנגעשטעלט א זוהן זאל פאלש עדות זאגען געגען זיין אייגענעם פאטער אונ פיעל יודען האבען זיך אבגעמוטשעט פיערצעהן חדשים ביז זייער אונשולד איז בעוויזען געווארען.

די יודען זענען אבער געשלאגענע דערשלאגענע, נאר ניט קיין איבערגעשראקענע קינדער: זייער לאנגער לעבענס־וועג האט זיי געוואהנט מיט אזעלכע שרעקליכע זאכען, אז פאר'ן אנטיסעמיטיזמוס דארפען זיי נאר ווייניג מורא האבען. דאס לעצטע בלאטעל פון דער יודישער געשיכטע איז נאך ניט אנגעשריבען אונ מען קאן געוויס זאגען, אז מיר האלטען נאך אפילו ניט ביים אנהייב פו'ם סוף. צייטען בייטען זיך, דאס ראדעל דרעהט זיך אונ די וואלקענס, וועלכע האבען די לעצטע צייט בעדעקט דעם

יודישען הימעל, װעלען זיך געװיס צונעהען, װען די זונן פון פרייהייט און מענשענליעבע װעט שטארקער אנהייבען שיינען און דערװארמען די פערפרוירענע הערצער פון אומזיסטיגע שונאים. איינס דארף דער יוד אין זין האבען, אז ער טאר דאס ליכטעל פון תורה און חכמה ניט ארויסלאזען פון די הענד, אז דאס איז זיין עמוד אש, װאס װעט, סוף כל סוף, נובר זיין דעם עמוד ענן און װאס װעט איהם ברענגען די אמת׳ע גאולה, און דעמאלט װעט ער אויפהערען צו זיין א שטיף־קינד און גלייך מיט אללע װעט ער פריי דיענען זיין גאטט, װאס האלט איהם אויף די פיס און שטארקט איהם מיט האפנונג אויף ישועה און נחמה!

---

8. בילדונג אין רוסלאנד. — מאזעס מאנטעפיארע אין רוסלאנד. — דיא ראבינער־שולען אין װילנא און זשיטאמיר. — 1848 — 1873 — דיא רעגיערונג פון קייסער אלעקסאנדער דעם צװייטען. — 1855 — 1881.

„עורי צפון ובואי תימן, הפיחי גני, יזלו בשמיו“, װאך אויף, נארד װינד, קום אהער, זיד װינד, צופאך מיין גארטען, לאז זיך פערשפרייטען זיין ליעבליכער דופט. מאזעס מענדעלסאהנ׳ס פילאזאפיע, דיא פראנצויזישע הומאניסטען און דיא פראנצויזישע רעװאלוציאן, דיא השכלה אין דייטשלאנד און עסטעררייך, דיא נייע שטרעמונגען אין ענגלאנד, פראנקרייך, איטאליען און אנדערע ציװיליזירטע אייראפעאישע לענדער האבען אויסגעאיבט א מעכטיגען איינפלוס אויך אויף דיא געטטא־אידען פון רוסלאנד, זיי האבען דערפיהלט דיא פריהלינגס־לופט, זיי האבען דערשמעקט דעם שעהנעם דופט פון דעם נארד און זיד װינד, זיי האבען דערזעהן דאס שעהנע ליכט פון דעם נייעם מארגען און אויך אין די הערצער פון דעם געטטא־אידען אין װילנא, אין מינסק, אין בערדיטשעװ, אין אדעססא און אין קישינאװ האט עס אנגעהויבען צו זינגען און צו קלינגען: „בילדונג, אויפקלעהרונג, מענשענרעכטע און א מענשענװירדיגע עקזיסטענץ!“

„בילדונג און אויפקלעהרונג!“ — „װיסען און קענען!“ האט עס גערופען, געשריען, געמאהנט און געפאדערט אין דעם אידישען לאגער.

אין װארשױ האט זיך געגרינדעט א קארט ראבינער־שוהלע אין 1829. אין אדעססא האבען דיא בראדיער, איינגעװאנדערטע אידען פון בראדי, גאליציען, איינגעלאדען דעם געלערנטען בצלאל שטערן, ער זאל עפענען א שוהלע נאך דעם מוסטער און נאך דעם סיסטעם פון דיא אידישע שוהלען אין דייטשלאנד. אין װילנא, אין דעם „ירושלים דליטא", איז געעפענט געװארען א שוהלע אין 1841 און דער בעריהמטער אידי־שער שריפטשטעללער אין דער רוסישער שפראכע, ל. לעװאנדע, איז דארט געװען לעהרער פון רוסיש.

אידען האבען געװאלט לערנען שפראכען און װעלטליכע װיסענ־שאפטען, דער גייסט פון מאזעס מענדעלסאהן האט געשװעבט איבער דעם אידישען לאגער אין אלע לענדער און האט געװעקט דיא פערשלא־פענע. „עורי צפון ובואי תימן", װעק אויף, דוא נארד װינד! קום צו אונז דוא זיד װינד! — ליידער, האט קייסער ניקאלאי דער ערשטער ארויס־געװיזען צו דייטליך, אז ער װיל פערשמעלצען און צונויפגיעסען אלע ניט קריסטליכע פעלקער אין רוסלאנד אין איין טאפ און מאכען פון זיי גוטע קריסטען, דיא ארטהאדאקסיע, דיא פרומע חסידים און דיא הארטנע־זאטענע מתנגדים אדער גמרא־אידען האבען אנגעװענדעט אלע מעגליכע מיטעל אפצוהאלטען דיא אידען פון אזעלכע שוהלען. „מען װיל אויס־שמד'ען אידישע קינדער!" איז געװארען דאס מאטטא און דאס װעה־געשריי אין אידישען לאגער.

גראף אובאסאװ, דער מיניסטער דער פאלקס־אויפקלערונג פון יענער צייט, האט גוט פערשטאנען, װארום דיא פרומע אידען זיינען געגען בילדונג און אויפקלערונג, און ער האט געװאלט זיי בערוהיגען און זיי װייזען, אז ער מיינט עס גוט מיט אידען, אז ער דענקט גאר ניט אויפצוצװינגען דאס קריסטענטהום, אז ער װיל גאר ניט אויסשמד'ען דיא אידען. צו דיעזען צװעק האט ער בערופען אן אסיפה פון רבנים אין פעטערסבורג אין 1843. אלס פערטרעטער פון דעם רוסישען יודענ־טהום זיינען געקומען אויף דיעזע אסיפה, רבי איצעלע, דער ראש הישיבה פון װאלאזשין, רבי מענדעלע ליובאװיטשער, דער רבי פון דיא חב"ד חסידים, העררר ישראל האלפערין, א באנקיר פון בערדיטשעװ, בצלאל שטערן פון אדעססא און דר. ליליענטהאל, אלס בעאמטער פון דעם מי־

ניקָמֶער דָער פָאלְקְס־אויפְקְלֶערוּנְג, װֶעלְכֶער הָאט אויך פוּנְגִירְט אַלְס סֶעקְרֶעטֶער פוּן דֶער אֲסִיפָה.

גְרַאף אוּבַאסָאװ הָאט גֶעבֶּעטֶען, מֶען זָאל אַײנְלַאדֶען אַדָאלְף קְרֶעמְיֶעע און סֶער מָאזֶעס מָאנְטֶעפְיָארֶע. דר. לִילֶיענְטְהַאל הָאט זֵיי גֶעשִׁיקְט אַײנְלַאדוּנְגֶען און הָאט זֵיי גֶעבֶּעטֶען, זֵיי זָאלֶען קוּמֶען אוֹיפְמוּנְטֶערְן דִיא אִידֶען, זֵיי זַיינֶען אָבֶּער נִיט גֶעקוּמֶען. דֶער קְלוּגֶער אַדָאלְף קְרֶעמְיֶעע הָאט גֶעפָאדֶערְט, אַז גְרַאף אוּבַאסָאװ זָאל אִיהם אַײנְלַאדֶען אִין נָאמֶען פוּן דֶער רוּסִישֶׁער רֶעגִירוּנְג, עֶר הָאט גֶעװָאלְט קוּמֶען נָאך רוּסְלַאנְד אַלְס אַײנְגֶעלַאדֶענֶער גַאסט פוּן דֶער רוּסִישֶׁער רֶעגִירוּנְג. אויך מָאזֶעס מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט נִיט גֶעװָאלְט קוּמֶען נוּר אַלְס אִידִישֶׁער פַּאטְרִיאַט.

דִיא עֶרְשְׁטֶע אֲסִיפַת הָרַבָּנִים הָאט זִיך דַארוּם גֶעעֶנְדִיגְט מִיט נָארְנִישְׁט. דִיא גַאנְץ פְרוּמֶע הָאבֶּען קוּים פֶערְשְׁטַאנֶען, װָאס גְרַאף װָארָאנְטְשֶׁענְקָא הָאט גֶערֶעדְט צוּ זֵיי אוֹיף רוּסִיש און עֶס אִיז רֶעכְט צְװֵייפֶעלְהַאפְט, אוֹיבּ זֵיי הָאבֶּען פֶערְשְׁטַאנֶען דר. לִילֶיענְטְהַאלְ׳ס דַייטְשׁ, אויך צְװִישֶׁען בְּצַלְאֵל שְׁטֶערְן און דר. לִילֶיענְטְהַאל זַיינֶען פָארְגֶעקוּמֶען מִיסְפֶערְשְׁטֶענְדְנִיסֶע און פֶערְזֶענְלִיכֶע שְׁטְרֵייטִיגְקֵייטֶען, דִיא גַאנְצֶע אֲסִיפָה אִיז מִיאוּס דוּרְכְגֶעפַאלֶען.

עֶרְשְׁט אִין 1845, װֶען קֵייסֶער נִיקָאלַיי הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ שְׁטְרֶענְגֶען בֶּעפֶעהל, אַז מֶען זָאל אַרוֹיסְטְרַייבֶּען אַלֶע אִידֶען פוּן דִיא גֶעגֶענְדֶען, װֶעלְכֶע גֶעפִינֶען זִיך 50 װְיָארְסְט לֶעבֶּען דֶער פְּרֵייסִישֶׁער און עֶסְטֶערְרֵייכִישֶׁער גְרֶענֶעץ, הָאבֶּען דִי אִידֶען פוּן רוּסְלַאנְד זִיך גֶעװֶענְדֶעט צוּ סֶער מָאזֶעס מָאנְטֶעפְיָארֶע, װֶעלְכֶער אִיז גֶעקוּמֶען נָאך רוּסְלַאנְד אִין מֶערְץ 1846 און הָאט בֶּעקוּמֶען אַן אוֹדִיעֶנְץ בַּיי קֵייסֶער נִיקָאלַיי.

סֶער מָאזֶעס מָאנְטֶעפְיָארֶע הָאט עֶרְקְלֶעהְרְט און בֶּעװִיזֶען דִיא רוּסִישֶׁע אִידֶען, אַז מֶען מֶעג קֶענֶען שְׁפְּרַאכֶען און װִיסֶענְשַׁאפְטֶען און דָאך בְּלֵייבֶּען אַ פְרוּמֶער אִיד, װִיא עֶר אַלֵיין אִיז גֶעװֶען. סֶער מָאזֶעס מָאנְטֶעפְיָארֶע׳ס אַיינְפְלוּס הָאט עֶס גֶעבְּרַאכְט דֶערְצוּ, אַז מֶען זָאל גְרִינְדֶען דִיא רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶען, װֶעלְכֶע זַיינֶען גֶעעֶפֶענְט גֶעװָארֶען אִין 1848 אִין װִילְנַא און אִין זְשִׁיטָאמִיר.

דִיא רַאבִּינֶער־שׁוּהלֶען אִין רוּסְלַאנְד הָאבֶּען צְוַואר פֶערְפֶעהלְט זֵייעֶר צְװֶעק. זֵיי הָאבֶּען נִיט אוֹיסְגֶעבִּילְדֶעט עֶכְטֶע, װַאהרֶע, אִידִישֶׁע רַאבִּינֶער, פָארְשְׁטֶעהֶער און פִיהרֶער פוּן דִיא רוּסִישֶׁע אִידֶען, אָבֶּער זֵיי הָאבֶּען אוֹיסְ־

געבילדעט דאס יודענטהום. זיי האבען ארויסגעגעבען פיעלע געלערנטע מענער, פיעלע גרויסע מענער, זיי האבען פערברייטעט בילדונג, אויפקלערונג און בעלעהרונג צווישען אידען אין רוסלאנד. זיי האבען אויפגעוועקט, אויפגערעגט און אויפגעפאדערט דיא רוסישע אידען צו לערנען, צו קענען, צו וויסען און צו פערשטעהן זיך אליין און דיא וועלט ארום זיי. פיעלע יונגע לייט פון די ראבינער־שולען האבען שפעטער שטודירט אין אוניווערסיטעטען אין רוסלאנד און אין אייראפא און זיינען געווארען מעדיצינער, היסטאריקער, אינזשעניערען און בעריהמטע יוריסטען.

זאלאנג ניקאלאי דער ערשטער האט געלעבט, האט ער זיך פעסט געהאלטען אן זיין פאנאטישע אידעע צו מאכען אידען פאר קריסטען, מיט גוטען אדער מיט בייזען. דיא „פאימאניקעס" אדער דאס אפגעבען יונגע אידישע קינדער פאר סאלדאטען און זיי אוועקשיקען נאך ווייטע געגענדען אין סיביר, „קאנטאניסטען", וויא קייסער ניקאלאי'ס מיניסטארען פלעגען רופען דיעזע אונגליקליכע קינדער, זיינען געוועזען און וועלען בלייבען א שאנדפלעק פאר רוסלאנד.

קייסער ניקאלאי איז געשטארבען אין 1855 און זיין זוהן אלעקסאנדער דער צווייטער איז געווארען קייסער. פאר דיא אידען אין רוסלאנד האט זיך אנגעהויבען א נייע צייט. אין דער ערשטער צייט פון זיין רעגיערונג האט ער זעהר געוואלט איינפיהרען רעפארמען אין רוסלאנד. ער האט געוואלט גלייך מאכען אלע איינוואהנער פון זיין קייזערטהום. ער האט געגעבען אידען מעהר רעכטע, וויא אלע רוסישע הערשער פאר איהם. ער האט געעפענט פאר אידען אלע שולען און אלע לעהר־אנשטאלטען. ער האט אויפגעפאדערט אידען, זיי זאלען זיך בילדען, זיי זאלען לערנען און זיי זאלען קענען אויפטרעטען אלס גלייכבערעכטיגטע בירגער.

ער האט ענדליך אויך בעפרייט דאס רוסישע פאלק פון זיינע שקלאפען־קייטען. ער האט אפגעשאפט דיא פאנשטשינא אדער בארשטשינא. קייסער אלעקסאנדער האט אויך געוואלט געבען רוסלאנד א בעסערע רעגיערונגס־פארם, א קאנסטיטושאן.

אין דער ערשטער צייט פון זיין רעגיערונג האט ער געשטיצט דיא ראבינער־שולען אין ווילנא און זשיטאמיר און האט געלאזען עפענען פאלקס־שולען פאר אידען און ניט אידען. מען האט אנגעהויבען צו

לערנען אין רוסלאנד. אידען האבען אנגעהויבען זיך צו בילדען און האבען באלד איינגעזעהן, אז דיא ראבינער־שולען האבען קיין צוועק, קיין בארען און קיין נוצען. ווער עס האט נור געקענט, דער האט געלאזען זיינע קינדער לערנען אין א גימנאזיום, אום זיי זאלען שפעטער אריינטרעטען אין אן אוניווערסיטעט און דערגרייכען דיא העכסטע שטופע פון בילדונג.

דיא ראבינער־שולען אין רוסלאנד האבען געהאט א גאנץ אנדערן כאראקטער, וויא דיא ראבינער־שולען אין דייטשלאנד און אין אנדערע ציוויליזירטע לענדער. אין דער רוסישער ראבינער־שולע האט מען ניט שטודירט אויף רב, אויף אידישער געלערנטער, זאנדערן אויף צו ווערן א טשינאווניק. דער „קאזיאנער רב" איז געווען ניט א ראבינער, ניט א פרעדיגער, ניט א פאלקס־לעהרער, זאנדערן א טשינאווניק, וועלכער פלעגט פערשרייבען, ווער עס איז געבארען געווארען, ווער עס האט געהייראטהעט, ווער עס האט זיך גע'גט און ווער עס איז געשטארבען. רוסלאנד האט קיינמאל ניט געהאט א וואהרען ראבינאט, און דיא ראבינער־שולען האבען געמוזט אונטערגעהן. מען האט זיי אויך געשלאסען אין 1873. זיי האבען עקזיסטירט נור 25 יאהר און האבען זיך אויסגעלעבט, איבערגעלעבט אין דיעזער קורצער צייט. — עליהם השלום! זיי האבען געטאהן, וואס זיי האבען געקענט.

אין דיא לעצטע יאהרען פון דער רעגירונג פון קייסער אלעקסאנדער האט זיך פיעלעס געענדערט. אידען האבען אנגעהויבען צופיעל צו לערנען, צופיעל צו האנדלען, רייך צו ווערן, אנגעזעהן צו ווערן און בעריהמט צו ווערן. אידען האבען אנגעהויבען זיך צו מישען אין פאליטיק און האבען אנטהייל גענומען אין דער רעוואלוציאנערער בעוועגונג געגען דיא רוסישע רעגירונג. דיא עכטע רוסען האבען אנגעהויבען צו קוקען קרום אויף אידען.

דערצו איז נאך געקומען דיא פאנסלאווישע בעוועגונג. איטאליען איז פעראייניגט געווארען אין א גרויסען און מעכטיגען קעניגרייך, דייטשלאנד איז פעראייניגט געווארען אין א מעכטיגעם, מיליטערישעם קייזערטהום, און אלע סלאווישע פעלקער האבען אנגעהויבען צו טרוימען פון א מעכטיגע פעראייניגונג פון אלע סלאווען אונטער דער פאהן פון רוסלאנד. מען האט אנגעהויבען צו האסען אין רוסלאנד דעם ניט רוסע, דעם

אידען, דעם פאליאק און דעם מחמר'אנער. דעם אידען האט מען אם מייסטען געהאסט, ווייל ער איז דער פעהיגסטער און דער טיכטיגסטער, ווייל אידישע דאקטוירים זיינען געווען פול אין דער ארמעע, ווייל אי־דישע ליפעראנטען (פאדריאטשיקעס) פלעגען ליפערן פראוויאנט פאר דיא רוסישע ארמעע און פאר דיא רעגיערונגס־אנשטאלטען.

אין 1873 האט דיא רעגיערונג געשלאסען דיא אידישע ראבינער־שולען אין ווילנא און זשיטאמיר, מען האט זיי מעהר ניט געדארפט. דער רעגיערונגס־ראבינאט אדער דער קאזיאנער רב איז געווארען א קליינ־ליכער רוסישער טשינאווניק, וועלכער פלעגט פיהרען דיא סטאטיסטישע ביכער איבער געבורטען, טוידטעס פעללע און הייראטהען. דערצו דארף מען קיין בעזאנדערע שולע. דאס קען טהאן יעדער, ווער עס קען לע־זען און שרייבען רוסיש. ווער עס האט ווירקליך געוואלט לערנען און קענען, דער האט געלערנט אין א גימנאזיום און אין אן אוניווערסיטעט, און איז געווארען א דאקטאר, אן אדוואקאט, אן אינזשעניר, א כעמיקער און א טעכניקער, און דאס האט שטארק פערדראסען דיא קריסטען.

זאלאנג אלעקסאנדער דער צווייטער האט געלעבט, איז דיעזער האס געגען אידען געבליעבען בעהאלטען, פערדעקט און פערשטעלט. נאך קייסער אלעקסאנדער דעם צווייטענס טוידט אין מערץ 1881 האט דיעזער האס אויסגעבראכען מיט זיין גאנצער, ווילד־ברוטאלער מאכט. עס האבען זיך אנגעהויבען פאגראמען, אידען־שלעגערייען, מערדערייען זאנדערגלייכען.

דיא געשיכטע פון דיא פאגראמען אין רוסלאנד איז צו לאנג און צו טרויעריג אום זיא צו בעשרייבען אין דיעזען קאפיטעל.

אידען האבען זיך אומגעקוקט, אז זיי האבען אומזיסט געלערנט רוסיש, אומזיסט זיך רוסיפיצירט, אומזיסט געשטרעבט צו ווערן עכטע רוסען און זיך צו פעראייניגען, זיך צו פערמישען, מיט זייערע נאכבארן. אנשטאט זיי צו בעשיצען געגען רויבער און מערדער, האט דיא רוסישע רעגיערונג אונטער אלעקסאנדער דעם דריטען געמאכט נעגען זיי אללע מעגליכע בעשרענקענדע און ערניעדריגענדע געזעצע.

נאך דעם שרעקליכען פאגראם אין אדעסא אין 1882 האט דער רוסישער מיניסטער גראף איגנאטיעוו פערפאסט דיא טרויעריגע מאי געזעצע, וועלכע זיינען בעשטאנען דארין, אז אידען טארען ניט וואהנען אין דערפער, אידען טארען ניט וואהנען אין דיא 50 ווערסט לעבען דער גרענעץ,

אידישע קויפלייטע טארען ניט וואהנען אין דיא גרויסע שטעדט אין רוס-
לאנד. גראף טאלסטאי, דער מיניסטער דער פאלקסאויפקלעהרונג (ניט
טאלסטאי דער פילאזאף) האט בעשרענקט דיא צאהל פון אידישע קינדער
אין דיא גימנאזיומס און אין דיא אוניווערסיטעטען. דער קריעגס-מיניס-
טער האט אפגעזאגט אלע אידישע דאקטוירים פון דער ארמעע.

דיא לאגע פון אידען אין רוסלאנד איז געווארען אזוי הערצרייס-
סענד-טרויעריג, אז זיי האבען געמוזט אנטלויפען. — וואוהין אבער לויפט
מען? — עס האבען זיך געבילדעט צוויי ריכטונגען, מען קען זאגען, צוויי
פארטייען: אידעאליסטען און מאטעריאליסטען, טרוימער און פראקטישע
מענשען. דיא אידעאליסטען אדער טרוימער האבען בעהויפטעט, אז אי-
דען קענען לעבען רוהיג נור אין זייער אלטער היימאטה — אין פאלעסטינא,
אין ארץ-ישראל. וואו אידען קומען, דארט הויבען זיי אויף דעם האנדעל
און דיא אינדוסטריע. ארץ-ישראל איז יעצט פערוויסטעט און פערנאכלעסיגט,
אידען וועלען זיא בעלעבען, אידען וועלען בעארבייטען דאס לאנד, אידען
וועלען בויען פאבריקען און אויפהויבען דעם האנדעל.

דיא פראקטישע מענשען אדער מאטעריאליסטען האבען געפונען, אז
דאס איינציגע לאנד, וואו אידען קענען לעבען פריי, רוהיג און גליקליך,
איז אמעריקא, דאס לאנד דער פרייהייט און גלייכהייט, וואו מען פרעגט
קיינעם ניט, צו וואס פאר א פאלק ער געהערט, אין וואס פיר א גאט
ער גלויבט און אויב ער האט א פאספארט.

עס האט זיך אנגעהויבען דיא גרעסטע אויסוואנדערונג פון רוסישע
אידען נאך אמעריקא. אין דיא 19 — 20 יאהר פון 1882 ביז 1901 האבען
מעהר אלס א מיליאן אידען אויסגעוואנדערט פון רוסלאנד נאך אמעריקא,
און זיי האבען עס געטראפען. זיי האבען עס בעסער געמאכט, וויא דיא
40 — 50 טויזענד אידען, וועלכע האבען אין דערזעלבער צייט אויסגעוואנ-
דערט נאך פאלעסטינא.

דיא געשיכטע פון רוסישע אידען אין אמעריקא דארף מען ערשט
אנשרייבען, זיא איז אויך דער מיה ווערטה אנגעשריבען, געלעזען און
ערקלעהרט צו ווערען.

דאסזעלבע קען מען זאגען פון דער געשיכטע פון דער ציוניסטי-
שער בעוועגונג אדער דיא אויסוואנדערונג נאך פאלעסטינא. אויך דיעזע

געשיכטע וועט אמאל בילדען א וויכטיגעס קאפיטעל אין דער גרויסער און לאנגער ליידענס־געשיכטע פון דעם אידישען פאלק.

---

9. אידען אין עסטעררייך־אונגארן פון 1848 ביז 1890.

דיא אידען אין עסטעררייך־אונגארן האבען ביז 1848 געהאט פיעל בעסער, וויא דיא אידען אין רוסלאנד. זיי האבען וועניגסטענס ניט געוואוסט פון „פאמאניקעס”, פון קאנטאניסטען, פון אידישע קינדער פון 10 — 12 יאהר, וועלכע מען האט פערשיקט נאך סיביר און צוטהיילט צווישען דיא בויערן. דיא עסטערייכישע הערשער קייסער פראנץ דער ערשטער און קייסער פערדינאנד דער ערשטער, האבען צוואר ניט בעזאנדערס ליעב געהאט דיא אידען, אבער זיי האבען זיך ניט אזוי שטארק געזארגט פאר אידען, וויא קייסער ניקאלאי דער ערשטער. זיי האבען ניט געזוכט צו מאכען אידען פאר קריסטען, זיי האבען ניט געהאסט דעם אידען, זיי האבען איהם פעראכטעט.

קייסער פראנץ דער ערשטער איז געוועזען א רעאקציאנער, שטאלץ מיט זיין קייזערליכען טיטול, וועלכען ער האט בעקומען פון גאט אליין — אזוי וועניגסטענס האט ער אליין געגלויבט. ער האט אבער פערשטאנען, אז אידען זיינען א ניצליכעס פאלק פאר זיינע לענדער און ער פלעגט זיי לאזען האנדלען און זיך בעשעפטיגען מיט אלערליי פראפעסיאנען, ער פלעגט אבער ניט וועלען זעהן צופיעל אידען אין זיין הויפטשטאדט — וויען, און א פרעמדער איד האט געמעגט בלייבען אין וויען נור דריי טעג און אויך אין דיעזער קורצער צייט פלעגט ער זיך געפינען אונטער דער אויפזיכט פון פאליציי.

אין וויען האט זיך געפונען דיא גרעסטע בוכדרוקעריי פון אידישע ספרים, אבער זיא האט געהערט צו א קריסט און קייסער פראנץ'ס צענזור איז געוועזען פיעל שטרענגער פון דער צענזור פון קייסער ניקאלאי דעם ערשטען.

אידען האבען געמוזט געהן אין רעגיערונגס־שולען, אבער זיי האבען זיך געקענט אויסקויפען דערפון. דער איד, וועלכער האט געקענט בעצאהלען 10 גולדען א יאהר איז בעפרייט געווארען פון שיקען זיינע

קינדער, אין דיא רעגיערונגס־שולע. אז אידען האבען אויסגענוצט דיעזע פריוויליגיום און פלעגען ניט שיקען זייערע קינדער אין דיא „שקאלעס", איז קוים געטהיג צו זאגען. עס האבען זיך אבער אויך געפונען וועניגע אידען, וועלכע האבען יא געשיקט זייערע קינדער לערנען און דיעזע קינדער זיינען ווירקליך געווארען בעריהמטע געלערנטע: מעדיצינער, אדוואקאטען, פיזיקער, כעמיקער און אנדערע געלערנטע.

דער ווארימער, פרייער פרעהליכער ווינד פון מאזעס מענדעלזאהנ'ס שולע האט געוועהט איבער עסטערייך און האט געמאכט בליהען דעם גארטען פון יודענטהום, פאליטיש אבער זיינען זיי געוועזען אונטערדריקט און רעכטלאז.

אין 1836 איז פערדינאנד דער ערשטער געווארען קייסער. ער איז געוועזען א שוואכער, קרענקליכער מענש, וועלכער האט זיך וועניג אפגעגעבען מיט דער רעגיערונג. געהערשט אין עסטערייך האט פירסט מעטערניך. ער האט שוין בעהאנדעלט דיא אידען פיעל מילדער. ער האט שוין ערלויבט אלע אידען אין וויען צו הייראטהען. אין קייזער פראנץ'ס צייט פלעגען נור א געוויסע צאהל אידען אין וויען און פראג מעגען הייראטהען. ער האט אויך ערלויבט אידען צו קויפען לאנד, אבער זיי האבען געמוזט וואהנען אויף זייער לאנד און עס בעארבייטען. אין גאליציען האט מען געהייסען דיא אידען זיך אנטהאן דייטשע קליידער און מען האט געפאדערט, אז דער קרייז־ראבינער זאל האלטען אן עקזאמען אין אן אוניווערסיטעט.

דאס וויכטיגסטע פאר אידען אונטער קייסער פערדינאנד דעם ערשטען איז געוועזען, וואס מען האט אפגעשאפט דיא ערניעדריגענדע און בעליידיגענדע צערעמאניע ביי א שבועה פאר א אידען, דיא זאגענאנטע „מארע יודאיקא". דאס איז געשעהן דען 18טען אויגוסט 1846. אידען האבען זיך געפרעהט, וויא אין שושן הבירה נאך המן'ס מפלה. אין וויען האט צוואר א פרעמדער איד געמעגט וואהנען נור צוויי וואכען, אבער נאך דיא צוויי וואכען האט ער געקענט מעלדען זיין פאספארט אין דער פאליציי, ארויספאהרען פון דיא טויערן פון וויען און וויעדער אריינפאהרען, זיך מעלדען און וויעדער וואהנען צוויי וואכען.

אין מערץ 1848 האט אויסגעבראכען דיא רעוואלוציאן. דער ערשטער מארטירער פון דיעזער רעוואלוציאן איז געוועזען א אידישער סטודענט

הֵיינְרִיךְ שְׁפִּיצֶער. עֶר הָאט גֶעהַאלְטֶען אַ פַייעֶרְדִיגֶע רֶעדֶע גֶעגֶען דִיא רֶע־נִיערוּנְג אוּן הָאט גֶעפָארְדֶערְט גְלַייכֶע רֶעכְטֶע פַאר אַלֶע אַיינְוואהנֶער פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ. דֶער קָאמַאנְדִיר פוּן דֶער קֵייזֶערְלִיכֶער וַואךְ הָאט עֶס דֶער־הֶערְט אוּן הָאט גֶעהֵייסֶען אַ סָאלְדַאט שִׁיעסֶען אוֹיף אִיהם, דִיא קוּגֶעל הָאט גֶעטְרָאפֶען הֵיינְרִיךְ שְׁפִּיצֶער אִין הַארְצֶען אוּן עֶר אִיז גֶעפַאלֶען טוֹידְט.

דִיא רֶעוָואלוּצְיָאן הָאט דָאךְ גֶעזִיעגְט. קֵייסֶער פֶערְדִינַאנְד הָאט זִיךְ אָפְּגֶעזָאגְט פוּן דֶעם עֶסְטֶערְרַייכִישֶׁען טְרָאהן אוּן פְרַאנְץ יָאזֶעף אִיז גֶע־וָוארֶען קֵייסֶער. עֶר הָאט גֶעגֶעבֶען עֶסְטֶערְרַייךְ אַ קָאנְסְטִיטוּצְיָאן אוּן הָאט בֶּערוּפֶען אַ פַּארְלַאמֶענְט. אִין דֶעם עֶרְשְׁטֶען עֶסְטֶערְרַייכִישֶׁען פַּארְלַאמֶענְט אִין 1889 זַיינֶען גֶעוָועהלְט גֶעוָוארֶען פִינְף אִידֶען: אַדָאלְף פִישְׁהָאף אוּן יוֹסֵף נָאלְדְמַארְק פוּן ווִיעןָ, אַבְרָהָם הַאלְפֶּערְן פוּן סְטַאנִיסְלַאוו, י. נ. מַאנְ־הֵיימֶער, דֶער פְּרֶעדִיגֶער פוּן ווִיען, אִיז גֶעוָועהלְט גֶעוָוארֶען פוּן דִיא אִידֶען אִין בְּרָאדִי אוּן בֶּער מַייזֶעלס פוּן קְרַאקוֹי.

אִידֶען הָאבֶּען אוֹיפְגֶעאַטְהֶעמְט פְרַייעֶר. זֵיי הָאבֶּען גֶעגְלוֹיבְּט, אַז יֶעצְט וֶועלֶען זֵיי שׁוֹין הָאבֶּען אַלֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע, זֵייעֶר פְרֵייד הָאט אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט אַ גַאנְץ קוּרְצֶע צַייט. דִיא קַאטוֹילִישֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אוּן דֶער אַדֶעל הָאבֶּען גֶעצְווָאוּנְגֶען דֶעם יוּנְגֶען קֵייסֶער פְרַאנְץ יָאזֶעף, עֶר זָאל דֶערְוַוייטֶערְן אִידֶען פוּן אַלֶע עֶמְטֶער אוּן זָאל בֶּעשְׁרֶענְקֶען זֵייעֶרֶע רֶעכְטֶע. וֶוען אַ אִיד פְלֶעגְט קוּמֶען אִין אַ פָּאסְט־אַמְט אוּן בֶּעטֶען, מֶען זָאל אִיהם גֶעבֶּען אַ שְׁטֶעלֶע אַלְס שְׁרַייבֶּער, פְלֶעגְט מֶען אִיהם עֶנְטְפֶערְן, אַז מֶען וֶועט אִיהם גֶעבֶּען אַ שְׁטֶעלֶע, וֶוען עֶר וֶועט בְּרֵיינְגֶען אַ שְׁרִיפְט פוּן דֶעם רָב פוּן דֶער שְׁטָאדְט, אַז עֶר מֶעג שְׁרַייבֶּען אוּם שַׁבָּת.

אִין פְּרָאג אוּן אִין פִיעלֶע אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט זַיינֶען פָארְגֶעקוּמֶען פָּאגְרָאמֶען, נִיט אַזוֹי ווִילְד אוּן נִיט אַזוֹי בְּלוּטִיג ווִיא אִין רוּסְלַאנְד אוּנְטֶער אַלֶעקְסַאנְדֶער דֶעם דְרִיטֶען, אָבֶּער טְרוֹיעֶרִיג גֶענוּג פַאר דִיא רֶעגִיערוּנְג פוּן פְרַאנְץ יָאזֶעף. דִיא בִּירְגֶער פוּן דֶער שְׁטָאדְט לַייבַּאךְ הָאבֶּען גֶעפַאסְט אַ בֶּעשְׁלוּס, אַז קַיין אִיד זָאל נִיט פֶערְשְׁרִיעבֶּען וָוערְן אַלְס בִּירְגֶער פוּן דֶער שְׁטָאדְט.

אִין אוּנְגַארְן אִיז עֶס גֶעגַאנְגֶען דִיא אִידֶען נָאךְ עֶרְגֶער. אִין דֶער צַייט פוּן דֶער רֶעוָואלוּצְיָאן, אִין 1848 — 1849, וֶוען אוּנְגַארְן אִיז עֶרְקְלֶעהְרְט גֶעוָוארֶען אַלְס רֶעפּוּבְּלִיק אוּן לוּדְווִיג קָאשׁוּט אַלְס דֶער עֶרְשְׁטֶער פְּרֶעזִי־דֶענְט פוּן דֶער נַייעֶר רֶעפּוּבְּלִיק, הָאט מֶען אִידֶען גֶעגֶעבֶּען אַלֶע בִּירְגֶער־

רֶעכְטֶע. מִיכָאֶל הַאלְפֶערְן, וֶועלְכֶער אִיז שְׁפֶּעטֶער אַנְטְלָאפֶען נָאךְ אַמֶע־ רִיקַא אוּן אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען אִין נוּיָארְק אִין 1894, אִיז גֶעוֶועזֶען לוּדְוִויג קָא־ שׁוּט׳ס פְּרִיוַואט סֶעקְרֶעטֶער. דִיא רֶעוָואלוּצְיָאן אוּן דִיא אוּנְגַארִישֶׁע רֶעפּוּבְּ־ לִיק הָאבֶּען אָבֶּער גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג. קֵייסֶער נִיקָאלַיי דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט גֶעשִׁיקְט אַן אַרְמֶעע נָאךְ אוּנְגַארְן אוּן דִיא רוּסִישֶׁע מִיט דֶער עֶסְ־ טֶערְרַייכִישֶׁער אַרְמֶעע הָאבֶּען אוּנְטֶערְדְרִיקְט דִיא רֶעוָואלוּצְיָאן מִיט פַּייעֶר אוּן בְּלוּט. וֶוער עֶס הָאט נוּר גֶעקֶענְט, דֶער אִיז אַנְטְלָאפֶען פוּן אוּנְגַארְן. וֶוער עֶס אִיז גֶעבְּלִיבֶּען, דֶער הָאט גֶעלִיטֶען פֶערְפָאלְגוּנְגֶען אוּן אוּנְטֶערְדְרִיקוּנְ־ גֶען, אִידֶען הָאבֶּען גֶעלִיטֶען אַם מֵייסְטֶען.

אִין 1851 הָאט קֵייסֶער פְרַאנְץ יָאזֶעף צוּרִיקְגֶערוּפֶען דִיא קָאנְסְטִי־ טוּצְיָאן פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ אוּן מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּרִיקְצוּנֶעהְמֶען אוּן אָנְצוּזָאוֶוענְדֶען דִיא אַלְטֶע, שְׁטְרֶענְגֶע גֶעזֶעצֶע גֶעגֶען אִידֶען. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ זָאגֶען, אַז אִידֶען זַיינֶען רֶעוָואלוּצְיָאנֶערֶען אוּן פַיינְד פוּן דֶער רֶעגִירוּנְג. מֶען הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְצוּשְׁלִיסֶען אִידֶען פוּן דִיא שוּהלֶען אוּן אוּנִיוֶוערְסִיטֶעטֶען אוּן אִין דֶער שְׁטָאדְט זַאאץ, בֶּעהְמֶען, הָאט דֶער בִּירְגֶערְמַייסְטֶער זָאגַאר גֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז מֶען זָאל אַרוֹיסְטְרַיי־ בֶּען אַלֶע אִידֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט אִין אַ צַייט פוּן צְוַויי וָואכֶען.

דִיא לַאגֶע פוּן אִידֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ־אוּנְגַארְן אִין 1855 אִיז גֶעוֶועזֶען פִיעל עֶרְגֶער, ווִיא זֵייעֶר לַאגֶע אִין רוּסְלַאנְד אִין דֶערְזֶעלְבֶּער צַייט. דִיא הַאנְדֶעלְס־אַקָאדֶעמִיֶע אִין ווִיען, וֶועלְכֶע אִיז גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען פוּן אִידֶען אוּן אוֹיסְגֶעהַאלְטֶען גֶעוָוארֶען פוּן אִידֶען, הָאט בֶּעקוּמֶען אַ בֶּעפֶעהל, זִי זָאל נִיט אוֹיפְנֶעהְמֶען אִידֶען אַלְס סְטוּדֶענְטֶען.

אַ בֶּעסֶערֶע צַייט פַאר אִידֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ־אוּנְגַארְן הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען נָאךְ דֶער נִיעדֶערְלַאגֶע פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ לֶעבֶּען סַאלְפֶערִינַא, וֶוען פְרַאנְקְרַייךְ אוּן אִיטַאלְיֶען הָאבֶּען גֶעפִיהְרְט קְרִיעג גֶעגֶען עֶסְטֶערְרַייךְ אוּן קֵייזֶער פְרַאנְץ יָאזֶעף אַלֵיין הָאט קָאמַאנְדִירְט זַיין אַרְמֶעע, עֶרְשְׁט יֶעצְט הָאט מֶען גֶעעֶנְדֶערְט דִיא אִינְנֶערֶע פָּאלִיטִיק פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ.

אִין 1860 הָאט מֶען גֶעגֶעבֶּען אִידֶען מֶעהר רֶעכְטֶע אוּן עֶרְשְׁט אִין 1867, וֶוען אוּנְגַארְן הָאט ווִיעדֶער גֶעדְרָאהֶעט מִיט אַ רֶעוָואלוּצְיָאן אוּן קֵייסֶער פְרַאנְץ יָאזֶעף אִיז גֶעוֶועזֶען גֶעצְווִאוּנְגֶען צוּ עֶרְקְלֶעהְרֶען אוּנְגַארְן פַאר אַ בֶּעזוּנְדֶערֶעס קֶענִיגְרַייךְ, הָאבֶּען דִיא אִידֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ־אוּנְגַארְן בֶּע־ קוּמֶען פוּלֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע.

גאנץ גלאט איז עס אויך ניט אפגעלאפען, די קאטוילישע גייסט־ליכע האבען אויפגערייצט דאס פאלק געגען אידען און עס זיינען פאר־געקומען פאגראמען אויף אידען אין טרעביטש און אין לעמבערג, אין טיראל און אין אנדערע זיד־פראווינצען האט מען נאך אימער בעשרענקט די רעכטע פון אידען, מען האט זיי ניט ערלויבט צו קויפען לאנד און מען האט זיי אויסגעשלאסען פון אלע עמטער.

אויך אין וויען האט דער אנטיסעמיטיזמוס, דער יודענהאס, זיך געלאזט פיהלען און מען פיהלט איהם, ליידער, ביז אויף היינטיגען טאג. די „וויענער קירכענצייטונג“ האט געשאטען שוועבעל און פעך אויף די ערשטע צוויי וויענער אידען, קוראנדא און ווינטערשטיין, וועלכע זיינען געוועהלט געווארען אין רייכסראטה (פארלאמענט) און ווען קייסער פראנץ יאזעף האט געשענקט דעם וויענער ראטהשילד דעם טיטול באראן און האט איהם ערנאנט אלס מיטגליעד פון דעם הערענהויז, האט די „וויענער קירכענצייטונג“ געדרוקט א רייהע ארטיקלען איבער אידען אלס פראצענטניקעס און בלוטזויגער.

דער יודענהאס האט ניט אויפגעהערט אין עסטערייך. מען ברויכט ניט געגען אידען די ברוטאלע מאכט פון פאגראמען, מען שטיקט זיי עקאנאמיש. מען קויפט ניט ביי זיי, מען וויל מיט זיי ניט האנדלען און מען זוכט אפצורייסען פון זיי יעדען ערווערבסצווייג. עס איז דארום גאר קיין וואונדער, וואס זייט די אידען פון רוסלאנד האבען אנגעהויבען אויס־צוואנדערן נאך אמעריקא, האבען עסטערייכישע אידען זיי נאכגעטהון און אויסגעוואנדערט אין מאסען נאך אמעריקא.

די עסטערייכישע אידען האבען ארויסגעגעבען פיעלע גרויסע און בעריהמטע מענער אין אלע צווייגען פון מענשליכעם וויסען: בעריהמטע תלמוד־יסטען, ווי רבי צבי הירש חיות, רבי שלמה קלוגער, רבי יוסף שאול נאטאנזאהן, מארקוס וואלף עטטינגער און אנדערע. אלס דענקער און פארשער נחמן קראכמאל (1789 — 1840 שלמה יהודה ראפאפארט (1790 — 1867 דער בעריהמטער דאקטאר און העברעאישער הומאריסטישער שריפטשטעלער יצחק ערטער (געשטארבען 1851 שלמה בובער, א היסטא־רישער פארשער (1827 — 1904 יצחק הירש ווייס, היסטאריקער דוד קויפ־מאן (1852 — 1899 אדאלף יעללעניק (1821 — 1894 ל. צייסעל, פראפעסאר פון הויט־קראנקהייטען אין דער וויענער אוניווערזיטעט. וואלפגאנג וועססעלי

פְּרָאפֶּעסָאר פון קְרִימִינַאל־גֶעזֶעץ אִין דָער פְּרָאגֶער אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט. דר. לוּדְוִויג אויגוּסְט פְרֶענקֶעל, רֵייזֶענְדֶער, דִיכְטֶער און שְׁרִיפְטְשְׁטֶעלֶער און דָעם גְרוֹיסֶען צִיוֹנִיסְטֶען־פִירֶער טְהֶעאָדָאר הֶערְצִיל.

עֶס אִיז כִּמְעַט אוּנְמֶעגְלִיךְ אוֹיסְצוּרֶעכֶענֶען אַלֶע גְרוֹיסֶע אִידִישֶׁע מֶענֶער פון עֶסְטֶערְרַייךְ־אוּנְגַארְן פון דֶער נַייעֶסְטֶער צַייט. יֶעדֶער הָאט גֶעווִירְקְט און גֶעשַׁאפְט אִין זַיין קְרַייז. יֶעדֶער הָאט גֶעטְהָאן, וָואס עֶר הָאט גֶעקֶענְט פַאר זַיין פָאלְק און דָאךְ אִיז דִי לַאגֶע פון אִידֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ אַ רֶעכְט טְרוֹיעֶרִיגֶע. קַיין אוֹיסְזִיכְט און קַיין הָאפְנוּנְג אוֹיף בֶּעסֶערֶע צַייטֶען.

פִיעל בֶּעסֶער אִיז דִי לַאגֶע פון דִי אִידֶען אִין אוּנְגַארְן. דָארְט הָאבֶּען זֵיי אַלֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע און דֶער אַנְטִיסֶמִיטִיזְמוּס אִיז דָארְט נִיט אַזוֹי גִיפְטִיג, וִוי אִין עֶסְטֶערְרַייךְ.

---

10. אִידֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד און אִין פְרַאנְקְרַייךְ

פון 1848 בִּיז 1900.

מֶען רופְט דָאס יָאהר 1848 דָאס מְשׁוּגֶע׳נֶע יָאהר און דָאס אִיז אִין אַ גֶעווִיסֶער בֶּעצִיהוּנְג גַאנְץ רִיכְטִיג. דִי פֶעלְקֶער פון אֵייְרָאפַּא זַיינֶען מְשׁוּגָע גֶעוָוארֶען און אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ פָארְדֶערְן פְרַייהַייט און גְלַייכְהַייט. וִוי אַ בִּינְטֶעל פַייעֶרְוֶוערְק, וֶועלְכֶע צִינְדֶען זִיךְ אָן אֵיינֶער פון דֶעם אַנְדֶערְן און שִׁיעסֶען, און קְנַאקֶען, און טְרַאכֶען און שְׁפְּרִיצֶען פַייעֶרְפוּנְקֶען אִין אַלֶע זַייטֶען, אַזוֹי הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי רֶעווָאלוּצִיָאנֶען אִין 1848 און זַיינֶען אַרִיבֶּערְגֶעשְׁפְּרוּנְגֶען פון אֵיין לַאנְד צוּם אַנְדֶערְן און הָאבֶּען אִין יֶעדֶען לַאנְד גֶעקְנַאקְט און גֶעטְרַאכֶעט און גֶעוָוארְפֶען פַייעֶרְפוּנְקֶען אִיבֶּערַאל. עֶס אִיז קוֹים גֶעוֶוען אַ לַאנְד אִין אֵייְרָאפַּא, וואו מֶען הָאט נִיט גֶעפִיהלְט דִיעזֶע אוּנְרוּהֶע, דִיעזֶע אוּנְצוּפְרִיעדֶענְהַייט, דִיעזֶען שִׁגָעוֹן פון 1848.

דִי עֶרְשְׁטֶע בָּאמְבֶּע הָאט גֶעפְּלַאצְט אִין פְרַאנְקְרַייךְ. דָאס פָאלְק אִיז נִיט גֶעוֶוען צוּפְרִיעדֶען מִיט קֶענִיג לוּאִי פִילִיפְּ׳ס רֶעגִירוּנְג און דֶעם 21טֶען פֶעבְּרוּאַר 1848 הָאט אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען דִי רֶעוָואלוּצְיָאן אִין פַּארִיז. דִי אַרְמֶעע הָאט שְׁוַואךְ פֶערְטְהֵיידִיגְט דֶעם קֶענִיג און דָאס פָאלְק הָאט גֶעװ־

זיגט. דען 24טען פעבּרואַר איז קעניג לואי פיליפּ אַנטלאָפען געוואָרען פון פראַנקרייך און דאָס פאָלק האָט ערקלערט פראַנקרייך פאַר אַ רע־פּובּליק.

איידער מען האָט געוועהלט אַ פּרעזידענט פון דער פריש־געבּאַ־קענער רעפּובּליק, האָט זיך געבּילדעט אַ פּראָוויזאָרישע רעגיערונג און דער אידישער דעפּוטאַט יצחק משה אָדער אַדאָלף קרעמיע איז ער־נאַנט געוואָרען אַלס יוסטיץ־מיניסטער. קרעמיע איז געווען אַ פּערזענלי־כער פריינד פון פּרינץ לואי נאַפּאָלעאָן. ווי יעדער איד פון יענער צייט, האָט ער ניט געקענט פערגעסען, וואָס נאַפּאָלעאָן דער ערשטער, אָדער דער גרויסער נאַפּאָלעאָן האָט געטהאָן פאַר אידען אין אַלע לענדער, וואו זיין איינפלוס האָט געווירקט. נאַפּאָלעאָן דער ערשטער האָט געהאַט אידען אַלס גענעראַלען און פעלדמאַרשאַלען אין זיין אַרמעע, און וואו ער איז געקומען, האָט ער געגעבּען אידען גלייכע בּירגער־רעכטע מיט די קריסטען. אַדאָלף קרעמיע האָט דאַרום גאַנץ ריכטיג גערעכענט, אַז אַ פּרינץ פון דער פאַמיליע נאַפּאָלעאָן פּאַסט אַם בּעסטען אַלס פּרעזי־דענט פון דער צווייטער פראַנצויזישער רעפּובּליק, און ער האָט אָנגעווענדעט אַלע מעגליכע מיטעל, אַז לואי נאַפּאָלעאָן זאָל געוועהלט ווערן אַלס פּרעזידענט.

לואי נאַפּאָלעאָן איז געוועהלט געוואָרען אַלס פּרעזידענט פון דער צווייטער פראַנצויזישער רעפּובּליק אַם 10טען דעצעמבּער 1848, אָבּער שוין אין מאַי 1849 האָט ער געוויזען, אַז ער איז ניט צופריעדען מיט דעם טיטול פּרעזידענט, ער זוכט די קרוין פון זיין אָנקעל, דעם גרוי־סען נאַפּאָלעאָן. ער האָט זיך געגעבּען אַלע מעגליכע מיה צו צוציהען צו זיך די קאַטוילישע גייסטליכע און דאָס האָט געקרענקט דעם יוסטיץ־מיניסטער אַדאָלף קרעמיע. ער האָט געוואוסט, אַז רוים איז דער ערגסטער פיינד פון ירושלים. ווען דער קאַטוילישער גייסטליכער וועט העררשען אין פראַנקרייך, וועט דער איד זיין פערראַכטעט און אונטער־דריקט. קרעמיע האָט איהם פערזענליך געוואָרנט, אָבּער עס האָט ניט געהאָלפען.

דעם צווייטען דעצעמבּער 1851 האָט לואי נאַפּאָלעאָן אויפגעלעזט דאָס פראַנצויזישע פּאַרלאַמענט און האָט אַראָפּגעזעצט פון זייערע עמ־טער אַלע מיניסטאָרען. עס האָט וויעדער אויסגעבּראָכען אַ רעוואָלוציאָן,

אָבער לואי נאַפּאָלעאָן האָט זי אונטערדריקט מיט פייער און שווערד. ער האָט ניט געשוינט זיין בעסטען פריינד אַדאָלף קרעמיעע. אויף אַ בעפעהל פון לואי נאַפּאָלעאָן האָט מען אַדאָלף קרעמיעע אַרעסטירט און אַריינגעוואָרפען אין דעם געפענגניס פון מאַזאַ מיט רויבער און מערדער. זעקס וואָכען איז אַדאָלף קרעמיעע געזעסען פערשפּאַרט אין געפענגניס. מען האָט צו איהם ניט צוגעלאָזען זאָגאר זיין פרוי און זיינע קינדער.

אין 1852 איז לואי נאַפּאָלעאָן געוואָרען קייזער פון די פראַנצויזען מיט דעם טיטול נאַפּאָלעאָן דער דריטער. ער האָט געהייסען בעפרייען אַדאָלף קרעמיעע און האָט איהם זאָגאר אָנגעבאָטען דאָס פּאָרטפעל פון אַ מיניסטער. אַדאָלף קרעמיעע האָט אָבער מעהר ניט געוואָלט וויסען פון נאַפּאָלעאָן דעם דריטען. ער האָט איהם מעהר ניט געזעהן און האָט מעהר ניט געוואָלט איהם זעהן. ער איז צוואַר אין 1859 ווידער ערוועהלט געוואָרען אין פּאַרלאַמענט, אָבער יעצט איז ער געוואָרען דער געגנער פון קייזער נאַפּאָלעאָן.

קייזער נאַפּאָלעאָן דער דריטער האָט געהערשט אין פראַנקרייך פון 1852 ביז 1870 אָדער 18 יאָהר, ער איז געווען אַ פריינד פון אידען. פיעלע אידען זיינען געווען מיניסטאָרען און רעגירונגס־בעאַמטע אין דער צייט פון זיין רעגירונג ער האָט געוואָלט פערניכטען יעדע שפּור פון יודענהאַס און פון אַ גהעטאָ אין פּאַריז. ער האָט געוואָלט אָפּשאַפען און פערניכטען יעדע אַלטע ערינערונג פון אַנטיסעמיטיזמוס אָדער יודענפיינדשאַפט אין פראַנקרייך און אין די לענדער, וועלכע פראַנקרייך האָט אָפּגענומען אין דער צייט פון זיין רעגירונג.

אַדאָלף קרעמיעע איז אָבער געווען אַ שטרענגער רעפּובליקאַנער, ער האָט אויף קיין פאַל ניט געקענט פערצייהען לואי נאַפּאָלעאָן זיין קייזער־קראָנע.

אַדאָלף קרעמיעע איז געווען דער ערשטער איד, וועלכער האָט פערשטאַנען די נויטהווענדיגקייט פון אַ פעראייניגונג פון אַלע אידען פון אַלע לענדער, וואו זיי וואָהנען, און אין 1860 האָט ער געגרינדעט די „אַלליאַנס איזראַעליט אוניווערסעלל" אָדער די „חברה כל ישראל חברים" איינע פון די גרעסטע און וויכטיגסטע אידישע פעראייניגונגען, וועלכע האָט געבראַכט דעם גרעסטען נוצען פאַר אידען אין אַלע לענדער.

זָאלַאנג לוּאִי נַאפָּאלֶעאָן אִיז גֶעוֶועןקֵייזֶער פוּן דִי פְרַאנְצוֹזֶען, הָאט אַדָאלְף קְרֶעמִיֶעזִיךְ אָפְּגֶעגֶעבֶּען אוֹיסְשְׁלִיעסְלִיךְ מִיט אִידִישֶׁע אַנְגֶעלֶעגֶענְהַייטֶען אוּן מִיט זַיין גְרוֹיסֶער פְּרַאקְסִיס אַלְס אַדְוָואקַאט. עֶרְשְׁט אִין 1870, וֶוען קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן אִיז גֶעפַאנְגֶען גֶעוָוארֶען פוּן דִי דַייטְשֶׁען אוּן פְרַאנְקְרַייךְ אִיז ווִיעדֶער גֶעוָוארֶען אַ רֶעפּוּבְּלִיק — דִי דְרִיטֶע רֶעפּוּבְּלִיק, וִוי זִי הֵייסְט אִין דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן פְרַאנְקְרַייךְ, אִיז אַדָאלְף קְרֶעמִיֶע ווִיעדֶער גֶעוָוארֶען אַ מִיטְגְלִיעד פוּן דֶער פְּרָאווִיזָארִישֶׁער רֶעגִירוּנְג אוּן שְׁפֶּעטֶער יוּסְטִיץ־מִינִיסְטֶער. דָאס פְרַאנְצוֹיזִישֶׁע פָאלְק הָאט אַנְעֶרְקֶענְט זַיין פַּאטְרִיאָטִיזְמוּס אוּן זַיין טְהֶעטִיגְקֵייט צוּם וואהל אוּן בֶּעסְטֶען פוּן פְרַאנְקְרַייךְ. אִין 1876 אִיז עֶר פוּן דֶעם פְרַאנְצוֹיזִישֶׁען פַּארְלַאמֶענְט גֶעוֶועהלְט גֶעוָוארֶען אַלְס סֶענַאטָאר פוּן פְרַאנְקְרַייךְ אוֹיף לֶעבֶּען לַאנְג.

אַדָאלְף קְרֶעמִיֶע אִיז גֶעשְׁטָארְבֶּען דֶען 10טֶען פֶעבְּרוּאַר 1880.

דִי אִידֶען אִין פְרַאנְקְרַייךְ הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט זִיךְ בֶּעקְלָאגֶען, בִּיז אִין דֶער נֵייעֶסְטֶער צַייט, וֶוען עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען דִי דְרֵייפוּס־גֶעשִׁיכְטֶע, וֶועלְכֶע אִיךְ ווִיל בֶּעשְׁרַייבֶּען אִין אַ בֶּעזוּנְדֶערֶעם קַאפִּיטֶעל.

גַאנְץ אַנְדֶערְשׁ הָאבֶּען עֶס גֶעהַאט דִי אִידֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד. כִּמְעַט דָאס גַאנְצֶע 19טֶע יָאהְרְהוּנְדֶערְט, פוּן דִי קְרִיעג פוּן דִי דַייטְשֶׁע לֶענְדֶער מִיט נַאפָּאלֶעאָן דֶעם עֶרְשְׁטֶען אִין 1806 בִּיז 1899 אוּן בִּיז צוּם אָנְפַאנְג פוּן דֶעם 20סְטֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט, הָאבֶּען דִי אִידֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד גֶעמוּזְט פִיהְרֶען אַ טְרוֹיעֶרִיגֶען, שְׁוֶוערֶען פֶערְבִּיטֶערְטֶען קַאמְפְּף פַאר זֵייעֶרֶע מֶענְשֶׁען־רֶעכְטֶע, פַאר זֵייעֶרֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע, פַאר זֵייעֶר עֶהְרֶע, פַאר זֵייעֶר נָאמֶען אִיד.

דֶער בֶּערִיהְמְטֶער פְרַאנְצוֹיזִישֶׁער שְׁרִיפְטְשְׁטֶעלֶער אוּן פּוּבְּלִיצִיסְט, אַנַאטָאל לֶערוּאַ־בָּאלִיֶע, הָאט גֶעזָאגְט אִין דֶער צַייט פוּן דֶעם דְרֵייפוּס־פְּרָאצֶעס:

„דֶער אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם אִיז אִימְפָּארְטִירְט פוּן דַייטְשְׁלַאנְד. עֶר אִיז אִימְפָּארְטִירְט, רִיכְטִיגֶער נָאךְ, אַרַיינְגֶעשְׁמוּגֶעלְט גֶעוָוארֶען, אִין פְרַאנְקְרַייךְ. עֶר אִיז אִימְפָּארְטִירְט גֶעוָוארֶען אִין וַואנְדַאלֶעזוּנְגֶען אִין עֶסְטֶערְרַייךְ־אוּנְגַארְן אוּן עֶר אִיז אִימְפָּארְטִירְט גֶעוָוארֶען אִין גַאנְצֶע אַייזֶענְבַּאהְן־צִיגֶע אִין רוּסְלַאנְד. דַייטְשְׁלַאנְד הָאט אוֹיסְגֶעבְּרִיהְט דֶעם אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם אוּן הָאט אִיהם צוּשִׁיקְט אוּן פֶערְבְּרֵייטֶעט אִין אַלֶע צִיווִילִיזִירְטֶע לֶענְדֶער".

אִין דֶער צַייט פוּן דִי קְרִיעג מִיט קֵייסֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶעם עֶרְשְׁטֶען

הָאבֶּען אִידֶען גֶעקֶעמְפְּפְט, גֶעבְּלוּטֶעט אוּן גֶעפַאלֶען אוֹיף דֶעם שְׁלַאכְט־פֶעלְד פַאר זֵייעֶר דַייטְשֶׁעס פָאטֶערְלַאנְד. מֶען הָאט עֶס גֶעפִיהלְט, מֶען הָאט עֶס אַנְעֶרְקֶענְט אוּן פִיעלֶע עֶרְנְסְטֶע מֶענֶער הָאבֶּען גֶעפָארְדֶערְט „די גְלַייכְבֶּערֶעכְטִיגוּנְג דֶער אִידֶען אִין פְּרַייסֶען“ אָדֶער גְלַייכֶע בִּירְגֶערְ־רֶעכְטֶע פַאר אִידֶען אוּן נִיט אִידֶען. קֶענִיג פְרִיעדְרִיךְ ווִילְהֶעלְם דֶער דְרִיטֶער הָאט גֶעמוּזְט נָאכְגֶעבֶּען אוּן עֶר הָאט פְּרָאבִּירְט אָפְּשַׁאפֶען די זָאנְדֶערְ־גֶעזֶעצֶע, אוֹיסְנַאהמס־גֶעזֶעצֶע, פַאר אִידֶען. דָאס אִיז אִיהם אָבֶּער נִיט גֶעלוּנְגֶען, עֶס הָאבֶּען זִיךְ אוֹיפְגֶעהוֹיבֶּען שְׁטִימֶען גֶעגֶען די אִידֶען אוּן מֶען הָאט אָנְגֶע־הוֹיבֶּען צוּפֶערְקְלָאגֶען אוּן צוּפֶערְדַאמֶען די אִידֶען.

שוֹין אִין 1819 הָאט אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען אַ שְׁרֶעקְלִיכֶער שְׁטוּרְם גֶעגֶען די אִידֶען. דֶען צְווֵייטֶען אוֹיגוּסְט 1819 הָאט מֶען אִין דֶער אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט פוּן ווִירְצְבּוּרְג אוֹיפְגֶענוּמֶען אַ נַייעֶם פְּרָאפֶעסָאר מִיט אַלֶע עֶהרֶן אוּן מִיט אַלֶע צֶערֶעמָאנִיעֶן, ווִי מֶען פְלֶעגְט עֶס אַמָאל מַאכֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד. די סְטוּדֶענְטֶען אוּן די פְּרָאפֶעסָארֶען הָאבֶּען פֶערְאַנְשְׁטַאלְטֶעט אַ פְּרָאצֶעסְיָאן, אַ מַארְשׁ, צוּ דֶער אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט. פְּלוּצְלוּנְג הָאבֶּען זֵיי דֶערְזֶעהן אִין זֵייעֶר מִיטֶע דֶעם אַלְטֶען פְּרָאפֶעסָאר בְּרֶענְדֶעל, ווֶעלְכֶער הָאט מִיט אֵיינִיגֶע צַייט צוּרִיק אָנְגֶעשְׁרִיעבֶּען אַ בּוּךְ, אִין ווֶעלְכֶען עֶר הָאט בֶּעווִיעזֶען, אַז אִידֶען דַארְפֶען הָאבֶּען גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מִיט אַלֶע בִּירְגֶער פוּן דַייטְשְׁלַאנְד. קוֹים הָאבֶּען די סְטוּדֶענְטֶען דֶערְזֶעהן דֶעם אַלְטֶען גֶעלֶערְנְטֶען, הָאבֶּען זֵיי אַרוֹיס־גֶעלָאזֶען אַ ווִילְדֶעס גֶעשְׁרֵיי:

„הֶעפּ! הֶעפּ! יוּדֶע פֶערְרֶעקְ!“

קוֹיפְלַייטֶע, קְלֵיינֶע הֶענְדְלֶער אוּן הַאנְדְווֶערְקֶער הָאבֶּען זִיךְ פֶער־אֵיינִיגְט מִיט די סְטוּדֶענְטֶען אוּן הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ בְּרֶעכֶען די שוֹיבֶּען פוּן אִידִישֶׁע קְרָאמֶען אוּן פוּן אִידִישֶׁע הַייזֶער. עֶס אִיז פָארְגֶעקוּמֶען אַ פָּאגְרָאם, ווֶעלְכֶער אִיז גֶעוֶוען נִיט פִיעל עֶרְגֶער, ווִי די פָּאגְרָאמֶען אִין יֶעלִיסַאוֶועטְגְרַאד, אַדֶעסַא אוּן בַּאלְטַא. מֶען הָאט גֶעווָאלְט שְׁלָאגֶען דֶעם אַלְטֶען פְּרָאפֶעסָאר בְּרֶענְדֶעל, אָבֶּער עֶר אִיז אַנְטְלָאפֶען אוּן אִיז שְׁפֶּעטֶער אוֹיפְגֶענוּמֶען גֶעווָארֶען אַלְס פְּרָאפֶעסָאר אִין דֶער אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט פוּן צִירִיךְ, שְׁווַייץ.

דֶער אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם הָאט אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען מִיט זַיין גַאנְצֶער בְּרוּטַא־לֶער מַאכְט. מֶען הָאט נָאךְ דַאמָאלְס נִיט גֶעבְּרוֹיכְט דָאס ווָארְט „אַנְטִיסֶע־מִיטִיזְם“, עֶס הָאט נוּר גֶעהֵייסֶען „גֶעגֶען די אִידֶען“, עֶס אִיז נוּר גֶעוֶוען

אַנאַנדער שְׁלֵייעֶר פוּן דֶער אַלְטֶער יֶענְסֶע. אַ שְׁוַוארְצֶער, טְרוֹיעֶרִיגֶער שְׁלֵייעֶר, אוּן בַּאלְד הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען זִיךְ צוּ שִׁיטֶען בֶּעלֵיידִיגוּנְגֶען, שִׁימְפְּפֶעריייֶען אוּן זִידְלֶערַייעֶן אוֹיף אִידֶען, װעלְכֶע הָאבֶּען אָפְּט גֶעבְּרוֹיכְט אַ שְׁפְּרַאכֶע, װעלְכֶע פַּאסְט נִיט פַאר אַנְשְׁטֶענְדִיגֶע מֶענְשֶׁען.

די לַאגֶע פוּן די אִידֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד אִיז גֶעוָוארֶען אַ הֶערְצְרַייסֶענְד־טְרוֹיעֶרִיגֶע, אַ פֶערְצְוֵוייפֶעלְט־הֶעסְלִיכֶע. אִין צַייטוּנְגֶען, אִין בְּרָאשוּרֶען, אִין פְלוּג־שְׁרִיפְטֶען אוּן זָאנַאר אוֹיף דֶער בִּיהְנֶע הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שִׁיטֶען שְׁוֶועבֶעל אוּן פֶּעךְ אוֹיף אִידֶען. עֶס אִיז נָאר קַיין וְואוּנְדֶער, וָואס פִיעלֶע דַייטְשֶׁע אִידֶען הָאבֶּען אָנְגֶענוּמֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם. זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט זִיךְ הֶעלְפֶען, זֵיי הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט אִיבֶּערְטְרָאגֶען די זִידְלֶערַייעֶן, די שִׁימְפְּפֶעריייֶען, די שֶׁענְדוּנְגֶען אוּן פֶערְאַכְטוּנְג פוּן זֵייעֶרֶע מִיטְבִּירְגֶער. די אִידֶען, װעלְכֶע זַיינֶען גֶעבְּלִיעבֶּען גֶעטְרַייא דֶעם יוּדֶענְטְהוּם, הָאבֶּען גֶעזוּכְט אַלֶערְלֵיי מִיטֶעל, מִיט װעלְכֶע צוּ פֶערְשֶׁעהֶענֶערְן אוּן צוּ פֶערְפַיינֶערְן דָאס יוּדֶענְטְהוּם אוּן עֶס הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶּען די רֶעפָארְם־בֶּעוֶועגוּנְג, װעלְכֶע הָאט גֶעפַאסְט פֶעסְטֶע וָוארְצְלֶען אִין דַייטְשְׁלַאנְד, עֶנְגְלַאנְד אוּן בֶּעזָאנְדֶערְס אִין אַמֶעריקַא.

דָאס הָאט אָבֶּער װעניג גֶעהָאלְפֶען. די דַייטְשֶׁע גַייסְטְלִיכֶע אוּן די װילְדֶע פַּאטְרִיאָטֶען הָאבֶּען גֶעפָארְדֶערְט, אַז אִידֶען זָאלֶען זִיךְ אִין גַאנְצֶען אָפְּזָאגֶען פוּן זֵייעֶרֶע צֶערֶעמָאנִיאַל־גֶעזֶעצֶע, פוּן זֵייעֶרֶע טְרַאדִיצְיָאנֶען, פוּן זֵייעֶר יוּדֶענְטְהוּם.

פְּרָאפֶעסָאר ה. ע. ג. פַּאוּלוּס הָאט אִין 1830 אָנְגֶעשְׁרִיעבֶּען אוּן פֶערעֶפֶענְטְלִיכְט זַיין בּוּךְ: „די אִידִישֶׁע נַאצִיאָנַאל־אָבְּזוּנְדֶערוּנְג“, װעלְכֶעס הָאט גֶעמַאכְט אַ טִיעפֶען, שְׁוֶוערֶען אַיינְדרוּק.

אִין 1834 הָאט פְּרָאפֶעסָאר א. טה. הַארְטְמַאן פֶערעֶפֶענְטְלִיכְט זַיין יוּדֶענְפַיינְדְלִיכֶעס װערְק: „גֶעגֶען די גְלַייכְבֶּערֶעכְטִיגוּנְג דֶער יוּדֶען.“ אִין 1841 הָאט אַ הוֹיכֶער בֶּעאַמְטֶער פָאן־טְהִיעלֶע פֶערעֶפֶענְטְלִיכְט אַ בּוּךְ אוּנְטֶער דֶעם טִיטוּל: „די אִידִישֶׁע נוֹיטֶער (שְׁווינְדְלֶער אוּן בֶּעטְרִיגֶער) אִין דַייטְשְׁלַאנְד.“ אַ קוּרְצֶע צַייט שְׁפֶּעטֶער אִיז דֶערְזֶעלְבֶּער פָאן־טְהִיעלֶע גֶעוָוארֶען מִינִיסְטֶער דֶער אִינְנֶערְן אַנְגֶעלֶעגֶענְהַייטֶען פוּן פְּרַייסֶען אוּן װען גַבְּרִיאֵל רִיסֶער אוּן אַנְדֶערֶע פְּרָאמִינֶענְטֶע דַייטְשֶׁע אִידֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעװענְדֶעט צוּ אִיהם מִיט אַ בִּיטֶע, אַז אִידֶען זָאלֶען אוֹיפְגֶענוּמֶען װערְן אִין די פְּרַייסִישֶׁע אוּנִיװערְסִיטֶעטֶען אוּן זֵיי זָאלֶען הָאבֶּען אַלֶע רֶעכְטֶע אוּן

אַלֶע עֶהרֶן וֶועלכֶע אַן אוּניוֶוערזִיטֶעט־בִּילְדוּנג קֶען גֶעבֶּען, הָאט פָאן־טְהִיעלֶע גֶעעֶנְטְפֶערְט:

„דֶער יוּדֶע קֶען נָאר נִיט הָאבֶּען אַ פָאטֶערְלַאנְד. זַיין גְלוֹיבֶּען און זַיינֶע טְרַאדִיצְיָאנֶען זַיינֶען פַיינְדְלִיךְ גֶעגֶען יֶעדֶעס פָאטֶערְלַאנְד. צִיוֹן אִיז דָאס אֵיינְצִיגֶע פָאטֶערְלַאנְד פוּן דֶעם אִידֶען און מִיר וֶועהרֶען אִיהם נִיט, עֶר זָאל זִיךְ פָאדֶערֶען אִין זַיין פָאטֶערְלַאנְד.“

וֶוען מִיר לֶעזֶען הַיינְט מִינִיסְטֶער פָאן־טְהִיעלֶעס אַנְטְוָוארְט, קֶען עֶס זִיךְ אוֹיסְוַוייזֶען, אַז דָאס הָאט גֶעזָאגְט דר. טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל, פָאן־טְהִיעלֶע הָאט עֶס אָבֶּער אַנְדֶערְשׁ גֶעמֵיינְט. אִין 1847 הָאט עֶר זָאנַאר אוֹיסְגֶע־אַרְבֵּייטֶעט אַ גֶעוִויסֶען פְּלַאן פַאר דִי אִידֶען אִין פְּרֵייסֶען, און צְוַואר, אַז מֶען זָאל בֶּעטְרַאכְטֶען דִי יוּדֶען אַלְס פְרֶעמְדֶע, אַלְס אַיינְגֶעוַואנְדֶערְטֶע, וֶועלְכֶע זַיינֶען קַיינֶע בִּירְגֶער און קֶענֶען נָאר נִיט פֶערְלַאנְגֶען בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע, וִוי דִי צִינַיינֶער קֶענֶען קַיינֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע פֶערְלַאנְגֶען.

קֶענִיג פְרִיעדְרִיךְ ווִילְהֶעלְם דֶער פִיערְטֶער הָאט גֶעוָואלְט אָנְנֶעהמֶען פָאן־טְהִיעלֶעס פְּלַאן, אָבֶּער עֶר הָאט גֶעצֶעגֶערְט, ווַייל דַייטְשְׁלַאנְד אִיז גֶעוָוארֶען אוּנְרוּהִיג און אַ יָאהר שְׁפֶּעטֶער אִין 1848, הָאט אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען דִי רֶעוָואלוּצְיָאן.

עֶס אִיז קוֹים פֶערְשְׁטֶענְדְלִיךְ, קוֹים עֶרְקְלֶעהרְלִיךְ, וִוי דִי בֶּעסְטֶע און דִי גְרֶעסְטֶע מֶענֶער פוּן דַייטְשְׁלַאנְד הָאבֶּען דָאמָאלְס גֶעפִיהלְט און אוֹיסְגֶעדְרִיקְט אַ נַאל־בִּיטֶערְן יוּדֶענְהַאס. קַארְל שְׁטְרֶעקְפוּס, אַ דִיכְטֶער און אַ שְׁטַאאַטְסְמַאן, הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען:

„דִי יוּדֶען זִינְד פְרֶעמְדְלִינְגֶע אִין דַייטְשְׁלַאנְד און זַיי וֶועלֶען עֶס בְּלַייבֶּען, זָאלַאנְג זַיי וֶועלֶען בְּלַייבֶּען יוּדֶען.“

בְּרוּנָא בּוֹיעֶר, אֵיינֶער פוּן דִי גְרֶעסְטֶע טְהֶעאָלָאגֶען פוּן דַייטְשְׁלַאנְד און אַ הֶעכְסְט עֶרְנְסְטֶער מַאן, הָאט גֶעשְׁרִיבֶּען אִין אַ בְּרָאשׁוּרֶע אוּנְטֶער דֶעם טִיטוּל: „צוּר יוּדֶענְפְרַאגֶע.“

„זָאלַאנְג דִי יוּדֶען הַאלְטֶען זִיךְ אָן זַייעֶר לֶעהרֶע, אָן זַייעֶר תַּלְמוּד און אָן זַייעֶר אָבְּגֶעשְׁלָאסֶענְהַייט און אָבְּגֶעזוּנְדֶערְטְהַייט, קֶענֶען זַיי נִיט וֶוערֶען גוּטֶע און גֶעטְרַייעֶ בִּירְגֶער. זַיי הָאבֶּען זָאנַאר נִיט דָאס רֶעכְט עֶס צוּ פָארְדֶערְן, ווַייל זַיי הָאבֶּען אוֹיסְנַאהם־גֶעזֶעצֶע און דִי רֶעגִיערוּנְג דַארְף מַאכֶען גֶעגֶען זַיי אוֹיסְנַאהם־גֶעזֶעצֶע.“

מֶען קֶען זִיךְ לַייכְט פָארְשְׁטֶעלֶען, וָואס פַאר אַ וַוארִיכֶען אַנְטְהַייל

די אידען פון דייטשלאנד האבען גענומען אין דער רעוואלוציאן פון 1848. עס האט אנגעהויבען צו וועהן א פרייער ווינד און מען האט איהם גע־פיהלט אין דייטשלאנד. אידען האבען געקעמפפט פאר זייערע רעכטע און די נייע קאנסטיטוציאן האט ערקלערט, אז אלע בירגער זיינען גלייך פאר דעם געזעץ.

ליידער, האט דיזע ליבעראלע ריכטונג, דיעזער פרייער האוך, געדויערט ניט לאנג. די דייטשע רעגיערונגען האבען שוין אין 1849 אנ־געהויבען צוריקצונעהמען די פרייהייטען, רעכטע און פריווילעגיען, וועלכע זיי האבען געגעבען דעם פאלק אין 1848.

אהרן בערנשטיין, דער בעריהמטער פערפאסער פון די פאלקס־וויסענשאפטליכע ווערק, האט דאמאלס ארויסגעגעבען א צייטונג אין דער דייטשער שפראכע. אין 1849 האט ער אנגעשריבען עטליכע שארפע ארטיקלען געגען די רעגיערונג, וועלכע האלט ניט איהר ווארט געגען איהרע בירגער. מען האט קאנפיסצירט זיין צייטונג און מען האט איהם פערארורטהיילט אויף פיער מאנאטען געפענגניס, וועלכע ער איז אויך אפגעזעסען.

ביי אלל דעם האבען זיך די אידען אין דייטשלאנד געפיהלט פיעל בעסער. מען האט דאך געעפענט פאר זיי אלע אוניווערסיטעטען און העכערע שולען. מען האט שוין געקענט געפינען אידען אלס בעאמטע און אלס ריכטער. פיעלע אידען זיינען געוועהלט געווארען אין פארלא־מענט און זיי האבען פערטהיידיגט די אידען מיט דער גאנצער מאכט פון זייער רעדנער־טאלאנט און פון זייער וויסען און קענען. אידען הא־בען אנגעהויבען צו האפען אויף בעסערע צייטען.

אין 1870, ווען עס האט אויסגעבראכען דער קריעג צווישען דייטש־לאנד און פראנקרייך, האבען אלע אידישע יונגעלייט זיך פערשריבען אין די דייטשע ארמעע, האבען געקעמפפט פאר דייטשלאנד און פיעלע האבען זיך בעזאנדערס אויסגעצייכענט אין דיעזען קריעג און האבען בעקומען דעם ראנג (טשין) פון קאפיטאן, מאיאר און זאגאר העכער. יעצט זיינען זיי געוועזען פעסט איבערצייגט, אז די פעראיינינגונג פון דייטש־לאנד וועט ענדליך ברענגען א פאלשטענדיגע פרייהייט און גלייכהייט פאר די אידען.

ווי ביטער האבען זיי זיך אבער געטוישט! דער זיעג איבער

פראנקרייך האט שטאלץ געמאכט די דייטשען און דער יודענהאס האט זיך צובּרענגט נאך דעם קריעג מיט אונהיימליך רויטע פלאמען. די קא־טוילישע צייטונג, די בעוואוסטע אנטיסעמיטישע „קרייץ־צייטונג", האט ערקלערט אין א סעריע ארטיקלען אז די יעזואיטען וואלטען געווען גאנץ גוטע און ניצליכע מענשען, ווען עס זאלען זיך ניט געפינען צווי־שען זיי אזויפיעל אידען. די אידען, וועלכע טויפען זיך און ווערן יעזו־איטען, פערדארבען און פערפעסטען די קריסטליכע יעזואיטען.

די „קרייץ־צייטונג" האט געשריעבען דיעזע ארטיקלען אויס פאלי־טיק. די רעדאקטערע פון דיעזער צייטונג האבען געוואוסט, אז פירסט ביסמארק טראגט זיך ארום מיט א פלאן ארויסטרייבען די יעזואיטען פון דייטשלאנד און זיי האבען געוואלט פערטהיידיגען די גוטע, אונשולדיגע יעזואיטען. ווי אזוי אבער פערטהיידיגט מען אזעלכע שעדליכע, געפעהר־ליכע מענשען? — מען האט ארויפגעווארפען די שולד אויף די אידען. ווען ניט די יעזואיטען פון אידען, וואלטען די קריסטליכע יעזואיטען געווען די בעסטע מענשען אין דער וועלט.

דער שריפטשטעלער און פראפעסאר היינריך פאן טראטשקע האט געשריעבען פריי און אפען:

„די יודען זיינען דאס אונגליק פון דייטשלאנד".

אין 1872 האט פירסט ביסמארק געענדערט זיין פאליטיק. ביז דא־מאלס האט ער זיך געשפיעלט אין ליבעראליזם ווי קינדער שפיעלען זיך אין פערדלעך, אין 1872 האט ער אראפגענומען די מאסקע פון זיין גע־זיכט און געוויעזען א גאנץ אנדער פיזאנאמיע, דאס שטרענגע געזיכט פון א דעספאט. ער האט אנגעהויבען מיט אידען, ווייל די אידישע מיטגליע־דער פון דעם דייטשען פארלאמענט זיינען געווען די הייסעסטע קעמפ־פער פון דעם ליבעראליזם, פון דעם פרינציפ פון פרייהייט און גלייכ־הייט. פירסט ביסמארק האט בעזאנדערס פיינד געהאט דעם גרויסען פערטהיידיגער פון אידען, עדוארד לאסקער.

מען קען זאגען, אז ביסמארק איז געווען דער פאטער פון מא־דערנעם אנטיסעמיטיזם. ביז 1878 האט ביסמארק נאך מורא געהאט ארויס־צוזאגען דאס נייע ווארט „אנטיסעמיטיזם". ער האט זיך נאך געשעהמט פאר דער וועלט. ערשט אין 1878, ווען עס איז בערופען געווארען דער קאנגרעס אין בערלין צו רעגולירען און צו שליעסען דעם פריעדען צווישען

רוסלאַנד און דער טירקיי. װען בערלין איז געװאָרען דער זאַמעל־פּלאַץ פון אַלע גראָסמעכטע און ביסמאַרק האָט געהאַט דאָס גרױסע װאָרט, האָט ער זיך געפּיהלט פאַר שטאַרק גענוג אַרױסצוטרעטען מיט זײן אַנ־טיסעמיטיזם און שױן דען 30טען יולי 1878 איז פאָרגעקומען אַ פּאָגראָם אין נײשטעטין, פּרײסען.

באַלד איז אַרױסגעטרעטען דער האָף־פּרעדיגער אַדאָלף שטעקער מיט זײן קריסטליכען סאָציאַליזם און האָט אָנגעהױבען צו פּרעדיגען געגען אידען. „די יודען אין דײטשלאַנד קענען געדולדעט װערן נור אַלס פּער־קױפער פון אַלטע הױזען", האָט אַדאָלף שטעקער געזאָגט אין אַ רעדע אין קעניגסבערג. אַ צװײטער גײסטליכער, אַן אָנפּיהרער פון די קריסט־ליכע סאָציאַליסטען האָט געזאָגט אין מינכען אין 1880: „װען איהר װילט העלפען און רעטען אונזער לאַנדסמאַן, דעם דײטשען בױער, מאַכט אַ געזעץ, אַז מען זאָל אױפהענגען יעדען האַנדעלס־יודען".

אין 1884 האָט ביסמאַרק דורכגעפּיהרט אַ געזעץ, אַז מען זאָל אַרױסטרײבען פון פּרײסען אַלע פרעמדע אידען, טױזענדע רוסישע אידען װעלכע האָבען זיך בעזעצט אין קעניגסבערג, אין דאַנציג און אין אַלע אַנדערע גרענעץ־שטעדט פון פּרײסען, האָבען געמוזט איבערלאָזען זײערע געשעפטען און אױסװאַנדערן. דער גרעסטער טהײל פון זײ האָט אױס־געװאַנדערט נאָך אַמעריקאַ.

אין דעמזעלבען יאָהר איז עדואַרד לאַסקער געשטאָרבען. דער קאָנ־גרעס אין װאַשינגטאָן, אַמעריקאַ, האָט געפונען פאַר נעטהיג צו שיקען אַ טעלעגראַמע צום פּאַרלאַמענט אין בערלין און אױסצודריקען זײער מיט־געפיהל איבער דעם טױדט פון דיעזען גרױסען מאַן, װעלכער איז געװען בעקאַנט אין אַמעריקאַ, װײל ער האָט בעזוכט אײניגע מאָל אַמעריקאַ און האָט געזעהן, װי דער קאָנגרעס פיהרט זײנע געשעפטען. פירסט ביסמאַרק האָט ניט געלאָזען, אַז מען זאָל פאָרלעזען דיעזע טעלעגראַם אין דער אָפענער זיצונג פון דעם פּאַרלאַמענט.

דער אַנטיסעמיטיזמוס האָט זיך צואַװאַקסען אין דײטשלאַנד און האָט געבראַכט די טרױעריגסטע פריכטע. קײזער װילהעלם דער ערשטער איז פון דער נאַטור געװען קײן יודענפײנד, אָבער ער איז געװען אַלט און שװאַך, און ער האָט געטהאָן אַלעס, װאָס פירסט ביסמאַרק האָט פערלאַנגט.

ווען קייזער ווילהעלם דער צווייטער איז ארויף אויף דעם דייטשען טראהן אין 1889, האבען די אנטיסעמיטען זיך דערפרעהט. זיי האבען גערעכענט, אז דער יונגער קייזער, וועט זיין נור א שפיעלצייג אין די הענד פון פירסט ביסמארק, און אזוי איז עס אויך געווען א קורצע צייט. אין 1890 האט די אוניווערסיטעט פון האללע געוועהלט פראפעסאר יוליוס בערנשטיין, דעם זאהן פון אהרן בערנשטיין, אלס רעקטאר מאג־ניפיקוס, דאס איז זעהר א הויכער טיטול אין אן אוניווערסיטעט. ביס־מארק האט איינגערעדט דעם יונגען קייזער, ער זאל ניט בעשטעטיגען אזא הויכען טיטול פאר א אידען, און קייזער ווילהעלם דער צווייטער האט אויך ניט בעשטעטיגט דעם טיטול פאר פראפעסאר בערנשטיין. באלד אבער האט דער יונגער קייזער ענטזאגט פירסט ביסמארק פון זיין אמט אלס ערשטער מיניסטער.

דערמיט אבער האט זיך דער אנטיסעמיטיזם ניט געענדיגט. אין 1892 האט די „קרייץ־צייטונג” געפאדערט, אז די דייטשע רעגיערונג זאל אויף איהר רעכענונג לאזען איבערזעצען דעם תלמוד, דעם שלחן־ערוך און אלע אידישע געבעט־ביכער אויף דייטש, אום דאס דייטשע פאלק זאל וויסען, ווי אידען האבען פיינד דעם „גוי”.

דער אנטיסעמיטיזם אין דייטשלאנד איז נאך ניט גאנץ פערלאשען, עס ברענט נאך שטילערהייט אונטער דער אש, ער האט אבער פערלא־רען זיין פייער, זיין פלאם און מען קען ערווארטען, אז מיט דער צייט וועט ער אין גאנצען פערשווינדען.

---

11. אידען אין איטאליען און אין רומעניען

פון 1848 ביז 1900.

איטאליען איז דאס ערשטע לאנד, וואו מען האט איינגעשלאסען די אידען אין בעזונדערע גאסען — דאס גהעטטא. אידען האבען זיך בע־זעצט אין איטאליען הונדערטע יאהרען, איידער יעזוס קריסטוס איז גע־בארען געווארען. מיר האבען די געשיכטע פון אידען אין איטאליען זייט 2075 יאהר. זעלטען אבער איז עס אידען געגאנגען גוט אין איטאליען.

זַייט דִי פֶעלְקֶער פוּן אִיטַאלְיֶען הָאבֶּען אָנְגֶענוּמֶען דָאס קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּן רוֹים אִיז גֶעוָוארֶען דִי הוֹיפְּטְשְׁטָאדְט פוּן דֶעם פַּאפְּסְט, הָאט מֶען פֶערְפָּאלְגְט אוּן אוּנְטֶערְדְרִיקְט דִי אִידֶען מִיט קוֹים־בֶּעשְׁרַייבְּלִיכֶער אוּנְמֶענְשְׁלִיכְקַייט.

דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע אִידֶען הָאבֶּען אוֹיפְגֶעאַטְהֶעמְט פְרַייעֶר אִין 1800, וָוען נַאפָּאלְעָאָן דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט בֶּעזִיעגְט דִי אִיטַאלְיֶענִישֶׁע פִירְסְטֶען אוּן הָאט גֶעגְרִינְדֶעט אַן אִיטַאלְיֶענִישֶׁע רֶעפּוּבְּלִיק אוּן שְׁפֶּעטֶער דָאס קֶענִיגְרַייךְ אִיטַאלְיֶען. לֵיידֶער הָאט דִיעזֶע פְרַייהַייט אִין אִיטַאלְיֶען גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג. אִין 1812 הָאבֶּען דִי פִירְסְטֶען פוּן אִיטַאלְיֶען ווִיעדֶער אָפְּגֶענוּמֶען זֵייעֶרֶע לֶענְדֶער אוּן הָאבֶּען ווִיעדֶער אַיינְגֶעפִיהְרְט דִי ווִילְדֶעסְטֶע טִירַאנֵיי אוּן דֶעם פִינְסְטֶערְסְטֶען פַאנַאטִיזְמוּס. דֶער פַּאפְּסְט הָאט ווִיעדֶער אָפְּגֶענוּמֶען זַיינֶע לֶענְדֶער אוּן הָאט גֶעהֶערְשְׁט אִיבֶּער זֵיי ווִי אַ דֶעסְפָּאט.

אִידֶען הָאבֶּען צְוַואר גֶעמֶעגְט וָואהנֶען אִין רוֹים, אָבֶּער נוּר אִין זֵייעֶר גֶהעטְטָא, אַ זֶעהר נִיעדֶערִיגֶע, זוּמְפִּיגֶע, אוּנגֶעזוּנְדֶע גֶעגֶענְד לֶעבֶּען דֶעם טַייךְ טִיבֶּער. דָאס גֶהעטְטָא אִיז גֶעוֶוען אַרוּמְגֶערִינְגֶעלְט מִיט אַ שְׁטֵיינֶערְנֶע מוֹיעֶר אוּן מִיט אַייזֶערְנֶע טוֹיעֶרְן. וֶוען דִי זוּן פְלֶעגְט אוֹיפְגֶעהן, פְלֶעגֶען סָאלְדַאטֶען פוּן דֶעם פַּאפְּסְט׳ס אַרְמֶעע עֶפֶענֶען דִי טוֹיעֶרְן פוּן דֶער גֶהעטְטָא אוּן אִידֶען פְלֶעגֶען מֶעגֶען אַרוֹיסְגֶעהן אִין דִי גַאסֶען פוּן דֶער שְׁטָאדְט. זֵיי הָאבֶּען אָבֶּער גֶעמוּזְט צוּרִיקְקֶעהן אִין גֶהעטְטָא, וֶוען דִי זוּן פְלֶעגְט אוּנְטֶערְגֶעהן. פְלֶעגְט אַ אִיד זִיךְ פֶערְשְׁפֶּעטִיגֶען אוּן נִיט קוּמֶען צוּ דֶער צַייט, פְלֶעגְט מֶען אִיהם שְׁלָאגֶען, אַרֶעסְטִירֶען אוּן עֶר פְלֶעגְט צָאהלֶען אַ גֶעווִיסֶע שְׁטְרָאף.

אוֹיךְ אִין אַנְדֶערֶע גְרוֹיסֶע שְׁטֶעדְט אִין אִיטַאלְיֶען הָאבֶּען זִיךְ גֶעפוּנֶען גֶהעטְטָאס, וֶועלְכֶע פְלֶעגֶען צְוַואר נִיט בֶּעוַואכְט וֶוערְן אַזוֹי שְׁטְרֶענְג, ווִי אִין רוֹים, אָבֶּער זֵיי זַיינֶען דָאךְ גֶעוֶוען גֶהעטְטָאס.

אַבִּיסֶעל בֶּעסֶער זַיינֶען אִידֶען בֶּעהַאנְדֶעלְט גֶעוָוארֶען אִין דֶעם קֶענִיגְרַייךְ סַארְדִינְיֶען, אַ גְרוֹיסֶע אִינְזֶעל, וֶועלְכֶע אִיז אַ טְהֵייל פוּן אִיטַאלְיֶען. אִין 1848 הָאט אוֹיסְגֶעבְּרָאכֶען אַ רֶעוָואלוּצְיָאן אִין סַארְדִינְיֶען אוּן קֶענִיג ווִיקְטָאר עֶמָנוּאֵל דֶער צְווֵייטֶער הָאט גֶעגֶעבֶּען זַיין פָאלְק אַ קָאנְסְטִיטוּצְיָאן. אִידֶען הָאבֶּען בֶּעקוּמֶען גְלַייכֶע רֶעכְטֶע מִיט דִי אִיבֶּערִיגֶע בִּירְגֶער אִין 1852. קֶענִיג ווִיקְטָאר עִמָנוּאֵל אִיז אָבֶּער גֶעגַאנְגֶען וַוייטֶער, עֶר הָאט אָפְּגֶעשַׁאפְט דִי גַייסְטְלִיכֶע־גֶערִיכְטֶע. קֵיין גַייסְטְלִיכֶער, זָאגַאר אַ קַארְדִינַאל,

האט ניט געקענט דיענען אלס ריכטער. ער האט אויך אפגעשאפט די הערשאפט פון די מאנאסטירען איבער די געגענדען, וואו זיי האבען זיך געפונען. אידען זיינען געווארען גאנץ פרייע און גלייכבערעכטיגטע בירגער אין דעם קעניגרייך סארדיניען. אין אנדערע לענדער פון איטאליען, בעזאנדערס אין די לענדער, וועלכע האבען געהערט צום פאפסט, האבען נאך אידען געליטען די זעלבע פערפאלגונגען און ערניעדערונגען, ווי פריהער.

די שטאדט באלאניא האט געהערט צום פאפסט. דעם 23טען יוני 1858 אום 10 אוהר ביינאכט איז געקומען אן אפיציער מיט צעהן סאלדאטען פון דעם פאפסט ארמעע צו דעם אידען, יצחק מארטארא און האבען ביי איהם אוועקגענומען זיין זעקס־יעהריגען זוהן עדגאר. יצחק מארטארא האט גערעכענט, אז עס איז פארגעקומען עפעס א טעות. וואס קען מען האבען צו א זעקס־יעהריגעם קינד? — דעם אנדערן טאג איז ער געלאפען צום בישאף און האט געפאדערט זיין קינד, דער בישאף האט איהם ערקלעהרט, אז זיין קינד איז געטויפט. מיט דריי יאהר צוריק האט געדיענט ביי איהם א קריסטליכע פרוי מיט'ן נאמען אננא מאריזי. עדגאר איז קראנק געווארען און איהם צו רעטען זיין זעעלע האט אננא מאריזי איהם אוועקגעטראגען צו א קאטוילישען גייסטליכען און האט איהם געטויפט. ער איז אלזא א קריסט און דער פאפסט פיאוס דער נייינטער האט געהייסען איהם צונעהמען ביי זיין פאטער און איהם ברענגען נאך רוים, וואו ער וועט בעקומען א קריסטליכע ערציהונג.

יצחק מארטארא האט ניט געשוויעגען, ער האט זיך געווענדעט צו די גרעסטע מענער פון יענער צייט, אידען און ניט אידען. אין אלע ציוויליזירטע לענדער האט מען פראטעסטירט געגען דיעזען קינדער־רויב. קייזער נאפאלעאן דער דריטער האט געשיקט א בריעף צום פאפסט, ער זאל ארויסגעבען דאס קינד. אדאלף קרעמיע און מאזעס מאנטעפיארע זיינען געפאהרען נאך רוים, אבער פאפסט פיאוס דער נייינטער האט זאגאר ניט געוואלט זיי אויפנעהמען.

א יאהר שפעטער, אין 1859, איז אויסגעבראכען א קריעג צווישען סארדיניען און עסטערייך. קייזער נאפאלעאן דער דריטער האט געשיקט אן ארמעע צו העלפען סארדיניען און ער האט געזיעגט. סארדיניען האט בעקומען איינינע לענדער אין איטאליען און אויך די שטאדט באלאניא.

יָעצט הָאט יִצְחָק מָארטַארא זִיךְ גֶעוָוענְדֶעט צוּ קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל דֶעם צְווֵייטֶען. לַיידֶער, אוֹיךְ דָאס הָאט נִיט גֶעהָאלְפֶען. דֶער פַּאפְּסְט אִיז גֶעוָוען הֶערְשֶׁער אִין זַיינֶע לֶענְדֶער און קֵיינֶער הָאט נִיט גֶעקֶענְט אִיהם צְווִינְגֶען אַרוֹיסְצוּגֶעבֶּען דָאס גֶערוֹיבְּטֶע קִינְד.

אִין 1860 הָאט גַארִיבַּאלְדִי צְוַוואר אָפְּגֶענוּמֶען רוֹים און הָאט גֶעוָואלְט אַרוֹיסְטְרַייבֶּען דֶעם פַּאפְּסְט מִיט אַלֶע זַיינֶע הֵיילִיגֶע פוּן רוֹים, אָבֶּער עֶס אִיז אִיהם נִיט גֶעלוּנְגֶען. אִין 1861 אָבֶּער הָאט מֶען אִין נַאנְצֶען אָפְּגֶעשַׁאפְט דֶעם טִיטוּל פוּן קֶענִיגְרַייךְ סַארְדִינְיֶען און קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל אִיז עֶרְקְלֶעהרְט גֶעוָוארֶען אַלְס קֶענִיג פוּן נַאנְץ אִיטַאלְיֶען, לַיידֶער, אוֹיסֶער דִי שְׁטָאדְט רוֹים מִיט דֶער גֶעגֶענְד אַרוּם און אוֹיסֶער דִי אַלְטֶע אִידִישֶׁע שְׁטָאדְט וֶוענֶעצְיַא. אִין דִיעזֶע צְווֵיי שְׁטֶעדְט, רִיכְטִיגֶער נָאךְ, אִין דִיעזֶע צְווֵיי פְּרָאווִינְצֶען, הָאט נָאךְ גֶעהֶערְשְׁט פַאנַאטִיזְמוּס און טִירַאנִיי. וֶוענֶעצְיַא הָאט צְוַואר גֶעהֶערְט צוּ עֶסְטֶערְרַייךְ, אָבֶּער דִי הֶערְשֶׁער פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ הָאבֶּען נִיט גֶעקֶענְט פֶערְצַייהֶען דִי אִידֶען פַאר זַייעֶר שְׁוֶוערֶע זִינְד, וָואס זֵיי הָאבֶּען גֶעקֶעמְפְּפְט פַאר פְרַייהַייט אוּנְטֶער גַארִיבַּאלְדִי.

עֶרְשְׁט אִין 1866, וֶוען עֶסְטֶערְרַייךְ הָאט גֶעלִיטֶען אַ נִיעדֶערְלַאגֶע אִין דֶעם קְרִיעג מִיט פְּרֵייסֶען, הָאט קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל אָפְּגֶענוּמֶען וֶוענֶעצְיַא און הָאט גֶעגֶעבֶּען דִי אִידֶען פוּלֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע.

אִין 1870, וֶוען קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן דֶער דְרִיטֶער אִיז גֶעפַאלֶען אַלְס גֶעפַאנְגֶענֶער אִין דִי הֶענְד פוּן דִי דַייטְשֶׁען, הָאט קֶענִיג וִויקְטָאר עֶמַנוּאֵל דֶער צְווֵייטֶער אָפְּגֶענוּמֶען רוֹים און הָאט זִי עֶרְקְלֶעהרְט אַלְס דִי הוֹיפְּט־שְׁטָאדְט פוּן אִיטַאלְיֶען. עֶר הָאט גֶעהֵייסֶען צֶערְשְׁטֶערְן דִי שְׁטֵיינֶערְנֶע מוֹיעֶרְן פוּן דֶער גְהֶעטְטָא און הָאט עֶרְלוֹיבְּט אִידֶען וָואהנֶען אִין דֶער גַאנְצֶער שְׁטָאדְט.

מֶען קֶען אַלְזָא רֶעכֶענֶען, אַז עֶרְשְׁט זַייט 1870 הָאבֶּען אַלֶע אִיטַאלְיֶענִישֶׁע אִידֶען בֶּעקוּמֶען פָאלְשְׁטֶענְדִיגֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע און אִידֶען הָאבֶּען זִיךְ אוֹיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט אִין אַלֶע צְווַייגֶען פוּן וִויסֶען און קֶענֶען. גֶענֶערַאל אַנְטָהָאלָאגְנִי אִיז גֶעוָוען אַ טִיכְטִיגֶער גֶענֶערַאל און קְרִיעגְס־מִינִיסְטֶער אוּנְטֶער קֶענִיג אוּמְבֶּערְטַא דֶער עֶרְשְׁטֶער. לוּאִידְזִשִׁי לוּצַאטִי אִיז גֶעוָוען עֶטְלִיכֶע מָאל פִינַאנְס־מִינִיסְטֶער. טְשֶׁעזַארֶע לַאמְבְּרָאזָא אִיז גֶעוָוען אַ וֶועלְט־בֶּערִיהמְטֶער גֶעלֶערְנְטֶער. פִיעלֶע אִידֶען זַיינֶען יֶעצְט מִינִיסְטָארֶען, הוֹיכֶע בֶּעאַמְטֶע, פְּרָאפֶעסָארֶען און גוּבֶּערְנַאטָארֶען פוּן פְּרָאווִינְצֶען.

אין דער לעצטער צייט איז דער בירגערמייסטער (נאראדסקאי גאלאוואא) פון רוים א איד מיט'ן נאמען ערנעסטא נאטהאן.

איטאליען איז יעצט א פרייעס לאנד. ווי ווילד און ווי שרעקליך עס איז געוועזן דער האס און די פעראכטונג געגען אידען מיט הונדערט יאהר צוריק, אזוי פריי און אזוי געשעצט און געאכטעט איז דער איד אין דער נייעסטער צייט. אין איטאליען האט מען ניט געוואוסט פון דעם דייטשען אנטיסעמיטיזם פון 1871 און מען וועט דערפון קיין מאל ניט וויסען.

אלס קאנטראסט, אלס דער געגענזאץ פון איטאליען איז דאס איצטיגע קעניגרייך רומעניען. ביז 1859 זיינען עס געוועזן צוויי פירסטענטהימער, מאלדאוויא און וואללאכיא, וועלכע זיינען געשטאנען אונטער דעם שוץ פון דער טירקיי. יעדעס פירסטענטהום האט געהאט אן אייגענעם האספאדאר אדער פירסט, וועלכער פלעגט געוועהלט ווערן פון די באיארען (פריצים) אבער ער האט געמוזט בעשטעטיגט ווערן פון דעם טירקישען סולטאן. אידען האבען זיך בעזעצט אין דיעזע פירסטענטהימער, זייט דיעזע לענדער האבען געהערט צו רוים. אין שפעטערע צייטען האבען פיעלע אידען פון גאליציען, פון בוקאווינא און זאגאר פון רוסלאנד זיך בעזעצט אין דער מאלדאוויא און וואללאכיא.

אין 1859 האבען זיך ביידע פירסטענטהימער פעראייניגט און האבען געוועהלט פירסט אלעקסאנדער יאן קוזא אלס זייער פירסט. אלעקסאנדער יאן קוזא איז געוועזן א ליבעראלער מאן, ער האט אין 1862 אפגעשאפט די פאנשטשינא אדער אז די בויערן זיינען שקלאפען פון די באיארען און ער האט געוואלט איינפיהרען א קאנסטיטוציאן, ווי אין פראנקרייך און אז דאס פאלק זאל וועהלען זיין פירסט, ניט די באיארען. פערטרעטער פון דעם פאלק זאלען מאכען געזעצע, ניט די רייכע, די אייגענטהימער פון גרויסע שטרעקען לאנד. אום זיך צופערשאפען א מאכט, האט ער געמוזט בילדען אן ארמעע און דערצו האט איהם אויסגעפעהלט געלד. ער האט זיך געווענדעט צו די אידען און צו די ארמעניער, די האנדעלס־לייט פון רומעניען, און האט פערלאנגט פון זיי 40,000 גאלבאני (אונגעפעהר 180,000 רובל) די ארמעניער האבען איינגעווילינגט צו געבען זייער טהייל, די אידען האבען אנגעהויבען צו טראכטען און צו קלערן, וואו מען זאל נעהמען דאס געלד. אונטערדעסען האבען די באיארען

אויך ניט געשוויעגען. דען 23טען פעברואר 1866 האבען זיי געצוואונגען פירסט אלעקסאנדער יאן קוזא ער זאל רעזיגנירען און זיי האבען איהם מיט זיין פרוי ארויסגעשיקט פון רומעניען.

דען 20טען אפריל 1866 האבען זיי געוועהלט פרינץ קארל פאן האהענצאללערן, די פאמיליע פון די פרייסישע קעניגע אלס זייער פירסט.

אין יוני 1866 איז פרינץ קארל געקומען נאך רומעניען און דאס ערשטע, וואס ער האט געזעהן אין זיין נייער הויפטשטאדט, בוקארעסט, איז געוועזען א פאגראם אויף אידען. די גרויסע און שעהנע שוהל אין בוקארעסט איז האלב צערשטערט געווארען. מען האט ארויסגענומען די ספרי־תורות, זיי צוריסען און געשענדעט. פיעלע אידען זיינען פערוואונ־דעט, פערקריפעלט און בערויבט געווארען. דער יונגער פרינץ האט נאר נישט געקענט העלפען. ער איז געוועזען יונג, אונערפאהרען, א שפיעל־באלל אין די הענד פון די באיארען.

פירסט אלעקסאנדער יאן קוזא האט אויסגעארבייטעט א קאנסטי־טוציאן, דער זעקסטער פונקט פון וועלכען האט געלויטעט: „רעליגיאן קען ניט בעטראכט ווערן אלס א הינדערניס צו ווערן א בירגער אין רומעניען". דיעזען פונקט האט מען איבערגעענדערט אזוי: „נור פרעמדע פון דעם קריסטליכען גלויבען קענען בעקומען אין רומעניען דאס בירגער־רעכט".

די אידען פון רומעניען האבען פראטעסטירט, דאס האט זיי אבער ווענין געהאלפען. מען האט באלד ערקלערט אלע רומענישע אידען אלס פרעמדע, אלס אויסלענדער, און מען האט אנגעהויבען צו בעשרענקען זייערע רעכטע.

אלס ערשטער מיניסטער פון רומעניען איז געווארען יאהאן בראט־יאנו, וועלכער האט אויסגעזוכט אין די ארכיווען אלע אלטע געזעצע געגען אידען און האט זיי דורכגעפיהרט מיט אלע מעגליכע שטרענגע מיטלען און ברוטאליטעט. מען האט אנגעהויבען צו טרייבען אידען פון די דערפער. מען האט געכאפט אידען אין די שטעדט אהן פאספארטען און זיי ארויסגעשיקט פון רומעניען. אין גאלאץ האט מען עטליכע טירי־קישע אידען, וועלכע האבען קיין פאספארטען געהאט ארייננעטריעבען אין די דאנוי און זיי געלאזען דערטרונקען ווערן.

אדאלף קרעמיע און מאזעס מאנטעפיארע זיינען געקומען נאך

רוּמֶענִיֶען מִיט בְּרִיעף אוּן רֶעקָאמֶענְדַאצְיָאנֶען פוּן קֵייזֶער נַאפָּאלֶעאָן אוּן פוּן דֶער קֶענִיגִין וִויקְטָארִיאַ אוּן הָאבֶּען זִיךְ אָנְגֶענוּמֶען פַאר אִידֶען. מֶען הָאט זֵיי אוֹיפְגֶענוּמֶען רֶעכְט פְרֵיינְדְלִיךְ אוּן מֶען הָאט זֵיי צוּגֶעזָאגְט, אַז מֶען וֶועט בֶּעהַאנְדְלֶען דִי אִידֶען פִיעל בֶּעסֶער, אָבֶּער קוֹים זַיינֶען זֵיי אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען, הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען נַייעֶ וִוילְדֶע, אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶע בֶּע־פֶעהְלֶע גֶעגֶען אִידֶען.

אִין 1869 הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל אַז אִין דֶער שְׁטָאדְט, וְואוּ אַ רוּמֶענְיֶער הָאט אַן אַפְּטֵייק, טָאר אַ אִיד נִיט עֶפֶענֶען אַן אַפְּטֵייק, זָאנַאר אַ אִיד, וֶועלְכֶער הָאט זַיין דִיפְּלָאם אוֹיף אַפְּטֵייקֶער פוּן רוּמֶענְיֶען. מֶען הָאט פֶערְבָּאטֶען אִידֶען צוּ הַאנְדְלֶען מִיט טַאבַּאק, מִיט שְׁנַאפְּס אוּן מִיט וַויין.

אִין דֶעם קְרִיעג גֶעגֶען דֶער טִירְקַיי 1876 — 1877 הָאבֶּען 833 אִידֶען גֶעדִיענְט אִין דֶער רוּמֶענִישֶׁער אַרְמֶעעֶ אוּן פִיעלֶע הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶר מוּטְה אוּן טַאפְּפֶערְקַייט. אִין 1878 אוֹיף דֶעם קָאנְגְרֶעס אִין בֶּערְלִין, וֶועלְכֶער אִיז בֶּערוּפֶען גֶעוָוארֶען אוּם צוּ שְׁלִיעסֶען פְרִיעדֶען מִיט דֶער טִירְקַיי אוּן צוּ רֶעגוּלִירֶען דִי פָּאלִיטִישֶׁע לַאגֶע אִין דִי לֶענְדֶער בַּיי דֶעם טַייךְ דָאנוֹי, הָאט לָארְד בִּיקָאנְסְפִיעלְד גֶעפָאדֶערְט אוּן עֶס אוֹיךְ דוּרְכְגֶעפִיהְרְט, אַז רוּמֶענְיֶען זָאל זַיין אַ פְרַייעֶס, זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶענְדִיגֶעס קֶענִיגְ־טְהוּם מִיט דֶער בֶּעדִינְגוּנְג, אַז אִידֶען זָאלֶען דָארְט הָאבֶּען פוּלֶע בִּירְגֶער־רֶעכְטֶע. דִי רוּמֶענִישֶׁע דִיפְּלָאמַאטֶען הָאבֶּען אָנְגֶענוּמֶען דִיעזֶע בֶּעדִינְגוּנְג אוּן זִי אִיז בֶּעשְׁטֶעטִיגְט גֶעוָוארֶען פוּן דִי גְרוֹיסְמֶעכְטֶע, קוֹים אָבֶּער אִיז מֶען זִיךְ צוּפָאהְרֶען פוּן קָאנְגְרֶעס, הָאט מֶען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ אוּנְטֶערְדְרִיקֶען דִי אִידֶען אִין רוּמֶענְיֶען פִיעל עֶרְגֶער וִוי פְרִיהֶער.

מֶען הָאט צוּגֶענוּמֶען בַּיי אִידֶען דָאס רֶעכְט צוּ לֶערְנֶען אוּן זִיךְ צוּ בִּילְדֶען. דִי רֶעגִיערוּנְג הָאט אַרוֹיסְגֶעגֶעבֶּען אַ בֶּעפֶעהל, אַז אִין אַלֶע פָאלְקְס־שׁוּהְלֶען אוּן אִין אַלֶע רֶעגִיערוּנְגְס־שׁוּהְלֶען זָאל מֶען אוֹיפְנֶעהְמֶען צוּעֶרְשְׁט קְרִיסְטֶען, וֶוען עֶס וֶועט בְּלַייבֶּען גֶענוּג פְּלַאץ, זָאל מֶען אוֹיפְ־נֶעהְמֶען אוֹיךְ אִידֶען. דִי פָאלְגֶע דֶערְפוּן אִיז גֶעוֶועזֶען, וָואס מֶען הָאט קַיין אִידֶען נִיט אוֹיפְגֶענוּמֶען אִין אַ שׁוּהְלֶע אוּים מַאנְגֶעל אִין פְּלַאץ.

אוּם צוּ וֶוערְן אַ רוּמֶענִישֶׁער בִּירְגֶער, הָאט מֶען גֶעמוּזְט הָאבֶּען אַ בֶּעוִוילִיגוּנְג אוּן בֶּעשְׁטֶעטִיגוּנְג פוּן פַארְלַאמֶענְט.

וֶוען אַ אִיד, וֶועלְכֶער אִיז קַיין רוּמֶענִישֶׁער בִּירְגֶער, הָאט גֶעוָואלְט

אַוֶועקְפָּאהרֶען פוּן אֵיין שְׁטָאדְט אִין דִי אַנְדֶערֶע, הָאט עֶר גֶעמוּזְט הָאבֶּען אַן עֶרְלוֹיבְּנִים פוּן דֶער רֶעגִירוּנְג. אִידִישֶׁע דָאקְטוֹירִים, אִידִישֶׁע אַדְוָואקַאטֶען אוּן אִידִישֶׁע אַפְּטֵייקֶער, וֶועלְכֶע זַיינֶען קֵיינֶע רוּמֶענִישֶׁע בִּירְגֶער, הָאבֶּען קַיין רֶעכְט צוּ פְּרַאקְטִיצִירֶען אִין רוּמֶענְיֶען.

דֶער אִידִישֶׁער גֶעלֶעהרְטֶער דר. גַאסְטֶער, רַב פוּן דֶער פָּארְטוּגֶעזִישֶׁער גֶעמֵיינְדֶע אִין בּוּקַארֶעסְט אוּן דר. שְׁוַוארְצְפֶעלְד, רַאבִּינֶער אִין יַאסִּי הָאבֶּען פְּרָאטֶעסְטִירְט גֶעגֶען דִיעזֶע אוּנְמֶענְשְׁלִיכֶע גֶעזֶעצֶע. אִין 1881 הָאט דִי רֶעגִירוּנְג זֵיי אַרוֹיסְגֶעטְרִיעבֶּען פוּן רוּמֶענְיֶען, וַוייל זֵיי זֵיי זַיינֶען קֵיינֶע רוּמֶענִישֶׁע בִּירְגֶער. אִין דֶעמְזֶעלְבֶּען יָאהר הָאט מֶען אַרוֹיסְגֶעטְרִיעבֶּען פִיעלֶע אִידִישֶׁע רַאבִּינֶער, זְשׁוּרְנַאלִיסְטֶען, קִינְסְטְלֶער אוּן גֶעלֶערְנְטֶע נוּר דַארוּם, וַוייל זֵיי זַיינֶען קֵיינֶע רוּמֶענִישֶׁע בִּירְגֶער.

דִי אִידֶען פוּן רוּמֶענְיֶען הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען אוֹיסְצוּוואַנְדֶערְן, דֶער גְרוֹיסֶער שְׁטְרָאם הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעגָאסֶען נָאךְ אַמֶערִיקַא, אַ קְלֵיינֶער שְׁטְרָאם הָאט זִיךְ גֶערִיכְטֶעט נָאךְ פַּאלֶעסְטִינַא.

דִי לַאגֶע פוּן אִידֶען אִין רוּמֶענְיֶען הָאט זִיךְ זַייט דַאמָאלְס וֶוענִיג גֶעעֶנְדֶערְט. וִוי עֶס וַוייזְט אוֹיס, אִיז קֶענִיג קַארְל אוֹיךְ גֶעגֶען אִידֶען, אוּן עֶס אִיז שְׁוֶוער צוּ עֶרְוַוארְטֶען פַאר אִידֶען בֶּעסֶערֶע צַייטֶען אִין רוּמֶענְיֶען.

---

12. טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל אוּן דֶער פָּאלִיטִישֶׁער צִיוֹנִיזְם.

דִי פָּאגְרָאמֶען, פֶערְפָאלְגוּנְגֶען, עֶרְנִידֶערוּנְגֶען, בֶּעלֵיידִיגוּנְגֶען אוּן פֶערַאכְטוּנְג, וֶועלְכֶע אִידֶען הָאבֶּען גֶעלִיטֶען אִין דֶעם לֶעצְטֶען פִיעְרְטֶעל פוּן דֶעם 19טֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט, הָאט אַרוֹיסְגֶערוּפֶען בַּיי זֵיי אַ זָאנְדֶערְבַּארֶעם נַאצְיָאנַאל־גֶעפִיהל, אַ גֶעפִיהל פוּן אֵיינֶעגֶע וִוירְדֶע, אַ גֶעפִיהל פוּן זֶעלְבְּסְט־הִילְף, אַ גֶעפִיהל פוּן פֶערְאֵיינִיגוּנְג, אַ גֶעפִיהל פוּן שְׁטְרֶעבֶּען אוּן פֶערְלַאנְגֶען זֶעלְבְּסְטְשְׁטֶענְדִיגְקֵייט.

אִידֶען הָאבֶּען גֶעלִיטֶען עֶרְגֶערֶע, שֶׁרֶעקְלִיכֶערֶע פֶערְפָאלְגוּנְגֶען אוּן אוּנְטֶערְדְרִיקוּנְגֶען אִין פֶערְשִׁיעדֶענֶע צַייטֶען. אִין דִי צַייטֶען פוּן דִי קְרֵייצְצִיגֶע אִין דֶעם 11טֶען, 12טֶען אוּן 13טֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט. אִין עֶנְגְלַאנְד, אִין פְרַאנְקְרֵייךְ אוּן שְׁפַּאנְיֶען אִין דֶעם 13טֶען, 14טֶען אוּן 15טֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט. אִין דִי סְלַאווִישֶׁע לֶענְדֶער אִין דֶעם 14טֶען אוּן 18טֶען יָאהרְהוּנְדֶערְט, אִין

חַסֶיעלְנִיצְקִים און נָאנְטַא'ס צַייטֶען. זֵיי הָאבֶּען גֶעלִיטֶען און גֶעשְׁוִויעגֶען. זֵיי הָאבֶּען גֶעלִיטֶען און עֶס אָנְגֶענוּמֶען זֵייעֶרֶע לֵיידֶען און שְׁמֶערְצֶען אַלְס שְׁטְרַאפֶע פוּן גָאט פַאר זֵייעֶרֶע זִינְד און פַאר דִי זִינְד פוּן זֵייעָרֶע עֶלְטֶערְן. זֵיי הָאבֶּען גֶעלִיטֶען און הָאבֶּען זִיךְ מֶעהר אַיינְגֶעשְׁלָאסֶען אִין זֵייעֶר מַאטֶערְיֶעלֶעם נְהֶעטְטָא מִיט זַיינֶע שְׁטֵיינֶערְנֶע מוֹיעֶרְן און אַייזֶערְנֶע טוֹיעֶרְן, און אִין זֵייעֶר נַייסְטִינֶעם גְהֶעטְטָא: שְׁטוּדִירֶען דִי גְמָרָא, זִיךְ פֶערְטִיעפֶען אִין דִי סוֹדוֹת פוּן דֶעם זוֹהַר און הָאפֶען אוֹיף אוּנְמֶעגְלִיכֶע וואוּנְדֶער.

„מִיר זַיינֶען אִין גָלוּת, מִיר קֶענֶען זִיךְ נִיט הֶעלְפֶען, מִיר מוּזֶען עֶרְוַוארְטֶען אַ וואוּנְדֶער פוּן גָאט, אַ מָשִׁיחַ, אַן עֶרְלֶעזֶער, וֶועלְכֶער זָאל אַרָאפְּקוּמֶען פוּן דִי וָואלְקֶען", אִיז גֶעוֶועזֶען דָאס מָאטְטָא, דֶער פֶעסְטֶער גְלוֹיבֶּען פוּן דֶעם אִידֶען. עֶר הָאט גֶעלֶעבְּט אִין זַיין וֶועלְט פוּן פַאנְטַאזְיֶע און הָאפְנוּנְג און אִיז גֶעוֶועזֶען גְלִיקְלִיךְ, ווִי דֶער חָארִים אִין חָרֵיין. עֶס אִיז בִּיטֶער, עֶס אִיז פִינְסְטֶער, אָבֶּער עֶס קֶען אַנְדֶערְשׁ נִיט זַיין און „נַם זוּ לְטוֹבָה".

מָאזֶעס מֶענְדֶעלְסָזאהן מִיט זַיין שׁוּהלֶע פוּן אַיין זַייט הָאט אוֹיפְגֶעטְרֵייסֶעלְט, אוֹיפְגֶעוֶועקְט דֶעם שְׁלֶעפֶער און טְרוֹימֶער און הָאט גֶעזָאנְט צוּ אִיהם: „מִיט שְׁלָאפֶען און טְרוֹימֶען און וַוארְטֶען און הָאפֶען וֶועסְט דוּ נָאר נִיט מַאכֶען. גֶעה אַרוֹיס פוּן דַיין נַייסְטִיגֶעם נְהֶעטְטָא, זֶעה, ווִי אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער לֶעבֶּען און לֶעב ווִי זֵיי. לֶערְן, פָארְשׁ, שְׁטוּדִיר, וַוייז אַרוֹים דַיינֶע פֶעהִינְקַייטֶען אִין אַנְדֶערֶע צְווַיינֶען פוּן ווִיסֶען און קֶענֶען, און דִי פֶעלְקֶער וֶועלֶען דִיךְ אַכְטֶען און רֶעסְפֶּעקְטִירֶען".

אִידֶען הָאבֶּען גֶעהֶערְט דִיעזֶען אוֹיפְרוּף און הָאבֶּען אִיהם אוֹיךְ גֶעפָאלְגְט. דִי הַשְׂכָּלָה אָדֶער דִי אוֹיפְקְלֶעהרוּנְג הָאט זִיךְ פֶערְבְּרֵייטֶעט און הָאט אוֹיפְגֶעוֶועקְט דִי טְרוֹימֶער פוּן דֶער לִיטָא, דִי שְׁלֶעפֶער פוּן נַאלִיצְיֶען און דִי חֲסִידִים פוּן פּוֹילֶען.

פוּן דֶער אַנְדֶערֶער זַייט הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ וֶועהֶען אַ וַוארִימֶער ווִינְד פוּן פְרַאנְקְרֵייךְ, וֶועלְכֶער הָאט אוֹיפְגֶעוֶועקְט אַלֶע פֶעלְקֶער און הָאט זֵיי אוֹיפְגֶעמוּנְטֶערְט, אוֹיפְגֶעקְלֶעהרְט און גֶעלֶערְנְט צוּ פָארְדֶערְן זֵייעֶרֶע מֶענְשֶׁען־רֶעכְטֶע. דִי פְרַאנְצוֹיזִישֶׁע רֶעוָואלוּצְיָאן, דִי קְרִיעג וֶועלְכֶע נַאפָּאלֶעאָן דֶער עֶרְשְׁטֶער הָאט גֶעפִיהרְט און דִי בֶּעפְרַייאוּנְג פוּן אַמֶערִיקָא פוּן דֶעם עֶנְגְלִישֶׁען און שְׁפַּאנִישֶׁען יָאךְ, הָאבֶּען אוֹיפְגֶעוֶועקְט אַלֶע פֶעלְקֶער און זֵיי גֶעלֶערְנְט צוּ פָארְדֶערְן פְרֵייהַייט, גְלַייכְהַייט און בְּרִידֶערְלִיכְקַייט.

פרייהייט, גלייכהייט און ברידערליכקייט! איז געוועזען דאס מאטטא, דאס שטרעבען און דאס האפען פון די אייראפעאישע פעלקער אין דער ערשטער העלפט פון דעם 19טען יאהרהונדערט, פון דער רעוואלוציאן פון 1848, פון דעם „משוגענעם יאהר“, האבען זיך די געפיהלע, אנשויאונגען, שטרעבונגען און האפנונגען פון די ציוויליזירטע פעלקער מיט אמאל געענדערט, אויסגעדרעהט, גענומען א גאנץ אנדערע ריכטונגען, אריינגעפאהרען אין א זייטען־וועג, אויף אן ענגען, שמאלען פערדרעשטען און פערקרימטען וואלד־וועג — נאציאנאליזמוס. אלע, וועלכע געהערען צו איין נאציאנאליטעט, זאלען זיך פעראייניגען. אלע, וועלכע רעדען איין שפראכע, אלע, וועלכע האבען דיעזעלבע טראדיציאנען, זאלען זיך געבען די הענד און זאלען אוועקשטויסען, דערווייטערן פון זיך, יעדען פרעמדען, יעדען וועלכער פיהלט ניט ווי זיי און דענקט ניט ווי זיי.

די איטאליענישע פעלקער האבען זיך פעראייניגט אין 1862. די דייטשען האבען זיך פעראייניגט אין 1870. די באלקאן־פעלקער האבען זיך פעראייניגט אין 1876. נור דאס אידישע פאלק איז געבליעבען אליין, אבגעזונדערט, אויסגעשלאסען, פערהאסט אלס פרעמדע, פעראכטעט אלס אנדערש־גלויביגע. דער וויסענשאפטליכער, איבערלעגטער, גוט־בערעכענטער אנטיסעמיטיזם האט זיך צובערענט, ווי א וואלד־פייער, און האט געטראפען אידען אין אלע לענדער און צווישען אלע פעלקער. קיין מאל אין זייער לאנגער ליידענס־געשיכטע פון טויזענדער יאהרען, האבען אידען ניט געפיהלט אזוי שטארק די הערצרייסענד־קלאגע פון דעם נביא „שה פזורה, ישראל“. ישראל איז א צוזעעטע און צושפרייטע הערדע (סטאדא), ווער עס וויל גור, ווער עס קען נור, דער רויבט, מארדעט, שטיקט און דריקט דיעזע אונגליקליכע, הערצלאזע הערדע.

ניטוויללענדיג האט זיך אויך ביי אידען אויפגעחאפט דיעזער נאציאנאל־געפיהל. ניטוויללענדיג האט זיך ביי דעם ציוויליזירטען, אויפגעקלעהרטען, פיהלענדען און דענקענדען אידען ארויסגערופען דאס הערצענס־געשריי: „אויך מיר זיינען א פאלק! אויך מיר האבען א לאנד! אונזער לאנד איז ציון!

עס האבען זיך געגרינדעט אין אלע גרויסע שטעדט חברות מיט'ן נאמען „חובבי ציון“, פעראיינען מיט דעם נאמען „בילו“, דאס הייסט, בית יעקב, לכו ונלכה, לאמיר געהן, לאמיר אויסוואנדערן צוריק א היים,

צוּרִיק נָאךְ אוּנְזֶער אַלְטֶער פַאטֶערְלַאנְד. דִי רוּמֶענִיֶער זַיינֶען גֶעוָוארֶען אַ פָאלְק, דִי סֶערְבֶּען זַיינֶען גֶעוָוארֶען אַ פָאלְק, דִי בּוּלְגַארֶען זַיינֶען גֶעוָוארֶען אַ פָאלְק, נוּר מִיר, דָאס עֶלְטְסְטֶע פָאלְק פוּן דֶער וֶועלְטְגֶעשִׁיכְטֶע, זַיינֶען צוּזֶעעֶט אוּן צוּשְׁפְּרֵייט, פֶערְפָאלְגְט אוּן פֶערְאַכְטֶעט, וַוייל מִיר הָאבֶּען פֶערְלָארֶען אוּנְזֶער נַאצְיָאנַאל־גֶעפִיהל.

עֶס הָאט אָבֶּער גֶעפֶעהלְט דֶער אָנְפִירֶער, דֶער וֶועג־וַוייזֶער, דֶער מַאן, וֶועלְכֶער זָאל אוֹיסְדְרִיקֶען דִיעֶזֶעס גֶעפִיהל אִין אַ פַּאסֶענְדֶער, אֵייראָפֶּעאִישׁ־פָּאלִיטִישֶׁער פָאְרם, אוּן דִיעֶזֶער מַאן הָאט זִיךְ עֶנְדְלִיךְ גֶעפוּנֶען, זַיין נָאמֶען אִיז גֶעוֶוען טֶעאָדָאר הֶערְצֶל.

טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל אִיז גֶעבָּארֶען גֶעוָוארֶען אִין בּוּדַאפֶּעסְט, אוּנְגַארְן, דֶען 2טֶען מַאי 1860. זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען זִיךְ אַ קוּרְצֶע צַייט שְׁפֶּעטֶער בֶּעזֶעצְט אִין וִויעְן אוּן הָאבֶּען אִיהם גֶעגֶעבֶּען אַ גוּטֶע וֶועלְטְלִיכֶע עֶרְצִיהוּנְג. עֶר הָאט נִיט גֶעלֶערְנְט אִין אִידִישֶׁע שׁוּהלֶען זַיינֶע עֶלְטֶערְן הָאבֶּען גֶעוָואלְט, עֶר זָאל שְׁטוּדִירֶען יוּרִי אוּן הָאבֶּען אִיהם גֶעלָאזֶען לֶערְנֶען אִין אַ גִימְנַאזְיוּם אוּן שְׁפֶּעטֶער אִין דֶער אוּנִיוֶוערְסִיטֶעט פוּן וִויעְן. עֶר הָאט אוֹיסְשְׁטוּדִירְט אוֹיף אַדְוָואקַאט, עֶר הָאט זִיךְ אָבֶּער וֶועניג בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט דֶער אַדְוָואקַאטֶען־פְּרַאקְסִיס. עֶר הָאט זִיךְ מֶעהר בֶּעשֶׁעפְטִיגְט מִיט לִיטֶערַאטוּר אוּן הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שְׁרַייבֶּען פַאר דַייטְשֶׁע צַייטוּנְגֶען. אָנְפַאנְגְס אִיז עֶר גֶעוֶוען דֶער פֶעלְיֶעטָאן־שְׁרַייבֶּער פוּן „דִי וִויעְנֶער נַייעֶ פְרַייעֶ פְּרֶעססֶע“.

אַלְס סְטוּדֶענְט, אַלְס אַדְוָואקַאט אוּן אַלְס צַייטוּנְגְס־מַאן, הָאט עֶר אַם טִיעפְסְטֶען גֶעפִיהלְט דִי בֶּעלֵיידִיגוּנְגֶען, פֶערְאַכְטוּנְג אוּן קְרֶענְקוּנְגֶען פוּן עֶסְטֶערְרַייכִישֶׁען אַנְטִיסֶעמִיטִיזְם. אוֹיף שְׁרִיט אוּן טְרִיט הָאט מֶען אִיהם גֶעקְרֶענְקְט אוּן בֶּעלֵיידִיגְט נוּר דַארוּם, וַוייל עֶר אִיז גֶעוֶוען אַ אִיד. אַלְס צַייטוּנְגְס־מַאן הָאט עֶר אַם בֶּעסְטֶען פֶערְשְׁטַאנֶען דִי נַאצְיָאנַאלִיסְטִישֶׁע בֶּעוֶועגוּנְג בַּיי דִי פֶעלְקֶער פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ־אוּנְגַארְן. עֶר הָאט גֶעזֶעהְן, ווִי יֶעדֶעס פָאלְק בֶּעזוּנְדֶער שְׁטְרֶעבְּט זִיךְ צוּ פֶערְאֵיינִיגֶען אוּן צוּ פֶערְשְׁטַארְקֶען זַיין נַאצְיָאנַאל־גֶעפִיהל, נוּר אִידֶען בְּלַייבֶּען אַ שֶׂה פְּזוּרָה. דִי גֶעבִּילְדֶעטֶע אִידֶען אַסִימִילִירֶען זִיךְ מִיט דִי אַנְדֶערֶע פֶעלְקֶער אוּן בַּיי דֶער עֶרְשְׁטֶער בֶּעסְטֶער גֶעלֶעגֶענְהַייט רַייסֶען זֵיי זִיךְ אָפּ פוּן זֵייעֶר פָאלְק. דִי אָרְטְהָאדָאקְסִישֶׁע אִידֶען דַאגֶעגֶען צִיהֶען זִיךְ צוּרִיק אִין זֵייעֶר גַייסְטִיגֶעם גֶעטְטָא, לֵיידֶען שְׁטִילֶערְהַייט אוּן הָאפֶען אוֹיף אַ מָשִׁיחַ, וֶועלְכֶער

זאָל אַראָפּקומען פון די וואָלקען. ניטוויליענדיג האָט ער זיך אַליין גע־פרעגט, פאַר וואָס זאָלען אידען אויך ניט שטרעבען זיך צו פעראיינינגען און אַרויסצואווייזען זייער נאַציאָנאַליטעט?

ער האָט געוואוסט פון די חובבי ציון פעראיינינגונגען אין רוסלאַנד און רומעניען, ער האָט אָבער אויך גאַנץ גוט פערשטאַנען, אַז „איינער איז ניט קיינער" און אַ חובבי ציון פעראיין קען ביים בעסטען ווילען אויפטהון זעהר ווענינ. מיט אַוועקשיקען עטליכע פאַמיליען נאָך פּאַלעס־טינאַ וועט דאָס גאַנצע אידישע פאָלק וועניג געהאָלפען ווערען.

אין זומער 1895 איז הערצל געווען אין פּאַריז. דער דרייפוס פּראָ־צעס האָט דאַמאָלס אויפגעקאָכט די ציוויליזירטע וועלט און די פראַנ־צויזישע אַנטיסעמיטישע צייטונגען האָבען געשאָטען שוועבעל און פעך אויף אַלע אידען אין אַלע לענדער.

טהעאָדאָר הערצל האָט דאַן אָנגעשריבען זיין בוך „דער יודענ־שטאַאט", אין וועלכען ער האָט אויסגעאַרבייטעט זיין פּראָגראַם, ווי אַזוי די אידען פון אַלע לענדער קענען זיך פעראייניגען און בעקומען אַ פּאָ־ליטישע זעלבסטשטענדיגקייט אין פּאַלעסטינאַ.

אָנשרייבען אַ בוך און עס פערברייטען אין דער וועלט איז אָבער נאָך ניט גענוג. מען מוז אויך צונויפרופען די אידען און זיי ערקלערען דעם פּלאַן און זיי אויפפאָדערן, זיי זאָלען מיטהעלפען, מיטווירקען אַרויס־צורופען ביים אידישען פאָלק דאָס נאַציאָנאַל־געפיהל. טהעאָדאָר הערצל האָט דאַרום בעשלאָסען צו בערופען אַ קאָנגרעס פון פאָרשטעהער פון דעם אידישען פאָלק. זיין ערשטע אידעע איז געווען צו בערופען אַ קאָנ־גרעס אין מינכען, בייערן, אין 1896. ווען ער האָט פאָרגעלעגט זיין פּלאַן פאַר די אידען פון מינכען, האָבען זיי געפונען, אַז דאָס קען נאָך מעהר אויפרייצען די דייטשע אַנטיסעמיטען. זיי ווילען זאָגען: „מיר האָבען עס שטענדיג געזאָגט, אַז אידען זיינען פרעמדע אין דייטשלאַנד, זייער פאַטערלאַנד איז ציון".

טהעאָדאָר הערצל האָט דאַרום בערופען זיין ערשטען קאָנגרעס אין באַזעל, שווייץ. דער קאָנגרעס האָט שטאַטגעפונען אַם 29טען, 30טען און 31טען אויגוסט 1897 אין באַזעל. דער פאָרזיצענדער פון דיעזען קאָנגרעס איז געווען דאָקטאָר קאַרפּעל ליפּע פון יאַסי, רומעניען. אויף דיעזען קאָנגרעס האָט מען אויסגעאַרבייטעט דאָס זאָגענאַנטע „באַזעלער פּראָגראַם"

אָדער דֶעם פָּאלִיטִישֶׁען צִיוֹנִיזְמוּס. „דֶער צִיוֹנִיזְם שְׁטְרֶעבְּט צוּ גְרִינְדֶען פַאר אִידֶען אַ רֶעכְטְלִיךְ־גֶעזֶעצְלִיכֶע הֵיימַאסְטֶה אִין פַּאלֶעסְטִינַא". טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל אִיז אַיינְשְׁטִימִיג גֶעוָועהְלְט גֶעוָוארֶען אַלְס פְּרֶעזִידֶענְט פוּן דִי צִיוֹנִיסְטֶען.

דֶער צְוַוייטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס הָאט וִויעדֶער שְׁטַאטְגֶעפוּנֶען אִין בַּאזֶעל עֶנְדֶע אוֹיגוּסְט 1899, אוֹיף דִיעזֶען קָאנְגְרֶעס הָאט מֶען גֶעגְרִינְדֶעט דִי אִידִישֶׁע נַאצְיָאנַאל־בַּאנְק און דִי סְטַאטוּטֶען אָדֶער הוֹיפְּט־גֶעזֶעצֶע פַאר דִי צִיוֹנִיסְטִישֶׁע פֶערְאֵיינֶען.

דֶער דְרִיטֶער צִיוֹנִיסְטִישֶׁער קָאנְגְרֶעס אִיז וִוידֶער אָפְּגֶעהַאלְטֶען גֶע־וָוארֶען אִין בַּאזֶעל אִין אוֹיגוּסְט 1899.

דֶער פִיערְטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס אִיז אָפְּגֶעהַאלְטֶען גֶעוָוארֶען אִין לָאנְדָאן אִין אוֹיגוּסְט 1900. דָאס אִיז גֶעוֶוען דֶער אוּנְוִוִיכְטִיגְסְטֶער, פְּרוּכְט־לָאזֶעסְטֶער פוּן אַלֶע צִיוֹנִיסְטִישֶׁע קָאנְגְרֶעסֶען. טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל הָאט עֶס גוּט גֶעמֵיינְט, עֶר הָאט גֶערֶעכֶענְט, אַז דִי עֶנְגְלִישֶׁע לָארְדְס און בֶּעזָאנְ־דֶערְס דִי פְּרָאמִינֶענְטֶע עֶנְגְלִישֶׁע אִידֶען וֶועלֶען זִיךְ פֶערְאִינְטֶערֶעסִירֶען אִין דֶער צִיוֹנִיסְטִישֶׁער בֶּעוֶועגוּנְג, עֶס הָאט זִיךְ אָבֶּער אוֹיסְגֶעלָאזֶען גַאנְץ אַנְ־דֶערְשׁ, קַיין אֵיינְצִיגֶער פוּן דִי עֶנְגְלִישֶׁע מִינִיסְטָארֶען און לָארְדְס אִיז נִיט גֶעקוּמֶען זֶעהְן דֶעם קָאנְגְרֶעסס.

דֶער עֶנְגְלִישֶׁער רָאטְהְשִׁילְד הָאט זִיךְ גֶעמַאכְט נִיט וִויסֶענְדִיג פוּן דֶעם קָאנְגְרֶעס און זָאנַאר דֶער הוֹיפְּט־רַאבִּינֶער פוּן עֶנְגְלַאנְד, דר. אַדְלֶער, הָאט נִיט גֶעוָואלְט וִויסֶען פוּן דֶעם צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס, עֶר אִיז גָאר אַוֶועקְגֶעפָאהְרֶען פוּן לָאנְדָאן אִין דֶער צַייט פוּן דֶעם קָאנְגְרֶעס.

דֶער פִיערְטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס אִין לָאנְדָאן אִיז מִיאוּס דוּרְכְ־גֶעפַאלֶען.

דֶער פִינְפְטֶער צִיוֹנִיסְטֶען־קָאנְגְרֶעס אִיז דַארוּם וִויעדֶער אָפְּגֶעהַאלְ־טֶען גֶעוָוארֶען אִין בַּאזֶעל אִין 1901. אוֹיף דִיעזֶען קָאנְגְרֶעס הָאט מֶען גֶעגְרִינְדֶעט דֶעם אִידִישֶׁען נַאצְיָאנַאל־פָאנְד, וֶועלְכֶען מֶען זָאל גֶעבְּרוֹיכֶען נוּר אִין גֶעווִיסֶע צוּפֶעלֶע און צוּ גֶעווִיסֶע צְוֶועקֶען.

אִין 1904 אִיז טְהֶעאָדָאר הֶערְצְל גֶעשְׁטָארְבֶּען. לֵיידֶער, צוּ יוּנְג און צוּ פְרִיה פַאר דֶעם צִיוֹנִיזְמוּס, פַאר דִי פֶערְווִירְקְלִיכוּנְג פוּן זַיין גְרוֹיסֶער אִידֶעע, דֶער צִיוֹנִיזְמוּס אִיז צְוַואר מִיט אִיהם נִיט גֶעשְׁטָארְבֶּען, אָבֶּער עֶר אִיז פְלַאכֶער גֶעוָוארֶען. עֶר הָאט אָנְגֶעהוֹיבֶען זִיךְ צוּ שְׁפַּאלְטֶען אוֹיף

מיינונגען, שטרעבונגען, ריכטונגען און פארטייען: ארטהאדאקסישע ציוניס־טען, טעריטאריאליסטען, סאציאליסטע־ציוניסטען, טעריטאריאליכטען־סאצי־אליסטען, נאציאנאליסטען־ציוניסטען און אנדערע ציוניסטען.

איינס אבער האט דאך דער ציוניזמוס אויפגעטהאן, ער האט זעהר פיעל בייגעטראגען צו דער קאלאניזאציאן פון אידען אין פאלעסטינא און צו דער ענטוויקלונג פון אגריקולטור און אינדוסטריע אין פאלעסטינא. עס האט אויך אויפגעוועקט דאס נאציאנאלע געפיהל פון דעם אידישען פאלק אין אלע לענדער וואו זיי וואהנען.

---

13. אידען אין אמעריקא.

ווען אידען האבען אנגעהויבען אויסצוואנדערן נאך אמעריקא, איז שווער צו זאגען מיט בעשטימטהייט. עס איז אבער א זאנדערבארער פאקט, אז דעם 2טען אויגוסט 1492 האט די שפאנישע רעגירונג ארויס־געטריבען די אידען פון שפאניען און דעם 3טען אויגוסט אדער א טאג שפעטער איז קריסטאפער קאלומבוס אוועקגעפאהרען פון שפאניען און צוויי מאנאטען שפעטער האט ער ענטדעקט אמעריקא, וועלכעס איז שפע־טער געווארען דאס לאנד דער פרייהייט.

דעם 2טען אויגוסט 1492 האבען 300,000 אידען פערלאזען שפאניען, עס זיינען אבער געבליעבען אין שפאניען און אין פארטוגאל מעהר אלס 100,000 אידען, וועלכע האבען אנגענומען דעם. קריסטליכען גלויבען נור לפנים, פאר דער וועלט, אין זייער הארצען זיינען זיי געבליעבען אידען און שטילערהייט פלעגען זיי אפהיטען אלע אידישע דינים, מנהגים און געזעצע. דיעזע אידען האבען געהייסען מאראנאס, אנוסים, געצוואונגענע אנצונעהמען דעם קריסטליכען גלויבען אום צו בלייבען אין זייער גע־בורטסלאנד.

דיעזע מאראנאס אדער אנוסים פלעגען שטענדיג זוכען א געלע־גענהייט אויסצוואנדערן אדער צו אנטלויפען פון דעם ווילד־פאנאטישען שפאניען. מען בעהויפטעט, אז אייניגע פון דיעזע מאראנאס האבען בע־גלייטעט קריסטאפער קאלומבוס אויף זיין ערשטער רייזע און האבען איהם געהאלפען ענטדעקען אמעריקא. א געוויסער לואיס דע טארעס,

װעלכער איז מיטגעפאָהרען מיט קריסטאָפער קאָלומבוס אויף זיין ערשטער רייזע, האָט מעהר ניט געוואָלט צוריקפאָהרען נאָך שפּאַניען. ער האָט זיך בעזעצט אויף דער אינזעל קובא, וואו ער האָט געקענט לעבען אַלס איד און ער איז דאָרט געבליעבען ביז זיין טויט.

בראַזיליען איז ענטדעקט געוואָרען אין 1499 פון אַ שפּאַנישען שיפּסקאַפּיטאַן פינסאָן און אַ יאָהר שפּעטער, אין 1500, פון אַ פּאָרטוגעזישען שיפּסקאַפּיטאַן פּעדראָ אַלוואַרעס דע קאַבראַל. אויף זיין שיף האָט זיך געפונען אַ טיכטיגער מאַטראָז, גאַספּאַר, אַ מאַראַנאַ, וועלכער האָט בעסער פערשטאַנען ווי צו פיהרען אַ שיף פון זיין שיפּסקאַפּיטאַן. גאַספּאַר איז צוריקגעקומען נאָך פּאָרטוגאַל און האָט דערצעהלט זיינע אידישע ברידער וואָס פאַר אַ שעהנעס, פרוכטבאַרעס לאַנד בראַזיליען איז. די מאַראַנאָס האָבען אָנגעהויבען אויסצוואַנדערן נאָך בראַזיליען אָנפאַנגס האָבען אויסגעוואַנדערט נור איינצעלנע פאַמיליען, וועלכע האָבען געוויס גענוג געקעמפּפט און גענוג געליטען אין אַ וועניג בעקאַנטען, גאַנץ ווילדען לאַנד. דער איד איז אָבער געדולדיג. ער האָט איבערגעטראָגען און איבערגעלעבט אַלערליי שוועריגקייטען אום צו בלייבען ביי זיין גאָט, ביי זיין גלויבען און טראַדיציאָנען. זיי האָבען אויסגעפּאַרשט דאָס לאַנד און זיי האָבען אָנגעהויבען עס צו בעאַרבייטען און צושיקען אין זייער אַלטער היימאַטה פּראָדוקטען און אַלערליי פריכטע, פון וועלכען מען האָט אין אייראָפּאַ קיין אידעע געהאַט.

באַלד האָבען אָנגעהויבען אויסצוואַנדערן גרעסערע גרופּען מאַראַנאָס נאָך בראַזיליען. זיי פּלעגען אָפּדינגען שיפען און אויסוואַנדערן אויף זייערע אייגענע האָבען מיטגענומען געטריידע און אַנדערע פריכטע, וועלכע וואַקסען אין פּאָרטוגאַל, אין שפּאַניען און אויף די אינזלען אַרום, האָבען זיי געבראַכט נאָך בראַזיליען און דאָרט זיי פערזעעט. אין 1548 האָבען פּאָרטוגעזישע מאַראַנאָס געבראַכט דעם צוקער־ראָהר פון דער אינזעל מאַדעיראַ און האָבען איהם געלאָזט פּלאַנצען אין בראַזיליען. די אויסוואַנדערונג איז געוואָרען אַזוי שטאַרק, אַז אין 1557 האָט די פּאָרטוגעזישע רעגיערונג אַרויסגעגעבען אַ בעפעהל, אַז מאַראַנאָס טאָרען ניט אַרויספאָהרען פון פּאָרטוגאַל. די מאַראַנאָס אָדער אַנוסים האָבען געמוזט זיך אַרויסגנבע'ענען פון פּאָרטוגאַל, ווען זיי האָבען געוואָלט אויסוואַנדערן און זיי פּלעגען זיך אַרויסגנבע'ענען. די פּאָרטוגעזישע רעגיערונג האָט דאַן

אַרויסְגֶעגֶעבֶּען אַ צְווייטֶען בֶּעפֶעהל, אַז מַאראַנָאס טָארֶען זִיךְ נִיט בֶּעזֶעצֶען אִין דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע קָאלָאנְיֶען אִין אַמֶעריקַא. דִי רֶעגִירוּנְג פוּן שְׁפַּאנְיֶען הָאט עֶס נָאכְגֶעטְהָאן. מֶען הָאט אַלְזָא גֶערֶעכֶענְט, אַז דֶערְמִיט וֶועט מֶען שׁוֹין צוּרִיקְהַאלְטֶען דִי מַאראַנָאס, עֶס הָאט זִיךְ אָבֶער שְׁפֶּעטֶער אַרויסְגֶעווִיעזֶען, אַז דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע אוּן שְׁפַּאנִישֶׁע קָאלָאנְיֶען וֶוערְן פֶערְנַאכְלֶעסִיגְט אוּן פֶערְאָרִימְט אָהְן דִי מַאראַנָאס. דִי קָאלָאנִיסְטֶען וִוילֶען נִיט בֶּעאַרְבַּייטֶען דִי עֶרְד אוּן הָאבֶען קַיין בֶּעגְרִיעף פוּן הַאנְדֶעל אוּן אִינְדוּסְטְרִיֶע.

אִין 1611 הָאט דִי רֶעגִירוּנְג פוּן פָּארְטוּגַאל גֶענוּמֶען בַּיי דִי פָּארְטוּגֶעזִישֶׁע אוּן שְׁפַּאנִישֶׁע מַאראַנָאס 700,000 קְרוּסַאדַאס, אוּנְגֶעפֶעהר 714,000 דָאלַאר, פַאר דִי עֶרְלוֹיבְנִיס אויסְצוּוואַנְדֶערְן נָאךְ אַמֶעריקַא. דִי מַאראַנָאס הָאבֶען בֶּעצָאהלְט דִיעזֶע אוּנְגֶעהויעֶר גְרויסֶע סוּמֶע גֶעלְד פַאר יֶענֶע צַייט אוּן הָאבֶען אָנְגֶעהויבֶּען אויסְצוּוואַנְדֶערְן אִין גְרויסֶע מַאסֶען. קוֹים פְלֶעגֶען זַיי קוּמֶען אִין אַמֶעריקַא, פְלֶעגֶען זַיי אַרָאפְּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי פֶערְהַאסְטֶע מַאסְקֶע פוּן קְרִיסְטֶענְטְהוּם אוּן וֶוערְן אִידֶען. אִין 1624 הָאט זִיךְ אִין דֶער שְׁטָאדְט בַּאהִיַא, בְּרַאזִילְיֶען, גֶעבִּילְדֶעט אַ אִידִישֶׁע קְהִלָה פוּן דִי מַאראַנָאס אוּן דִי קְהִלָה הָאט אויסְגֶעבּויט אַ שׁוּהל אוּן הָאט בֶּעצוֹיגֶען סִפְרֵי־תּוֹרוֹת אוּן אַנְדֶערֶע אִידִישֶׁע סְפָרִים פוּן הָאלְלַאנְד. דָאס גְלִיק הָאט זַיי צוּגֶעשְׁפִּיעלְט, דִי הָאלְלֶענְדִישֶׁע רֶעגִירוּנְג הָאט דַאמָאלְס עֶרְקְלֶעהְרְט קְרִיעג פָּארְטוּגַאל אוּן הָאט אָפְּגֶענוּמֶען בְּרַאזִילְיֶען.

אִין הָאלְלַאנְד הָאט שְׁטְרֶענְג גֶעהֶערְשְׁט רֶעלִיגְיָאנְס־פְרַייהַייט אוּן דִי מַאראַנָאס הָאבֶען בֶּענוּצְט יֶעדֶע גֶעלֶעגֶענְהַייט אַוֶועקְצוּפָאהרֶען פוּן שְׁפַּאנְיֶען אוּן פוּן פָּארְטוּגַאל, זִיךְ צוּ בֶּעזֶעצֶען אִין הָאלְלַאנְד, אַרָאפְּצוּוַוארְפֶען פוּן זִיךְ דִי פֶערְדַאמְטֶע מַאסְקֶע פוּן קְרִיסְטֶענְטְהוּם, וֶוערְן אִידֶען אוּן לֶעבֶּען נָאךְ זֵייעֶרֶע אַלְטֶע טְרַאדִיצְיָאנֶען. עֶס זַיינֶען פוּן זַיי אַרויסְגֶעקוּמֶען דִי גְרֶעסְטֶע אִידִישֶׁע גֶעלֶערְנְטֶע פוּן דֶעם 16טֶען אוּן 17טֶען יָאהְרְהוּנְדֶערְט.

לֵיידֶער, אִיז הָאלְלַאנְד צוּ קְלֵיין גֶעוֶועֶן פַאר אַזוֹי פִיעל אִידִישֶׁע אַיינְוַואנְדֶערֶער. ווִי לִיבֶּעראַל אוּן ווִי פְרַיי דִי הָאלְלֶענְדִישֶׁע רֶעגִירוּנְג אִיז גֶעוֶועֶן, הָאט זִי דָאךְ גֶעקוּקְט קְרוּם אוֹיף דִי צוּ גְרויסֶע צָאהל פוּן אִידֶען, וֶועלְכֶע פְלֶעגֶען קוּמֶען יֶעדֶען טָאג. זִי הָאט גֶעמוּזְט בֶּעשְׁרֶענְקֶען דִי רֶעכְטֶע פוּן אִידֶען, ווִי צוּם בַּיישְׁפִּיעל: נִיט עֶרְלוֹיבֶּען אִידֶען זִיךְ עֶרְווֶערְבֶּען לַאנְד אוּן הַייזֶער אִין דִי שְׁטֶעדְט, נִיט עֶרְלוֹיבֶּען אִידֶען זִיךְ בֶּעשֶׁעפְטִיגֶען

מיט איינינע האנדווערקע און מיט איינינע צווייגען פון האנדעל. די אידען אליין האבען עס אויך פערשטאנען, אז האללאנד איז פאר זיי צו ענג, צו קליין, און זיי האבען זיך דערפרעהט, ווען האללאנד האט אפגענומען איינינע אינזלען און לענדער אין אמעריקא.

אין 1642 זיינען 600 אידען מיט זייער אנפיהרער הרב יצחק אבוהב דע פאנסעקא אוועקגעפאהרען נאך אמעריקא און האבען זיך בעזעצט אין דער שטאדט רעסיף, די הויפטשטאדט פון דער פראווינץ פערנאמבוקא אין בראזיליען. זיי האבען געבילדעט א אידישע קהלה און רבי יצחק אבוהב דע פאנסעקא איז דער ערשטער אידישער רב אין אמעריקא. אויסער דער שטאדט רעסיף האבען זיך אידען בעזעצט אין באהיא, פאראהיבא און ריא דע זשאנאר. אין 1654 האבען זיך געפונען אין בראזיליען מעהר אלס 5.000 אידען.

דער בעוואוסטער געלעהרטער און הייסער אידישער פאטריאט רבי מנשה בן ישראל האט געוואלט אויסוואנדערן נאך בראזיליען, אבער זיינע גוטע פריינד און דער קריסטליכער געלעהרטער גראציוס האבען איהם ניט געלאזען אוועקפאהרען. זיי האבען איהם געבעטען, ער זאל בעסער פאהרען נאך ענגלאנד און בעטען אליווער קראמוועל, ער זאל ערלויבען אידען זיך בעזעצען אין ענגלאנד.

דער ערשטער אידישער געלעהרטער אין אמעריקא איז געוועזען יעקב דע וועלאסינא. ער איז געבארען געווארען אין פערנאמבוקא אין 1657 און איז געוועזען א דאקטאר, א פילאזאף און א בעריהמטער שריפט-שטעללער.

ליידער, האט די גליקליכע צייט פאר אידען אין זיד אמעריקא געדויערט ניט לאנג. האללאנד האט געשלאסען פריעדען מיט פארטוגאל און האט איהר צוריקגעגעבען בראזיליען. עס זיינען אראפגעקומען קאטוילישע גייסטליכע און מענכע פון פארטוגאל און האבען איינגעפיהרט די אינקוויזיציאן אין בראזיליען און אין אלע לענדער וועלכע האבען דאמאלס געהערט צו שפאניען. אין 1571 האט מען פערברענט פינף אידען אויפ'ן שייטערהויפען אין דער שטאדט מעקסיקא. אידען האבען ווידער געמוזט אויסוואנדערן, איינינע האבען זיך בעזעצט אויף דער אינזעל קוראסאא און אויף אנדערע קליינע אינזלען, וועלכע האבען געהערט צו האללאנד. איינינע האבען זיך בעזעצט אויף דער אינזעל יאמאייקא און

אויף באַרבאַדאָס וועלכע האָבען געהערט צו ענגלאַנד און איינינע זיינען געפאָהרען ווייטער און זיינען אָנגעקומען אין ניי אַמסטערדאַם, דאָס היינטיגע ניו יאָרק.

אין די שפּאַניש־אַמעריקאַנישע לענדער האָבען אידען בעקומען רעליגיאָנס־פרייהייט און בירגער־רעכטע ערשט אין דעם 19טען יאָהרהונדערט, עס איז דארום אויך קיין וואונדער, וואָס ביז אויף היינטיגען טאָג געפינען זיך ניט פיעל אידען אין די רעפובליקען פון זיד אַמעריקא. די איינציגע רעפובליק, וואו עס געפינט זיך יעצט אַ גרעסערע צאָהל אידען און די אידישע געמיינדען וואַקסען, איז אַרגענטינאַ וואו אידען פון רוסלאַנד און רומעניען האָבען אָנגעהויבען זיך צו בעזעצען ערשט גאָר ניט לאַנג, אַם ענדע פון דעם 19טען יאָהרהונדערט.

אידען האָבען געקענט לעבען רוהיג, געדייהען און וואַקסען נור אין לענדער, וואו די ענגלישע שפּראַכע הערשט און וואו זיי האָבען פאָלשטענדיגע רעליגיאָנס־פרייהייט. אין נאָרד אַמעריקא, בעזאָנדערס אין די שטאַאטען ביים אַטלאַנטישען וועלט־מעער, וואוהין עס זיינען געקומען פיעלע מענשען נור אום צו קענען דיענען גאָט, ווי זיי ווילען, האָבען אויך די אידען געקענט געפינען רוהע און זיכערהייט. די גרעסטע און בליהענדסטע אידישע קאָלאָניען געפינען זיך דארום אין נאָרד אַמעריקא, אין זיד אַפריקא, אין אויסטראַליען און אין די לענדער וועלכע געהערן צו ענגלאַנד אָדער וואו די ענגלישע שפּראַכע איז די הערשענדע.

אין די פעראייניגטע שטאַאטען געפינט זיך יעצט די גרעסטע צאָהל אידען און דארום איז אויך זייער געשיכטע די אינטערעסאַנטעסטע און די אַם מייסטען בעלעהרענדע.

אָנפאַנגס סעפּטעמבער 1654 זיינען אָנגעקומען אין ניי אַמסטערדאַם (היינט ניו יאָרק) עלף אידישע פאַמיליען, וועלכע זיינען בעשטאַנען פון 27 נפשות, מענער, פרויען און קינדער. זיי זיינען אַנטלאָפען פון באַהיאַ, בראַזיליען, וואו די פאַנאַטישע פּאָרטוגעזישע מענכע האָבען איינגעפיהרט די אינקוויזיציאָן. ניי אַמסטערדאַם האָט דאַמאָלס געהערט צו האָללאַנד, וואו עס האָט געהערשט רעליגיאָנס־פרייהייט.

מען האָט זיי צוואַר אַריינגעלאָזען אין ניי אַמסטערדאַם, אָבער דער האָללענדישער גובערנאַטאָר האָט אַזוי פיינד געהאַט אַ אידען, אַז ער האָט געשריבען צו דער רעגיערונג אין האָללאַנד, אַז עס וואָלט

גְלַייךְ גֶעוֶוען, אַז מֶען זָאל מֶעהר קַיין אִידֶען נִיט אַרַיינְלָאזֶען. מֶען הָאט אִיהם אָבֶער גֶעעֶנְטְפֶערְט, אַז אִין הָאלְלַאנְד אוּן אִין דִי לֶענְדֶער, וֶועלְכֶע גֶעהֶערְן צוּ הָאלְלַאנְד מַאכְט מֶען קַיין אוּנְטֶערְשִׁיעד צְוִוישֶׁען אִידֶען אוּן נִיט אִידֶען. פוּן דֶעסְטְוֶועגֶען הָאט דֶער הָאלְלֶענְדִישֶׁער גוּבֶּערְנַאטָאר פוּן נַיי אַמְסְטֶערְדַאם אוּן דִי לֶענְדֶער אַרוּם גֶעטְהָאן אַלֶעס, וָואס עֶר הָאט גֶעקֶענְט אוּם צוּ בֶּעלֵיידִיגֶען אוּן צוּ דְרִיקֶען דִי עֶרְשְׁטֶע אִידִישֶׁע אַיינְוַואנְדֶערֶער. עֶר הָאט זֵיי אַזוֹי פֶערְבִּיטֶערְט דָאס לֶעבֶּען, אַז אֵיינִיגֶע זַיינֶען אַוֶועקְגֶעפָאהרֶען פוּן נַיי אַמְסְטֶערְדַאם אוּן הָאבֶּען זִיךְ בֶּעזֶעצְט אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, בֶּעזָאנְדֶערְס אִין נִיוּ פָּארְט, וֶועלְכֶע גֶעהֶערְט הַיינְט צוּ דֶעם שְׁטַאאַט רָהאוּד אַיילַאנְד.

דִי הֶערְשַׁאפְט פוּן דִי הָאלְלֶענְדֶער אִיבֶּער דִיעזֶע גֶעגֶענְדֶען הָאט גֶעדוֹיעֶרְט נִיט לַאנְג. צֶעהְן יָאהר שְׁפֶּעטֶער נָאךְ דִי עֶרְשְׁטֶע אַיינְוַואנְדֶערוּנְג פוּן עֶלְף אִידִישֶׁע פַאמִילְיֶען אוּן צְוַואר אִין 1664, הָאט שׁוֹין עֶנְגְלַאנְד אָפְּגֶענוּמֶען דִיעזֶע לֶענְדֶער אוּן פוּן נַיי אַמְסְטֶערְדַאם אִיז גֶעוָוארֶען נִיוּ יָארְק. דִי אִידֶען הָאבֶּען אוֹיפְגֶעאַטְהֶעמְט פְרַייעֶר, מֶען הָאט זֵיי עֶרְלוֹיבְּט צוּ וָואהנֶען אִיבֶּעראַל אוּן צוּ הַאנְדְלֶען מִיט וָואס זֵיי ווִילֶען.

שׁוֹין אִין דִי עֶרְשְׁטֶע פְּאאָר יָאהר נָאךְ זֵייעֶר אַיינְוַואנְדֶערוּנְג אִין נַיי אַמְסְטֶערְדַאם הָאבֶּען אֵיינִיגֶע אִידֶען זִיךְ אַרוֹיפְגֶעאַרְבַּייטֶעט אוּן הָאבֶּען זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט מִיט זֵייעֶרֶע פֶעאִיגְקֵייטֶען צוּ עֶנְטְווִיקְלֶען דֶעם הַאנְדֶעל פוּן דֶעם לַאנְד, אָבֶּער עֶרְשְׁט זַייט עֶנְגְלַאנְד הָאט אָפְּגֶענוּמֶען דִיעזֶע לֶענְדֶער, הָאבֶּען זֵיי אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּ שְׁפִּיעלֶען אַ ווִיכְטִיגֶע רָאלֶע אִין דִי עֶנְגְלִישֶׁע קָאלָאנְיֶען. אִין 1664 הָאט אַ אִיד מִיטְ'ן נָאמֶען הֵיינְרִיךְ בְּרַאזֶער, וֶועלְכֶער הָאט גֶעהַאט דְרַיי זִיהן: אַבְרָהָם, יִצְחָק אוּן יַעֲקֹב, שׁוֹין גֶעהַאט הַייזֶער אִין דִי גֶעשֶׁעפְטְס־גַאסֶען פוּן נִיוּ יָארְק. אִין 1665 הָאט אַ אִידִישֶׁע פְרוֹי מִרְיָם יַעֲקֹב'ס אָדֶער אוֹיף עֶנְגְלִישׁ מֶערִי דְזֵשֵׁייקָאבְּס גֶעקוֹיפְט אַ הוֹיז פַאר 1,000 דָאלְלַאר. אִין יֶענֶער צַייט אִיז דָאס גֶעוֶוען פִיעל גֶעלְד.

אִין 1700 הָאט דֶער עֶנְגְלִישֶׁער גוּבֶּערְנַאטָאר פוּן נִיוּ יָארְק גֶעשְׁרִיעבֶּען דֶער עֶנְגְלִישֶׁער רֶעגִירוּנְג אִין לָאנְדָאן, אַז גֶעלְד אִיז גֶעוָוארֶען זֶעהר טְהַייעֶר. מֶען פָארְדֶערְט פַאר מְזוּמָן גֶעלְד זֶעהר הוֹיכֶע פְּרָאצֶענְטֶען אוּן וֶוען דְרַיי אִידֶען וָואלְטֶען אִיהם נִיט אוֹיסְגֶעבָּארְגְט דָאס נֶעטְהִיגֶע גֶעלְד, וָואלְט עֶר נִיט גֶעהַאט מִיט וָואס צוּ בֶּעצָאהלֶען דִי סָאלְדַאטֶען אוּן עֶר וָואלְט זִיךְ גֶעפוּנֶען אִין אַ זֶעהר שְׁלֶעכְטֶע לַאגֶע. עֶר בֶּעט דַארוּם דִי

רעגיערונג, זי זאל איהם שיקען מזומן געלד פאר זיינע סאלדאטען און פאר די רעגיערונגס־בעאמטע אין פאראויס.

אין דיעזע 46 יאהר, פון 1654 ביז 1700, זיינען אבער צוגעקומען פיעלע אידען פון האללאנד און פון ענגלאנד און האבען זיך בעזעצט אין די ענגלישע קאלאניען פון נארד אמעריקא. א גרעסערע איינוואנדערונג פון אידען אין די פעראייניגטע שטאאטען האט זיך אנגעפאנגען ערשט אין דעם צווייטען פיערטעל פון דעם 18טען יאהרהונדערט. אין 1433 האבען עטליכע אידישע פאמיליען זיך בעזעצט אין סאוואנאה, אין דעם איצטיגען שטאאט דזשארדזשיא. אין 1758 האבען אידען זיך בעזעצט אין דעם שטאאט פענסילווייניא און אין דעם שטאאט אהיא. עס האבען אנגעהויבען צו קומען אידען פון דייטשלאנד און פון אנדערע לענדער אין איירופא.

אמעריקא איז אבער דאמאלס געוועזען נאך אזוי ווייניג בעקאנט אין איירופא, אז עס זיינען געקומען ניט פיעל אידען. אין 1800, ווען מען האט געמאכט די צווייטע פאלקס־צעהלונג אין די פעראייניגטע שטאאטען האבען זיך געפונען אין דיעזע לענדער אונגעפעהר נור 3,000 אידען. די אידען פון רוסלאנד און פוילען האבען נור געוואוסט, אז עס איז ערגעץ גאנץ ווייט דא א לאנד אמעריקא. קיינער האט ניט געוואלט ריזיקירען צו מאכען א לאנגע רייזע אויפ'ן מעער און צו קומען אין א לאנד, וואו זיי האבען ניט פערשטאנען די שפראכע און מען איז ניט געווען בעקאנט מיט די זיטען און געברויכע. דער איד פון רוסלאנד און פוילען האט אויך מורא געהאט אויסצוואנדערן נאך אמעריקא, ווייל ער וועט דארט ניט קענען אפהיטען אידישקייט, ער וועט מוזען לעבען צווישען ניט אידען.

נאך דער רעוואלוציאן אין דייטשלאנד אין 1848 האבען פיעלע דייטשע אידען, וועלכע זיינען געווען פערמישט אין דער רעוואלוציאן און זיי האבען מורא געהאט פאר שטרענגע שטראפען, אנגעהויבען צו אנטלויפען נאך אמעריקא און זיי האבען געגרינדעט אידישע געמיינדען אין פיעלע שטעדט. נאך דעם פוילישען מיאטעזש אין 1862 האבען איינינע אידען, וועלכע זיינען געווען פערמישט אין מיאטעזש, געמוזט אנטלויפען נאך אמעריקא.

ביי דעם אלעמען און טראץ דעם אלעמען האבען זיך נאך אין

1880 געפונען אין אַלע פֶערְאֵייניגְטֶע שְׁטַאאַטֶען נור אונגֶעפֶעהר 400,000 אִידֶען. פון דיעזֶער צָאהל הָאבֶען 125,000 גֶעוָואהנְט אִין נְיוּ יָארְק.

דֶער גְרוֹיסֶער שְׁטְרָאם פון דֶער אִידִישֶׁער אַיינְוַואנְדֶערונְג נָאךְ אַמֶע־רִיקָא הָאט זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען אִין 1882, נָאךְ דֶעם טוֹידְט פון קֵייזֶער אַלֶעקְ־סַאנְדֶער דֶעם צְווייטֶען הָאבֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען אִין רוּסְלַאנְד דִי פָּאגְרָאמֶען און שְׁרֶעקְלִיכֶע פֶערְפָאלְגוּנְגֶען אוֹיף אִידֶען. דִי פָּאגְרָאמֶען אִין בַּאלְטַא, יֶעלִיסַאוֶועטְגְרַאד, אָדֶעסַא און אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט, דִי שְׁטְרֶענְגֶע מַאי־גֶעזֶעצֶע וֶועלְכֶע גְרַאף אִיגְנַאטְיֶעוו הָאט גֶעמַאכְט פַאר אִידֶען אִין 1882, הָאבֶען בּוּכְשְׁטֶעבְּלִיךְ גֶעצְווּאוּנְגֶען דִי אִידֶען פון רוּסְלַאנְד אוֹיסְצוּוואַנְדֶערְן. מֶען הָאט זֵיי גֶעטְרִיעבֶען פון רוּסְלַאנְד און מֶען טְרַייבְּט זֵיי נָאךְ הַיינְט.

אוֹיךְ אִין רוּמֶעניֶען הָאבֶען זִיךְ אָנְגֶעהוֹיבֶען אוּנְטֶערְדְרִיקוּנְגֶען און פֶערְ־פָאלְגוּנְגֶען אוֹיף אִידֶען און דִי רוּמֶענִישֶׁע אִידֶען הָאבֶען גֶעמוּזְט אוֹיסְוַואנְ־דֶערְן אִין דָאס לַאנְד דֶער פְרַייהַייט, אִין אַמֶערִיקָא.

דִי סְטַאטִיסְטִיק פון דֶער אַמֶערִיקַאנִישֶׁער רֶעגִירוּנְג וַוייזְט אוֹיף, אַז פון 1881 בִּיז 1886 הָאבֶען אַיינְגֶעוַואנְדֶערְט אִין אַמֶערִיקָא 114,000 רוּסִישֶׁע און רוּמֶענִישֶׁע אִידֶען. עֶס זַיינֶען גֶעקוּמֶען אִידֶען מִיט פַאמִילְיֶען, עֶס זַיי־נֶען גֶעקוּמֶען אִידֶען אָהן פַאמִילְיֶען, עֶס זַיינֶען גֶעקוּמֶען יוּנְגֶע לַייט און מֶענְשֶׁען פון מִיטֶעלֶע יָאהרֶען. צוּר עֶהרֶע און צוּם שְׁטָאלְץ פון דֶעם יוּ־דֶענְטְהוּם מוּז מֶען זָאגֶען, אַז דִי דַייטְשֶׁע און פָּאלְנִישֶׁע אִידֶען, וֶועלְכֶע הָאבֶען זִיךְ פְרִיהֶער בֶּעזֶעצְט אִין אַמֶערִיקַא און הָאבֶען זִיךְ אַרוֹיפְגֶעאַרְ־בֵּייטֶעט, הָאבֶען אוֹיפְגֶענוּמֶען זֵייעֶרֶע אוּנְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער פון רוּסְלַאנְד און רוּמֶעניֶען מִיט אָפֶענֶע אַרֶעמְס און הָאבֶען גֶעטְהָאן אַלֶעס, וָואס זֵיי הָאבֶען גֶעקֶענְט צוּ הֶעלְפֶען און צוּ שְׁטִיצֶען דִי אִימִיגְרַאנְטֶען. אוֹיךְ דָאס אַמֶערִיקַאנִישֶׁע פָאלְק הָאט מִיטְלֵייד גֶעהַאט מִיט דִי אוּנְגְלִיקְלִיכֶע אִידֶען פון רוּסְלַאנְד און רוּמֶעניֶען.

דֶער גֶעלֶערְנְטֶער און שְׁרִיפְטְשְׁטֶעלֶער מִיכָאֵל הַאלְפֶערִין, וֶועלְכֶער אִיז אַלֵיין אַנְטְלָאפֶען פון אוּנְגַארְן נָאךְ דֶער רֶעוָואלוּצְיָאן פון 1848, הָאט בֶּעזָאנְדֶערְס זֶעהר פִיעל גֶעטְהָאן פַאר זַיינֶע אוּנְגְלִיקְלִיכֶע בְּרִידֶער. אָנְפַאנְגְס הָאט מֶען גֶעוָואלְט זֵיי קָאלָאנִיזִירֶען, זֵיי בֶּעזֶעצֶען אוֹיף רֶעגִירוּנְגְס־לַאנְד אִין אָרֶעגַאן און אַנְדֶערֶע וֶועסְט־שְׁטַאאַטֶען.

דִי קָאלָאנְיֶען זַיינֶען אָבֶער נִיט גֶעלוּנְגֶען. דֶער הַאס און דִי פָּארְ־אוּרְטְהֵיילֶע גֶעגֶען אִידֶען אִין אֵייראָפַּא אִין אַ צַייט פון פִיעלֶע יָאהרְהוּנְדֶערְטֶע

האבען דערווייטערט דעם אידען פון לאנד־אַרבייט און האבען איהם געמאכט אונפעהיג צו בעאַרבייטען די ערד. פון רוסלאנד זיינען אויך געקומען פיעלע יונגע לייט, וועלכע האבען גענאסען א העכערע בילדונג און זיי האבען שוין ניט געקענט טהאן די שווערע אַרבייטען, וועלכע אַן אַמעריקאנער פארמער מוז טהאן. די אידישע־אַקערבוי קאלאניען אין אַמעריקא זיינען דארום ניט געלונגען. פיעלע קאלאניסטען האבען זיך אומגעקערט נאך ניו יארק און אַנדערע גרויסע שטעדט.

פאר דעם אידען זיינען געבליעבען אפען דריי וועגען: אַרבייט אדער בעשעפטיגונג מיט האנדווערקע, לערנען און האנדעל. די רוסיש־פוילישע און די רומענישע אידען זיינען אויך געגאנגען אויף דיעזע דריי וועגען און האבען זיך אין יעדער בעציהונג אויסגעצייכענט. עס געפינען זיך יעצט פיעלע אידישע דאקטוירים, אַדוואקאטען, געלערנטע שריפטשטעלער, פארשער פון נאטור וויסענשאפטען, פראפעסארען אין אַלע אוניווערזיטעטען, ריכטער און שטאאטסמענער. בעזאנדערס אויסגעצייכענט האבען זיך די דייטשע, רוסיש־פוילישע און רומענישע אויף דעם ברייטען וועג פון האנדעל און אינדוסטריע. זיי זיינען יעצט די רייכסטע און די פעהיגסטע פאבריקאנטען, בעזאנדערס פון קליידער, און די גרעסטע קויפלייטע.

מען האט געגרינדעט האנדווערקס שולען, וועלכע האבען אַרויסגעגעבען טיכטיגע טעכניקער און מעכאניקער. דער אידישער אַרבייטער אין אַמעריקא איז ציעלבעוואוסט און ער ווייס ווי צו פארדערן זיינע רעכטע אַלס מענש און אַלס בירגער. ער לאזט זיינע קינדער לערנען און ער גיט זיי די בעסטע ערציהונג. די אידישע אַרבייטער ארגאַניזאציאנען אין אַמעריקא האבען אַ גרויסע וויכטיגקייט און בעדייטונג. זיי שפיעלען זאגאר אַ ראלע אין דער אינערער פאליטיק פון דעם לאנד.

אידען אין אַמעריקא האבען פאר זיך אַ גלענצענדע צוקונפט. עס געפינען זיך יעצט אין די פעראייניגטע שטאאטען אונגעפעהר צוויי מיליאן אידען. דאס לאנד איז גרויס און רייך, עס איז נאך דא גענוג פלאץ פאר אַלע אידען פון רוסלאנד, עסטעררייך און רומעניען.

אין דער נייעסטער צייט האבען זיך אידען גענומען אויך צו לאנד אַרבייט און אין פיעלע שטאאטען געפינען זיך יעצט דערפער און שטעדטלעך פון אידישע פארמערס. עס האבען זיך גענומען צו לאנד אַרבייט

אידען, וועלכע זיינען געוועזען געוואהנט דערצו אין רוסלאנד און רומעניען און דארום איז עס אויך דא געלונגען. פיעלע אידישע פארמערס האבען זיך ארויפגעארבייטעט און מען קען ערוואַרטען, אז אין א קורצע צייט וועלען אידען אין אמעריקא שפיעלען א וויכטיגע ראלע אין דער אגרי־קולטור.

14. אידען אין אויסטראליען.

אויסטראליען, דער פינפטער וועלט־טהייל, איז אן ענגלישע קא־לאניע. עס געהערט צו ענגלאנד און די הערשענדע שפראכע איז ענגליש. עס איז צוואר א יונגע קאלאניע, אבער די פרייעסטע און ליבעראלסטע קאלאניע. אין אויסטראליען האט מען קיין מאל ניט געוואוסט פון פעל־קער־פיינדשאפט און פון רעליגיאנס־פערשיעדענהייט. אלע מענשען זיינען גלייך, אלע האבען גלייכע רעכטע און גלייכע פפליכטען. אויסטראליען איז אין איינינע בעציהונגען פיעל פרייער פון ענגלאנד און פון די פער־איינינטע שטאאטען.

אויסטראליען איז אלזא דער בעסטער און זיכערסטער ארט פאר אידען, וועלכע מען פערפאלגט און אונטערדריקט אין אנדערע לענדער. אויסטראליען איז אבער וועניג בעקאנט דעם געוועהנליכען אידען פון איירופא, אויסער דעם איז עס אזוי ווייט פון די אידישע צענטרען אין איירופא, אז די רייזע אהין קאסט צו טהייער און דער ארימער איד קען גאר ניט בעשטרייטען די הויכע רייזע קאסטען. נור אין לאנדאן און איינינע אנדערע ענגלישע פארט־שטעדט קען מען בעקומען א שיף וועלכעס געהט דירעקט נאך אויסטראליען און די רייזע געדייערט 5 – 6 וואכען, עס איז דארום קיין וואונדער, וואס עס געפינען זיך אין אויסט־ראליען אזוי וועניג אידען.

נאך די נייעסטע סטאטיסטישע פארשונגען געפינען זיך יעצט אין אויסטראליען 17 – 18 טויזענד אידען. די געשיכטע פון אידען אין אויסט־ראליען איז זעהר דונקעל. דאס ערשטע היסטארישע דאקומענט איבער אידען אין אויסטראליען געפינט זיך אין דער סטאטיסטיק פון דער שטאדט סידני, די הויפטשטאדט פון דער פראווינץ ניו־סאוטה־וועילס. אין 1817

האָבּען זיך געפונען אין סידני 20 אידען, אויב 20 פאמיליען אָדער 20 זעעלען, שטעהט ניט אין דעם דאָקומענט. דאָגעגען שרייבּט דאָס דאָקו־מענט גאַנץ דייטליך, אַז דיעזע 20 אידען זיינען געוועזען ניט גוט בּעקאַנט מיט די לעהרען פון זייערע עלטערן, אָבּער זיי האָבּען שטרענג אָפּגעהיט אַלע אידישע פייערטעג און בּעזאָנדערס דעם שבּת. אין 1820 האָבּען זיי זיך ערוואָרבּען אַ „בּית־החיים". די קריסטליכע געמיינדע האָט זיי גע־שענקט אַ שטיקעל פּלאַץ אויף איהר בּעערדיגונגס־גרונד. זיי האָבּען אָבּער ניט געהאַט קיין שוהל און קיין בּית־תּפילה, נור צוויי מאָל אין יאָהר, ראש השנה און יום כּפּור פּלעגען זיי זיך פערזאַמלען בּיי איינעם פון זיי און פּלעגען האַלטען גאָטעס־דינסט.

אין 1827 — 1828 זיינען אָנגעקומען אין סידני אָנגעזעהענע אידישע קויפלייטע, וועלכע האָבּען געזוכט צו פערבּעסערן די רעליגיעזע און סאָ־ציאַלע לאַגע פון דער אידישער קאָלאָניע. אַ געוויסער פ. כּהן האָט אָפּ־געגעבּען זיין הויז פאַר אַ בּית־תּפילה, וואו מען פלעגט זיך צוזאַמענקומען יעדען שבּת און יעדען יום־טוב און דאַווענען נאָך די אַלטע אידישע מנהגים, אָבּער ערשט אין 1830 האָבּען די אידען פון סידני איינגעלאַדען אַ רב פון אייראָפּאַ. רבּי אַהרון לעווי איז געוועזען אַ דין אין אַ אידישע געמיינדע אין אייראָפּאַ. ער האָט בּאַלד געזעהן, אַז מען זאָל בּעציהען אַ ספר תּורה, בּיז אַהער האָבּען זיי געהאַט נור אַ געדרוקטען חומש און זעהר ווייניג סידורים.

אין 1831 איז געקומען נאָך סידני יעקב מאָנטעפיאָרע, אַ פערוואַנד־טער פון סער מאָזעס מאָנטעפיאָרע, ער האָט שוין געטהאָן אַלעס מעגליכע אום צו גרינדען אַ געמיינדע און צו בּויען אַ עכטע שוהל ווי בּיי די אידען אין אייראָפּאַ. מען האָט אויך בּעצויגען פון ענגלאַנד אַ גע־וויסען רבּי ראָוז, וועלכער איז געוועזען חזן, שוחט און מוהל בּיי דער נייער אידישער געמיינדע.

אַבּיסעל שפּעטער האָבּען אידען אָנגעהויבּען זיך צו אָרגאַניזירען אין דער פּראָווינץ וויקטאָריאַ, בּעזאָנדערס אין די שטעדט מעלבּורן, גיי־לאָנג, בּענדיגאַ און סענטקילדאַ. פיעל שפּעטער אין דער הויפּטשטאָדט פון אויסטראַליען — אַדעלעאיד.

דער טהעטיגסטער מאַן אין דיעזער געמיינדע איז ווידער געוועזען יעקב מאָנטעפיאָרע, וועלכער האָט געגרינדעט בּענק אין אַלע גרויסע

שטעדט פון אויסטראליען. וואהרשיינליך האט סער מאזעס מאנטעפיארע אנטהייל גענומען אין דיעזע בענק און אין די פינאנס־געשעפטען פון אויסטראליען. די מאנטעפיארע־בענק האבען זיך ערווארבען דאס העכסטע צוטרויען ביי אידען און ניט אידען.

די אידישע געמיינדע אין אדעלעאיד איז געוועזען און איז נאך היינט די אמבעסטען איינגעריכטעטע און אמבעסטען פערוואלטעטע. אויסער א רב און א פרעדיגער, א חזן, א שוחט און א מוהל, האט זי אויך געהאט אידישע שוהלען פאר קינדער און אידישע וואלטהעטיגע אנשטאלטען. עס איז וואהר, אז כמעט אלע אידען פון אויסטראליען זיינען גוט אפּ. דאס לאנד איז רייך און עס איז דא גענוג געלעגענהייטען צו פערדיענען און צו מאכען א לעבען, עס קומען אבער דאך פאר פעללע, ווען די געמיינדע מוז העלפען און שטיצען אן אונגליקליכען. בעזאנדערס נויטהווענדיג איז א גוטעס האספּיטאל און דאס האבען זיך פערשאפט די אידען פון אדעלעאיד. זעהר ניצליך און זעהר וואלטהעטיג איז אויך די „דזשואיש בענעפיט ענד מעדיקאל אסאסיאיישאן“, א פעראיין, וועלכער בעזארגט ארימע מענשען מיט מעדיצינישע הילפע אין דער צייט פון א קראנקהייט און מיט קראנקען־בענעפיט. געגרינדעט האט דיעזען פעראיין א אידישער ריכטער, סאלאמאן סאנדערס און אין 1904 האט דיעזער פעראיין געהאט א קאפּיטאל פון 1,000 פונט סטערלינג.

פיעלע אידען פון אדעלעאיד זיינען געוועזען און זיינען נאך היינט ריכטער, אסעמבלימען און פארשטעהער פון האנדעלס־קאמערן און פינאנס־געזעלשאפטען. אידישע פרויען האבען געבילדעט א ליידיעס בענעוואלענט סאסייעטי אדער א פרויען וואלטהעטיגקייטס פעראיין. אידישע יונגע־לייט האבען געגרינדעט א ליטעראטור פעראיין. די אידען אין אויסטראליען זיינען אלזא טהעטיג, געבילדעט און צייכענען זיך אויס אין אלע צווייגען פון קענען, וויסען, וואלטהעטיגקייט און עכט אידישע שטרעבונגען.

א געוויסער וו. ל. סאלאמאן, א געלערנטער איד פון ענגלאנד, האט אויסגעפארשט א גאנץ ווילדע געגענד אין אויסטראליען און האט געוויעזען דעם פארלאמענט פון אויסטראליען, אז מען קען דארט גרינדען קאלאניען פון אימיגראנטען, ווייל דאס לאנד איז זעהר פרוכטבאר. א געוויסער מ. וו. לאזארוס פון בענדיגא, בעקאנט אין אויסטראליען אונטער דעם נאמען בענדיגא לאזארוס, האט ענטוויקעלט די אויסגראבונג פון

ערד־קוילען, „קאול־מיינינג“ אין דער פּראָווינץ וויקטאָריאַ. ער איז אַליין רייך געוואָרען און האָט ברייך געמאַכט די פּראָווינץ מיט זיינע ערד־קויי־לען. אַנאַנדערע איד מ. דייוויס האָט בעשאַפען דעם האָלץ־האַנדעל פון דער פּראָווינץ וויקטאָריאַ. עס איז פאַר איהם קיינעם ניט איינגעפאַלען, אַז פיעלע סאָרטען האָלץ פון דיעזער פּראָווינץ קענען ווערן אַ געגענ־שטאַנד פון האַנדעל אין איירָאפּאַ, ווייל זיי זיינען גוט אַלס בוי־האָלץ פאַר געביידען און שיפען און אַלס מעבעל־האָלץ. ער איז געווען דער ערשטער, וועלכער האָט געשיקט אַ לאַדונג פון אויסטראַלישעס האָלץ נאָך לאָנדאָן און מען האָט עס דאָרט צוכאַפּט. מ. דייוויס איז געוואָרען דער רייכסטער האָלץ־הענדלער אין גאַנץ אויסטראַליען.

אַ איד מיט'ן נאָמען באַרנעט לעווי האָט געגרינדעט דאָס ערשטע ענגלישע טהעאַטער אין אויסטראַליען. ער האָט בעצויגען אַקטיאָרען פון ענגלאַנד און האָט אויפגעפיהרט ענגלישע דראַמען און קאָמעדיען אין אַלע גרויסע שטעדט פון אויסטראַליען.

אין גאַנץ אויסטראַליען מיט די אינזעלען אַרום געפינען זיך עפּעס מעהר אַלס 5 מילליאָן איינוואָהנער, פון זיי זיינען עפּעס מעהר אַלס 20,000 אידען.

אידען אין אויסטראַליען האָבען אַ גלענצענדע צוקונפט. דאָס לאַנד איז נאָך נייע, ניט שטאַרק ענטוויקעלט און עס איז נאָך דאָ פּלאַץ פאַר פיעלע מילליאָנען מענשען, וועלכע קענען דאָרט לעבען רוהיג און גליקליך.

---

15. אידען אין זיד־אַפריקאַ.

ווען אידען האָבען זיך בעזעצט צוערשט אין זיד־אַפריקאַ, איז שווער צו זאָגען גאַנץ גענוי. דער ענגלישער רייזענדער און פאָרשער מאַוטש האָט אין 1871 אויסגעפונען אין מאַשאָנאַ־לאַנד די רואינען פון אַ גרויסער שטאָדט און פון אַלטע, פערנאַכלעסיגטע און פערוואָרלאָזטע גאָלד־גרובען. נאָך זיין מיינונג זיינען דאָס די רואינען פון דעם לאַנד אופיר, וואוהין שלמה המלך און חירם מלך צור פלעגען שיקען שיפען מיט מענשען צו גראָבען אָדער צו קויפען גאָלד און טהייערע שטיינער.

דער ענגלישער שריפטשטעלער רידער האגגארד האט דערפון געמאכט א ראמאן „קינג סאלאמאנס מיינס“, די גאלד־גרובען פון שלמה המלך.

דאס זיינען אבער פערמוטהונגען און פאנטאזיען. וואהרשיינליך איז עס אבער, אז ווען די האללענדער האבען אפגענומען קאפלאנד אין 1652 און האבען דארט געגרינדעט די ערשטע האללענדישע קאלאניע, זיינען איינינע פון די שפאניש־פארטוגעזישע אידען, וועלכע האבען געוואהנט אין האללאנד, געקומען מיט די האללענדישע שיפען אום צו זעהן, אויב מען קען זיך דארט בעזעצען און אויב מען קען דארט האנדלען מיט די פראדוקטען פון דעם לאנד. דאס לאנד איז אבער דאמאלס געווען זעהר ארים, ווילד און קיינער האט נאך ניט געטרוימט פון די אונגעהויערע רייכטהימער פון דיעזען לאנד. די האללענדישע קאלאניסטען האבען אויך ניט געוואלט ליידען אין זייער לאנד אידען און קאטאליקען. מיר געפינען, אז ערשט אין 1804 האט דער האללענדישער גובערנאטאר פון דער קאפ־קאלאניע ערקלערט פאלשטענדיגע רעליגיאנס־פרייהייט פאר אלע איינוואהנער. די האללענדישע רעגיערונג האט אבער נאכדעם שוין ניט לאנג געדויערט. שוין אין 1806 האבען די ענגלענדער אפגענומען קאפלאנד און האבען א נאמען געגעבען די הויפטשטאדט קייפטאון.

ערשט אונטער דער ענגלישער רעגיערונג איז איינגעפיהרט געווארען פאלשטענדיגע רעליגיאנס־פרייהייט און ענגלישע און האללענדישע אידען האבען אנגעהויבען צו קומען נאך זיד־אפריקא. די נעמען פון די ערשטע אידען, וועלכע זיינען געקומען אין זיד־אפריקא אין 1820 אדער 1821 זיינען געוועזען בנימין נארדען און שמעון מארקוס. מיר געפינען אבער אויך לעבען זייערע נעמען אויך די נעמען פון דריי ברידער, יוליוס, אדאלף און דזשיימס מאזענטהאל פון דייטשלאנד אדער עסטערייך. זייער אינגערער ברודער איז געוועזען דער בעריהמטער דראמאטיקער און דיכטער סאלאמאן הערמאן מאזענטהאל. די מאזענטהאלס האבען ענטוויקעלט דעם האנדעל און די אינדוסטריע פון דער יונגער קאלאניע. איינער פון זיי איז געפאהרען נאך אזיען און האט געבראכט 30 אנגארא־ציעגען, וועלכע האבען אזא לאנגע און אזא ווייכע וואל, אז מען מאכט פון איהר מאהער, א שטאף, וועלכער איז ווייך און גלאנצט ווי זייד. זיד־אפריקא גיט יעצט ארויס מעהר אלס די העלפט מאהער, וועלכע ווערט פאבריצירט אין דער גאנצער וועלט.

צווײַ האָללענדישע אידען, אַהרן און דאַניאל דע־פּאַס, זײַנען געווען די ערשטע צו האַלטען שטרויסען אויף זייערע פֿאַרמס אום צו בעקומען פֿון זיי די טהײַערע שטרויספֿעדערן. זיי זײַנען אויך געווען די ערשטע, וועלכע האָבען געלאָזען בויען שיפֿען אין קייפּטאון און האָבען געפֿיהרט אַ גרויסען האַנדעל מיט די פּראָדוקטען פֿון דער קאַפּ־קאָלאָניע.

אַם אינטערעסאַנטעסטען איז די געשיכטע פֿון אַ אידען נתנאל אייזיקס. ער איז געקומען נאָך זיד־אַפֿריקאַ אין 1825 אוּו ער האָט אָנגעהויבען אויסצופֿאָרשען יענע לענדער, בעזאָנדערס דאָס לאַנד נאַטאַל אין אָסט זיד־אַפֿריקאַ. אין יענער צײַט האָט געהערשט איבער די זולו־פֿעלקער אַ זעהר קריעגערישער קעניג מיט דעם נאָמען טשאַקאַ. מען רופֿט איהם דער שוואַרצער נאַפּאָלעאָן פֿון זיד־אַפֿריקאַ און ער איז אויך געווען אַ סאָרט נאַפּאָלעאָן. די ענגלענדער האָבען מורא געהאַט פֿאַר איהם און האָבען בעסער געשלאָסען מיט איהם פֿריעדען. מיר ווייסען יעצט ניט גענוי, ווי אַזוי נתנאל אייזיקס איז בעקאַנט געוואָרען מיט דיעזען שוואַרצען נאַפּאָלעאָן און וואָס ער האָט געטהאָן פֿאַר איהם, מיר האָבען אָבער אַ דאָקומענט פֿון דיעזען קעניג פֿון דעם 17טען סעפּטעמבער 1828, אין וועלכען ער שענקט דעם אידען נתנאל אייזיקס אַ שטרעקע לאַנד פֿון 100 מייל די לענג און די ברייט לעבען דער בוכטע פֿון דע־לאַגאָאַ, איהם, זײַנע קינדער און זײַנע קינדעס־קינדער. ער שענקט איהם דאָס לאַנד מיט אַלע אײַנוואוהנער, מיט אַלעס, וואָס געפֿינט זיך אויף דעם לאַנד און אין דעם לאַנד. קעניג טשאַקאַ האָט דאַמאָלס געהאַט דאָס רעכט עס צו טהאָן. שפּעטער אָבער, ווען ענגלאַנד האָט אָפּגענומען יענע לענדער, האָט זי ניט געוואָלט אַנערקענען קעניג טשאַקאַ'ס געשענק.

עס האָבען זיך אין יענער צײַט געפֿונען אין זיד־אַפֿריקאַ װעניג אידען, אָבער יעדער האָט פֿיעל אויפֿגעטהאָן פֿאַר די ענטוויקלונג פֿון האַנדעל, אינדוסטריע און צור בעפֿרײַערונג פֿון דעם לאַנד. אָבער ניט נור אויף דעם פֿעלד פֿון האַנדעל אין אינדוסטריע האָבען זיי זיך אויסגעצייכענט, זיי האָבען אויך זיך אויסגעצייכענט אַלס קריעגער, אַלס יוריסטען און אַלס דיפּלאָמאַטען. אין 1846 האָט ענגלאַנד געפֿיהרט קריעג מיט די זולוס. קאַפּיטאַן יהושע נאָרדאָן האָט געפֿיהרט אַ רעגימענט סאָלדאַטען געגען די זולוס. אַ פֿערניפּטעטע פּייל פֿון אַ זולוס־קריעגער האָט איהם געטראָפֿען און געטוידטעט. אַ צווייטער אידישער אָפֿיציער אליהו

דֶע־פַּאס הָאט זִיךְ אוֹיסְגֶעצֵייכֶענְט אִין דֶעם קְרִיעג גֶעגֶען דִי זוּלוּס אִין 1849. יוּלְיוּס מָאזֶענְטְהַאל אִיז גֶעוֶועזֶען אַ מִיטְגְלִיעד פוּן דֶעם פַּארְלַאמֶענְט אִין זִיד־אַפְרִיקַא אִין 1852. שִׁמְעוֹן דְזֶשֵׁייקָאבְּס אִיז גֶעוֶועזֶען רִיכְטֶער פוּן דֶעם הֶעכְסְטֶען גֶערִיכְט פוּן דֶער קָאפּ־קָאלָאנְיֶע בִּיז 1871. שָׁאוּל סָאלָא־מָאנְס אִיז בִּיז אוֹיף הַיינְטִיגֶען טָאג בֶּעקַאנְט אִין דֶער גֶעשִׁיכְטֶע פוּן דֶער קָאפּ־קָאלָאנְיֶע אַלְס דֶער בִּנְיָמִין דִיזְרַאעֶלִי פוּן זִיד־אַפְרִיקַא. עֶר אִיז גֶעוֶועזֶען דֶער גְרֶעסְטֶער דִיפְּלָאמַאט אִין זִיד־אַפְרִיקַא.

דִי עֶרְשְׁטֶע אִידִישֶׁע גֶעמֵיינְדֶע אִין קֵייפְּטַאוּן אָדֶער קַאפּשְׁטַאדְט אִיז גֶעגְרִינְדֶעט גֶעוָוארֶען אִין 1841. זֵיי הָאבֶּען נָאךְ קֵיין שוּהל גֶעהַאט אוּן זֵיי פְּלֶעגֶען דַאוְונֶען שַׁבָּת אוּן יוֹם־טוֹב בַּיי בִּנְיָמִין נָארְדֶען אִין שְׁטוּבּ. עֶרְשְׁט אִין 1859 הָאבֶּען זֵיי אוֹיסְגֶעבּוֹיט אַ שוּהל אוּן הָאבֶּען בֶּעצוֹיגֶען אַ רַב מִיטְ'ן נָאמֶען יוֹאֵל רַאבִּינָאוִויטְש, וַואהְרְשֵׁיינְלִיךְ פוּן רוּסְלַאנְד אָדֶער עֶסְטֶערְרַייךְ. יֶעצְט גֶעפִינֶען זִיךְ אִין קֵייפְּטַאוּן דְרַיי גְרוֹיסֶע אוּן שֶׁעהנֶע אִידִישֶׁע שוּהלֶען: דֶער בֵּית־הַמִדְרָשׁ, גֶעגְרִינְדֶעט פוּן רוּסִישׁ־פּוֹילִישֶׁע אִידֶען. דִי נַיי־הֶעבְּרֶעאִישֶׁע אָדֶער נְיוּ הִיבְּרוּ סִינַאגָאג, גֶעגְרִינְדֶעט פוּן דַייטְשֶׁע אוּן עֶנְגְלִישֶׁע אִידֶען, אוּן דִי וַויינְבּוּרְג־סִינַאגָאג, גֶעגְרִינְדֶעט פוּן הָאלֶלֶענְדִישֶׁע אִידֶען.

אִין דִי גֶעוֶועזֶענֶע רֶעפּוּבְּלִיקֶען טְרַאנְסְוַואַאל אוּן אַרַאנְיֶע הָאבֶּען זִיךְ בִּיז 1883 גֶעפוּנֶען זֶעהר וֶועניג אִידֶען, מֵייסְטֶענְס הָאלֶלֶענְדֶער. אַ גֶעוִויסֶער מֹשֶׁה דֶע־וְורִיס אִיז גֶעוֶועזֶען פְרִיעדֶענְס־רִיכְטֶער אוּן מִיטְגְלִיעד פוּן פָאלְקְס־רָאַד (פַּארְלַאמֶענְט) אִין 1870. אַ צְוֵויטֶער אִיד דָנִיאֵל פ. קִישׁ אִיז גֶע־וֶוען פְרִיעדֶענְס־רִיכְטֶער אוּן פִינַאנְס־מִינִיסְטֶער פוּן 1877 בִּיז 1881. עֶר אִיז גֶעוֶועזֶען אַ פֶּערְזֶענְלִיכֶער פְרַיינְד פוּן דֶעם לֶעצְטֶען פְּרֶעזִידֶענְט פוּן טְרַאנְסְ־וַואַל, פַּאוּל קְרִיגֶער. עֶרְשְׁט אִין 1883 הָאבֶּען אָנְגֶעהוֹיבֶּען צוּקוּמֶען נָאךְ טְרַאנְסְוַואַאל אִידֶען פוּן רוּסְלַאנְד, פוּן עֶסְטֶערְרַייךְ אוּן פוּן רוּמֶענְיֶען.

שְׁמוּאֵל מַארְקְס, גֶעבָּארֶען אִין נֵיישְׁטַאדְט־שִׁינִינְר, רוּסְלַאנְד, אִיז גֶע־קוּמֶען אִין טְרַאנְסְוַואַאל אִין 1884 אוּן אִיז אִין אַ קוּרְצֶער צַייט גֶעוָוארֶען אַ מִילְיָאנֶער פוּן דְיַאמַאנְטֶען־גְרוּבֶּען, פוּן קוּפֶּער־מִינֶען אוּן פוּן אַלֶערְלֵיי פַאבְּרִיקֶען, וֶועלְכֶע עֶר הָאט אוֹיסְגֶעבּוֹיט אִין קִימְבֶּערְלִי, בְּלַאמְפַאנְטֶען אוּן אִין אַנְדֶערֶע שְׁטֶעדְט. דֶער בֶּעוואוּסְטֶער מִילְיָאנֶער בַּארְנַאטַא בַּארְנָאי אִיז אוֹיךְ גֶעקוּמֶען אִין יֶענֶער צַייט. אַ אוּנְגַארִישֶׁער אִיד אַלַאוּס נֶעלְמַאפּ־יוּס אִיז גֶעוָוארֶען אַ פֶּערְזֶענְלִיכֶער פְרַיינְד פוּן דֶעם גֶעוֶועזֶענֶעם פְּרֶעזִידֶענְט

פּאול קרינגער און זיין ראטהגעבער. ער איז אויך געווען דער פריינד פון לארד ראבערטס, לארד קיטשנער און לארד מילנער, און ער האט זעהר פיעל בייגעטראגען צו ענדיגען דעם בורען־קריעג אין 1902.

מען רעכענט געוועהנליך, אז אידען אין די געוועזענע רעפובליקען טראנסוואאל און אראנזש האבען געהאט אלע בירגער־רעכטע, דאס איז אבער ניט וואהר. זיי האבען געהאט נור פריוויליגען, אבער קיינע רעכטע. א איד האט ניט געקענט געוועהלט ווערן אלס פרעזידענט און אלס העכסטער בעאמטער. אידישע שולען פלעגען ניט אונטערשטיצט ווערן פון דער רעגיערונג. אידישע קינדער האבען צוואר געמעגט געהן אין די רעגיערונגס־שולען, אבער זיי פלעגען מוזען מיטמאכען אלע קריסטליכע צערעמאניען, און דאס האבען די אידישע עלטערן ניט געוואלט. דער פרעמדער איד, דער אימיגראנט, האט געהייסען „אוטלאנדער“, אויסלענדער, א פרעמדער, און ביז ער איז געווארען בירגער פון דער רעפובליק האט ער גאר קיינע רעכטע געהאט.

אין 1898 האט די אידישע געמיינדע פון פרעטאריא, די הויפט־שטאדט פון טראנסוואאל, אויסגעבויט א גרויסע, שעהנע שוהל. צו דער איינווייהונג האבען זיי איינגעלאדען פרעזידענט פּאול קרינגער. ער איז געקומען, האט געהאלטען א רעדע און האט איינגעווייהעט די אידישע שוהל אין נאמען פון יעזוס קריסטוס. אידען האבען זיך געפיהלט בע־ליידיגט.

אזוי ווי עס האבען זיך שוין געפונען פיעלע אידען אין טראנס־וואאל, האבען זיי איינגעלאדען אלס פרעדיגער און ראבינער דעם גע־לערנטען דאקטאר הערץ, א שילער פון דער אידישער האכשוהלע אין סינסינעטי, אמעריקא. דאקטאר הערץ איז געווען געוואוינט מיט דער אמעריקאנער פרייהייט און גלייכהייט. ער האט ניט געקענט פערטראגען דעם נאמען „אוטלאנדער“, אויסלענדער. די רוסיש־פוילישע און דייטשע אידען, וועלכע זיינען געקומען ניט לאנג נאך טראנסוואאל, האבען אנ־געהויבען צו בעטען פרעזידענט קרינגער און זיינע מיניסטארען, ער זאל געבען די אידען גלייכע בירגער־רעכטע.

דען 28טען יוני 1899 האבען די רוסיש־פוילישע און רומענישע אידען בערופען א מאסענפערזאמלונג צו דעם צוועק, מען זאל פראטעס־טירען געגען די האנדלונג פון דער רעגיערונג און בעטען, אז מען זאל

קיין אונטערשיעד מאכען צווישען די נייע אימיגראנטען און די אלטע־געזעסענע האללענדישע און ענגלישע אידען. דר. הערץ האט געהאלטען א ווארימע רעדע, אין וועלכער ער האט ערקלערט די אונגערעכטיגקייט פון דער רעגירונג. דעם אנדערן טאג האט ער בעקומען א בעפעהל אז אין 48 שטונדען זאל ער ארויספאהרען פון טראנסוואאל. ער האט געמוזט פאהרען נאך קייפטאון, די ענגלישע קאלאניע, וואו מען האט קיין אונטערשיעד געמאכט צווישען אידען און אידען.

צום גליק, האט זיך באלד אנגעהויבען דער בורען־קריעג, וועלכער האט געדויערט צוויי יאהר און ענגלאנד האט ענדליך אפגענומען די רעפובליקען טראנסוואאל און אראניע און האט זיי פעראייניגט אין א גרויסע פראווינץ, א זעלבסטשטענדיגעס לאנד, די קאלאניע פון זיד־אפריקא. פרעזידענט פאול קריגער פון דער רעפובליק טראנסוואאל האט געמוזט אוועקפאהרען אהיים, נאך האללאנד, און פרעזידענט סטיין פון דער רעפובליק אראניע איז געווארען אן איינפאכער בירגער.

ענגלאנד האט שוין איינגעפיהרט בעסערע געזעצע און האט שוין געגעבען די רוסיש־פויליש־רומענישע אידען מעהר רעכטע. אין דעם בורען־קריעג האבען געדיענט אין דער ענגלישער ארמעע 2,800 אידען, פון זיי זיינען געפאלען אויף דעם שלאכטפעלד 125. אין דער ארמעע פון די בורען, אונטער די גענעראלען באטא, קראניע, דע־וועט און לערי האבען געדיענט 2,600 אידען. איינינע פון זיי האבען געקעמפפט ביז צו דער לעצטער מינוט און ווען ענגלאנד האט בעזיעגט די בורען און האט אוועקגעשיקט די קריעגס־געפאנגענע אויף די אינזלען פון וועסט־אינדיען, האבען זיך געפונען צווישען זיי 365 אידען.

אונטער דער ענגלישער רעגירונג איז די לאגע פון אידען פיעל פערבעסערט געווארען, אבער דער האס און די פעראכטונג געגען די רוסיש־פויליש־רומענישע אידען איז אזוי שטארק איינגעווארצעלט געווארען דורך די פריהערדיגע רעפובליקאנישע רעגירונגען, אז די אידען פון זיד־אפריקא האבען געמוזט זיך פעראייניגען, גרינדען א „באארד אף דזשואיש דעפוטיס", וועלכער האט געהאט צום צוועק: ערשטענס, צו פערשאפען פאר אלע אידען אהנע, אויסנאהמע, גלייכע רעכטע. צווייטענס, אויסצואווירקען אין פארלאמענט, אז אידיש זאל אנערקענט ווערן אלס שפראכע. דריטענס, מען זאל גרינדען שולען פאר די אידישע אימיג־

ראַנטען פון רוסלאַנד, גאַליציען און רומעניען, וואו זיי זאָלען לערנען ענגליש און בעקאנט ווערן מיט די זיטען, געברויכע און געזעצע פון דעם לאנד, מיט אַנדערע ווערטער, מען זאל זיי אַנגליקאניזירען.

די לאַגע פון אידען אין דער ענגלישער קאלאָניע זיד־אַפריקא אָדער סאוטה אַפריקא, ווי עס הייסט אויף ענגליש, ווערט פון יעדען טאג בעסער. מען מאכט צוואר נאך שוועריגקייטען פאר דעם אימיגראנט, אָבער מען לאָזט איהם דאך אַריין און ווען ער איז אין לאַנד, איז שוין ניט שווער צו ווערן אַן ענגלישער בירגער.

צווישען די דירעקטאָרען פון דער „דע־בעערס דייאָמאנד מיינס", וועלכע גיט אַרויס דריי פירטעל פון אַלע דיאַמאַנטען, וועלכע ווערן פערקויפט אין דער גאַנצער וועלט, געפינען זיך פיעלע אידען. דער רוסישער איד שמואל מארקס איז איינער פון די רייכסטע מענער אין דער וועלט און ער טהוט זעהר פיעל פאר זיינע ברידער.

וויפיעל אידען עס געפינען זיך יעצט אין דער ענגלישער קאלאניע זיד־אַפריקא, ווייס מען ניט גענוי און מען קען עס אויך ניט וויסען. עס זיינען דא פיעלע געגענדען, וואו עס וואהנען אידען, וועלכע האבען ביז אַהער נאך ניט געקענט גרינדען אַ געמיינדע. דאס לאנד איז גרויס, ווענינג בעפעלקערט, פון איין פאָרם צו דער אַנדערער איז זעהר ווייט, גרויסע שטעדט זיינען נאך ווענינג דא און מען קען ניט וויסען, וויפיעל אידען עס געפינען זיך אין געריקא־לאנד, אין מאשאָנא־לאנד, אין נאמאַראַ־לאנד אָדער אין מעטאבעלע־לאנד.

פון די אידען, וועלכע זיינען מעהר אָדער ווענינער בעקאנט, ווייס מען, אַז אין די גרויסע שטעדט געפינען זיך מעהר אַלס 50.000 אידען.

זיד־אַפריקא האט אַ גרויסע צוקונפט פאר אידען. עס וועט מיט דער צייט ווערן דאס פרייע אַמעריקא. עס האט נאך פלאַץ פאר פיעלע מיליאָנען אידען און אויך פאר דאס גאַנצע אידישע פאָלק.

רעגיסטער.

פֶערְצֵייכְנִים פון אַללֶע נָאהמֶען װֶעלְכֶע קוֹמֶען פָאר אִין דֶעם פִיעְרְטֶען בַּאנְד.

UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00264943 2